Hüseyin Cisrî

Hz. Muhammed (sav)

Risâle-i Hamîdiyye

HZ. MUHAMMED(sav)

RİSÂLE-İ HAMÎDİYYE

HÜSEYİN CİSRÎ

Tercüme ve Şerh: Manastırlı İsmail Hakkı

Yayına Hazırlayan: Muhammet Sait Konar

ISBN: 978-975-9161-34-7
1. BASKI: SUFİ Ağustos 2008
KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCILIK SERTİFİKA NO: 1206-34-003089
KİTAP YAYIN NO: 35 İSLAM DÜŞÜNCESİ: 01

YAZARI : Hüseyin Cisrî
TERCÜME VE ŞERH : Manastırlı İsmail Hakkı
YAYINA HAZIRLAYAN : Muhammet Sait Konar
EDİTÖR : Muhammet Sait Konar
KAPAK ÇİZİMİ : Cem Kızıltuğ
KAPAK TASARIMI : Ravza Kızıltuğ
İÇ MİZANPAJ : Sibel Yalçın
İÇ BASKI/CİLT : Entegre Matbaacılık
Sanayi Cad. No: 17
Çobançeşme-Yenibosna/İstanbul
Tel: (0212) 451 70 70

SUFİ KİTAP
ALAYKÖŞKÜ CAD. NO: 11 34410 CAĞALOĞLU-İSTANBUL
TEL: 0212 511 24 24 FAKS: 0212 512 40 00

www.sufi.com.tr sufi@sufi.com.tr

SUFİ KİTAP, BİR TİMAŞ BASIM TİCARET ve SANAYİ AŞ. KURULUŞUDUR.

HZ. MUHAMMED (sav)
RİSÂLE-İ HAMÎDİYYE

HÜSEYİN CİSRÎ

Tercüme ve Şerh: Manastırlı İsmail Hakkı

Yayına Hazırlayan: Muhammet Sait Konar

İÇİNDEKİLER

Hüseyin Cisrî Hakkında / 9
Ne Acı ki Müslümanlar Keder Üstüne Kedere Maruz Kalıyor / 11
Yayına Hazırlayanın Takdimi / 15
Mütercimin Mukaddimesi / 17
Kitabın Telif Sebebi / 21
Risalet Davasının Bir Temsil ile İzahı / 25
İnsanlar Risalet Karşısında Dokuz Taifeye Ayrılır / 26
Risaleti İnkar Eden Taifeler / 31
Taklit ile İnkar Eden Taife / 33
Resulün İkna Lisanından Kılıç Lisanına İntikali / 34
Sabık Temsildeki Hakikatin Keşfi / 35
Resulün Davasının Sıhhatini İspat Hüccetleri / 36
Fesahat ve Belagat Ehlinin Kur'an'a Muarazadan Aczlerini İkrarı / 37
Kur'an'da Mükemmel Hususiyetler Bulan Taife / 38
Fesahat ve Belagat Ehlinin Aczine ve Harbe Kıyamına Nazar Eden Taife / 57
İ'câz Hakkında Cahiz'in Açıklaması / 60
Mucizeler Talep Eden Taife / 63
    Ay'ın Yarılması Mucizesi / 64
    Ağacın Hareket Edip Konuşması ve Kelerin Konuşması / 68
    Peygamberimizin Parmaklarından Su Akması / 70
Mukaddes Kitaplardaki Beşaretlerle İstidlal Edenler / 72
Ahlak Felsefecileri ve Şeriatlar / 119
İslam Akaidine İcmâlî Bir Nazar / 121
İyiliklere ve Güzelliklere Vesile Olan Emir ve Tavsiyeler / 122
Kötülüklere ve Çirkinliklere Mani Olan Yasaklar ve Tavsiyeler / 126
Şeriatın Maksatları ve İbadetlerdeki Hikmetler / 132
Namazın Hikmetleri / 133
    Ezan ve Müezzine İcabet / 133
    Taharetin Hikmetleri / 135
    Namazda "Setri Avret"in Hikmeti / 138
    Kıbleye Yönelmenin Hikmeti / 139
    Namaza Başlarken "Tekbir"in Hikmeti / 139

Namaza Girişteki Hikmet / 140
Fatiha Okumanın Hikmeti / 140
Rüku ve Secdenin Hikmeti / 143
Ka'de-i Ahîre, Teşehhüd ve Peygamberimize Salât'ın Hikmeti / 144
Beş Vakit Namazın Sırları ve Hikmetleri / 146
Cemaat Namazının, Cuma ve Bayram Namazlarının Hikmeti / 148
Zekat Vecibesinin Hikmeti / 151
Ramazan Orucunun Hikmeti / 152
Hac Vecibesinin Hikmeti / 153
Allah Yolunda Cihadın Hikmeti / 160
İzdivacın Hikmetleri / 161
Tesettürün Hikmeti / 162
Muâmelâttaki Hikmetler / 164
Had Cezalarındaki Hikmetler / 165
Kısasın Hikmeti / 167
İslam Adabının Umumi Hikmetleri / 167
Taaddüdü Zevcatın Hikmeti / 168
Peygamberimizin Vefatından Sonra Zevcelerinin İzdivacının Haram Kılınmasının Hikmeti / 170
Ümmi Nebi'nin Nihayetsiz İlim ve Marifet Getirmesi / 172
İslam Şeriatının Zamanımıza Uymadığını İddia Edenlere Cevap / 174
İslam ile Muasır Müslümanlar Arasındaki Ayrılık Sebepleri / 175
Hakiki Din Alimleri ile Asrımızdaki Kötü Alimler Arasındaki Fark / 177
Önceki Taifelerin İcmaı ile İstidlal Edenler / 180
Tabiatçılara ve Maddecilere Cevap / 182
İslam'ın Zuhurunun ve Seri İntişarının Tarihî Tefsiri / 183
Maddecilerin Esas Hatası / 187
Tabiatçıların Mezhebini Şerh / 193
Alemin Kadim Olduğunu İddia Edenlere Cevap / 195
Sâni'-i Teâlâ'nın Mukaddes Varlığını Beyan / 202
Alemdeki Tenevvüü Allah'ın Varlığıyla İzah Ederiz / 210
Allah'ın İlmi / 212
Allah'ın Hayat Sıfatı / 215
Allah Maddeye Müşabehetten Münezzehtir / 216
Allah Mekandan ve Mahalden Münezzehtir / 216

Allah'ın Vahdaniyeti / 217
Allah Kemal ile Muttasıftır / 221
Teşbih Tevehhümüne Düşülen Nasslar Karşısındaki Vaziyet / 225
Esma-i İlahiye ve Allah İsmi / 226
Şeriat'ın Allah'ın Varlığına İstidlale İrşadı / 227
Maddenin Sıfatları İki Kısımdır: Ayrılabilen ve Ayrılamayan / 228
Müslümanlar İndinde İlliyet Mefhumu: Allah'ın Halk Etmesi ve Âdetullah / 232
Zaman: Eşya İçin Âdi Şart / 234
Felekî Deliller / 235
Atmosfer Alemindeki Deliller / 238
Yeryüzü Coğrafyasından Deliller / 241
Nebatat Aleminden Deliller / 247
Hayvanat Aleminden Deliller / 254
Anatomi ve Fizyoloji Delilleri / 264
Göz ve Görme Keyfiyeti / 264
Tabii İlimleri Öğrenenlerden Bazılarının İrtidat Sebebi / 275
Hayat, Ruh, Akıl ve İdrak Kuvvelerindeki Deliller / 278
Müminlerin ve Mülhitlerin Hali Hakkında Latif Bir Temsil / 280
Maddecilerin Şüpheleri ve O Şüphelere Cevap / 283
Tekamül Nazariyesinin Münakaşası / 296
Tekamül Nazariyesi ile İslam İtikadı Arasını Tevfik / 308
İnsanın Hilkatinin Müstakil Oluşu / 312
Zannî Deliller Tevile Sebep Olamaz / 316
Tekamül Nazariyesi Delillerinin Münakaşası / 320
Hayat ve Akıl Maddi Olgu Değildir / 332
Akıl Hakkındaki İzahat / 334
Tabiatçıların İnkar Ettiği Diğer Meselelerin Münakaşası / 337
Meleklerin ve Cinlerin Halk Edilmesi / 341
Ruhun Mevcudiyeti / 345
Haşir ve İhya Aleyhindeki Şüphelerin En Meşhuru / 355
İnsanın Yeniden İhyası Aslî Eczasıyladır / 356
Cismani Haşire Dair Nasslar Hakkındaki Şüpheler ve Cevapları / 373
Ahiretin İnkarı Emsalsiz Bir Şerdir / 378
Yağmurun Semadan Nüzulü Meselesi / 381
Hasımlarımız Tarafından Telkin Olunan Şüphelerin İzalesi / 385

Kur'an'ın İ'cazını Tasdik Eden Taifeye Vermeye Çalıştıkları Şüpheler / 386
Kur'an'ın Muhteviyatındaki Faziletleri ve İslam Şeriatının İntizamını Tasdik Eden Taifeye Verilmek İstenen Şüpheler / 388
Mucizeler Sebebiyle Tasdik Edenlere Vermeye Çalıştıkları Şüpheler / 394
Önceki İlahi Kitaplardaki Beşaretler Sebebiyle Tasdik Edenlere Vermeye Çalıştıkları Şüpheler / 396
Akıl Sahiplerinin Onu Tasdikte İttifak Etmesi ile İstidlal Eden Taifeye Vermeye Çalıştıkları Şüpheler / 398
Hazreti Muhammed'e İman Eden Maddecilere ve Tabiatçılara Vermeye Çalıştıkları Şüpheler / 400
Efkarı Sönük Olup Tekzibe Israr Eden Taife / 403
Hazreti Muhammed ve Risaletini İnkar Eden Taifeler / 405
Fisebilillah Cihat Hakkındaki Şüpheler / 406
İslam Dininin Tesis ve İntişarı Kılıç Sayesinde Olmamıştır / 410
İslam'da Köleliğin Meşruiyeti Hakkındaki Şüphelere Cevap / 416
Kölelik Önceki Şeriatlarda da Meşrudur / 426
Ganimetlerin Helal Kılınması, Haraç ve Zimmîlerin Hükmü / 428
Münafıkların Zuhuru / 430
Hatime: Şeriatın Mehazları / 434
İçtihat ve Şartları / 435
Mukayyed veya Mezhebî İçtihat / 438
İçtihat Kapısının Kapatılması ve Sebepleri / 443
Sünneti Terk Edip Sadece Kur'an ile İstidlal Edenlerin İddialarına Cevap / 454
Tembih / 481
Dizin / 485
Hüseyin Cisrî'nin Kaynakçası / 489
Manastırlı İsmail Hakkı'nın Kaynakçası / 491

Hüseyin Cisrî Hakkında

Hocam Hüseyin el-Cisr'in, büyük İslam alimlerinden Hüccet-ül-islam imam Gazali'ye birçok yönden benzerliği vardır. Gazali gibi, el-Cisr de, çağının en büyük "kelam" alimlerindendi. Teknik konularda, ilmi ve nazari bilgiler üzerinde çok geniş malumata sahipti. Etraflı anlayış, idrak ve izana malik olmakla beraber, metafizik felsefe denizinin en derin tabakalarına vakıftı.

Her iki İslam bilgininin, Gazali ve el-Cisr'in, felsefe ilmini iyi bilmelerinin esas gayesi, Allah'ın varlığını ispat içindi. Bununla beraber, İmam Gazali, ilmin gerçekleri hakkında, bilhassa doğru ispatlara dayanan bütün ilmi gerçeklere karşı sonsuz bir inanç besliyordu. Dini hükümlerde, kesin ispat ve delillere istinat eden bilgilere inanırdı. Dinin kabul etmediği hüküm ve bilgileri kabul etmezdi. Bununla beraber, "dini yapacağım" diye teknik bilgileri inkar edenlere şiddetle çatar, onların dine, din düşmanlarından daha çok zararı dokunduğunu belirtirdi. İşte el-Cisr de ilmi gerçekleri inkar eden din bilginlerine çatar ve onların "imana davet" yolunda en büyük engel teşkil ettiklerini ileri sürerdi. Çünkü birçok din bilginleri tanırım ki, ilmi hakikatleri etraflıca idrak edemediklerinden cehaletin kurbanı olmuşlardır. Ve "dine yardım ediyorum" zannıyla kendilerini bilgin addederlerdi. Halbuki, dinin esas gaye ve hedeflerindeki hikmetleri idrak etmekten çok uzak, ilmi ahkam ve kaideleri anlamaktan aciz kişilerdir. Dini kisve altında ilmi hakikatlere düşman olanları, bilhassa kesin delil ve ispatlara müstenit nazarî ve amelî, yahut deney yoluyla elde edilen bîtaraf ilmî inkişaf ve gerçekleri inkar eden kişileri, elbette "din alimlerinden" saymak yerinde değildir. Üstelik onların, dine zarar veren hakiki din düşmanlarından çok daha zararlı olduğu açık bir gerçektir.

Gazali ve el-Cisr, felsefecileri reddeden birer kitap yazmıştır. Bu eserlerde, dine karşı ve dinî ahkama muhalif, kesin ispat ve delillerden yoksun, saçma, aklî ve mantıkî kaide ve hükümlere aykırı sözleri reddetmişlerdir.

"Hüccet-ül-İslam" İmam Gazali, Tehâfüt-ül-Felâsife adlı eserini yazdı. Hocam el-Cisr de Er-Risaletül-Hamidiyye'yi yazarak felsefenin yanlış görüş ve fikirlerini reddetti, onları çürüttü. Fakat her ikisi arasındaki fark iki nok-

tada toplanmaktadır. Birincisi: İmam Gazali Tehâfüt-ül-Felâsife adlı eserinde "ilahiyat filozoflarından" bazılarının sözlerine cevap verirken meseleyi uzatmamıştır. Ve gene bildiğin gibi Allah'ın varlığını inkar eden materyalistlerin görüşlerini de ele almamıştır. Hüseyin el-Cisr ise, on dokuzuncu asırda bir kısım materyalist bilginlerin elinde yeniden hortlayan materyalizmle karşı karşıya gelmiştir. Bu sebeple bilgin ağırlığını daha çok materyalizme vermiştir. İkincisi: Hüseyin el-Cisr kendi devrinde ortaya çıkan birtakım yeni görüşlere karşı koymuştur. Bunların en önemlilerinden biri de bazı materyalist bilginlerin müdafaa edip Allah'ı inkara kadar götürdükleri; "hayat, katı maddenin kendiliğinden çoğalması neticesinde ortaya çıkmıştır" dedikleri tekamül görüşüdür. Belirtelim ki, bunlar materyalist görüşlerdir. Gazali devrinde bu derece açık ve geniş olarak su yüzüne çıkmamışlardı henüz... Hatta bugünkü kadar yayılmamış ve taraftar bulmamıştı. Hüseyin el-Cisr bu teorilerin tartışmasını hak dinin ve gerçek ilmin ışığında ele almayı uygun görmüştür.

el-Cisr müşahede ettiğimiz kainatın sonradan yaratıldığını, bu yaratıcının "tek varlık olan Allah" olduğunu, Allah'ın zatî ve sübutî sıfatlarını, bütün kemal sıfatlarını, aklen sabit olarak kabul ve teslim etti. Bundan sonra maddecilere döndü. Alemin sonradan yaratılması ve yoktan varedilmesi hakkındaki düşüncelerinin, insanı yaratıcıyı inkara kadar götüren batıl fikirler olduğunu açıkladı. Bunları teker teker ele aldı. Yanıldıklarını belirtti. "Yoktan yaratılma" hikmetini idrak edememelerinin sebeplerini, mahlukat ve kainatın nizamı üzerinde gizlenen hikmet ve hakikatleri açıklayarak batıl görüşlerini çürüttü. Daha sonra da, eserinin en önemli bölümünü teşkil eden Darwin felsefesini ele aldı. Bu hususu çok açık ve insaflı deliller getirerek izaha çalıştı. Her sözünü, dinî bir yetenekle naklî ve aklî delil ve ispatlara dayanarak açıkladı. Görüşlerinde hiçbir zaman, kör taassup belirtilerine rastlanamaz. İlmî gerçeklere dayanan delil ve ispatları, aklî ve mantıkî kaideler dahilinde izah ederek İslam dininin hiçbir zaman, aklî gerçeklere aykırı olmadığını savunur, bunun bir hakikat olduğunu açıklar.

İlim-Felsefe-Kur'an Işığında İman, A. Nedim el-Cisr (Hüseyin Cisrî'nin oğlu), Çeviren: Remzi Barışık, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2005, s.243-245.

Ne Acı ki Müslümanlar Keder Üstüne Kedere Maruz Kalıyor[1]

Aman yâ Rabbî! Müslümanların çilesi dolmak bilmeyecek mi? Âlem-i İslam'ın başından musibet hiç eksilmeyecek mi? Bir yandan vatanın en kıymetli parçaları birer birer elimizden çıkıyor; öbür taraftan milletin en güzide evladı aramızdan çekilip çekilip gidiyor!

Hangi derdimize ağlayalım? Hangi felâketimizin mâtemini tutalım? Manastır'dan üç beş gün sonra Manastırlıyı kaybeden Osmanlı vatanı bugün de Ahmed Midhat'ın arkasından ağlıyor. Ah zavallı âlem-i İslam! Ne yazık ki keder üstüne keder, çile üstüne çile birbirini takip ediyor!...

Manastırlı kim idi? Son devir İslam ulemasının en büyüklerinden idi. Şu son zamanlarda Şeyh Muhammed Abduh, diyar-ı Mısır'ın; Mevlâna Hüseyin Cisr, Suriye'nin; Şeyh Emin, Kürdistan'ın en büyük hakîmi, en meşhur uleması olduğu gibi, Manastırlı da bu diyarın en mütebahhir bir âlimi ve muharriri idi.

Manastırlı, altmış beş sene süren hayatının elli senesini İslam ilimlerine vakfetmiş; bütün ömrünü okumakla, okutmakla geçirmiş muhterem bir zat idi.

Manastırlı, irfanındaki azamet, hafızasındaki kudret, muhakemelerindeki isabet, mesâîsindeki ciddiyet, zekâsındaki faaliyet itibariyle pek nâdir yetişen fıtratlardandır. Manastırlı kadar muntazam çalışmış; Manastırlı kadar çok okumuş; Manastırlı kadar çok okutmuş; Manastırlı kadar zamanını az israf etmiş ekâbiri, biz, İslam'ın, cahiliyet zamanı olan bu devirde değil, ilim irfan dolu mazi devirlerimizde bile o kadar mebzul göremiyoruz.

Manastırlının mesâî odası pek zengin bir kütüphane idi. Gecelerini hep orada okumakla, yazmakla geçirir; gündüzlerinin yarısını şehir kütüphanele-

1 "Ya Hasreten Ba'de Hasretin Ale'l Müslimîn"; 20 K. Evvel 1328, 23 Muharrem 1331, Sebilü'rreşad, C.: 9-2, Aded: 225, s. 300-302. Bu yazı tarafımızdan sadeleştirilmiştir. (Yayına hazırlayanın notu)

rinde, yarısını da mekteplerde, tatil günlerini ise cami kürsülerinde geçirirdi.

Manastırlı, İslam ilimlerinin her birine ayrı ayrı çalışmış, hem senelerce çalışmış idi. Kemal-i itina ile mütalaa ettiği, kenarlarına kendi mütalaalarını ilâve eylediği kıymetli eserlerin yalnız isimlerini saymak bile akıllara hayret verir.

Manastırlı, mütalaa yahut münakaşa ettiği ilmî bahisleri, o bahislerin şamil olduğu, lâkin hiçbir tetkik erbabının ihata edemeyeceği derecelerde etraflıca tetkik ve tahkik ederdi. Onun için derslerinden müptedi talebe pek o kadar müstefit olamazdı. Lâkin müntehi talebe de Manastırlı gibi muhakkik bir üstat bulamazdı. Vaazlarına gelince, onlardan hem havas, hem avam büyük büyük istifadeler ederdi.

Meclisi ise pek latif idi. Ancak bilemem, okumaktan, okutmaktan yorgun düştüğü için midir, nedir, hususi mahfillerde söylemekten ziyade söyletmeyi isterdi. Her meslek erbabını hürmetle kabul eder; hepsini de istiskal etmeksizin dinlerdi.

Manastırlı, garp lisanlarına vâkıf değil idi. Lâkin Mısır'da basılan eserleri birer birer takip ettiği için, medeniyet alemindeki ilmî ve edebî terakkileri, fikrî inkılapları o vasıta ile günü gününe haber alırdı.

Manastırlı, İslam ilimlerinin her birinde külli ihata sahibi olmakla beraber, kendisinin zevk aldığı, en ziyade uğraştığı ilim, tefsir ilmi idi. Ta İbn Abbas'tan zamanımıza gelinceye kadar kaç maruf müfessir yetişmiş ise, Manastırlı onların hepsini bilir, hepsini pek yakından tanır idi.

Manastırlının ulema arasındaki iştiharı bundan otuz sene evvel başlar: İslam Felsefesindeki ihtisasıyla bihakkın iştihar etmiş olan Mevlâna Hâfız Şâkir Efendi merhum ile Manastırlı arasında ilmî bir mesele, bir "amd, kasd" meselesi vaki olmuştur. Davanın nasıl bittiğini, hakkın hangi tarafta kaldığını hâlâ bilmiyorum. Yalnız şurası hatırımdadır ki: o sırada biz rüşdiye mektebi sıralarında oturuyorduk. Hâfız Şâkir Efendi merhumu o vakitler yedi yaşından yetmişine kadar bilmeyen yoktu. Henüz o kadar iştihar etmemiş bir İsmail Efendi'nin çıkıp da Şâkir Efendi Hoca ile münakaşaya girişmesi, biz çocukların bile hayretini hatta hiddetini mucip olmuş idi!

Biz tabiî evvela meseleyi anlamak icap edeceğini ufacık beynimize uğratmadan Şâkir Efendi Hoca'yı haklı çıkarıverdik. Akşam eve gider gitmez merhum pederimle de aynı mesele üzerine konuştuk. Babam benim İsmail Efendi merhuma olan hücumumu görünce: "Oğlum, daha sen bu gibi meseleleri anlayamazsın. Vâkıa Şâkir Efendi yetişmiş büyük bir hocadır. Lâkin İsmail Efendi de yetişiyor, çünkü alabildiğine çalışıyor." demişti.

Manastırlının umum arasında iştiharına ise "Risâle-i Hamîdiye" tercümesi sebep olmuştur. Bu tercüme de Ahmed Midhat Efendi'nin sayesindedir. Zira Manastırlı merhumu bu hayırlı işe sevk eden o zattır…

Zavallı Midhat! Sen ne kadar hayırlı işler vücuda getirdin! Ne kadar hayırlı işlere delalet ettin! Senin elli beş yıl süren faaliyet hayatın milletin hayrına ait meşkur ve makbul hizmetlerle doludur.

Varsın, o hizmetlerin şükrânesi olarak bu kadirbilmez millet seni tahkîr etsin, terzîl etsin, tekfîr etsin! Havas, senin o büyük nâmına cehâlet timsâlleri diksin; avam, senin iman dolu o açık alnına doğru küfürler savursun!

Sen bu millete hocalık ettin; sen bu millete okuyup yazmayı öğrettin; sen bu millete kütüphaneler dolusu faydalı eserler yazdın. İçimizde senin eserini okumamış, senden birçok şey öğrenmemiş kimse yoktur.

Sana nasıl cehalet isnat ediyorlar ki, ömrün çalışmakla geçti? Seni nasıl tekfîre kalkışıyorlar ki müdafaalarını bütün cihan okudu?

Yaşın yetmiş beşi bulmuş, vücudun alabildiğine yıpranmış iken, milletin salâhı için, yirmi beşlik delikanlılardan ziyade çalışıyordun. Nihayet gittin, Darüşşafaka'daki öksüzlerin kucağında can verdin. Sarf ettiğin mesâî Allah indinde ne derecelerde meşkur imiş ki: böyle evliyâullaha bile nadir nasip olur bir hâtime ile huzur-ı Rabbülâlemîn'e gittin!

Midhat'ın Darüşşafaka avlusuna çıkarılan cenazesini üç dört yüz yetim ihata etmiş idi. Tezkiye vazifesini, ulemanın medar-ı iftiharı Hâlis Efendi Hazretlerine tevdi ettiler. Bir taraftan ihtiyarlığı, diğer taraftan geçende geçirdiği hastalıktan kalan dermansızlığı sebebiyle ayakta durmaya mecali olmayan o muhterem allame de asâsına dayanarak cenazenin önüne geldi; gözyaşları arasında boğulan bir sesle: "Ey cemaat-i Müslimîn! Bu adam şehittir. Şahadetine huzur-ı Rabbülâlemîn'de ben şâhidim." dedi. Kısa lâkin müessir bir duadan sonra çekildi. Ben ömrümde o kadar hazin, o kadar samimi bir tezkiye görmemiştim.

Mehmed Âkif

[Mehmed Akif Ersoy'un makaleleri:(Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Mecmuaları'nda çıkan) / Mehmed Akif Ersoy, 1355/1936 ; haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Nuran Abdulkadiroğlu, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987, ss. 175-179.]

Yayına Hazırlayanın Takdimi

"Tevrat, İncil ve Zebur'un ibareleri; Kur'an gibi i'cazları olmadığından, hem mütemadiyen tercüme tercüme üstüne olduğundan, pek çok yabanî kelimeler içlerine karıştı. Hem müfessirlerin sözleri ve yanlış tevilleri, onların âyetleriyle iltibas edildi; hem bazı nâdanların ve bazı ehl-i garazın tahrifatı da ilâve edildi. Şu surette o kitablarda tahrifat, tağyirat çoğaldı. Hattâ Şeyh Rahmetullah-i Hindî (allâme-i meşhur) kütüb-ü sâbıkanın binler yerde tahrifatını, keşişlerine ve Yahudi ve Nasara ulemasına isbat ederek, iskât etmiş. İşte bu kadar tahrifatla beraber, şu zamanda dahi meşhur Hüseyin-i Cisrî (Rahmetullahi Aleyh) o kitablardan yüz ondört delil nübüvvet-i Ahmediyeye dair çıkarmıştır. "Risale-i Hamîdiye"de yazmış. O risaleyi de, Manastırlı Merhum İsmail Hakkı tercüme etmiş. Kim arzu ederse, ona müracaat eder, görür." (Bediüzzaman Said Nursi, 19. Mektub)

Yıllar önce bu sözleri okuduğumdan beri içimde bir ukde olmuştu Risale-i Hamidiyye kitabını okumak. Ama bu zamana kadar nasip olmamıştı. Küçük Sait'in kalbindeki bu dilek samimiymiş demek ki, yıllar sonra Allah bu eseri yayına hazırlamak için dikkatle okumayı nasip eyledi.

Muhterem Emine Eroğlu Hanımefendi tarafından bu vazife tevdi edildiğinde bunu hem ilahi bir lütuf ve hem de ilahi bir vazife telakki ettim. Allah'a şükredip Emine Hanıma da teşekkür ettim bütün kalbimle ve ruhumla...

Bu muazzam eserin bugüne kazandırılmasına vesile olan Emine Hanıma şahsım adına ve okuyucular adına teşekkür etmek istiyorum burada...

Bu kıymetli kitabı okuyanların Muhterem Emine Hanımı hayır dualarında yad edeceklerine eminim. Bu hayır dualarında şu garip Sait'in adını da anarlarsa, bu kalbi memnun ve mesrur eylemiş olacaklar.

Hüseyin bin Muhammed el-Cisr et-Tarablusi'nin "er-risâletü'l-Hamîdiyye fi hakikati'd-diyaneti'l-İslamiyye ve hakkıyyeti'ş-şeriati'l-Muhammediyye" isimli mühim kitabını kıymet bilir okurların takdirine takdim etmeyi nasip eden Allah'a sonsuz şükürler...

Allame Hüseyin Cisrî, kendi ifadesiyle, "İslamî hakikatlere dair Avrupa ahalisinin şüphelerini tamamen izale maksadıyla bir kitap telifinin lüzumunu" hissedip bu şümullü eseri kaleme almıştır.

Yayına Hazırlayanın Takdimi

"Tevrat, İncil ve Zebur'un ibareleri; Kur'an gibi i'cazları olmadığından, hem mütemadiyen tercüme tercüme üstüne olduğundan, pek çok yabanî kelimeler içlerine karıştı. Hem müfessirlerin sözleri ve yanlış tevilleri, onların âyetleriyle iltibas edildi; hem bazı nâdanların ve bazı ehl-i garazın tahrifatı da ilâve edildi. Şu surette o kitablarda tahrifat, tağyirat çoğaldı. Hattâ Şeyh Rahmetullah-i Hindî (allâme-i meşhur) kütüb-ü sâbıkanın binler yerde tahrifatını, keşişlerine ve Yahudi ve Nasara ulemasına isbat ederek, iskât etmiş. İşte bu kadar tahrifatla beraber, şu zamanda dahi meşhur Hüseyin-i Cisrî (Rahmetullahi Aleyh) o kitablardan yüz ondört delil nübüvvet-i Ahmediyeye dair çıkarmıştır. "Risale-i Hamîdiye"de yazmış. O risaleyi de, Manastırlı Merhum İsmail Hakkı tercüme etmiş. Kim arzu ederse, ona müracaat eder, görür." (Bediüzzaman Said Nursi, 19. Mektub)

Yıllar önce bu sözleri okuduğumdan beri içimde bir ukde olmuştu Risale-i Hamidiyye kitabını okumak. Ama bu zamana kadar nasip olmamıştı. Küçük Sait'in kalbindeki bu dilek samimiymiş demek ki, yıllar sonra Allah bu eseri yayına hazırlamak için dikkatle okumayı nasip eyledi.

Muhterem Emine Eroğlu Hanımefendi tarafından bu vazife tevdi edildiğinde bunu hem ilahi bir lütuf ve hem de ilahi bir vazife telakki ettim. Allah'a şükredip Emine Hanıma da teşekkür ettim bütün kalbimle ve ruhumla...

Bu muazzam eserin bugüne kazandırılmasına vesile olan Emine Hanıma şahsım adına ve okuyucular adına teşekkür etmek istiyorum burada...

Bu kıymetli kitabı okuyanların Muhterem Emine Hanımı hayır dualarında yad edeceklerine eminim. Bu hayır dualarında şu garip Sait'in adını da anarlarsa, bu kalbi memnun ve mesrur eylemiş olacaklar.

Hüseyin bin Muhammed el-Cisr et-Tarablusi'nin "er-risâletü'l-Hamîdiyye fi hakikati'd-diyaneti'l-İslamiyye ve hakkıyyeti'ş-şeriati'l-Muhammediyye" isimli mühim kitabını kıymet bilir okurların takdirine takdim etmeyi nasip eden Allah'a sonsuz şükürler...

Allame Hüseyin Cisrî, kendi ifadesiyle, "İslamî hakikatlere dair Avrupa ahalisinin şüphelerini tamamen izale maksadıyla bir kitap telifinin lüzumunu" hissedip bu şümullü eseri kaleme almıştır.

Bu çalışmamızda Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin Dersaadet 1308 baskılı Osmanlıca tercümesi esas alınmıştır. Osmanlıca metin latinize edilip sadeleştirilmiş ve üsluplandırılmıştır. Bu çalışmada mümkün mertebe Osmanlıca metne sadık kalınmıştır. Bununla birlikte akıcı ve sade bir üslup ile hazırlamaya gayret edilmiştir.

Ayrıca Muhammed el-Mu'tasım-Billah el-Bağdâdî'nin tahkikli olarak hazırladığı 1998 Trablus baskılı Arapça nüsha ile karşılaştırma yapılmıştır.

Bu karşılaştırma sonucu, Manastırlı İsmail Hakkı'nın bazı şerhlerini mütercim diye not düşmeden yapmış olduğu görüldü. Manastırlı İsmail Hakkı'ya ait olan şerhlerin önüne mütercim diye not düşüldü. Böylece Manastırlı İsmail Hakkı'ya ait olduğu halde, Osmanlıca baskısında ona ait olduğu belli olmayan ifadelerin de mütercime ait olduğu belli edilmiş oldu. Bu kitapta "Mütercim" kaydıyla yer alan ifadeler Manastırlı İsmail Hakkı Efendiye aittir.

Kitapta Hüseyin Cisrî'nin ifadeleri dışındaki bütün ifadeler Manastırlı İsmail Hakkı'ya aittir. Bunlar da "mütercim" kaydıyla belirtildi. Tarafımızdan hiçbir izah, yorum vs ilave edilmemiştir.

Osmanlıca metinde bulunmayan kutsal kitap kaynakları tahkikli Arapça nüshadan bakılarak ilgili yerlere dipnot olarak eklenmiştir. Ayrıca, eserden istifadeyi artırmak için metne başlıklar konulmuş ve eserin sonuna dizin ilave edilmiştir.

Manastırlı İsmail Hakkı'nın tercümesi Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap şeklinde dört cilt olarak tabedilmiştir. Dördüncü cilt müstakil olarak mütercimin eseridir ve bu çeviri çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Manastırlı İsmail Hakkı'nın tercümesi şerh mihverli bir tercümedir. Tercüme boyunca pek çok yerde şerhler ve zeyiller ilave etmiştir. Bunu kendisi de bir yerde şöyle ifadelendirmiştir: "Zaten tercümemizin şarihane olduğunu mütalaa erbabı elbette anlamıştır. Şarihlerin vazifesi ise mücmel olanı tafsil ve muğlak olanı izah hususlarını da şamil olduğundan her sözü harfiyen tercüme etmeye mecbur değiliz."

Ehlinin malumu olduğu üzere, ne kadar güzel ve kaliteli olursa olsun, hiçbir tercüme aslındaki ifade kuvvetini ve lezzetini veremez okuyucuya. Bu itibarla Arapça bilenlerin Arapçasını, Osmanlıca bilenlerin de Osmanlıcasını okumaları daha münasip olacaktır.

Bu çalışmamızda ayet mealleri Prof. Dr. Suat Yıldırım Hocamızın Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali'nden alınmıştır.

Bu güzel kitabın hayırlı güzelliklere vesile olması ümidi ve duasıyla…

Muhammet Sait Konar
İstanbul, 11 Nisan 2008

Mütercimin Mukaddimesi[2]

Malum olduğu üzere maarif ve sanayi terakki ettikçe İslam Şeriatının hakikatleri vuzuh kesbetmektedir. Bu vasıta ile Avrupa hakîmleri ve alimleri İslam güzelliklerine günbegün vâkıf olabilmektedir. Hatta içlerinde hakikatin künhüne muttali olmak iştiyak ve arzusunda bulunanların dahi pek çok olduğu işitilmektedir.

Sahih fıtrat saikasıyla böyle bir arzuyu vicdanlarında hissedenler bittabi hakikatleri araştırma vasıtalarını istihsalde kusur etmezlerse de bizlerin de dilimiz döndüğü kadar bu hakiki feyiz suyuna teşne olanlara muavenette bulunmamız en başlıca vazifelerimizdendir.

"Sen insanları Allah yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir." (Nahl, 125) ayet-i kerimesinin[3] tamamını okuyup manasını mülahaza

2 Bu mukaddime, Osmanlıca baskıda ikinci cildin başında bulunmaktadır. Yanında da şu açıklama vardır: "Mütercim tarafından en evvel Tercüman-ı Hakikat gazetesine derç olunmak üzere gönderilmiş olan mukaddime ile beraber Muhterem Ahmet Mithat Efendi Hazretlerine takdim edilen mektup kitabın asıl ehemmiyetini izah ve ilk cildin hulasasını havi olmakla onu da şu cilde derç etmeyi münasip gördük."

3 Ey şanlı habibim, ümmetinden her sınıfın haline ve şanına muvafık ve münasip deliller beyanıyla bütün sınıfları İslam dinine davet et. Ümmetinin havassını muhkem ifadeler ve kati burhanlar ile ve avam insanları ikna edici delillerle ve faydalı temsillerle hak yoluna irşat et.

Muannitleri de kendilerince müsellem ve aralarında meşhur olan mukaddimelerle ilzam et. Ve onlara kanaat verecek vecihle ve gayet rıfk ve mülayemet ile güzel mücadeleye ihtimam et.

İşte senin üzerine vacip olan, bu minval üzere hükümleri tebliğ ve İslam hakikatlerini herkese ilam etmektir. Hidayet husulü ise senin takatin haricindedir. Rabbin Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri dalalet üzere kalacak olanlar ile hidayeti kabul edecek olanları bilir.

Malumdur ki bu tür vazifeler sonradan İslam ulemasına tevdi olunmuştur.

edenler, bu mukaddes vazifeyi ifada birkaç mertebe kusur etmekte olduğumuzu itirafa mecbur olurlar.

Çünkü matbuat sayesinde cihanın her köşesine ilimlerin neşredilmesi ve hakikatlerin ulaştırılması gayet suhulet peyda eylemiştir. Dünyanın muhtelif ahalilerinde eski taassuplar gitgide zevale yüz tutarak insaf emareleri, terakki ve marifet eserleri görülmektedir. Böyle bir asırda İslam akaidi vazıh deliller ve aklî burhanlarla teyit edilip dinî şeâirimizdeki yüce meziyetler ve nihayetsiz güzellikler muasır fenlere tatbik edilerek hakikat nurlarının afaka neşrolunması az himmet ile hasıl olacak ve sayısız faydalar istilzam edecek bir keyfiyet iken, henüz tamamıyla vücut bulamamıştır.

Yakın zamanlarda, Trablus-Şam'ın mühim ulemasından fenlere vâkıf allame Hüseyin Cisrî Efendi -Allah'a hamdolsun- iyi bir çığır açarak arz olunan vazifeyi ifaya himmet sarf eylemiş ve Arapça olan "er-Risaletü'l-Hamidiyye fi hakikati'd-diyaneti'l-İslamiyye" kitabını telif ile beşeriyet alemine yadigar eylemiştir.

Hakikaten bu kitabın tebrike şayan nadir eserlerden olmasıyla yüce padişahımızın kerametlerinden addolunmaya seza olduğu ve yüce namına intisap şerefiyle bir kat daha hayat bahşedecek olduğu edna mütalaa ile malum olur.

Bu kitabın faydalarını tamim arzusuyla şimdilik en mühim ve mutena kısımlarını acizane tercüme ederek ve meramı izah maksadıyla lazım tafsilatı dahi derç eyleyerek İslam dinine hizmeti maruf olan gazeteniz ile neşretmek isterim. Eğer bu göndermiş olduğum parçayı tab'a himmet buyurduğunuzu görürsem bakisini dahi peyderpey irsal ederim ki bu vesile ile bu kitap sair lisanlara da nakledilerek maksadın tamamen hasıl olması ümit olunur.

Bu mühim kitapta Hazreti Fahri Alem Efendimizin mukaddes risalet unvanına dair sarahat vermezden evvel Mesnevi-i Şerif tarzında temsillere kıyam edilmiş ve gelecek hikayelerin gayet açık ve etraflı olarak tasvirini ihtiva eden beliğ bir makale ile söze başlanmıştır. Şöyle ki:

Hakikatlere agah olan bir padişah tarafından, mevcut kanunları tadil etmeye ve cari maslahatlar iktizasına göre tecdit etmeye memuren yüce fermanı hamil olan ve insanlar arasında sıdk ve istikametle maruf olan kamil bir zat gönderilir. Ve mahlukat onun risaletini tasdik babında birçok fırkalara inkısam eder.

Birtakımı mücerret o padişahın hattını veya şerefli tuğrasını tanıdıkları ve birçoğu da padişah kelamının üsluplarını bildikleri cihetle hemen tasdik ve kabul ettiler. Sair fırkalar da mertebelerine göre, kimi o gelen zatın sadakatli hallerini bildikleri için; kimi de padişahın has hazinesinde mahfuz olan nefis şeylerden arzu eyledikleri şeyleri derhal ihzar edebildiğini gördükleri için; birtakımları da bundan evvel gelen fermanlarda şanlı padişahın böyle bir kanun tecdidi vaki olacağını ilan ettiğini işittikleri için; bazıları da tesis edilme-

ye başlanılan âlî kanunların her cihetten mükemmeliyetini hissettikleri için pek ziyade tetkiklere lüzum görmeyerek ona ittiba ederler.

İçlerinden yalnız bir fırka zaten maslahatları gözeten o padişah hazretlerinin yüce saltanatından ve belki mukaddes varlığından da bîhaber oldukları cihetle 'tarafından irsal buyurulması' sözünün bunların nazarında esassız görünmesi tabii olduğundan evvelemirde tevakkuf etmiştiler. Fakat bu taife de kavimlerin ve mahlukatın o yüce vasıta ile kendilerine duyurulup telkin edilen padişah fermanına inkıyat ve ittiba etmeleri sayesinde asayiş ve emniyeti ihlal eden tavırları ve âdetleri terk edip medeniyet saadetlerini ihraz ettiklerini gördüklerinde, o kanunların böyle harika bir surette umumi terbiyeyi intaç etmesine hayran olarak nazarları dikkatle açıldı. Bu azîm inkılabın mucip sebeplerindeki bedii tesirler takdirlerine mazhar oldu da evvelce varlığından bîhaber oldukları şanlı padişahın sonradan mükemmel kudret ve azametini de anlamaya başladılar. Adaletli ve kutsi kanunların neşrine vasıta kıldığı aklıselim sahibi zatın da kadrinin ulviliğini idrak ettiler. Eski zehaplarındaki hatalarına intibah ile hakikatleri ve keyfiyetin tafsilatını teftiş ve taharriye mecbur oldular. Bu vesile ile gerek esas maslahatta ve gerek teferruatındaki şüpheleri zail olarak, onlar da adalet ve medeniyet nurlarını iktibas edebildiler.

İşte bu icmali gereği gibi tafsil ettikten sonra kitabın müellifi latif temsilleri havi bu hikayeyi hem Hazreti Fahri Risalet Efendimize, hem de iman ve ittibaya muvaffak buyurulan ümmet sınıflarına pek güzel ve makul bir tarzla tatbik edip hakikat-i hali tavzihten sonra İslam Şeriatının usul ve füruundaki güzellikleri ve nihayetsiz faydaları madde madde tafsil etmiş. Son fırka ile murat olunan maddecilerin ve tabiatçıların nasıl tamamen irşat olunabileceklerini beyan maksadıyla tahrirane ve fevkalade insaflıca bir mukaddime irat eylemiştir.

Bu kitabı mütalaa eyledikçe müellifine muhabbetim ve mükemmel karihasına hayretim ziyadeleşmekle beraber, Muhterem Ahmet Mithat Efendi Hazretlerine kadirşinas himmetinden dolayı şükranlarımı arz etmekteyim. Ahmet Mithat Efendi Hazretlerinin Müdafaa isimli kıymetli eseriyle İslam alemine yadigar etmiş olduğu hizmetlerini takdir ile iftihar eylediğimiz gibi; "Fazilet öncekinindir" fehvasınca Risale-i Hamidiye'yi de herkesten evvel nazar-ı mütalaasından geçirip böyle kıymetli bir cevherden alemi haberdar etmesi ve tercüme ve neşrine teşvik ve inayetle intişarına başlıca medar olmasından dolayı Habib-i Muhtâr'ın şefaatine nailiyet ile de bahtiyar olduğunda şüphe etmeyiz.

Birtakım eğri bakışlı izansızlar, bu kıymetli kitabın felsefe kaidelerinden ve tabii ilimlerden bahsetmesini iyi bulmuyorlarmış. Bilmezler mi ki camilerimizde tedris buyurulmakta olan akait şerhi de felsefiyattan bahseder. Müteahhirin ulemanın telif ettikleri Kelam kitapları hep böyledir. Şerh-i Mevâkıf ve Şerh-i Makâsıd'da münkirlerin bin türlü şüpheleri nakledilip cevap verilmiştir. Zamanımızda ise tabii ilimlerden tevellüt eden şüpheler o kadar şüyu bulmuş ve intişar etmiştir ki haberdar olmayan bir fert kalmamıştır. Kulaklarını tıkayıp işitmemek mazarrat vukuunu def etmez. Bedihiyat hükmünü alan şeyleri yalnızca inkar ile telakki etmek İslam dinine nusret addolunmaz.

Şu güzel kitabın ahirine takrizler yazan meşhur Arap uleması hakikatlere vâkıf değiller midir ki hepsi münderecatını fevkalade takdir ile bu hayırlı eseri de Padişah Hazretlerinin asrının mühim güzelliklerinden addetmişler ve âlî mekteplerde tedris olunmasını umumen arzu etmişlerdir.

Muvaffak kılan Allah'tır.[4]

Manastırlı İsmail Hakkı

4 Bu kısım Osmanlıca baskıda ikinci ciltte bir açıklama olarak bulunmaktadır. İçeriği dolayısıyla mukaddimeye alınması uygun görülmüştür. [Yayına hazırlayanın notu]

Kitabın Telif Sebebi

Bismillahirrahmanirrahim

Mevla-yı Müteâl Kerim-i Zülcelal Hazretlerinin af ve inayetine ziyade ihtiyacını itiraf eden Hüseyin bin Muhammed el-Cisr et-Tarablusî kulu dergah-ı ehadiyetine hamdüsena eder. Şanlı resulüne, onun âl ve ashabına salat ü selam eder.

Bu mühim vazifeleri ifadan sonra meramını arz ile telif sebebini şöylece izah eder:

Avrupa gazetelerinden Isaac Taylor namında İngiltere ulemasından bir zatın bazı Şam gazetelerinin tercüme eylediği bir makalesini okudum. Mezkur makalenin sahibi Yüce İslam milletinin akaidiyle Hıristiyanların itikatlarının arasını bulmayı murat etmiş. Bunun için tarafların itikatça yakınlığına ve kitaplarının da gayet benzerliğine dair deliller ortaya koymaya ihtimam göstermiş ve aralarındaki ihtilafların aslî hakikatlerde olmadığı fikrini ifade etmiş. Bir diğer makalesinde kendisinin Mısır beldelerine giderek orada hayli zaman Müslümanlarla samimi bir beraberlik içinde bulunduğu ve dinî hakikatlerini araştırmakla bu hakikate vasıl olduğu ifade edilmiştir.

Mezkur zat gerçi bu iddiasında tamamen haklı değil ise de her halde İslamî güzelliklere vâkıf olduğu, ifadelerinden anlaşılır.

Kendi memleketinin uleması tarafından Müslümanlar hakkında öne sürülen anlamsız itirazları def etmeye çalışmış. Kendilerine de pek çok itirazların varit olduğunu anlatarak onları insafa davet etmiş. Medeniyet nurlarından hissedar edilmeleri arzu edilen yerli kavimlerin hallerine de İslamiyet'in daha layık olduğunu tasdik ve itirafa davet etmiş. Bu tür hizmetleri de takdir olunur.

Hatta özellikle bu son yıllarda kimse tarafından davet ve tebşir vuku bulmaksızın Afrika'nın yerli ahalisinde İslam'ı kabulün hızla arttığının görülmekte olduğunu beyan ve ilan etmiş. Hakikaten ahlak terbiyesinde ve birlik beraberlik temellerini inşa hususunda her dinden ziyade İslam dininin

nihayetsiz faydaları bulunduğunu ifade etmiş. Bununla beraber sarih akla mutabakatı ve halkın anlayışına da tamamen uygunluğu hasebiyle İslam hükümlerinin ulvi meziyetinin her yönden kati olduğunu anlatmaya gayreti de görülmüş. Hepsi için kendisine teşekkürler olunur.

Gerçi onun maksadı bizim teşekkürlerimizi celp etmek olmayıp sadece kendi hemcinslerini hakikatlerin marifetine ulaştırma fikrinde bulunduğu aşikardır. Teşekkürden ziyade, böyle faziletli hakîmlerin Rabbimizin rızasına ulaştıran bu tür hayırlı maksatlarına nail olmaları için dua etmemiz çok daha münasiptir.

İşte bu zatın arz olunan ahvali, İslamî hakikatlere dair Avrupa ahalisinin şüphelerini tamamen izale maksadıyla bir kitap telifinin lüzumunu bana hissettirmişti.

Aradan biraz vakit geçtikten sonra yine böyle İngiltere ulemasından Doğu dilleri ve muasır fenlerde tam mahareti olup Arap dilinin ehemmiyetli meziyetlerine de tamamen vâkıf olan bir zat İngiltere'de Müslümanlara has mabetler tarzında bir mabet bina ettirmeye gayret etmiş. Ayrıca, başlıca maksadı İslam hakikatlerinden bahisle İslam Şeriatının faziletlerini bilmeyenlere ilan ve talim olmak üzere Arapça bir gazete neşrine de başlamış. Binaenaleyh Hıristiyanların zeki efradından olup şimdilerde Londra'da bulunan Lübnanlı bir zat vasıtasıyla mezkur gazeteye derç olunmak üzere şu âlî bahse müteallik bazı makaleler yazılıp gönderilmesini beldemiz ulemasından talep etmiş.

İnsanlık alemine böyle muhteşem hizmetler eden zatlara daima borçlu olduğumuz Allah'ın muvaffakiyete mazhar kılması için duadan sonra işbu risaleyi yazmaya başladım.

Allah'ın yüce inayetiyle, mütalaa edeceklerin nefislerini usandırmayacak, fikirlerini zorlayıp yormayacak mertebede kolay anlaşılır yeni bir üslup ile yazıldı. Taassup ve dalalet kayıtlarından kurtulup hürriyet şerefini ihraz eden akılların ve zihinlerin kabulüne mazhar olacaktır. Her cihetten isabetli nazara muvafık olmak üzere tertibe ve yazmaya muvaffak olduğum işbu feyizli risale ile yüce İslam dininin hem hakikati ve haklılığı, hem de inkıyat ve kabul saadetiyle şereflenen muvahhidler nezdinde sübut ve tahakkuk tariki inşallah az teemmül ile anlaşılacaktır.

Allah'a hamdolsun, risalemizin talihi çok iyi olmakla Müminlerin Emiri ve Alemlerin Rabbinin Halifesi ve İslam dininin en mühim hâmîsi, İslam Şeriatının erkanını inşa eden, dinî şeâiri teyit eden, ilahi emirlerin muhafızı bulunan Yüce Sultan, Şerefli Hakan, Sultan oğlu Sultan, Sultan Gazi Abdülmecid Han oğlu Sultan Gazi Abdülhamid Han (Allah onun saltanatını daim kılsın! Namını yüceltsin! Onu ilahi yardımlarla ve muvaffakiyetlerle teyit etsin!) Efendimiz Hazretlerinin mübarek hilafet döneminin harikulade güzelliklerinden bir zerre ve sadık bendesinin marifet ve isabet yollarında ilerleyip

yükselmesi denizlerinden bir damla olarak vücuda gelip, Padişahımızın pak ve parlak ismine mensup olmuş ve nihayetsiz hasenat defterlerine yazılmış ve bu münasebetle "er-risâletü'l-Hamîdiyye fi hakikati'd-diyaneti'l-İslamiyye ve hakkıyyeti'ş-şeriati'l-Muhammediyye" namını ihraz eylemiş ve mümtaz bir konuma yükselmiştir.

Allah'tan doğru yollara hidayet eylemesini diliyoruz. Akıl sahiplerinin kalplerine hidayet vererek, ölüm gelip perdeler açılmadan önce hesap gününün akıbetini mülahaza için muvaffak kılmasını diliyoruz. O, kullarına yakındır ve icabet edendir.

Hüseyin Cisrî

Risalet Davasının Bir Temsil ile İzahı

Bu açıklamadan sonra gizli ve aşikar alemin sahibi olan şanlı mabudumuzun ilahi inayetiyle maksadımızı arza başlıyoruz:

Bir zat düşünün. Küçüklüğünden beri kavim ve aşireti içinde büyümüş ve kendisinden asla hile ve yalan sadır olmayarak hepsinin nazarında sıdk ve istikameti kati olarak anlaşılmış. Halkın düzenini sağlayan millet nizamı ve yöneticilik kurallarıyla ilgilenmesi şöyle dursun, kendisi ümmi olup ömründe okuma yazma öğrenmemiş. Hem de hemen birdenbire günlerin birinde bütün insanlara yüksek sesle nida etmiş:

"Ey insanlar, ben şanlı sultanınız tarafından sizlere gönderildim. Mübarek emirleriyle risaletini tebliğ ederek esaslarını koyduğu yüce kanunları açıklayıp uygulanmasını sağlayacağım. Bütün gerçekleri bilen o padişah hazretleri hepinize emir ve ferman buyuruyor ki bu mukaddes kanunların iktizasınca hareket edip yüce manasını tamamen gözetesiniz.

Gerçekten benden önce sizlere diğer yüce zatlar gönderilerek geçen zamanlara ve hallere uygun birçok kanun neşredilmiştir. Fakat o kanunların zamanı geçtiğinden artık hükümleri kalmamıştır. Bundan böyle zamanın gereklerine uygun olarak benim tebliğ edeceğim bu yeni kanunlara uyacaksınız. Gerek eski kanunların çoğunu ve gerek padişahınızın hiçbir vakit müsaade buyurmayacağını aklıselim sahiplerinin anlayabileceği birtakım çirkin âdetlerinizi terk edeceksiniz. Bilirsiniz ya, bu fena âdetleri siz sadece atalarınızı taklit ederek ve nefsani isteklerinize uyarak umumi menfaatler hilafına ortaya çıkarmışsınızdır. Bunların bir kısmı zayıf halka zulüm ve düşmanlıktır; diğerleri de velinimetinizin sonsuz nimetlerine ve iyiliklerine karşı büyük nankörlük eseridir.

Siz beni tasdik edip de irşat eyleyeceğim selamet yoluna girerseniz ve hükümdarların hükümdarı olan Allah'ın emirlerine boyun eğmeye sadık rağbet gösterirseniz, işlerin ayrıntılarına varınca hakiki amir olan o hazreti sultanımızın kahır ve gazaplarını çeken veya şerefli rızasına uygun olan halleri temyiz ve tayin ederek hepinizin iyiliğine kefil olurum."

Bu ilan ve tebliğ üzerine insanlar o zatın yanına gelerek demişler ki:

"Ey yüce makam ve büyük mansıp iddiasında bulunan fetanet abidesi zat! Sen bize şu davanla izlenmesi gayet zor bir yola girmeyi teklif ediyorsun ki birdenbire aklımız inkar ve nefsimiz nefret ediyor ve efkarımız böyle bir ihtimali tasavvurdan geri duruyor. Eğer bizler gerçekten hepimizi nimetlere boğan ve ruhlarımızı lütuf ve keremiyle coşturan feyiz kaynağı padişahımızın yüce emirlerinin bunu gerektirdiğini kati olarak bilirsek, bu takdirce emrine boyun eğip uymaktan başka çaremiz olmaz. Çünkü onun emri her yerde geçer ve kahir saltanat sahibidir. Onun tarafından gönderilen zatın tebliğ buyuracağı yüce hükümleri reddetmeye gücümüz yoktur. Hem de o hükümlerin hakkımızda maddeten ve manen faydalar sağlayacağını söylemeye geçmiş tecrübelerimiz dolayısıyla mecburuz. Ancak senin elinde kati bir delil bulunması gerekir ki bizi inandırabilsin. Eğer gerçekten böyle yüce bir fermana sahipsen göster. Hepimiz boyun eğip uymaya hazırız."

O şanlı elçi bu maruzatı tamamen dinledikten sonra onlara hitaben buyurdu ki:

Evet, öyle olması gerekir. Her aklıselim nazarında kati bir gerçektir ki delilsiz davaya doğru nazarıyla bakılmaz. Padişahımıza da bu hakikat aşikar olduğundan, benimle beraber apaçık delilli fermanını ihsan buyurmuştur. İşte şerefli fermanı. Bakın kendi el yazısıyladır, şerefli parlak tuğrasıyla da süslüdür ve bildiğiniz padişah kelamının üslubu üzeredir.

Hepinize hitaben buyuruyor ki: "Şanlı fermanımı getiren filan kulum, sıfatlarıyla ve alametleriyle aranızda mümtazdır ve sonsuz faziletlerle üstündür. Tarafımdan size tebliğ edeceği mukaddes hükümlerimin hepsinde sadıktır. Sırf menfaatleriniz için koymuş olduğum yüce kanunlarımı uygulamak ve açıklamak üzere gönderilmiştir. Onun emrine uyup yasaklarından sakınırsanız, rızamı kazanıp saadete ulaşırsınız."

Böyle bir fermanı gösterince, yakından uzaktan herkes oraya toplanarak gördüler ve kati manasına vâkıf oldular. Aynen evvelce ifade ettiği davasına göre kendisine hususi vazifeler verildiğine dair sultanın halka hitabını okuyup anladılar.

Ancak daima insanlar arasında akıl ve idrakçe fark bulunduğundan o zatın iddiasının doğruluğunu delil ile anlama babında birçok taife ortaya çıktı. Çünkü istidlalin dayandığı öncüller herkesin bir siyak üzere malumu olamaz. İlim ve idrak her fertte tamamen hasıl olmayıp fertlerin bir araya gelmesiyle sabit olabilir.

İnsanlar Risalet Karşısında Dokuz Taifeye Ayrılır

Birinci taife, o şanlı sultanın mübarek yazılarını temyize muktedir olmaları hasebiyle onların nazarında taklit olunması ihtimali yoktu. Dolayısıyla

fermanın yazısını görmeleriyle hemen "Evet, bu ferman padişahımızın kendi yazısıyla olan şerefli fermanıdır" diyerek derhal tasdik ettiler.

İkinci taife, padişahın şerefli tuğrasının taklit edilme imkanı olmadığından emin olmaları hasebiyle görür görmez "Biz de şüphesiz tasdik ederiz" dediler.

Üçüncü taife, padişah üslubuna ve hitabına aşina olup sıradan insanların fark edemeyecekleri belagatı ve hususi üslubu görmeleriyle onlar da tereddüt etmediler.

Dördüncü taife, yazı, mühür ve üsluptan haberdar olmadıkları için "Biz yalnız ferman görmekle tasdik edemeyiz. Bize eğer padişahın hususi hazinesinin güzelliklerinden ve hediyelerinden filan ve filan güzel hediyeyi hazırlayabilirsen biz de tasdik ederiz. Çünkü biliriz ki padişah hazretlerinin izin ve iradesi olmadıkça yüce hazinesinden kimse bir şey çıkaramaz ve orada bulunan nadir güzellikler diğer hükümdarlarda bulunmaz."

Elçi olarak gönderilen zat buyurdu ki: "Evet az vakit zarfında inşallah dilediğiniz şeyi hazırlarım."

Ve gerçekten arzu ettikleri harika hediyeyi hemen gözleri önünde görmeleriyle onlar da inandılar.

Beşinci taife dediler ki: "Padişahımız tarafından bundan önce gönderilmiş olan resullerin risaletleri sabit olarak çağlarının ihtiyaçlarına göre neşrettikleri kanunların zeylinde sarahat vardır: İleride bu kanunlar fesih olunarak, meydana gelen hadiselere uygun yeni kanunlar oluşturulacak. O yeni kanunları tesis etmekle görevli gelecek zatın da şu tarz alametleri bulunacaktır. O alametler o kadar garip ve gayet çoktur ki iki şahsın tamamen onlarda iştirak etmesi aklen ve âdeten imkansızdır. Dolayısıyla bizim için hiç şüphe etmeye gerek yoktur. Bakalım bu zatta aradığımız alametleri tamamen bulabilirsek, kanun yenileyicinin kendisi olacağını tasdik ederiz."

Araştırma sonucu alametleri tamamen buldular ve yeni kanunların zamanın şartlarına uygunluğunu da anladılar. Onun için onlar da tasdik edenlere katıldılar.

Altıncı taife dediler ki: "Biz öyle birdenbire tasdik edemeyiz ve aranılan alametleri görmekle de yetinmeyiz. İhtiyata uygun olan, her halde teenni üzere bulunmaktır. Tebliğ edeceği emir ve yasaklara dikkatle bakarız. Padişahımız tarafından ferman buyurulduğunu iddia etmekte olduğu kanunlar, öteden beri tecrübe ettiğimiz üzere padişahımızın mübarek rızasına muvafık olmalı. İnsanları asayiş ve emniyeti ihlal eden tavırlardan men ederek vatanî menfaatleri teminat altına almalı. Bu kanunlar, halkın işlerinin görülmesi ve umumi maslahatlara ait olup neşreden zatın şahsi menfaatlerine göre olmamalı. Bu şartları haiz olduğunu anlarsak, işin hakikati bizim nazarımızda dahi anlaşılır."

Aradan biraz vakit geçince yeni kanunların usul ve füruunda padişahımızın rızasına muhalif addolunacak bir şey görülmedi. Mezkur kanunların her yönden intizamı ve mükemmeliyeti hasebiyle memleketlerin menfaatlerini ve kulların maslahatlarını içerdiği, her fesat ve fitneyi engelleyici olduğu, hiçbir şekilde hususi menfaatler gözetilmediği, bu taifedekilerin kılı kırk yaran dikkatli bakışlarında gereği gibi tahakkuk etti. Böylece bunlar da şüpheden kurtularak o zata tâbi oldular.

Yedinci taife aralarında şuna karar verdiler: "Bu zatın gerek şu ilan etmekte bulunduğu davası, gerek kanunların neşrine başlamakla umumi maslahatlara dair vuku bulan tasarrufları ve icraatı gizlilik perdesi altında kalacak bir keyfiyet değildir. Dolayısıyla hakikatleri bilen padişahımızın yüce ilminin dahilinde olacağı tabii bir şeydir.

Bu halde eğer mezkur zatın bu davasında yalancı olduğu, padişahın şerefli hattını ve latif tuğrasını taklit ettiği ve yürürlükteki kanunlarla oynayarak kendi isteğine göre düzenlemeler yaptığı padişah nazarında tahakkuk ederse, mutlaka vakit kaybedilmeyerek kendisi, bağlıları ve yardımcıları yakalanıp cezalandırılır. Düzenbazlıkları giderilir. Önceki kanunları takrirle görevli olarak bundan evvel gönderilmeleri mutat bulunan padişahın divan erkanından bir zat gönderilir. Bunlar, hikmetli ve basiretli olan yüce sultanımızın daima sevinç kaynağı olduğu görülen adilane sonsuz inayetlerine nazaran katiyetle yapılması gerekli olan şeylerdendir.

Zira yüce saltanatın mühim işlerinden sayılan nizamın tadili ve hükümlerin tebdili hususuna kendiliğinden kalkışmak, af ve müsamahası mümkün olmayan ve hoş karşılanmayan büyük bir cinayettir ve akıbeti tehlikeli bir iftiradır."

Bu karar üzerine sebat ile bir hayli müddet beklediler.

Fakat gördüler ki aradan geçen zaman değil iyilik kaynağı padişaha, hatta dünyanın uzak taraflarına bile haberin ulaşmasına ve insan taifelerinin hallerinin yayılmasına kafiydi. Halbuki şerefli padişahımız tarafından mezkur davacıyı ve yardımcılarını tekziple şiddetli ceza verilmesi gerçekleşmedi. O yeni kanunlarla amelden insanları men ve tehdit hususlarını icraya memuren gelmesi beklenen bir fert zuhur etmedi. Ayrıca, kanunların yenileyicisi olan aklıselim sahibi o zatın günbegün tâbileri çoğalarak şanının yüceliği takdir olunmaya başladı.

Binaenaleyh iddiasının doğruluğu bu taife tarafından da anlaşılarak şüpheleri yok oldu.

Sekizinci taifenin fikirleri önceki taifelerin fikir sarf eyledikleri yönlere yönelmedi. Yalnız birçok araştırma ve beklemeden sonra delillerin iç yüzünü kavrayarak mezkur müceddide uymaya karar veren taifelerin hallerini dikkate alarak dediler ki:

"Hiç şüphesiz bunlar hep akıllı, fikir ve görüş sahibi insanlar oldukları cihetle ahvalin hakikatlerini delil ile anlayarak doğru yolu layıkıyla temyiz etmişlerdir. Bu zatı tasdiklerine binaen atalarından miras kalan ve eskiden beri alışmış oldukları bütün âdetlerini ve cari kanunların ekserisini terk ettiler. Halbuki onlar da bizim gibi insan iken öteden beri alışmış bulundukları âdetlerini ve nefsani isteklerine uygun olan kendini beğenmiş tavırlarını pek kolay terk edemezlerdi. Hem de bütün kainata hükmettiğini bildikleri güçlü sultanın izin ve rızası olmadıkça eski kanunların haricine çıkamazlardı.

Demek olur ki bunların şu tasdik ve ittibaları mutlaka itimada şayan delillere ve emarelere dayanmaktadır. Böyle olmasa aslî âdetlerini terk etmeye mecbur olurlar mıydı? Bu bapta zerre kadar şüpheleri kalsa azamet ve kuvvetini bildikleri padişahın intikam taarruzuna sebepsiz cesaret ederler miydi? Sayısız akıl fikir sahiplerinin sadece zayıf bir delil ve imkansız bir vehim üzerine böyle büyük bir tehlikeye cesaret etmeleri tasavvur olunabilir mi? Evet her biri başka başka delil ve emareye binaen bütün akıllıların bu zatı tasdik babında sözbirliği etmeleri de ayrıca bir delil olup insaf ve izan erbabına kanaat vermeye yeter. Çünkü bunca akıllının tabiatlarına ve yollarına muhalif olan bir durum üzerine ittifak etmelerinin, çok açık delillerden kaynaklanmış olmayıp zan ve tahmin dairesinde tesadüfi bir durum olması, aklıselimin tasdik edemeyeceği imkansız şeylerdendir. Böyle acayip bir durumun sırf tesadüf üzerine olduğunu ısrarla iddiaya devam etmek ölçüsünde alemde sabit fikirlilik ve inat tahayyül edemeyiz.

Açıklandığı üzere nazarımızda muayyen olan şu akıllılar topluluğunun ittifakının, elbette pek çok araştırma ve inceleme eseri olacağı aşikar bir husus olduğundan, bizim tereddüdümüze imkan kalmıyor" diyerek şu taife dahi o zatın şanlı sultanın resulü olduğunu kabul ettiler ve yüce emirlerini yerine getirmeye başladılar.

Dokuzuncu taifenin ahvalinin beyanına gelince: Maişet vasıtalarını tamamlama ve hayvanî hazların istilası, bunları o mertebe gaflete düşürmüştü ki, gayet cehaletlerinden dolayı, kainat üzerinde hüküm sahibi olan, kuvvetli ve adaletli bir padişah bulunduğundan dahi haberleri yoktu. İnsanların hissî ve manevî kuvvetlerini dilediği cihete sarf ederek hiç kimsede bulunmayan büyük malları ve nefis hediyeleri her yerde hazırlamaya kadir olacak mutlak bir sultanın varlığı bunların hayalinden bile geçmezdi. Hatta zanlarınca, halkın işleri ve muameleleri için intizam vasıtası olan ellerindeki kanunlar da bir sultanın düzenlemesi veya hikmetli bir tesis ile vaz edilmemiş. Yalnız zaman ve devirlerin değişimleriyle âdet edinilmiş ve tabiatların alışması hasebiyle yürürlükte olan şeylerden ibaretmiş.

Bu fikir ve itikatta bulunan şahıslar tabii olarak, şanlı sultan tarafından kanunların yenilenmesi için gönderilen zatın davasını işitince şaşırdılar ve

dediler ki: "Bu ne saflıktır! Evvela, sultan ne demektir? Tabiattan başka bir müessir olabilir mi? Ve onun gerektirdiği kanunlardan başka kanun tasavvur olunur mu? Sonra, bizim kadir olamadığımız şeyleri yapmaya ve alışılıp âdet edinilmiş kanunları değiştirmeye kimin gücü vardır?"

İşte bu beyinsizler hayli zaman yürek parçalayan sedalarıyla öttüler ve bu vadide birtakım sözleri dillerine dolayarak söylendiler durdular. Lakin aradan bir müddet geçip de kanunların tadili göreviyle gelen zatın iddiasının doğruluğu halk nazarında sabit olarak yeni kanunların faydalı sonuçları görülmeye başlayınca, umumi memnuniyetin yankıları tabii olarak bunların da kulağına giriverdi. Bunun üzerine birdenbire ürktüler ve "Bu ne haldir?" dediler.

Fakat gayet sathice bir araştırmadan sonra alemi başka bir alem gördüler. İşitmiş oldukları hakikat nidasının, hükümsüz ve esassız bir şeyden ibaret zannettikleri o yeni kanunların göstermiş olduğu maddi manevi terakki ve medeniyet eserlerini ilan sedası olduğunu anladılar. Böylece gafletten kurtulmaya başladılar ve birbirlerine dediler ki:

Hakikaten şu garip husus ehemmiyetle nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir. Çünkü herkes önyargı ve tekzipte bizimle beraberken, diğer insanlar nasıl olmuş da hakikate vâkıf olarak bu saadete ulaşmışlar? Bizim yolumuzun neticesi yalnız hakiki saadetten mahrum kalmamızdan ibaret olsa bir mertebe ehven sayılabilir. Lakin gerçekten insanların öyle bir padişahlar padişahı bulunup da zannımızın hilafına olarak bu zat onun tarafından gönderilmişse, uyulması gereken emrine uymayan bizim gibi gafillerin akıbetlerinin vahim olacağına şüphe edilmemelidir. Çünkü tereddüt dolu bu halimiz padişah katına arz olunduğunda, büyük saltanatından gafletle bizim cahil kalmış olmamız kabule şayan makul bir mazeret olmayacağı için şiddetli cezalara çarpılmamıza sebep olur. Binaenaleyh biz de meşguliyetleri biraz azaltarak hakikatleri tetkik edelim. Gerek şu yüce sıfatlı zatın zuhur keyfiyetini ve neşrettiği kanunları, gerek akıllılar topluluğunun ahvalini düşünelim. Ve nazarlarımızı dikkatle açalım. İşin başlangıcında tekzip edilmişken, hangi sebebe binaen bunun tasdiki artarak devam ediyor?

İşte tasdik ve ittibadan en uzak bulunan şu taife dahi yaptıkları araştırmalarının ve derin incelemelerinin nihayetinde tasdike karar vermeye mecbur oldular. Kararın neticesini içeren müzakereleri şundan ibarettir:

Bizim gerçi sultanın hattından, şerefli tuğrasından ve kelam üslubundan haberimiz olmadığı gibi; mukaddes sultanın varlığından dahi haberdar değiliz. Hem eski kanunları bilmeyiz ki şu yeni kanunları onlara tatbik edelim. Kanunların tesisi maksadıyla evvelce gönderildikleri rivayet edilen zatları da tanıyamadığımızdan, tabii olarak onların verdikleri malumatı ve müceddid hakkında belirledikleri alametleri bilip de o yönden delillerle hükme varamayız.

Ancak şu kadar diyebiliriz ki: "Biz evvelden vuku bulan müjdeleri öğrenmekle bu zatın aranan vasıfları tamamen ve kamilen taşıdığını kati olarak bildik. Binaenaleyh bu vasıta ile neşredilen yüce kanunlar hakikaten tek merciimiz olan, bol ihsanlı velinimetimiz tarafından konulduğu cihetle uymak zorunda kaldık. Aslî âdetlerimizi ve eski itikatlarımızı terk ve tebdil için elimizden geldiğince gayret etmeye mecbur olduk." diyenlerin şahadet ve ihbarlarına itibar etmediğimiz takdirde, hiç olmazsa insanların arzu ettikleri değerli hediyeleri ve nadir olan kıymetli şeyleri şu zatın hemen hazırlayabilmesi, iddiasının doğruluğuna delil olabilir. Çünkü mezkur şeyler yalnız padişahımızın hazinesinde bulunur ve yüce izni olmadıkça dışarı çıkarılmaları mümkün değildir diye bir de umumi ittifak vardır. Gerçekten bu tür şeylerin gayet kıymetli ve güzel olmaları cihetiyle şimdiye kadar hiç kimsenin elinde görülmediklerini hepimiz biliriz. Mükemmel saltanat ve tam tasarruf sahibi bir zatın varlığına delalet eden şu eşsiz kıymetli şeyleri hazırlayıp sunabilen kimsenin o zat tarafından gönderilmesinden şüphe etmek reva değildir.

Demek olur ki yüce sıfatları olan şanı yüce bir sultan gerçekten varmış ve onun tarafından kulların iyiliklerini temin için kanunlar neşrolunur ve resuller gelirmiş. Bu defa da kanunların yenilenmesi icap etmiş de böyle bir aklıselim sahibi zat seçilmiş ve kendisini tasdik makamında işbu padişahın kıymetli hazinelerinden sayılan şeyler ona teslim ve tevdi olunmuştur. Bunu tasdik etmekten başka selamet yolu yoktur. Geliniz biz de kendisine uyalım da büyük tehlikeye düşmeyelim.

Risaleti İnkar Eden Taifeler

Ancak insanlar içinde bahsedilen dokuz taifenin her birinde şereflerine müptela kimseler bulunurdu. Böyleleri atalarından kalma o fena âdetlere canla başla sarılmaları hasebiyle 'Biz bu zatın davasını kabul ettiğimizde hepimizin üstünde büyük bir amir olup bizler de onun yönetimi altında bulunmaya mecbur oluruz' diye hakkı kabulden kaçındılar.

Bunlar hayli bozulmaya maruz bırakılan eski kanunları istedikleri gibi yorumlamaya ve açıklamaya cesaret ederek hüküm yürütmeye alışmışlardı. Bu sayede başkanlığı elde edip akranları arasında öne çıkmışlardı. Şahsi menfaatlerine zarar vereceğini hissetmeleri üzerine, boş hayallere kapıldıklarını bile bile inkara kalkışarak her şeyi göze aldılar ve nefislerinin acil isteklerine uyarak şanlı sultanın kahır ve intikamını bile unuttular.

Bu tip ahmakları çok defa görmüşüz ki hiddet, asabiyet ve cahilane gayret ile hakkı iptale ve batıl şeyleri yaymaya çalışarak kendilerini büyük bir tehlikeye düşürdükten sonra nedamet getirirler. Fakat böyle bir nedametin faydası olmayacağı aşikardır.

İşte inatla karşı çıkan bu şahıslar tasdik eden önceki taifelerin itimat ettikleri deliller hakkında birtakım manasız yorumlara ve saçma zorlamalara girişerek sahtelikle suçlama sevdasına düştüler. Böylece saf aklı kabul etmeyerek yanlış bakış açılarıyla her delili açık manasından uzaklaştırarak delil sahiplerini hatalı buldular. Ve ellerinde doğru bir dayanak bulunmadığından, görmezden gelircesine diretmelerle akılca imkansız olan şeylere ihtimal vermeye başladılar. Fakat aklıselim sahiplerini şüpheye düşürmek yolunu bir türlü bulamadılar. Çünkü diyelim ki delile bir tevil bulmak mümkün olsa bile o şerefli zatı tasdik babında ortaya çıkan bunca delillerin ittifakı ve tesadüfi olarak kendisinde toplanması imkansızdır. Aslında doğru olmayan delilleri doğru deliller tarzında tasvir edip bilmedikleri bir yola girmeye mecbur edecek mertebede akıllı insanları ikna edebilmesini onaylamak aklın şanına uygun değildir. Ayrıca mezkur delillerin bir kısmı o zatın kendisi tarafından bildirilmeden, dikkatli bakıp derin düşünmeleri sayesinde tasdik edenlerce fark edilmiştir. Ve geçmiş zamanlarda konulan kanunların nüshaları o kadar bozulup değiştirilmişken yine her nüshada mezkur müceddidin vasıflarına ve alametlerine dair açık ifadeler Allah'ın hikmetiyle kalmıştır.

Müceddidin kendi düzenlemesi bulunmayarak ortaya çıkan deliller ve icat etmeye kudreti tasavvur olunmayan alametler ise ne kadar yorumlansa da şüphe vermeye sebep olamazdı.

Ve hem de mugalataya kalkışan işbu aptalların göremediği bir hakikat daha kalmıştı: Tek tek her ferde veya parçaya sabit olan hükümden başka fertlerin ve parçaların tamamına mahsus bir kati hüküm bulunmaktadır. Evet gerek duyularla algılanan şeylerde ve gerek akılla bilinen şeylerde bütünün kuvveti her ferdinde veya parçasında bulunamaz.

Mesela bir haberde tevatür vuku bulunca kati bilgi hasıl olur. Çünkü haber verenlerin çokluğuna nazaran yalan üzerine ittifak etmelerini akıl onaylamaz. Halbuki ayrı ayrı her muhbirin haberinde yalan ihtimali vardır. Nasıl ki kalınca bir ipi çekip koparmak mümkün değildir. Parçaları ise birer birer koparılabilir. Aynı şekilde bir hükme sebep olan çok deliller dahi birleşince, bir iki delilin sağlayamadığı kalp itminanını sağlayarak aklı tevil ihtimalinden uzak kılar.

Şu halde, en az mertebe insafı bulunan akıllı bir şahıs, kanunların yenilenmesi memuriyetiyle gelen zatın şanlı padişahın mübarek hattını, mührünü ve üslubunu taklit edebilmesini farz edebilir belki. Ama asla mümaresesi bulunmadığı kati olarak bilinirken, eski kanunlardan daha mükemmel bir kanun icat etmesini ve padişahın özel hazinesinde korunup saklanan harika güzellikleri padişahın iradesi olmaksızın hazırlayıp şunmasını; önceki resuller tarafından bildirilmiş olup beklenen alametleri de kendisinde kendi başına gösterebilmesini onaylayabilir mi? Ve cereyan eden mühim hadiseler hakikatleri bilen padişahın malumu olmuşken, yüce rızasına uygun olma-

saydı cezalandırmak lazım geldiği halde resmen tekzip bile vuku bulmaması hikmete uygun görülür mü?

Hal bu merkezde iken, mezkur inatçıları kendileri gibi taassup körlüğüne ve kararsızlığa müptela olanlar dinleyip dururlardı.

Taklit ile İnkar Eden Taife

Tekzip edenler içinde bir taife daha bulunurdu ki bunların halleri pek gariptir. Çünkü bunlar o zatın doğruluğuna ve yalancılığına dair delillerle hüküm verme hususuna asla yanaşmadılar ve buna müteallik fikirler sarf etmediler. Hatta katıksız taassuplarına binaen kadimden beri atalarından kalan kötü âdetlerinde ısrarcı oldular.

Bunlara 'Siz ne yapıyorsunuz? Neye güveniyorsunuz? Şu zatın tebliğ buyurduğu kanunlara uymadığınız halde, sultanların sultanı padişah hazretlerinin şiddetli cezalandırmasına yakalanmaktan size korku gelmiyor mu?' denilse, 'Neye korkalım? Biz bunun yalancı olduğunu kati olarak biliriz.' derler. 'Neden bilirsiniz?' denilse, başka bir cevap bulamazlar da bu meselede katmerli cehalet sahibi olduklarını anlatmış olurlar.

Diğer işlerinde bir hayli araştırma eseri görülürken bunların bu bapta karihaları donmuş ve fikirleri sönmüş olmasına şaşırmamak mümkün olur mu? Şimdi bu vecihle uykuda gibi olan kimselere mezkur sultan hazretleri ne kadar şiddetli cezalandırmada bulunsa acaba zulüm addolunmak ihtimali var mıdır? Vallahi'l-Azîm yoktur. Çünkü bu mertebe sıdk ve istikameti meydanda olan resulünü tekziple husumete cesaret etmelerine binaen bunlara ceza vereceği zaman o şanlı sultana: 'Efendim, şu biçarelere hak zahir olmamış da onu tekzibe kalkışmışlardır. Bunları mazur tutsanız olmaz mı?' denilse, şöylece isabetli bir cevap vereceğinden şüphe edilmez:

Eğer ben bunları maişetleri hususunda dahi akıl ve idrak sahibi bulmasaydım mazur görürdüm ve affederdim. Lakin şahsi menfaatleri ve dünyevi işlerinde o kadar fikir sarf ederlerdi ki tam uyanıklıklarıyla alemi hayran ederlerdi ve dünyalık maksatlarına ulaşmak için sınırsız irfan gösterirlerdi. Sürekli olarak alçak arzuları ve şehevani hazları uğrunda kullandıkları aklî kuvveleri bir lahzacık benim resulümün iddiasının doğruluğunu anlamaya sarf etmiş olaydılar ne lazım gelirdi! Hususi ve nefsani niyetlerinde türlü türlü avukatlığı ve hasımlarına karşı delil göstermeyi pekâlâ düşünürlerdi. Adaletli kanun yenileyicisi olan resulümün kelamını küçümsediler ve yüce davasına kulak asmadılar. Böylece basiret gözleri körleşti ve onları tekzip uçurumuna düşürdü. Bu cihetle intikam ve nimetlerin geri alınması bunların hakkında tam bir adalet ve tam bir hikmet olup kabule şayan mazeretleri yoktur.

(Allah bizleri basiret körlüğünden korusun!)

Resulün İkna Lisanından Kılıç Lisanına İntikali

Kanun yenileyicisi olan aklıselim sahibi zat, insanların kendisine tâbi olmalarından sonra tekzip ve husumete ısrar eden inatçıları ve açıklanan delilleri dikkate almak istemeyen şu son taifeyi ikna ve irşat hususuna pek çok gayret gösterdi. Daima onlara kurtarıcı nasihatlerde bulunurdu. Hallerinin düzelmesine sebep olmak için fikirlerini uyandırmaya ve arz olunan delilleri bir kat daha izah etmeye itina ederdi.

Bununla birlikte onlar inatlaşmalarını artırır ve karihalarının donukluğunu gösterirlerdi.

Ne zaman ki delillerin asla tesiri olmayıp bu yolla ıslah edilmelerinin mümkün olmadığı anlaşıldı, onlar da düşmanlık göstermeye başlayarak gerek o zatın kendisine ve gerek taraftar ve yardımcılarına fırsat düşürdükçe zarar ve eziyet vermeye kalkıştılar; artık "İnsana nasihat kâr etmeyince tepesine asa ile vurmaktan başka ona mani bulunmaz." sözü gereğince uslanmaları için ceza lazım geldi. Ve hakikatleri bilen sultan hazretlerinin emir ve iradesiyle kılıç kullanmaya ve onlarla savaşmaya mecburiyet ortaya çıktı.

Binaenaleyh kendisine itaat edenleri yanına alarak haddi aşan zalimlerle savaşmaya başladı. Başlangıçta "Savaş, bir lehe bir aleyhe, nöbetleşedir" şeklinde cari olan ilahi âdet üzere iki tarafça da biraz zayiat vukuundan sonra onları tamamen mağlup eyledi. Allah'ın yardımıyla "Güzel akıbet elbette müttakîlerindir." (Araf, 128) sırrı zuhur eyleyince, zararları def etmek maksadıyla bir miktarını katletti. Zararlının ve caninin itlafı makuldür ve akıllılarca eskiden beri makbul bir yoldur. Çünkü onların katliyle umumi selamet temin edilir.

"Eğer insanın hayatına sebep olacağı tahakkuk ederse iyileşmeyecek yaralı uzvu kesmek gerekli olur."

Güçlerinin kırılması hedeflenerek kalanları esir alındı. Bu haller ibrete vesile oldu. Düşmanların bir kısmı zarar vermeyi bırakarak bazı emirleri olsun kabul etmeye mecbur oldular. Şanı yüce müceddid bunlara yumuşaklık gösterdiyse de büyüklüğünü ve itibarını muhafaza için, açıktan tekzipte bulunmamalarını ve asla zihinleri karıştıracak neşriyatta bulunmamalarını şart eyledi. Ve umumi maslahatları sağlamaya vasıta olmak üzere, rahatça yaptıkları ticaretlerinden az bir meblağ vermeleriyle de mükellef eyledi. Sonra onların müstahak oldukları cezalarını adaletli padişahın yüce iradesine bıraktı.

Düşmanlardan bir güruh, müceddidin bulunduğu beldeden çıkarak dağlara çekildilerse de vakit buldukça bunları da tazyikten geri durmadı. Çünkü fırsat bulduklarında zarar vermeye girişeceklerini bildiği gibi; tazyik gördükleri halde tasdik ve inkıyat etmelerini de ümit ederdi. Hem kaleye sığınmak ve uzaklaşmakla kendi elinden kurtulmaları mümkün olsa da adaletli hükümdarın cezalandırma pençesinden kurtulmalarının imkansız olduğunu ilan ettirdi.

Birtakım münafıklar da ortaya çıkarak kimisi gücünün korkusundan ve kimi nimet arzusuyla görünüşte tasdik ve inkıyat emarelerini gösterirlerdi. Mezkur zat da onları tâbileri arasına katarak o şekilde muamele ederdi. Hikmet ve maslahat bunu gerektirirdi. Çünkü kendisi insanların içlerini teftişle memur değildi. Ayrıca kendisine tâbi olanlara güvenmemesi, etraftaki düşmanların da ağızlarını açtırmaya sebep olurdu. Bununla beraber korku ve arzu ile resulüne tâbi olanların gizli hallerini şanlı sultanın keşfedeceği malumdu. Düşmanlığını gizleyerek ve fırsat gözleyerek türlü türlü hilelerde bulunanlara daha büyük cezalar hazırlayacağı şüphesizdi. Zira böyle kimselerin umumi maslahatları ihlale pek kolay yol bulacakları cihetle oldukları yerde bırakılmaları adalete ve hikmete muvafık değildir.

Bunlar başlangıçta hep korku veya arzu saikiyle tâbi olmuş gibi göründükleri halde, resulün hikmetli olmasının eseri olarak, sonradan gördükleri güzel muamele, lütuflar ve adalet sayesinde içlerinden birçoğu insafa geldi. Mukaddes kanunların intizamı güzelleştiren gayelerini ve tesirli naşirinin gün gibi aşikar olan sıdk ve istikametini takdir ile gönül ferahlığı ve kalp itminanı kazandılar da itikatlarını düzeltebildiler. Binaenaleyh sadık ve kamil tâbilerden oldular.

Sabık Temsildeki Hakikatin Keşfi

Şu anlatılanların hepsini tam olarak kavrayarak sırlarına vâkıf olanlar kati surette bilirler ki: Taassup körlüğünü ve hevesleri bırakan, hatalarından dönme mahcubiyeti ile körü körüne taklitten kurtulan aklıselim sahipleri nazarında, böyle delilli bir dava ortaya koyarak her yönden mükemmel olan mezkur yüce kanunları neşre başlayan zatın şanlı sultan tarafından gönderilmiş olmasını tasdik hususunda tereddüt ihtimali kalmaz. Çünkü bu mertebe kesretle zuhur eden delillerin o zatta tesadüfi olarak bulunmasını aklı başında hiçbir kimse onaylamaz.

İşte Rahman'ın sevgilisi olan şanlı nebi Muhammed bin Abdullah bin Abdülmuttalip (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz Hazretlerini gözleriyle görüp tanıklık eden ve tebliğ etmiş olduğu mukaddes şeriatı binlerce kimseler tasdik edinceye kadar gerek insanlarla cereyan eden muameleleri ve gerek zatından kaynaklanan beğenilen halleri ve mübarek vasıflarını tam ve ayrıntılı olarak bilen insan topluluklarından her asırda yine onlar gibi tevatür[5] sınırını bulmuş ve belki aşmış olan çeşitli insan topluluklarının ihbar

5 *Mütercim:* Yalan üzerine ittifak etmeleri akılca imkansız olacak mertebede gayet çok kimselerin beş duyu organından biriyle idrak edip haber verdikleri şey katiyetle sabit olur ki buna tevatür denir. Uzak memleketleri ve geçmiş padişahları hep bu yolla biliriz ve gerçekliklerinde asla şüphe etmeyiz. Kelam kitaplarımızda açıklandığı üzere, tevatür yoluyla gelen haberin ifade ettiği ilim zaruri ve aşikardır. Dolayısıyla bu ilmin elde edilmesi istidlale bağımlı değildir. Onun için istidlale kudreti olmayan çocuklara bile tevatür kati bilgi ifade eder.

ve ifadeleriyle tahakkuk eylediği üzere o hazret kavmi içinde yetişip insanlar arasında sıdk ve istikametle tanınıp şöhret bulmuştu. Hatta "Muhammedü'l-Emin" namıyla yad olunurdu.

Kendileri ömürleri müddetince peygamberlerin şeriatları, hükümdarların kanunları ve bilim çeşitlerine dair kimseden bir harf bile tahsil etmemiştir. Ayrıca öğrenmeye kafi olacak müddet kadar okur yazar kimselerle sohbet etmemiş ve bir araya gelmemiştir. Hatta asla muallim yüzü görmeyip mübarek ellerine kalem dahi almamıştır.

Kendisinin serveti, iktidarı ve yardımcıları yoktu. Soylu atalarında sonradan kaybedilmiş bir saltanat olup da onu geri alma fikrinde de bulunmuyordu. Hal böyleyken, kırk yaşına gelince Arap, Acem ve hatta bütün milletler arasında davasını ilan ederek buyurdu ki:

"Ben dünya ve ahiretçe felah ve saadetinizi tekeffül eden ilahi şeriatı sizlere tebliğ etmek için şu alemlerin ilahı ve yaratıcısı olan Hak Sübhan ve Teâlâ Hazretlerinin mukaddes katından gönderildim. Takrir ve beyanına memur olduğum şu şerefli ve nurlu şeriat dünyanın sonuna kadar gelip geçecek bütün zamanlara ve asırlara uygun olduğu cihetle geçmiş şeriatların çoğu hükümlerini geçersiz kılıp yerine yeni hükümler getirecektir.

Rabbiniz sizi öncelikle fena huy ve kötü âdetlerinizden men ediyor. Onları size şeytan süslemiştir ve bazıları da atalarınız tarafından telkin edilmiştir. Onların en fenası putlara, yıldızlara, ateşe ve bu tür şeylere tapmaktır.

Aklıselimin kabul etmeyeceği böyle çirkinlikleri terk edin. Yüce Allah'ı birleyerek mükemmel sıfatlarının hepsini tasdik edin. İlahi zatını noksanlardan tenzih ve takdis edin. Hakiki nimet verenin yüce nimetlerine şükretme usul ve erkanını öğrenin. Hem bu şükrün menfaatleri yine size aittir."

Ancak bu şekilde İslam Şeriatının kapsadığı dinî ve dünyevî maslahatları takrir buyurmaya başlayınca kendisine karşı çıkanlar oldu. Davasını işiten üst tabakadan ve alt tabakadan insanlar alışkanlıklarına ters görmeleriyle kabulden yüz çevirdiler. Hatta akrabaları ve dostları kendisini terk edip tehdide başladılar. Yaşlıların ve gençlerin ekserisi tekzip etmeye başladı. Bir hayli mücadeleden sonra delil talebine kalkıştılar. Bundan maksatları aciz bırakmaktı. Lakin onun koruyucusu her şeye kadir olan Yüce Yaratıcı Hazretleri olması hasebiyle, onun yardımıyla herkesin haline ve istidadına göre delil beyan ederdi. Her dileyenin teklifine göre harikalar gösterirdi.

Resulün Davasının Sıhhatini İspat Hüccetleri

Alemin ıslahçısı ve insanoğlunun mürşidi olan o hazretin yüce davasına şahadet eden delillerin en büyüğü Kur'an-ı Kerim'dir. Allah'tan kendisine nazil oldu. Daima onu ümmetine tilavet buyururdu. Kur'an ise Şeriatın beyanı-

nı havi olduğu gibi; o zatın bütün tebligatlarında sadık olduğunu, risaletinin bütün mahlukata şamil şanlı bir resul olduğunu[6] ve "Hâtemü'l-Enbiya"[7] unvanıyla son peygamber olduğunu da muhtevidir.

Resul-i Ekrem Efendimiz Kur'an'ın en kısa suresiyle onları meydan okumaya davet ederdi. Benzerini ortaya koymaktan aciz kalmalarıyla Allah'ın kelamı olmasına istidlal ederdi. Hakikaten lisan otoritesi olan Arap beliğlerinden i'caz sınırının altında olan belagat derecesini mükemmel olarak elde eden kimseler vardı. Fakat fesahat ve belagatta Kur'an'ın en kısa surelerinden olan Kevser suresine nazire sayılabilecek bir kelam telifine kadir olamadılar. Bu vecihle uzun münakaşalardan sonra halkın gönülleri İslam dinine yatışmaya ve ilahi hükümleri kabul ile bâtıldan savuşmaya başladı.

Yani belagat ustalarının bu meydan okumadan tamamen aciz kalmaları sabit olmakla Kur'an'ın rabbanî kelam olduğu tahakkuk etti. Yaratıcının tevhidi ve cismanî haşir gibi şüpheye düşülebilen İslamî esaslar Kur'an-ı Kerim'de anlatılan açık delillerle ispat olunduğu zaman hidayeti kabul edenler, taife taife Hazreti Resul-i Ekrem'in risaletini teslim ve itiraf ettiler.

Aklî ihtimallerin gerçekleşen neticelerinin nasıl tayin edilmesi lazım geldiği düşünüldükten sonra, sahih haberlere ve güvenilir rivayetlere tatbik edilen mezkur hikayede tasvir olunduğu üzere, o hazret tarafından tasdik ve ittibaya davet edilen taifeler hallerine ve muamelelerine göre aşağıdaki kısımları teşkil ederler. Çünkü istidat ve efkarca çeşitli ve farklı olmaları hasebiyle onlardan her taife başka başka yol takip etmişlerdir.

Fesahat ve Belagat Ehlinin Kur'an'a Muarazadan Aczlerini İkrarı

Birinci taife birçok sınıftan ibaretti. Bunların hepsi belagat, beyan ve fesahat erbabıydılar. Araplar arasında o zamanlar bu hünerler gayet revaçtaydı. Özel günlerde açılan panayırlarda her taraftan toplanan Arap belagat ustaları karşılıklı şiir söyleyip birbirlerine üstünlükle iftihar ederlerdi. Onların her biri belagat babında otoriteydi. Çeşitli üsluplara vâkıftılar. Deyimlerin özelliklerini ve esrarını bilirlerdi. İnsanın kapasitesinde bulunan belagat derecelerini ve insanın kapasitesinin dışında olan yüksek dereceyi fark edebiliyorlardı. Nazım ve nesir olarak ortaya koydukları kelamlar içindeki ünlü kasideler[8] ve yankılanan hutbeler[9] ile tam şöhret kazanmış hüner sahipleri de vardı.

6 Araf, 158; Sebe, 28.
7 Ahzâb, 40.
8 *Mütercim:* Her yerde şöhret ve itibar kazanan kasideler. Muallakat-ı Seb'a gibi.
9 *Mütercim:* Dinleyen halkı dinlemeye celp eden gayet tesirli ve münasebetli hutbeler.

Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretleri kendisine nazil olan Kur'an ile onlara meydan okurdu. Bu parlak delile karşılık vermekten aciz olduklarını iddia edip kusurlarını haber verirdi. İnsanların önünde şanı yüce Furkan'ı yüceltip ilan ederdi. Onların bâtıl mabutlarına itiraz ederdi. Âdet ve ibadet babında hatalarını gösterip akıllarını düzeltirdi.

Binaenaleyh onlar Kur'an ayetlerini iyice düşünüp tetkik etme, derinlemesine inceleme ve tahkik lüzumu hissettiler. Böylece Kur'an'ı gayet itinayla dinlemeye, zahir ve bâtınının farkına varmaya başladılar. Akabinde i'caz damgalı o kelamın beşerî kapasitenin ulaşamadığı belagat tabakalarının en üst zirvesine ulaştığı anlaşıldı. Kibirle karşılık vermeye kalkışılsa Kur'an'a nazire diye ortaya konulacak kelimelerin cılız ve saçma olacağı ortaya çıktı. Buna cesaret edenlerin fark edebilenlerce alaya alınacağı da gayet aşikar oldu.

Çünkü haddizatında değeri olsa bile, kendisine âlî derecelerle üstünlüğü bulunan şeylere karşı öne sürülen bir şeyin akıl ve fikirce derece kaybetmesi pek kolay vazıh olur.

Arap belagat ustaları Kur'an'ın en kısa surelerine bile nazire yapmak hususunda meydanda olan acizliklerini gizleyemediler. Bu bapta beşer kapasitesinin genellikle acizlik ve şaşkınlıktan başka bir şey ortaya koyamayacağını da anladılar. Bunun üzerine, böyle yüce nizamlı bir kelamın ancak bütün kapasitelerin yaratıcısı tarafından ortaya çıkarılabileceğini kabul ettiler. Olgunluk fazileti ve insafa sahip olan bu tür belagat ustaları birbirleriyle yarışırcasına şanlı resul hazretlerine tam ihlas ve izanla tâbi oldular.

Lisan erbabının birçoğu da Kur'an-ı Kerim'in i'cazını sadece fesahat ve belagatça beşer kapasitesinin ermeyeceği en yüce tabakada bulunmasına hasretmedi. Ayrıca, alışılmamış nazmındaki ve harika üslubundaki tam metanet ve şamil güzelliği ile eşsizliğinden başka içerdiği manaların ve hükümlerin yüceliğinin ve ihtilaf ve tenakuzdan korunmuş olmasının da farkına vardılar. Bu yönlerle de beşer sözünden ayrıldığını anladıklarından, bunların nazarında i'caz vasfı pek çok delillerle sabit olmuştur.

Kur'an'da Mükemmel Hususiyetler Bulan Taife

Söz sanatıyla ilgili üstün sıfatların çeşitlerini ihata edebilen kelam münekkitleri, akıl sahiplerine hayret veren Kur'an'ın yüce üsluplarını ve içerdiği maddi manevi hakikatlerin tafsilatını tetkik ve teemmül ile incelediklerinden, onda mühim ve mükemmel birtakım hususiyetler buldular. Kendileri gibi beşer fertlerinden sadır olan bir kelamın müellifinde ne kadar maharet ve mümarese farz olunsa; hatta kendisinde alemdeki vakıalar, milletlerin halleri, adap, ahlak ve hikmetlere dair geniş malumat olsa; medeni siyasiyat ve çeşitli fenlerin tahsiline yıllarca çalışarak bütün türlerini ve kısımlarını ihata

edip vâkıf olsa, yine de böyle asla tenakuz eseri bulunmayarak yeni özel bir üslup üzere bütün sırları ve hakikatleri cami ve makbul özellikleri haiz bir kelam olabilmesini zihinlerine sığdırmaya imkan bulamadılar da "Bu kelamın sahibi ancak Allah olabilir" dediler.

Çünkü hakikaten eski zamanların hikayelerini ve eskilerin hayatlarını müşahede edenlere mahsus bir tarzla haber vermesi; sonradan vaki olduğu şekilde vukuundan önce gaybî olayları bildirmesi[10]; çok vakıalarda ashabı tarafından kavlen ve fiilen keşfedilmeyen aklındaki ve kalbindeki sırları izhar buyurması gibi harikaların Kur'an-ı Kerim'de çokça olması tefsir ve hadis kitaplarına aşina olanların malumudur.

Nasihatler, hükümler, ahlak, adap, temsil, teşvik, tehdit, iyileri medih ve günahkarları zem, çirkin seciyelerden sakındırma, maslahatları ve siyasiyatı tedbir, akraba ve dostların hukukuna riayet, düşmanların şerlerinden müdafaa, hasımlarla mücadele, sefihleri azarlama, yaratıcının tevhidi, cismanî haşir gibi dinî meselelere dair deliller ikamesi; inkar edenlerin şüphelerinin giderilmesi; nimet yurdunun ruhanî ve cismanî lezzetlerini tasvir; kıyamet ahvalini ve ahiret korkularını anlatma; sema alemindeki yıldızları, yağmurları, bulutları, gök gürültüsü, şimşek, yıldırım gibi harikaları, yeryüzünün düzlüklerini ve dağlarını, pınarlarını ve nehirlerini, baharının faydalarını, nebatat, hayvanat, madenler, çiçekler, meyveler, ağaçlar, kuşlar, karanlıklar, aydınlıklar ve sair türlerini ve sınıflarını beyan ve tavsif siyakında varit olan Kur'an ayetleri evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerinden hiçbir ilim ve fenni ihmal etmeyip harika üsluplarla ve çeşitli yöntemlerle açıkça yahut imayla beyan eylemiş olduğu halde nazmının güzelliğinde asla halel ve ifadesinde zerrece tezat vuku bulmamıştır.

Latif nazmı ise misli görülmemiş harika bir üslup üzere olup Arap kasideleri ve Bedevilerin recez ölçüsündeki şiirleri üsluplarında olmadığı gibi Kus hutbeleri[11] tarzı üzere de değildir. Bununla birlikte zevklerde ve kulaklarda

10 Mesela, "İnşallah Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz." (Fetih, 27) ayet-i kerimesiyle ashab-ı kiramın yakında Mekke-i Mükerreme'ye dahil olacakları tebşir buyurulmuştu. Az vakit zarfında matluplarına nail oldular.

11 *Mütercim:* Kus bin Sâide'ye mensup olan hutbeler demektir. O, İyad kabilesinin ulusu olup Hatem-i Enbiya Efendimizin geleceğini evvelce haber verenlerdendir. Kendisi pek çok uzun yaşamış ve fesahat ile ziyade şöhret bulmuş bir zattır.

Hatta piri fani iken Ukaz panayırında bir kızıl deve üzerinde olduğu ve Arap beliğleri orada hazır bulunduğu halde beliğ bir hutbe okumuştu.

O vakit Fahri Alem Efendimiz Hazretleri dahi Ukaz panayırında bulunup onun hutbesini dinlemişti. Kus bin Sâide'nin o hutbesi Arap beliğleri arasında pek ziyade şöhret bulmuş ve dillere destan olmuştur. İbret veren sözlerle dopdolu olan o hakîmane hutbe ahir zaman nebisinin geleceğini de müjdelediğinden tercümesinin hülasasının buraya alınması münasip görüldü. Bu hutbeyi aslındaki kuvvet ve letafet zail olmayarak tercümeye Muhterem Cevdet Paşa Hazretleri himmet buyurmuştur.

letafet ve tatlılığı, akıllarda ve nefislerde güzellik ve zarafeti hasebiyle kalplerin sevgilisidir ve irfan sahiplerince mümtaz ve merguptur.

Tilaveti tekrar olundukça halaveti artar. Dikkatle dinlenildikçe şanının asaleti ve erkanının nefaseti idrak olunur.

Ey aklıselim sahibi! Mevla basiretini tenvir buyursun. Bu yüce vasıfların ve sonsuz harikaların Kur'an-ı Kerim'de birleşmesinin tesadüf kabilinden olması onaylanabilir mi?

Bütün beşer fertleri bir araya gelip yardımlaşsalar böyle harika bir kelam inşasına kadir olamayacakları tahakkuk edince, Allah kelamı olduğunu tasdik ve itiraf etmek lazım gelmez mi?

Her asırda alimlerin en mükemmeli, filozofların en zekisi, tarihçilerin en büyüğü, siyasetçilerin en ustası kabul edilen zatlar böyle feyiz kaynağı bir kitap telifinden aciz kaldıkları halde yukarıda arz olunduğu üzere ümmi nebi olan Hazreti Ahmed-i Muhtâr (Devirler birbirini takip edip gece ve gündüz art arda geldikçe, Allah'ın salat ü selamı onun üzerine olsun!) Efendimiz Hazretlerinin de kadir olamayacağı aşikardır. Hal böyleyken, asla ziyade ve noksanı kabul etmeyerek aslî tazeliği üzere bugün tilavet olunmakta bulunduğu minval ile Kur'an-ı Kerim'in o hazretten zuhur etmesi yüce peygamberlik davasına apaçık bir delil ve en büyük mucizesi olamaz mı?

Mütercim: *Müellifin burada zikrettiği şu ikinci taife -Kur'an'ın harika üslubunun Arap beliğleri arasında bilinen kelam üsluplarından farklı olduğunu;*

Binaenaleyh Kısas-ı Enbiya kitabından aşağıya iktibas olundu:

"Ey insanlar, dinleyin, belleyin, ibret alın! Yaşayan ölür. Ölen fena bulur (yani bir daha dünyaya gelmez). Olacak olur. Yağmur yağar. Otlar biter. Çocuklar doğar. Analarının babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahvolur gider. Vukuatın ardı arası kesilmez; hemen birbirini izler. Kulak verin, dikkat edin! Gökte haber var; yerde ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir renkli döşek; gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür; denizler durur. Gelen kalmaz; giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar? Yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar? Yemin ederim, Allah'ın indinde bir din vardır ki şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir ve Allah'ın gelecek bir peygamberi vardır ki gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınız üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki ona iman edip de hidayete nail ola! Vah o bedbahta ki ona isyan eyleye! Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen ümmetlere! Ey İyad cemaati, hani babalarınız dedeleriniz! Hani müzeyyen kaşaneler ve taştan haneler yapan Ad ve Semud! Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine 'Ben sizin büyük rabbinizim' diyen Firavun ile Nemrut! Onlar size nispetle daha zengin; kuvvet ve kudretçe sizden üstün değil miydiler? Bu yer onları değirmeninde öğüttü; toz etti dağıttı. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin ve onların yoluna gitmeyin. Her şey fanidir. Baki ancak Cenab-ı Hak'tır. O birdir. Şeriki ve benzeri yoktur. Tapacak ancak odur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Evvel gelip geçenlerde bize ibret alacak şey çoktur. Ölüm ırmağının girecek yerleri var. Ama çıkacak yeri yoktur. Büyük küçük hep geçip gidiyor. Giden geri gelmiyor. Emin oldum ki herkese olan bana da olacaktır."

hiç rastlanmamış olmasıyla beraber gayet latif ve güzel kabul edilen bir üslup olduğunu; hakikatlerin ve birçok gaybî olayın beyanatını havi olarak kendisinde asla ihtilaf ve tenakuz eseri bulunmadığını mülahaza ve idrak ile hakikatini tasdik edenlerden ibarettir- iki taife kabul edilmesi lazım gelir ki geçen hikayede zikredilip açıklanan dokuz taife tamamlanabilsin. Çünkü nazire yapmak mümkün olmayan özel, mümtaz, harika bir üslup üzere bulunmasıyla Kur'an'ın Allah kelamı olmasına istidlal edenler, padişahın üsluplarına ve hitaplarına aşina olup da sıradan insanların o siyak üzere kelam telifine muktedir olamamalarıyla padişahın fermanını tanıyanlara benzerler.

Maddi manevi bütün hakikatleri ihata ile beraber hiçbir emare ve delile muhtaç olmayarak ve asla hata etmeyerek mugayyebatı bilip ihbar etmek de -ilahi bir özellik olmakla- fermanı padişah tuğrasıyla mühürlemeye benzetilmiştir. Binaenaleyh bu vecihle istidlal edenler, padişah tuğrasıyla fermanı tasdik edenlere benzerler. Nasıl ki harika belagatı içermesi Kur'an-ı Kerim'in ilahi kelam olmasına delalet etmekle fermanın padişahın mübarek hattıyla yazılmış olmasına teşbih olunmuştur.

Gerçi mufassal Kelam kitaplarımızda "özel üslup, ihtilaf bulunmaması, gaybı içermesi" hususları i'caz delilleri olarak ayrı ayrı ifade edilmiş ve daha birtakım sebepler ilave olunarak i'caz yönleri on ikiye tamamlanmıştır.

Temsillere dair kelamlarda umumi benzerlik kafi görülür. Beyan ve belagat otoritelerinin açıkladıklarına göre, temsillerdeki lafızlar ve ibareler daima kendi manalarında kullanılarak, duyu organlarıyla anlaşılan şeyler vasıtasıyla akılla kavranabilecek şeyleri tasvir hedeflenir. Zihinlere gizli olan hakikatler bu vecihle açıklığa kavuşturulur.

Buna göre, müellifin sunmuş olduğu temsildeki sultan lafızları da Vacip Teâlâ Hazretleri için mutlak anlamda kullanılmış değildir. Buna binaen büyük sultanlara mahsus lakaplar ve tabirler ile ifadeyi tezyin etmek münasiptir. Cami-i Sağîr'de rivayet edilen "Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Kim ona hürmetle davranırsa Allah da ona hürmet verir. Kim ona hor davranırsa Allah da onu hakir kılar." hadis-i şerifi de bu minval üzere teşbihi havidir.[12]

Eğer istiare yoluyla sultan lafzı Vacip Teâlâ için mutlak anlamda kullanılmış olsaydı, bizim zikredip ilave ettiğimiz özel tabirler de ifade tezyini kabilinden olurdu. Buna cevaz bulunduğu, İmam Sekkaki'nin "Bahar, yeşillikleri bitirdi" gibi terkipleri kinayeli istiarede derç ederek Kadir-i Muhtar olan Allah'a teşbih etmesinin tarikini bilenlerce müsellemdir.

12 Gölge güneşin hararetinin ezasını def eylediği gibi sultan da insanlardan zulüm ve haksızlıkları def eylediği için Allah'ın gölgesi gibidir. Her kim emirlerine inkıyat ile sultanına hürmet ederse Allah katında ikram görür. Her kim de hilafına hareket ederse iki cihanda hakir olur.

Fakat işin hakikati evvelce arz olunduğu gibidir. Vacip Teâlâ Hazretlerinin eşi benzeri yokken mukaddes zatına misal getirmekte Şeriatça bir mahzur yoktur. Zira misil ile misal arasında büyük fark vardır. Bir şeyin misli her yönden kendisine müsavi olan şeyden ibarettir. Buna binaen Hazreti Resul-i Ekrem'in de misli yoktur demek doğrudur. Misal ise tamamen müsavi olmaya bağlı olmayıp bazı yönlerde genel olarak da olsa benzerlik ile olur.

Mesela aklın misli yoktur. Fakat güneş ona misal kılınabilir. Çünkü beş duyu ile bilinen şeyler güneşin ziyasıyla inkişaf ettiği gibi, akılla kavranabilen şeyler de aklın idrakiyle aşikar olur. Keza rüyada görülen güneş ve ay, sultan ve vezir ile tabir olunur. Zira sultan tasarruftaki asaleti ve zatî saltanatı hasebiyle güneşe benzer; vezir de adalet eserlerinin yayılması hususunda sultan ile halk arasında tavassutu bulunması cihetiyle aya benzer. İşte bunlara misal denir. Misil olmadıkları zahirdir.

Bazen benzerlik yönünde benzetilenin üstünlüğü olursa da, daha vazıh misal bulunmadığından onunla iktifa olunur. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri ilahi nurunu tavzih ve tasvir makamında "cam, kandil, lamba, yıldız"[13] *gibi şeylerle temsil buyurmuş.*[14]

Keza "O gökten yağmur indirir de vâdiler, dereler kendi ölçülerince dolup sel olur akar." (Ra'd, 17) ayet-i kerimesinde ezelî sıfatı olup misli bulunmayan Kur'an-ı Kerim'e gökten yağan yağmuru misal kılmıştır.

Bu hakikate binaen İmam Gazali Hazretleri "Mednun bihi ala gayri ehlihi" isimli risalesinde tasrih eylediği üzere, rüyada Allah Teâlâ'yı gördüm demek caizdir.

Çünkü Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizi rüyada görmek "Kim beni rüyada görürse gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan benim suretime giremez." (Buhârî, Tabir; Müslim, Rüya) hadis-i şerifiyle tahkik buyurulmuştur. Halbuki pak bedeni Ravza-i Mutahharasında bulunan ve mukaddes ruhu alayı illiyyine merfu olduğu katiyen malum olan Peygamberimizi dünyada görmek mümkün değildir. Bu mümkün olsa bile, bir anda pek çok yerde farklı şekil ve suretler üzere görülebilmesi bedaheten muhaldir. Demek ki rüyada görülen sair şeyler gibi Resul-i Ekrem'in de misalini görmek kendisini görmek sayılmıştır. Hem mezkur hadisin sonu da bunu ima eder.

---

13 "Allah göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız!" (Nur, 35)

14 Meşhur şair Ebu Temam Habib bin Evs et-Taî, geçmiş halifelerden bir zatın övgüsünde söylediği kasidesini, övdüğü halife huzurunda okurken işbu "Ömer'in şecaati, Hatem'in semahati, Ahnef'in hilmi, Iyas'ın zekası" beytine gelince, şanlı halifeyi birtakım sıradan insanlara benzetiyor diye bazı gammazların suçlamaya kalkıştığını gördü de pek az duraklamadan sonra kasidenin vezin ve kafiyesine halel getirmeyerek şu iki beyti söyledi: "Şanı yüce halifemizi şecaat ve semahatta altında bulunan bazı meşhur zatlara benzettiğime şaşmayın. Allah Teâlâ Hazretleri ilahi nurunu açıklarken kandil ve lamba gibi şeylerle misal getirmiştir."

Buna göre, Bârî Teâlâ Hazretlerinin zatı da keyfiyetten münezzeh bulunan hakiki cemaline misal olabilecek bir nur veya güzel bir suret gibi beş duyu ile algılanabilen şeylerden biriyle tecelli buyurarak tembih veya tebşire dair rahmanî lütuflarını bazı kullarına bildirmesi caizdir.

Bu misal Allah'ı tarife vasıta kılındığı için, o misali gören Allah Teâlâ'yı gördüm diyebilir. İlahi zatının kendisi rüyada görülmeyeceği, meramı tayine vazıh bir karinedir.

Ama ahiret yurdunda Allah'ı görmek, keyfiyetsiz ve misalsiz mukaddes zatını görmektir. Ahiret işleri dünyada bilinen ve muteber olan şartlarla mahdut değildir.

"Rabbimi en güzel suret üzere gördüm." (Tirmizi) gibi hadis-i şerifler dahi tecelli anında zuhur eden misali beyandan ibarettir. İlahi zatının sureti olmadığı aşikardır.

İmam-ı Azam Efendimizin kıymetli hayatına dair Mevahibü'r-rahman fi menakıbi Ebi Hanife en-Nu'man[15] *adlı gayet ayrıntılı kitapta bu tür mühim meseleler mükemmel bir surette izah edilmiştir. Muvaffakiyet Allah'tandır.*

Mühim esasları içeren elinizdeki kitabın müellif hazretleri Kur'an'ın i'cazı bahsini gayet muhtasar ifade ettiği için bazı açıklamalara lüzum görüldü:

1- Evvela belagatı tarif edelim. Belagat, her makama münasip manalardan lüzumu kadar fasih lafızlarla tabir etmekten ibarettir. Fakat böyle fazla ve noksan tabirlerde bulunmayarak daima makamın iktizasına ve muhatabın haline göre kelam tertip etmek ve meram ifade edivermek pek kolay bir şey olmadığı aşikardır. Çünkü kelam makamlarının gayet çeşitli ve farklı olmasıyla beraber muhataplarının da idrak ve intikalce bir siyak üzere olmadıkları malumdur.

Tamamlayıcı manalar ve nükteler diye isimlendirilen münasip itibaratın her birine delalet eden tarif, tenkir, takdim, tehir, zikir, hazf, fasıl, vasıl gibi "mezaya" denilen pek çok kelam özellikleri vardır. Onların her birini münasip mevkiinde kullanmak ve muhatabın haline ve karakterine göre îcaz ve ıtnap; anlayış ve idraki ölçüsünde söz tertip edip hitap tevcih eylemek belagatın en birinci menzilesidir. Bundan başka gerekli şartları pek çoktur. Lafız ve manaya raci bedii güzelliklere nihayet yoktur. Bu halde, lafızların üstünlüğü, manaların güzelliği ve delaletin mutabakatı arttıkça kelimelerin beliğ olma derecesi artar.

Kur'an-ı Kerim'in her kelamdan daha beliğ olup asla benzeri bulunmadığı en evvel şundan anlaşılır: Arap beliğlerinin fesahat ve belagatları, ekseriya müşahede etmekte oldukları şeyleri tavsif edip açıklamakta vakidir. Mesela bir sultanın şevket ve şanını veya bir cariyenin güzellik ve cazibesini yahut bir savaş ve istilanın cereyan suretini tasvir hususunda maharetleri pek yolundadır.

Acem şair ve katipleri de ekseriya bu tür şeylerde fesahat gösterirler. Fesahat ve belagatın bu vadide dairesi gayet vasidir. Çünkü tabiatların ve zihinlerin bu

15 Manastırlı İsmail Hakkı. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1310. [Yayına hazırlayanın notu]

cihete meyli çoktur. Ayrıca, önceki şairlerin ve katiplerin ekserisinden mezkur şeylere ve benzerlerine dair birtakım latif nükteler ve ibda olunmuş mazmunlar rivayet edilmektedir. Dolayısıyla sonra gelenler öncekilerin tetkikatına vukuf kazanacakları cihetle onlar da tetebbuları, mümareseleri ve kariha mükemmellikleri sayesinde beyan melekesine malik olurlar. Böylece yine bu siyak üzere birtakım teşbihler icat ederler ve latif mazmunlara dair makalat yazarlar.

Fakat Kur'an-ı Kerim böyle öteden beri beliğlerin dile getirdiği şeylerin beyanına müteallik olmayıp aklî medlullerin ve aslî hakikatlerin kati ifadelerine dair olduğu halde hem fasih lafızları havidir, hem de hatır ve hayale gelmeyen nükteleri ve mezayayı muhtevidir.

2- Bârî Teâlâ Hazretlerinin rast gele konuşmaktan ve yalandan gayet münezzeh olması hasebiyle Kur'an-ı Kerim'de her şeyin hakikati tam doğruluk ve tam isabet üzere beyan buyurulmuştur. Doğruluk yolunu tutan şairlerin ise şiirinde güzellik kalmayıp derecesi düşer. Binaenaleyh şiirin en güzeli yalan ve mübalağası en parlak olan şiirlerdir denilmiştir. Hatta Lebid bin Rebîa ve Hassan bin Sabit'in (Allah ikisinden de razı olsun) Müslümanlıklarından sonraki şiirlerinde cahiliyet zamanında söylemiş oldukları şiirlerindeki parlaklık olmadığı en küçük bir muvazene ile anlaşılır.

Hal böyleyken Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belagatı, onu kabul etmeyenler indinde dahi şüphe götürmez.

3- Arap beliğlerin kelamları incelendiğinde görülür ki koca bir kasidenin ancak bir veya iki beytinde fesahat ve belagat matlup derecede bulunup diğer kısımları ise öyle olmuyor. Kur'an-ı Kerim bunca sureleri ve ayetleri şamil olduğu halde insanları aciz bırakacak derecede fesahat ve belagat olmayan bir yeri bulunmaz.

Dikkat olunsa tebeyyün eder ki Yusuf suresi tek bir kıssanın beyanına dair yüz on bir kadar ayeti havi bulunduğu halde her ayeti belagatın en üst derecesini haizdir.

4- Bir şair veya katip bir kıssayı ve hususi bir mazmunu bir daha ifade edecek olsa ikinci kelamı evvelki kadar revnaklı ve değerli olamaz. Kur'an-ı Kerim'de ise peygamber kıssaları, mebde ve mead ahvali, ilahi sıfatlar ve ilahi hükümler tekerrür ettiği halde ibareleri îcaz ve ıtnap üzere, beyanları da gıyabî ve hitabî metot ve üslupları üzere varit olur. Bununla birlikte, fesahat ve belagatça asla farklılık ve tezat bulunmaz.

5- Kur'an-ı Kerim'in içerdiği meselelerin ve hakikatlerin başlıcaları, ibadetleri vacip kılma, çirkin şeyleri yasaklama, yüce ahlaka teşvik, Allah'ın kemal sıfatlarını açıklamaktan ibarettir. Bu ise fesahatin azalmasına sebeptir.

Binaenaleyh en fasih ve gayet beliğ olan bir şair veya katibe fıkıh meseleleri veya dinî itikatlarla ilgili bir kitap ve makale kaleme alması teklif edilse, istiareleri ve teşbihleri mükemmel surette olmak tarzıyla yazması mümkün değildir.

6- Her şairin kelamı bir veya birkaç türde zirve güzelliğe ulaşabilir. Mesela, Arap şairlerinden İmriü'l-Kays, şevk, neşe, eğlence ve Arap kadınlarının güzelliklerini tasvirde akranlarından üstündü. Nabiğa'nın havf ve haşyet; Züheyr'in reca ve rağbet hususunda nazm eyledikleri kasideler pek parlaktır. A'şâ'nın da hamriyatı gayet güzeldir. Fars şairleri de böyledir. Mesela, Nizamî ve Firdevsî galip olunan savaşları tasvirde benzersizdir. Şeyh Sadi gazelleriyle ve Enverî de kasideleriyle meşhurdur.

Şanı yüce Kur'an ise terğîb ve terhîb, zecr ve tevbih, mevâiz ve ilahiyat gibi türlerin hepsinde gayet fesahat ve nihayet belagat üzeredir. Numune olarak bazı ayetleri zikredip beyan edelim:

Mesela terğîb babında: "İşte onların dünyada yaptıkları makbul işlere mükâfat olarak gözlerini aydın edecek, gönüllerini ferahlatacak hangi sürprizlerin, hangi nimetlerin saklandığını hiç kimse bilemez." (Secde, 17) İşte bu ayet-i kerime dört kelime ile ruhanî ve cismanî bütün istek ve emelleri tebşir ediyor.

Terhîb babında: "Ölüm her yandan ona geldiği halde yine de ölmeyecek." (İbrahim, 17)

Zecr ve tevbih babında: "Onlardan her birini kendi suçu sebebiyle cezaya çarptırdık: Kiminin üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik, kimini korkunç bir gürültü bastırıverdi, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmedi, onlar asıl kendi kendilerine zulmettiler." (Ankebut, 40)

Vaaz ve irşat babında: "Ne dersin: Onları yıllarca yaşatsak da, sonra tehdit edildikleri o azap başlarına gelse, onca seneler yaşayıp zevklenmeleri kendilerini kurtarabilir mi?" (Şuara, 205-207)

Ve ilahiyat babında: "İşte O Allah'tır ki her bir dişinin neye gebe olduğunu, karnında ne taşıdığını ve rahimlerin neleri eksik bırakıp, artırdığını bilir. Doğrusu O'nun katında her şey bir ölçü iledir. Gayb ve şehâdet alemini de, görünmeyen ve görünen âlemi de bilen, büyük ve yüce olan O'dur." (Ra'd, 8-9)

Bu ayetlerin benzerlerini ortaya koymanın mümkün olmadığı bedaheten kabul olunur.

7- Bir mazmundan diğer mazmuna intikalde ve keza çeşitli şeylerin beyanını şamil olma suretinde ekseriya insanların kelamının irtibat güzelliği zail olarak belagattan sukut ettiği hissedilir.

Kur'an-ı Kerim'de ise bir kıssadan diğer kıssaya ve bir çeşit mana ve hükümden diğer çeşide kelam intikali olduğu ve bir surede emir, nehiy, haber, istihbar, va'd, vaîd, Allah'ın zatının tevhidi, sıfatlarının tek ve eşsiz olması, nübüvvetin ispatı, misal sunma, terğîb, terhîb ve daha birçok farklı manaları derç ve ifham bulunduğu halde harika belagattan düşmeyerek tam insicam ve fevkalade bir intizam güzelliği görülür. Arap beliğlerinin akılları bu yüzden de hayran kalmıştır.

8- Kur'an-ı Azîm'in çoğu yerlerinde az lafızla çok manalar ifade buyurulmuştur. Hatta kısa surelerinin de dinî hakikatlerin tamamını cami olduğu, İmam Fahreddin Râzî'nin Mefatihül-Gayb tefsirine müracaatla pek kolay anlaşılır.

Tafsil makamındaki cemiyeti ve tertipteki güzelliği de akıllara hayret vericidir.

Mesela, Sad suresinin ilk sayfasını düşünelim. Evvela Sadık-ül-va'd Efendimiz Hazretlerine izzet hitabı tevcih edilerek beliğ kelam üslubunun tekidi üzere şeref ve asaleti haiz olan Kur'an-ı Kerim'e kasem buyurulmuştur. Sonra inkarcıların izzetinefse düşerek Kur'an'a dair vuku bulan muaraza ve münazaaları; geçmiş asırlarda helak edilmelerine ilahi irade taalluk eden inkarcıların bir kurtuluş çaresi bulamayarak helak pençesine yakalanmaları; Kureyş kafirlerinin şanlı nebiyi tekzipleri ve Bârî Teâlâ'nın tevhidini ihbarından dolayı birbirlerine şaşkınlıklarını ifade etmeleri; reislerin küfür üzerine ittifaklarıyla putlara tapmaya devam etmeleri hususuna dair birbirlerine tavsiyeleri; İslam dininin atalarından babalarından işitilmemiş yeni bir şey olduğunu ifadeyle beraber Kur'an-ı Kerim'in bilhassa Resul-i Ekrem Hazretlerine nazil olmasını imkansız bularak kabullenmemelerine dair sözlerinde haset ve rekabet eserinin apaçık ortada bulunması; binaenaleyh mezkur kimselerin acizlik ve hakaretleri teşhir edilerek dünya ve ahiret hüsranına müstahak oldukları ve inkarcı ümmetleri sayarak bunların da onlar gibi azap ve helake layık oldukları beyan olunduğu gibi, Hakiki Vehhab'ın ihsan buyurduğu nübüvvet ve sair rahmet hazinesinin emanetlerinin hiç kimsenin engellemesiyle geri kalma ihtimali olmadığı tasrih edilmiş ve sonra önceki nebilerin ibretlik vakıaları tafsil olunarak Habib-i Ekrem ve Resul-i Efham Efendimizin şerefli ve mukaddes kalbine teselli vermek hususuna kerem ve inayet buyurulmuştur.

Bu tür ifadeler siyakında nihayetsiz nükteleri havi olan o şerefli lafızların son sureye değin pek çok intikalleri muhtevi olmasıyla beraber zıt iki sıfat olan cezaleti ve halaveti asla kaybetmeyerek devam etmesi, belagatın şu vadideki imtiyazını bedaheten ve zarureten kabul ettirir.

Çünkü çoğunlukla büyük şairlerden sadır olan bir beytin bile ilk mısrasındaki lafız tatlılığı ve tertip güzelliği ikinci mısrasında bulunmadığı görülür. Mesela, İmriü'l-Kays'ın meşhur Muallaka'sının matlaı olan: "Durun, Dehûl ve Havmel arasındaki Siktu'l-Liva'da sevgilinin ve evinin hatırasına ağlayalım"[16] *beytindeki ilk mısra gayet latif ve kapsamlıdır.*

Çünkü o kadarcık bir kelamda mezkur şair sevdiğini ve onun evvelce ikamet etmekte olduğu menzilini yad ederek kendisinin orada durup ağlamaya başladığını ve refiklerinin de durup ağlamada ona iştirak etmeleri ricasında bulunduğunu ifade etmiş ve asla söz tatlılığına halel getirmemiştir. Ancak ikinci mısranın mezkur menzilin hududunu tayinden başka güzelliğe şayan bir fazileti içermediği aşikardır.

---

16 Siktu'l-Liva, kumlu yerin müntehasındaki yoldan ibarettir. Renkçe o yerden temeyyüzü bulunmasına binaen Cidde tesmiye kılınır. "ve mine'l-cibali cüdedün" (Fâtır, 27) ayet-i kerimesinde bunun çoğulu mezkurdur.

Dehûl ve Havmel, kabul ve cevher vezinlerinde birer mevzi isimleridir.

Kur'an-ı Azîm'in îcaz-ı kasr[17] *nevinden ayetlerine nazire getirmeye kalkışanların acizlikleri de bedahet derecesindedir.*

Mesela, "veleküm fi'l-kısasi hayatün / Kısasta sizin için hayat vardır" (Bakara, 179) ayet-i kerimesine nazire getirme iddiasıyla beliğlerin "el-katlü enfâ li'l-katli / Katl, katli nefyeder" sözleri onlardan menkul olan pek çok sözlerden en güzidesidir. Halbuki Kur'an lafzının altı vecihle ondan daha beliğ olduğu gün gibi aşikardır.

(1) Kur'an lafzı daha özlüdür. Çünkü "veleküm" lafzına muadil onların kelamında bir lafız bulunmadığı ve onun asıl manada dahli olmadığı cihetle yalnız "fi'l-kısasi hayatün" terkibinin harflerinin sayılması gerekir. Mezkur terkibin harfleri ise on adet olduğundan on dört harfi havi olan Arap beliğlerin sözünden daha özlü olduğu meydandadır.

(2) Arap beliğlerin mezkur kelamı, bir şeyin varlığının kendi yokluğuna sebep kılınması zannını verdiğinden zahiren fasittir.

(Her ne kadar maksut mana "Katili katletmek insanlar arasında katl vukuunu daha ziyade nefyeder." demek olmasıyla haddizatında sahih ve sadık ise de)

Zira marife olan bir lafzı yine marife olarak tekrar etmenin çoğu terkiplerde medlulce ayniyete delalet ettiği malumdur.

Kur'an lafzı ise bu zandan masundur. Çünkü onun lügavî medlulü, katl nevilerinden olan kısasın bir nevi hayata veya büyük bir hayata sebep olmasından ibarettir. Bu mana ise zâhiren ve bâtınen sahihtir. Asla tevcihe muhtaç değildir.

(3) Beliğlerin kelamında katl lafzı tekrar edilmiştir.

(4) Onda yalnız katle cesaret etmekten men vardır. Kur'an lafzı ise hem katlden ve hem cerhten men edilmeyi gerektirir. Çünkü kısas iki sureti de kapsamaktadır.

(5) Beliğlerin sözü matluba dolaylı delalet eder. Kur'an ise asıl maksut olan insan hayatının bekasına sarahaten delalet etmektedir.

(6) Zulmen katl de katldir. Halbuki katli nefyetmez, bilakis artırır. Kısas ise yalnız meşru katli ifade eder.

Belagat kitaplarında bunlardan başka daha pek çok üstünlük yönleri beyan olunmuştur. Mesela, ayet-i celilede kısas ile hayat zikredilmekle tezat sanatı vardır; hayatı yok eden kısasın hayata zarf kılınması cihetiyle garabet sanatı vardır.

Kaynaklara bakmaksızın bu kadar hazırlayabildik.

Müellifin yukarıda işaret eylediği üzere Kur'an-ı Kerim'in yakın ve uzak geleceğe dair verdiği haberlerin kati ve doğru olması hususuna da bir miktar açıklama yapmak münasiptir.

17 Az lafızla çok manayı ihtiva eden terkiplerin vasfıdır.

Bu kabilden olarak bulduğumuz Kur'an ayetleri yirmi iki kadar ayet-i kerimeden ibarettir. Her birinin sonradan ortaya çıkması cihetiyle gayptan haber verme olduğu asla şüphe götürmez. Bunların hepsini tefsir ve izahın çok faydaları olacağı şüphesiz ise de sadetten hariç görülmek mülahazasıyla makama şiddetle ilgisi bulunan yalnız şu ayet-i kerimenin beyanıyla iktifa olundu:

"Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz! Bunu yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının." (Bakara, 23-24)

İşte "hiçbir zaman yapamayacaksınız" sözüyle ilerde dahi hiç kimsenin Kur'an-ı Kerim'e benzer bir kelam ortaya koyamayacağı haber verilmiştir. On dört asır geçtiği halde dahi bunu yapabilen görülmemiş ve işitilmemiştir.

Allah Teâlâ'nın bu kati ihbarı gayptan ihbar değil midir?

Şu ayet-i kerime bundan başka daha iki vecihle Hazreti Resul-i Ekrem'in risalet davasında sadık olduğuna şahadet eder:

(1) Tevatüren naklolunduğu cihetle biz Arap kavminin o hazrete adavet ve husumet izhar ettiklerini biliriz.

Bunların İslam dinini iptal etmek için ziyade hırs ve cüretleri görüldüğü halde bu vecihle acizlik ve noksan isnadıyla azarlanıp kınanmaları da bir kat daha hırs ve adavetlerini artıracağı apaçık olmakla eğer kudretleri bulunsaydı mutlaka Kur'an-ı Kerim'in bir suresine olsun bir nazire yapıp aleme ilan etmeleri lazım gelirdi.

Böyle bir nazire getirmeleri ise asla vuku bulmadı. Çünkü vuku bulsaydı gizli ve aşikar bunca düşmanlar arasında şüyu bulmaması mümkün olamazdı. Belki daha İslam'ın ilk dönemlerinde vuku bularak Resul-i Ekrem'in hâşâ yalancılığı ortaya çıkardı da hiç kimse İslam dinine rağbet etmezdi. Nasıl ki Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerini ve yüce ashabını hicve cesaret eden ahmakların sözleri ve kasideleri tamamen siyer kitaplarında naklolunmuştur.

(2) Hazreti Resul-i Ekrem'in peygamberliğini tasdik etmeyenler onun çok akıllı olduğunu ve akıbet şuuruna sahip olduğunu inkar edemezler ya? Böyle akıllı bir zat, kendi yüce davasında sadık olduğunu kati olarak bilmemiş olsa ve halkın arz edildiği şekilde nazire getirmekten aciz kalacaklarını ilahi vahye istinaden kestirmemiş olsa, azarlama ve kınamanın en üst perdesinden tuttururak bütün fasihleri ve beliğleri meydan okumaya davet eder mi ve onların aciz kalacaklarını davasının doğruluğuna şahit kılar mı? Çünkü bu iddianın gayet tehlikeli bir şey olduğu aşikardır. Zerrece şüphesi bulunan bir akıllı, asla mecburiyeti yokken söz yarışından başka iftihar vesilesi bulunmayan bir kavim arasında böyle bir dava ilanına cesaret edemez. Bilakis alemi iknaya medar olacak daha selametli bir yol bulur.

Zira gerçekten Kur'an-ı Kerim'e nazire olabilecek beliğ bir kelam tertip olunarak ortaya konuverse fasihlerin ve beliğlerin hepsine karşı: 'Hayır, şu kelam Kur'an-ı Kerim'e mümasil addolunamaz' demek, böyle mücerret bir sözle alemin ağzını kapamak mümkün olur mu?

Önceki ilahi kitaplarda da tasrih olunduğu üzere yalan peygamberlik iddiasında bulunan kimse müstakbele dair bir haber verse ve aslı yokken bir şeyi Allah'a isnat etse mutlaka haber verdiği şeyde onun yalanı meydana çıkar. Tesadüfi olarak o şeyin vaki olması, cari olan ilahi âdetlere nazaran muhaldir. Gerçekten Allah Teâlâ Hazretlerinin ilim ve hikmeti, bu vecihle zatına iftira eden kimsenin iddiasındaki butlanı izhar buyurmayı iktiza eder.

Hatta mütenebbi denilen bu şahsın sihir ve kehanet yoluyla da bir harikulade gösterebilmesi mümkün değildir. Aksi takdirde Mutlak Hakîm Hazretlerinin bâtılı hakka telbis edenlere yardım etmesi ve onları muktedir kılması lazım gelir.

Mademki Hazreti Fahri Kainat Efendimizin sair sözleri gibi bu sözünün de sadık olduğu tebeyyün etmiştir; Mutezile imamlarından Nazzam'ın dediği gibi 'Beliğlerin Kur'an'a nazire yapmaya aslında kudretleri bulunup da Allah Teâlâ meydan okumadan sonra onların kudretlerini almıştır' denilse bile, her halükarda peygamberlik davası hususunda Allah tarafından tasdik edilmesi ve ilahi iradeye muvafık olarak tasdik ve ittiba edilmesinin gerekliliği gayet açıklığa kavuşmuş olur.

Hakikatte ise yukarıda arz olunduğu üzere Kur'an-ı Kerim'in pek çok yönlerle beşer gücünün haricinde bulunmasına binaen Arap beliğleri nazire getirmekten aciz kalmışlardır. Nazzam'ın dediği gibi değildir. Çünkü onların hayretlerinin nazire yapmanın kolaylığı ile beraber meydan okumaya kudretsizliklerinden kaynaklandığına dair kendilerinden bir söz naklolunmamıştır. Beliğlerin nakledilen sözleri, hep Kur'an-ı Kerim'in nazmının güzelliği, selaseti, fesahat ve belagattaki yüceliği hasebiyle taaccüp ve hayret izharına müteallik olduğu şüphe götürmez.

Hem de Nazzam'ın dediği gibi bu acizlik beliğlerde yokken meydan okumadan sonra onlara ârız olmuş bir keyfiyet olsaydı, evvelce söylemiş bulundukları sözleri beliğler unutmuş değillerdi ya! Meydan okuma zamanında onları söylemeleri lazım gelirdi.

Halbuki Kur'an-ı Kerim nazil olarak tilavet olundukça Kur'an ayetlerini onlar kendi kaside ve hutbeleriyle muvazene ve mukayese ederek Kur'an'ın beşer kelamına benzemediğini anlamışlardı ve bu hakikati itiraf etme mecburiyetlerini de hissetmişlerdi.

Fakat bir aralık ortada muallakat-ı seb'a[18] *kalmıştı. Fesahat ve belagat bahsi açıldıkça onları dile alanlar bulunurdu. Daha sonra, belagatın zirvesinde bu-*

18 Ukaz panayırında bütün beliğlerin beğenisini kazanarak Kabe duvarına asılmış yedi kasidedir ki edipler arasında malumdur.

lunan "Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe: 'Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!' diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve 'Kahrolsun o zalimler!' denildi." (Hud, 44) ayet-i kerimesi[19] *nazil olunca beliğlere pek ziyade tesir ederek iliklerine işledi. Bunun üzerine İmriü'l-Kays'ın kız kardeşi, "Kur'an-ı Kerim'e karşı artık kardeşimin şiirinin de iftihar meydanında tutulmasının manası kalmadı" diyerek gidip İmriü'l-Kays'ın Kabe duvarında asılı olan kasidesini indirdi. Onun alt tarafındaki kasidelerin de hükmü kalmadığı cihetle birer birer onlar da indirildi.*

Kur'an-ı Kerim'in büyük bir kitap olup bütün hakikatlerden bahsetmesiyle beraber ihtilaf ve tenakuzdan masun bulunmasının da gerçekten büyük bir mucizesi olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Binaenaleyh bu cihetle de Allah kelamı olduğuna istidlal olunması gayet makuldür. Nitekim "Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'ân Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı." (Nisa, 82) ayet-i kerimesiyle bu hakikate işaret buyurulmuştur. Çünkü insanoğlunun hatadan masum olmadıkları cihetle telif ettikleri büyücek kitaplarda tezat ve farklılık vuku bulmaması âdeten muhaldir. Hatta sair ümmetlerin ellerinde bulunan kitaplarda çok yönlerle farklılık ve tenakuz bulunduğunu İzharü'l-Hak kitabında el-Hindî Efendi Hazretleri ispat ve tayin ederek onların Allah kelamı olmadığına delil getirmiştir.

İlerde tafsil olunacağı üzere Kur'an-ı Azîm'in bütün ilimleri ve maarifi cami olmasının da i'caz vasfına ayrıca burhan kılınması sahihtir.

"İlmin tamamı Kur'an'da mevcuttur; lakin insanlar bunu anlayamamaktadır" beyti İmam Ali (kerremallahü vechehu) Efendimiz Hazretlerinden rivayet edilmiştir.

Apaçık delil olan Kur'an'ın işbu arz edilen beş yönden Hazreti Muhammed'in mucizesi olduğuna "De ki: Onu, göklerdeki ve yerdeki bütün sırları bilen Yüce Allah indirdi." (Furkan, 6) ayet-i kerimesiyle de tembih buyurulmuştur.

Zira Kur'an belagatının beşer takatinin fevkinde bulunmasıyla misli görülmemiş bir bedii üslup üzere zuhur etmesi, dinî hakikatlerin ve çeşitli ilimlerin hepsini cami olması, bununla beraber ihtilaf ve tenakuzdan masun olması, gayptan ihbarları da daima doğru bulunması, göklerin ve yerlerin bütün esrarını ve hakikatlerini bilip ezelî ilminden bir zerrenin bile hariç olması mümkün olmayan Hakîm-i Müteâl ve Kadir-i zül-Celal Hazretleri tarafından nazil olduğuna bedaheten şahadet eder.

Müellifin beyan etmediği i'caz yönlerini icmalen de olsa beyan edelim. Zira bunların da her biri Kur'an-ı Kerim'in büyük mucize olmasını teyit eder. Hatta ekserisi müşahedat kabilinden olmakla belagat ve nazım güzelliği gibi yüce meziyetlerini takdir edemeyenler hakkında daha ziyade kanaat vereceği aşikardır.

---

19 Şu ayet-i kerimenin içerdiği belagat yönleri ve bedii sanatları pek çok olup Sekkâkî'nin Miftah'ının şerhlerine müracaatla malum olur.

(1) Kur'an'ın hıfzının gayet kolaylıkla hasıl olmasıdır. Nasıl ki "Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur'ân'ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Haydi var mı düşünen ve ibret alan?" (Kamer, 17) ayet-i kerimesiyle bu yüce nimete tembih buyurulmuştur. Gerçekten Kur'an-ı Kerim'i az vakit zarfında hıfzetmeye küçücük çocuklar bile kolaylıkla muvaffak olmaktadır. Bu sayede doğu ve batıda bütün İslam memleketlerinde her zaman mevcut olan hafızların miktarı yüz binden ziyade olup daha az olmaz.

İstanbul'umuzda Allah'ın lütfuyla camilerde yedi sekiz yaşında çocuklar görüyoruz ki Kur'an-ı Kerim'i sure sure tam tertil ile ezbere okuyorlar.

Ve on iki yaşlarında çocuklar biliyoruz ki yedi ve ondan fazla takrib rivayetlerini ve eda vecihlerini kamilen zapt ve ihata ederek kıraat ilminden icazet almışlardır. Bunların içinde kız çocukları da vardır. Bu hususun Hazreti Muhammed'in büyük mucizesi olduğunda şüphe edilmemelidir. Çünkü hiç manasını bilmeyen bir Türk çocuğunun Kur'an-ı Kerim'i tamamen hıfzederek tam maharetle okuyabilmesi aklın maverasındadır. Hatta her zaman ziyade iftihar ile görülmüş bir şey olmasa insanın inkar edeceği gelir.

Şüphesiz bu zamanlarda bile bu şeref ve faziletin meziyeti ve ulviyeti tamamen takdir olunmuştur. Yine bütün Avrupa'daki İncil hafızları bir yere toplansa İslam beldelerinden yalnız bir beldede bulunan hafızlar kadar bulamazlar.

Öyle hafızlarımız vardır ki malik oldukları kapasite ve vukuf sayesinde bir harf ziyade veya noksanı değil, hatta irap ve binasında dahi galat etmeyerek Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar ezber okuyarak yazdırmaya kadirdir. Kur'an-ı Kerim'in tahriften ve yanlış okunmaktan masun kalması da bu sayededir.

(2) Her zaman ve her yerde tilavet olunarak kıyamete kadar hali üzere baki kalmasıdır. Sair peygamberlerin ise mucizeleri gibi kitapları da tamamen baki değildir.

Kaside-i Bür'e sahibi İmam Busayrî (aleyhi rahmet): "Bizim yanımızda daim oldu ve peygamberlerin bütün mucizelerinden üstün oldu; çünkü onlar geldi ve devam etmedi" beytiyle bu hakikate işaret buyurmuştur.

Bugün Kur'an-ı Kerim'den başka, bir peygamberden naklolunduğu üzere kalmış ve kendisine asla kalem karışmamış hiçbir kitap bulunmadığını bütün vukuf erbabı tasdik eder. Önceki kitapların türlü türlü tahrife uğratılmış olması o kadar bedihidir ki gizlenmesine imkan bulunmadığı, müntesipleri nezdinde dahi malumdur.

Ama tilavet etmekte olduğumuz Kur'an-ı Kerim'in -Allah kelamı olduğunda şüphe edenler çoksa da- aynıyla Hazreti Resul-i Ekrem'in ümmetine neşredip talim buyurduğu şanı yüce kitap olduğunda şüphe eden kalmamıştır. Her zaman nice mülhitler ve muarız inatçılar bulunur ve Kur'an-ı Kerim'i tahrif etmeye çalışırlarsa da imkan bulamadıklarından haybet ve hüsranlarıyla kalırlar. Çünkü bir Mushaf-ı Şerif'i tahrif etmek vakıa kolaydır. Lakin hafızların

sadrında mahfuz bulunan Kur'an'ı tahrif mümkün olmadığından tabii olarak o Mushaf yine tashih olunur.

Bir kitabın hıfz ve himayesine Allah kefil olursa onu tahrife çalışmak beyhude ve abestir. Evet, bu tekeffülü müjdeleyen birkaç ayet nazil olmuştur:

"Halbuki o eşsiz ve pek kıymetli bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki batıl ona ne önünden, ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz." (Fussilet, 41-42)

Yani, Kur'an-ı Kerim öyle muhkem bir kitaptır ki onu bozmak isteyenler hiçbir vecihle ona el uzatamazlar. Hem çok faydalı ve eşsiz bir kitaptır ki gerek maziye dair ihbarlarında ve gerek istikbale dair ihbarlarında onda asla hata bulunmaz.

"Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz." (Hicr, 9)

Yani, Kur'an-ı Kerim'i bizzat Allah inzal buyurdu ve onu kıyamete kadar hıfz ve himaye buyuracak da odur.

Nasıl ki Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin de hâmîsi Mevla-yı Müteal Hazretleri olmakla nice kereler suikast eden hainlerin tuzak ve zararlarından korunmuş olduğu, mağara kıssasının ve peygamber gazvelerinin tafsilatına vâkıf olanların malumudur.

Şu ilahi inayeti tasvir makamında kaside-i bür'e sahibi, "Allah'ın habibini gayp ordusuyla muhafaza buyurması, kat kat zırh giymesine, yüksek ve metin kalelere kapanmasına hacet bırakmazdı." beytini nazm eylemiştir.

(3) Kur'an'ın tilaveti ve dinlenmesi tekrar edildiğinde asla usanılmaz. Bu özelliği de beşer kelamı cinsinden olmadığına şahadet eder.

Çünkü bir gazel veya kaside yahut makale ne kadar güzel olsa da birkaç kere okunduktan sonra insan tabiatı ondan usanır. Kur'an-ı Kerim'i tilavette ise başka bir sefa ve halavet bulunmakla insanın okudukça okuyacağı gelir.

Hele biraz da manasına aşina olunursa ve bununla beraber insan kalbi sair alakalarını azaltarak Mevla'sına müteveccih bulunuyorsa, Kur'an tilaveti lezzetini başka şeyde bulmak imkansız olur.

Kaside-i Şatıbiye beyitlerinden şu "Kur'an insana öyle hayırlı bir dosttur ki sohbetine asla doyulmaz. Ve tekrar baktıkça cemalinin güzelliğine ve tazeliğine nihayet olmaz." beyti arz olunan hakikati ne güzel tasvir eder.

(4) Kur'an tilaveti zamanında, tilavet eden ve dinleyenlere gayri ihtiyari haşyet ve heybet ârız olmasıdır. Bu hal çok defalar tefsirine muttali olmayan ve yüce manasına vâkıf olmayanlarda dahi görülür.

Bir Hıristiyan, İslam mekteplerinden bir mektep önünden geçerken Kur'an okuyan bir çocuğun sedası kulağına girmekle durup ağlamaya başlamış ve sebebini sual edenlere Kur'an-ı Kerim'in tesiriyle kalbinde haşyet meydana geldiğini söylemiştir.

Bedevi Araplardan biri "Şimdi sen, sana ne emredilmişse onu açıkça onlara söyle! O müşriklerden yüzçevir!" (Hicr, 94) ayet-i kerimesini işittiği gibi secdeye varmış ve 'Şu kelamın fesahatine secde ettim' demiş.

Bir diğeri de, Yusuf suresi okunurken "Vakta ki Yusuf'un onu vermesinden ümitlerini kestiler. Bir yana çekilip aralarında fısıldaşarak konuşmaya başladılar." (Yusuf, 80) ayet-i kerimesini işittiğinde: 'Ben şahadet ederim ki hiçbir insan buna benzer bir kelam söylemeye kadir olamaz' diyerek fevkalade müteessir olmuştur.

İslam'ın başlangıcında Habeş diyarına hicret eden ashabı kiramdan Hazreti Ali'nin büyük biraderi Cafer-i Tayyar (r.a.) Hazretleri Necaşi'ye[20] ve onun bağlılarına Meryem suresinden Hazreti İsa aleyhisselamın yüce vasıflarına ve hallerine dair ayetleri tilavet etmeye başladığında hepsi müteessir olup ağladılar. Hatta Cafer tilaveti bitirinceye kadar gözlerinin yaşı dinmedi. Daha sonra Necaşi Hıristiyanlıktan ayrılarak İslam dinini kabul etti. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in ihbarlarını akıl ve hikmete muvafık görerek Hazreti İsa'ya dair Hıristiyanların itikatlarının butlanını anladı. Birçok hediyelerle beraber Hıristiyan alimlerden yetmiş kadar zatı Hazreti Peygamberimizin nurlu huzuruna gönderdi. Nebilerin sultanı Efendimiz Hazretleri onlara Yasin sure-i şerifini bizzat tilavet buyurmasıyla hepsini fevkalade bir haşyet hali istila ederek pek ziyade ağladılar. Ve akabinde İslam dinini kabul ettiler.

Hatta bunlar hakkında "Peygambere indirilen Kur'ân'ı dinledikleri vakit, onda âşinaları olan hakikate kavuşmaları sebebiyle gözlerinin yaşla dolup taş-

---

20 Habeş krallarına mahsus eski bir unvandır. Şu iman eden zatın ismi Ashame'dir. O saltanat ihrazından evvel Arap beldelerinde çok zaman yaşamış ve Arap dilini güzelce öğrenmişti.

Nübüvvetin beşinci senesi Kureyş kavminin pek ziyade tazyik ve ezalarına tahammül edemeyen Müslümanlar Peygamberimizin müsaadesiyle adalet ve insafını işitmekte oldukları Necaşi'nin hakim olduğu Habeş diyarına hicret etmişler ve kadın erkek yüzü aşkın ashabı kiram hazretlerini pek çok himaye ettiği cihetle ashap senelerce orada kalmışlardır.

Kendisi Bedir gazvesi esnasında hayattaydı. Hatta Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin o mübarek gazada ilk defa zafer kazandığını Melik Necaşi haber aldığı gün aziz misafirleri bulunan Müslümanları yanına davet ettirdi. Huzuruna vardıklarında kendisini tahtından aşağı inmiş ve birtakım eski elbiseler giyinmiş olduğu halde buldular. Onlara hitaben:

'İncil-i Şerif'te yazılıdır ki Cenab-ı Hak bir kuluna yeniden bir nimet ihsan buyurduğu vakit onun da hal ve şanına göre teşekkür olarak bir tevazu ve fakirlik izhar etmesi lazım gelir. Bugünlerde ise bizlere Cenab-ı Allah'ın büyük bir inayeti vuku bulmuştur. Hazreti Resul-i Ekrem (s.a.v) filanca mahalde düşmanlarıyla muharebe ederek kesin zafer kazanmıştır.' demiş ve vakayı tafsil ile hepsini sevindirmiştir. Daha sonra gelen peygamber namesine de pek güzel cevap vermiş olduğu siyer kitaplarında kayıtlıdır.

Necaşi hicretin sekizinci senesi vefat etmiş. Vefat ettiğinde, Peygamberimizin emriyle Medine-i Münevvere'de gıyabî olarak cenaze namazı kılınmıştır. Yüce Allah ona rahmet eylesin.

tığını görür ve şöyle dediklerini işitirsin: İman ettik ya Rabbena! Bizi de hakka şahitlik edenlerle beraber yaz! Bütün isteğimiz ve umudumuz, Rabbimizin bizi hayırlı insanlar arasına dahil etmesi iken, ne diye Allah'a ve bize gelen bu hakikate iman etmeyelim ki?" (Maide, 83-84) ayet-i kerimesi nazil olmuştur. Bu ayetin üst tarafındaki ayet-i kerimede Hıristiyanların Yahudiler gibi olmayıp onların az çok kalp rikkati bulunarak içlerinde hakikatlere aşina zatlar olduğu ve bunların İslam dinini kabul hususunda kibir ve inat ile geri durmadıkları beyan buyurulmuş ve bu ayet-i celilede Habeş diyarından gelen zatlar övgüyle anılmıştır.

Nurullah Şuşterî, tefsirinde anlatıyor ki: Büyük alimlerden Tecrid şârihi merhum Ali Kuşçu Maveraünnehir'den Anadolu'ya geldiği esnada Yahudi alimlerden bir zat İslam hakikatlerini anlamak arzusuna binaen kendisiyle görüşmüş. Aralarında bir ay kadar münazara ve mübahase cereyan etmişse de Allame Ali Kuşçu Hazretlerinin açıklamış olduğu delillerle mezkur Yahudi alim kani olmamıştı.

Daha sonra bir gün sabahleyin Ali Kuşçu'nun hanesine geldiğinde kendisini Kur'an tilavetiyle meşgul buldu. Hanesine girmesiyle işittiği Kur'an-ı Kerim'in harika tesirine dayanamayıp hemen allamenin bulunduğu odaya vardı. Artık şüphesi zail olmakla hemen İslam dinini telkin etmesini talep etti. Allame Kuşçu, İslam dinini telkin ettikten sonra, bunca aklî delilleri işittiği halde ikna olmamışken şimdi böyle kolayca İslamiyet'i kabul etmesinin sebebini sual etmiş.

Mezkur Yahudi "Evet şimdi Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olduğunu kati olarak bildim. Çünkü ömrümde sizin gibi çirkin sesli bir kimse işitmiş değildim. Öyleyken okuduğunuz Kur'an gönlümde bir cezbe ve haşyet meydana getirdi ki tarifinden acizim. Bu sesle beraber benim kalbimin derinlerine tesir eden şu Kur'an'ın Allah kelamı olduğunda şüphe etmek reva değildir" demiş ve gerçekten bu sayede iki cihan saadetine nail olmuştur.

Şu Kur'an'ın i'caz bahsi gayet mühim olmakla sözü çok uzattığımızdan sadetten ayrılmış gibi olduk. Ancak acizane maksadımız konuyu izah ve meramı açıkça ifade etmek olduğundan kıymetli okuyucular nazarında mazur görüleceğimiz şüphesizdir.

Hatta faydalı bir ilave olmak üzere eklenecek şu üç noktayı da fazlalık olarak addetmezler ümidindeyiz.

Birinci nokta: Hazreti Fahri Kainat Efendimizin en büyük mucizesinin kelam nevinden bulunan Kur'an-ı Kerim olması, nebilerin mucizeleri hakkında cereyan eden ilahi âdete mutabık ve arzulanan maslahatlara muvafıktır.

Çünkü her asırda yüce peygamberlerin mucizeleri en ziyade muteber ve meşhur şeylerin cinsinden olur.

Mesela, Hazreti Musa aleyhisselamın peygamberliği zamanında sihirbazlık pek ziyade şöhret bulmakla Cenab-ı Hak ona bir âsâ vermişti ki icabında ejder

olurdu. Hatta firavunun Hazreti Musa'ya muaraza etmeleri için topladığı sihirbazların sihir ilminde maharetleri olup sihrin sadece izlenim vermekten ibaret bir şey olduğunu bildikleri için Musa aleyhisselamın âsâsının büyük bir ejder olarak onların sihir aletlerini tamamen yuttuğu halde asla hacmi büyümediğini ve sonradan âsâ şekline döndüğünde o aletlerden bir eser zuhur etmediğini görmeleriyle bu keyfiyetin harikulade bir şey olup sihir nevinden olmadığını kati olarak anladılar da hemen iman ettiler. Firavun ise bu hakikate aşina olmadığından onun da sihir olduğunu, Hazreti Musa'nın (aleyhisselam) sihir ilminde daha kıdemli olduğunu ve onların üstadı konumunda bulunduğunu sanarak imandan geri durdu.

Hazreti İsa aleyhisselamın asrında da tıp ve hikmet fenleri pek ziyade muteber olmakla Cenab-ı Hak onu âmâların gözlerini açmak ve ölüleri diriltmek gibi tabiplerin yapamayacağı mucizelerle göndermişti.

Hatem-i Enbiya Efendimiz Hazretlerinin saadet asrında ise şiir ve inşa her şeyden ziyade muteber ve meşhurdu. Arapların gerek medenileri ve gerek bedevileri arasında fesahat ve belagat insan için fazilet ölçüsü kılınmıştı. Medenilerinde layık fesahat ve üstün belagat olduğu gibi, bedevileri de gayet tabii ve sade güzel şiirler ve hutbeler nazm ve inşa ederlerdi. Hepsi de hem nazım ve hem nesir olarak sihir gibi sözler söylerdi. Bundan dolayı Fahri Alem Hazretlerine belagatın en yüce tabakasında olan bir kitap nazil oldu. Muarazaya davet edilen fasihler ve beliğler yukarıda arz olunduğu üzere nazire getirme hususuna her yönden mecburiyetlerini hissetmiş oldukları halde, içlerinden bir şahıs yahut bir cemaat çıkarak onun bir kısa suresine bile nazire getiremeyince rabbanî kelam olduğu pek kolay anlaşıldı.

İkinci nokta: Kur'an-ı Kerim bir defada nazil olmayıp ayet ayet, sure sure inzal buyurulmasının hikmetleri pek çok ise de bazıları aşağıda beyan olunur:

(1) Kur'an-ı Kerim'in hepsi birden nazil olsaydı halkın ilahi hükümlerle bir defada mükellef edilmeleri lazım gelirdi ki Arap kavmi hakkında bunun sebep olacağı müşkülatı saymak mümkün değildir.

Bunu açıklamak üzere ashabı kiramın bazıları şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın bizlere en büyük ihsanı addolunmaya şayan olan ilahi nimeti, Kur'an-ı Kerim'i bir defada inzal buyurmamasıdır. Çünkü biz hepimiz müşriklerdik. Eğer ilahi hükümlerin hepsi birden bizlere beyan ve tebliğ olunsaydı gayet ağır geleceğinden İslam dinini kabulden külliyen imtina ederdik. Lakin şanlı nebimiz evvela yalnız kelime-i tevhide davet buyurdu. Onu kabulle iman halavetini tattığımızda tedricen nazil olan Kur'an ayetleriyle meşru kılınan İslam hükümlerini Allah'ın tevfiki sayesinde birer birer kabul etmek bizlere pek kolay geldi. Böylece İslam şeriatına ve dinine tamamen inkıyat edebildik."

(2) Kur'an'ın nüzulünün tekerrürü, Hazreti Cebrail aleyhisselamı tekrar tekrar müşahede etmeyi gerektirirdi. Bu ise Hazreti Peygamber Efendimizin kalbî

kuvvetini artırırdı. Peygamberlik vazifelerini tamamen ifayla beraber inkarcıların yaptıkları ezaya sabır ve tahammül etmesini kolaylaştırırdı.

(3) Kur'an ayetlerinin bazıları insanların arz ettiği suallere cevap makamında, bazıları da meydana gelen vakaların hükümlerini beyan siyakında nazil olarak fesahat ve belagata bazen gayptan haber verme eklenirdi de umumun basiretlerini artıran kuvvetli sebepler bir araya gelirdi.

(4) Kur'an'ın mislini getirmeye dair olan teklif mademki tamamı itibariyle olmayıp en kısa suresinin miktarına da beliğlerin nazire getiremeyecekleri iddia ve ilan buyurulmuştu. Kur'an'ın nazil olan her parçasına muarazadan onların aczleri tebeyyün edince mecmuundan aciz kalacakları evleviyetle sabit oldu.

Üçüncü nokta: Bârî Teâlâ'nın tevhidi, kıyamet ahvali ve enbiyanın kıssalarının beyan edilmesinin Kur'an-ı Kerim'in çok yerinde tekrar edilmesi pek çok sebeplere mebnidir.

Evvela, tekrar, beyan takririni ve tekidini tazammun eder. Kur'an'ın muhatablarının halleri ise bunu iktiza ederdi. Çünkü Araplar genellikle putperest olup haşir ve neşri ve buna dair nebilerin sözlerini inkar ederlerdi. Araplar dışındakiler de çoğunlukla böyleydi. Ayrıca, Hindistan ve Çin ahalisinde ve Fars memleketlerinde Mecusilik de yayılıp çoğalmıştı.

Hıristiyanların halleri daha acayip olup onların itikatça ifrat ve tefritleri son hadde varmıştı. Demek olur ki Kur'an'ın nüzulü zamanında, arz edilen üç mühim hususu inkara hemen cümle alem ittifak etmiş gibiydi.

Binaenaleyh beliğlerin âdeti üzere Kur'an cümleleri çeşitli yönlerle tekit edildiği gibi, bir surede beyan olunan manalar ve hakikatler diğer surelerde dahi tasrih ve tezkir buyurulurdu.

Hem de, tekrarı tazammun eden ayetlerde belagatın âlî derecesi korunduğu halde îcaz ve ıtnap gibi çeşitli üsluplar kullanılmıştır ki Kur'an-ı Kerim'in i'cazlı olduğu bütün beliğler nazarında gereği gibi anlaşılsın. Zira bir kıssa veya mesel bir tarz üzere yalnız bir defa beyan olunsa beliğler, "Buna dair fasih lafızlar şunlardan ibarettir. Vuku bulan belagatın tesadüfi olması ihtimali vardır." diyebilirlerdi.

Beliğ olan zatlar arasında ise daima ifade üslubunca farklılık bulunur. Onların bazısı îcaza, bazıları da ıtnaba kadir olur. Bu halde bir üsluba kadir olamayanın diğerinden de aciz olması lazım gelmez.

Ama bir manaya dair birkaç üslup ve başka başka fasih lafızlar gördüklerinde bu tür mazeretlere asla meydan kalmaz.

Bilhassa enbiya kıssalarının tekerrür etmesine başka sebepler dahi vardır.

Mesela, Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin kavminin şerlileri tarafından cefakarlık vuku bulup da insanlık icabı rencide olduğunda vakit ve hale mü-

nasip bazı nebi ve resul kıssaları kendilerine hatırlatılırdı. "Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini takviye edecek her şeyi sana anlatıyoruz." (Hud, 120) ayet-i kerimesi bu manayı ifade etmektedir. Bazen de Müslümanların düşmanları tarafından maruz kaldıkları musibetlerin benzerleri beyan buyurularak onlara teselli verilirdi.

Yahut münkirlere ibret vesilesi olacak geçmiş devirlerdeki musibetler veya henüz İslam dinine giren kimselere takviye sebebi olan geçmiş ümmetlerin hallerini açıklamak icap ederdi. Elhasıl, iktizasına göre tafsil olunan bir kıssanın içeriğinden bazen bir şeyin beyanı asıl maksat olup sair parçaları ona tâbi olarak mezkur olur. Bazen de yine o kıssa tamamen beyan olunur da diğer bir ciheti öne çıkarılırdı.

Fesahat ve Belagat Ehlinin Aczine ve Harbe Kıyamına Nazar Eden Taife

Üçüncü taife, fesahat ve belagat sahiplerinden olmadıkları gibi, Kur'an-ı Kerim'de içtima etmesi onun beşer telifi olmadığına delalet eden özellikleri ve sıfatları kavrayacak mülahaza kabiliyetine de malik değillerdi. Ama cereyan eden hallerin içyüzünü anlamaya rağbetleri ve bu bapta fikir sarf etmeye şevk ve gayretleri görülen kimselerdi.

Bunlar, Resul-i Ekrem Efendimizin, kendisinin Allah tarafından gönderildiğini ve Kur'an-ı Kerim'in de Allah tarafından indirilmiş olduğunu iddia ederek, Kur'an surelerinin en kısasıyla beliğlere meydan okuduğunu ve onları insanların gözü önünde açıkça kınayıp karşı koymaktan acizliklerini ve kusurlarını bütün mahfillerde ilan ettiğini gördüklerinde veya güvenilir bir şekilde haber aldıklarında, misli görülmemiş olan bu teklifini pek garip buldular.

Binaenaleyh belagat sanatının en birinci mahirlerini bu vecihle tahkir ederek onlara karşı gayet laubali bir umumi ilan neşrine girişen o hazretin davasının neticesinin ne olacağını anlama sevdasına düştüler de dikkatlerini o mahir üstatlara çevirdiler.

Onların gayet kesretlerine ve nihayet mertebedeki maharetlerine nazaran bu işin uhdesinden geleceklerini ve muaraza mevkiinden çekilmek küçüklüğünü katiyen kabul etmeyeceklerini zan ve tahmin ediyorlardı. Belagat meydanında üstün başarı göstermiş bulunan o koca erlerden pek kutlu muarazalar beklemekte oldukları halde acizlik ve hayretten başka bir hüner ve hatta ekserisinde kusur itirafıyla İslam dinine tâbi olmaktan gayri bir eser

göremediler. Bunların eski dinlerine şiddetli taassuplarını da bildiklerinden, böyle meşrep ve hevalarına muhalif bulunan yeni bir dini kabul etmeleri delaletiyle Hazreti Resulün iddiasında doğruluğuna dair şüphesiz bir kati bilgi elde etmiş olduklarını anladılar.

Vakıa, acizlik ve hayreti onların hepsinde görmeleriyle beraber, peygamberliğini kabul hususu her birinde görülmediği için bu taife bir tetkike daha lüzum gördü. Tâbi olmaktan kaçınarak hâlâ beklemekte bulunan lisan ehli içindeki tahkik ve tenkit erbabını daha basiretli bir hal ve hareket üzere bularak artık onların hallerini tamamıyla teftiş etmeye ve her halükarda onlardan ayrılmamaya karar verdiler.

Fakat şu tahkik ve tenkit erbabı dediğimiz zevat yukarıda mezkur olan ikinci taifedir. Bunların tereddütleri Kur'an'ın belagatını i'cazda kafi görmediklerinden kaynaklanmıyordu. Bunlar daha ziyade ihtiyat erbabı olduklarından, aşina bulundukları üstün kelam sıfatlarını iyice tetkik edip daha iyi anlayıp kati bilgiye ulaşmaya çalışıyorlardı. Ve aradıkları özellikleri Kur'an-ı Kerim'de pek mükemmel ve hatta harika bir tarzda buldukları cihetle maksatlarına nail olarak bunlar da ezeli saadetlerini ihraza muvaffak oldular.

Bundan dolayı, bu taifeyi rehber edinerek hareket çizgilerinden ayrılmamaya karar veren taife de er geç hidayete nail oldular.

Mütercim: *Zannedilmesin ki şu taife sırf taklit üzere iman etmişlerdir. İktidar sahibi olan akıllı insanların hal ve hareketlerini göz önünde bulundurup da görülen karinelerden pek çok öncüller çıkaran ve o öncüllerden tertip olan delillerle istidlal edenler hakkında bu zanna ihtimal olabilir mi?*

Bu yolda hakikate vasıl olanlar aynelyakîn ashabından olamazlarsa da ilmelyakîn erbabından oldukları inkar edilemez.

Araplar gibi fıtrî istidatla yahut pek çok ömürler sarf edip de beyan ve belagat sanatında tam deneyim tahsiliyle olgun zevk sahibi olanlar aynelyakîn mertebesine erişmişlerdir. Fakat sairlerin bu mertebeye ulaşması kolay olmadığı için, beliğler topluluğunun ittifakla şahadetleri, onu teyit eden tasdikleri ve tâbi olma hususuna müşahede edilen intibah eserleri, arz edilen bakış açısıyla dikkate alındıktan sonra biraz insaflı düşünülünce Allah'ın inayetiyle ilmelyakîn derecesine ulaştıran kapılar açılıverir ki bu da büyük bir saadettir. Ve itminan verecek selametli bir yoldur.

Elhasıl, Kur'an-ı Kerim'in büyük bir mucize olduğunu bu vecihle de tasdik etmek mümkün ve hem de muteberdir. Bununla beraber belagattan başka ve herkese doğrudan doğruya Kur'an'ın i'cazını teslim ettirecek pek çok burhanların vücudu da önceki sözlerimizde beyan ve tavzih edildi. Özellikle yüce peygamberlik davasını bundan böyle Kur'an-ı Kerim'den başka parlak mucizelerle

ve hatta mücerret Peygamber Efendimiz Hazretlerinin zatında içtima eden harikulade kemalatla dahi pek açık ve gayet makul bir tarz üzere ispat ve izah edeceğiz. Tevfik Allah'tandır.

Hatta diyebiliriz ki açıkça hakikati itiraf etmeyen beliğlerin hallerini makul bir nazarla telakki edenler dahi iman ve ittiba hususuna ihtida etmeye çok yaklaşırlar.

Çünkü üstünlükleri kabul edilen belagat erbabı, bu kadar kınama üzerine, eğer takatlerinden hariç olmasaydı Kur'an'ın velev en kısa suresi miktarına derhal nazirede bulunurlardı da evlerinin harap olmasına sebep olacak büyük bela olan savaşa kalkışmazlardı.

Bunların akılları kabul eder mi ki kolay yolu bırakıp da yolların en şiddetlisini ve en zorunu seçsinler. Hangi akıllı vardır ki bir zaruret yokken en kolay ve en selametli yolu bırakıp can ve mal kaybına sebep olacak büyük tehlikelere kendisini, evladını ve yardımcılarını atsın! Ve bile bile aziz vatanındaki emniyet ve asayişi hercümerç etsin!

Evet, kati mecburiyet -velev bazı esasları tevehhüme bina edilsin- elverince akıllılar "Süngü ve mızraklardan gayri binecek şey olmayınca mecbur kalanın onlara binmekten başka çaresi olur mu?" düsturuna ittiba edegelmişlerdir. İşte bu kabilden olarak Arap kavimlerinin bazıları da hak ve hakikati idrakten alıkoyan taassup körlüklerine binaen tasdik ve imandan geri kaldılar. Kur'an-ı Kerim'e meydan okumaktan aciz oldukları anlaşılınca arlarından kendilerini savaş tehlikelerine atmaya mecbur oldular.

Çünkü taklit ve taassup girdabından kurtulamayan müşrikler için, tevhidi neşre ve tesise başlayan Peygamber Efendimiz Hazretlerini, vazifesini ifadan men etmeye birinci yol, Kur'an-ı Kerim'e meydan okuyarak davasını itibardan düşürmekti. Halbuki bunu beceremediler.[21]

Bu bapta mağlup oldukları için var kuvveti pazılarına vererek Müslümanları tazyik etmeye başladılar. Ve fırsat buldukça savaş safları teşkil edip bu vecihle İslamiyet'in intişarına set çekmeye çalıştılar; fakat çevirdikleri manevralar hep kendi başlarına döndü.

Şimdi bunların İslam nurunu söndürmek maksadıyla kendi vücutlarını mahveden teşebbüslerini gören akıllı bir insan, Kur'an'a muaraza babında

21 *Mütercim:* Beceremediklerinde hiç şüphe yoktur. Az çok Kur'an'ı andırır bir kelam ortaya koymuş olsaydılar onu beğenenler ve hatta inada saparak "Bu kelam Kur'an'a tamamen denk olabilir" diyenler de bulunacaktı.

Hem de, Kureyş sefihlerinin bütün muamele ve muhaverelerini nakleden siyer ve tarih alimleri onu da naklederlerdi. Zira dostların bu bapta sükutu farz olunabilse de, farz edilen bu sükutun düşmanların dedikodularına galebe çalmasının mümkün olmadığını teslim etmemek kabil değildir.

tembel, ihmalkar ve ihtimamsız olduklarını farz edebilir mi? Mademki "En kısa bir sureye nazire olabileceğine beliğlerin çoğunun karar birliğine varacağı bir kelam telif edin de ben şu davadan vazgeçeyim" diyen Hazreti Resulün sözünü tekzip etmek kolaymış, bunların cümlesi mecnun muydu ki harflere bedel kılıçları, lisana bedel mızrak kullanmaya devam ettiler de hiçbir hüner göstermeden mahvolup gittiler.

Binaenaleyh üçüncü taifenin, iman ve ittiba eden Arap beliğlerin sözlerini ve hallerini mülahazadan başka, şekavet ve tuğyan yolunda helak olan lisan erbabının hallerinden dahi Kur'an-ı Kerim'in muaraza getirilen beşer kelamı olmadığına dair zaruri bir itiraf istihraç ederek iman ve izanlarını onunla da teyit ve tenvir etmeleri imkansız görülmez.

İ'câz Hakkında Cahiz'in Açıklaması

Bu vadide istidlale muvaffak olan taife Cahiz'in[22] yazmış olduğu beliğ bir makaleden haberdar olmuş olmalı. Mezkur makale gayet kapsamlı olduğu için aşağıda naklediyoruz.

22 *Mütercim:* Cahiz, fasihlerin ve ediplerin büyüklerindendir. Meşhur mutezile imamlarındandır. İsim ve nesebi, Amr bin Bahr el-Kinanî olup görünüşü gayet çirkin olduğu için lokma göz manasına olan Cahiz lakabıyla yad olunur.

Ebu İshak Nazzam'ın özel talebesi idiyse de Kur'an'ın i'cazı meselesinde Ehli Sünnetle beraberdi. Fakat felsefe kitaplarını mütalaadan geçirerek onların birçok makalesini beliğ ve latif ibarelerle tervice çalışmış olduğu, Şerh-i Mevâkıf'ın ahirinde mezkurdur.

Gerçekten fesahat ve belagatta mümtaz olduğuna teliflerinden Kitabü'l-Beyan ve't-Tebyin isimli eseri de delalet eder. Bu kitabın mütalaasında fakir mütercim pek çok müstefit olmuştur.

Kitabü'l-Hayevan isimli eseri de muteber olup hayli edebî nevâdiri havidir. Bunlardan başka mergup telifleri ve nevâdir ve letâife dair hikayeleri çoktur.

Vezir İbnü'l-Amîd'in meclisinde birisi Cahiz'in zemmini pek ileriye vardırmışken o hakşinas vezir sükutla geçiştirmiş de daha sonra yanında bulunan Ebu'l-Kasım Sirafi'ye hitaben: "Bu giden ahmak ve cahil bir kimsedir. Onun için Cahiz'in kadrini beyan ve ispata lüzum görmedim. Bin tekellüfle ben ona Cahiz'in kadrinin yüceliğini anlatabilirdim. Fakat varıp eserlerini mütalaa ederek akıl ve edep sahibi olacak. Böyle mütehakkimce sözlerde bulunanları o tür güzelliklerden haberdar etmek onları takdir edenlerce reva değildir." demiş.

Cahiz Bermekîlerin zamanına erişmişti ve onların çokça lütuf ve hediyelerine nail olmuştu da onların güzel vasıflarını daima yad ederdi. Hicretin iki yüz elli beşinci senesinde vefat etmiştir. Yaşı doksanı aşmıştı. Tabakat-ı Etıbba'da zikredildiği üzere, Yuhanna isimli tabibin ihtarına rağmen Cahiz bir akşam yemeğinde süt ile balığı birlikte çokça yemesinden dolayı o sabah (maazallah) felç illetine müptela olmuş ve hayli zaman yatağa esir kalmıştı. O hengamede nazm eylediği şiirlerindendir:

"Ümit eder misin ki ihtiyarlığında da gençlik zamanında olduğu gibi olasın. Nefsin sana yalancı heves gösterir. Fakat kati olarak bil ki eskimiş beden elbisesi metanet ve taravette yeni elbiseler gibi olamaz."

Cahiz diyor ki: Hazreti Fahr-i Risalet Efendimizin peygamberlik zamanında Arap kabilelerinin -Allah'ın hikmeti- şair ve hatipleri çok olup Arap dili kemal zirvesine ermişti. O hazret yakında uzakta bulunan bütün beliğleri ve bütün kavimleri ilahi tevhide davet buyurdu. Ve kati hüccetler ibraz ederek yüce peygamberlik davasını ispat eyledi. Cümlesini ilzam edip mazeretlerinin önünü kestiği ve şüphelerini tamamen izale buyurduğu için ikrar ve imandan men edecek nefis arzusu ile cahiliye hamiyetinden başka bir şey bırakmadı. Binaenaleyh bu iki çirkin hasletten temizlenenler kendisine iman ettiler. İnat ve kibir esiri olan sefih insanlar ise ilahi nuru söndürmek maksadıyla savaş kinini tutuşturdular. Onlarla savaşmak, hikmet ve maslahat gereği olmasına binaen o vecihle hareket buyurdu da birçoğunu yokluk diyarına gönderdi.

Bununla beraber hiçbir vakit Kur'an hüccetleriyle deliller ortaya koymaktan hâlî kalmayarak daima onlara bir sureye olsun nazire getirmelerini teklif ederdi. Hatta onların acizliklerini ispat ederek delille onlara galip gelmesi üzerine dediler ki: "Bizler geçmiş ümmetlerin hallerinden haberdar değiliz, maarif ve hüküm erbabı da değiliz. Sen nasılsa bu hususlara vâkıf olmuşsun da bizim kadir olamadığımıza kadir oluyorsun." Bunun üzerine buyurdu ki: "Peki öyleyse siz kendi uydurmanız olarak kelam düzenleyin. Mananın sıhhat ve istikametini sizden aramayalım."[23]

Onlar bundan da aciz kaldılar. İçlerinden bir kişi olsun tekellüf edip de bir sure miktarı nazire getirmeye cesaret edemedi. Çünkü öyle bir şey vuku bulsaydı mutlaka ona taraftarlar ortaya çıkardı da, inat ve kibir yoluyla olsun "Evet, bu zat pekala muaraza etti ve senin haksızlığını ispat etmiş oldu" diye ilana kalkışırlardı.

Buna dair bir nakil zuhur etmemesi, hepsinin aciz kalmış olduklarını her aklıselime gösterir.

Şimdi insaf edelim. Onlar eğer Kur'an'ın muaraza kabul eden beşer kelamı olmadığını kati olarak anlamamış olsaydılar, Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin tâbilerini ve yardımcılarını dağıtmak için pek kestirme bir yolu bırakıp da canlarını ortaya koymak, mallarını harcamak ve vatanlarını terk etmek gibi en büyük müşküllere sapmalarına bir sebep tasavvur edebilir miyiz?

Akıl ve dehada Arap kavimlerinin özellikle Kureyş kabilesinin benzerleri bulunmadığı gibi, sayılması mümkün olmayan çoklukta, harika ve mükemmel kasideleri, muhteşem recez şiirleri ve beliğ hutbeleri meydanda dururken, fesahat ve belagattaki maharetleri de inkar olunamaz. Bunlar bu sanatın

23 *Mütercim:* Cahiz'in bu kelamı, "De ki: İddianızda tutarlı iseniz, haydi belagatta onunkine benzer on sûre getirin, isterse kendi uydurmanız olsun ve Allah'tan başka çağırabileceğiniz herkesi de yardımınıza çağırın!" (Hud, 13) ayet-i kerimesinden istihraç olunmuştur.

erbabı olup kelam nazmı bunlar nezdinde en birinci iftihar vesilesi, izzet ve şöhret sebebi olduğu bedaheten teslim olunduğu halde ve Hazreti Resul-i Ekrem'in tam bir kınama ve ayıplamayla onları muarazaya davet etmesi ve hatta kadir olabilirlerse davadan vazgeçeceğini ilanla beraber, aciz kalacaklarını kati surette ihbar buyurması cihetiyle muarazaya kuvvetli bir lüzum dahi görüldüğü halde tam yirmi üç sene müddet içinde bir kişi çıkıp da 'Ey beliğler, beni dinleyin! İşte ben Kur'an'a nazire getiriyorum' demezse hepsini acizlik ve hayret kaplamış olduğuna bundan büyük hüccet ve burhan olur mu? Artık buna karşı mazeret ve ihtimal ileri sürmeye zeka ve idrak sahipleri nazarında meydan kalır mı?

Mütercim: *Bu tafsilatın fezlekesi olan Cahiz'in şu makalesini münazara kanununa uyarak takrir eylediğimizde mahsulünü iki öncül ispatından ibaret buluruz ki o öncüller bir istisnaî kıyas teşkil ederler.*

Şu vecihle: Eğer Arap beliğleri Kur'an'ın mislini getirmeye kadir olsaydılar bunu yaparlardı. Lakin öyle bir şey vaki olmamıştır. Bu halde kadir olamadıkları sabit olur.

İşte geçen açıklamaların bir kısmı şu kıyasın mülazemesini, bakileri de istisnaî öncülünü ispata dairdir.

Sözün özü, beliğler Kur'an'ın mislini getirememişlerdir.

Zira böyle acayip bir hadise vuku bulsaydı, hasmın birçok yönden istifadesini mucip olacağı cihetle, İslam dininin daha bidayetinden beri her asır ve zamanda düşmanları dostlarından ziyade bulunduğu halde şayi olmaması akılca ve âdetçe muhal olurdu.

Teftiş ve tefahhus en nihayet dereceye vardırılmışken şüyu değil, beliğlerin tasdikini haiz bir muarazaya dair şaz bir rivayet dahi bulunmamıştır.

Nazire getirememeleri acizliklerinden dolayıdır. İhtimamsızlıktan değil.

Zira beliğlerin akıl ve mantık sahibi oldukları eserlerinden bellidir.

Kur'an'a nazire getirerek meydan okumaya ise mükerreren ve hatta her sabah ve akşam davet edildikleri de vakidir.

Meydan okumaya karşı nazire getirebilselerdi, açıktan iki büyük menfaat kazanacaklardı. Birincisi, şöhretlerini ve eski dinlerini muhafaza. İkincisi, savaş gailelerinden masuniyetle beraber hasma galebe.

Şimdi bu bapta tereddüt edenlere sorarız: Acaba edna mertebe akıl sahibi bulunan bir insan kendisine mühim menfaatler kazandıracak büyük bir muzafferlik ihrazına kudreti yettiği halde fırsatı fevt eder de bile bile din ve dünyasını mahvedecek yola gider mi?

Görülüyor ki akıllı olan şahıs umumi menfaatleri hissedince kudreti yetmeyen tedbir ve tecrübelere bile kıyam eder. Mümkün değil gücü dahilinde olan en kolay bir tedbiri terk etsin de ilerde bin türlü bela kapılarını açsın.

Yalnız bir veya birkaç kişinin gaflet veya hata etmesi farz olunsa da, bütün Arap kavimlerinin umuma ait mühim bir maslahatı fiile dönüştürmek babında ellerinden gelen tedbirleri icrada kusur etmeleri asla tasavvur olunamaz.

Kur'an'ın i'cazı bahsi tamam olmakla artık sair mucizelerin ve nurlu şeriatın şamil olduğu güzel eserlerin beyanına başlanacaktır.

Mucizeler Talep Eden Taife

Bu taifenin ekserisi fesahat ve belagat erbabından değildi. Beşer fertlerinden hiç kimsenin cem etmesi mümkün olmayan Kur'an'daki lisan meziyetlerini fark ve temyize iktidarları da bulunmazdı. Ayrıca, fasihlerin ve beliğlerin Kur'an'a muarazada acizliklerini ve binaenaleyh Allah kelamı olduğunu itiraf etmelerini yahut muharebelerde mahvoluncaya değin müteredditçe ve zihinleri karışmışçasına teşebbüslere devam etmelerini de dikkate almadılar.

Bu taifenin nazarları yalnız tabiat alemine matuf olmakla, muktezasınca kevnî hadiseler cereyan etmekte bulunan tabiat kanunlarını tağyir etmek beşer kudretinden hariç olduğunu bildiklerinden dediler ki:

"Biz başka şeyden anlamayız. Eğer Muhammed hakikaten peygamber ise tahakkuku malum olan şu tabiat kanunları ve kevn aleminden devamlı görülen âdetler hilafına olarak bize birtakım harikalar göstersin. Gerçekten isteklerimiz doğrultusunda harikulade şeyler göstermeye muvaffak olabilirse o vakit Sâni-i Alem ilahi âdeti üzere cereyan etmeyen harika işleri halk ve icat ederek onun davasını tasdiki murat buyurduğu nazarımızda tahakkuk eder."

Çünkü bir davayı tasdik kavlen olduğu gibi fiilen dahi olur. Binaenaleyh Bârî Teâlâ'nın onları o hazretin elinde izhar buyurması, "Şanlı resulüm Muhammed'in tarafımdan sizlere tebliğ edeceği hükümlerin cümlesinde sadık olduğunu bilin" buyurması makamına kaim olur.

Nasıl ki bir padişah tarafından memur edildiğini iddia eden zat huzurundakilere hitaben "Padişahımız size tebliğ edeceğim yüce emirleri hususunda bana itimat etmenizi emir buyuruyor" deyince onlar derler ki: "Bir ispat alameti görmedikçe şu davanda biz seni tasdik edemeyiz. Fakat biliriz ki padişah bizzat bizlere hitap edecek değildir. Bari senin istirhamın üzerine yüce âdetlerinden olmayan bazı fiiller müşahede ettirsin ki bu tür fiiller bizim ar-

zumuza göre senin tavassutun hasebiyle zuhur ederse sırf tasdik maksadına binaen olduğu anlaşılır. Mesela, sen söyle de, bulunduğu mekandan kalkarak birkaç adım attıktan sonra yine yüce mekanına dönsün. Yok eğer talep edeceğimiz harikulade şeyleri göstermeye kadir olamazsan davanda yalancı olduğunu anlarız."

Padişah bunların sözünü işitince, mutadının hilafı olan bu garip hali hemen gösteriverse, gönderilen zatı tasdik husulünde şüpheleri kalmaz. Zira o zamana kadar görmemiş oldukları vakıanın tesadüfi olmasını ihtimal dairesinden hariç görürler. Ve böyle bir şeyin tesadüf kabilinden olmasını iddia edenleri ahmaklardan addederler.

Ay'ın Yarılması Mucizesi

Buna binaen, bazıları Ay'ın yarılması mucizesini talep ettiler. Hazreti Resul-i Ekrem de derhal ve Allah'ın izniyle o büyük harikayı gösterdi. Kendileri gözleriyle müşahede ettikleri gibi, onların bulundukları yere göre ufukta bulunan uzak mekanlardan dahi müşahede edildiğini gelenlerden tahkik ettiler.

Bu Ay'ın yarılması keyfiyeti büyük depremler vukuunda dağların yarılarak yükseklerinin alçaklarına inkılap etmesi kabilindendir. Keza son dönem tabiatçıların dedikleri gibi yerkürenin ve sair yıldızların aslında Güneş'ten ayrılmış olmalarıyla yine bir gün olup da ona dönecekleri kaziyesi dahi Ay'ın yarılmasının mümkünlüğünü teyit eder. Bu tür şeyler âdet olmayan işlerden iseler de gerçekte mümkün şeylerden olup Semaların Hâlik'ının (azze ve celle) ilahi kudretinde dahildir. Zahiri bir sebebe istinat bulunsun bulunmasın. Çünkü değişikliklerin meydana gelmesinde kendine lüzum görülen kuvvetin artması zamanın geçmesiyle hasıl olduğu gibi kahir kudret ile bir anda dahi husul bulması imkansız değildir. Zamanlar ve sebepler ilahi fiillerde adi şartlardır ki akıl sahiplerini imtihan hikmetine binaen konulmuştur.

Bu ise insanlardan bazılarının hidayetine ve bazılarının da dalalette kalmalarına sebep olur.

Mütercim: *Ay'ın yarılması mucizesi önceki kutsal kitaplarda Yuşa ve Eş'iya aleyhimesselamın mucizeleri olmak üzere mezkur bulunan Güneş'in hayli müddet semanın ortasında asılı kalması veya on derece miktarı geriye alınması kadar akılca ve fence imkansız görülecek bir şey değildir.*

Yahudiler ve Hıristiyanların ittifakla kabul ve itikat etmekte bulundukları Yuşa mucizesi İsa'nın doğumundan 1450 sene evvel İsrail oğullarının bir savaş gününde düşmanlarına zaferlerinin neticelenmesi için Yuşa Nebi Hazretlerinin duasıyla vuku bulmuş. Ve Güneş'in semanın ortasında durması, tam bir gün yahut o civarda sürmüş. Bu, onların muteber kitaplarında yazılıdır. Halbuki

bunun vukuu bütün dünyada intişarını ve şüyuunu icap eder. Zira toplanan bulutlar ile yahut ufuk farklılığı hasebiyle Ay'ın bazı hallerinin bölgelerin birçoğunda görülememesi mümkün ise de, Güneş'in doğuşu ve batışı hakkında böyle bir ihtimal olmadığı aşikardır.

Hatta bu Güneş'in semanın ortasında durması hadisesinin vuku zamanında gece olan yerlerde de gecenin fevkalade uzamasıyla hissedilmesi lazım gelir.

Hindistan, Çin ve Eski Fars tarihlerinde ise buna dair bir rivayet bulunmaz.

Hazreti Eş'iya'ya nispet edilen Güneş'in geri dönmesi hadisesi de İsa'nın doğumundan 713 sene önce vuku bulmuştur deniyor ise de mezkur tarihlerde buna dair de bir eser kayıtlı değildir.

Vakıa, Ay'ın yarılmasını da mezkur tarihçiler yazmamıştır. Lakin bu hususdan haberdar olmamaları pek vazıh olmakla, bunu yazmamış olmalarını vuku bulmadığına delil kabul etmek katiyen sahih olamaz. Çünkü Ay'ın yarılmasıyla gecenin veya gündüzün uzaması lazım gelmediği gibi; gece esnasında vaki olan ve uzun sürmeyen bir hadiseden bir bölge ahalisinin bile tamamen haberdar olması lazım gelmez. Gece; uyku, gaflet ve sükunet zamanı olduğundan herkes hane ve meskenlerinde bulunurlar. Acayip astronomik halleri, nazarları semaya dönük olanlar veya astronomi alimi olup da daima gözlem yapanlar yahut evvelce vukuunu haber alarak bekleyenlerden başka hiç kimse doğrudan doğruya göremez.

Meğer bir müddet sürüp de görenlerin biri delalet eyleye. Zamanımızda Ay tutulması vaki olacağını duymayanların halleri böyle değil midir?

Ay'ın yarılmasının vukuunu talep edenler o esnada Ay'a nazır bulundukları cihetle kati surette görmüşlerdi. Arapların ekseriya seyir ve hareketleri gecelerde vuku bulduğundan tesadüfle görenlerin de pek çok olduğunu daha sonra haber aldılar. Hatta nübüvveti inkarda ısrar eden müşrikler "Bu keyfiyet daimi bir sihirmiş ki bütün alemi kaplamış" dediler.

Onların böyle dedikleri Kur'an-ı Kerim'de anlatılmıştır. Ay'ın yarılması sayısız kimseler tarafından görülmüş ve insanların geneli nazarında kesinleşmiş bir keyfiyet olmasa bu sözü söylemelerine ihtiyaç olur muydu? Kelam kitaplarında tasrih edildiği üzere kati olarak gerçekleştiğine delalet eden hadislerin ravileri gayet çok olduğundan bu mucizenin tevatür derecesine ulaştığına şüphe kalmamıştır.

İsimleri malum olan Kureyş'in reislerinin vuku bulan talepleri üzerine, Peygamberimizin hicretinden beş sene önce, Mina'da[24] *bulundukları esnada Resul-i*

24 Mekke-i Mükerreme'ye iki saat mesafede olan malum yerdir ki hacılar Arafat'tan dönüşlerinde orada kurbanlar keserler.

Enes bin Malik'in (r.a.) "Ay'ın yarılması mucizesi Mekke'de vuku bulmuştur" buyurması Mekke'nin kendisinde vaki olmuş demek değildir. Resul-i Ekrem Hazretleri Mekke'de bulunup Medine-i Münevvere'ye hicret buyurmamıştı demektir. Nasıl ki Abdullah bin Mesud (r.a.) rivayetinde "Biz Mekke'deyken, Medine'ye gitmeden önce" ibaresi bu manayı sarih olarak ifade eder.

Ekrem Efendimiz Hazretlerinin büyük mucizelerinden olarak Ay'ın yarılmasını gözleriyle müşahede eden veya müşahede edenlerden güvenilir bir surette öğrenen Ali el-Mürteza, Abdullah bin Mesud, Huzeyfe bin el-Yeman, Cübeyr bin Mut'im, Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Ömer, Enes bin Malik Hazretleri gibi ashabın yücelerinin her birinden, seçkin Tabiinden bir cemaat rivayet etmiştir. Hadis imamları ve siyer alimleri dahi kendilerinden tevatürle menkul ve gayet mazbut olan kitaplarına sahih senetlerle yazmışlardır. Akıl onaylar mı ki, vukuu cümlece malum olmayan acayip bir keyfiyeti ashabın birtakımı haber versinler de aslı yokken diğerleri sükut etsinler!

Ne yalan söylemek onların şanıdır, ne de aslı olmayan şeyi tasdik eylemek bunların kârıdır.

Böyle sükutlar hep tasdik ve itiraf makamında olduğundan mezkur mucizenin cümle ashap arasında tevatür yoluyla malum ve muhakkak bir şey olmasına dair kati icma husulüne delalet eder.

Vukuu anında Ay tam bedir halindeydi. Ufka pek de uzak değildi. İki yarım olup ayrıldı. Hira[25] *dağı aralarında göründü. Yani hakiki ayrılma vuku buldu da bir yarısı Hira dağının sağında, diğer yarısı dahi sol yanında göründü. Lakin dağa paralel olarak aşağı doğru inmedi. Bu tarz ile Ay'ın aşağı inmesi ve hatta Peygamber Efendimizin yenlerinden girerek yakasından çıkması, hakikatten habersiz olan vaizlerden işitilen efsaneler kabilindendir.*

Yarılma anında Ay'ın asıl yerinde bulunduğu tasrih edilerek bu tür cahillerin sözleri İmam Nevevi Hazretleri tarafından tekzip edilmiştir.

Bu garip hadise bir iki saat kadar devam etti.

Hazreti Resul-i Ekrem "Şahit olun!" buyurarak keyfiyeti ilan eyledi. İnsanlar da birbirine haber verdiler. Şafii Müftü Seyyid Ahmed bin Dahlan Hazretleri (sellemehullah) Siyer-i Şerif kitabında anlatır ki:

Ebu Bekir İbn Tayyib (rahimehullah) İstanbul'un fethinden evvel elçilik vazifesiyle Rum Kayserine gönderilmiş. Bu zatın İslam alimlerinin mühimlerinden olduğunu Kayser haber alınca münazara için en meşhur patriklerini hazırlamış. Konuşma esnasında patrik, "Acaba sizinle Ay arasında akrabalık mı vardı ki, iki parça olup da yalnız size göründü!" demiş. O zat da cevaben, "Ya İsa'nın sofrasıyla sizin kardeşliğiniz mi vardı ki, aylarca size inmiş de civarınızda bulunan Yunanlılarla Yahudiler ve Mecusiler haberdar olamamışlardır!" buyurmuş.

İslam fırkalarından bazı zavallılar bu ehemmiyetli mucizeyi felsefiyata binaen inkar etmek istemişlerdir. Fakat cehaletten dolayı büyük hatada bulunmuşlardır.

---

25 Hira, Mekke'nin Mina cihetinde bir dağdır. Orada Resul-i Ekrem Efendimize nübüvvet ihsan buyurularak en evvel Cebrail (a.s.) görünmüştür. Nübüvvetten önce orada ibadet buyurdukları şerefli mağara hâlâ ziyaret edilir.

Asrı Saadetten beri tevatür yoluyla nakledilegelen ve müellifin beyan ettiği üzere haddizatında mümkün şeylerden olan mühim bir mucizeyi kabul etmemek tam bir cehalettir. Ayrıca, bunların şu inkarları kati nass hükmünde olan "Kıyamet saati yaklaştı, ay bölündü. Ama o müşrikler her ne zaman bir mûcize görseler sırtlarını döner: 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer, 1-2) ayet-i kerimesine de muhalif olduğundan kendilerini İslam dininden hariç bırakmak ihtimali vardır.

Şifa kitabının müellifi Kadı İyaz'ın (aleyhi rahmet) beyanına göre, müfessirler icma ile mezkur ayetteki "Ay yarıldı" ifadesini Peygamberimizin saadet asrında vuku bulan arz ettiğimiz yüce mucizesine hamletmişlerdir.

"Yoksa onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesini mi gözlüyorlar? Zaten alâmetleri geldi bile!" (Muhammed, 18) ayet-i celilesi de şu büyük mucizeye işareti havidir.

Son zamanlarda Hindistan cihetlerinde İslam milletini dalalete düşürmek gareziyle neşriyatta bulunan rahiplerin bazıları bu hakikati gizlemeye pek çok çalışmışlar da "Kamer suresinin ilk ayeti Beyzâvî ve Zemahşerî gibi büyük müfessirler nazarında kıyamet kopacağı zaman vuku bulacak gök aleminin harap olması kapsamındaki Ay'ın yarılmasına hamledilmiştir" demişler. Bu ise düpedüz iftiradır. Beyzâvî'nin ibaresi işte şudur:

"Kafirler Resulullah'tan (s.a.v.) bir mucize istediler. Bunun üzerine Ay yarıldı. Bir başka görüşe göre bunun manası, 'kıyamet günü yarılacak' demektir. Fakat ayetteki 'Ay yarıldı' ifadesi ilk görüşü teyit eder. Yani kıyamet yaklaştı ve onun yaklaşmasının alametlerinden olan ayın yarılması hadisesi de gerçekleşti. "Ama o müşrikler her ne zaman bir mûcize görseler sırtlarını döner: 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer, 2) ayeti de ilk manayı teyit eder."

Zemahşerî'nin ibaresi de "Ay'ın yarılması hadisesi, Resulullah'ın apaçık mucizelerindendir." ifadesiyle başlayıp daha mufassalca ve fakat yine bu mealdedir.

Sair müfessirler gibi şu iki allame de ayeti vuku bulmuş olan Ay'ın yarılması ile tefsir edip sonra diğer ihtimali iki vecihle tezyif ediyorlar.

İlk vecih: Ashabın büyüklerinden Huzeyfe (r.a.) Medain şehrinde tilavet buyurduğu hutbede "Ey cemaat, biliniz ki kıyamet günbegün yaklaşmaktadır ve buna bir numune olarak Peygamberimizin zamanında Ay iki parça olmuştur." demiştir.

İkinci vecih: Ay'ın yarılma keyfiyetini ihbar eden ayetin "Ama o müşrikler her ne zaman bir mûcize görseler sırtlarını döner: 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer, 2) ayet-i kerimesiyle takip buyurulmasıdır.

Müşriklerin mezkur yarılmaya "süregelen büyü" ifadesini kullanmaları ise onun mucize olarak zuhuru takdirinde olabilir. Yoksa kıyamet koparken Ay'ın yarılmasını görmesi farz olunan kimsenin onu sihir kabilinden addetmesinin mümkün olmadığı aşikardır.

Hem de "inşakka" mazi fiilini muzari manasına hamletmek mecaz olacağından kuvvetli bir sebebe muhtaçtır. Vukuu kati olan mucizeyi bırakıp da ileride vuku bulacak bir şeye dair ihbara sarf etmekte bir mana olabilir mi?

Kıyametin kopması esnasında bütün semaların ve bütün semavi varlıkların değişmesini ve düşmesini beyan makamında nazil olan Kur'an ayetleri gayet kapsamlı olup başka surelerde zikredilmiştir.

Burada yalnız kıyametin vuku bulacağına şu yüce mucizeyi hatırlatarak istidlal buyurulmuştur.

Müfessirlerin şu kadarcık bir ihtimale taarruz etmeleri, mezkur mucizeyi inkar edenleri küfürden kurtarmak ümidiyledir.

Ancak Şifa kitabının müellifinin naklettiği üzere, mühim tefsir erbabının şu sahih manada ittifak etmesi ve rivayet edilen hadis-i şeriflerin tevatür derecesini bulması, bu kurtulmayı imkansız kılar. Ve her halde inkarcıların bidat ve dalalet ashabından olmalarını iktiza eder.

Binaenaleyh gök cisimlerinin de ayrılmak ve birleşmek özellikleri olduğunu onaylayarak Miraç kıssasını tasdike mecbur olan Müslümanların şu hakikati dahi itiraf etmeleri kati zorunluluktur.

Tembih

Yûşâ aleyhisselam zamanında mucize kabilinden olarak mezkur maslahata binaen Güneş'in batışının biraz geciktiğine dair de hadis-i şerif varit olmuştur. Ancak Ehli Kitabın iddia eyledikleri vecihle Güneş'in semada asılı kalmasının öyle bir gün veya daha ziyade müddet sürdüğünü zannetmeyin.

Gerçi eski tarih kitaplarının kayıt ve güvenilirliği istenilen derecede olmadığından, onlarda bulunmayan şeyin mutlaka vuku bulmamış olduğuna hükmedemeyiz.

Hidayet Allah'tandır.

Ağacın Hareket Edip Konuşması ve Kelerin Konuşması

Bu taifenin bazıları da ağacın yerinden hareket ederek o hazretin yanına gelip peygamberliğine şahadet etmesini talep ettiler. Diğerleri dahi kelerin[26] konuşup şahadet etmesini arzu ettiler.

Allah'ın izniyle bunların taleplerini de gösterdi.

Bu tür mucizelerin vukuu iki vecihle olabilir. Hayat, idrak ve lisan gibi şeyler nutkun adi şartlarından olmasına nazaran bunlarsız da nutuk hasıl

26 *Mütercim:* Keler, duvar deliklerinde ve taşlar arasında her vakit görülen bir sürüngen hayvan çeşididir. Ömründe su içmez. Yüzlerce sene yaşar.
Kertenkele başkadır. O zehirli olduğu için öldürülmesi caizdir.

olabilir. Dolayısıyla Bârî Teâlâ Hazretleri doğrudan doğruya bir kelam halk edip o kelamın bir hayvandan veya bir cansız varlıktan sadır olması akılca mümkündür ve ilahi kudretin tasarrufu altındadır.

Eğer bu tür şartların nutka nispetle lazım şartlar kabilinden olmaları kabul edilirse; evvelce onları icat eder de cansız varlık veya hayvan muvakkaten hür tercih sahibi bir fail olup kendi istek ve tercihiyle konuşur, denebilir.

Bunun da muhal olacak ciheti yoktur. (Her ne kadar mezkur şartların tamamen husulü hissedilmez ise de)

Mütercim: *Ağacın vuku bulan peygamber daveti üzerine yeri yararak saadetli huzurlarına varması ve fasih lisan ile şahadet getirmesi birkaç defa vuku bulmuştur.*

Mesela, Şerh-i Mevâkıf'ta beyan olunduğu üzere Abdullah bin Ömer (r.a.) Hazretleri buyurmuştur ki:

Hazreti Fahri Risalet Efendimiz ile bir seferde beraber bulunduğumuz esnada mübarek huzurlarına gelen bir Arabi'ye "Nereye gidiyorsun?" buyurdu.

Arabi: Ehlimin ve aşiretimin oldukları yere gidiyorum.

Hazreti Resul: Bir hayırlı işte bulunur musun?

Arabi: Ne gibi?

Hazreti Resul: Allah Teâlâ'nın birliğine ve benim hak resullüğüme şahadet ediveresin.

Arabi: Dediğiniz şeye şahidiniz var mıdır?

Hazreti Resul: Evet, şu semre[27] *ağacı gelip şahadet edecektir, buyurdu.*

Ve davetleri üzerine hemen o vadinin bir yanında bulunan mezkur ağaç gelerek karşısında durdu ve üç defa şahit göstermesine binaen her defasında şahadet edip asıl yerine döndü. Arabi bu hali görmesiyle iman edip izin istedikten sonra kavmini getirmek üzere onların yanına gitti.

Başka bir rivayette, böyle bir harikayı görünce Arabi, "Ya Resulallah, izin verirseniz size secde edeyim" demiş. Resul-i Ekrem de "Hayır! Mahluka her kim olursa olsun secde edilmez" buyurmuş olduğu cihetle "Bari elinizi ve ayağınızı öpeyim" demiş ve bu hususa müsaade buyurulmuş.

Seyyid İbn Dahlan, Sîret-i Muhammediye kitabında Hazreti Ömer ve Ali (r.a.) gibi pek çok ashap büyüklerinin şu çeşit mucizeye dair müteaddit kıssalar rivayet eylemiş. Ve Şerh-i Şifa'dan bunun dahi tevatür derecesine ulaştığını nakletmiştir.

Kaside-i bür'e'de bu yüce mucizeye, "Ağaçlar onun davetine ayaksız bedenleri üzerinde yürüyerek gelip secde etti" beytiyle işaret buyurulmuştur.

27 Çöllerde bulunan maruf bir ağaçtır. Mağilan nevindendir.

Kelerin konuşma ve şahadetine dair olan acayip kıssayı İbn Dahlan Siyer-i Şerif'inde zikretmiştir. Bunun hakkındaki hadisi Beyhakî, Taberânî, Hâkim, İbn Adiyy ve daha birtakım mühim hafızlar Abdullah bin Ömer'den (r.a.) pek çok tariklerle rivayet etmişlerdir. Çokça öğretici bilgiler içerdiği için mütalaaya şayandır. Mustazraf Tercümesi'nde dahi yazılmış olmakla müracaat edilmesi kolaydır.

Peygamberimizin Parmaklarından Su Akması

Peygamber seferlerinde ashabı kiramın suya ihtiyaçları o hazrete arz olunduğunda mübarek parmaklarını az miktar su üzerine koyarak, aralarından sular çıkmaya başladığını ve hazır olanların cümlesi içip hayvanlarına da içirdiklerini pek çok kimseler müşahede etmişlerdir.

Bunun da imkansız görülecek bir şey olmadığı aşikardır. İlahi kudret ile vücut bulan sular o az miktar suya tedricen eklenerek mübarek parmaklarından çıkar gibi görünmesi mümkün şeylerden olduğu şüphe götürmez.

Özellikle havanın suya inkılap etmesinin, kimya fennine aşina olanların yapabilme gücü dahilinde olduğu malumdur. Bu halde kimyayı, onun erbabını ve bütün unsurları yoktan var eden Hâlik'ın kahir kudretinin var eylemesi imkansız görülebilir mi?

Mütercim: *Hazreti Muhammed'in mübarek parmakları arasından tertemiz su çıkması malum yerlerde defalarca vuku bulmuş ve kati ilim ifade eden çok senetlerle rivayet edilmiştir.*

Kadı İyaz'ın (aleyhi rahmet) beyanı üzere, bu mucizeye dair kıssalar her asırda çok sayıda insan toplulukları tarafından rivayet edilerek ashabı kiram hazretlerine ulaşıyor. Onların birtakımı binlerce kimseler huzurunda ve en meşhur bulunan bazı gazalarda vukuu rivayet edilmiş iken ravileri tekzip eden zuhur etmemiştir.

Binaenaleyh bu keyfiyet dahi Peygamberimizin kati mucizelerine ilhak olunur.

Enes bin Malik (r.a.) Hazretlerinden Buhari, Müslim ve sair Hadis imamları kitaplarında beş tarik ile ve başka başka senetlerle, keza Abdullah bin Mesud, Abdullah bin Abbas ve sair ashabın meşhurlarından da pek çok tarik ve senetlerle rivayet olunduğu ve her vakanın mahalli ve zuhur keyfiyeti de tayin edildiği, İbn Dahlan'ın Siyer'ine müracaatla malum olup anlaşılır.

Tembih

Şu büyük mucizenin Hazreti Musa'nın malum taşa asasını vurarak on iki çeşme çıkarmasından daha büyük olduğu zahirdir. Çünkü yere bitişik bulunan

taştan su zuhur etmesine oldukça benzerler vardır. Ama et ve kan arasından su çıkmasının asla benzeri bulunmaz.

O hazretten daha pek çok harikulade şeyler talep olunup onları da Yüce Allah'ın inayetiyle izhar buyurmuştur.

Bunların cümlesi adil ve zabıt raviler vasıtasıyla bizlere naklolundu. Bazı maddeler ayrı ayrı tevatür derecesini bulmuş değilse de toplamının tevatür derecesine ulaşması şüphesizdir. Çünkü bedaheten malum ve müsellemdir ki Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz insanların taleplerine göre pek çok harikalar göstermiş ve onların hiçbirisine itiraz edilememiştir. İşte rivayet edilen bu tafsilat zımnında müşterek değerde bulunan özün tevatür derecesine ulaşmasına tahkik erbabı manevi tevatür[28] derler. Zaruriyatı inkara cesaret utanmazlığına düşenlerden başka kimseler bunu inkar edemezler.

Binaenaleyh şu taife, şanlı resulün sayısız harikuladelikleri ve ancak kahir kudret sahibi olan Allah Teâlâ'nın ihlal etmeye kadir bulunduğu kevnî kanunlara muhalif nihayetsiz mucizeleri izhar eylediğini tahkik ettiler. Böylece Yüce Allah tarafından tasdikini iyice anladılar ve peygamberliğini tasdik ederek mukaddes şeriatını kabul ettiler.

Malum ola ki bu kabilden olan kevnî harikalar ancak edebî ve aklî mucizeleri idrakten aciz bulunanların akıllarını ikna veya ihtiyaç anında faydalanmak için gösterilmiştir.

Zira hakikaten peygamberliği ispatta Kur'an mucizesinin akıl sahiplerine kafi olduğu, daha önce izah edildi.

Bundan sonra da İslam Şeriatının intizamındaki kemal, Allah katından tesis buyurulmasına delalet eden yüce sırları ve ulvi güzellikleri şamil olması, önceki semavi kitaplarda beyan olunan alametlerin ve şahitlerin hepsinin Hazreti Fahri Alem Efendimize tam olarak uyması, herkesi itirafa mecbur edecek vecihle takrir ve tafsil olunacaktır.

Bundan dolayı ümit ederiz ki edebî ve aklî mucizeleri idrake iktidar ve ehliyeti haiz olan akıllı insanları, arz olunan hissî mucizeler selamet yoluna girmekten men etmez. Ve medreselerinde tedris etmekte bulundukları tabii ilimlere ve astronomiye muhalif olduğunu zannetmeleri hasebiyle iman yollarında engel olmaz. Bunların hakkında sahih ve müstakim metot şudur: Her halde kendileri basiret ve ihtiyattan ayrılmayıp akıl ve idraklerinin ihata ettiği İslam esaslarını kabul etmeliler. Ondan sonra ileride beyan olunacağı üzere

28 *Mütercim:* Hazreti Ali'nin (kerremallahu vechehu) şecaati ve Hatem-i Tâî'nin sahaveti bu tarikle katiyet kazanmıştır. Çünkü haklarında rivayet edilen ve anlatılan kıssaların hiçbiri tevatür derecesini bulmamıştır. Fakat ravilerin rivayet etmekte oldukları her kıssanın ifade ettiği hulasa şecaat ve sahavet olduğundan; rivayetlerin tafsilatı içinde şu icmalî esasa onların icma ve ittifakı tahakkuk eder bir mertebedeki yalan üzerine tevafuk etmeleri muhal addolunur.

"aklî burhana muhalif olan naklî deliller tevil olunur" kaidesine binaen fence ve akılca imkansız gördüklerini akıl ile nakil arasını cami olan sahih tevillerle tevcih etmelidirler.[29]

Çünkü böyle yapmazlarsa, semanın ortasında Güneş'i gördükleri halde, sadece parlak bir yıldız görüldüğünü iddia ile vaktin gece olduğuna inananlara benzemiş olurlar.

Güneş'in doğuşu tahakkuk edip de gündüzün varlığında vazıh delil ortada dururken sırf tahayyüle binaen şüphe pençesine tutulup kalmak reva mıdır!

Hakikat güneşinin nurlarının parlamasına karşı, görülmesi tevehhüm olunan bir yıldızın itiraz delili olmaya salahiyeti bulunmadığından, zerre kadar basiret nuruna malik olan insan böyle bir hal vukuunda sahih burhan gereğince hüküm ve itikadına halel getiremez. Yalnız merak ederse gündüzleyin yıldız görme hususunu tetkik ile onun sebeplerini araştırabilir.

Hidayet ve tevfik Allah'tandır.

Mukaddes Kitaplardaki Beşaretlerle İstidlal Edenler

Beşinci taife dediler ki: "Allah Teâlâ Hazretleri geçmiş zamanlarda birtakım mümtaz resuller göndermişti. Beşerin durumunu ıslaha medar olacak şekilde o zamanlara münasip ilahi şeriatlar neşrederlerdi. Ve şeriatların hepsinin hükmünü kaldırıp yeni hükümler getirecek nurlu bir şeriat ile ahir zamanda şanlı bir nebi gönderileceğini ümmetlerine haber verirlerdi. O yüce resulün nübüvvet alametlerini ve risalet delillerini de birer birer tayin edip kendilerine nazil olan kitaplar ile ilan ederlerdi. Mezkur resullere mensup olan kitaplar ise bizim ellerimizde olup onlara müracaat etmemiz pek kolaydır. Bu halde Hazreti Muhammed'in (a.s.) şerefli şemailini malum enbiya tebligatına tatbik ederiz. Eğer kendisinde bulunması lazım gelen alametleri kamilen bulursak ve getirmiş olduğu şeriatın mükemmeliyetini ve zamanın maslahatlarına her yönden tam olarak uygunluğunu anlarsak davasında sadık olduğunu kesin olarak biliriz. Aksi halde davası bizim nazarımızda revaç bulamaz ve hiçbir kelamı kabule şayan olamaz."

Binaenaleyh Hazreti Muhammed'in yüce hallerini ve mukaddes ilahi şeriatı dikkatle inceleyerek tefekkür etmeye başladılar.

29 *Mütercim:* Müellif sırası gelince şu bahse dair gayet insaflıca sözler söyleyecek ve pek makul tevcih ve tatbikleri ibraz edecektir. Öyle ki din esası ve yakîn derecesine ulaşmış olan aslî ve fer'î hükümlerimizde kimsenin yardımına ve desteğine hacet kalmayacaktır. Bugünkü fenlerin zahirine ve yeni keşiflere muhalif görülen ayetleri ve hadisleri birer birer tetkik ve tevfik siyakında kaleme almakta olduğu telifini de inşallah yakın zamanda ikmal edip tabettirecektir.

Yüce şeriatımızı matluba muvafık buldukları gibi (bundan sonra madde madde tafsil edilecektir) mezkur alametlerin ve delillerin Peygamber Efendimizde toplanmış olduğunu da o kadar vazıh ve zahir gördüler ki hak ve hakikate vukufu cidden arzu ederek taassup körlüğüne kapılmayan, kavim ve aşiretinin kınama ve uzaklaştırmasına bakmayarak kendi selametini ve kötü akıbetten kurtuluşunu arayan kimseleri kati surette hidayet yoluna sevk ve irşat eder. Hem de manasız tevillere sapmak isteyenlerin yolunu külliyen kapatır.

Hakikaten önceki ilahi kitaplar o kadar tahrif ve tebdil edilmişken hâlâ da o şahadetler ortadan kaldırılamamıştır. Fakat imkansız ve saçma birtakım tevillerle hakkı gizlemeye çalışanlar bulunmaz değildir.

Mesela, Hazreti Eş'iya'ın (a.s.) "Allah insanlığa Sina'da teveccüh etti. Sâîr'de tecelli buyurdu. Faran dağlarında zuhur edip kemaliyle ortaya çıktı.

Onun yanında tertemiz dostları olacaktır. Ve sağ elinde ateşten iki ağızlı balta bulunacaktır." sözündeki üçüncü fıkra ahir zaman peygamberi Efendimiz Hazretlerine tamamen sadık ve yüce hallerine mutabıktır.[30]

Yani mecaz yoluyla, Allah Teâlâ Hazretleri Sina'dan geldi, Sâîr'den doğdu ve Faran dağlarında aşikar oldu.

Cenab-ı Vacibü'l-Vücud'un Sina'dan gelmesinden kasıt, Sina dağında Hazreti Musa'ya (a.s.) Tevrat'ı indirmesi[31]; Sâîr'den[32] doğması, Hazreti İsa'ya (a.s.) İncil'i indirmesidir. Zira Hazreti İsa Efendimiz Şam'da Sâîr nahiyesi karyelerinden Nasıra[33] isimli karyede bulunduğu esnada kendisine İncil nazil olduğu malumdur.

Faran dağından zahir olması da Peygamber Efendimiz Muhammed Hazretlerine Kur'an-ı Kerim inzalinden ibarettir ve ona dair büyük bir beşaret olduğu aşikardır.

Faran, Mekke-i Mükerreme'nin eski isimlerindendir.[34]

---

30 *Mütercim:* Bu ibare, miladi 1844 senesinde Londra'da basılan Tevrat'ın Arapça Tercümesi, Tesniye Kitabı 33. babında mezkurdur. (33. bab/1-4)

31 *Mütercim:* Bu nükteye tembih için müdakkik alimlerimizden İbn Zafer ve l'lâm-ı Nübüvve sahibi İbn Kuteybe, "Allah geldi" ibaresi yerine "Allah tecelli etti" terkibini koymuşlardır. "Allah'ın emri geldi" takdirinde kılınması da caizdir.

32 *Mütercim:* Kamus Tercümesinde bu lafzın karşılığı olarak Sâğîn rivayet edilmiş ve Diyar-ı Rum'da bir dağın adıdır diye açıklanmıştır. Fakat Şam bölgesi başlangıçta Rum hükümeti idaresinde bulunmakla esasen tezat yoktur.

33 *Mütercim:* Bu karyeye Nasrane dahi denir. Onun için Nasraniler bu unvanla yad olunurlar.

34 *Mütercim:* Bu lafız Kamus'ta, Hicaz'da bir nice dağdır ki Tevrat'ta mezkurdur diye açıklanmıştır. Bu takdirce dağın izafesi beyan için olur.

Tekvin Kitabının Hazreti İsmail (a.s.) hakkında olan 21. babındaki[35] "Faran toprağında yerleşti" ibaresi bunu ispat eder. Çünkü Hazreti İsmail (a.s.) validesi Hacer (r.a.) ile Mekke-i Mükerreme'de yerleşmişlerdi.

"Onun yanında tertemiz dostları olacaktır" sözü de Peygamberimizin bütün kusurlardan arınmış bulunan ailesinin ve ashabının ona yakınlıklarını beyandan ibarettir. Onların bu yüce vasfı haiz oldukları inkar edilemez.

"Sağ elinde ateşten iki ağızlı balta bulunacaktır" ibaresi Hazreti Muhammed'e verilen şeriatta cihadın meşru kılınacağına delalet eder.[36]

Mütercim: *Malum olduğu üzere Hazreti Resul-i Ekrem Mekke-i Mükerreme dağlarından Hira dağında hayli zaman halvet ve ibadetle iştigal buyurarak kendilerine nübüvvet orada ihsan buyurulmuş ve ilahi vahyin başlangıcı olan Alak suresinin evveli de orada nazil olmuştur.*

Faran'dan kasıt Mekke-i Mükerreme değildir diyecek olanlara sorarız: Bu isimle başka bir mahal tayin edip de orada İslam dini gibi doğuda ve batıda zahir ve münteşir olan bir hak din zuhur ettiğini gösterebilir misiniz?

Gösteremeyecekleri tabiidir. Çünkü Faran'ın Mekke demek olduğu Tevrat ile de ispat olundu.

Haydi bunu bırakalım. "ista'lene" ve "alene" fiilleri bir manaya olup zuhur ve inkişaf etti demek değil midir? Burada fail Allah olmakla terkibin manası, "Allah Teâlâ Hazretleri Faran dağlarından aşikar oldu" demek olur. Fakat Allah göz ile görüldü demek sahih mana olmayacağından ilahi marifetin hususiyetinin tamam olmasını ifadeden ibaret kalır.

Allah Teâlâ'nın yüce zatı ve sıfatları ise İslam dininden başka hangi bir din ile beşer kapasitesinin idrak ve ihata edebileceği mertebede bilinmiş ve münkeşif olmuştur.

Hıristiyanlığın ilan ettiği hulûl ve ittihattan Cenab-ı Hakkı tenzih ve takdis eden İslam diniyle ancak ulûhiyetin hakikati, kutsiyeti ve ulviyeti tarif edilmiş. "O, 'Dini doğru anlayıp hükümlerini uygulayın ve o hususta tefrikaya düşmeyin' diye, din esasları olarak Nuh'a emrettiğini, hem sana vahyettiğimizi, keza İbrâhim'e, Mûsâ'ya, İsâ'ya emrettiğimizi sizin için de din kıldı." (Şûrâ, 13) ayet-i celilesinde beyan buyurulduğu üzere, önceki nebilerin sahih akideleri ortaya konulmuştur.

Keza Yahudiler, "Musa'nın ateşi Tur dağında zuhur edince Sâîr ve Faran'a aksederek oralarda dahi münteşir oldu da ona binaen 'Sâîr'den doğdu ve Faran dağında zahir oldu' buyuruldu" diyemezler.

35 21. bab/18-21.

36 *Mütercim:* Bu kabilden daha bazı tavsifler gelecektir.

Çünkü bir yerde Allah Teâlâ'nın ateş halk ve icat etmesine binaen Allah Teâlâ Hazretleri oradan geldi denilmeye imkan yoktur. Ancak ateş zuhurunu takip eden ilahi vahiy hususunu bu vecihle tabir etmek sahih olabilir. Şu halde, nasıl ki -onların da itiraf ettikleri vecihle- "Rabbin gelmesi" vahiy inzalinden ibaretse, doğmasının ve zahir olmasının da öyle olduğu taayyün eder.

Tesniye'de[37] de yazılmış olan şu ayet de bu yüce tebşiri havidir: Hazreti Musa'ya hitaben Bârî Teâlâ Hazretleri buyurmuş: "İleride İsrail oğullarının kardeşleri evladından olmak üzere senin gibi bir şanlı resul daha göndereceğim ve kelamımı onun ağzına koyacağım. Bu cihetle daima her ne emredecek olursa onu benden telakki eylemiş bulunacaktır."

Malumdur ki İsrail oğullarının kardeşleri İsmail oğullarıdır.[38] Ve onlardan başlangıçta hiçbir nebi zuhur etmeyip yalnız ahir zamanda Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz gönderilmiştir.

Hazreti Resul-i Ekrem'in cihat gibi hükümleri içeren şeriatına nazaran Hazreti Musa'ya (a.s.) benzer addolunması sahihtir. İlahi kelamın mübarek ağzına konulması dahi ümmi olup yazı okumadığı halde Kur'an-ı Kerim'i ezber okumasından ibarettir.

Mütercim: *Hazreti Yuşa (a.s.) şeriat sahibi olmadığı cihetle Musa-yı Kelim Hazretlerine benzer addolunamaz. Belki Yuşa o hazretin hayatında hadimi, vefatından sonra da şeriatının mukarrir ve naşiri oldu.*

---

37 *Mütercim:* Bu ibare, Tevrat'ın Tesniye Kitabının 18. babında ve hem de 18. ayet olmak üzere yazılıdır. 19. ayetin de makama tam münasebeti olmakla aşağıda nakil ve tercüme olundu.

"O şanlı nebinin benim namıma söyleyeceği kelamına her kim itaat etmezse ben ondan bizzat intikam alacağım."

İşte bu ayet de Hazreti Peygamber Efendimize tam uyar.

Çünkü uhrevi azap her nebiyi tekzip edenlere veya emrine isyan edenlere şamildir.

Vaat olunan nebinin emrine itaat veya davetine icabet etmeyenlere mahsus olan intikam ancak teşriî intikam olabilir.

Bu halde vaat olunan ilahi intikamın İsevî Şeriatta olmayan "hadler, kısas, tazir, cihad" gibi İslam Şeriatının cami olduğu ilahi hükümlere işaret olduğu tebeyyün eder.

38 *Mütercim:* Zira İsrail Hazreti Yakub'un (a.s.) lakabıdır. Yakub (a.s.) ise İsmail'in (a.s.) biraderi Hazreti İshak'ın oğludur.

Bundan anlaşılır ki "kardeşleri arasından" kaydına bakılınca, Hazreti Yuşa ve İsa (a.s.) Efendilerimizden birinin vaat olunan nebi olması ihtimalinin hükmü kalmaz. Çünkü onlar da Israil oğullarından oldukları cihetle onların hepsine nispetle kardeş cümlesinden addedilmeleri sahih olamaz. Eğer şu iki şanlı nebiden biri kastedilseydi, "kardeşleri arasından" kaydı yerine, "onlardan" buyurulması lazım gelirdi.

Hazreti İsa'nın şeriatında "hadler, tazirler, yeme içmeye dair yasaklar, gusül ve taharet hükümleri" bulunmadığı cihetle -Hıristiyanların ellerindeki İnciller buna delalet eder- Hazreti İsa (a.s.) dahi Hazreti Musa'ya (a.s.) benzer sayılamaz.

Hem de Hazreti İsa (a.s.) Hazreti Musa (a.s.) gibi kavmi içinde itaat edilen bir reis ve sözü geçen biri değildi.

Hıristiyanlar ise Hazreti İsa'yı malum sair yönlerle herkesten mümtaz itikat ettikleri için hiçbir peygambere benzer olmasını iddia edemezler.

Fahri Kainat Efendimiz Hazretlerinin ise Hazreti Musa'ya (a.s.) tam yirmi cihetle benzerliklerini İslam alimleri beyan ve izah ederek mezkur ayetin yalnız o hazrete tamamen uyabileceğini "gündüzün ortasındaki güneş gibi" ispat etmişlerdir.

"Bakın (ey Mekkeliler, ey bütün insanlar) Biz vaktiyle Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahitlik edecek bir elçi gönderdik." (Müzzemmil, 15) ayet-i kerimesi de bu benzerliği ifade etmektedir.

Hazreti Yûşâ veya İsa'nın (a.s.) kastedilmesi ne vecihle sahih olabilir? Halbuki Asrı Saadette bulunan Yahudi alimlerinin ahir zaman peygamberini bekledikleri, binlerce vaka ile aşikar olmuş. Ve Tesniye Kitabının 34. babının 10. ayetinde İsrail oğulları içinde Hazreti Musa'ya benzer bir nebi zuhur etmeyeceği sarahaten beyan olunmuştur.

Protestan alimleri bu konuda iki vecihle itiraz etmişlerdir. Fakat ikisi de boştur ve delil ile çürütülmeleri gayet kolaydır.

(1) Hazreti İsa'nın Yuhanna İncilinde bu beşareti kendisine nispet buyurmasından ibarettir.

Ancak mezkur kitabın 5. babında 46. ayet olmak üzere Hazreti İsa'nın "Eğer siz Musa'yı tasdik etmiş olsaydınız beni de tasdik ederdiniz; çünkü onun kitabında benden bahsedilmiştir" dediği görülmüşse de bu sözden alelıtlak Hazreti İsa hakkında Tevrat'ın bir tebşiri bulunduğu anlaşılır.

Fakat bizim bahsettiğimiz tebşirin mademki Hazreti İsa'ya uyma ihtimali yoktur; onun muradının sabıkan zikrettiğimiz "Ve Sâîr'den doğdu." tebşirinden ibaret olduğu ortaya çıkmaz mı?

Güya Tevrat'ın mezkur ibaresinde bir de "senden" lafzı varmış. Bunun sonradan eklenmiş olduğunu çok yönlerle ispat edebiliriz. Böyle olmasa bile yine maksadımıza halel getirmez. Çünkü Fahri Risalet Efendimizin dini Medine-i Münevvere'de kemalini bulmuştur. Medine'nin etrafında ise Hayber, Beni Kaynuka, Nadîr ve Kureyza Yahudileri gayet kesret üzere bulunurlardı.

Ayrıca, Yahudi ve Hıristiyan alimlerinden İslam dinini kabul edenlerin bu baptaki şahadetleri de pek çoktur.

Selman-ı Farisi, Temim-i Dârî, Abdullah bin Selam, Bünyamin, Muhayrik[39], Carud bin el-Ala[40] gibi ashabı kiramın İslam dinini kabul keyfiyetlerine dair kıssaları bilenler itiraf ederler ki bu kıssaların her birinden başka başka deliller kaim olmuştur.

Nübüvvetten önce Bahira ve Nastura isimli rahiplerin manastırları yanından Şam kafilesiyle beraber geçtikleri esnada Efendimizi alametlerinden ve peygamberlik delillerinden tanıyarak ahir zaman nebisi olacağına iman etmeleri sahih surette rivayet olunmuştur.

Bunlardan başka evvel ve ahir Hazreti Muhammed'in peygamberliğine dair kadim müjdeleri bilenlerden iman ve ittibaya muvaffak olanların haddi hesabı yoktur.

Varaka bin Nevfel ve Ka'b el-Ahbar gibi zatların bu baptaki şahadetlerinin pek aşikar olduğu malumdur. Necaşi Hazretleri ve onun tarafından Peygamberimizin huzuruna gönderilen rahiplerin iman etmeleri de buna vâkıf olmaları sayesindeydi.

Ama kimi hasedinden ve kimisi de makam ve reisliği kaybetme korkusundan; İbn Sürya, Huyey bin Ahtab, Ebu Yasir gibi bilerek dalalette kalanlar da bulunurdu.

Rum Herakli de bu kabildendir. Onun pek ziyade ilim ve dirayeti vardı.

Zamanında bir maslahat için Şam'a gidip de huzuruna celp edilen Ebu Süfyan ve refiklerine Fahri Alem Efendimizin ahvaline dair sorular sorup aldığı cevapları önceki ilahi kitaplardaki müjdelere tatbik ile hakikati tamamen anlamıştı. Buhari-i Şerif'in baş tarafını mütalaa edenlerin ayrıntılı olarak malumudur.

---

39 Meşhur Yahudi alimlerinden olup Uhud Savaşı esnasında İslam'la şereflenmiş ve o mübarek savaşta şehit oluncaya değin müşriklerle cesurca cenk etmiştir. Allah ondan razı olsun.

Bu zat, o gün kavmi Beni Nadîr Yahudilerine hitaben "Hazreti Muhammed'in (a.s.) Tevrat-ı Şerif'te vaat olunan şanlı nebi olduğunda şüpheniz mi vardır! Haydi kendisine yardım edelim" yollu birçok nasihat verdiyse de onlar sebt gününe tesadüf etmesi dolayısıyla mazeret beyan ettiler. Bunun üzerine kendisi "İşte ben gidiyorum. Şahit olun ki eğer şehit olursam bu yüce nimete teşekkür olarak bütün mülklerimi o hazrete vasiyet ediyorum." diyerek vardı kelime-i şahadet getirip ashabı kiram efendilerimize karıştı. Sitayişi hakkında ayrıca hadis-i şerif varit olmuştur. Şifa-yı Şerif kitabının şerhlerinde mezkurdur.

40 Bu zat, Abdulkays kabilesi eşrafından ve önceki ilahi kitaplara aşina bulunan Hıristiyan alimlerinden olup Bahreyn diyarında oturuyordu. Ve meşhur Kus bin Sâide'ye yetişerek ondan çok istifade etmişti.

Hazreti Muhammed'in nübüvvetini haber alması üzerine kavminin eşrafıyla birlikte gelip hak dini kabul etmişlerdir. Peygamberimizin huzuruna girince Hazreti Resul-i Ekrem'in ne ile gönderildiğini sorup anladıktan ve kalbinde gizlemiş olduğu suallerini Efendimize keşfettirerek cevaplarını aldıktan sonra "Seni hak ile nebi olarak gönderene yemin olsun ki, İncil'de vasfını buldum, İbn Betül (İsa) seni müjdeledi. Sana selam olsun. Seni ikram edene şükür olsun. Kesin bilgiden sonra şüphe kalmadı. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve sen Allah'ın resulüsün." diyerek iman nurunu kazanmış ve refikleri de kendisini izlemişlerdir. Allah hepsinden razı olsun.

Arz eylediğim malumatın tafsilatını ve hakikatlerini öğrenmek arzu edenler Mevâhib-i Ledünniye Tercümesine müracaat etseler pek ziyade istifade edecekleri şüphesizdir. Mezkur kitabın iki cilt olarak eskiden basılmış bulunan tercümesi büyük şairlerimizden Baki Efendi merhumun hoş bir eseridir.

Yuhanna İncilinde de Hazreti İsa'dan sonra Faraklit[41] namında bir nebi geleceği müjdelenmiştir. Bu namla gelecek şanlı nebinin tesellici[42] olacağı, her şeyde alim olacağı, Hazreti İsa'nın haber verdiği şeyleri hatırlatıcı ve onun hakkında şahit olacağı ve hatalarından dolayı bütün alemi kınayacağı da tasrih olunmuştur.

Yüce sıfatlara sahip bu zat ise ancak Fahri Kainat Efendimiz Hazretleri olabilir.

Çünkü bu vasıflar ve alametler yalnız o hazrete tamamen uymaktadır. Evet, Hazreti Resul-i Ekrem tesellicidir. Yani halkın hidayet bulmalarına yardımcıdır. Keza ashabın büyüklerinden ve ümmetin alimlerinden zuhur eden marifetler ve hakikatler bilhassa nübüvvet kandilinden alınıp iktibas edilmesi hasebiyle herkesten daha alim ve daha hakîm olduğu da bedahet derecesindedir.

Hazreti İsa'nın davet buyurduğu tevhide ve imana davet ediyordu. Onun gibi ahiret yurduna teşvik ile daima bu dünyanın geçici zevklerinden insanları vazgeçiriyordu.

Hazreti İsa'nın nebi ve resul olduğuna şahadet buyurarak, yüce şanına layık olmayan isnatlardan uzak olduğunu ilan buyurdu.

Peygamberliği zamanında kavimlerin ve milletlerin saymaya imkan olmayan fenalıklarını yad ile cümlesini men edip kınardı.

---

41 *Mütercim:* Şifa kitabını şerh edenlerin tercih ettiği meşhur telaffuz budur.

Sühreverdi'nin Heyakilü'n-nur kitabında "İsa: Ben gidiyorum, ta ki size Faraklit gönderilsin." dediği yerin şerhinde Celal Devvani dahi bu şekilde telaffuz etmiştir.

İlk harfi aslında "p"dir; fakat Arap lisanında bu harf olmadığı için tabii olarak bazen "b" ile bazen de "f" ile ifade edilir.

Şu isim Şifa-yı Şerif kitabında dahi Peygamberimizin İncil'de mezkur ismi olarak ifade edilmiş ve diğer ismi olan "ruhu'l-hak" terkibiyle açıklanmıştır. Vakıa, Hak Teâlâ'nın insanların kalplerini ihyaya Hazreti Resul-i Ekrem'i vesile kılmasına nazaran bu unvana layık olması aşikardır.

Fakat Şifa kitabında bunu müteakip mezkur ismin manası "birbirine asla ve kata benzemeyecek mertebede hakkı bâtıldan ayıran zat" demek olduğu da İmam Sa'leb'den nakledilmiştir.

İmam Sa'leb, Hadis ve Lügat imamlarından gayet meşhur büyük bir imamdır. İsmi Ahmed bin Yahya olup aslen Bağdatlıdır. Nahiv'de Kûfe metodunu sürdürürdü. Pek çok telif eseri vardır. Hicri 291 senesinde vefat etmiştir.

42 *Mütercim:* Arapça metindeki "muazzî" ifadesi, bir musibet-zedeyi sabır hususuna teşvik manasına olan taziyeden ismi fail ise de burada alelıtlak yardımcı ve destekleyici manasınadır.

Hazreti İsa (a.s.) zamanından sonra bu vasıfları haiz başka bir zatın varlığı iddia olunabilir mi?

Mütercim: *Müellifin bu makamda istinat ettiği İncil ayetleri aşağıda naklolunur.*

Yine Londra'da miladi 1831 ve 1844 senelerinde basılan Yuhanna İncilinin Arapça Tercümesinde şu ayetler yazılıdır:

"Eğer beni seviyorsanız edeceğim vasiyeti hıfzediniz ki ben Babadan (hakiki mürebbi olan Allah Teâlâ'dan) talep edeceğim size başka bir Faraklit verecektir. O sizinle ilelebet sabit kalsın için." (Yuhanna, Bab 14, Ayet 15-16)

"Faraklit öyle bir kutsal ruhtur ki benim namıma (nebi olarak) Rabbim onu gönderecektir. O size her şeyi talim edecek ve benim söylediğim sözlerin hepsini hatırlatacaktır." (Yuhanna, Bab 14, Ayet 26)

"Faraklit gelince benim için şahadet eder." (Yuhanna, Bab 15, Ayet 26)

"Ben size hak ne ise ancak onu söylüyorum. Benim gitmem sizin için hayırlıdır. Çünkü ben gitmezsem Faraklit gelmez. Ben gittiğim zaman onu size gönderirim." (Yuhanna, Bab 16, Ayet 7)

"Faraklit geldiğinde cümle alemin hatalarını kınar." (Yuhanna, Bab 16, Ayet 8)

Şu ayetlerin iddiamıza delaletini açıklamadan önce iki şeyin açıklanması lazımdır:

(1) Ehli Kitabın eskilerde ve yenilerde bir garip âdetleri müşahede edilmektedir ki onlar tercüme ettikleri Kutsal Kitaplarda ekseriya isimleri de olduğu gibi bırakmazlar. Aslî manalarına göre -kendi zanları veçhile- onları da o tercüme ettikleri lisanın lafızlarına tahvil ederler.[43]

Hazreti İsa (a.s.) ise İbrani lisanıyla konuşurdu; Yunanca değil. Bu halde ortaya çıkar ki, Yuhanna İncilinde müjdelenen şanlı nebinin ismi Yunan lisanıyla tabir edilmiş, daha sonra bu İncil Arapça'ya tercüme edilirken o Yunanca lafız Arapçalaştırılıp Faraklit denilmiştir.

43 Bunun gibi akla muhalif şeyler Tevrat nüshalarında ve sair İncillerde pek çok bulunduğu gibi, Yuhanna İncilinde vukuunu da icap ettiğinde birkaç misal ile gösterebiliriz.

Binaenaleyh mümkündür ki Hazreti İsa (a.s.) aynen Ahmed ismini tasrih buyursun da mütercimler onu istedikleri gibi tabir etmiş olsunlar.

Onların bazen ekleme ve bazen eksiltme yaptıkları dahi sabittir. Hatta kendi fırkaları aleyhine bu hususu taammüden icra etmiş oldukları bir hayli maddelerle ispat olunur.

Bu halde istidlalin önünü almak kastıyla Ahmed'in sıfatları arasına farklı bir kayıt katmaları, bu hususa daha ziyade ihtimam etmekte olmalarına nazaran mümkündür.

Faraklit'in vasıfları tamamen Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerine uymaktadır. Müslümanlar tarafından İncil ile de peygamberliğini ispat hususuna teşebbüs edildiği şayi olduğunda ruhban güruhu bunu çekemediklerinden hilelere kalkıştılar da dediler ki:

"Evet, bu lafız Yunanca'dan Arapçalaştırılmıştır. Fakat aslı Paraklitos olup manası da yardımcı ve vekil demektir. Gerçekten eğer aslı Piriklitos olsaydı manası Muhammed ve Ahmed kelimelerinin manasına yakın olarak Müslümanların istidlalleri sahih olabilirdi."[44]

---

44 Mesnevi-i Şerif'te Hazreti Mevlana Celaleddin Rumi (k.s.) Efendimiz şöyle buyurur:

"Nebilerin serveri ve sefa cevherinin deryası olan Fahri Alem ve ümmetlerin asayiş sebebi Efendimiz Hazretlerinin sıfatları İncil'de mezkurdu. Hatta hilye-i saadetleri ve pür bereket şemaili onda yazıldığı gibi, gaza ve cihadları; orucuna ve yemesine dair yüce halleri de yazılmıştı."

Şu beyitlerin şerhi sadedinde Muhterem Abidin Paşa Hazretlerinin müdakkik bir makalesi bahsimize hayli güzellik vereceği cihetle aşağıya derç olundu.

Buyurur ki: Bu müjdeleme keyfiyeti Kur'an-ı Azimü'ş-şan'da Saff suresinin 6. ayet-i kerimesinde tasrih buyurulmuştur: "Meryem oğlu İsa da, 'Ey İsrail oğulları! Ben, Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı onaylamak, benden sonra gelecek Ahmed isimli bir peygamberi müjdelemek üzere gönderildim.'

Sonra o, onlara kesin belgelerle, mucizelerle gelince, 'Bu, apaçık bir büyüdür!' dediler."

Şimdi buna dair İncil ibarelerine gelelim. Malumdur ki, İsevilerin kabul ettikleri dört İncil dört zat tarafından farklı zamanlarda yazılıp her birinin meali diğerlerine birkaç mertebe muhaliftir.

Bu dört İncil'den biri İbranice, üçü Yunanca yazılmıştır.

Zira İskender-i Rumi'nin meşhur istilasından sonra İsa'nın doğumunun birkaç asrına varınca Mısır ve Suriye cihetlerinde ve daha birçok memlekette yazı dili Yunanca'ydı. Önceki asırlarda bu dört İncil'den başka daha birkaç İncil vardı ki onların bazısı şimdi de bulunur. Hatta bunlardan biri Londra'da mevcut olup Hazreti İsa (a.s.) Efendimizin semaya yükseltilmesi hususunda Kur'an-ı Kerim'in beyanına mutabıktır. Binaenaleyh şimdi tedavülde olmayan İncillerde Hazreti Fahri Kainat Efendimiz hakkında birçok tafsilat olduğu şüphesizdir.

Bununla birlikte şimdi İsevilerin kabul ettikleri dört İncil'in biri Yunanca Yuhanna İncilidir. Yuhanna İncilinde bu bahse dair birçok tafsilat varsa da biz burada yalnız iki fıkrasını Yunanca'dan aynen tercüme ile iktifa ederiz.

Hazreti İsa Efendimiz Havarilerine hitaben buyurur:

"O vakit ki Paraklitos gelir, ben onu peder (burada peder lafzı Allah Teâlâ için kullanılmıştır) tarafından gönderirim. O hakikatin ruhu olup Allah'tan gönderilmiştir. Paraklitos beyanatıma dair şahadet edecektir."

Ve yine Yunanca İncilin daha aşağısında vardır ki Hazreti İsa (a.s.) buyurmuş:

"Ben gitmezsem Paraklitos gelmez."

Şimdi Paraklitos lafzı üzerine dikkati çeken biraz sarahat verelim. Şöyle ki: Mezkur Yunanca İncilinde gerçekten Paraklitos diye yazılıdır. Lakin bu lafzın Yunanca manası niyaz olunmuş ve niyaz olunur demek olduğundan hiçbir kimseye isim olması münasip olmaz ve hatta dünyada böyle bir ismin varlığı da tasavvur edilemez.

Bundan dolayı tahakkuk eder ki İncilin asıl ibaresinde Paraklitos değil, Piriklitos idi. Bu minval üzere bu lafzın manası Yunanca'da tam olarak Ahmed demektir.

İnsaf erbabına aşikar olduğu üzere, bunlar bu söz ile maksatları bulunan hileyi zerre kadar beceremeyişlerdir.

Çünkü bizim başlıca istidlalimiz şu lafızla değildir. Onu takip eden vasıflar ve alametlerledir. Onlara Hazreti Fahri Kainat Efendimizden başka tamamen uyan birini bulabilmenin imkansız olduğu ispat edilecektir.

Bununla beraber şu iki Yunanca lafız arasında farklılık azdır. Yunanca harflerinin benzerliği de malum. Dolayısıyla asıl nüshaların bazısında Periklitos kelimesinin Paraklitos lafzına tebeddül etmesi imkansız olmaz.

Hazreti Muhammed'in peygamberliğini inkar eden Teslis Ehlinin de o tebeddül vaki olan nüshayı sair nüshalara tercih etme hevesine düşecekleri tabiidir. Böyle şeylerin onlar tarafından dindarlık gereği addolunarak makbul şeyler arasına geçmiş olduğunu yine kendi sözleriyle ispattan alimlerimiz aciz kalmamışlardır.

(2) Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin peygamberliği zamanından önce, Faraklit lafzına kendisinin uyduğunu iddia eden sahte Mesihler bulunurdu.

Mesela, miladın ikinci asrında bir sahte Mesih bu davaya teşebbüs ederek miladi 177 senesinde Küçük Asya'da peygamberlik ilan etti. "Ben Hazreti İsa'nın zuhurunu haber verdiği ve kendisine uymayı emrettiği Farakli't'im" deyip çok kimseleri kendisine tâbi eyledi.

Mezkur şahıs gayet riyazet üzere bulunan ve iyi halli görünen bir kimse olmakla pek ziyade umumi kabule nail olabilmiştir. Bu, Hıristiyanlarca gayet muteber olan William Muir tarihinde mezkurdur ve tâbileriyle beraber kendisinin de tercümeihalleri onda yazılıdır.

Mezkur Tarih, miladın 1848 senesinde basılmıştır.

İşte bundan da malum olur ki Hıristiyanlığın ilk asırlarında Faraklit bekleniyordu. Hatta buna binaen kendisine Mesih süsü verenler ve onlara tâbi olanlar da bulunurdu.

Yine Hıristiyan Tarih kitaplarından Lübbüt-Tevarih sahibi demiştir ki: "Muhammed'e muasır bulunan Yahudi ve Hıristiyan ruhbanları bir nebi gönderilmesini bekliyorlardı. Bundan dolayı kendisine büyük fayda hasıl oldu. Çünkü o 'Beklediğiniz nebi işte benim' diye iddia etti."

Bu tarihçinin sözünden de Ehli Kitabın ahir zaman nebisini intizarda bulunduklarını itiraf sabit olur. Hakikaten şu nebi intizarı ilim ehli arasında ittifakla kabul edilen bir keyfiyetti.

Kur'an-ı Azimü'ş-şan'ın zikrettiğimiz ayet-i celilesinde tasrih buyurulan Ahmed isminin aynen ve sarahaten bulunduğu apaçık meydana çıkar.

(Abidin Paşa Hazretleri Yanya vilayetinden olup telifi olan mezkur kitabın aşağısına konulan hayatı hakkındaki yazıda tasrih olunduğu üzere Yunanca'ya mükemmel surette aşinadır. Hatta bu lisanın edebiyatına dair bir hayli manzum ve sair eserleri olup Neologos gazetesinde takdirle neşredilmiş. Mezkur eserleri Paris'te akdolunan Yunan İlim Cemiyeti tarafından dahi sitayişe nail olmuştur.)

Hatta buna binaen Necaşi'ye Peygamberimizin namesi vasıl olunca "Ben şahadet ederim ki sen Allah'ın resulüsün. Amcanın oğlu Cafer bin Ebi Talib vasıtasıyla sana biat ettim. Onun sayesinde alemlerin rabbi olan Allah'a teslim oldum." diye cevap yazdı ve yanındakilere hitaben: "Ben şahadet ederim ki Ehli Kitabın intizar etmekte bulundukları şanlı nebi Hazreti Muhammed'dir." dedi. Necaşi Müslüman olmadan önce Hıristiyan'dı.

Mısır meliki olan Mukavkıs da Peygamberimizin namesine cevaben: "Muhammed bin Abdullah Hazretlerine Kıptilerin Lideri Mukavkıs'tan. Evvelce selamımı arz ederim. Mektubunuzu okuyup meramınızı ve davet buyurduğunuz dininizi tamamen anladım. Ben muhakkak gelecek bir nebi daha kalmış olduğunu bilirdim. Ancak onun da Şam diyarından zuhur edeceğini zannederdim. Elçinize ikram ettim ve size şu kadar hediye gönderdim." ibaresini yazıp gönderdi.[45]

Bu Melik Mukavkıs gerçi iman etmemiş; lakin mektubunda bir nebi daha zuhur edeceğini itiraf etmiştir. Halbuki o da Hıristiyan'dı.

Şu meliklerin hiçbiri dünyevi saltanat cihetiyle Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizden sakınmazdı. Sözün doğrusunu söylemeye sırf ilim ve insaflarına binaen mecbur oldular. Ancak ikincisine rabbani hidayet erişmediğinden boş mazeretler beyan ederek o hazrete birtakım hediyeler takdimiyle iktifa etti.

Carud bin Ala (r.a.) da Hıristiyan alimlerinden olup iman ettiği esnada Hazreti Resul-i Ekrem'in müjdelenen nebi olduğuna şahadet etmiştir.

---

45 Mezkur mübarek nameyi ulaştıran zat Hatıb (r.a.) idi. Ona ulaştığında kendisini İskenderiye'de buldu. Saadetli nameyi okuduktan sonra Hazreti Resul-i Ekrem'in vasıflarını ve alametlerini sorup aldığı cevapların önceki ilahi kitaplara muvafakatini itiraf etti.

Ondan sonra Medine civarındaki Yahudilerin ne muamelede bulunduklarını sordu. Buna cevaben:

Hatıb: Ekserisi isyan edip perişan oldular.

Mukavkıs: Onlar da bizim bildiğimiz gibi bilirler. Fakat onların hasetleri ve kendi kabilelerinden olmayanlara adavetleri galiptir. Gerek Rumlar ve gerek Kıptiler o hazrete tâbi olsalar büyük isabet ederler. İsa (a.s.) da bize böyle emretmiştir. Bu zatın akıbeti pek şanlı olup dini bütün cihana münteşir olacak ve hatta kimsenin münazaa etmeye mecali kalmayacaktır. Kavmimin muvafakat etmeyeceklerini bilirim. Saltanattan da vazgeçemem. Yoksa ben tereddütsüz iman ederdim.

Bazı Siyer kitaplarında bir muhavereleri daha mezkurdur.

Mukavkıs, Resul-i Ekrem'in namesini okuması akabinde: "Eğer hak nebi ise niye muhaliflere beddua edip onları helak etmemiş de vatanını terk ederek başka bir beldeye hicret eylemiş?"

Hazreti Hatıb: Sen Hazreti İsa'nın peygamberliğine iman eder misin?

Mukavkıs: Evet, iman ederim.

Hazreti Hatıb: Peki Hazreti İsa Efendimize de kavmi az mı eza etti? Hatta öldürmeye ve çarmıha germeye de girişmediler mi? O hazret dahi niçin onların helak olmalarını arzu etmedi? Bize her şeyin hikmeti inkişaf eder mi?

Mukavkıs: İyi dedin. Hakîm tarafından gönderilmiş bir hakîm imişsin.

Bu zat hayli zaman derin derin düşünüp hadiseleri tahkik ettikten sonra Peygamberimizin huzuruna gelip şüphesi tamamen zail olduğunda demiştir ki: "Gerçekten siz hak dine davet ediyorsunuz ve en doğru sözü söylüyorsunuz. Sizi hak peygamber gönderen Vacibü'l-Vücud'a kasem ederim ki İncil-i Şerif'te vasıflarınızı kamilen bulmuşum ve asla şüphem kalmamıştır ki İbn Betül'ün[46] müjdelediği ahir zaman nebisisiniz. Sonsuz selamlar size ve sonsuz şükürler sizi gönderen Bârî Teâlâ'ya olsun. Müşahededen sonra eser aramakta ve kesin bilgi husulüyle beraber şüpheli gibi davranmakta bir mana yoktur. Mübarek elinizi kerem buyurun. Ben şahadet ediyorum ki hak mabut ancak Allah Teâlâ Hazretleri ve bu zamanın şanlı resulü de zatınızdır."

Bu kabilden olan şahadetlere nihayet yoktur. Bundan dolayı semavi kitapların kati müjdelerinin alimler arasında tevatür derecesini bulmuş olduğu bedaheten tahakkuk eder.

Faraklit lafzının İbranice aslı malum olmadığından bu lafız hakkında kelam etmemiz lazım geliyor. Eğer bunun Yunanca aslının Piriklitos olduğu kabul edilirse şanlı nebimizin kastedilmiş olduğu aşikar olur. Çünkü Hazreti Mesih'in bu müjdesinin "benden sonra gelip ismi "Ahmed" olacak bir resulü müjdelemek üzere" (Saff, 6) ayet-i kerimesinde mezkur olan yüce müjdenin aynısı olduğu meydana çıkar.

Fakat bununla tamamen ilzam hasıl olamayacağı cihetle haydi farz edelim ki aslı Paraklitos oluversin de manası Hıristiyanların dedikleri gibi tesellici ve yardımcı yahut vekil veyahut şefaatçi ve kurtarıcı demek olsun, her halde beyan olunan vasıflara nazaran bu yüce unvanın tamamen uyduğu zat Hazreti Muhammed (s.a.v.) Efendimiz olduğu kati ve zaruri bir şeydir.

Bu iddiamızı ispat için sözü uzatmak icap ediyor. Fakat şu açıklama bahsimizin ruhu mesabesinde olmakla ne kadar uzatılsa okuyucular nazarında çok görülmeyeceği kesindir.

Evvela, şu Faraklit lafzıyla yevmüddar'da Hıristiyanların İsa'nın (a.s.) ashabı olan Havarilere nazil olduğuna inandıkları Kutsal Ruh kastedilmediğini apaçık ispat edeceğiz.

Sonra, bu müjdeyi kabul etmek istemeyen rahipler güruhunun şüphelerini madde madde izale edeceğiz.

Allah'ın kuvvetinden yardım isteyerek başlıyoruz.

---

46 Hazreti İsa için kullanılır. Çünkü Betül sabur vezninde, erkeklere meyil ve rağbeti olmayan kadın demektir. Bu münasebetle Meryem Azra (r.a.) için özel ad gibi olmuştur.

Hazreti Meryem için yine bu manaca emir vezninde Betil lafzı da kullanılır.

Betül lafzının Fatımatü'z-Zehra (r.a.) Hazretleri için kullanılması ümmetin kadınlarından fazilet, din ve hasep cihetiyle inkıta ve imtiyazına binaendir. Çünkü "betele" fiili "kesmek" manasınadır. Müzzemmil suresi 8. ayette aynı kökten bir fiil kullanılarak, "bütün alakaları keserek dergah-ı sübhaniye tam teveccüh tahsiline" dair ilahi emir sadır olmuştur.

Hıristiyan fırkalarının iddia ettikleri üzere Kutsal Ruh kastedilmesi sahih değildir. Sahih olmaması ise Havariler adedince on iki delil ile ispat edilir. Hatta bir tane daha ilave edilerek bu adedi aşmak da mümkün olur.

Birinci delil: İsa (a.s.) Faraklit geleceğini haber vermezden evvel "benim vasiyetimi hıfzediniz" diye tembih buyurmuştur. Bundan maksat ise vereceği haberi duyanların riayet etmelerinin vacip olduğunu itikat etmeleridir. Demek ki Faraklit müjdelenen bir nebiymiş de Hazreti İsa (a.s.) o şanlı nebinin zuhuru esnasında ümmetinden birçok kimsenin inkar edeceğini nübüvvet nuruyla ve tecrübelerinin delaletiyle bilmiştir ve ona binaen böyle bir tavsiyeye lüzum görmüştür.

Yoksa maksadı mezkur günde nüzul edecek ruhu haber vermek olsaydı buna hacet olmazdı. Zira bilhassa Havarilere nazil olacak ruh evvelce de onlara nüzul etmiş ve ondan feyiz almayı âdet edinmiş olmalarıyla bir daha nüzul edebileceğini onların imkansız görmeleri zannedilmez. Hatta bu imkansız görmeye asla imkan bulunmaz.

Çünkü Kutsal Ruh'un insan kalbine nüzul ve hululü zahiri bir eseri istilzam edeceğinden ondan müteessir olan şahsın inkara imkanı olmayacağı aşikardır.

İkinci delil: Mezkur Ruh Hıristiyanların zannınca Baba ile ve lahuti olması hasebiyle Oğul ile de ittihadı bulunduğundan Faraklit tabirine uygun olamaz. Başka bir nebi ise şu tabire uygun olabilir.

Üçüncü delil: Rable ittihadı iddia edilen Kutsal Ruh'un vekalet veya şefaat ile tavsif edilmesinde mana yoktur. Ama nebi vasıflarla tavsif olunabilir.

Dördüncü delil: "Faraklit benim söylediklerimi hatırlatacaktır" buyurulmuş.

Yeni Ahit'te "Havariler İsa'nın kelimelerini unutmuşlardı da Ruh nazil olup onlara hatırlattı" diye açık bir ibare yoktur. Ve aradan zaman geçmiş olmadığından böyle bir unutma tasavvur edilemez.

Beşinci delil: Yuhanna İncilinin bazı ayetlerinde "Faraklit gelmezden evvel haber veriyorum ki geldiği zaman iman edesiniz" diye mezkurdur.

Bundan anlaşılır ki Hazreti İsa'nın maksadı Kutsal Ruh değildir. Çünkü ona iman etmenin zaruri olduğu ihtar olundu. Fuzuli kelam söylemek hakîmin bile şanı değildir. Öyleyse şanı yüce bir nebiden sadır olan tembihin mutlaka bir hikmete binaen olması lazım gelir. Müjdelenen bir nebiye iman hususundaki tembihin tekrar edilmesi ise gayet makbuldür; boş söz addolunmaz.

Altıncı delil: İsa (a.s.) "Faraklit benim için şahadet edecektir" buyurmuş. Halbuki nazil olan Kutsal Ruh inkar edenlerden bir kimseye karşı şahadet etmemiştir. Havariler ise zaten onun nüzulünden evvel onu hak marifet ile bildiklerinden şahadete muhtaç değillerdi. Ama Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz, Mesih'in (a.s.) "Ben Allah'ın kuluyum" (Meryem, 30) dediğini tasdik edip onu bütün insanlara karşı ilahlık iddia ettiği iftirasından ve validesini de isnat edilen zina töhmetinden beraat ettirdi.

Bu hususa dair Kur'an ayetleri ve hadis-i şerifler gayet çoktur. Mesela, Meryem suresinin baş tarafında hamilelik ve doğum kıssaları zikredilip Hazreti Meryem'in iffet ve nezahetine delalet eden yüce kerametleri beyan edilmiş. Ve Hazreti İsa'nın daha validesi kucağındayken Allah'ın kudretiyle zuhur eden mübarek nutku ile hakikati tavzihten sonra "İşte hakkında şüphe ve tartışmalara girdikleri Meryem oğlu İsa konusunda gerçeğin ta kendisi olan Allah'ın sözü budur." (Meryem, 34) ayet-i celilesiyle şu sahih itikada muhalif bulunanların şüpheler içinde kalmış olduklarına tembih buyurulmuştur.

Yedinci delil: Yuhanna İncilinin "Sizler de şahadet edeceksiniz" ayetindeki "eydan" kelimesi delalet ediyor ki Faraklit'in şahadeti Havariler tarafından edilen şahadetin aynı değil benzeridir. Kutsal Ruh dedikleri ise garip ve harika bir surette Havarilere zuhur ederek onların her birini başka bir lisanla konuşur hale getirmiş ve ondan sonra onlar vasıtasıyla birtakım Mesihi sırlar insanlara gösterilmiş. Bu halde mezkur Ruh'un şahadeti aynıyla onlardan sadır olan şahadeti olur.

Ama Faraklit'in müjdelenen şanlı nebi olduğu kabul edilince iki adet müstakil şahadet tahakkuk eder de "eydan" kelimesi manasız kalmaz.

Sekizinci delil: Hazreti Mesih "Ben gitmedikçe Faraklit gelmez" buyurmuş. İşte bu da delalet eder ki müjdelenen zat Hazreti Muhammed (a.s.) Efendimizdir. Çünkü Kutsal Ruh'un Hazreti İsa'nın zamanında Havarilere onları İsrail beldelerine gönderdiği esnada bir defa daha nazil olduğu Hıristiyanların kitaplarında açıklanmıştır. Binaenaleyh onun nüzulünü kendi gitmesine bağlaması sahih olamaz.

Hazreti İsa'nın gitmesine bağlanan aslında ahir zaman nebisi Efendimizin gelmesidir. Zira müstakil şeriat sahibi iki nebi bir asırda bir araya gelemez.

Dokuzuncu delil: Faraklit hatalarından dolayı bütün alemi kınayıp tekdir edecek diye tavsif olunmuştur. Bu ise müjdelenenin Hazreti Peygamberimiz olduğunda apaçık bir nass menzilesindedir.

Çünkü o hazret, Mesih'e (a.s.) iman etmediklerinden dolayı Yahudi taifeleri kınayıp cahilliklerini ortaya koyduğu gibi, cahilane rezilliklerinden dolayı putperestlerin ve gayet şenaatlerinden dolayı Mecusilerin layık oldukları cihetle dalalette olduklarını ifade etmiş; Hıristiyanların da nihayetsiz hatalarını ortaya koymuştur.

Bu tavsifin hakiki maksada apaçık delaletine, hatta bedaheten ve sarahaten şahadetine binaen farklı zamanlarda mezkur tavsifin İncil'de varlığını inkara varanlar da görülmüştür.

Mesela, Rangin isimli rahip buna dair bir telifinde, "Kınama lafzı ne İncil'de, ne tercümelerinden birinde mevcut değilken sırf Muhammed'in şu müjdeye uyduğunu izhar için istidlale kalkışanlar tarafından ifade edilmiştir. Çünkü gerçekten onun pek çok kavimleri kınadığı tahakkuk etmiştir. Fakat böyle aslı

olmayan bir lafzı Kutsal Kitaba isnat etmek Allah'tan korkan müminlerin kârı değildir" demiş.

Lakin mezkur şahsın bu sözünün galat nevinden olması gayet imkansız olduğu cihetle mugalata kastıyla vaki olduğunda şüphe yoktur. Yani bilerek şu inkarı yapıp hakikati bilmeyenleri yanıltmayı hedeflemiştir. Bu halde kendisi Allah'tan korkan müminlerden olsaydı kitaplarında bulunan bir cümleyi inkara cesaret edemeyecekti.

Zira "alemi kınar" ibaresi yukarıda naklolunduğu üzere Londra'da basılan eski nüshalarda aynen mevcut olduğu gibi, Roma'da basılmış pek eski bir nüshada dahi görülmüştür. Miladi 1860 senesinde Beyrut'ta basılan Arapça nüshada bunun yerine "alemi tebkit eder" terkibi konulmuştur. Farsça tercümelerde dahi ilzam fiili zikredilmiştir. Halbuki tebkit ve ilzam da tevbih manasına uzak değildir.

Bu ifadelerden maksat, hakikati meydana çıkarmaktır. Rangin Efendiden şikayet değildir.

Çünkü bu hususun onların kadim âdetlerinden bir şey olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Hatta güvenilir bir habere göre Urdu lisanındaki İncil tercümesinde Faraklit müjdesine dair eser yokmuş. Bunun sebebi ise Hint Müslüman ahalisince mezkur müjdenin Peygamber Efendimiz hakkında olduğu meşhur olduğundan "zahir olan bir şeyi gizleme" metodunun uygulandığı aşikardır.

Mezkur tercümede bu makamda Ruh lafzıyla tabir edildikten sonra zamirleri hep dişil olarak ifade edilmiştir. Bu da hakikate vâkıf olmayan Müslüman halkı şüpheye düşürmek için başvurulan bir usuldür.

Onuncu delil: Mezkur İncil'de "Hata, onların Babaya inanmamalarıdır" ibaresi de vardır. Bu sebep gösterme, Hazreti İsa'nın nübüvvetine iman etmeyenlere zuhur edip de onlara hakikatleri bildiren zata uymaktadır. Havarilerden başka kimseye zuhur etmeyen Ruh'a değil.

On birinci delil: Mezkur İncil'de "Benim söyleyecek çok sözlerim vardır; fakat sizin onları tahammüle mecaliniz yoktur. Faraklit gelince cümlesini beyan edecektir" manasında bir ibare daha vardır. Mezkur günde nüzulünü iddia ettikleri Kutsal Ruh ise Havarilere iki şeyi ifade etmiş. İddialarınca teslis akidesini kararlaştırmış ve Havarileri bütün alemi bu akideye davet etmeye memur etmiş.

Fakat Hazreti İsa'dan semaya yükseliş zamanına kadar istifade etmiş oldukları dinlerinin hakikatlerine ilave olarak nazil olan Kutsal Ruh'tan öğrendikleri bundan ibaret olunca mezkur ayet ile vuku bulan Mesih'in vaadi yerini bulmuş addolunabilir mi?

Eğer Faraklit ile kastedilen, gerçekten ifadeleri bundan ibaret bulunan Kutsal Ruh olsaydı "Benim çok sözlerim var; ama siz onlara tahammül edemezsiniz. Faraklit geldiği zaman sizlere talim edecektir" demekte bir mana kalır mı?

Elhasıl, Faraklit'i inkara sapan Hıristiyan fırkalarının iddialarınca, esas dinleri bulunan teslis akidesini bizzat Hazreti İsa'dan telakki etmeye kafi olacak dirayet, has ashabında bile yokmuş da cümlesi sahih akideden mahrum imişler. Sonradan nazil olan Kutsal Ruh'tan kolay kolay o akideyi öğrenmişler ve aleme neşre memur edilmişler.

Bundan büyük dalalet tasavvur edebilene aşk olsun!

Ama Faraklit ile kastedilen, Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz olursa mezkur ayetin manası ziyadesiyle açıklık kazanır.

Çünkü İsevi şeriata nispetle biraz ağırca bulunan İslam hükümlerini o hazret neşretmiş ve Hazreti İsa'nın tasrih etmediği nice dinî ve dünyevî hakikatleri insanlara anlatmıştır.

On ikinci delil: Mezkur İncil'de "Faraklit kendiliğinden bir şey söylemeyecek. Hak Teâlâ'dan işittiğini söyleyecektir" denilmiş. Bundan da anlaşılır ki kastedilen Kutsal Ruh değildir. Zira bu söz inkarcılar tarafından tekzip edilecek bir zatı tavsiye makamında söylenir.

Nasıl ki Bârî Teâlâ Hazretleri Yüce Kur'an'ında "O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm, 3-4) buyurarak Hazreti Muhammed'in bütün tebliğlerinin tamamen doğru olduğunu ve alemlerin rabbinin fermanına muvafık olduğunu kullarına ilan buyurmuştur.

Kutsal Ruh hakkında insanların tekzibi tasavvur olunmaz ki "onun söyleyeceği sözler doğrudur" demekte bir mana olabilsin.

Hem de Kutsal Ruh onların iddialarınca mabutlarıyla müttehit olduğu cihetle "Hak Teâlâ'dan işittiğini söyleyecektir" ibaresini ona sarf etmek makul olur mu?

On üçüncü delil: Mezkur İncil'de Faraklit hakkında "Faraklit bana mensup olan şeylerden alıp istifade edecektir" ibaresi de vardır. Bu ise onun olgunluğunun artacağını bildirir. İddialarınca kadim, yaratılmamış ve mutlak kadir olan Kutsal Ruh hakkında olgunluğun artması ve başkasından istifade etmesi tasavvur olunabilir mi?

Nübüvvet makamı başkasından feyiz almaya aykırı değilse de ilahlık asla ihtiyaç şaibesi kabul etmez.

Ancak menkul ibare Resul-i Ekrem'in bizzat Hazreti Mesih'ten istifade edeceğini vehmettirdiğinden bunun akabinde "Rabbimin rahmet hazineleri hep benim sayılır. Onun için diyorum ki Faraklit benden alacaktır." ayetiyle şu tevehhüm defedilmiştir.

İnsan-ı kamilde "Her kim Allah için olursa, Allah da onun için olur" hadisince böyle bir mazhariyet vardır. Böyle hakikat yüzünden, beşer fertlerinin en kamilleri olan nebilerin sözlerini garipsemek reva değildir.

Gelelim rahiplerin bu bapta ortaya attıkları şüphelerin giderilmesine. Bunlar kısaca beş şüpheden ibarettir.

Birinci şüphe: Mezkur İncil'de Faraklit "hakkın ruhu" ile tefsir edilmiştir. Bu ise onunla üçüncü uknum olan Kutsal Ruh murat olunmasını iktiza eder. Çünkü bu lafızlar "Allah'ın ruhu" lafzı gibi ancak bu manada kullanılırlar.

Lakin onların şu iddiaları vakıa mutabık değildir. Zira bu lafızların diğer manada kullanılması da yine kendi ellerindeki kitaplar ile ispat edilir.

Mesela, Hezekiyel Kitabının 37. babının 14. ayetinde Bârî Teâlâ Hazretlerinin İsa nebinin mucize olarak ihya buyurduğu insanlara hitaben "Size ruhumu veriyorum" kelamında zat-ı uluhiyetine izafe ettiği ruhun insan nefsi manasına olduğu şüphe götürmez. Çünkü iddialarınca Allah'ın aynı olan Kutsal Ruh'un Allah'ın mukaddes zatına izafe edilmesi sahih olmadığı gibi, insanlara verilmesi de tasavvur edilemez. İzafe edilen ruh ise ruhullah demektir.

Keza Yuhanna'nın Birinci Mektubunun 4. babında (basılan Arapça tercümesinde aynen yazıldığı üzere) 1. "Sevgili kardeşlerim, her ruha inanmayın. Allah'tan olup olmadıklarını anlamak için ruhları imtihan edin. Çünkü birçok sahte peygamber dünyanın her tarafına yayılmıştır." 2. "İsa Mesih'in beden alıp bu dünyaya geldiğini kabul eden her ruh Allah'tandır. Allah'ın ruhunu bununla tanıyacaksınız." 6. "Biz Allah'tanız. Allah'ı tanıyan bizi dinler. Allah'tan olmayan bizi dinlemez. Hakikatin Ruhuyla dalaletin ruhunu böyle ayırt ederiz." ayetlerindeki "Allah'ın ruhu" ve "Hakikat ruhu" lafızları üçüncü uknum manasına olmadığı aşikardır. Hakkın vaizi ve sadık muallim demektir. Ruhlar lafzı da mutlak olarak vaizler manasınadır. Nasıl ki "dalalet ruhu" ile bâtılın vaizi murat edilmiştir.

Bu halde "hakikat ruhu" lafzı beni ademin mürşidi Hazreti Resul-i Ekrem Efendimize bedahetle uymaktadır. Zaten mezkur lafız Peygamberimizin isimlerindendir. Bu lafızla isimlendirilmesinin sebebi de Şifa-yı Şerif'ten naklen yukarıda izah edilmiştir.

İkinci şüphe: Diyorlar ki "Faraklit'in, siz hitap zamiriyle muhatap bulunan Havariler zamanında zuhur etmesi lazımdır. Hazreti Muhammed ise onların zamanında gönderilmemiştir."

Fakat bu iddia boştur. Çünkü hitap sigasıyla çok kere nevi murat edilir.

Nasıl ki Matta İncilinin 26. babının 64. ayetinde zikredildiği üzere, Hazreti İsa (a.s.) Yahudilerden bir cemaate hitaben: "Siz beni bulut üzerinde semadan nazil olduğum zaman göreceksiniz" buyurmuştur. Halbuki mezkur hitap esnasında mevcut olan Yahudiler Hazreti İsa'nın semadan nüzulünü görmemişlerdir. Binaenaleyh mezkur kelamın yalan olmaması için, "Ahir zamanda nazil olduğu esnada mevcut bulunan Yahudiler o hazreti görecekler" demeye hacet vardır.

Bu halde "O size başka bir Faraklit verecektir" gibi ibarelerdeki hitapların da Resul-i Ekrem Efendimizin saadetli zamanında mevcut olan Hıristiyanlar itibarıyla olmasında bir halel bulunmadığı tebeyyün eder. Hazır olan şahısla-

rın mülahazasıyla vaadin sadık olamamasına binaen ahval karineleri de buna delalet eder.

Üçüncü şüphe: "Faraklit'in vasıflarından olmak üzere 'Alem onu rüyet ve marifet babında acizdir; fakat sizler tamamıyla bilirsiniz' diye Hazreti İsa'nın bir beyanı daha vardır. Halbuki Muhammed'i (a.s.) herkes görüp bilmiştir" diyorlar.

Bu itirazın da beyan olunamayacağı aşikardır. Çünkü Kutsal Ruh onlara göre zat-ı uluhiyetin aynıdır. Allah Teâlâ'yı bilenler ise Resul-i Ekrem'i bilenlerden ziyadedir. Binaenaleyh onlar da bu ayeti zahirine hamledemezler, teviline lüzum görürler. Tevil ise "hakiki ve kamil bilme" muradıyladır. Bu halde Resul-i Ekrem'in şanında sıhhati inkar olunamaz. Zira o hazreti de nübüvvet ve risalet sıfatlarıyla bilmeye herkes muvaffak olamamıştır. Rüyet burada görmek manasına olmadığı cihetle marifet onu tefsir makamındadır. Onun için ikinci cümlede bilmek ile iktifa olunmuştur.

Yuhanna İncilinin 14. babının 9. ayetindeki "Beni gören Baba'yı görmüş olur" ibaresi de bu kabilden olup manası "hak marifet ile beni bilen rabbimi de bilir" demektir. Yoksa "her kim beni görürse rabbimi de görmüş olur" demek değildir. Çünkü Ehli Teslis indinde dahi Allah Teâlâ şu alemde göz ile görülmez.

Bilfarz, Faraklit hakkında nefyedilen rüyet görmek manasına olsa, "İnsanların çoğu onu istifade edercesine ve layığı veçhile göremezler" demek olur. Mezkur lafzı bu manada kullanmak örfî hakikat olmuştur.

Hatta "Onların sana baktığını görürsün ama, aslında onlar görmezler." (Araf, 198) ayet-i kerimesindeki "görmezler" ifadesi bu manada kullanılmıştır. Gerçekten zahiri gören o şaşkınlar hakikat-i Muhammediyeyi görmediler ve risaletinin şanını tasavvur edemediler. O hazrete yalnız Ebu Talib'in yetimi nazarıyla bakıp o vecihle gördüler. Onun için iman saadetinden mahrum kaldılar.

Gerçi Fahri Kainat (aleyhi ekmelüttahiyyat) Efendimiz Hazretleri beşer olması hasebiyle hakikatinin künhü, ıstıfa ve mahbubiyet makamı tam olarak hiçbir ferde aşikar olmamıştır. Hatta buna binaen büyük şairler medih ve sitayişi babında acizliklerini ve kusurlarını itiraf etmişlerdir.

"Ömürlerini rüyalarla teselli olmakla geçiren uykudaki insanlar, onun hakikatini nasıl idrak edebilirler ki!" (Busayrî)

Dördüncü şüphe: "Faraklit hakkında "O sizin yanınızda mukim ve sabittir" buyurulmuştur. Bu ise Muhammed'e (a.s.) uymaz" diyorlar.

Fakat bu ibarenin zahirine mahmul olmadığı çok karinelerle malumdur. Yani Faraklit şimdiden sizin yanınızda mukim ve sabittir demek olmadığı aşikardır. Çünkü "Rab Teâlâ size başka Faraklit gönderecektir. Ben, gelmezden evvel size haber veriyorum ki geldiği zaman ona iman edesiniz. Ve ben gitmezsem Faraklit gelmez" ifadeleri hep Faraklit'in sonradan geleceğine ve henüz Havariler nezdinde olmadığına açıktan açığa delalet ederler.

Binaenaleyh vukuunun tahakkukuna binaen istikbalden hal sigasıyla ve hatta mazi sigasıyla tabir şayi olmakla mezkur ibarenin bu kabilden kabul edilmesi icap eder.

Bu halde Resul-i Ekrem Efendimize mezkur vasıf da uyar. Ebedi ikamet tabirinin de, ya Hazreti Fahri Risaletin Hazreti İsa gibi semaya yükseltilmeyip mübarek ravzasında kalmasından yahut şeriatı başka bir şeriat ile neshedilmeyerek kıyamete kadar devam etmesinden ibaret olduğu şüpheden azadedir.

Böyle kati istikbal hadiselerinden hal sigasıyla tabir, Eski Ahit ve Yeni Ahit kitaplarındaki ayetlerde çoktur.

Mesela, Hezekiyel'in (a.s.) Yecüc ve Mecüc'e dair ihbarı bu kabildendir. Çünkü mezkur nebi onların gelecekte huruçlarını ve İsrail oğlu dağlarına ulaştıkları andaki helak keyfiyetlerini beyandan sonra, Kitabının 39. babında 8. ayette "İşte o gün geldi; Rabbin dediği gün bugündür" buyurmuştur. "İşte o gün geldi" manasına "ha hüve câe" terkibine ve "sâra" mazi fiiline dikkat buyurulmalı. Halbuki ihbar zamanından beri 2480 sene kadar müddet geçmişken hâlâ Yecüc ve Mecüc huruç etmemişlerdir. Lakin her halde huruç etmeleri Kur'an nassıyla da mukarrerdir.

Keza Yuhanna İncilinin 5. babının 25. ayeti şu vecihledir: "Size doğrusunu söyleyeyim: Ölülerin Allah'ın oğlunun sesini işitecekleri ve işitenlerin yaşayacakları saat geliyor, geldi bile."

Bakın kıyametin vukuunu ihbara dair olan şu ayette "ve hiye elan / o şimdidir" cümlesi vardır. Halbuki on dokuzuncu asrı ikmale çok kalmamışken kıyamet daha kopmamıştır.

Fakat şu tür terkipler ile "her gelecek yakındır" sırrı tasvir edilegelmiş olduğundan aradan ne kadar zaman geçse yine söyleyenleri yalana nispet edilmez.

Beşinci şüphe: "Resullerin İşleri Kitabının ilk babında olan 4. ve 5. ayetlerin delaletiyle Kutsal Ruh'un gelmesinin vaftiz için olduğu tasrih edilmiştir" diyorlar.

Vakıa, mezkur ayetlerde Hazreti İsa'nın Havarilere hitaben: "Siz Kudüs'ten ayrılmayın. Benden işittiğiniz "Babanın vaadi"nin intizarında bulunun. Zira Yuhanna su ile vaftiz olundu siz de yakın zamanda Kutsal Ruh ile vaftiz edileceksiniz." dediği hikaye olunmuştur.

Fakat görülüyor ki bunda Faraklit'e dair bir söz yoktur. Bunların sırf inkarda ısrar ederek "Babanın vaadi" kelamını Faraklit'e dair olan vaat ile birleştirmelerinin keyfî bir sarf olduğu asla şüphe götürmez.

Evet, mademki Faraklit vaadinin nazil olan Ruh'a hamledilmesinin imkanı olmadığı arz ettiğimiz on üç burhan ile bedahet mertebesine erdi, tebeyyün etti ki "Babanın vaadi" sözü başka, Faraklit geleceğine dair Mesihin vaadi de başkadır.

Yuhanna'nın naklettiği Faraklit tebşirini sair İncillerin sahipleri nakletmemişler. O da onların naklettikleri "nazil olan ruh" kıssasını nakletmemiş.

Bunda şaşılacak bir cihet yoktur. Zira onlar bazen sıradan şeyleri nakilde ittifak ederler, bazen mühim şeyleri nakilde ihtilaf ederler.

Mesela, Hazreti İsa'nın Kudüs'e gittiği esnada merkebe bindiğini dört İncil sahibi ittifakla nakletmişlerdir. Hazreti İsa'nın baras illetine müptela bulunan on kişiyi iyileştirmesi, yetmiş kadar ashabını malum bir mahalle gece göndermesi, bir dul kadının çocuğunu ihya buyurması gibi birtakım mühim halleri Luka İncilinde hikaye edilmiş iken, sair İncillerde bunlara asla değinilmemiştir.

Keza Hazreti İsa'nın Yuhanna İncilinde gördüğümüz birçok mucizesini sair İncillerde göremiyoruz.

Mesela, bir düğün yemeğinde Hazreti Mesih suyu şaraba tahvil etmiş. Hem bu mucize ilk mucizesi olup o hazretin yüceliğinin zuhuruna sebep ve Havarilerin kendisine iman etmelerine medar olmuş. Bir defasında da Kudüs'te Beytisayda'da otuz sekiz seneden beri hasta bulunan bir kimseyi iyi etmiş. Başka bir vakitte de bir âmânın gözünü açmış ve Azar isimli zatı ihya eylemiş.

Bunlar hep Yuhanna İncilinde mezkur iken sair İncillerde zikredilmemiştir.

Matta ve Markos İncillerinde de her birinin tek başına naklettiği haller ve mucizeler pek çoktur.

Bundan dolayı Faraklit tebşirinin de sair İncillerde bulunmamasıyla Yuhanna İncilinin şahadetinin sahih olmaması lazım gelmez.

Davud aleyhisselamın Mezamir'inde[47] de Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin bazı sıfatları mezkurdur.

Mesela, mükemmel bir güzellik ve parlak bir cemal sahibi olması; mübarek dudaklarında hakîmane kelimelerin insicam etmesi; kılıç kuşanması; kuvvet, maişet güzelliği, sıdk ve emanet hususlarını haiz olması; bilenmiş Arap okları kullanarak onları her zaman kullanıma müheyya bulundurması; insan kabilelerinin kendisine inkıyat altında olması; meliklerin kızlarının onun hizmetinde bulunmaları; ümmetinin zenginlerinin onun emrine imtisalen mallarını infak etmeleri; uzak ülkelerin meliklerinden huzuruna nefis hediyeler takdim olunması; daima hayır ve hasenat nevinden olan şeyleri sevip istemesi; günahlardan ve şerlerden men etmesi gibi faziletleri beyan olunmuştur.

Hakikaten o hazret güzellik tabakalarının en yücesindeydi. İbraz buyurduğu şeyler, hikmetli incelikler ve nihayetsiz marifetler olup tilavet buyurduğu Kur'an-ı Azimü'ş-şan'dan iktibas edilmektedir. İslam dininin düşmanlarıyla cihat etmesi; kuvvetli hüccet ve metin siyaset sahibi olması da malumdur.

47 Mezamir, 45/2-17.

Bununla beraber beden kuvvetine de malik olup Arapların en kuvvetli pehlivanlarını yendiği rivayet edilmiştir.[48] Sıdk ve emanet vasıflarını düşmanları dahi itiraf etmiştir.[49] En güzel hal ve kemal üzere yaşadığı ise inkar kabul etmez.

Atış edevatı tedarik etmesi ise mübarek şeriatı muktezasıdır.

---

48 *Mütercim:* Haşim bin el-Muttalib ahfadından olup ömründe hiç kimseye yenilmemiş olan Rükane (r.a.) ile Efendimiz (s.a.v.) güreş yapıp onu iki defa yenmiş olduğu Şifa-yı Şerif'te mezkurdur. Bir gün bu zat Müslümanlığından evvel Mekke'nin bir dağ yolunda Hazreti Resul-i Ekrem'le karşılaşmış da Peygamberimiz, "Ya Rükane, Allah'tan korkup benim davetime niye icabet etmiyorsun?" buyurmuş.

Rükane: Eğer dediğinin hak olduğunu bilsem hiç tereddüt etmeyip sana tâbi olurum.

Hazreti Resul (a.s.): Eğer seni bir defa yenecek olursam benim sözümün hak olduğunu tasdik eder misin?

Rükane: Evet.

Hazreti Resul (a.s.) ilk vuruşta onu arkası üzerine atıverince neye uğradığını şaşırmış ve yerden kalkarak "Ya Muhammed, bir daha gel bakalım" demiş. İkinci defa dahi arkası yere gelince "çok acayip" diyerek pek ziyade şaşmış.

Ondan sonra Hazreti Resul-i Ekrem "Bundan daha acayip bir şey görmek ister misin?" buyurmuş. Rükane "O nedir?" deyince, "Şu karşıdaki ağacı davet edeceğim. Eğer gelirse artık şüphen kalmayarak iman eder misin?" buyurmuş. Akabinde ağaç davetine icabetle mübarek huzuruna kadar gelmiş. Lakin Rükane'ye henüz hidayet erişmeyerek bu mucizeyi sihre hamledip savuşmuş. Ve kavmine "Muhammed'den daha sihirli kimse görmedim" diyerek vakıayı hikaye etmiştir.

Daha sonra Mekke-i Mükerreme fethine yakın bir zamanda İslam'la müşerref olmuş ve hicretin kırkıncı senesinde Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir.

Mezkur zat, İmam Şafii Hazretlerinin ecdadından sayılmaktadır.

Şifa Şerhinde beyan olduğu üzere, Tirmizi (rahimehullah) bu rivayetin senedinin muttasıl olduğunu söylemiştir. Fakat hadisin mürsel hadis olarak sübutunu İmam Beyhaki (aleyhi rahme) tasrih etmiştir.

Ebu'l-Esved Cümehi isimli kimseyi de güreşte Hazreti Resul-i Ekrem'in pek kolay yıkmış olduğunu İmam Süheyli zikretmiştir ki mezkur zatın kuvvetini beyanda tarih kitaplarında pek çok mübalağalar vardır.

Ama Ebu Cehil ile Peygamberimizin güreşine dair olan rivayet ittifakla sahih değildir.

49 *Mütercim:* Muhterem Sırrı Paşa Hazretlerinin Furkan suresinin esrarını beyana dair telif buyurduğu tefsirinde, önceden Hıristiyan alimlerinden Abdu'l-yesu' isimli ediple kalabalık insan topluluğu huzurunda vuku bulan dinî ve ilmî bir konuşmalarını anlattığı sırada şunu kaydeder:

Bizzat kendisinin Mardin civarında Deyr-i Zaferan denilen bir yerde mütalaa buyurduğu Arapça "Mukaddes Hıristiyan Tarihi" metninde dahi Hazreti Fahri Risalet Efendimizin nübüvvetten önce kavmi arasında her vecihle sadık ve emin tanınarak kendisinden asla yalan ve gadir sadır olmadığının tasrih olunduğunu beyan etmiştir.

Abdu'l-yesu' da bu hususu inkara dair bir söz bulamadığından ve zaten evvelce Arap kavmine gönderilen şanlı bir nebi olduğunu itiraf etmiş olduğundan "Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir." (Araf, 158) gibi risaletinin umumiliğine müteallik kati ihbarlarda dahi sadık olması sübut bulmakla bütün kavimlere resul olduğunu itiraf etmesi lazım gelmiştir.

Mezkur muhavere o kadar hakîmane ve kitabî bir surette cereyan etmiştir ki taş yürekleri bile hakikati itirafa mecbur eder. Lakin hidayet Allah'tandır.

Silahları kullanmayı öğrenmek ve öğretmek bütün tâbilerine vacip bir emirdir. Hatta ok atmayı öğrendikten sonra unutmak büyük günah sayılır.

Binaenaleyh o hazretin emriyle bütün tâbileri din düşmanlarına karşı daima kuvvet hazırlarlar.

Arap kavimleri ve sair insan taifeleri İslam dinine ittiba etmişlerdir. Arap emirlerinin bazılarının kızları esir olarak celp edilmiştir.

Hatta Ezvacı Tahirattan Safiye (r.a.) Hayber Meliki bulunan Ahtab isimli Yahudinin kızıdır. Hayber'in fethi zamanında ganimet olarak ele geçirilmişti.

Keza ümmetinden zengin bulunanlar emirleri muktezasınca fakirlere mallarının zekatını verirler. Nihayetsiz hayrat ve erzak fisebilillah ihdas ederler.

Asrı saadetinde bulunan Necaşi ve Mukavkıs'ın[50] ve daha bazı meliklerin Peygamberimizin huzuruna hediyeler takdim ettikleri malumdur.

---

50 *Mütercim:* Mukavkıs, ismifail sigasıyla aslında "uzun bina yapan" manasına olup asrı saadette Mısır ve İskenderiye Meliki bulunan Cüreyc bin Sina isimli zatın lakabıdır.

Sabıkan beyan olunduğu üzere mezkur melik Hatıb (r.a.) ile kendisine gönderilen Muhammedî nameyi son derece ihtiram ve tebcil ile okudu. Hazreti Peygamberimizin yüce vasıflarını sorup öğrenerek önceki ilahi kitaplara vukufu hasebiyle ahir zaman nebisi olduğunu itiraf etti.

Fakat "iman edersem kavmim arasına ihtilal düşer de meliklik ve saltanat elimden gider" diye iman etmekten mahrum kaldı. Halbuki Necaşi Hazretleri gibi ihlas ve tevekkül ile iman etseydi saltanatı masun kalarak iki dünya selametini ihraz edecekti.

Mezkur şahsın da Rum Herakli gibi başkanlığa hırsı pek ziyadeymiş. Hakikati itiraf etmesiyle beraber iman ve ittibadan kaçınması sırf kavminden sakınmasına binaen olduğu Resul-i Ekrem Hazretlerine arz olunduğunda, "Bakiyi faniye değişti. Yakın zamanda saltanatı da zail olacak." buyurmuş.

Hakikaten Hazreti Ömer'in hilafetinde Mısır ve İskenderiye onun elinden alındı.

Hafız İbn Hacer Askalânî'nin (aleyhi rahme) dediği gibi, gerek bu Mukavkıs ve gerek Rum Herakli Hazreti Muhammed'in namesinde yazılan beliğ ibarenin yüce nüktesini anlasaydılar saadete mazhar olurlardı.

Hazreti Fahri Risalet bunların mektuplarına "eslim teslem/Müslüman ol, selamet bul" hikmetli kelamını derç ederek İslam dinini kabul ettikleri takdirde kamil selamet husulünü vaat ve tebşir buyurmuştu.

Eğer bu sırra agah olup da iman etmiş olsaydılar hem Allah'ın vikayesine nail olacaklardı, hem milyonlarca ahalinin dalaletten kurtulmalarına müstakil sebep olacaklardı.

Lakin tevfik Allah'ın elindedir.

Tembih

Bu tür şahısların kalplerinde hasıl olan zaruri marifet ve tekzip emarelerine bitişik bulunan lisanî itirafların iman husulünde kafi olmadığı; hakiki iman ve İslam'da muteber olan erkan ve şeraitin neden ibaret olduğu; fetret zamanında ve meçhul kıtalardan birinde dünyaya gelip de İslam'dan haberdar olmayanlar hakkında ahiret yurdunda ne muamele olunacağı, Mühendishane Mekteb-i Âlîsinde acizane tedris etmekte olduğum "Mevaidü'l-inam fi berahini akaidi'l-İslam" ve "Nefaisü'l-kelam fi mehasini vazaifi'l-İslam" isimli eserlerimde lüzumu kadar tafsil edilmiştir.

Keza o hazretin iyilik ve fazilet kabilinden her şeyi kamilen ihraz ettiği; bütün kötülüklerden ve günahlardan sakındığı; yüce talimatı ve tebligatı bu noktadan asla ayrılmadığı, düşmanları nezdinde dahi tereddütsüz teslim edilir.

Mütercim: *Davud aleyhisselamın Mezamir'inden nakledilen şu yüce beşaret Zebur'un 45. mezmurunda 18 kadar ayet teşkil ediyor. Mezkur ayetler müellifin zikrettiği güzel vasıflardan başka daha birçok şemail-i Ahmediyeyi müştemildir.*

Onlar arasında Hazreti Resul-i Ekrem'in şerefli namı ve hatıratı, daima muvahhid lisanlarca yad edilip yüceltilerek nihayetsiz bereketlere medar olacağı, kendisi mahlukatın en faziletlisi olup pak nesli de kıyamete kadar baki kalacağı hususları da tasrih edilmiştir.

Gariptir ki Zebur'un şu ayetlerini tilavet eden Ehli Kitabın cümlesi mezkur beyanın Davud aleyhisselam zamanından sonra gelecek şanlı bir nebiye dair müjde olduğunu teslim ve itiraf ederler. Protestan uleması müjdelenen nebinin İsa aleyhisselam olduğunu zan ve iddia eder. Yahudiler de "Mezkur vasıfları haiz olan nebi hâlâ zuhur etmemiştir" derler.

Halbuki mezkur vasıfların ekserisi Mesih aleyhisselama uymadığı cihetle İsevilerin pek haksız olmaları ve o vasıfların hepsi bütün teferruatıyla beraber Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerine mutabık olmasına binaen Yahudilerin de gayet insafsız olmaları asla şüphe götürmez.

Mezkur vasıflar ile muttasıf olmasına ima edildi.

Şeref ve faziletçe en yüce olması da her yönden sabit olmuştur. Tafsilatı Fahreddin Râzî'nin (aleyhi rahme) "Bazısını da birçok derecelerle yükseltti." (Bakara, 253) ayet-i celilesini tefsir sadedindeki vazıh beyanlarına müracaatla malum olur.

Mübarek namı ise daima minarelerde ve minberlerde tazimler ve tebciller ile birlikte yüksek sesle zikredilmekte ve muhtelif bölgelerde bulunan milyonlarca Müslüman tarafından beş vakit namazda defaatle risalet-i Muhammediyesine şahadet edilerek ve salavat hediyeleri arz edilerek ubudiyet vazifesi ifa edilmektedir.

Mukavkıs'ın nebilerin sultanı olan Peygamberimizin huzuruna takdim ettiği on iki kalem nefis hediyeler içinde bir billur kadeh olup onunla Efendimiz Hazretleri su içerdi ve gönderilen bir aynaya da bazen bakardı.

Düldül isimli atı ve İbrahim isimli mübarek oğlunun validesi Mariye'yi (r.a.) de bu zat hediye etmiştir.

Nebevi sefir olan Hatıb Hazretlerine yüz altın ile birçok Mısır emtiası vermiş ve Arabistan yarımadasına kadar onu bir asker alayı ile teşyi ettirmişti.

Hazık bir tabip dahi göndermişti. Fakat Resul-i Ekrem Efendimiz bu şahsa hitaben: "Bizler öyle bir kavimiz ki ziyade acıkmadan yemek yemeyiz ve doymadan feragat ederiz. Bu cihetle senin burada durmana hacet yoktur." buyurarak iade eyledi.

Pak nesli olan seyyidler ve şerifler Osmanlı Halifesi tarafından her yönden ihtiram ve ikrama mazhar oldukları halde kainatı tezyin etmektedirler.

Burada ilave ettiğimiz sıfatlar ve alametlerin bir kısmı müellifin kelamında dahi ileride icmalen zikredilecektir.

Tembih

Mezkur alametler içinde yalnız ok atmak hususu bulunsaydı yine insaf ehli nezdinde kafi görülmesi tabiiydi.

Şu ok atma keyfiyeti hakikaten pek büyük bir nişanedir ki ahir zaman nebisinin İsmail aleyhisselamın neslinden geleceğine bir alameti farika olur.

Çünkü İsmail aleyhisselamın evladının ok atmakla iştiharları eski zamanlardan beri cümlenin malumudur. Hatta Resul-i Ekrem'in ashabını ok atmayı öğrenmeye teşvik etmesi esnasında "Ey İsmail evlatları, ok atmayı öğreniniz, zira sizin babanız ok atıcıydı" (Buhârî, Cihad) buyurmaları bu hakikate imadır.

Bu bapta varit olan hadis-i şerifler çoktur.

Mesela, "Her kim ok atmayı öğrenir de sonra terk ederse, o kimse bizden değildir." (Müslim, İmare) ve "Rum diyarı size fetih olunacaktır. Hiçbiriniz ok talimiyle ilgilenmekten aciz kalmasın." hadis-i şerifleri de Peygamberimizden rivayet edilmiştir.

Hem zamanla savaş alanlarında atmak fiili oka münhasır kalmayarak top ve tüfek dahi atılacağı Sultanı Enbiya Efendimize vahiyle malum olmasına binaen "Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın!" (Enfal, 60) ayet-i celilesini tefsir makamında genelleme yaparak "Kuvvet, atmaktır" (Müslim, İmare) buyurmuştur ki manası, "Allah Teâlâ'nın düşmanlara karşı hazırlamamızı emir buyurduğu şey uzaktan atmaktır. Bunun esbabını istikmal etmemiz lazımdır."

Keza Eş'iya aleyhisselamın Kitabında[51], o hazretin yeni bir tesbih ile gönderilip onu adaların ve çöllerin ahalisine ve bütün yeryüzü sakinlerine tamim buyuracağı derç olunmuştur. Hakikaten kılmakta olduğumuz namaza şekil olarak benzeyen bir ibadet önceki şeriatlarda yoktur ve istisnasız bütün mükellefler üzerine kati farzdır.[52]

Mezkur Kitapta Kaydar'ın sakin olduğu diyarda zikir ve senalarıyla sesinin yükseltileceği de tasrih olunmuş. Bu da pek açıktan bir şahadet addolunur. Çünkü mezkur diyar Arap beldeleridir. Efendimiz ile ceddi İsmail aleyhisselam arasındaki mübarek nesebinde tarihçilerin ittifakıyla dahil olan Kaydar bin İsmail orada sakin idi. Risalet-i Muhammediyenin parlak nuru

51 42/1-20.

52 *Mütercim:* Aşikardır ki bu tavsif ile risalet-i Muhammediyenin bütün milletlere ve kavimlere şümulüne de işaret edilmiştir.

ise hakikaten evvelce Arap diyarını tenvir edip ondan sonra sair afakı ihata eylemiştir.

Bunlardan başka mezkur Kitapta, methinin daima ilan edileceği; dini zikirleriyle Sâli'[53] üzerinde terennüm olunacağı; o hazretin putlara tapanları helake uğratacağı; âmâları süluk etmemiş oldukları bir tarike süluk ettireceği; saadetli zamanında Rab Teâlâ'nın Cebbar ve Müntekım sıfatlarıyla tecelli buyuracağı da risaletinin yüce alametlerinden addolunmuştur.

Hakikaten Efendimizin beş vakitte okunmakta olan ezan ve kametlerde risaletlerine mükerrerce şahadet olunur; dağlarda ve tepelerde mübarek namları yad edilir.[54]

İlahi hükümlerden hissedar olmadıkları gibi maarif ve sanayiden de bîhaber olan Arap müşriklerini ıslah ederek hidayet ve irfan yoluna sevk ve irşat buyurmuştur. Onların İslam'dan evvel devam eden hallerine nazaran âmâ diye tesmiye edilmeleri pek becadır.

Mezkur "tecelli" dahi şeriatında meşru kılınan cihattan kinayedir.

Cihat, îlâ-yı kelimetullah maksadıyla düşmanlarla mücadeleden ibarettir. Binaenaleyh mahiyetinde tam ihlası ve Allah'ın rızasını kazanmaya ihtimam dahil olduğundan mezkur kinayenin sıhhatinde gizlilik yoktur.

Matta İncilinde, "Mimarlar onu terk ettikleri halde daha sonra baş köşe kabul edilir." diye tavsif olunan mübarek taşın da Hazreti Resul Efendimize uyduğunu iddia edebiliriz. Çünkü o hazretin İsrail oğullarının "cariye nesli" diye ihtikara ittifak ettikleri İsmail aleyhisselamın yüce sülalesinden olduğu malumdur.

Mütercim: *Mezkur tavsif Matta İncilinin 21. babında 42. ayetindedir.*

Ondan evvel bir mesel zikrolunarak güya bir bostan sahibi kendi bostanından meyve celp etmek üzere kölelerini gönderdiğinde bostancılar onları kat-

53 *Mütercim:* Sel' lafzından muharref olmak gerektir. Bu lafız Medine-i Münevvere'de bir dağın ismidir. Peygamberimizin yüce şöhretinin oradan intişar ettiği malumdur. Yahut alelıtlak yüksek dağlar ve tepeler demektir. Bu halde hac mevsiminde birkaç yüz bin muvahhid tarafından ifa edilen ibadetlere işaret olur ki o esnada "Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke lek" / "Buyur Allahım! Ben senin emrine daima itaat ederim. Senin şerikin yoktur. Davetine daima sadakatle icabet ederim. Şüphesiz hamd de nimet de mülk de senindir. Senin şerikin yoktur." gür sedalarının dağları titrettiğine ecnebiler de şahit olmaktadır.

54 *Mütercim:* Putperestlik şanı olmadığı Kur'an'ın bunca ayetlerinde beyan buyurulmuş ve hatta şu dalaletin esasını kökten halletmek için İslam şeriatında mutlak olarak resim ile iştigal tahrim edilmiştir.

İşte bu sayede Tevhid-i İlahi doğuda ve batıda intişar ederek Arap yarımadası şirk kirlerinden tamamen temizlendi. Kutsallarının suretlerine ziyade ihtiramları görülen ve binaenaleyh putperestlere pek ziyade yakın bulunan Ehli Salibin de Şam diyarından hükümetleri derakap zail oldu.

letmişler de sonra oğlunu göndermiş, onu da bilip tanıdıkları halde helak etmişler. "Şimdi bunların şu cinayetlerine karşı bostan sahibinin ne muamelede bulunması lazım gelir?" diye sual olunmuş. Muhataplar da "Yapacağı muamele bellidir. Kudreti müsait olduğu takdirde o alçakları en şeni surette katledip yok eder. Bostanı da emniyet ettiği kimselere teslim eder" demişler.

Ondan sonra mezkur ayette şu temsilden maksat izah edilerek şöyle denilmiş:

Yahudilere hitaben Hazreti İsa aleyhisselam demiş ki: "Siz Kutsal Kitaplarda hiç okumadınız mı ki binacılar tarafından terk edilen bir taş ilahi inayet ile köşenin baş taşı olacaktır. Bu ise nazarlarımızda pek harika bir iştir. Onun için sizlere diyorum ki Allah'ın egemenliği sizden alınıp semerelerini iyi yetiştiren ve onu güzel kullanan bir ümmete verilecektir. Ve şu mezkur taşın üzerine düşenler paramparça olacak ve o her kimin üzerine düşerse derhal ezip toz edecektir." (42-44)

İşte bu taş şüphesiz şanı yüce Hazreti Resul Efendimiz olup ilahi egemenliğin verileceği vaat olunanlar da yüce İslam milletidir. Hıristiyan ulemasının bunu İsa aleyhisselamın kendisine hamletmeye yeltenmeleri birçok yönden fasittir:

(1) Mezkur taş ile kinaye edilen zat, Allah'ın oğlu kabul ettikleri İsa'nın gayrı olacağı kelamın gidişatından katiyen anlaşılır.

(2) İddialarınca Hazreti İsa aleyhisselam Yahudilerin elinde helak olmuştur. Bu halde taşın üstüne düşenlerin parçalanması ve altında kalanların ezilip helak olması nerede kalmış diye sorulmaz mı?

Hususen Hazreti Mesih aleyhisselam, Yuhanna İncilinin 12. babında zikredildiği üzere: "Her kim benim kelamımı işitip de iman etmezse ben ona mücazat etmem. Çünkü ben mücazat etmek için gelmiş değilim. Ben ancak alemi kurtarmaya gelmişim." buyurmuş. Bu ise arz olunan tavsife katiyen münafidir.

(3) Davud aleyhisselamın Zebur'unda dahi mezkur taşın baş köşe olmasına dair taaccüp "O bizim nazarımızda acayiptir" ibaresiyle ifade olunmuştur. Hıristiyanların itikadınca Davud aleyhisselam ise Hazreti İsa'yı o derece tazim eder ki uluhiyet itikadına kadar varır. Bu halde İsa'nın baş köşe olmasına taaccüp etmesini mucip ne olabilir? Ancak yukarıda arz ettiğimiz vecihle kadimden beri İsrail oğullarının, Hazreti Hacer'den (r.a.) neşet etmeleri hasebiyle İsmail evladını kendilerine mümasil tutmaması ve hakikaten o zamanlarda İsmail aleyhisselamın sülalesinden bir nebi zuhur etmiş olmaması oldukça taaccübü mucip olabilir.

(4) Sıdkı ve emaneti kati burhanlarla sabit olan, insanların ve cinlerin resulü aleyhissalavatürrahman Efendimizin işbu "Ben ve benden evvel geçen enbiya-yı izam şu vecihle temsil ediliriz ki bir zat âlî bir kasır bina eylemiş de en mutena mevkiinde bir tuğla mahallini boş bırakmış. Binaenaleyh kasrı temaşaya gelenler pek beğenmişler ve asla bir kusur bulmamışlar da yalnız o boş

mahalline ilişmişler. İşte o sağlam bina benimle ikmal edilmiş ve risalet dairesi sona erdirilmiştir." (Buhârî; Müslim) hadis-i şerifindeki ihbarı da mezkur taşın Peygamberimizin zatından ibaret olmasını icap eder.

Yuhanna'nın müşahedelerinde[55] kendisine sabah yıldızı ile kahir saltanat ihsan buyurularak Kadîb-i Hadid (demir değnek) ile insanları hidayet yoluna sevk edecek diye tavsif olunan zat da ancak Fahri Risalet Efendimizdir.

Çünkü dalaletin karanlık gecesinin saadetli sabahında hidayet nurlarını cihan afakına neşreden parlak yıldız, apaçık burhan olan Kur'an'dan ibarettir ki, "Size açık bir nur indirdik." (Nisa, 174) gibi ayetlerde kendisinden "açık bir nur" ifadesiyle tabir buyurulmuştur.

İslam satveti altında bütün milletlerin ve kavimlerin mağlubiyetleri de sabittir.[56]

Kadîb-i Hadid (demir değnek) Hazreti Muhammed'in parlak kılıcıdır ki onunla husumet ve isyana ısrar edenleri terbiye ve tenkil eyledi.

Mütercim: *Burada demir ile beyan, keskin kılıç manasını teyit eder ama aslında değnek ile asa murat edilmesi ihtimali de vardır.*

Siyer kitaplarında Peygamberimizin isimleri arasında Sahibü'l-Kadîb isminin de zikredildiği malumdur. Ulema bunun manasında iki ihtimal beyan ediyorlar. Zaten kök bilimine göre öyle olması iktiza eder.

Çünkü kadîb, fail manasında alınırsa kesen kılıç demek olur, eğer meful isim manasına alınırsa mesela ağaçtan kesilmesi itibariyle asaya denilir. Hazreti Resul-i Ekrem'in ise önünde asası götürülür ve açık mahallerde namaz kılacağı vakit kıble canibine dikilirdi. Çok defa da bizzat eline asa alıp yürürdü.

Meşhur kahin Satîh, Mecusilerin en mühim kadısı Mûbezan'ın rüyasını tabir ettiği esnada Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizi Sahibü'l-Hirâve unvanıyla yad etmiştir.

Hirâve, büyücek asaya denir.

Malum olduğu üzere Hazreti Muhammed'in veladeti esnasında Fars memleketlerinde Kisra tâkı yarılarak on dört balkonu birden yıkılması, bin seneden beri yanmakta bulunan Mecusi ateşgedesinin sönmesi gibi birçok acayip alametler vuku bularak ortalığı dehşet bürüdü.

55 2/26-29.

56 *Mütercim:* Onların nice kereler harika surette ilahi nusrete mazhar oldukları ve gayet az ve silahsız bulundukları halde dahi sebat ve şecaatleri sayesinde düşmanlara muzaffer oldukları bütün cihan halkının malumu ve müsellemidir.

Nuşirevan tarafından Mûbezan celp edilerek keyfiyet sorulduğunda Mûbezan o gece görmüş olduğu dehşetli bir rüyayı arz ile acayip vakıaları ilave etti ve "Mutlaka Arap diyarında mühim bir hadise vuku bulmuştur" dedi. Bunun üzerine Nuşirevan'ın Hire meliki bulunan Numan bin Münzir'e gönderdiği ferman mucibince Şam'da bulunan kahin Satîh'e müracaat edildi.

İşte o zaman kahin Satîh alemce müsellem olan fesahat ve belagatıyla söze başlayarak, bunların hep ahir zaman nebisi zuhuruna ve kisraların yakında inkırazıyla Fars memleketlerinin Müslüman atlılarca çiğnenmiş olacağına işaret olduğunu vazıh bir surette beyan ve ilan ettiği hengamda sözünün hatimesinde, "O dem ki tilavet çoğala, hirâve sahibi zahir ola, Mecusi ateşi söne, Save gölü bata ve Semave vadisinde sular taşa, artık Babil kavmi Fars'a ve Şam diyarı Satîh'e makam değildir" demişti.

Davud aleyhisselamın Mezamir'inde[57] Peygamberimizin daha birçok vasfı mezkurdur. Mesela, Habeş kavminin Peygamberimizin huzurunda bulunma şerefine nail olmaları, Yemen meliklerinin tazim için kurbanlar kesmeleri, muhtelif kavimlerin kendisine inkıyat etmeleri tasrih edildiği gibi, o hazretin muhtaç ve sıkıntıda olanları kuvvetlilerin tasallutundan kurtarması, zayıflara ve miskinlere merhamet ve inayet ile çare bulması da haber verilmiştir.

Evvelce zikredilenler Peygamberimiz hakkında kamilen ve kati surette tahakkuk etmiştir. Keza nurlu şeriatında, kudretlilerin ve zenginlerin zayıflar hakkında her türlü muaveneti göstermelerine dair pek çok kati emirler vardır; ayrıca hiçbir ferde zulüm reva görülmeyerek men edilmesi babında maddi manevi nihayetsiz kati yasaklar ortaya konulmuştur.

Miskinlere ve fakirlere bizzat inayet ve meveddet buyurması ise ihatası kabil olmayacak mertebeye erişmiş. Hatta onlara muhabbet, tevcih ve son derece tevazuundan nâşî dünya ve ukbaca o zümreye iltihak niyazına dair "Allah'ım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak vefat ettir ve miskinler zümresine ilhak ederek haşret" (Tirmizi, Zühd) duasını dergah-ı ehadiyete arz eylemişti.[58]

İnsanları faizden kurtarması da Mezamir'de[59] mezkurdur. Borç almaya muhtaç olan insanları şefkate mazhar eyleme, zenginleri faizsiz borç verme iyiliğine yönlendirme ve kâr maksadıyla faizi yasaklama hususunda İslam Şeriatının tavizsiz uygulamaları ise malumdur.

57 68/31.

58 *Mütercim:* Onun yüce hilafet makamına varis olan adaletli Osmanlı sultanları da her zaman biçarelere inayetle merhem olmaktadırlar. Bahusus Emsalsiz Padişahlar Padişahı Gazi İkinci Abdülhamit Han Efendimiz Hazretleri bu bapta dahi yüce seleflerine tefevvuk etmekte olduğu daima yar ve ağyarın gözü önünde müşahede edilmektedir.

59 15/1-5.

Nazil olan Kur'an ayetlerinden başka Hazreti Fahri Risalet Efendimiz bir hutbesinde "Bütün faizler ayağımın altındadır" (Müslim, Hac) buyurarak tamamıyla faizin ilgasını ilan buyurmuştur.

Sebe diyarının altınlarının o hazrete takdim olunması da Mezamir'de[60] münderiçtir. Sebe Yemen nahiyelerinden olup daha asrı saadette fetholunmuştur.

Keza tâbilerinin yeryüzündeki mahsuller gibi bereketli olması ve kendisine daima nihayetsiz bereketler arz olunması dahi alameti olarak ifade edilmiştir.

İslam dinine davete kıyam buyurduğu zamandan beri şimdiye kadar (Allah'a hamd olsun) ümmetinin efradı çoğalmaktadır. Gece gündüz kılınan namazlarda her mümin en az yirmi defa "Esselamü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullah ve berakâtühü" / "Ey nebi, Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun" hitabını ve günde on kere dahi "Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed" / "Allahım, Muhammed'e, Muhammed ehline ve ümmetine bereket ver" makbul duasını arz ve hediye etmektedirler.

Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur.

Keza Eş'iya Aleyhisselamın Kitabında[61], müeyyed ve muhtar olarak hak dini neşir ve îlâ babında asla melal ve fütur getirmediği mezkurdur. Bu da pek doğru ve gayet vazıh bir alametidir.

Nübüvvet mührü diye isimlendirilen alametin, onun kürek kemikleri arasında bulunduğu da aynı kitapta[62] sarahaten mezkurdur.[63]

Yine aynı kitapta, o hazretin isminin hiç duyulmamış harika bir isim olduğu; zatının da müşavir-i ilahi, Ebu'l-alem, Reis-i Selam olduğu; deve binicisi olduğu; delillerinin günden güne zahir ve mukarrer olduğu; sayesinde insanların asayiş ve emniyetinin arttığı; mübarek dininin zuhuruyla putların yerlere atılarak kırıldığı dahi yazılıdır.

Bu vasıfların acaba hangisinde şüphe olunabilir? Hakikaten Muhammed ismi ile ecdadından hiç kimse ve Ahmed ismiyle kendinden evvel hiçbir fert tesmiye edilmiş olmamasıyla mübarek namı hiç duyulmamış harika bir isim addolunur.

Her konuşması ilahi vahye muvafık olduğu cihetle kendisine müşavir-i ilahi denilmesi sahihtir. Kurtuluşa eren ümmeti emirlerine itaat ettikleri için

60 72. bab.
61 42/1-20.
62 9/6-7.
63 *Mütercim:* Nübüvvet mührü, güvercin yumurtasına yakın bir et parçasıdır ki nazik bedeninin rengine nispeten kırmızıya meylediyordu. Ancak üzerindeki siyah benin, sık kıllar altından göründüğü, miskî renk ve yeşil renk olduğu da rivayet edilmiştir.

Mezkur mühür iki kürek kemiği arasındaydı. Ancak sol kürek kemiğine daha yakındı. Üzerindeki yazı hakkında sahih rivayet yoktur.

ve o hazret de ümmetine yumuşaklık ve şefkatle muamelede bulunduğu için "alemin babası" sayılıyordu.

Keza Arap kavimlerinin sırf beşer nüfusu itlafından ibaret olan savaşlarını men ile onların can selametlerine vesile oldu.

İslam dini aleyhine kıyam edenleri tedip için İslam Şeriatında meşru kılınan cihat bu neviden değildir. Medeniyet asayişini takrir maksadıyla umumi selamet namına vaki olarak "katl, katli nefyeder" kabilinden olduğu aşikardır.

İsa aleyhisselam merkebe bindiği gibi o hazret de Arap kavminden olması hasebiyle deveye binerdi.

Maarif ve sanayi terakki ettikçe şeriatının hakikatleri bilinmekte ve şeriatına ittiba olundukça asayiş kuvvet bulmakta olduğu inkar edilemez.

Daha veladet gecesinde putlar baş aşağı oldu. Mekke fethi günü Kabe'nin içinde bulunan 360 kadar puta mübarek parmağıyla işaret buyurdukça yüzleri üzerine yıkıldılar.[64]

Yuhanna'nın müşahedelerindeki tafsilat dahi tamamen Hazreti Resul-i Ekrem'e uyar. Çünkü "Emin" unvanıyla yad edilmesi risalet davasından önce de meşhurdu. Her hükmünde, hatta karşısında savaşanlar hakkında dahi adaleti iltizam buyurması malum ve müsellemdir. Ümmet ve ashabına daima adaletle muamele etmelerini emrederdi; verilen sözlere ihaneti, savaş esnasında çocuk ve kadın gibi harp tedbirinden aciz olanları ve yalnız ibadetle iştigal edip de zaviyelerinde münzevi bulunanları katle girişmekten men ederdi.

Kendisine tâbi bulunan askerlerin beyaz elbiseler giymeleri de sabittir. Mübarek nezdinde elbiselerin en sevgilisi beyaz olduğu cihetle ümmeti hafta bayramı olan cuma günleri beyaz giymeyi tercih ederler.

Mübarek ağzından milletlerin boyunlarını vurmak için zuhur eden keskin kılıç da Arap beliğlerine kılıçtan ziyade tesir edip onları aciz ve mağlup eyleyen Kur'an-ı Azimü'ş-şan'dır.

Kendisi ve yüce emirlerine tâbi olanlarla muharebe anında maktul olan meliklerin etlerini yemek için kuşların birikmesi defaatle vuku bulmuştur. Meliklerin ve pek çok orduların müttefiken aleyhine kıyam etmeleri de görülmemiş değildir.

Mesela, asrı saadette Kisra'nın, Kayser'in ve Hayber meliklerinin tecavüzleri ve Ahzab vakasında muhtelif kavimlerin hücumları Siyer kitaplarında neticeleriyle beraber tafsil edilmiştir.

Mezamir'de[65] ümmet-i Ahmediyenin evsafı mezkurdur. Mesela iki yüzlü kılıçlar kullanmaları ve zorbalardan intikam almaları, silsilelerle ve zincirlerle bazı melikleri sevk ve teshir etmeleri beyan edilmiştir.

64 *Mütercim:* Siyer kitaplarında bu vakanın keyfiyetinin tafsilatı yazılıdır.
65 149/1-9.

Keza yatağa yatmaları esnasında ilahi zikirlerle sevinip rahatlamaları, her zaman tekbirler ve temcitler ile iştigali kendilerine minhac etmeleri de tasrih olunmuş. Hakikaten bu hallerin cümlesi onlarda görülmüştür.

Müslümanların uykuya yatacakları zaman yatak üzerinde özel duaları ve zikirleri vardır. Namaza başlamaları tekbir-i ilahi ile vuku bulur ve namaz içindeki intikallerin cümlesinde, ezanda, kamette ve bayram namazlarında tekbirleri tekrar ederler. Hususen arife günü ve Kurban bayramında her namaz akabinde camilerde tekbirleri alenen getirirler.

Keza Tesniye Kitabında[66], İsrail oğullarının ilahi gazaba müstahak oldukları cihetle ileride onların cahil bir halk ile tedip olunacakları zikredilmiş. Tedip ve tenkillerine vasıta olan ümmete talepsiz ilahi hediyeler ihsan buyurulacağı da alamet kılınmıştır.

Arap yarımadasında bulunan Yahudiler celadet ve metanet ashabı oldukları halde İslam satvetine karşı duramayıp perişan oldular. Bunlara galip gelen Araplar ise hakikaten hidayete nail olmalarından evvel pek cahildiler; hatta itikatlarınca putlara tapmak dinlerin en şereflisiydi. Daha sonra onlara ihsan buyurulan mukaddes şeriata dair fikirleri yoktu; dolayısıyla onun verilmesini talep ve intizar onlardan sadır olmuş değildi.

Eş'iya aleyhisselamın Kitabında[67], Hazreti Muhammed'in aslî beldesinin de zikri vakidir. Şöyle ki: O mevkiye "ey kısır"[68] nidasıyla hitap olunarak, vahşi evlatların meskeni iken ileride vüsat ve mamuriyet kazanacağı; her yönden takdis ve tazime mazhar kılınarak, her yerden daha aziz ve muhterem olacağı müjdelenmiş. Buna mukabil şükür ve sena ifasıyla memur edilmiştir.

Bu ise Mekke-i Mükerreme'ye tamamen uymaktadır.

Çünkü orada en evvel -sûrî uzaklaşmaya binaen boşanmış menzilesine tenzil olunan- Hacer'in (r.a.) iskan edilmesiyle oğlu İsmail aleyhisselamın o mübarek mahalde yerleşen evlat ve ahfadına vahşi evlatlar denilmiştir.

Nasıl ki Tevrat'ın Tekvin Kitabında[69], İsmail aleyhisselamın vahşet yerinde karar eylemiş olduğu beyan olunmuş ve Sâre (r.a.) evladı, kocası olan kadının zürriyeti sayılmıştır.

İşte İsmail'in (a.s.) pak sülalesiyle meskun bulunan Mekke şehrinin daha sonra onlardan zuhur eden Peygamber Efendimiz sayesinde şeref ve faziletinin bilinmesi; onların Sâre evladından üstün tutulması ve türlü türlü tebcile mazhar edilmesi inayetine nail oldular. Buna binaen kendisine teveccüh eden

66 32/21.
67 54/1-3.
68 Geçmiş zamanlarda Mekke'den İsmail aleyhisselamdan sonra hiçbir peygamber zuhur etmemesi bu tavsife sebep olmuştur.
69 16/11-12.

emirler ve hitaplar muktezasınca teşekkürler, tesbihler ve temcitleri çoğaltması her yönden münasip görülür.

Hakikaten dünyadaki kadim mabetlerin hiçbirinde görülmeyen bolluk bereketi Peygamber Efendimiz sayesinde orada mevcuttur. Bütün Müslüman kavimler tarafından faik ihtiramlar ile ubudiyet ifa edildiğine alemin nazarları önünde şahit olunmaktadır. Kadimden beri Müslüman sultanlar ve bilhassa seçkin Osmanlı halifelerinin muhterem Haremeyn hakkındaki meşkur hizmetleri sınırsızdır.

Mütercim: *Hacer (r.a.) bir kavle göre, Mısır meliklerinden bir zatın kızı olup her nasılsa esarete düşmüştü. Hazreti İbrahim'in (a.s.) zevcesi Sâre binti Hârân*[70] *(r.a.) ile beraber Irak'tan Şam diyarına hicreti esnasında uğradıkları Ürdün melikinin Sâre'ye karşı sui niyete kıyam etmesiyle hemen elleri kurudu ve gayet şiddetli bir deprem zuhur etti. Mezkur melik, bu alametlerden tenebbüh ederek rücu ve nedameti üzerine, Sâre'nin mübarek duası sayesinde afiyet buldu. Böylece Sâre'nin iffetkar kerametine muttali oldu. İşte o zaman Hacer'i Sâre'ye hediye etmişti.*

Sâre de sonradan onu zevci İbrahim aleyhisselama temlik etti. Fakat Hazreti İbrahim'in ondan oğlu İsmail aleyhisselam dünyaya gelerek nur-ı Muhammedî onun alnında parlayınca, beşer olması hasebiyle Sâre'nin gayretine dokunarak pek ziyade mahzun oldu. Çünkü kendisinin o zamana kadar evladı olmamıştı. Gerçi müteakiben Mevla'nın ihsanıyla ondan da İshak aleyhisselam dünyaya geldiyse de, babaları nezdinde Hazreti İsmail'in daha sevgili olmasını vesile edinerek validesiyle beraber onun başka bir mahalle naklolunmalarını talep etti. Bu hususa dair ilahi izin varit olarak nakledilecekleri mahalli tayine memur bir de melek gönderilmesi üzerine, Hazreti İbrahim bineğine bindi ve onları da beraberine aldı. Refakatlerindeki melek yola delalet ederek doğruca Mekke-i Mükerreme'ye geldiler.

O vakit orası insanoğlunun olmadığı ıssız bir vadi olup asla meskun değildi. Çünkü mevkiinin ziraata kabiliyeti olmadığı gibi sudan da eser yoktu. Yalnız o mahalle yakın yerlerde Amalikalardan bazı kimseler otururlardı. Hazreti İbrahim (a.s.) sonradan Beyti Şerifi bina eylediği mübarek yerde onları terk edip yanlarında bir miktar hurma ile biraz da su bıraktı. Gideceği zaman Hacer onun ardına düşüp "Bizi kime terk ediyorsun" diye feryat etmesi üzerine "Sizi Allah'a emanet ediyorum, ilahi emir bu vecihle sadır olmuştur" buyurdu. Hacer de "Bu takdirce Allah bize kafidir" diyerek müteselli oldu.

70 Bu zat, en sahih kavle göre, Hazreti İbrahim'in (a.s.) amcası kızıydı. Ve Havva validemize tamamen müşabeheti vardı. Hazreti Yusuf'un (a.s.) hüsnü ve cemali, ninesi olan o mübarek kadından miras idiyse de onun hüsnü derecesine vasıl değildi.

Hazreti İbrahim dönerken bir yüksek tepe üzerine çıkınca baba şefkatiyle onların tarafına yöneldi ve Cenab-ı Hayrül-Hâfizîn Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerine Kur'an-ı Kerim'de mezkur olan "Ey bizim Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal mâbedinin yanında, ekin bitmez bir vâdide yerleştirdim. Ey bizim Rabbimiz! Namazı gereğince kılsınlar diye böyle yaptım. Ya Rabbî! Artık insanların bir kısmının gönüllerini onlara doğru yönelt, onları her türlü ürünlerden rızıklandır ki Sana şükretsinler." (İbrahim, 37) duasıyla halisane münacat buyurdu.[71]

Hacer (r.a.) de dönüp evladı yanına geldi. İsmail aleyhisselam ise henüz iki yaşına yakın olup süt emerdi. Onu emzirdi. İbrahim aleyhisselamın vermiş olduğu emre imtisalen semre ağacı dallarıyla bir kulübecik yaptı, orada oturdular.

Sonradan suları tükenip Hacer'in sütünün de kalmaması sebebiyle evladının helake yaklaştığını gördüğünden pek ziyadesiyle sıkıldı. Su aramak arzusuyla Safa ile Merve arasında gezmeye başladı. Birçok kereler Merve'den Safa'ya ve oradan yine Merve'ye çıkıp yorulduğu ve gayet ıstıraba duçar olduğu esnada kulağına bir seda geldi. Her tarafına bakınıp da kimseyi görmediği için açlıktan ve dermansızlıktan naşi öyle bir tahayyülden ibaret zannetti. Biraz vakit geçince o sedayı bir daha işitiverince gaipten bir seda olduğunu anlayıp eğer yardım maksadıyla gelmişse ses sahibinin gözüne görünmesini niyaza başladı. Hemen Cebrail aleyhisselam kendisine zahir oldu ve önüne düşerek Hazreti İsmail'in bulunduğu mahalle yakın şimdiki zemzem kuyusunun yerine vasıl olduklarında Cebrail aleyhisselam kanadı ucuyla yahut ayağının topuğuyla o mahalle dokundu. Derhal zemzem suyu feveran etmeye başladı.

Suların akmasını görünce ziyan olmasından korkarak Hacer, Kıpti lisanıyla "dur dur" manasına "zem zem" demiş ve mezkur kuyunun bu nam ile yad olunması da ondan kalmıştır.

Bu husus Hacer'e pek ziyade teselli bahşetmiş oldu. Ayrıca Cibril-i Emin, akıbetlerinin iyiliğine dair birçok müjde verdi.

Yakın zamanda yanlarına hayırlı arkadaşlar geleceğini ve Hazreti İsmail'in büyüyüp babasıyla beraber Beyt-i Şerif'i bina etmeye memur edileceklerini beyan edip daha münasip birtakım mühim sözler söyledi.

Mübarek zemzemin ise şimdilerde bile niyet güzelliği sayesinde her maksada yardım ettiği malum ve mücerreptir. Binaenaleyh onlara yiyecek makamına da kaim oldu.

---

71 Aslî maksat namazların güzelce edası olması hasebiyle o fıkraya daha ziyade itina buyurarak "Rabbena" kelimesini tekrar etti. İsmail aleyhisselamı orada iskan, onun neslini de iskanı kapsadığından cemi sigasıyla onlar da duaya dahil edilmiştir.

Hakikaten İbrahim Şeriatı tağyir edilerek Mekke ahalisi putperestliğe sapıncaya kadar bu duanın semerelerini tamamen toplamaktaydılar. Şimdi dahi Allah'ın hikmeti oradaki bolluk ve bereket hayret-fezadır. Hatta her zaman yaz, ilkbahar ve sonbahara mahsus olan meyvelerin bile hemen hepsi bulunmaktadır.

Bu sırada Arafat cihetlerinde meskun olan Amalikalardan iki kimse kaybettikleri develerini aramaya çıkarlar. Uzaktan kuşların mezkur vadiye konup kalktıklarını görerek şaşırırlar da oraya gelirler. Asla su bulunmadığını yakinen bildikleri mahalde, öyle suları feyezan etmekte bulunan mübarek kuyuyu gördüklerinde, bunun büyük bir harika olduğunu anlayarak Hazreti Hacer'in yanına varırlar. Keyfiyeti sorup da sırf onların hürmetine bu nimetin zuhur eylediğini öğrendiklerinde, gayet muazzez ve mukaddes kimseler olduklarına istidlal edip ihtiram eylediler ve "Sen bizi suyuna ortak edersen biz de hayvanlarımızın sütüne seni müşterek ederiz ve müsaaden olursa kavmimizi de buraya getirerek size komşu oluruz" dediler.

Hacer'in muvafakati hasebiyle varıp kabilelerini getirdiler. O günden itibaren o mübarek arazide mamuriyet peyda olmaya başladı. Bu vecihle Hazreti İbrahim'in mübarek duasının icabet eseri hemen zuhur eyledi.

Birkaç gün sonra Hazreti İbrahim onların ziyaretlerine gelip yerlerini şenlik içinde, kendilerini izzet ve refah halinde görünce pek ziyade memnun oldu ve bundan sonra da ara sıra teşrif etmeye başladı.

Fakat gece kalmazdı. Ne hikmete mebni ise zevcesi Sâre'nin sözünü tutmaya ilahi vahiy muktezasınca memurdu. Sâre de hemen bir günde gidip gelmesine muvafakat edebildiğinden, Hazreti İbrahim bineğine binip Şam'dan hareket ile kuşluk vaktine kadar gelirdi. Onları görüp derhal avdet ederek akşamdan evvel yine Şam'a dahil olurdu.

Sonradan Yemen diyarından Cürhüm kabilesi de oraya gelip orayı vatan edindiler. Onların lisanı Arapça olduğundan İsmail (a.s.) Arapça lisanıyla konuşmaya başlayarak fesahat ve belagatta cümlesine faik oldu. Hatta Arapçayı yeniden tehzip ve ıslah buyurduğu cihetle İbn Abbas (r.a.) "Arap lisanıyla en evvel Hazreti İsmail (a.s.) tekellüm eylemiştir" diyordu.

Bu esnada kurban kıssası vuku bulmuştur. Bu kıssayı İshak (a.s.) hakkında iddia edenlerin isabetsizlikleri aşikardır. İshak, validesi Sâre ile Şam'da meskundu. Kurbana dair emrin ise Hazreti İbrahim'e Mekke'de verildiği ve emre imtisal etmesinin Mina'da vaki olduğu, semadan nazil olan kurbanın boynuzlarının Kabe'ye asılarak İbn Zübeyr (r.a.) vakası esnasında Beyt-i Şerif'in yanmasıyla onların da yanmış olduğu tarihçe malum ve ispatlı şeylerdendir. Bunu teyit eden daha pek çok deliller vardır.

Sonradan İsmail (a.s.) Cürhüm kabilesinin reisi olan zatın kızını nikahlayıp pek çok evlatları oldu. Ve pak nesli çoğalarak Arap yarımadasına yayıldılar.

Mezkur tafsilat muhterem okuyucularca malum kabilinden ise de Hazreti Hacer'in kadrinin yüceliğini, hayatının bir miktarını ve konuyla ilgili birçok faydalı hatırlatmayı içerdiğinden tamamen sadetten hariç addolunmaz itikadındayım.

Elhasıl önceki resullere mensup bulunan mukaddes kitaplarda irsal olunacağı vaat buyurulan ahir zaman nebisi aleyhissalavatürrahman hazretlerine alamet olmak üzere zikredilen yüce vasıfları öğrenen taifeler, onları Hazreti Fahri Risalet Efendimize ve ashabı kiramına tatbik ettiklerinde, hiçbir alamet eksik kalmayarak cümlesinin tamamen uyduğunu vazıh bir surette anladılar.

Buraya kadar saydığımız alametler[72] yetmişe baliğ olmuştur. Halbuki yetmiş adedi örfen de çok sayılır. Hatta mübalağa makamında "Yetmiş defa sana söyledim de anlatamadım" denir.

Binaenaleyh şu minval üzere istidlale lüzum gören işbu taife diğerlerine hitaben dediler ki:

Mezkur kitaplarda şu mübarek alametlerin beyan ve ilanından sonra hiçbir peygamberde içtima ettiği görülmediği halde, Hazreti Muhammed'de (a.s.) kamilen tahakkuk ettiğinden araştırmalarımız sayesinde şüphemiz kalmadı.

Evet! Bazı alametleri o hazretten evvel geçen enbiya-i izamda bulabiliriz. Fakat bazılarının da hilafını görüyoruz.

Mesela, iyilik ve ihsanı sevmek, şer ve adaveti sevmemek alametinin Mesih aleyhisselamda dahi sabit ve muhakkak olduğunu kimse inkar edemez. Lakin alemin meliklerinin kendisine inkıyat eylemiş olduğu, yahut kadîb-i hadid ile insanları necat yoluna sevk eylediği de iddia olunabilir mi? Ve zuhuruyla puta tapanları hizlana duçar ederek düşmanlarını katlettiği görüldü mü?[73]

Son derece çok olan şu alametlerin kamilen o hazrette bulunmasının tesadüf kabilinden addolunması akıl sahiplerince onaylanamaz. Bunca harika evsafın içtimaını tesadüfe hamletmek ancak körü körüne inat edenlere yakışır.

Bu halde, inadı terk etmeyip, kötü akıbetten de endişe etmeyip, ne akıl ve şeriat, ne de örf ve âdet Hazreti Muhammed'in (a.s.) müjdelenen nebi olması-

72 *Mütercim:* Müellifin beyan ettiği alametlere nazaran.

73 *Mütercim:* Hatta yeniden bir ilahi din neşredip onu aleme kabul ettirebildi mi? Çünkü İsa'nın dini aslında Musa'nın şeriatının bazı cihetlerini tahfiften ibaret bir sahih din idi. Fakat İsa (a.s.) mümkün değil İsrail oğullarına o tadilat kısmını tasdik ettiremedi.

Şimdiki İsevilerin o hazrete nispet ettikleri din sonradan ihdas olunmuş ve kendisinden birkaç asır sonra intişar etmeye başlamıştır. Buraları esasen malum şeylerdir. Şu icmalin tafsilatını ve cereyan eden İseviliğin ahvalinin hakikatini anlamak isteyenlerin ise Muhterem Ahmet Mithat Efendi Hazretlerinin Müdafaa isimli hakîmane telifini mütalaa etmeleri iktiza eder. Mezkur kitabın daha ilk cildi mütalaa edilirken Hıristiyanlığın mahiyeti anlaşıldıktan başka en muteber tarihlere müstenit faydalı malumat ve pek çok garip haller muhterem okuyucuları hem müstefit eder, hem eğlendirir. Bilhassa ihtiva ettiği ilmî tetkikat ve hakkane derin mülahazalar mezkur müellifin yüceliğini hakikatşinaslar nazarında bir kat daha artırır. Allah ona bol hayırlar versin.

na mani olmamasıyla beraber, bizler malum alametlerin ve vasıfların hepsini kendisinde şüphesiz görüp durduğumuz ve bilip tanıdığımız halde, "Hayır, malum ve mukarrer alametlerin hakiki sahibi o hazret değildir. Onların sahibi bundan sonra zuhur edecek bir zattır" diyerek muhakkak bir hadiseyi vaki olmamış hükmüne tenzil edip geleceği şüpheli ve mevhum olan başka bir şahıs intizarında bulunarak abes ile iştigal eylemek gibi büyük bir hamakati kendimize yakıştırarak akıl sahipleri nazarında izan ve itibar sahasından dur olmayalım.

Çünkü bu takdirde hakkımızda ne denilse yeri vardır; ahmaklığımız ve cehaletimizde ne kadar şiddet ve mübalağa edilse sezadır.

Hiç şüphe yok ki, hakikat bu mertebede kendini arz eylemişken, biz kabulden imtina edip evhama ittiba edersek, kendimizi şöyle bir ahmak köleye benzetmiş oluruz:

Mezkur kölenin efendisi eline bir mektup vererek "Biraz sonra bir kimse gelip senden şu mektubu talep edecek. O gelen kimsede şu minval üzere birtakım alametler bulunacaktır. Dediğim alametleri müşahede edince hiç tevakkuf etmeyip mektubu ona ver" demiş ve iki kimsenin bile iştirak edebilmesi mümkün olmayacak mertebede pek çok hususi alametler beyan eylemiş.

Hal bu merkezde iken, o vazifeli zat kölenin olduğu mahalle kadar gelip mezkur alametlerin hepsini haiz olduğu halde efendinin bıraktığı mektubu talep eylediğinde, köle mezkur alametleri görüp onu tanımasıyla beraber, "Hayır, mektubu veremem. Belki efendimin murat ettiği zat sen olmayabilirsin" dese, aklı başında herkes bunun emre muhalif bir harekette bulunarak şiddetli mücazata müstahak olmasına ve muhakkak ve kati bir emre itibar etmeyerek mevhum bir emir tahayyül edip intizara kıyam etmesinden dolayı adeta mecnunca bir vesveseye düşmüş bulunmasına hüküm vermez mi?

Bizler de nübüvvet alametleri ve risalet şahadetlerine muttali olduktan sonra Hazreti Muhammed'e (a.s.) ittiba etmeyip de hâlâ gelecek başka bir nebi intizarında bulunursak, (hususen, yüzlerce seneler geçirdiğimiz halde o beklediğimiz nebi zuhur etmezse) aklıselim erbabının o ahmak köle hakkında verdikleri doğru yoldan inhiraf hükmünü bizim hakkımızda vermeye salahiyetleri olamaz mı?

Davasında sadık olmasıyla ilgili sair kati burhanları bir yana bırakırsak, ona uyan yüce alametleri besbelli ortada olan ahir zaman nebisi hazretlerine iman ve ittiba etmediğimiz surette, yarın Rabbülâlemîn ve Ahkemülhâkimîn Hazretlerinin huzuruna varıp da bizim kayıtsızlığımızın sebebini sual buyurduğunda acaba ne vecihle cevap verebilmemiz mümkündür?

Yalan irtikabıyla "O alametleri kendisinde bulamadık" desek, kurtuluşumuza medar olur mu? Bizler ise Vâcibü'l-Vücûd ve Allâmü Esrar-ı Gayp ve Şühûd

Hazretlerine gizli kalabilecek bir hakikat olmadığını biliriz. Binaenaleyh böyle bir yalan söylemeye cesaretimiz olamaz.

Yahut "O şanlı nebi geldi ve kendisini alametlerinden tanıdık; fakat o alametleri haiz sonradan başka bir zatın daha gelme ihtimali bulunduğundan bizler onu beklemekle meşgul idik" dersek, Bârî Teâlâ Hazretleri "Bu intizarınıza sebep neydi? Doğruluğu ve davası tahakkuk eylemiş olan bir resulü tasdik ve kabulden vazgeçmekte hangi delile istinat ediyordunuz?" diye bizi ilzam buyurmaz mı? Elbet bundan daha açık ilzam mı olur? Çünkü bu ilahi hitaba karşı biz ne diyebiliriz? "Hayır ya rab, biz öyle delile filana istinat etmiyorduk. Muhakkak emri terk edip mevhum emri intizarda bulunuyorduk" demekten gayrı ne cevap bulacağız? Bu vecihle yakamızı Hazreti Kahhar'ın kahır pençesinden kurtarabilmek ümit olunur mu?

Demek oldu ki, bize lazım gelen, sair aklıselim erbabı gibi Hazreti Muhammed'e (a.s.) iman ve ittiba etmektir. Ve bu hususta dolayı bizim manen ve maddeten zarar görmek ihtimalimiz yoktur.

Hak ve hakikate ulaşmak maksadıyla istidlal makamında farzımuhal de caizdir. Haydi biz de farz edelim ki, Cenab-ı Rabbü'l-alemin ve onun mukaddes katından gönderilen önceki nebilerin mukaddes kitaplarda beyan ve ilan eyledikleri alametler ve vasıflarla murat buyurulan zat aslında o hazret değilmiş de, bizler sırf mezkur alametlerin içtimaına nazaran ahir zaman nebisinin o olduğunu itikat ederek tâbi olmakta hata etmiş olalım.

Elimizde hüccet ve dilimizde kabule şayan bir mazeret bulunacağı cihetle rabbimiz huzurunda asla muaheze göremeyeceğimiz aşikardır. Çünkü bu takdirce diyebiliriz ki "Ey yüce rabbimiz, sen her şeyi bilirsin. Müstakbel hadiseler vukuundan önce senin malumun olup ilahi zatına hafi kalamazdı. Sadık resullerle yalandan risalet iddia edenleri ve edecekleri de bilirdin. Mezkur davada yalancı biri zuhur edip de kitaplarda yazılan alametleri kamilen ihraz edeceğini de bildiğin halde, ilahi hikmetinin ve yüce rahmetinin ve şefkatinin muktezası değil miydi ki, gelecek sadık resul hakkında tayin olunan alametleri bizlere ilana vasıta kıldığın önceki nebilere emredip de, sadık olanı yalancı olandan temyiz ve tefrike medar olacak bir tanecik olsun alameti farika zikredip beyan etseydiler. Ve hiç olmazsa bizlere hitaben 'Sadık nebiden evvel onun vasıf ve alametlerini tamamıyla ihraz eylemiş bir yalancı şahıs zuhur edecektir, sakın ona tâbi olmayın' deseydiler. Mademki böyle bir tembih ve ikaz vuku bulmadı ve bizler de tayin edilen alametlere binaen ve sana itaat maksadıyla o zata tâbi olduk, ilahi indinde mazur olduğumuz aşikar olduğundan hikmet ve keremin muktezası bizi af buyurmaktır."

Bu ifadelerimizin sadece farzımuhal olduğunu evvelce tasrih etmiştik. Evet, öyledir. Zira son derece çok olan kati alametlerin muktezasının bulunmaması ihtimali akılca ve âdetçe imkansız olduğu gibi, Müteal Hakîm ve Emsalsiz Kerim olan Rabbimiz Teâlâ Hazretlerinin kullarına hakikati telbis

eylemesi de uluhiyetinin şanı değildir. Çünkü hikmeti ihlal eden noksanların hepsinden mukaddeş ve münezzeh olduğu kati malumumuzdur.

Buna göre, vaat edilen nebi Hazreti Muhammed'in (a.s.) gayrı olsaydı, o hazrette bulunmayan bazı alametler dahi bizlere behemehal tebliğ olunurdu. Halbuki ne öyle bir alamet beyan olunmuş ve ne ilan tarihinden sonra, arz olunan evsafı haiz başka bir peygamber zuhur etmiştir.

Hakikat bu minval üzere karar bulmuşken, Hazreti Peygamber Efendimizin ahir zaman nebisi diye müjdelenen hidayet rehberi zat olmasında tereddüt ve şüphe etmek, adeta Bârî Teâlâ'nın hakikati telbis eylediği şeklinde bir iftira olacağı gün gibi ayandır.

"Bizim bu cinayete cüretimiz olmadığından ve -Allah'a hamd olsun- tam itminanla kalbimiz dolmuş bulunduğundan iman ve ittibadan başka selamet çaresi ve saadet sermayesi bulamayız" diyerek bu taife de ezeli saadetlerini ibraz ettiler ve fıtrat selametinin muktezası ile amil olarak yüce mertebeler ihraz eylediler.

Aşikardır ki, istidlal erbabından olan şu taife, önceki ilahi kitaplarda beyan olunup da Hazreti Muhammed'in asrı saadetinden sonra yakın ve uzak zamanlarda hatta bulunduğumuz asırda bile yüce İslam milletine dair zuhur eden sair alametlerini dahi müşahede etmiş olsaydılar, hasımlarına karşı ispat ettikleri delillerin kuvvet ve metaneti bir kat daha artacağından iftihar ve sevinçleri de artardı.

Çünkü son asırlara ermiş olan temyiz ve ıttıla erbabı, Fars, Rum, Hint, Çin ve Berber diyar ve memleketleri de fethedilerek ahalisinin çok büyük kısmının Muhammed ümmetine iltihak ettiklerini müşahede edip Davud aleyhisselamın Mezamir'inde[74] "Milletler onun satveti altına girecek" ibaresiyle beyan olunan mühim alametin pek vazıh surette tahakkuk eylediğini de anladılar.

"Milletlerin ve kavimlerin İslam satveti altına girmesi ve memleketlerin ve beldelerin Muhammed ümmeti tasarrufuna dahil olması, mezkur ayeti tasdik edici olamaz; bilakis o ayetin ifadesi, bizzat şanlı nebinin kendi tasarrufu altına dahil olmayı iktiza eder." denemez.

Çünkü bu tabir meşhur mecaz nevinden olup önceki ilahi kitaplarda benzerleri çoktur.

Mesela, Bârî Teâlâ İsrail oğullarını Mısır'dan ihraç eylediği zaman onlara mukaddes toprakları temlik edeceğini vaat buyurmuştu. Halbuki mezkur temlike nail olanlar onların zürriyetidir. Hazreti Musa (a.s.) ile Mısır'dan huruç eden İsraillilerin hepsi, kırk sene kadar süren Tih çölü yaşamları sonunda yine orada ölmüşlerdir. Bu onların kitaplarında dahi yazılıdır.

74 45/2-18.

Keza Mezamir'de zikredildiği üzere, Ahmed namı yeni asırlarda ve takip eden asırlarda yad ve tebcil olunmakta; pak nesli Hicaz, Yemen ve batı cihetlerinde emirlik ihraz etmekte; sena ve methi ile Arap, acem ve muhtelif ümmetlerin lisanları tezyin olmakta ve daima tahiyyeler ve salavatlar hediye etmekle Muîn Rabbin rızasını elde etmeye çalışmaktadırlar.

Buhtünnasr'ın[75] görmüş olduğu rüyanın tabirinde[76] Danyal aleyhisselamın şanlı nebi Peygamber Efendimiz Hazretleri ile ashabı kiramı haklarında beyan buyurduğu kamil saltanat da tahakkuk etmiştir. Zira yüce İslam milleti az vakit zarfında doğuya ve batıya malik olmuş ve mezkur rüyanın şiddetli taalluku bulunan Fars memleketlerini de fethetmişlerdir.

Demir, toprak, gümüş, altın ve bakırdan mürekkep olan put üzerine semadan nazil olup da onu parçalayan büyük taş Resul-i Ekrem Efendimize tam uymuştur.

Çünkü mezkur eczaların tabiri olan Fars devletlerinin İslam'ın zuhuruyla muzmahil olup gittiği ve sonradan mezkur taşın büyük bir dağa tahviliyle dünyayı doldurmasını tabir buyurduğu vecihle İslam saltanatının gayet tevessü ve istikrar eylediği de inkar edilemez.

Mütercim: *Bu rüyanın tabiri Danyal aleyhisselamın Kitabının 2. babında mezkur olup 31. ayetten 45. ayete kadar olan ayetler hep ona dairdir ve tafsilatı aşağıdadır:*

Buhtünnasr acayip bir vakıayı görüp onun vermiş olduğu fevkalade dehşetten dolayı uykusundan uyandığında hatırlayamamışsa da, kendisine pek ziyade merak ve ıstırap vermiş. Binaenaleyh kahinleri ve müneccimleri huzuruna getirterek "Görmüş olduğum dehşetli rüyayı tabiriyle beraber bana ihbar edemezseniz hepinizi katlederim" demiş.

Bunları hayret istila eylediği esnada, mezkur zalimin hapishanesinde bulunan Hazreti Danyal'a nazil olan ilahi vahiy iktizasınca Danyal aleyhisselam "Benden başka o rüyayı bilecek ve tabir edecek kimse yoktur" diye Buhtünnasr'a haber gönderdi. Onun daveti üzerine teşrif edince buyurdu ki, "Sen rüyanda büyük bir heykel gördün. Onun başı altından, sadrıyla kolları gümüşten, kar-

75 *Mütercim:* Burada murad, bu nam ile maruf olan ikinci şahıstır. Mezkur zat, Asur devletini mahvedip Babil şehrini hükümet merkezi ittihaz etmişti. Kırk üç sene saltanat sürmüştür. Milattan 606 sene evvel İsrail beldelerini ve onların hâmileri olan Mısırlıları vurdu ve birçok Yahudiyi Babil'e nefyetti. Biraz müddet sonra itaatsizliklerine binaen mezkur memleketleri tamamen istila ile mübarek Kudüs'ü tahrip etti. Mezkur Yahudilerin enbiya-i izama ve Musevi şeriata hürmetsizliklerine binaen Allah tarafından tasallut edilmiş büyük bir belaydı. Fakat kendisi de ahir ömründe cinnete müptela olarak dağlara düştü ve nice inlemelerle helak oldu.

76 Danyal, 2/31-45.

nı ve baldırları bakırdan, topukları demirden, ayaklarıyla parmaklarının bir kısmı demir ve bir kısmı da topraktandı. Son derece şaşkınlıkla sen bu heykele bakıp dururken havadan bir taş düşüp onun ayaklarına vurdu ve hemen yıkılarak bütün parçaları dağıldı, hatta toz gibi olup berhava oldu da, bir parçası bile yerinde kalmadı. Nazil olan taş hemen büyüyerek bütün alemi doldurdu ve dağ gibi mahallinde karar tuttu. İşte sana gördüğünü unutturan da, ansızın vuku bulan bu garip hadisedir."

Mezkur melik, Danyal aleyhisselamı tasdik makamında "Evet, gördüğüm rüya hakikaten bundan ibarettir. Şimdi de tabirini beyan buyurun" dedi.

Danyal aleyhisselam buyurdu ki:

"Mezkur heykel dünyevi saltanattır. Sen onun başı menzilesindesin. Senden sonra başka bir hükümet teşekkül edecektir ki, senin hükümetine nispetle küçüklüğü hasebiyle gümüş ile temsil olunmuştur. Ondan sonra bir hükümet daha zuhur edip gayet tevessü edecek ve demirden ibaret olan başka bir saltanat da onu izale edecektir. Daha sonra o da zail olup onun yerine müteaddit ve muhtelif, yani kimi kavi kimi de zayıf pek çok hükümetler kaim olacak ki, demir ile toprak imtizaç edemediği gibi onlar da birbirleriyle imtizaç ve ittihat edemeyeceklerdir.

Ondan sonra Cenab-ı Rabbü'l-alemin az vakit zarfında şu hükümetleri mahvedip yok edecek hakiki bir saltanat sahibi gönderecektir ki, onun saltanatı ilelebet payidar olup mübarek vücutları iki dünya saadetine medar olacak.

İşte düşüp de o gördüğün putu kırarak görünmez eyleyen taşın büyümesi de şu hakikate imadır."

Danyal aleyhisselamın açıkladığı gibi rüyanın muktezası tamamen zuhur etmiştir. Çünkü Buhtünnasr'ın hükümeti zail olduktan sonra Madiler hükümeti peyda oldu. Hakikaten mezkur hükümet Keldanilere nispetle zayıftı. Onlardan sonra da Kiyaniyan devleti birçok hükümetin birleşmesiyle teşekkül etti ve pek ziyade kuvvet buldu. Hatta mezkur saltanatı tesis eden Keyhüsrev'in milattan 536 sene evvel Buhtünnasr'ın hükümet merkezi bulunan Babil[77] şehrini de zapt eylediği malumdur.

---

77 Bağdat'ın 93 kilometre aşağısında ve güney cihetinde bulunup vaktiyle dünyanın en meşhur şehirlerinden biriydi. Bunun mevkiinde şimdi Hille şehri bulunuyor; fakat Hille Babil'in bir mahallesi kadar bile değildir. Babil'in o vakitki büyüklüğü Londra'nın şimdiki büyüklüğünden ziyadeymiş. Sonradan şehrin banisi Nemrut bin Kûş olup, ondan sonra tedricen tevsi ve tezyin olunmuş acayip sanayiinden başka şehrin içinde sur irtifaına müsavi birbiri üzerine kemerler yapılmış ve en üstüne kalın toprak yayılarak büyük ağaçlar yetiştirilmiş ve türlü türlü tarhlarla tezyin edilmiş olan bahçesi dünyanın yedi harikasındandır.

Meşhur hükümdar Belûs namına inşa edilen kadim mabet de temaşaya şayan büyük binalardandı. Şimdi hiçbirinin eseri kalmayıp yalnız Nemrut Kulesi denilen harabe müşahede edilmektedir. Mezkur şehir İskender'in istilasına kadar mevcut ve mamur olup ondan sonra haraba yüz tuttu.

İskender-i Rumi daha kuvvetli bir saltanat ihraz ederek milattan 330 sene önce bütün Fars memleketlerini de tasarrufu altına aldı. Kendisine hiç kimse karşı duramadığı için, onun saltanatının demir ile temsil edilmesi pek münasebetlidir.

Mezkur sultanın hükümeti meliklere taksim etmesi hasebiyle onların aralarındaki çekişme Sasanilerin zuhuruna kadar devam etti. Sasaniler de kah kuvvet kazanarak, kah zaafa düşerek bir müddet sürdü. Bunlardan Nuşirevan zamanında Fahri Kainat Efendimiz cihanı teşrif ve tenvir ederek Hak Teâlâ Hazretleri kendisine zâhir ve bâtın saltanatı ihsan buyurdu. Yüce ümmeti az müddet zarfında doğu ve batıyı zapt ettiler. Hatta Sasani Devleti yıkılarak Fars diyarı da Hazreti Osman (r.a.) zamanında kamilen İslam memleketlerine iltihak edildi.

Matta İncilinde[78], "İlahi melekût şöyle bir hardal tanesine benzer ki, onu bir adam toprağı pak ve mümbit tarlaya ekmiş de, büyük bir ağaç olmuş" diye zikredilen temsilin de İslam Şeriatına tam olarak uymakta olduğu tebeyyün etmiştir.

Çünkü şeriatımız zuhurunun bidayetinde pek garip bir konumdaydı.

Fahri Alem Efendimizin, Arap kabilelerinin ve alemin meliklerinin aşina olmadıkları İslam diniyle gönderilmesi hasebiyle cümle halk evvelemirde onu muhalefetle karşıladılar. Fakat o hazret neşir ve îlâsına son derece itinayla çalıştı. Cenab-ı Hak da nusret ve inayet buyurdu da, ilahi hükümler şecere-i tayyibesinde "kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş" (İbrahim, 24) sırrı zahir olarak afakı kapladı. Özellikle ümmetinin alimleri tarafından İslam hakikatleri şerh ve ilam olunup helal ve haram sırları tebeyyün olunduktan sonra semerelerinden istifade edenler gayet çoğaldı.

Mezkur İncil'de[79] zikredilen başka bir fıkrada, "İlahi melekût diğer ümmetlerden alınıp da semereleriyle intifa edecek necip bir ümmete verilecektir" ibaresi vardır. O da bu vecihle Peygamberimiz sayesinde bizlerde tahakkuk etmiştir.

Zira İslam Şeriatına adap ve ahkam, itidal ve intizam cihetiyle benzer bir şeriat görülmemiş ve ona ittiba sayesinde elde edilen semerelere nihayet olmayacağında şüphe kalmamıştır.

Mezamir'de[80] beyan olunan sair alametler, bir denizden diğer denize varıncaya kadar malik olmak ve malum nehirden dünyanın en uzak yerlerine kadar uzanmaktan ibarettir.

78 Matta, 13/31-33.
79 Matta, 21/33-44.
80 72. mezmur.

Allah'a hamd olsun, İslam milletine inayet buyurulmuştur. Zira Hint denizinden Tanca[81] denizine kadar ve keza Davud aleyhisselam zamanında en ziyade şöhret bulan Ürdün[82] nehrinden itibaren güneye doğru olan Arap beldelerinin müntehasına kadar Müslümanlar hakim olmuşlardır ki, "dünyanın en uzak yerleri" ibaresi de ondan ibarettir. Çünkü daha ilerisi Güney Okyanusudur.

Mütercim: *Okyanus kıtasındaki Malezya ve Cava adalarında da Müslüman ahalinin gayet kesretleri malumdur.*

İslam memleketlerinin arz olunan minval üzere tevessü edeceği hadis-i şeriflerle de müjdelenmişti.

Mesela, Sahih-i Müslim'deki "Cenab-ı Hak (azze ve celle) yeryüzünü bana arz eyledi de, onun doğularını ve batılarını gördüm. Ümmetimin hakimiyeti bana arz olunan yerlerin müntehasına kadar vasıl olacaktır" (Müslim, Fiten) hadis-i şerifi bu kabilden olup Hazreti Sevban'dan (r.a.) rivayet edilmiştir.

Bu hadis, Şifa kitabının "Peygamberimizin gayptan haber vermesi nevinden olan mucizeleri" faslında zikrolunmuş. "Doğuları ve batıları" tabirleriyle Muhammed ümmetinin hakim olduğu beldeler ve memleketlerin kuzey ve güney cihetlerinden ziyade doğu ve batı cihetlerine doğru genişleyeceğine ima buyurulduğu ve hakikaten İslam beldeleri doğunun en ucu olan Hint'ten Tanca denizine kadar uzadığı halde kuzey ve güney arasında bu derece genişlemediği de ilave edilmiştir.

Ancak İslam beldelerinin batı cihetinde müntehası Tanca'dan ibaret olmayıp içeriye doğru daha pek çok uzadığı beyana muhtaç değildir.

Eş'iya aleyhisselamın Kitabında[83] beyan olunan vasıfların da Muhammed ümmetine tam olarak uyduğu tebeyyün etmiştir.

Zira onların kılıçlarına ve hatta attıkları oklara düşmanları karşı duramamış ve savaşma şiddetine, sebat ve şecaatlerine alem hayran kalmıştır. Arapların atası olan Kaydar'ın şöhreti son bularak Arapların okları azalmıştır. Çünkü Müslümanların yardımlaşmasında ırka bakılmayıp İslam dinine intisap cihetine itibar olunur. Allah indinde hakiki şeref istikametle, din ve devlete hizmetle kazanılır.

Kavmiyet arayanlar ve soy yüceliğiyle iftihar edenler pek geri kalırlar.

81 *Mütercim:* Fas memleketlerinin meşhur şehri ve limanlarının biri olup Cebelitarık Boğazı'nın batı cihetindedir.
82 *Mütercim:* Kudüs civarında Şeria Nehri denilen nehirdir.
83 21/13-16.

Yine aynı kitapta[84] zikrolunduğu üzere, Peygamberimiz sayesinde âmâların gözleri ve sağırların kulakları açılmış, yani nurlu şeriatıyla cahil milletler hidayete nail olmuşlardır. Çöllerde akan nehirler ve bol sular peyda olarak, çorak yerler su kaynakları ve çöller latif bostanlar haline girdi.

Hicaz yollarında Müslümanların halifeleri tarafından yapılan havuzlar ve akıtılan nehirler bu cümlede dahildir. Keza o yolların intizamı ve alametlerinin kesreti hasebiyle saliklerinin sapmaktan korunarak ve maksutlarına vasıl olarak Allah'ın misafirleri olmak şerefine nail olacakları; yol esnasında Davud aleyhisselamın meskeni olan Kudüs beldelerinden Sahyun[85] şehrine uğrayacakları; en mukaddes olan harem dairesine muvahhidler girip manen temiz olmayan müşriklerin giremeyecekleri hep açıklanmıştır. Bu tariflerin hacılara tam uyduğu aşikardır.

Çünkü hac yolları her sene binlerce hacının geçmesine binaen pek çok izlerle ve işaretlerle belirlenmiştir. Müslüman kıyafetine girmedikçe gayrimüslimlerin Mekke şehrine giremedikleri ve hatta civarına yaklaşamadıkları malumdur. Suriye hacılarının dönüşlerinde Mezirib'den Kudüs beldelerine doğru yöneldiklerinde Sahyun kalesine uğramaları eskiden beri vakidir.

Tarih kitapları bu hususa delalet ettiği gibi, hacıların konakladıkları mola yerlerindeki havuzlar ve sair eserler de şahadet eder.

Hacıların, hac farizasını eda etmeye ve Ravza-i Nebevi ile sefa bulmaya Allah onları muvaffak kıldığı için buna mukabil zikir ve sena ile terennüm etmeleri ve bu sayede ebedi feraha nail olmaları dahi mezkur kitapta haber verilmiştir.

Hakikaten onların bu ferah ve sürurunun her sürurun fevkinde olduğu, hatta hayli zaman firak ve iştiyak ateşiyle yanan perişan bir aşığın vuslat deminin de pek üstünde olduğu, hallerine vâkıf olanların malumudur. Şu ferah ile hacıların gönülleri dolduğu gibi dönüş anlarında sevdiklerine ve dostlarına kavuşup yemekler tertip edip hediyeler dağıttıkları esnada cümlesinin sürüru artar. Ömrünün son demine kadar her birinde bu sevinç ve övünç devam eder. Bundan dolayı bu yüce halete "ebedi ferah" tabiri pek uygundur.

Görülüyor ki hacılar, bu mübarek seferde çektikleri meşakkatleri ve yorgunlukları anlatmaları esnasında da bir başka halavet duyarlar ve daima bu şeref ve inayetin tekerrür etmesini niyaz ederler.

İkinci defa teşerrüf edenler de üçüncü defa gitmeyi arzu ederler. Ve hatta bu minval üzere ne kadar tekerrür etse o nispette şevkleri artar. Her kaçıncı

84 35/5-10.

85 *Mütercim:* Kudüs'ün batısında eski bir kalenin ismidir. Burası vaktiyle İsrail oğullarının büyüklerinin medfeni olması hasebiyle Süleyman aleyhisselam da buraya defnolunmuştu. Buna Davud'un şehri de denir.

defasında hacca gitmeye karar veren bir mümine "Artık kifayet eder, sen farz haccını eda ettikten sonra birkaç defa da nafile hac yaptın" denilse, "Birader, bu sefa kaynağından vazgeçmek mümkün müdür? Hem böyle bir nimete rağbeti azaltmaya sebep nedir?" diye cevap verir.

Gerçekten de Müslümanların bu halleri büyük hayreti muciptir.

Kabe-yi Muazzama'yı ve Peygamberimizin mübarek Ravzasını ziyaret hususunda takati aşan nihayetsiz müşküllere katlanırlar. Malen ve bedenen pek çok zayiat görürler. Yol esnasında ölürler. Yol kesen eşkıyaların tasallut etmesi mi dersin, cihet cihet mukavemet imkanı olmayan tazyikat mı ararsın! Bu baptaki manilerin nihayeti yoktur. Fakat bununla beraber Müslümanların -Allah'ın hikmetiyle- din sevgisinden kaynaklanan bu azimlerine zerre kadar fütur gelmiyor da, dünyanın her tarafından o mübarek mahalle "uzak yollardan" (Hac, 27) koşarak can atarlar ve nail oldukları gönül sefası mukabilinde meşakkatlerin mihnetlerini olmamış mesabesinde addederler.

Harzem, Buhara, Kaşgar, Hindistan, Sind, Yemen, Mısır, Şam, Irak, Rumeli, Anadolu, İran, Afganistan, Belhistan, Dağıstan, Gürcistan ve sair Rus beldelerinden, Afrika içlerinden, Garp, Cava, Sudan taraflarından Müslümanlar, İslam camiasından olmaları hasebiyle o parlak fazilet dairesine içtima ederler. Sırf o dinî vecibeyi ifa etmek ve o mübarek mekanların tozunu gözlerine sürme etmek maksadıyla öğle sıcağının hararetine tahammül ederler. Yollar ve denizlerin dalgaları gözlerine kolay görünür. Çoluk çocuk hasreti ve korkulara göğüs germe dehşeti, dinî gayretleri sayesinde basit şeylerden addolunur.

Hatta bazıları vatanına dönünceye kadar bir veya iki sene geçirir. Pek çokları da çöllerden yaya olarak haccı eda etmektedirler. Bu halleri hep gufran talebi ve Rahman'ın rızasını kazanmak maksadıyla husul bulur. Binaenaleyh her yönden iftihara şayan olarak dine sadakatleri gayet kavi olup itikat ve yakînleri her şüpheden uzak olduğu az teemmül ile anlaşılır.

İşte mezkur kitabın "Yüzlerinde sevinç ve içlerinde huzur olduğu halde Sahyun'a dönerler; kederleri ve hüzünleri zail olur" ibaresi, izah ettiğimiz vecihle hacıların dönüşlerindeki mutluluklarını ve meramlarına nail olmalarına binaen üzüntü kederlerinin zevalini ifade ediyor.

Şu ilave ettiğimiz tafsilat ile Hazreti Peygamberimizin yüce alametleri tam yüze ulaştığından iki gözü olan herkese hakikat tecelli etti ve idrak eden kalpten şüphe tamamen zail oldu.

Şu minval üzere önceki ilahi kitaplardan Hazreti Muhammed'in risaletine istidlal eden Ehli Kitap din alimleri için büyük bir incelik daha ortaya çıkmaktadır. Şu bahse onunla hitam verilmesi münasiptir.

Şöyle ki, Davud'un Zebur'unda[86] sarihen beyan olunduğu üzere, münafıkların akıbetleri gayet vahimdir; yalancılar büyük hüsrana müstahaktır. Cenab-ı Rabbü'l-izze Teâlâ kötülüklerden kaçınmayan kullarını perişan edip daima onların namını yeryüzünden kaldırır. Cari olan ilahi âdetler iktizasınca her zaman canilerin güçleri kırılır ve helak olurlar. Tanrı düşmanları ne kadar yükselseler de rüşt ve felah erbabı olamazlar. Belki duman gibi onların yükselmeleri vücutlarının mahvına sebep olur. Bârî Teâlâ Hazretlerine iftira ise en büyük cinayettir ve nefreti mucip rezil bir haslettir.[87]

Şimdi Hazreti Muhammed'in saadetli hallerini göz önüne alanlar, acaba Peygamber Efendimizin mübarek namının hangi zaman izale edildiğini iddia edebilirler?

Halbuki ümmetinin milyonlarca ferdi tarafından nebevi zikirleri daima ifa edilmekte ve mübarek namı doğuda ve batıda İslam beldelerinin minberleri ve minareleri üzerinde ve gece gündüz eda edilen namazlarda ve sair ibadetlerde tazim ve tebcillerle yad ve îlâ olunmaktadır. Allah'ın yüce isminin yanına çoğu hallerde Peygamberimizin adı da ilave edilir ve nihayetsiz salavat ve selamlar arz edilerek sevap kazanılır.

O hazret ise cümle ümmeti nezdinde kalplerin sevgilisidir, dillerin övdüğüdür, makamı mahfuzdur, hürmeti gözetilendir. Uğruna canlar feda olunmakta ve yüce şefaati canı gönülden niyaz edilmektedir. Ravza-i Mutahharasına her sene binlerce azizler, emirler, zenginler ve fakirler, sonsuz bir iştiyak ve ihlasla koşarlar, oraya ulaştıklarında mübarek eşiklerine yüz sürerler ve pak tozunu her devaya tercih ederler.

Parlak mucizelerini ve yüce sıfatlarını içeren şair methiyeleri yüce huzuruna sunulur. Bununla beraber yapılması gereken teşekkürün hakkıyla ifa edilmesindeki kusur ve acizlik itiraf olunur. Ona layık sena ve tazime ancak eşsiz Yüce Yaratıcının muktedir olduğu bilinir ve ittifakla teslim edilir.

Yüce şeriatı gayet muazzezdir, yardımcıları çoktur, nuru yüceltilmiştir, saadet kuşunu avlamaya büyük medardır. Bütün milletler parlak nurlarından iktibas eder; herkes onun hidayet güneşiyle iltibas karanlıklarını kaldırır.

Seçkin tâbileri -Allah'ın lütfuyla- yeryüzünü doldurmuş; farzlar ve sünnetlere dair şeriat hükümlerine tâbi olmuşlardır. Gerçi fer'î hükümlerin anlaşılmasında ve açıklanmasında bazı ihtilaflar varsa da, dinin aslî hükümlerinde ittifak edilmiştir. Tevhid-i ilahi, takdis-i sübhani ispatında, Kur'an ve hadis, haşir ve neşir, cennet ve cehennem gibi İslam esaslarını tasdik ve kabul babında asla tereddüt etmezler. Peygamber Efendimize muhabbet ve tazimden bir lahza ayrılmazlar. Allah'a hamd olsun, 14. asır içinde bulundukları halde şevket ve şanlarıyla yaşıyorlar.

86 Mezamir, 5/6.
87 Mezamir, 37/16-34.

Ne duman gibi mahvolup gidiyorlar. Ne de kuvvetleri kırılıp helak oluyorlar. Gerçi türlü türlü musibetlerle dolu olan şu fani alemde onlar da iptiladan tamamen vareste olmuyorlar. Fakat bu hususun itiraz makamında ortaya konulamayacağı aşikardır. Zira dünyada her zaman asayiş üzere bulunmuş bir millet göstermek mümkün değildir. İlahi âdet daima böyle cereyan ediyor. "Allah'ın nizamında asla bir değişiklik bulamazsın." (Ahzab, 62; Fâtır, 43; Fetih, 23)

Mütercim: *Mesnevi-i Şerif'in şu beyitleri hatıra gelmekle teberrüken derç olundu:*

"Hazreti Peygamberin şerefli namı bu şekilde yar ve muin olursa, mukaddes nuru ne derece hâmilik eder. Şanı yüce Peygamber Efendimizin mübarek namı iltica edenlere manevi bir kale olmuştur. Ya o emin ruh, alemlerin rabbinin habibi olan Peygamberimizin zatının ne kadar umumi selameti temin eylediği ve nasıl kıymetli bir cevher olduğu hakkıyla tasavvur olunabilir mi?"

Bunun şerhi sadedinde Muhterem Abidin Paşa Hazretlerinin beliğ ve tafsilatlı bir makalesi olup icmali aşağıdadır:

Dünya yaratıldığı zamandan beri Fahri Alem Efendimiz Hazretleri kadar takdis ve tebcil olunmuş bir insan görüldüğü yoktur. Şerefli namı günde beş defa minarelerde Allah'ın ismiyle birlikte ilan edilir. Dinleyen Müslümanlar tarafından ihtiramen salat u selam getirilir.

Yüce şeriatı sayesinde putperestlik mahvoldu, nice zulüm ve tecavüzler yeryüzünden kalktı. Cenab-ı Hakkın mutlak rabbani vahdaniyetini o hazret kadar yeryüzünde ilan eyleyen var mıdır?

Mübarek Şeriatın bütün ahkamının medeniyetin kabul ettiği kaidelerin esası olduğu, mütalaa erbabı nezdinde inkara kabil midir?

İnsanlara çalışmaktan başka faydalı bir şey olmadığı müsellemdir. Ama iki dünya selametine sebep olan bu esasa uygun hareket etmek lüzumu Kur'an-ı Kerim'den[88] *başka katiyen ve sarahaten hangi kitapta görüldü? Ruhları olgunlaştırmak, ilim ve marifeti yaygınlaştırmak için nihayetsiz inayetinden başka, insan bedeninin de sıhhat ve selameti babında koyduğu kanunlar hâlâ tababet aleminin hayret ve beğenisini celp etmektedir. Yeryüzünün ahvaline ve gökyüzü cisimlerinin hareketlerine dair, nebatatın erkek ve dişi olarak çift olduğu, milletler hukuku, ekonomi politik, idare hukuku ve nice nice hakikatlere dair esas addolunacak gayet hikmetli beyanlarının araştırmacıların akıllarını hayran bıraktığı, maarif ashabının malumudur.*

88 "İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Bu gayretinin semeresi de ileride ortaya çıkacaktır. Emeğinin karşılığı kendisine tam tamına ödenecektir." (Necm, 39-41)

Savaş mevkiinde yiğitlerin sebatları sarsıldığı zaman dahi İnsanlığın Efendisi Peygamberimizin sebat ve şecaati zerre kadar sarsılmadığı pek çok meşhur vakıa ile bedahet mertebesine ermiştir.

Sulh vaktinde ise son derece rikkati ve merhameti, güzel ahlakı ve fıtratının latif seciyeleri, değil yalnız Müslümanlar, gayrimüslim olan Avrupalı tarihçiler ve alimler tarafından da ilan edilmekte ve son derece tazim ve hürmet ile anılmaktadır.

Otuz bir ciltten ibaret olup her cildi kamus kadar büyük olan, Avrupa'nın en alim olan hüner ehli marifetiyle vücut bulan bir eserde dahi Efendimiz Hazretlerinin senası hakkında şöyle bir ibare görülür:

"Bütün alem şimdiye kadar Muhammed Mustafa gibi akıl ve zeka sahibi bir zat daha görmüş değildir."

(Evet, akıl ve fetanet cihetiyle dahi o hazretin misli bulunmadığı sahih nakillerle İslamî kitaplarda ispat edilmiştir. Fakat nurlu şeriatının, hele kendisi ümmi nebi olduğu halde, akıl işi olmayıp sırf rabbani vahiy eseri olduğu da şüphesizdir.)

Hülasa beşer kalemiyle nihayetsiz ciltleri bulan kitaplar yazılmıştır; yine de Hazreti Ahmed'in senasının nihayet bulma ihtimali yoktur.

Elhasıl son zamanlara ulaşmış olan araştırma ve istidlal erbabı bu iddiayı aşağıdaki gibi tenvir ediyorlar. Takrir ve tavzih makamında diyorlar ki:

Eğer Hazreti Muhammed (a.s.) ve onun dinine tâbi olanlar Davud aleyhisselamın Mezamir'inde tehdit edilen yalancılardan ve Allah düşmanlarından olsaydılar, mezkur cezaların onların hakkında da zuhur etmesi lazım gelirdi. Aksi halde Davud aleyhisselamın lisanıyla tebliğ edilen ilahi haberin yalan olması icap eder.

Fakat mademki Müslümanların bütünüyle güçlerinin kırılması ve duman gibi mahvolmaları vuku bulmuş değildir. Onların o bâtıl zümreden olmadıkları katiyen tebeyyün etmiştir.

Bu halde, sadıklardan, mutilerden ve Allah dostlarından olmaları kesinlik kazanan bu yüce zümreye mukabele ederek, perçinlenmiş bina mahiyetindeki yapılarını yıkmaya kalkışanlar, Hazreti Kahhar ve namütenahi gayp ordusuyla savaşa cesaret etmiş olurlar.

Resullerin İşleri'nde[89] mezkur olduğu üzere, Havariler hakkında Yahudi muallim Amâlâîl "Havarilerin görüş ve amelleri Allah'tan ise, onu yok edemezsiniz; çünkü Allah ile savaşamazsınız" diyerek pek büyük insaf ibraz etmiş ve akıbet mülahazasına dair güzel bir ders vermiştir.

89 5/34-40.

İşte şu taifenin istidlalleri bir de bu vecihle ortaya konulup etraflıca mülahaza edilince, büründükleri iman libası bir kat daha parlaklık kazanmış oldu. Ve kalbe arız olan her vesveseyi def edip tasdikleri kuvvet buldu.[90]

Binaenaleyh şu kati burhan ile hidayete nail olan, bu şereften mahrum kalanlar hakkında son derece teessüfle der ki:

Ah, lanetli şeytan ve hüsrana götüren nefsin hevası! Ne kadar da takbihe şayandırlar! İnsanı taassup körlüğüne ve taklit esaretine giriftar ederek düşünce melekesini köleleştirirler.

Yoksa insan selim fıtratı üzere kalsa hakikati araştırmakta mı kusur eder? Yahut hakikatin vuzuhuyla beraber kabulünde mi alemden çekinir?

Akıllı olan kimse aklıyla bu hale razı olabilir mi?

Körü körüne taklit, ahmakça önyargılar, akıbeti mülahaza babında uzun süre gaflet, akıllıya yaraşan şeylerden midir? Sırf acil ve yakın olduğu için fani bir şeyin ebedi saadete tercih edilmesi hoş karşılanabilir mi?

Bu tür kayıtsız mülahazalar hakikaten hüsrana sebep iken, kesretle vukuu da garabet içinde garabet addolunur.

Dosdoğru yola hidayet eden Allah'tır.

Ahlak Felsefecileri ve Şeriatlar

Altıncı taife, ahlak ve adap uleması olup önceki ümmetlere dair ilahi şeriatlara tam vukufları; esrarına ve faydalarına dair dikkatli araştırmaları; sıfatların, fiillerin, siyasiyat ve ahvalin güzelini ve çirkinini temyize medar olacak sahih fıtratları da bulunduğundan dediler ki:

Allah Teâlâ'nın gönderdiği her resulün davasının doğruluğuna delalet eden iki çeşit alameti bulunur. Biri akılla bilinecek alametlerdir. Basiret ve anlayış sahibi olanlar bilirler. Bunlar ise, yüce seciyeler, saf usul, vehbî kemalat, makbul eserler, aydınlatan ilimler ve üstün delillerden ibarettir.

Diğeri de duyularla idrak olunan harikulade mucizelerden ibarettir. Bu nevi alametlere iki taife itina eder. Onların birinci taifesi, doğru yola ulaşmak isteyen fakat anlayışı kıt olanlardır. Arz olunan yüce seciyeler ve aklî burhanlar gibi maneviyatı idrak edemediklerinden duyularla idrak olunacak şeyleri talep ederler.

90 *Mütercim:* Zira vicdan sahibi insan hiçbir vakit tereddüde düşmeyerek hükmeder ki, yüzden ziyade alametler ve delillerle ahir zaman nebisi olduğu tebeyyün eden bir zatın tesis eylediği din sahihen bir ilahi dindir. Mecburiyetle itiraf eder ki, ancak manevi bir tesir sayesinde o hazret bu dini az vakit zarfında bütün cihana neşretmiştir. Asırlar ve devirlerin geçmesiyle de zeval ve izmihlalden masun olduğu katiyen ve bedaheten tahakkuk etmiştir.

İkinci taifenin de akılları noksan olduğu gibi, ayrıca inatları da kuvvetlidir. Sırf inatlarının sevkiyle Allah tarafından gönderilen zata hitaben derler ki:

"Biz sana asla inanmayacağız. Ta ki yerden bir pınar akıtasın. Yahut senin hurma ve üzüm bağların olsun da aralarından gürül gürül ırmaklar akıtasın. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü parçalayıp üzerimize kısım kısım düşüresin, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin de onlar senin söylediklerine şahitlik etsinler. Yok, yok! Bu da yetmez, senin altundan bir evin olmalı yahut göğe çıkmalısın. Ama unutma! Sen bize oradan dönerken okuyacağımız bir kitap indirmedikçe yine de senin oraya çıktığına inanmayız ha!" (İsra, 90-93)

Bu kabil küstahça taleplerde bulunan inatçılara karşı Allah tarafından gönderilen nebi elbet şu minval üzere cevap verir:

"Ben de insanlardan bir insan olduğum cihetle acizim. Eğer rabbim dilerse şu taleplerinizi ortaya koyar da beni bir kat daha teyit eder. Çünkü yüce rabbim her şeye kadirdir. Ancak yüce hikmeti iktizasınca muamele buyurur. Benim vazifem risaletimi tebliğdir. Onu ifa ettim. Siz de hürsünüz. Dilediğiniz yolu tutabilirsiniz."

Bizler ise -Allah'a hamd olsun- ilk kısımdan olan peygamberlik delillerini anlayıp idrakten aciz değiliz. Çünkü basiret sahipleriyiz. Ve Hazreti Muhammed'de (a.s.) insanların hidayeti için gönderilen seçkin resullerin yüce özelliklerinden sayılan faziletli sıfatları müşahede etmekteyiz. Zira o hazretin asil soy, fetanet, zeka, sîret güzelliği, kıymetli ve kuvvetli hüccet, yol istikameti sahibi olduğu meydandadır.

Bu halde üzerimize vaciptir ki yüce davasını dikkatli bir gözle inceleyelim ve izhar buyurduğu şeriatın muhteviyatını hikmetli kanunlara tatbik edelim.

Eğer Hazreti Muhammed'e verilen İslam Şeriatı vicdani kati bilgilerin hilafını kabulle insanı mükellef tutmayarak, sadece sahih ve kati burhanların ifade ettiği akideleri itikatla emrederse; güzel ahlak ve adap, kamil sıfatlar, faziletli ameller, toplum düzenini hıfzedecek faydalı tedbirler, yaratıcımızın sayısız nimetlerine şükür nevinden ibadetleri vacip kılarak, zatıyla müstağni olan Allah Teâlâ'nın önceki şeriatlarda teşri buyurduğu ibadetler gibi bunların da menfaatlerinin bizlere ait olacağını izah ve temin ederse; keza his ve aklın desteklemediği bâtıl itikatlardan men edip kötü huylarla vasıflanmaktan ve toplum düzenini ihlal eden zulümden nehyederse ve hakikaten Mevla'nın nimetlerine nankörlük kabilinden olan şeyleri ayin ve ibadet ittihaz etmekten men ederse, o hazretin şüphesiz Allah'ın Resulü olduğu tahakkuk eder.

Zira seçkin resullerin şanı ve ilahi şeriatların hakikati bundan ibarettir. Özellikle kendisine has bir menfaat zımnında umumi maslahatların zarara uğramasını istilzam edecek tekliflerden şeriatında eser bulunmazsa, hemen risaletini tasdikle tâbi olalım.

Yok serdettiğimizin hilafını görecek olursak, davasını kabul etmemekte mazur olduğumuz aşikar olur.

Şeriatımızın müştemilatı bulunan hükümleri teftiş babında derinlemesine araştırıp incelediklerinde, emrettiği sahih İslam akaidinin kesin bilgiye ters olan bütün hurafelerden uzak olduğunu; sadece güzel ahlak, yüce adap, kamil vasıflar ve fazıl tedbirlere sevk ederek kulların menfaatini tamamen havi olduğunu gördüler. Tayin edilen farzları ve ibadetleri her yönden şükrü gerektirecek ve küfran eserlerini giderecek güzel bir tarz üzere buldular. Hak ve hakikate münafi olan hallerin cümlesini men ettiğini tahkik ettiler.

Şu icmalin tafsili aşağıdadır:

İslam Akaidine İcmâlî Bir Nazar

İslam Şeriatı her şeyden evvel, zatı, sıfatları ve fiilleri hasebiyle vahdaniyet-i ilahiyeyi takrir edip Bârî Teâlâ'nın bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu ve noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu itikadı emreder. Ve şuunat-ı ilahiyenin tafsilatını şu vecihle ilan eder:

Hak Teâlâ Hazretleri ezeli hayat ile muttasıf olarak mevcuttur. En mükemmel ilim ile alimdir, en tam irade ile müriddir ve en muazzam kudret ile kadirdir.

Masivanın cümlesinden müstağni olup her şey kendisine muhtaçtır. Dengi ve benzeri yoktur. Mahlukattan bir şeye benzetilemez ve kıyas edilemez. Ezelî kadim ve ebedî daimdir. Kıdeminin bidayeti ve bekasının nihayeti yoktur. Hakîmdir; hikmeti iktizasınca muamele buyurur. Üzerine hiçbir şey vacip değildir. Kullarına güç ve kapasiteleri haricinde bir mükellefiyet yüklemez. Ondan başka Halik ve Müdebbir yoktur. Ezelde alemin ahvalini takdir buyurup ona göre ihdas eder. Adaletsizlikten münezzehtir. Kainata mutlak hakiki malik olması cihetiyle hiçbir tasarrufunun zulüm addedilmesi tasavvur edilemez. Çünkü zulüm rızası bulunmayarak gayrın mülkünde tasarruftan ibarettir.

Şu alemin haricinde iki alem daha halk eylemiştir. Biri, mutilere mahsus mükafat diyarı olan cennettir; diğeri de, asiler için müheyya olan ceza diyarı cehennemdir. Mahlukatı yoktan var ettiği gibi, ölüm sonrası mükafat ve mücazat için onları ihya edecektir. Çünkü küfranı nimet içinde olduğu halde servet ve refahla yaşayan cebbar bir zalimi, zulüm ve tahkire hedef olan zayıf bir müminle ölüm sonrası müsavi kılmak hikmete aykırıdır.

Alemlerde dilediği gibi tasarrufta bulunsa da hiçbir fiili hikmet metodu hilafına cereyan etmez. Hatta ilahi fiilleri tam hikmet ve tam adalet olup kendisinden sadır olması itibariyle güzellikten hâlî değildir.

Uluhiyetinin keyfiyetine dair sahih akaidi irşat ve hidayet için beşer nevine peygamberler göndermiştir. Zira insanların akılları Allah'ın varlığına ve uluhiyetin istilzam ettiği ilahi kemalata delalet ve şahadet ederse de, ancak

seçkin resuller vasıtasıyla bilinecek yüce sıfatları da bulunduğundan, beşer aklının marifet-i rabbaniyeye ulaşmak için Allah'ın tevfik ve inayetine muhtaç olduğu inkar edilemez.

Yüce peygamberler beşerin dünya ve ahiret hasebiyle hallerinin salahına vesile olmuşlardır; insanların işlerinin tanzimine ve ihtiyaçlarının ikmaline muavenet buyurmuşlardır.

Vacib Teâlâ Hazretleri ilahi hikmeti iktizasınca beşer nevini, hallerinin intizamını sağlayan güzel ahlak üzere yarattığı gibi; şu kainat alemini imara birbirleriyle yarışırcasına çalışmaları için onlarda birtakım tabiatlar da yaratmış. Şu müsabaka hasleti çalışmaz hale gelmesin diye asıl fıtrattaki ahlak ve tabiatı tadil buyurmamıştır. Fakat beşer tabiatı tecavüze meyledip zararları faydasından ziyade olacak bir hale gelmesin diye onların sertliğini kırarak faydalı hudutta kalmasına medar olan telkinleri ve ıslahatı yüce nebiler vasıtasıyla icra buyurmuştur.

O nebiler beşer nefsinde küllî tesiri bulunan teşvik ve ikaz vazifelerini ifayla beraber, iyi ve kötü şeylere dair vazıh deliller dahi ikame buyurdular. Bu sayede insanın fıtri huyları tadil ve taltif edilerek büyük menfaatlere vesile olan güzel ahlak menzilesine yüceltildi.

Mesela, tamah kötü tabiattandır. Fakat bu olmasaydı insan faydalı sanayiler ihdas için lüzum görülen en tehlikeli tecrübelere değil, belki ziraat ve ticaret gibi kazanç vuku bulacak gayretlere dahi yaklaşmazdı. Tamahın tuğyanı ise mütenevvi şerlere ve gayri meşru münazaalara sebep olacağından ilahi şeriatlar onu tadil eylemiş ve insanlara zarar vermemek üzere serbest bırakmıştır.

Tamah bu dairede bulundukça gayreti artırır ve taayyüş ıslahına medar olur. Böylece insan her neyi beğenirse kendisine seçip hangi şeyde bir menfaat tevehhüm ederse onu da celp ederek mülkünü çoğaltma kötü özelliğinden kurtulur. Bu vesileyle zarar vermeden ve zararla mukabele etmeden[91], matlup olan şu kevnî alemi ıslah ve imar maslahatı tamam olur. "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" (Muvatta) hadis-i şerifi de işte bu sırra işaret etmektedir.

İyiliklere ve Güzelliklere Vesile Olan Emir ve Tavsiyeler

Allah Teâlâ Hazretleri peygamberlerimizi sıdk, emanet, iyilik, şefkat, hakkaniyeti iltizam, umum halka nasihat vermek gibi kamil sıfatları tabiatlarına koyarak yaratmıştır. Onları günah işlemekten koruduğu gibi, mürüvveti ihlal eden çirkin tavırlar ve halkın kabulüne mani olacak sevimsiz haller gibi ri-

91 *Mütercim:* "Zarar vermek ve zararla mukabele etmek yoktur" (Sünen-i İbn Mâce) hadisi malumdur ki bu hadis fıkıh usulünden kabul edilmiştir. Yani gerek zarar vermek ve gerek bir zararı def için zarar vermek meşru değildir.

salet makamına layık olmayan şeylerden tamamen ve kamilen münezzeh ve mukaddes kılmıştır. Gerçi onlardan sureta masiyet nevinden olarak bazı fiiller sadır olup, mertebelerinin yüceliğine ve şanlarının büyüklüğüne nispeten ilahi kelamda masiyet olarak isimlendirilmiştir. Fakat bu hususun, mutlak kemalatın sadece Bârî Teâlâ Hazretlerine mahsus olduğunu izhar gibi bazı mühim hikmetlere binaen olduğu aşikardır.

Sıradan insanlar hakkında bile vukuu caiz olmayan kötü fiillerin mahlukatın en mükemmelleri ve kulların en halisleri olan peygamberlerden sadır olması akılca dahi imkansızdır. Halbuki Yahudi ve Hıristiyan kitaplarında hâşâ onlara mahremleriyle zina, insanların ırzlarına taarruz, fahişelerle ülfet, yalan, hıyanet, putlara tapma gibi birtakım haram fiiller isnat edilmiştir.

İslam Şeriatı ise her peygambere sena, tazim ve hürmeti emreder. Ve tebliğ ettikleri şeriatları da ilahi hükümler olarak yad eder.

Ancak her nebinin şeriatı kendi asrına ve zamanına münasip olacağı cihetle, geçmiş devirlerde olduğu gibi, Hazreti Muhammed'in asrında da önceki şeriatların fer'î hükümlerinden bir kısmı kulların maslahatlarına göre tebdil ile yenilenmiştir.

Her zamana münasip ilahi hükümler ise daha ezelde takdir ve tayin buyurulmuş olmakla bu nesih keyfiyetinin bir mahzur teşkil etmeyeceği aşikardır.

Keza İslam Şeriatı, itikat ve ibadetleri tashihe; ahlak ve adabı güzelleştirmeye çok mühim bir vesile olan faydalı ilimleri her ferdin öğrenmesinin elzem olduğunu da kati surette ilan etmiştir.

Her şeyden önce, ahir zaman nebisi ve habibullah olan Peygamberimizin Allah tarafından tebliğ ettiği ilahi hükümlerin cümlesini tasdik ve muktezasına göre inkıyattan ibaret olan iman ve İslam ile emir buyuruyor. Sonra dince insana zararlı olan şeylerden tevakki manasına takva, amel babında ihlas, her ibadette ihsan[92], din ve dünyaca faydalı olacak nasihatleri ve Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacak sair iyilikleri de emrediyor.

---

92 *Mütercim:* Sahih-i Müslim'in baş tarafında mezkur olan Cibril hadisinde, yani Cebrail aleyhisselam üzerinde asla sefer eseri ve alameti bulunmayan ve kendisini Medine ahalisinden hiç kimsenin tanımadığı bir genç yiğit görünümünde ve gayet beyaz elbise giyinmiş olduğu halde Mescid-i Nebevi'ye gelip Hazreti Peygamber Efendimizin yanına vararak karşısında diz çöküp de dinin mühim meselelerine dair arz ettiği sualler ile onlara verilen cevapları havi bulunan hadis-i şerifte "İhsan neden ibarettir" sualine "Allah'ı görür gibi ona ibadet etmendir; her ne kadar sen onu görmesen de o seni görmektedir" ifadesiyle cevap verildiği malumdur.

Yani ihsan Allah'ı görür gibi ibadet etmendir. Eğer bu vecihle şuhud mertebesine ermezsen Allah Teâlâ Hazretlerinin seni gördüğünü mülahaza ile de bari murakabe makamından uzak olma. Ve hak mabut olan Allah'ı unutarak gaflete dalma.

Bu Cibril hadisi, hadis ilminin rükünlerinden olup Erbain-i Nevevi kitabında derç edilmiştir. Ve bu kitabın şarihleri tarafından o sualler ve cevapların hakikatlerinin beyanına dair pek çok tafsilat verilmiştir. Bunlar, Hadis-i Erbain Şerhimizde hülasa olunmuştur.

Bunların başlıcaları:

Elemlere ve korkulara mukavemetten ibaret olan sabır.

Çirkin şeylerle itham edilmek korkusuyla nefsin içine kapanmasından ibaret olan hayâ.

Gazap kuvvetinin teskinine sebep olan hilim.

Şer'î ve siyasi hukuk dışındaki hususlarda mücazata müstahak olanları af.

Her hayırlı amelde gıpta ve gayret.

Kerem ve sahavet.

Din ve namusunu töhmetten muhafaza manasına hamiyet.

Korkutulan şeylere karşı endişeyi terk manasına necdet (cesaret).

Geri çekilmenin makbul olmadığı savaş alanlarında ileri atılma manasına şecaat.

İmkan elverdiği kadar başkalarına faydalı olmak hususunda sadık rağbet manasına mürüvvet.

Şehvet heyecanı zamanında sükunu iltizam ve metanet izharı manasına sükunet.

Hayırlı taleplere teveccühte teenniden ibaret olan vakar.

Zillete düşmekten kurtaracak kanaat.

Savaş ve husumet adımı atarken teenni manasına sekine.

Güzel işlere vesile olan inkıyat ve mülayemet manasına rıfk.

Nefsî faziletler kazanmaya vesile olacak şeylere muhabbet manasına yol güzelliği.

Allah'ın nimetlerine teşekkür.

Alemdeki keyfiyetlerin hakikatlerine muttali olma manasına hikmet.

Allah'ın satvetinden sakınma ve haşyet.

Allah'ın kerem ve inayetini reca.

Allah'ın dergahına tefviz ve teslim.

Maişet tedbiri babında fikir ittifakı ve iyi geçinme manasına ülfet.

Mezkur hadisin sonunda sarahat vardır ki, Cebrail aleyhisselam kalkıp mescit kapısına doğru giderken Resul-i Ekrem Efendimiz ashabına hitaben "Bilir misiniz, bu zat kimdir" buyurmuş; ashabı kiramın "Hayır, bilemedik ya Resulallah" demeleri üzerine "Cebrail'dir. Vereceğim cevapları sizlere işittirip dinin mühim meselelerini talim etmek maksadıyla geldi" buyurmuş. Bu muhavere tamam oluncaya kadar Cebrail de mescitten çıkıvermiş.

Ashabı kiramın bazıları zaten onun sorduğu suallerin her birine verilen cevaba mukabil "Doğru söyledin" demesinden dolayı taaccüp ve merak etmiş bulundukları cihetle hemen ardından mescit kapısının haricine doğru çıktılarsa da asla eserini göremediler.

Sıla-i rahim.

Vacip olan hakları eda etmek.

Mahlukata şefkat.

Arabuluculuk.

Hüsnüzan.

Emniyet kazanmak.

Vaadini yerine getirmek.

Ahde vefa.

Dinde sebat.

Her hayra teşebbüs.

Safi rüşt.

Kafi gayret.

Hub fillah.

Buğz fillah.

Şevk ilallah.

Üns billah.

Haramlardan sakınmak.

Güzel amellere devam etmek.

Gereği gibi istikamet.

Güzel bir ün kazandıracak hayırlı başarılara şiddetli hırs manasına şehamet.

Başkalarının ezaya giriftar olmasından dolayı acı çekmek ve teessür manasına rikkat.

Meşru surette mal kazanmak ve hayra sarf etmek manasına nezahet.

Öfkeye hakim olmak.

Yüce mabut olan Allah'a ubudiyet vazifesini ifa ve huşuu ikmal etmek.

Hazların bağlarından kurtulma manasına hürriyet.

Nefis muhasebesi.

Maddi manevi terakkilere dair himmet yüceliği.

Sefihlere mukabeleden kaçınma ve rezillerden uzak olmak manasına kerem ve alicenaplık.

Ayrıca bunların emsali övülen hasletler ve meziyetlerdir.

Şu halde, bu yüce seciyelerle ahlak güzelliğine ulaşmak için nefsini tedavi ile meşgul olmak ve bunları kemal derecesine ulaştırmak herkese vacip olur.

Kötülüklere ve Çirkinliklere Mani Olan Yasaklar ve Tavsiyeler

Keza İslam Şeriatı, her türlü küfürden, bilhassa ibadette Allah Teâlâ'ya şerik ittihaz etmekten nehyettiği gibi, aşağıda sayacağımız çirkin şeylerden de nehyediyor:

Allah'ın emirlerine ve nehiylerine isyan.

Fısk.

Hevaya tâbi olmak.

İnsanların görüp de sena etmeleri için amel etmek manasına riya.

Kibir.

Kin.

Hayırlı amellere muvaffak kılması üzerine Allah'ın lütfunu itiraf etmesi lazım gelirken, insanın kendinden sadır olan hayırlı bir ameli kendi kerametine hamletmesi manasına ucub.

Başkasının nimetinin zevalini temenni manasına haset.

Halkın başına gelen musibetlere sevinmek ve alay etmek.

Nefsanî adavet.

Ehli olmadığı ve uhdesinden gelemeyeceğini bildiği şeylere cüret etmek manasına tehevvür.

Allah hakkında bâtıl zanlar.

Şer'î bir dayanağı olmadığı halde uğursuz sayma.

Açgözlülük.

Cimrilik.

Çoluk çocuğuna sıkıntı çektirecek şekilde cimri davranma.

İsraf.

Haram mal sevgisi.

Tembellik ve ihmalcilik.

Meşru olmayan yerlerde acele.

Kalp katılığı.

Kötü muaşeret.

Arsızlık ve hayâ azlığı.

Sabırsızlık.

Küfranı nimet.

Haz için intikam duymak ve izhar etmek.

Ulemaya gazap.

Allah'ın azabından emin olduğunu sanmak.
Allah'ın gazabına karşı cüretkar olmak.
Allah'ın sonsuz rahmetinden ümit kesmek.
Dinî emirlerin ifasında zaaf ve rehavet.
Kaybedilen dünyalıklara esef izhar etmek.
Kararsızlık ve döneklik.
Temerrüt ve inat.
Hırs ve tamah.
Bilerek hakkı inkar.
Sıhhati korumaya ihtimamsızlık.
Günaha zorlama.
Hakikat aleyhine gayret.
Bâtılda ısrarla devam etmek.
Fasıklara ve zalimlere muhabbet.
Salihlere buğz.
Zor durumda kalanlara yardım etmeye mani olacak şekilde kalp katılığı.
Ayrıca pek çok lisan afetlerini de men ediyor. Başlıcaları şunlardır:
Keşfi mekruh olan halleri ilan.
Başkasından söz taşıma.
Mahlukat ile istihza.
İnsanları küçümsemek.
Sövmek ve lanet.
Müstehcen şeylerden sarih tabir.
Nesepler hakkında kötü konuşmak.
Hakkı izhar kastı olmayarak kelam tezyifi.
İnattan kaynaklanan husumet.
Bâtılı neşretmek.
Zorda kalmadıkça dilenmek.
Nifak.
Hasımlar arasında husumeti artıracak surette söz sarf etmek.
Layık olmayana aracılık yapmak.
Kötülüğü emretmek ve iyiliği nehyetmek.
Kaba konuşmak.
İnsanların ayıplarını teftiş ve sual.
Zalimlerin bekası için dua etmek.

Mescitlerde dünya kelamı.

Birbirine kötü lakaplar takmak.

Allah'tan başkası adına yemin etmek.

Allah'ın adını tazimi ihlal edecek mertebede velev doğru yere çokça Allah adıyla yemin.

Kabule şayan mazeretleri ret.

Kur'an-ı Kerim'i kafasına göre tefsir.

Şer'î bir maslahat olmayarak başkasının sözünü kesmek.

Liderin sözünü ret.

Şer'î bir mani bulunmadığı halde liderin emrine isyan.

Üç kimse bir araya geldikleri zaman ikisinin gizlice konuşması.

Yabancı genç kızlarla gayri meşru konuşma.

Günah ve kötülük arzu edenlere yol göstermek.

Kötülük ve hakarete sebep olacak surette mizah.

Faydasızca boş konuşmalarda bulunmak.

Köleyi efendisinden ve kadını eşinden uzaklaştıracak sözler sarf etmek.

Hak şahitliğini gizlemek.

Yalan yere şahitlik.

İffetli bir kadına iftira atmak.

Ölülere sövmek.

Muhterem sultanlar hakkında hürmet ve duayı terk etmek.

İlmi gizlemek.

Allah ve Resulü aleyhine taammüden yalan.

Fitneyi uyandıracak sözler sarf etmek.

Velev doğru olsun, insanların şerrinden endişe edeceği mertebede kötü dilli olmak.

Sorulana eza verecek surette ısrarla soru sormak.

Sadaka ve sair iyilikleri başa kakmak.

Mahlukatın iyiliklerine nankörlük etmek. Çünkü mahlukata nankörlük, Halikları olan Allah'a nankörlük olur.

Ölüm döşeğinde üzerindeki borcu ikrar etmemek.

Sahte nesep iddiası.

Gerçek nesebi inkar.

Namusa intikal edecek söz.

Kişinin nesebinin babasından başkasına nispet edilmesi.

İyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmek vazifesini terk.

Bir kimsenin gıyabında gerek zatı ve gerek kendisiyle ilgili bulunan bir şahıs veya ona ait bir şey hakkında kerahetini mucip olacak bir tarzda velev ima yoluyla söz sarf etmek veya işaretle meram ifade etmekten ibaret olan gıybet. Bu lisan afetinin zararı çoktur ve insanlar arasında çok yaygındır.[93]

Keza daha birçok çirkin fiiller ve zararlı muamelelerden şiddetle men ediyor ki onlar da aşağıda icmal olunur:

Anlaşmayı bozmak.

Vaadini tutmamak.

Hile ve aldatma.

Emanete hıyanet.

İnsanları ıstırap ve ihtilafa düşürmek manasına fitne.

İnsan öldürmek; en ciddisi ve en çirkini kendi helakine teşebbüstür.

Zina. Nesep karışıklığına sebep olduğu cihetle yardımlaşmayı terk, müstahak olanın dışındakine mal verilmesi, ekseriyetle hâmi ve mürebbiyesi bulunmamasına binaen çocuğun zayi olması, hatta kasten öldürülmesi gibi pek çok büyük kötülüklere sebeptir.

İnsan neslinin azalmasına sebep olan ve ilahi hikmete muhalif olan sair şehevani muameleler. Hayız halinde kadınla cinsel ilişki bu şekildedir.

Haram fiile sebep olacağı cihetle yabancı kadınlarla ve tüyü bitmemiş genç erkek ile halvet. Bunların eline veya sair uzuvlarından birine dokunmak.

Eşi veya mahremi yanında bulunmayan bir kadının emniyet edemediği bir yere yolculuk yapması.

Erkeklerin ve kadınların birbirine benzemeye çalışması.

Karı koca muamelelerini ifşa ve sırlarını izhar.

Velisinin kızın evlenmesine izin vermemesi ki talip olan denk olduğu halde, nikah akdine sırf kendi istifadesi için engel olmasıdır.

Şer'î mazereti bulunmayan kimsenin evlenmemesi manasına tebettül. Neslin çoğaltılmasındaki ilahi hikmeti kesintiye uğrattığı için.

Ziynetle süslenmiş olan kadının erkeklerin arasından geçmesi.

Mahremlerinden bir kimseye yabancının taarruzunu gördüğü halde kıskanmaması.

Erkekler ve kadınlar arasında gayrimeşru ilişkiye aracılık.

---

93 *Mütercim:* Hem de hakikate mutabık olan konulara has olduğu malumdur. Çünkü hakikate aykırı isnatlar iftira olup çok daha şiddetli ve çok daha çirkindir. Gıybete dair sözleri dinleyen de söyleyen gibi günahkar olur. Fakat haramlıktan müstesna edilmiş bazı suretleri vardır.

Alelıtlak müskirattan bir şeyi istimal. Bunda Cenab-ı Hakkın insana en büyük nimeti olan aklı izaleye teşebbüs vardır. Sarhoş olan şahıs rezilliklerin ve çirkinliklerin hepsini yapmaya yatkındır. Müskiratın mevhum faydası hiçbir vakit kötülüklerini telafi edemez.

Malı tehlikeye attığı için kumar.

Yalan yemin ile malını terviç.

Ölçüde, tartıda ve ekinlerle ölçülen şeylerde noksanlık yapmak.

Geri istenen borcun ödeme imkanı olduğu halde geciktirilmesi.

Sefahat düşkünlüğüyle mal harcamak.

Komşuya eza.

İyilik için borç para vermek güzel hasletini ihlal etmesine binaen faiz.

Bir beldeye hariçten gelen erzakı daha içeriye girmezden evvel satın alıp hapsetmek.[94]

Pazarlık üstüne pazarlığa kalkışmak. Yani bir kimse bir ev veya mal için pazarlığa girişmişken başkasının da ona talip olmasıdır.

Gasp ve hırsızlık.

Ortaklardan biri tarafından şirket malına hıyanet.

Sahibinin izni olmadan ödünç kullanımda bulunmak.

İşçinin ücretini alıkoymak yahut tehir etmek.

Mubah şeyleri insanlara yasaklamak.

Sahibinin izni olmadan özel yolda tasarrufta bulunmak.

Geçenlere eza verecek bir şeyi umumi yolda bırakmak.

Ruhu olan şeylerin tasvirini yapmak.

Puta tapanlara benzercesine ruhu olan şeylerin resimlerini bir mekana koymak ve asmak.

Zarar verecek mertebede çok yemek.

Eşlerinin birini sairlerine şer'î bir izin olmayan hususlarda tercih etmek.

Üç günden ziyade kardeşlerinden ilişki kesmek.

Dünya garazıyla husumet.

Çoluk çocuğunu ihmal etmek.

Şer'î izin olmadan bir kimseyi dövmek veya silahla korkutmak.

Sihirle ilgilenmek. Yani sihir yapmak ve yaptırmak, öğrenmeye ve öğretmeye yeltenmek.

Müneccimlik ve kehanet.

---

94 *Mütercim:* Fakat bunun haramlığı pahalılığa sebep olacak şehirlere göredir. Bu surette tekelcilik gayrimeşru olur.

Bu tür şeylerle gaybı bildiğini iddia edenlere müracaat etmek.

Müslümanların imamına -haklı bir sebep olmaksızın- isyan etmek.

Yüce sultan hakkında fasit garazlara tâbi olmak.

Rüşvet almak.

Rüşvete aracılık.

Bir mazlumu veya darda kalanı kurtarmaya kudreti varken yardım etmemek.

Hakkı iptal için rüşvet vermek.

Namusa leke sürmek.

Ayıpları teftiş.

Hâkimlerin evvelce âdeti olmayanlardan hediye ve özel ziyafet kabul etmeleri.

Askerlikten kaçmak ve savaş alanında sebat etmemek.

Bir kimsenin evine göz atmak ve sırlarını faş etmek.

Anlaşmayla emniyet verilmiş olanlara ve zimmilere ihanet ve zulüm.

Öğrendikten sonra ok atmayı terk etmek.

Zulüm veya cehalet hasebiyle ehil olmayana kadılık görevi verilmesi.

Ehil olmayanlara idare vazifesi emanet etmek.

Hasımlara eza vermek için yalana başvurmak.

Haklı bile olsa husumet anında şiddet izhar etmek ve haddi aşmak.

İnatçılık.

Paylaştırma yaparken ve değer belirlerken adaleti terk etmek.

Fasıklarla samimiyet ve arkadaşlık.

Meyveli ağaçlar altında ve su kenarlarında abdest bozmak.

Günah işledikten sonra tövbe etmemek.

Peygamberimizin adı yad olunduğunda salavatı terk etmek.

Meşru mazeret yokken farzları ifa etmemek.

Ve daha bunlar gibi umumi maslahatlara, nefse, mala, akla, şerefe muzır ve münafi olan pek çok şeyler yasaklanmıştır. Gereği gibi tafsilat ve hükümlerinin ayet ve hadislerle ifadesi istense büyük ciltlere lüzum görülür.[95]

95 *Mütercim:* Müellifin ortaya koyduğu şu mazeret, aciz kul olan mütercime de şamildir. Gerçi yukarıdan beri ifade edilen farzların ve haramların birer birer delillerinin ve çeşitlerinin beyan ve tafsil edilmesi çok mühim vazifelerdendir. Fakat tercümemizin az vakit zarfında tamamlanması istendiği gibi, mezkur tafsilat kitabın mevzusundan hariçtir. Binaenaleyh bu makamda müellife tâbi olmamız zaruri bir şeydir.

İnşallah muhterem okurlardan liyakatim olmaksızın gördüğüm rağbet üzerine ileride Şir'atü'l-Islam ve Tarikat-i Muhammediye kitaplarını şerhleriyle beraber bir daha gözden geçirerek ve İhya-i Ulum gibi mühim eserleri kaynak kılarak gayet kapsamlı bir eser vücuda getirmeye de yüce padişahımız sayesinde muvaffak olurum.

Şeriatın Maksatları ve İbadetlerdeki Hikmetler

Ondan sonra, şu taife İslam Şeriatının mükellefler üzerine vacip kıldığı ibadetleri birer birer teemmül ve tetkik ettiler. Onları Allah'ın mukaddes şanını tazim etmeye ve sayısız nimetlerine terettüp eden teşekkürlerin bir kısmını edaya kafi güzel amellerden ibaret buldular. Hatta yüce İslam Şeriatının şamil olduğu sırları ve hikmetleri ve ibadete devam edenlerin elde ettikleri faydaları ve nail olacakları saadet mertebelerini az çok anlayabildiklerinden, Şeriatımızın bu cihetle de nihayetsiz güzelliklerine hayran olup kaldılar.

Çünkü eda etmekte bulunduğumuz ibadetlerin hepsini incelediklerinde, nefis terbiyesiyle çirkin huylardan arınmaya ve yüce seciyelerle bürünmeye yardım edecek ve Halik Teâlâ Hazretlerinin azamet ve celalini hatırlatarak murakabeye ve basiretli olmaya ve dünya meşgalelerinin istilasıyla insan kalbinde peyda olan gafleti izale edip de her türlü isyandan ve şeytanın fasit temennilerinden korunmasına vesile olacak, hem de hususi vakitlerdeki vacip içtimalara binaen kardeşlerle ülfeti artırma, yardımlaşmaya muhtaç olan hallere dair bilgi elde etme faydalarını sağlayacak beş vakit namazı; muhtaçlara yardım kabilinden olan zekatı; onlara bir kat daha şefkat ve ihsanı sağlayacak, açlığın devam etmesi halini hatırlatan orucu; resullerin ve onlara iman ve ittiba edenlerin eserlerini müşahede ve yüce hallerini hatırlayarak cümlesini tekrar övgü ve takdir duygularıyla anmak, hem de ibadetleri eda ve Allah'ın emirlerine boyun eğme babında onların izinden gitme hususlarını hasıl eden hac erkanını; Müslümanların çoğalmasına vesile olan nikahın sünnet olmasını; hasımların hidayetine ve İslam dinini yayma hikmetine binaen cihadın meşru kılınmasını ve bunlar gibi daha pek çok faydalı sonuçlara ve kapsamlı âdetlere sebep olan farzları ve sünnetleri gördüler.

Hakikaten alimler ve hakîmler şu tür ilahi emirlerin ve rabbani hükümlerin altında mündemiç olan menfaatleri ve güzellikleri tayinde tereddüt etmezler.

Şu ibadetlerin zahirlerine bakarak hikmetlerinden, sırlarından, faydalarından, semerelerinden gafil olanlar, nefis incilerle dolu bulunan sedefleri görüp de taş parçalarından ibaret zannedenlere benzerler.

Çünkü bu zanna düşen kimsenin nazarında sedefin kıymeti olmaz. Hakikaten onun dış görünüşü, içindeki nefis incîler kadar sefa vermez. Binaenaleyh zahire bakan cahilin şu halinin, elde edilmesi için pek çok halis altın feda olunan enfes şeylerden mahrumiyetine sebep olmasına şaşılmaz.

İşte basireti kapanmış cahiller de şu ibadetleri manasızca hareketler, oturmalar, beyhude mal ve zaman kaybından ibaret farz ederek hoşlanmaz ve onaylamazlar.

Bunlar ise vicdansızlıkları hasebiyle, suyun tadını inkar eden ve tatlının acılığına hükmeden safra hastası menzilesinde telakki olunmaya şayandırlar.

Mademki şaşkınların himmet ve temyizden yoksun olan nefisleri bu yüce meziyetlerin zevkini tadamıyormuş, bari acı deva hakkında basiretli hastanın itikadı kabilinden bir itikat kazanaydılar. O biçare gerçi acı devanın faydasını takdir edemiyor ve acılığını idrak ediyorsa da, uzman tabibin müsellem uzmanlığına itimat edip faydalı olacağına inanarak külfete katlanır. Fakat cehalet katmerleşince buna da mani olur.

Allah cehaleti yok etsin! Ne çirkin şey ve ne kötü dosttur! Dostunun talihi ne kadar kötüdür ki ona yakınlık sebebiyle nefis ve şeytanın oyuncağı oluyor ve körü körüne hüsran vadisine dalmış oluyor. (Allah bizi cehaletin şerlerinden korusun!)

Namazın Hikmetleri

İstidlal erbabı olan şu taifeye İslam Şeriatının emrettiği ibadetler hakkında zahir olan bazı sırları ve hakikatleri aşağıda tafsile başlıyoruz:

Bunlar evvela Şeriatımızın muvahhidlerin hepsine namaz diye isimlendirilen ibadeti emrettiğine vâkıf oldular. Bu yüce ibadet -malum olduğu üzere- tekbir ile başlanılıp selam ile bitirilen birtakım hususi fiiller ve sözlerden ibarettir. Mükellef, Bârî Teâlâ'nın huzurunda onları son derece tazim ve huşu ile eda eder.

Ezan ve Müezzine İcabet

Allah'ın emri üzere müezzin hususi vakitlerde bu ibadete müminleri en yüce manaları içeren en fasih lafızlarla davet eder.

Sözün başında Cenab-ı Hakkın yüceliğini ifade sadedinde dört defa tekbir ile insanların rağbet ettikleri dünyevi olsun uhrevi olsun bütün maddi manevi değerlerden Allah Teâlâ Hazretlerinin aziz ve büyük olup ehadiyet ve uluhiyet divanının teveccüh ve rağbete her şeyden daha layık olduğunu umuma ilan edip anlatmaktadır.

Ondan sonra, uluhiyetin yalnızca ona has olduğuna iki defa şahadet ederek dünyevi uhrevi ihtiyaçları ihsan buyuracak hakiki ilah olduğunu hatırlatıp bildirir. Hakikaten hak mabudun lütuf ve inayetine masivanın cümlesinin muhtaç olması ve tam istiğnanın sadece ona mahsus olması, uluhiyetinin en has vasfıdır. Binaenaleyh ihtiyaçların talebinde ancak mukaddes zatına iltica etmek, tenzih ve irfan erbabı için kafi bir tedbirdir.

Akabinde iki defa da Hazreti Muhammed'in risaletine şahadet edip, maslahatların ve vazifelerin hepsinde Allah Azimü'ş-şan ile kulları arasında vasıta kılınan Resul-i Ekrem Efendimizin -müşahede ile yahut delil ile malum olan- kurtarıcı nasihatlere ve hayır yoluna mükemmel rehberliğini hatırlatır.

Ve her saadeti temin eden şu yüce ibadet öyle şanlı bir peygamberin tebliğleri dahilinde bulunduğundan, her halde edasına gayret edip ihtimam lüzumunu takrir eder.

Bunu müteakip, evvelce tekbir ve teşehhütle işaret ettiği iltica lüzumunu tasrih makamında iki kere de "Hayye ales-salah / Haydin namaza" der. Namaza teveccühü talepten ibaret olan şu kelam öncesinin neticesidir.

Muhtevası mülahaza edildiğinde manası şundan ibaret olur:

"Ey insanlar, mabudunuz her büyükten daha büyüktür. Uluhiyetinin yüce sıfatlarında ve kulların ihtiyaçlarını karşılama inayetinde tek ve eşsiz olduğu bedihidir. Sizlere gönderdiği mümtaz resulün böyle bir mabuda ibadet etmeye irşat edip rehberlik yaptığı ve bu sayede taleplerinizi elde edeceğinizi ifade ettiği de malumunuzdur. Öyleyse şu yüce ibadete teveccüh edip Hazreti Allah'a tazarru ediniz ki bu vesile ile taleplerinize nail olasınız."

Mezkur taleplerin en mühimi de mükemmel felah olup sair saadetler ona bağlıdır. Beş vakit namaz da bu neticeleri en mükemmel şekilde hasıl ettiğinden, iki defa da "Hayye alel-felah / Haydin felaha" ibaresi takip ediyor.

Hakikaten namaz, ahlak terbiyesini ve huyların faziletlerle yücelmesini netice verdiğinden, ahiret mükafatını kazandırır. Binaenaleyh edasına ihtimam gösterenler felah ve necat elde ederler.

Müezzin bu hakikatleri duyurduktan sonra, müminlerin himmetlerini en mükemmel fazilet ve en has emel olan Allah rızasına tahsis maksadıyla iki defa daha tekbirden sonra kelime-i tevhit ile söze son verir. Yani demek ister ki: "Şu ibadete teveccüh ettiğinizde gönülleriniz masiva ile meşgul olmasın. En yüce matlubunuz ve en büyük maksadınız, ancak celal sahibi mabudunuza yakınlık kazanmak ve cemalini müşahedeye nail olmaktan ibaret olsun."

Müezzinin tilavet ettiği mübarek kelimeleri işiten müminler de o kelimeleri tekrar ederler. Bu tekrar, onları tasdik ve kabul ile beraber muktezasını ifa edeceklerini tasrih makamına kaim olur. Yalnız namaza ve felaha teveccühlerini talep ettiği zaman, o cümleleri aynen telaffuz etmeyip onlara mukabil "lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azîm" derler. Çünkü amirin emrini içeren kelimeleri aynıyla tekrar etmek istihza addolunur. Dinleyenlerin söylediği terkibin manası ise "Evet, şu yüce ibadete duhul ile felaha nail olmak pek büyük hayır ve saadettir. Fakat bizden manileri uzaklaştırıp itaat ve ibadetler için kuvvet ihsan edecek, ancak şanı büyük ve yüce olan rabbimizdir. Binaenaleyh bu bapta dahi kendisinden inayet talep ederiz." demek olduğu cihetle hal ve maslahata tam muvafık olduğu aşikardır.

Ondan sonra, ibadet için tahsis edilen mahalle içtima ettiklerinde müezzin o mübarek kelimeleri -yüce manalarını zihinlerde takrir etmek ve şayet bir iş ile meşgul olup da dinleyememiş olanlar varsa onlara da hatırlatmak maksadıyla- tekrar eder. Çünkü yüce rabbin huzuruna duhul edecekleri zaman tam

hazırlık üzere bulunmaları gayet ehemmiyetlidir. Hatta buna binaen, mezkur yüce kelimelerin sonuna yaklaşınca iki defa da "kad kâmeti's-salah" diyerek hemen namaza başlanacağını ilan edip müjdeler.

Taharetin Hikmetleri

Şu yüce namaz ibadeti için Şeriatımız birtakım şartlar ve adap tahsis etmiştir. Öncelikle namaz kılanın beden uzuvları ve namaz kıldığı mekan ile üzerindeki elbisesi kamilen taharet ve nezafet üzere bulunması lazımdır. Binaenaleyh bedende, elbisede ve mekanda gerek hariçten isabet etmiş ve gerek bedenin içinden çıkmış pisliklerden asla eser bulunmaması icap eder. Bu pisliklerin çıkışı esnasında insan bedenine arız olan itibari hallerden dahi bedeni temizlemek iktiza eder. Bu hallere hades denilir.

Maddi manevi pisliklerin yıkanarak izalesini vacip kılmakta bâtın tezkiyesine dair büyük bir tembih ve işaret bulunduğu da aşikardır.

Çünkü namaz Mevla'nın huzurunda durarak şükran edasına ve ihsan ummaya gayret ve ihtimamdan ibarettir. Buna binaen namaz kılanın gerek kendi şehevani meyli ve gerek başkalarının tahrikiyle peyda olan vesveseler iktizasınca sadır olması muhtemel olan kötü amellerden uzuvlarını ve kabule mani olacak kötü huyların hepsinden kalbini temiz bulundurmaya ve bulaşmış bulunduğu günah kirlerini tövbe ve nedamet suyu ile yıkamaya daha ziyade itina etmesi lazım olduğunu bu vacip kılma pek güzel şerh ediyor. Nasıl ki melikler ve sultanlar huzuruna girenler dahi teveccüh ve iltifata münafi bir halet üzere bulunmamaya nihayet derecede itina ederler.

Özellikle -şahadet alemiyle melekut alemi arasındaki irtibat levazımından olarak- insan ruhuyla cesedi arasında inkarı mümkün olmayan kuvvetli alaka iktizasınca, beden uzuvlarını su ile yıkamanın canlılık tesirleri derhal ruha vasıl olur da ruh kendinde bir inşirah ve sefa hisseder, rehavet ve tembelliği zail olur.

Abdestin, guslün, taharetin ve nezafetin tıbbi faydaları ise meydandadır.

Şeriat, hususi hallerden kaynaklanan insan bedenindeki itibarî hadesleri ikiye ayırıp tahareti de ona göre küçük ve büyük diye iki kısma ayırmıştır.

Büyük taharet, bütün bedeni yıkamak; küçük taharet de yalnız belli uzuvları yıkamak ve mesh etmektir.

Buna göre Şeriat, hakikaten meni çıktığında yahut meninin inzali hissedilmeyen cinsel birleşmede olduğu gibi hükmen meni çıktığında, keza hayız ve nifas sebebiyle rahim kanı çıktığında bütün uzuvların yıkanmasını farz kılmıştır. Zira şu pislikler bütün bedenden çıktığı için Şeriat, büyük hades denilen hükmî haleti bütün bedende itibar etmiştir.

Bu farzın zımnında bütün uzuvlara nispet olunan günahlardan tövbe ile kamil taharetin lüzumuna işaret vardır.[96]

Guslün farziyetini mucip olan unsurlar, çocuğu meydana getiren maddelerdir. Çünkü meni, telkih ve tasavvur; rahim kanı da, gelişme ve gıda maddesi oluyor. Bunlar vasıtasıyla vücut bulan çocuk da müttaki yahut şaki olma ihtimalini haizdir. Birinci ihtimale nazaran onun tekevvününe sebep olmak Şeriatça makbul olup çok sevap icap eder. Özellikle muvahhid ve muti olanların adedini çoğaltmak niyetini izdivaca vesile kılan Müslümanlar için şu makbuliyet ve sevap bir kat daha artar.

Fakat ikinci ihtimal itibariyle de şu işaret tahakkuk eder:

Pisliklerden bir şey çıktığında mükellefe Şeriat lisanıyla denir ki: "Mademki senden Allah Teâlâ'ya küfür ve isyan etmek ihtimalini haiz bir çocuğun tekevvün maddesi, hem de bütün bedeninin iştiraki aşikar olan bir vecihle ortaya çıktı; şimdi sen bütün beden uzuvlarını yıkayarak vuku bulan şu kusuruna sebep olan keyfiyetten lazım gelen tövbeyi idrak et."

Mükellef de hal diliyle diyor ki: "Ya Rab, ben bu hususla sana asi olacak bir çocuğun zuhuruna sebep olduğumdan dolayı guslediyorum. Vukuu muhtemel kusuruma binaen bu yüce emrin ifasını tövbe ve istiğfara unvan kılıyorum."[97]

Ama rahimden başka bir yerden zuhur eden kan, keza meni ile rahim kanından başka ön ve arka yollardan çıkan sair pisliklerde bütün uzuvların iştiraki bulunmadığından bu suretlerde Şeriat küçük hades diye isimlendirilen hükmî haleti vücudun belli uzuvlarında itibar ederek yalnız onları temizlemekle emrediyor.[98]

Abdest denilen şu küçük temizlik ile -ki uzuvların bir kısmını yıkamak ve bazılarını mesh etmekten ibarettir- o uzuvlarla işlenen günahlardan tövbe ve istiğfar lüzumuna ima vardır. Şu uzuvların seçilmesi ve temizlenmeleri hususunda tayin edilen tertip, akıl sahiplerinin güzel bulup takdir edecekleri bazı sırları muhtevidir.

Şöyle ki: İnsan bedeninde el, ayak ve göz ile sair yüz uzuvlarından ziyade isyan cihetine süratli hareket eden başka bir uzuv yoktur. İşte bu uzuvları

96 *Mütercim:* İlahi hükümler insan nevine nazaran konulmuş külli kaideler olduğundan bazı cüzi hallerle iptal edilmesi caiz olamaz. Binaenaleyh guslün vacip olmasının umumileştirilmesine bir hikmet daha beyan edilebilir.

97 *Mütercim:* Yüce Şeriatımız ulvi mertebelere erişmeyi daima Allah'ın huzurunda kendini küçük görüp kusurunu itirafa bağlamıştır. Tövbe ve inabe hususuna pek çok teşvik etmiş olduğundan, ibadetlerin esaslarının da muhtemel masiyetlere sebep olmaktan dolayı istiğfar lüzumuna imayı tazammun etmesi muhal addolunamaz.

98 *Mütercim:* Onların beden etrafı olmalarıyla temizlenmeleri, "kolaylaştırma ve zorluğu giderme" maslahatına binaen bütün bedeni temizlemek yerine geçirilmiştir, denilebilir. Çünkü abdest bozma sebeplerinin vukuunun kesreti hafifletme sebebidir.

yıkamakla emirde, bunlar vasıtasıyla kesretle vukuu inkar edilemez günahlardan tövbe ederek iç temizliğine itina etmesi lüzumunu her mümine hissettirme ve hatırlatma bulunduğu gibi, temizlemedeki tertiplerinde de isyan hususuna hareket süratleri dikkate alınmıştır. Yani masiyete harekette en süratli olan uzvu daha evvel yıkama emredilmiştir. Hepsinden önce bütün uzuvlar içinde isyan ve tecavüze en süratli olan lisanı havi olduğu için ağzı yıkamak lazım gelmiştir ki bu yıkama ile yukarıda saydığımız lisan afetlerinden temizlenmek lüzumu hatırlanmış olur.

Çünkü zâhir temizliğinin, bâtın temizliğinin mukaddimesi olduğu az önce arz olundu. Bu mülahaza ile mümin bir daha lisanını o tür şeylerle kirletmemeye azmedip tövbekar olur. Ondan sonra, istinşak yani burna su vermekle de koklamış olduğu yasak kokulardan tövbeyi hatırlar.

Yüzünü yıkadığı esnada dahi meşru olmayan bakışlardan dolayı gözleriyle kazanmış olduğu günahlarına tövbe eder. Bunu müteakip ellerini ve kollarını yıkamakla memur olunur. Çünkü lisan konuşup gözler baktıktan sonra eller harama uzanır. Binaenaleyh sıra onları yıkamaya gelince meşru olmayan vurma ve dokunma fiillerine nedamet getirir. Ondan sonra başına mesh verir. Çünkü başın kendisinden isyan vaki olmayıp sadece masiyeti işlemeye sebep olan lisan ve gözlere yakın bulunmasından, yıkamak ile yıkamamak arasındaki mesh hükmünü alması münasiptir.

İşitmek fiili insana çoğu vakitlerde kasıt dışı vaki olduğundan kulakların da yıkanması farz kılınmayarak mesh edilmeleriyle iktifa edilmiştir.

Şu mesh etmeler ile de bâtın temizliği lüzumunu hatırlayarak kulakların işitmiş bulundukları haramlardan ve başının mücrim uzuvlara yakın olmasından tövbe eder.

Boynunu mesh etmesi hakkında da böyle denir.

Ondan sonra, ayaklarını yıkamakla da emrolunur. Zira evvela gözler görür yahut kulaklar işitir, lisan söyler ve el oynar da daha sonra ayaklar masiyet yönüne yürürler. Yani isyan işlemekte geciktikleri için ayakları en sonra yıkamak lazım gelir. Ve bu yıkamakla da bâtın temizliğine dikkat çekilerek onlar vasıtasıyla işlenen günahlara dahi tövbe olunur.

Emre isyan eden mezkur uzuvların yıkanmasını üç defa yapmakta da Allah'ın hikmeti vacip tövbedeki üç rükne riayet kaziyesine işaret vardır.

Çünkü tövbenin husulünün tamamı hakikaten üç şeyledir: Vaki olan günahlara sahih nedamet, şimdi terk, bir daha işlememeye kati azim.[99]

Abdestin sonunda "Allah'ım, beni hakkıyla tövbe edenlerden ve maddi manevi temizlenenlerden eyle" duasının sünnet olması, şu arz etmekte olduğumuz bâtın temizliği maslahatının hakikaten Şâri'-i Hakîm olan Allah'ın

99 *Mütercim:* Bu rükünlerin içtimaı, Allah'ın vaadi hasebiyle her günahı silip izale eder. Fakat kul hakkı meselesinde helalleşme şartı vardır.

yüce maksadından hariç bulunmadığına şahadet eder. Çünkü abdest alıp bu duayı okuyan şahıs, tövbe ile bâtın temizliği emrini de ifa edip artık kabul babında niyazını ortaya koyarak diyor ki: "Ya Rab tövbemi kabul ile beni zahiren ve bâtınen pak ve temiz olan kulların zümresine ilhak buyur."

Su ile abdest veya gusül meşakkatli olduğu zaman, Şeriat teyemmüm etmeyi onlara halef kılmıştır.

Toprak cinsinden temiz bir şeye ellerini vurup yüzüne ve kollarına mesh ederek teyemmüm eyleyen kimse, tozdan filandan en ziyade esirgemekte olduğu mezkur uzuvlarına bu muameleyi icra etmesiyle nefsine bir mertebe zillet ve inkisar hissettirmiş oluyor değil mi? İşte Şeriatın bu emrinin de nefis tezkiyesi lüzumuna işaretten hâlî olmadığı anlaşılıyor.

Çünkü tövbe rükünlerini cem ederek sıhhatli bir tövbe gerçekleştirmeye muvaffak olamayan kimsenin, bari cürüm ve isyanını itiraf ile tezellül etmesi ve gönül inkisarıyla Allah'ın dergahına ilticada bulunması lazım geliyor ki bu yalvarma halinin af ve gufrana vesile olması mümkündür.

Hatta bu vecihle inkisar ve tezellül, güzel amellerle iftihar ve gurura tercih edilerek "Zül ve inkisara vesile olan nice masiyet, gurur ve kibre sebep olan salih amelden daha hayırlıdır" buyurulmuştur.[100]

Özellikle teyemmümdeki mesh, arz ettiğimiz işareti mülahaza ile tövbe erkanını ikmale vesile olur.

Abdest uzuvları içinde ayakların su israfına sebep olması ve yıkanmaları da az çok meşakkatli olduğundan, kolaylaştırmak için malum şartlarla giyilmiş bulunan mestler üzerine mesh de meşru kılınmıştır.

Mesh ile de tövbeyi hatırlatmanın ihmal edilmediği aşikardır.[101]

Namazda "Setri Avret"in Hikmeti

Namaz için setri avret şart kılınmasında edebin gözetilmesi hususu izaha muhtaç değildir.

Bunda da Mevla'nın huzuruna çıkarak ibadete başlayan kulun tam tövbe ile bâtınî kötülüklerden ve kötü amellerden tamamen temizlenmesi lazım geliyorken, böyle olmayanların bari nefis hevasının kuvvetini kırarak kötü

100 *Mütercim:* Bu ibare Hikem-i Ataiyye'den alınmış olup manası vazıhtır. Mezkur kitabın müellifi Şazeli tarikatının büyük şeyhlerinden Tacülarifin bin Ataullah İskenderi (k.s.) Hazretleridir. Bu kitap hep böyle sufi irfanının hikmetlerini havidir. Müteaddit şerhleri olarak Mısır'da basılmıştır.

Mezkur müellifin Kitabü't-Tenvir fi İskatı't-Tedbir isimli feyizli kitabı da basılmış olup mütalaaya şayandır. Çünkü pek çok İslam hakikatlerini muhtevidir.

101 *Mütercim:* Gusül, abdest ve teyemmüme dair Muhammed bin Abdurrahman Buhari Hazretlerinin Bidayetü'l-Bedai' fi Mehasini'ş-Şerai' isimli kitabında daha pek çok sırlar ve faydalar beyan olunmuş ise de müellifin bildirdiği işaretleri kafi görerek sözü uzatmadık.

temayüllerin eserlerini ibraz etmemeye ve onları zayıflatmaya ihtimam ve hatta her kusuru Mevla-yı Müteal biliyorsa da kullardan gizlemek gerektiğinin vacip olduğuna ima ve işaret vardır.

Şehveti tahrik eden uzuvların nazardan gizlenmiş olmasıyla sebeplerin men edilmesi maslahatı da hasıl olur.

Kadının ise bütün uzuvlarına nazar, şehveti tahrik edici olduğundan; elleri, ayakları ve yüzü gibi açılmasına ihtiyaç olan uzuvlardan başka bütün bedeninin ve hatta saçlarının da örtülü olması vacip kılınmıştır.

Kıbleye Yönelmenin Hikmeti

Şeriat namaz için Kabe cihetine yönelmeyi de şart kılmıştır.

Çünkü her kul altı cihet sahibi olup amellerle meşgul olmada cihetler ile alışkanlık kazanıldığından, mükellefler ibadeti eda zamanında diledikleri cihete yönelme hususunda serbest bırakılmış olsalardı, hangi cihete yönelmek daha muvafık olacağını bilemeyerek hayret ve ıstırap içinde kalırlardı da matlup olduğu üzere kalp huzuru ve fikir birliği ile vazifelerini ifa edemezlerdi.

Şu halde, lütfen ve inayeten ve kulun akıl ve fıtratına riayeten Cenab-ı Hak (celle ve azze) tekrim ve teşrif buyurduğu mukaddes mekan Kabe-yi Mükerreme cihetine teveccüh etmesini tayin buyurdu. Ve o mübarek mekanı mukaddes zatına izafe ederek Beytullah ismiyle mümtaz eyledi. Mekan ve cihetten müstağni ve münezzeh olduğu katiyen malum olan Bârî Teâlâ Hazretleri Fail-i Muhtar ve Malik-i Mutlak olduğundan, mülkünden dilediği şeyi sair emsal üzerine üstün kılar. Ve şu ilahi tayine binaen kulun kalbi ibadet ve münacat anında en üstün ve duaya icabet için en münasip bulunan bir cihete yönelmekle itminan kazanır.

İşte bununla anlaşıldı ki namazın ihtiva ettiği rüku ve secdeler ile asıl maksut Cenab-ı Ehadiyet olup, Kabe değildir. Şu tevehhüm, fahiş bir cehalet addolunur. Çünkü Şeriatımızda masivaya secde ve ibadet tam küfürdür.

Namaza Başlarken "Tekbir"in Hikmeti

Namaza başlarken erkek ellerini kulakları hizasına, kadın da omuzları mukabiline kaldırarak Allahu Ekber derler. Bu tazimkar muamele, sultan huzuruna girmek için vuku bulan izin isteme konumundadır. Görülür ki namaz kılan evvela huzuruna çıkıp ibadete karar verdiği Mevlasını ekberiyet ile yad edip, azamet ve kibriyada eşsiz olduğunu tefekkür edip, dünya alakalarının ve ukba güzelliklerinin hepsinden kalbini tecrit edip, Cenab-ı Akdes-i Sübhani'ye teveccüh eder. Manasını mülahaza ile telaffuz ettiği Allahu Ekber cümlesinde münderiç bulunan şu işareti iki elini kaldırmakla tekit ediyor. Zira önünde hazır bulunan şeyden ellerini çeken kimse gibi namaz kılan da

bütün masivayı karşısında tahayyül ederek onlardan ellerini çekiyor ve onları nazarından düşürerek Dergah-ı Sübhani'ye yaklaşmaya yahut yakınlık makamında terakki etmeye çalışıyor.

El kaldırmadaki farklılık da manasız değildir.

Çünkü kadının ellerini omuzları hizasına kadar kaldırması setri avret hususuna daha muvafık olduğu gibi, tabii meyle cilvegah olan dünya alayişinden uzaklaşmak ve nefsi geri çekmek hususunda kadınların teehhürlerine işaretten de hâlî değildir.

Namaza Girişteki Hikmet

Tekbirden sonra, köle efendisinin önünde kıyam eder gibi namaz kılan Bârî Teâlâ'nın huzurunda kıyam eder. Ayakları bir sırada olduğu halde ellerini bağlayarak gözlerini yere diker, hiçbir uzvu kımıldanmaz ve bir tarafa meyletmez olduğu halde son derece edep üzere durur ve bir lahzacık geçince "Subhaneke" diyerek başlangıç duasını okumaya başlar. Bunun manası, alemlerin rabbi Allah'ı tesbih ve tenzih ile Dergah-ı Ehadiyet'e sena arz etmek ve mübarek ismine tazimle uluhiyetinin yüceliğini beyan etmek ve vahdaniyetini itiraf etmekten ibarettir.

Bu ise hitap arzından önce sultanın yüce lakaplarını zikir ile onları tebcil menzilesindedir. "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl, 60)

Tekbir, Cenabı Hakkın huzuruna girmek için; arz olunan dua da, Allah ile muhatap olmak için başlangıç oluyor.

Ondan sonra, şeytanlar kullara musallat olup daima vesveselerle kalbi parçalamaya ve Rabbe münacatı karıştırmaya hırsla çalışmakta oldukları için, namaz kılan namaza başlamanın akabinde "Eûzü billahi mineşşeytanirracim" diyerek bâtın düşmanları olan şeytanların şerlerinden Samed olan Allah'ın himayesine iltica eder.

Fatiha Okumanın Hikmeti

Bu inayete mazhariyet hususuna kalbi mutmain olunca artık Fatiha'yı okumaya başlayıp Allah'a münacat ile teşerrüf eder.

Bu surenin sırlarına nihayet yoksa da, namazın başında okunmasının münasebeti gelecek açıklamalarla pek kolay anlaşılır.

Namaz kılan evvela en yüce isim olan ve masiva için kullanılmayan Allah ismini en yüce vesile edinerek onunla müsemma bulunan mukaddes Zat-ı Ehadiyete tevessül eder. Dinî ve dünyevî maksatlarını talep edip ummaya bundan münasip makam olmayacağını bildiği cihetle, büyük küçük sonsuz ilahi nimetlerin kullara ulaşmakta olduğunu mülahaza ederek Rabb-i Müteal'i Rahman ve Rahim isimleriyle tavsif eder. Yani kendi tarafından bir

liyakat tasavvur edemeyip sadece Allah'ın mukaddes katından zuhur etmekte bulunan mutlak umumi rahmeti, arz edeceği duasına en büyük vesile kılar.

Bu tavsif zımnında Halik'ın azametini, mahlukatına hediyelerini ve nimetlerini, özellikle doğumlarından beri kullarından bir lahza ayrılmayan terbiye nimetini düşünerek, en yüce övgüye müstehak bulunan ulvi zatına hamdüsena eder. Maddi manevi rızıklar lutfederek varlıkların devam ve olgunlaşmasını sağlamaktan ibaret olan alemleri terbiye nimeti ile Allah'ın mukaddes zatını tavsif eder. Şu büyük ve umumi nimetin insanların ekserisi kadrini bilmeyip hakkıyla şükrünü ifa etmediklerini hatırlamasına binaen kendisi de o zümreye dahil olmak korkusuyla tekrar Allah'ın rahmetine ilticaya lüzum görüp Rabbisini bir daha sonsuz rahmet ile tavsif ederek ondan büyük bir istinadgah olmadığını itiraf eder.

Fakat insanların bir kısmına inam ve ihsan onların şımarmalarını ve tuğyanlarını arttırarak ıslahları da ancak adaletli tediplerle olabileceğini mülahaza ettiğinde, namaz kılan kişi mevlasını Celal sıfatıyla tavsife yönelerek din ve ceza gününün meliki ve alelıtlak kullarının işlerinin maliki olduğunu tasrih eder de nefsini ikaza çalışır.

Her kula layık olan da budur.

Çok büyük bir reca ile mabudun rahmetini ummalı ve çok şiddetli bir havf ile de satvetinden korkmalıdır.

Namaz kılan bundan sonra, Allah'ın nimetlerine teşekkür cümlesinden bulunan ibadetini onun yüce huzuruna arz etmeye kıyam eder ve bu arz esnasında şu iki mühim nükteye riayet eder:

(1) İbadet ifasında kusurunu mülahaza ederek, kendi ibadetini ayrıca arza layık görmez. Onu beşer takatinin müsait olduğu mertebe güzel ibadet ve ihlasa muvaffak olan din kardeşlerinin ibadetlerine ve muvahhid asfiyadan sadır olan ibadetlere ekleyerek onlar ile beraber arz eder ki onların zımnında bulununca kabule medar olması kuvvetle muhtemeldir.

Çünkü Bârî Teâlâ Hazretleri, satışta anlaşıp pazarlığı bitiren iki kişi arasında anlaşmaya varılan hususları tefrik etmeyi, yani mecmuu hakkında satış akdi yapılmış olan şeylerin bir kısmını satanın vermemesi veya müşterinin reddetmesini yasaklamıştır. Böyleyken kendisi buna benzer bir muameleyi icra buyurup da Dergah-ı Samedanisine bir defada arz olunan ibadetlerin bir kısmını kabul edip diğerlerini reddetmesi, rububiyetinin şanına ve keremine muvafık değildir.

(2) İbadet edilmeye sadece ve sadece onun müstehak olduğu sabit ve malum olan hakiki mabuda şirk koşanlar da bulunduğundan namaz kılan, ibadeti arz makamında tahsis ifade eden bir siga kullanır. Hakkıyla şükrü edadan ve ubudiyet vazifesini ifada ihsan derecesine ulaşmaktan aczini bildiği cihetle, manileri def edip kuvvetli sebepler var ederek amellere yöneltip fiilleri yaratan Allah'ın yardımına şiddetle muhtaç olduğunu arz eder. Yine

tahsis ifade eden bir ibare ile hakiki mabud olan Allah'ın inayetini talep eder. Yani "Bizler ibadetimizi Sana ederiz ve bütün meselelerimizde inayeti Senden niyaz ederiz" manasına olan "iyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn" (Fatiha, 5) ayeti celilesini tilavet eder.

Ondan sonra, mülahaza eder ki, Allah'ın nezdinde kabule şayan olan, ancak inhiraf ve halelden hâlî olup istikamet yolu üzere cari olan ibadetlerdir. Binaenaleyh kabul göreceği yüce mertebeye ulaşabilmesi için, istikamet yoluna Allah'ın hidayetini talep ve niyaz eder. Çünkü insanlar üç fırkaya ayrılır:

Birinci kısım, amel ve itikatça sıratı müstakim üzere yaşayanlardır ki hakikaten nimet verilmiş olanlar bu yüce zümredir.

İkinci kısım, amel yolunda sapmış ve inhiraf etmiş olarak Allah'ın gazabına müstahak olmuş olanlardır.

Üçüncü kısım da, itikat babında sapmaya ve hevaya kapılarak dalalete düşmüş olanlardır.

Şu halde namaz kılan, sıratı müstakime hidayeti talep edince, itikadının tashihi ve amelinin güzelleştirilmesi ile Allah'ın inamına mazhar olan zümreye refik olmayı son derece rağbetle niyaz eder ki onların sayesinde nurlar kazanıp semereler toplayabilsin.

Bu ilahi emirde, kulun mürşide ihtiyacına delalet; fasıklardan ve dalalet ehlinden uzak durma lüzumuna işaret vardır.

Elhasıl, "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil." (Fatiha, 6-7) ayeti celilesini tilavet ederek namaz kılan şahıs diyor ki: "Ya Rab, ben kulun, tevhid erbabı olan bütün din kardeşlerimle beraber azametli zatından son derece tazarru ve niyaz ile hidayet buyurmanı talep etmekte olduğumuz sıratı müstakim, itikat sıhhati ve güzel amel saadetine mazhar buyurduğun enbiya ve asfiya hazretlerinin yaşadıkları necat ve selamet yoludur. Bizleri onların refakatine ve sohbetleri bereketine nail buyur. Kazandıkları kötü ameller sebebiyle gazaba duçar olan Yahudi kavminin ve itikat etmekte bulundukları sapık itikatları hasebiyle dalalete düşenlerden olan Hıristiyanların yollarından ve gidişatlarından uzak kıl ki onların maruz kaldıkları belalara düşmeyelim ve onlar gibi hüsran ve helake giriftar olmayalım."

Ondan sonra, bu mübarek dualara icabet edilmesi maksadıyla "amin" diyerek sözünü bitirir. Bunun manası "Ya rab, Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerinin lisanı üzere vaat buyurduğun vecihle duamızı müstecab eyle" demektir.

Nasıl ki hastanın müracaatı üzerine tabip hastalığına mahsus devayı almayı emreder, güzelce kullanmak şartıyla şifaya kavuşacağını vaat eder ise, namaz kılan da Mevla'sından sıratı müstakime hidayet talep etmesiyle kötü sona götüren amellerin ve itikatların hastalıklarından şifa bulup kurtulmasını

sağlayacak kafi bir deva talep etmiş olduğundan, Bârî Teâlâ Hazretleri buyurur ki: "Hakiki devayı sen benim kelamımdan al. Yani bir miktar Kur'an oku ki fısk, cehil, şirk, riya, kin, haset, kibir, ucub gibi hastalıkların hepsine şifa veren kafi deva ancak odur. Sen kafi delilleri ve şifa veren öğütleri havi bulunan ilahi kelamımı tilavetle her derde deva ve her belaya şifa bulursun."

Binaenaleyh namaz kılan şahıs hazık bir tabibe şekva arz etmek konumunda bulunan Fatiha suresini bitirince emre imtisal maksadıyla bir miktar daha Kur'an-ı Kerim tilavet eder. Zaaf ve acizlikle dolu halini tamamen idrak ederek, husulü matlup olan acil şifanın, ancak ve ancak, faydalı deva kullanmaya irşat ve hidayet buyuran Mevla'sının inayetiyle tecelli edeceğini kesin olarak bilir.

Rüku ve Secdenin Hikmeti

Fakr ve ihtiyacını tasvir siyakında Allah'ın mukaddes zatını tekbir edip rükua varır. Rüku esnasında, masivanın hepsinden müstağni olup bütün mahlukat kendisine muhtaç bulunan Yüce Mevla'sını "subhâne rabbiyel-azîm" / "Azîm olan Rabbim bütün noksanlardan ve kusurlardan münezzehtir" diyerek üç defa tesbih eder.

Bu vecihle aczini ve fakrını ihtiyaçları gideren o Yüce Mabuda arz eyledikten sonra, şafi deva ihsan buyurmasına şükür ve sena kastıyla rüku halinden kıyama döner. Her ne kadar Mevla'sının azamet ve kibriyasının nihayetsiz ve kendisinin zaaf ve zilletinin hadsiz ve pek çok olduğunu bilirse de, Allah'ın işiten ve icabet eden olduğunu düşünmekle nefsini rahatlatıp zihnen hazır olmayı kastederek hemen "semiallahu limen hamideh" / "Allah kendisine hamd edenin hamdini kabul buyurur" der ve müteakiben hamdüsenasını arz için "Allahümme Rabbena lekel-hamd" / "Ey Rabbimiz olan Allah, hamd sana mahsustur" der.

Ondan sonra, Allah'ın nimetlerinin nihayetsiz olduğunu hatırlayıp, bütün ömrünü ibadetle geçirse bile gerekli olan teşekkürlerin yüzde birini edadan aciz kalacağını mülahaza edince, hemen tekbir alarak secdeye kapanır ve hal lisanıyla der ki: "Ya rab, ben nimetlerinin şükrünü edadan acizim. Sen ise her ibadetten müstağnisin. Kutsiyet ve Kibriya sıfatına layık ve azametine muvafık bir amel bulamıyorum. Bari cehdü'l-mukill[102] kabilinden olarak en şerefli uzuvlarımı, acizane nezdimde en değerli bulunan duyularımın ve güçlerimin merkezi konumundaki uzvumu, senin büyüklüğünü ve yüceliğini vurgulamak kastıyla yere koyup iktidarımı ve kapasitemi en üst derecede icra etmek istiyorum. Gerçi bu fiilimin, azamet ve kibriyana zerre kadar bir şey ziyade etmeyeceğini de bilirim."

---

102 *Mütercim:* "Cehdü'l-mukill" ifadesi, "En faziletli sadaka, fakirin gücü nispetinde verdiği sadakadır." hadis-i şerifinde mezkurdur. Fakir ve acizin gücünün ve varlığının son sınırı manasınadır.

Bu minval üzere alnını yere koyarak huzû'un zirvesine ulaştığında da üç defa "subhâne rabbiyel-a'lâ" / "Âlâ olan Rabbim bütün noksanlardan ve kusurlardan münezzehtir" diyerek Mukaddes Mevla'sını peş peşe tesbihlerle yad eder. Müteakiben, bütün gücünü sarf ederek ömrünü tamamlasa da Mabudunu tazimi hakkıyla ifa edemeyeceğini düşünüp yine tekbir ile başını kaldırır.[103]

Fakat secdeden başını kaldırınca, secde halinden daha şerefli ve daha faziletli başka bir hal olamayacağını hissettiği için ve o yüce arzudan tamamen hazzını alamamış olduğundan, bir daha secde etmeye gönlü tutkun olur. Ve lanetli İblisin Allah'ın rabbanî emrine isyan ile secdeden yüz çevirdiğini de hatırlar. İşte buna binaen, bir defa daha secdeye varır da, hem vicdanî sefasını artırır ve hem de bâtıl hamiyete uyan lanetli İblise muhalefetini kuvvetlendirir.

İkinci secdeden de başını kaldırdığında, Allah'ın emrince namazda cem edilmiş olan ibadet türlerini edaya ihtimam gösterir ve arz olunan minval üzere namazı ikmale devam eder. Hikmetlerinin ve sırlarının beyanı sözün uzamasına sebep olacak malum söz ve fiilleri tamamlayınca dizleri üzerine oturur.

Ka'de-i Ahîre, Teşehhüd ve Peygamberimize Salât'ın Hikmeti

Artık ihtiyaçlarını gidermek ve farz vacip diğer vazifelerini ifa etmek arzusuyla namazdan önceki durumuna dönmeyi murat eder. Sultanın huzurundan çıkma anında izin istemeyi havi olacak şekilde, yeryüzünün ve göklerin Halik'ı olan Mevla'sına kulluğa yaraşır tebciller nevinden selamlar ve dualar takdim eder. Şu yüce huzura dahil olmasına ve arz ettiği vazife vesilesiyle o huzurda bulunma şerefini kazanmasına mürşit ve hâdî olan şanlı nebinin lütuf ve 'inayetini hatırlayıp o feyiz kaynağına tebrikler ve selamlar hediye ederek "esselamü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullah ve berakâtüh" / "Ey nebi, Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun" der.

Ondan sonra, namaz kılan şahıs, kendisi ve ibadet eden kardeşleri için inam ve ihsan buyurulan ibadet nurları ve ilahi vazifenin kazançları ve tesirleri hakkında Allah'ın hıfz ve emanına ulaşmak arzusuyla "esselamü aleyna" / "Allah'ın selamı bizim de üzerimize olsun" der. Kabulünü umarak yaptığı ibadetini halis ibadetlerine eklemiş bulunduğu din büyüklerini yad edip geçmiş vesilelikleri hasebiyle onların hususi haklarını eda kastıyla onları da duasına ortak ederek "ve alâ ıbâdikessâlihîn" / "Allah'ın selamı salih kullarının da üzerine olsun" der.

103 *Mütercim:* Hakikaten mukarrabin-i izam hazretleri bile Allah'ın celal ve kibriyasına layık bir ibadet edasından aciz olduklarını itiraf etmişlerdir.

Bu esnada, hakiki nimet verenin Allah Zülcelal olduğunu; Allah'ın sonsuz nimetlerine ulaşmaya en büyük vasıta da ancak Resul-i Zişan Efendimiz olduğunu müşahede edercesine zihninde canlandırıp, bütün samimiyetiyle Allah Teâlâ'nın uluhiyetinde tek ve eşsiz olduğuna şahadet eder. Kalben ve lisanen şahadetlerine amelî bir tevhid ekleyerek şahadet parmağını kaldırmakla Allah'ın tek ve eşsiz oluşuna işaret eder. Ve mertebelerin en mükemmeli olan Allah'a kulluk ile makamların en şereflisi olan risalet makamını da Hazreti Muhammed (s.a.v) Efendimiz hakkında ispat ve ikrar eder. Yani "eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne muhammeden abdühü ve resulühü" / "Şahadet ederim ki Allah'tan başka hakiki mabud yoktur. Ve şahadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve resulüdür" cümlesini son derece ihlas ile telaffuz eder.

Ve şu büyük hayra vasıta olan Hazreti Resul-i Ekrem'e dua ve sena hususuna kalbi yönelerek salat ü selama başlar. Müminlerin hepsini hidayet buyurmasına hakşinas bir mukabele nevinden olarak, Hazreti İbrahim aleyhisselama, ailesine ve tâbilerine lutfedilen sonsuz selam ve bereketin bir mislini de ailesi ve ashabıyla beraber Hazreti Muhammed'e ihsan buyurmasını Allah'tan niyaz eder. Yani bu hususa dair olan mübarek salavatları tilavet eder.

Mütercim: *Mezkur salavat-ı şerifedeki teşbihte İbrahim Halil aleyhi salavat Hazretlerinin tahsis buyurulmasının hikmetine dair pek çok kaviller vardır. Fakat büyükler nezdinde kabul ve itibara şayan olan, ancak Seyyid Şerif Cürcânî Hazretlerinin "Öyle bir salat ki sonraki öncekine bu salat ile üstün tutulmuş ve tercih edilmiştir." kavlinden istifade edilen makbul tevcih olması gerektir.*

Çünkü bu manaya göre, arz olunan salavatın ifadesi "Ya rab, Hazreti İbrahim'e olan salat ve bereketler vermen ile onu kendisinden evvel geçen kullarına üstün kıldığın gibi, Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerine de o mertebe salat ve bereketler ihsan buyur ki o sayede bütün geçmişlerden üstün olduğu sonrakiler nezdinde aşikar olsun." demek olur.

Allah Teâlâ Hazretlerine isnat olunan salat, hususi rahmet ve faik meziyetler ihsan etmekten ibarettir.

Malumdur ki Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizden sonra resullerin en üstünü Hazreti İbrahim'dir. Nasıl ki ulu'l-azim olan resullerin üstünlüklerine dair meşhur beyit de buna delalet eder.

İşte bu sırra binaen, insanlığın ikinci babası denilen Hazreti Nuh (a.s.) tahsis edilmeyerek, üçüncü baba olan İbrahim (a.s.) tahsis buyurulmuştur.

Ve bu münasebetle, dünyevi zaruretlerde ve uhrevi ihtiyaçlarda kendisinin muhtaçlık şiddetini mülahaza edip, Kur'an ve sünnet kaynaklı bazı dualarla münacatını arz eder.

Ubudiyet vazifesini şu vecihle ikmal edince, mükellef bulunduğu sair salih amelleri de eda etmek ve sonuçları sebeplere bağlayan Hakîm-i Zülcelal'in emrine imtisalen, yaşamak için gerekli olan ihtiyaçlarını giderme maksadıyla o yüce huzurdan ayrılırsa da, kalbi yine teveccühünde baki kalıp yalnız yönünü değiştirerek bu maksadı hasıl eder.

Güya hal lisanıyla der ki: "Zaruret mecbur etmeseydi şu firak elemini yutmazdım. Bu şerefli vazife ve büyük ziyafetten bir lahza ayrılmayı gönlüm arzu etmiyor."

Zikir, sena, tazim, dua, secde, rüku, tazarru ve huşu gibi ibadet nevilerini havi bulunan namazın, hakikaten latif sırları ve parlak nurları müştemil olacağı aşikardır.

Uyanık bir kalp ve münevver bir vicdan için buna muadil başka sefa olabilir mi? Namazın hakikatine aşina olan mümin, sırf sair mükellefiyetlerini eda ve beşeri ihtiyaçlarını gidermek icabına binaen bu zahiri ayrılığı seçer. Ve kalbini rahatlatmak için din kardeşleri olan beşere ve meleklere iltifat edip "esselamü aleyküm ve rahmetullah" / "Allah'ın selamı ve rahmeti sizin üzerinize olsun" diyerek dönüşünü onlara haber verir.

Beş Vakit Namazın Sırları ve Hikmetleri

Farz namazların vakitlerinin tayini de hikmet ve maslahattan hâlî değildir.

İnsanın uykudan kalkması ölümden sonra diriltilmesine benzer. Zira uyku, idrak ve ihsas ölümüdür.

Ölüme benzeyen uyku halinden ihya buyurulan insan ise, uykudan önce devam eden bedenî ve zihnî meşguliyetleri hasebiyle zayi ettiği kuvvetini uyku hali sayesinde yeniden kazanmış olup bir rahatlık ve canlılık üzere sabahlamış oluyor. Ve şu acizlik halinde düşmanların tasallutundan ve eza verenlerin ezasından masun oluyor. Rızıklandırıldığı yiyecek ve gıdalar, acayip bir devir ile ve akıllıların fikirlerini hayrete düşüren garip bir tedbir ve hareket ile tamamen hazmedilmiş oluyor.

Halbuki biçare insanın ne cereyan eden ahvalinden ve ne celp olunan menfaatlerle def edilen zararlardan haberi bulunuyor.

Onun gayreti, yemek maddesini midesine sokmaktan ve lezzetini idrake yönelmekten ibarettir. Onu müteakip cereyan edecek ahvali hatırına bile getirmez.

Bâtınî nimetleri ifade ve ihatadan lisan ve kalem acizdir.

İşte şu nihayetsiz nimetlerin şükrünü ifa için acele etmek lazım geldiğinden, sabahleyin namaz kılmak, yani sabah namazını eda etmek üzerimize farz kılınmıştır.

Gündüzün yarısı geçtiğinde dahi, maişet yollarını bulmaya medar olacak alemin aydınlatılması; faydalı ile zararlı şeyleri temyize hizmet eden sağlıklı duyularla mükemmel yardım; insanî maksatlara tevessül olunacak kudret ve kabiliyet; çalışıp kazanma kapılarını açarak maişet sebeplerini kolaylaştırma gibi her birinin kadri yüce olan ve sayılması imkansız olan çeşit çeşit nimetler birbirini takip ediyor da, bunların hepsine mukabil öğle namazı üzerimize farz oluyor.

Ondan sonra, gündüz zevale yaklaşıyor. Elde edilen nimetlerin neticeleri büyük kazançlar oluyor ve maslahatları gidermeye muhtaç olarak ayrılınmış meskenlere müreffeh bir hal ile avdet hususuna karar veriliyor. Bu nimete teşekkür olarak da ikindi namazı kılınması lazım geliyor.[104]

Gündüz vakti tamamen geçip de sükun ve istirahatımıza uygun olan gece vakti girince akşam namazının edasının farz kılınması dahi şükür ifasını emir kabilindendir. Çünkü gündüzün ebedî ve daimî olmaması, Kur'an-ı Kerim'de minnet duyulacak nimet olarak ifade buyurulmuştur. (Kasas, 71-72) Hakikaten gündüzün sınıf sınıf nimetler ve latif keremler intaç ederek sona ermesi de teşekkür gerektiren bir nimettir.

Aradan bir müddet geçip de tamamen karanlık çöktüğünde alem büyük bir tahavvül kesbediyor.

İnsanın bu hali görmesine binaen yeniden ibadet etmesinin lüzumu münasebetten hâlî olmaz. Bununla beraber bu ana kadar âfâkta cevelan eden insan fikri artık enfüse döner de basiret ehli olanlar gündüzün başından beri peş peşe gelmekte bulunan nimetlere amellerini mukayese ederek nefis muhasebesine başlarlar.

Allah'ın nimetlerine mukabil eda edilen ibadetler ise onların yüzde birine mukabil gelemeyeceği gibi, ayrıca korkulardan emin olarak bir de kamil istirahat ihsan buyurulduğunu hatıra getirince, son derece canlılıkla yatsı namazını edaya kıyam ederler. Hem etmelidirler. Arz olunduğu üzere insan bütün ömrünü bile Allah'a ibadete hasretmiş olsa yine şükrünü edada acizlikten ve kusurdan hâlî olamayacağı aşikardır.

Allah'ın nimetlerinin teşekkürlerini eda için emredilen farz ve vacip namazların rekat adedi normal hallerde yirmiye ulaşıyor. Bunların onu gündüz, onu da gece kılınır. Sefer halinde tahfif için on dörde tenzil ediyorlar. Altısı, seferînin hareket hali olan gündüze; sekizi de sükunet ve rahat zamanı bulunan geceye tahsis buyurulmuştur.

---

104 *Mütercim:* Müellifin bu makamda "Aç karınla ayrıldığı evine tok olarak dönmeye karar verir" sözüyle "Siz eğer hakkıyla tevekkül etmiş olsaydınız, kuşlar gibi beslenirdiniz. Kuşlar sabahleyin kursakları boş olarak yuvalarından çıkarlar, dolu olarak yuvalarına dönerler." (Tirmizi, Zühd) hadis-i şerifine ima buyurulmuştur.

Bu hadis pek çok sırları ve ibretleri cami olup onların bir kısmı Mevahibü'r-rahman fi menakıbin-Nu'man isimli acizane eserimizde derç olunmuştur.

Farz namazlara arız olması muhtemel olan kusurları ikmal için de her vakte mahsus "sünnet" nevinden birtakım namazlar tertip buyurulmuş. Ramazan-ı şerife daha ziyade itina buyurulduğundan, ramazan ayının farzlarını tekmil ve tezyin maslahatına binaen ve günün en münasip bir zamanında yirmi rekatlı teravih namazı sünnet olarak emredilmiştir.

Dikkatle düşünüldüğünde, şu namazlarda nihayetsiz hikmetler ve sayısız kazançlar bulunur. Mesela, namaz, beşer nefsini terbiye ederek itaat ve inkıyada alıştırıyor. Hatta eteğine toz kondurmak istemeyen mağrurların da Halik'ın emrine inkıyat ile yüzlerini yerlere sürdükleri görülüyor.

Keza dünyevi işlere dalarak gafil olanlara bütün hallerinden haberdar olan eşsiz Halik Hazretlerini andırıyor. Eğer beş vakit namaz farz kılınmamış olsaydı gafiller, değil günler belki yıllar geçirirler de hakiki velinimet ve mahkeme-i kübranın mutlak hakimi olan alemlerin rabbi Allah'ın nazargahında bulunduklarını ve bir gün ölüp de yüce huzuruna çıkarılacaklarını hatırlarına getiremezlerdi. Bu gafletin sebep olacağı cüretkarlıkların ve günahların nihayeti olamaz.

Huşu şartına riayet etmeden namaz kılanlarda şu kazanç tamamen hasıl olmuyorsa da nispeten ehven oldukları inkar olunamaz.

Yukarıda ifade olunduğu üzere abdest almanın tekrar tekrar tövbe lüzumunu ihtar etmesi de namazın kazançlarındandır.

İşte şu arz olunanlara binaen namaz hadis-i şeriflerde kul ile rabbi arasında vuslat vesilesi sayılmıştır. Ve "Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşru olmayan işlerden uzak tutar." (Ankebut, 45) ayetince iyi hal kazanmaya sebep olan en büyük riyazet addolunmuştur.

Namaz, esasen cemaatle olduğundan, bütün fiillerde imama ittiba lüzumunda da beşer nefsini reislerine inkıyat hususuna temrin faydası vardır.

Nasıl ki harp vaktinde riayet edilemeyeceği malum olan birtakım ameller de askerlere talim ediliyor. Bundan maksat, reisin emrine itaatin lüzumunu zihinlerinde kararlaştırarak güzel bir meleke husule getirmektir.

İran ordularının komutanı meşhur kahraman Rüstem, ashabı kiramın cemaat olup namaz kıldıkları esnada imamın durmasıyla durup hareketine göre hareket ettiklerini görünce bu hale hayran kalarak Hazreti Ömer hakkında güzel bir methiye söylemiştir. Bu, tarih kitaplarına aşina olanların malumudur.

Cemaat Namazının, Cuma ve Bayram Namazlarının Hikmeti

Müslümanların cemaat namazındaki içtimaı da maddi manevi kazançları içermektedir. Mahalle mescitlerinde gecesiyle beraber her gün mahalle ahalisinin beş defa, cuma namazı eda olunan camilerde belde ahalisinin haftada bir kere ve komşuları bulunan karyelerin halkıyla beraber bayram namazlarında senede iki defa içtima eylemeleri İslam dininin muktezasıdır. Nasıl ki

uzak bölgeler ahalisi de ömürlerinde bir defa olsun Mekke-i Mükerreme'de içtima emrini ifaya borçludurlar.

Şeriatımız bu içtimaların bazısında Müslümanların imamı tarafından hutbeler tilavetini emretmiştir. Mezkur hutbeler ile insanlara pek çok öğütler verilip Peygamber Efendimizin tayin buyurmuş olduğu emirler hatırlatılıp duyuruluyor. Hutbelerin tilaveti esnasında dinlemek için cemaatin sükutu kati farz olduğundan, her biri başını eğip dizleri üzerinde son derece edeple dururlar. Güya başları üzerine kuşlar konmuş gibi onlarda hareket eseri bulunmaz. Hatibin tilavet etmekte bulunduğu şeylerin hep sevgili peygamberlerinden telakki edilmiş dinî ahkam olduğu malum ve müsellemleridir. Binaenaleyh onlarda ne beğenme makamında el çırpmak ve ne ret ve takbih saikasıyla ıslık çalmak gibi haller görülmez.

Olmaz ya, faraza hatip Şeriat hududu haricine çıkacak olsa o halde dinlemeleri lazım gelmez.

Elhasıl İslam Şeriatı nazarında namazın pek çok kazançları olmasına binaen, namazı terk edenler hakkında dünya ve ukbaca şiddetli cezalar ile hükmedilmiş. Ve masiyetlerini ziyadece önemseyerek namazı terk küfür unvanı addedilmiştir. Namaza devamın da iman alameti kılındığı gibi.

Kendilerini tembellik hastalığı tutmuş ve şeytan kalplerini istila etmiş bulunup da namazı terk edenlerin bu baptaki cehaletleri arz edilen tafsilat ile pek kolay anlaşılır.

Basiret gözleri körleşmiş olması hasebiyle bunlar hakiki cevheri idrak edemeyerek nazarları zahiri kabuğa takılı kalmıştır. Namazı terk kabahatlerini tevil sadedinde ifade etmekte oldukları boş mazeretleri ise saçmalıklar nevinden addolunmaya şayandır.

Derler ki: "Rabbimiz dalkavukluktan müstağnidir. Bizim namazımıza ne ihtiyacı vardır?"

Ne âlî feraset! Ne büyük irfan!

Evet, alemlerin rabbi olan Allah alemlerden müstağnidir; her şeyden müstağnidir. Fakat ey aklı kıt, namazın intaç edeceği sonsuz kazançlardan sen ne vecihle müstağni olabilirsin! Rabbin işte o faydalı kazançları sana kazandırmak için namazı üzerine farz kılmıştır. Şüphe yok ki senin ibadetin Allah Azimüşşan'ın azametini artıracak değildir.

Bu eğri yola sapan zümreye de ki: Acaba nefis terbiyesi ve tövbe yenilemekten yahut Halik'ınızın celal ve cemalini hatırlayıp mütalaadan kendinizi müstağni mi görüyorsunuz? Yoksa nefs-i emmarelerinizi itaat ve inkıyat hususuna temrini, muayyen vakitlerde kardeşleriniz ile içtima üzerine terettüp edecek kalp ülfetini ve muaşereti, icabı takdirinde muavenet semerelerini lüzumsuz ve fazlalık mı addediyorsunuz?

Zannetmeyiniz ki bu iddialara kıyam edebilsinler. Bilfarz cehalet ve inatları kendilerini bu gibi davalara sevk edecek olursa, biz bu derece ahmak olanları adam addetmeyiz ki bunlarla muhatap olmaya tenezzül edelim.

Bu takdirce bunlar şu hastaya benzerler: Kendisine faydalı devayı almayı emreden hazık bir tabibin sözünü tutmayarak ona karşı "Benim şu devayı kullanmamda sana ne fayda olacak? Sen bundan müstağni değil misin?" diye, vaki olan hastalığın kötü tesiriyle sersemleşip de çılgınca hezeyan kabilinden söylenmeye başlar. Mülahaza edemez ki tabibin emri kendi faydasına müstenit olmayıp o biçarenin iyileşmesi maksadına binaendir.

Nefislerini namazın kazançlarından mahrum bırakan o zalimlere sormalıdır ki: Namazı terk hususuna cesaretlerine sebep nedir? Eğer farz olduğunu inkar veya kıt akıllarıyla onu beğenmeyip reddediyorlarsa, bilmiş olsunlar ki İslam Şeriatı onların küfürlerine hükmediyor. Bu halde mademki küfre muadil başka bir günah tasavvur edilemez, kendilerine namazı terk etmelerinden dolayı söz söyleyemeyiz. Fakat iman yenilemelerini nasihat makamında ihtardan geri durmayız.

Yok tembellikten dolayı terk ediyorlarsa, tembelliğin de bu nevi pek ahmakçadır ve aklıselim nezdinde çirkinlikte haddi aşmıştır. İyice düşünmelidirler ki gece gündüz tam yirmi dört saat zarfında nefsani arzuları ve dünyevi hazları ile uğraşıyorlar. Halbuki bunların hepsi fani ve zail şeylerden ibarettir. İnsan bugün varsa yarın yoktur.

Hepsi bir yere cem olunsa hemen bir saat içinde eda olunabilecek namazlara gelince vakit bulamıyoruz diyebilirler mi? Heyhat!

İnsaf ve iş bilirlik müsaade eder mi ki fani istekler ve zail lezzetler uğruna son derece hırsla sarf edilen vakitlerin onda birinden pek az bir müddetin, büyük ve daimi menfaatler intaç edecek beş vakit namaz edasına tahsis edilmesi çok görülsün ve hakiki saadeti tahsil babında tembellik gösterilsin!

Doğru yolları bulmaya uygun bir aklıselime malikiyet iddiasında bulunanların aklî çıkarımlarının bundan ibaret olması reva mıdır?

Nefsine nasihat veren ve hayat sermayesinin encamını mülahazaya az çok nail olan şuurlu insanların dinî vazifelerini her şeyden aziz ve ehemmiyetli tutması lazım gelirken, bu mühim noktayı eksik bırakan gafillerden ne istikamet beklenir ve ne hayır ümit edilir! Bunlar hakim olurlarsa adalet mi ederler! Yahut tüccar sınıfından bulunurlarsa hıyanetlikten mi çekinirler! Hatta İslam rükünlerinin en büyüğünü yıkan şahısların İslam dinine intisapları bu kadar zayıf olduğu halde, insan bunları Müslüman kardeşleri arasında addetmekte tereddüt etse münasip görülmez mi?

Namazı terk eden acaba Allah'ın huzurunda ne özür beyan edebilecek ki Aziz Kitabında nice yerlerde namazı ikame ile sarihen ve müekkeden vermiş olduğu emirlere karşı kabule şayan olabilsin! Keza "Namaz benim gözümün

nuru" (Sünen-i Nesâî) buyuran şanlı peygamberden utanmayacak mıdır ki şefaatini istirham maksadıyla yüce huzuruna varabilsin!

Vallahi ben İslam dinine intisap iddiasında bulunanların namaz kılmamalarına pek çok taaccüp ederim. Bunların içinde maarif makamında hissedar olanlar ve dünya işlerinde isabetli görüş sahibi olanlar bulunuyor. Fakat teessüf olunur ki farzları ikameye gelince güya idrakleri tamamen çekip alınır ve akılları namazın mühim semerelerini anlamakta bir çocuk aklı kadar olamıyor. Ben bu hale delilik diyebilirim. Çünkü delilik çeşit çeşittir.

Tallahi fakir hayâ ederek söylüyorum. Bu zümrenin bazıları vardır ki akıl, mürüvvet, irfan ve zarafet ile yad olunurlar ve sırası geldiğinde İslam dininin yüce meziyetlerinden bahse de karışırlar. Bununla beraber, bulundukları bir mecliste din kardeşleri namazı edaya kıyam ettikleri esnada, kendileri şu yüce dinin fertlerinden değillermiş gibi o ilahi sofradan uzağa çekilip dururlar. Bilenlere bu hal büyük ardır. Bu hali âdet edinenler Müslüman kardeşleri nazarından düşerler ve dini zayıf addolunurlar. Haklarında itikatsızlık hükmü verilmiyorsa da fıska nispet olunmaları katidir. Bu cihetle şahadetlerinin ve adaletlerinin geçersiz olduğunda şüphe yoktur.

Zannediyor musun ki şu kayıtsızlıkları kendilerine asla hacalet elemi hissettirmiyor. Mutlaka hissettirmektedir. Fakat kötülüğün galebesiyle kendilerini alamıyorlar da bilerek şeytanın oyuncağı olup kardeşlerinin ayıplamasına şayeste hale düşüyorlar. Mezkur rezilliklerini yüzlerine vurmayanların içlerinde gizli olan zanları zanların en kötüsü olup tasrih icabında en hafif tabirle "namaz kılmaz" ve "dini zayıf" unvanlarıyla yad olunurlar. İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn!

Allah hepimize akıbet güzelliği nasip etsin!

Zekat Vecibesinin Hikmeti

Doğruya ulaşmak isteyerek Şeriatımızı araştıran şu taife, zengin olan Müslümanlara zekatın farz olduğunu öğrendiklerinde onu da pek ziyade takdir ettiler. Nasıl etmesinler ki hemcinslerine muavenet keyfiyetini din rükünlerinden kılmanın iyilikleri ne derece âlî ve ne kadar büyüktür.

Her sene fakirlere mallarının bir miktarını vermeleriyle zenginlerin insanlık şiarı sayılan şefkat ve merhamet eserleri görünüyor. Cimrilik rezil sıfatından soyunuyorlar. Verdikleri az miktar karşılığında pek çok mükafat da kazanıyorlar.

Tayin buyurulan vacip miktarı verenlerin malca noksanını mucip olmadığı halde şu ilahi farz tamamıyla ifa olunduğu takdirde acizler ve miskinler fakirlikten ve mahrumiyetten kurtulmuş olurlar ve asla zaruret eseri görmezler.

Bu ibadette, hem zarureti def etme, hem de cimriliği ve tamahkarlığı izale etme maslahatlarından ibaret şu iki büyük kazanç gayet açıktan hasıl olur. Ayrıca bununla müminin hakiki nimet verici olan Bârî Teâlâ Hazretlerine muhabbet ve iştiyakı tebeyyün eder. Çünkü Allah'ın yüce rızasını kazanmak halisane maksadıyla bittabi sevgili olması lazım gelen ve hatta canın yongası konumunda bulunan malını harcayıp dağıtıyor.

İşte bu sırra binaen, mesela hibe yoluyla zekat vecibesini savuşturma hile-i şer'iyesini aramak caiz olmaz. Çünkü hile ile zekat vecibesini savuşturmak suretinde şu mühim menfaatlerden eser kalmaz. Fakiri zenginleştirecek mal onun elinde kalmayınca ihtiyaç ve zarureti zail olmadığı gibi, zenginin malı mülkünden çıkmadığı halde cimrilik ve tamahkarlık hastalığından nefsini temizleme maslahatı da hasıl olmayacağı aşikardır.

Ramazan Orucunun Hikmeti

Şu taife, senede bir ay Müslümanlar üzerine oruç farz kılınmasının, yani ramazan ayında gündüz orucu bozan üç şeyden uzak durmanın emredilmesinin hikmetleri ve maslahatlarına da bir miktar vâkıf olduklarında yine takdir edip beğendiler. Hakikaten Halik Teâlâ'nın emrine itaatle nefsini arzularından uzak tutan oruçlu, nefis terbiyesine nail oluyor. Çünkü evvelce kendine musallat olan nefsine aklını galip kılarak onu mahkumiyetine aldığında artık nefis Şeriatın haram kıldığı şeyleri yapmaktan heves ve ümidini tamamen keser.

Zira görür ki oruç vaktinde -kimsenin hukukuna tecavüz yok iken- faydalı olan yeme içmeyi ve meşru olan cinsel ilişkiyi oruçlu sırf Allah'ın emrine imtisal maksadıyla terk ediyor. Bu halde, rızası bulunmayan bir şahsın yiyeceklerini ve içeceklerini alması, yahut yukarıda işaret olunduğu üzere büyük kötülükler ve sonsuz mahzurlar doğuran zina gibi haramları işlemesi, aklı izale eden ve şerefi ihlal eden müskiratı kullanmaya cüret etmesi nasıl beklenir!

İşte orucun sair faydaları bir kenara bırakılsa bile, sadece nefis terbiyesi ve hal ıslahı faziletini semere vereceğini pek vazıh gören şu taife, mezkur semereyi orucun emredilmesi hususuna kafi addettiler.

Ve insaf ederek dediler ki: "Müslümanların oruç ayında bilhassa güneşin batışından biraz önceki halleri göz önüne alındığında, ilahi emre inkıyat babında nefislerini zapt etmek iktidarının o anda onlara ihsan buyurulmuş harika bir meziyet olduğunda şüpheye meydan kalmaz. Sofralar müheyya olarak nefis yemekler ve leziz içecekler gözleri önüne konuyor. Kendileri dahi son derece iştiha ile sofra başına oturuyorlar da muayyen vakit girerek ilahi izin gelmesini bekliyorlar.

Eğer bunlardan birine, özellikle de paha biçilmez takva cevherine malik olanlara bütün dünya bahşolunacak olsa dahi mezkur vakitten bir dakika ev-

vel o nefis yiyeceklerden bir zerre veya içeceklerden bir damla aldırmak kabil olamıyor."

Ecnebilerin bizi bu minval üzere sena etmelerine karşı, şekavet galebesi ve şehvet esareti hasebiyle bazı kimselerin bu bapta makul olmayan ve beklenilenin hilafı hallerinin ne kadar takbih ve nefrine şayan olacağı azıcık mülahaza ile anlaşılır.

Bu nimetin kadrini bilmeyip de oruç farizasını ifada lakayt ve dikkatsiz olan İslam müntesiplerinin kendilerini azim ve basiret sahibi adamlardan addetmeleri nasıl mümkün olabilir? Bunların aklı kıt, gayretsiz ve hatta midelerinin kölesi ve rezil şehvetlerinin esiri oldukları şüphe mi götürür? Oruç tutan bir kadın akıl mertebesinde bunlardan kat kat daha kuvvetli ve himmet ulviliğince pek yüce olup onun nefis şehametinden bunlar bir zerreye malik değillerken utanmadan kendilerini yine adam sınıfından sayıyorlar.

Orucun mühim faydalarından biri de oruçluya açlık elemi hissettirerek çoğu halleri açlık ile geçen fakirlerin ıstıraplarını mülahazaya vesile olmasıdır. Bu mülahaza ise kalp rikkati sağlayıp sadakayı çoğaltmaya vesile olur. Servet ve refaha nail olanlar oruç tutmayacak olsalar açlık ıstırabının neden ibaret olduğunu tasavvur edemezler ki o afete müptela bulunan bir dertliye şefkat eseri gösterebilsinler. Böyle olanlara muhtaç bulunan fakirlerle yetimlerin hali nice olur, tasavvur buyurulmalı![105]

Hac Vecibesinin Hikmeti

Bu taife, İslam Şeriatının, kudreti olanların haccetmelerini, yani civarındaki mübarek mekanlarla beraber Kabe-i Mükerreme'yi ziyaret ederek hususi fiilleri ve kavilleri ifa etmelerini farz kılmasına da muttali oldular. Bütün hakîmlerin ihatasında aciz kalacakları hikmetleri ve sırları havi olan şu mühim ibadeti de güzel bulup takdir etme hususunda tereddüt etmediler.

Çünkü yüz binlerce Müslüman ferdin her sene mezkur mekanlarda içtima etmeleriyle tanışıp kaynaşarak terakki ve medeniyet nurlarını elde etmekten hâlî kalmayacakları aşikar bir hususdur. Türk, Arap, Acem, Kazan, Afganlı, Mağripli, Sudanlı, Berberi, Çinli, Hintli, Dağıstanlı, Cavalı ve daha pek çok farklı milletlerden sınıf sınıf insan bir din ve bir maksat üzere oraya toplanıp Allah'ın rahmet ve mağfiretini niyaz ederler.

105 *Mütercim:* Mısır'ın kıtlık senelerinde, bütün zahire ve erzak ambarları Hazreti Yusuf aleyhisselamın elinde olduğu halde, kendisi üç günde bir defa yemek yiyormuş. Sebebini sual edenlere "Ya benim karnım tok olursa etraftan zahire almak için gelen biçarelere merhamet edebilir miyim!" buyururmuş. Şifa-i Şerif kitabında mezkurdur.

Hususi mekanlarda icrasıyla mükellef bulundukları fiillerin ve kavillerin toplamında başlıca ilahi hikmet, o şerefli mekanda yüce resullerin ve sair salih kulların cereyan eden hallerini hatırlamaktır.

Beşerin babası olan Hazreti Adem aleyhisselam, zevcesi Havva (r.a.) ile cennetten inmelerinden sonra mezkur mukaddes mekanda dergah-ı subhaniye iltica edip hayli müddet ağlayarak münacat ve tövbe arzıyla kabul görüp yüce payelere mazhar buyurulmuştur.

Keza oğlu İsmail (a.s.) ve zevcesi Hacer (r.a.) ile beraber Hazreti İbrahim (a.s.) Allah'ın emrine imtisal etmiştir. Allah katından zuhur eden acayip belaya sabır ile yüceler yücesi şeref kazanıp Allah'ın rızasını elde etmiştir.

Hazreti İbrahim'in (a.s.) gönül meyvesi ve en sevgili evladı İsmail'i (a.s.) kurban etmeye Allah tarafından memur olması üzerine emri ifaya başlamadan önce mübarek oğluna meramı anlatmak üzere istişare makamında kelam sarf ettiğinde o yüce oğul Allah'ın emrine inkıyatla sine ve başını teslim etmişti. Hatta babasıyla birlikte düğüne gider gibi kurban olmaya gittiği esnada, Mina vadisinde çatarak kararını ifsat etmeye kıyam eden lanetli şeytanın vesvese-lerini lanetleyip reddetmişti. Bunun üzerine lanetli şeytan, Hazreti İsmail'in babası olan İbrahim Halil aleyhisselama da bir aralık "Senin gördüğün rüya şeytanîdir. Adam tevehhüme binaen hiç böyle bir evlada kıyabilir mi!" diye ilahi vahiy muktezası bulunan kati tedbirden men etmeye yeltendiyse de o cihetten dahi yüz bulamayarak hüsrana duçar olup eli boş dönmüştü.

Hazreti İbrahim ve Hazreti İsmail'in, "Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olup, İbrâhim oğlunu şakağı üzere yere yatırıp, Biz de ona: 'İbrâhim! Rüyanın gereğini yerine getirdin (onu kurban etmekten seni muaf tuttuk)' deyince (onları büyük bir sevinç kapladı). Biz iyileri işte böyle ödüllendiririz!" (Saffat, 103-105) ayetleri siyakında tefsir kitaplarında tafsil buyurulan malum kıssalarına nazaran, boyun eğip teslim olarak vazife ifasına kıyam buyurdukları hengamda tekbir avazını işittirerek hemen Cibril-i Emin nazil oldu. Asil oğula feda olacak kurbanı yanlarına getirerek, ilahi emrin bu kader ile tamam olduğunu haber verdi ve daha bir hayli müjdeler vererek gönüllerini övünç vesilesi mutluluklarla doldurdu.

Mezkur mekanlarda makbul amellerine mükafat olarak kamil mukarrabin hazretlerine daha pek çok ilahi inayetler tecelli etmiştir ki tafsilatı bu kitaba sığmaz.

İşte mahlukatın en hayırlıları ve en yüceleri olan mukaddes zatların makbul amellerini hatırlayarak onlara uyup benzemek sayesinde nurlar kazanan beşer nefisleri, onların sair seciyelerini, ibadetlerini ve iffetli fiillerini de yad edip ruhaniyetlerinden feyiz ve yardım umacakları cihetle pek kolaylıkla kendilerine iktida edebilirler. Böylece Mevla'ya itaat iştiyakları kat kat artarak rızasını kazanmak için yüce ahlaka sahip olanların ahlakıyla bürünüp tebcil ve sena ile onlara mensubiyet şeref ve saadetine nail olurlar.

Yüce resullerin âsârını müşahede edip güzel fiillerde onlara benzeyenler, onların farz ve sünnet olarak yaptıkları makbul amelleri ve irşat eyledikleri tövbe, inabe, sabır, rıza, teslim, edep gibi âlî nitelikleri tamamen takdir edeceklerinden bittabi onlar hakkında sena ve ihtiram hususunu ziyadeleştirmek için ihtimam ederler.

Hac amelleri, din yücelerinin ahvalini hatırlatma esasına bina kılınmıştır. Ayrıca beşerin akıllarına ve fikirlerine muvafık harika bir tesis ve tertip üzere vazedilmiş; onların âdetlerine ve alışkanlıklarına tamamen riayet edilmiştir. Zira icabında insanlar sultanların himayesine iltica ile şekva arz edip hayat bahşeden ihsanlar elde etme arzusuna düştükleri zaman ne yolda davranmaları lazım gelirse, muhterem hacıların da Mevla'larına hacetlerini arz edecekleri esnada ona benzer bir muamele ifasıyla memur kılınmalarının nefislerine daha ziyade itminan vereceği aşikardır.

Şu münasebetin izahı şöyledir:

Mesela, reaya kıtlık, pahalılık veya düşmanların istilası gibi bir hadiseye mukavemetten aciz kaldıkları zaman yüce sultanların menziline iltica ederler. Vaki olan felaketin tesiri nispetinde her biri yalın ayak üzeri çıplak olup toz toprak içinde kaldığı halde son derece düşkün ve muhtaç olarak yola çıkarlar. Yollarda tesadüf ettikleri hizmetçiler ve maiyet gibi saray mensuplarına, hatta hayvanat ve nebatat kabilinden şeyleri muhtevi bulunan sultanın çiftliklerine son derece itibar ve ihtiram göstererek hiçbir kimseyi incitmemeye gayret ve ihtimam ile mesafe kat etmekte bulunurlar. Sultanın sarayına ulaştıklarında son derece sükunet ve meskenet ile bir aralık saray kapısına gitmekte ve izin istemekte tereddüt ederler; münasip bir vakit buluncaya kadar saray civarını tavaf ederler. Meram arz etmek için en kıymetli vasıtalarla tevessül eyleyerek zaten mutatları bulunan zikirleri ve methiyeleri şükran lisanıyla tekrar ederler. Gerek kendilerine, gerek seleflerine şaşaa saçarak zuhur eden azîm inayetleri ve umumi şefkat eserlerini yad edip hatırlarlar. Sultanın elini öpmeye müsaade buyurulduğunda son derece rağbet ve edep ile öperler; bu inayeti, kabul emaresi ve umulan yardıma medar addederler. Ondan sonra, belayı def ve şekvayı izaleye dair sultanın vaatleri sadır olarak, meram ve taleplerinin ifa buyurulacağı tebşir edilir.

Şanlı sultan, hem yüce saltanatına karşı onların muhabbet ve ihlaslarını pekiştirmek ve yüce huzuruna bağlılıklarını teyit etmek, hem de reayaya yardım edip bolca hediyeler bahşetme hususları sultanın âdetlerinden olduğuna dair nefislerini tatmin edip güvenlerini sağlamlaştırma maksatlarıyla, kadimden beri onların babalarının ve atalarının padişah kapısına ilticaları vuku bulduğunda sadık hizmetlerine mükafat olmak üzere haklarında esirgenmeyen lütuflarını ve müşfikçe inayetlerini hatırlatıp ihtar buyurur. Bu hatırlatma ve ihtar zımnında, şu mültecilerin de selefleri gibi sadakat eserlerini ibraz edip hizmet gereklerini ifa etmeleri lüzumunu ikaz bulunmaktadır. Bunlar dahi derhal padişahın huzurunda tebcil vazifesini ifa edip yüce emirlerine

boyun eğdiklerini arz ederler. Bu vesile ile her türlü iyiliğin kaynağı o yüce sultana muhabbet ve halis bağlılık, nefislerinin tabiatı haline gelir.

Çünkü atalarının âdetlerine ittiba ile alışkanlık kazanan nefislerin onların ahlaklarıyla bürünmesi tabiidir. Binaenaleyh o yüce sultan nazarında hizmetleri takdir olunarak ziyafethaneye nakledilirler. Sonsuz nimetlere mazhar kılınarak hilatler giydirilirler de zillet ve düşkünlük eserleri tamamen izale buyurulur. Artık bunlar sultanın dergahına ayrılmamak üzere bağlanırlar. Ve arz ettikleri maksatlarının ifasına dair sultanın vaadinin yerine getirilmesini dört gözle beklerler. Vakit kaybedilmeksizin, düşmanların tasallutunun defi ve eza sebeplerini izale hususuna padişahın emri zuhur ederek fermanlar yazılır ve müreffeh olarak avdetlerine dair padişahın emirleri tebliğ olunur. Maksatlarına ve meramlarına nail olan mülteciler de şu sonsuz inayetlere teşekkür olarak bir daha padişahın yüce eşiğine yüz sürerek öpme şerefiyle teşerrüf ederler. Sultanın huzurundan ayrılmaları hengamında son derece teessürlerinden gözyaşı döktükleri görülür.

Hakîm-i Zülcelal Teâlâ Hazretleri beşerin aklına riayeten, onların musibetlerden sultanlarına ilticaları zamanındaki âdetlerine muvafık bir vecihle yüce dergahına tazarru ve iltica etmelerini tertip buyurdu. Zat-ı uluhiyeti ev ve mekandan müstağni ve münezzeh olduğu halde yeryüzünün makbul bir yerini sair yerlere üstün kılıp tercih ederek onu "Beytullah/Allah'ın evi" ismiyle has ve mümtaz kıldı ve bir köşesine yerleştirilmiş olan Hacer-i Esved'i de "Yeminullah/Allah'ın sağ eli" unvanıyla şereflendirdi.[106]

Kendilerine bulaşması tabii olan anlık günah ve hatalardan temizlenip muhtaç bulundukları ilahi ihsanlara nail olma ayrıcalığına kavuşabilmeleri

106 *Mütercim:* "Hacer-i Esved yeryüzünde Allah'ın sağ elidir." hadis-i şerifini Kasım bin Selam (rahimehullah) rivayet etmiş ve yine bu manadaki "Hacer-i Esved'i öpen, Rahman olan Allah'ın elini öpmüş gibidir." hadisi Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilmiş olarak Sünen-i İbn Mace'de görülmüştür.

Şerh-i Müsayere'de Muhakkik Kemalüddin (rahimehullah) ilk hadisin manasını beyan makamında diyor ki: Hacer-i Esved öpmek ve el sürmek için yeryüzünde yerleştirilmiştir. Ve teşrif için Allah'ın ismine muzaf kılınmıştır. Sağ el manasına "yemin" lafzıyla tabir buyurulması da buna binaendir. Çünkü ihtiram makamında âdet, sağ eli öpmektir.

İkinci hadis şu maksadı tamamen izah eder. Zira "müfavada" burada öpmek manasınadır. Bu halde hadisin manası "Hacer-i Esved'i öpen, Allah'ın eli konumuna tenzil olunan bir şeyi öpmüş oluyor" demek olur. Müellifin "kilta yedeyhi yemin/ Her iki eli de sağ eldir" kavli Cami'-i Sağîr'de mezkur bir hadis-i şeriften alınarak "yemin" ile hakiki uzuv murat edilmediğine ve Bârî Teâlâ'nın cihetten münezzeh olduğuna ima edilmiştir.

Bu mevzu müteşabihata müteallik olduğundan gereği gibi tetkiki sözü pek çok uzatmakla mümkündür.

İmam Gazali Hazretlerinin İlcâmü'l-Avam an İlmi'l-Kelam adlı hakikatlerin incelikleriyle dolu kitabını mütalaa etmek bu bapta kafi ise de öyle faydalı ve mühim bir eserin lisanımıza tercüme edilmiş olmamasına teessüf olunur.

için bedenî ve malî güç ve kapasiteye malik olan Müslüman fertler üzerine Beytullah civarına gelmelerini farz kıldı.

Gelip iltica etmeleri esnasında, saçı karmakarışık ve üstü başı tozlanmış olarak[107]; hoş kokular kullanmayı ve dikili elbise giyinmeyi terk ederek, başlarını açıp da o vecihle mabutlarına hacet arz etmelerini; son derece tazarru halinde bulunarak Mekke Harem-i Şerif'e ulaştıklarında o havalinin yeşil otlarını koparmamak, ağaçlarını kesmemek, kuşlarını ve hatta vahşi hayvanlarını bile avlamamak suretiyle ihtiram ibraz etmelerini de emir buyurdu.

Binaenaleyh arz edilen vazifelere itina eyleyerek Mekke-i Mükerreme'ye ve Kabe-i Muazzama'ya can atanlar, etrafını tavaf ederler ve yardım talep edenlerin huy ve âdetleri üzere mübarek örtüsüne tutunarak ilahi lütufları niyaz ederler. Ondan sonra, "yeminullah" diye adlandırılan mübarek taş Hacer-i Esved'i de öperler. Fakat kesin olarak bilirler ki, hakikatte Hacer-i Esved'in bir menfaat sağlama özelliği yoktur. Fayda ve zarar, ancak Rab ve Halik olan Allah'ın izniyledir.

Hazreti Ömer Efendimiz Hacer-i Esved'i öptüğü hengamda "Ben bilirim ki, sen bir fayda veya zarar verecek değilsin. Eğer Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerinin seni öptüğünü görmüş olmasaydım mümkün değil seni öpmezdim" (Buhârî, Hacer-i Esved; Müslim, Hac) buyurup Hazreti Muhammed'in nurlu şeriatında tayin buyurulan sahih itikada insanları irşat etmiştir. (Allah ondan razı olsun.)

Müteakiben, muhterem seleflerin yüce amellerini hatırlatan birtakım amellerde daha bulunurlar. Mesela, yukarıda ima olunduğu üzere Adem ile Havva'ya ve İbrahim (a.s.) ile ailesine ittibaen, Arafat ile Müzdelife'de vakfe ve Safa ile Merve arasında sa'y rükünlerini ifa ederler, vakfeden sonra Mina'ya inme ve şeytanın rezilliklerinin tasvir ve temsilini muhtevi olan cemreleri taşlama gibi hususi amelleri de eda ederler.

---

107 *Mütercim:* Eş'as, saçları hayli zaman taranıp temizlenmediğinden toz toprakla alude olmuş ve keçelenmiş bulunan kimse.

Ağbar, toz renkli şey manasınadır.

"Nice saçı-başı dağınık, kapı kapı kovulan ve asla önemsenmeyen kimse vardır ki, (herhangi bir hususla alâkalı) Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde yalan çıkarmaz." (Müslim, Birr) hadis-i şerifinde bu lafızlar kullanılarak, fakr ve tecerrüt yolunu seçen evliya ifade edilmiştir.

Manası Allah Teâlâ'nın köhne abalar giymiş bazı kulları vardır ki insanlar onlara hakaret gözüyle bakarlar. Fakat bir maslahatın husulünü arzu edip de alemlerin rabbine kasem eyleseler onları yar ve sadık kılar. Yani taleplerini hasıl ederek yeminlerinde yalancı olmaktan kendilerini korur.

Hakikaten, gönül inkisarı ve yıpranmış hal, icabet sebeplerinin en mühimleridir. "Ben benim için kalbi kırılan kullarımın yanındayım" (Keşfu'l-Hafâ) kutsi hadisi de malumdur.

Bunların esrarını bilmeyenlerin efkarı dağdağa ve ıstıraptan hâlî olmazsa da, arz ettiğimiz kadar icmaline vâkıf olanların sadırlarında inşirah ve kalplerinde itminan hasıl olur. Her amel ve ibadeti muayyen vaktinde ve hususi tertibine riayet ederek ifa ile maddi manevi sonsuz kazançlar ve semereler hasıl olacağını kesin olarak bilip inanmalarına binaen şevk ve rağbetleri kat kat artar.

Hak Teâlâ Hazretlerinin, hacılar Kabe'ye ulaşıp onu tavaf ettikten sonra haklarında hususi amelleri ve sair erkanı farz kılması, kendisinden yardım talep eden reayasının muhabbet ve bağlılıklarını kuvvetlendirmek ve atalarının ahlakıyla bürünmeyi nefislerinde yerleştirmek için, onları sadık seleflerin amellerini ifaya memur kılan ve yüce huzurunda emredilen vazifelerin edasına mecbur kılan sultanın muamelesi menzilesindedir. Evet. Zira hacıların Mekke'deki mekanlarda ifa ettikleri ameller hasebiyle hayırlı seleflerinin yüce yolları üzere cari olmalarına binaen, alemlerin rabbi Allah Teâlâ Hazretlerine ubudiyet ve bağlılıkları gereği gibi sağlamlaşıp derinlik kazanır.

Bu yüce amellere Şeriat kitaplarında "taabbudî" denir. Fakat bu isimlendirme, hikmetler ve sırlardan hâlî olmaları dolayısıyla değildir. Bilakis onların zahirlerine nazaran, eda eden muvahhidin sadece ubudiyet ve itaatine binaen, hiçbir acil menfaat ihraz etmeyerek efendisinin emrine boyun eğen köleye benzer addolunmasından dolayıdır. Acil maslahatlardan hâlî olmaları farz edilse bile, diğer taraftan büyük bir maslahatı haiz olurlar. Çünkü bu takdirce onları eda etmek, mükemmel bir itaat ve kamil bir ubudiyet eseri addedilmeye şayandır.

Zira eda anında kul hal lisanıyla demiş oluyor ki: "Ya rab, senin yüce şanını tazim, hakiki saltanatına itaat ve teslim, ubudiyet vecibelerimi ifa maksadıyla kendimce bir semere zahir olmuyorsa da yine ilahi emirlerini yerine getiriyorum."

Halisane itaat eden kulun halinin muktezası da budur. Mevla'sından teveccüh eden emre hemen imtisal etmeli; sırrını ve hikmetini teftişe kendinde salahiyet görmemelidir.

Hakîm Mevla hakkında İslam Şeriatının daima tavsiye etmekte olduğu yüce maksat ve şerefli makam da bundan ibarettir.

Hatta Peygamber Efendimiz bu hususu en mükemmel ve en şerefli vasıflardan addederek "Ben de Allah'ın bir kuluyum. İlahi sırlarını bildirmedikçe bilemem." buyururdu. Methetmekte ileri gitmekten ümmetini men ederek "Beni çok methetmeyin. Ancak Allah'ın kulu ve resulüdür, deyin." (Buhârî, Enbiya) siyakında emirler verirdi.

Hak Teâlâ Hazretleri de Habib-i Ekrem'ini zikrettiği en şerefli makamda ubudiyet vasfıyla tavsif eylemiştir.

Yani miraç kıssasını beyan ederken "Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek

kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren O zatın şanı ne yücedir! Bütün eksikliklerden uzaktır O! Gerçekten, herşeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsra, 1) buyurmuştur. Kul unvanıyla yad olunmak, Hazreti Peygamber Efendimizi pek ziyade sevindirmiş ve mutlu etmişti.

Şu ifadelerimizle anlaşılır ki, Ebu'l-Ala Maarrî gibi maharet ve zeka ile maruf büyük şairlerden olan bir zata hac amellerini tasvip etmeyen şiirler nispet edenler pek büyük hatada bulunurlar. Çünkü ilahi şeriatların hikmetlerine ve esrarına muttali olması lazım gelen öyle bir filozof şairden değil, en düşük mertebe akıl ve izan sahibi olan kimseden bile akıl dairesi haricine çıkmadıkça o tarz sözler beklenilmez.

Muhterem hacılar dinî vazifelerini tamamlamaya yakın oldukları zaman Mina vadisine gelerek Mevla'larının ziyafet menziline inerler. Ve tezellül eserlerinden sayılan saç karışıklığını ve tecerrüdü izale ederler. Yani her biri elbisesini giyip güzel kokular sürünür ve zait olan saç türlerini keser veya tıraş olur. Ve evvelce kendilerine yasak olan nimetlerden istifade etmeye izinli olur. Binaenaleyh mutlu bayram günlerini tam refah ile geçirip kurbanlar keserler. Kesmekte oldukları kurban ve adakların etleri ise vadileri doldurup fakir insanlardan başka kuşları bile doyuruyor.

İşte bu vüsat ve izin, Hak Teâlâ'nın büyük bir ziyafeti addolunur. Çünkü Hakiki Malik ve Alemin Rezzak'ı odur. Halkın ellerindeki mallar hakikatte emanettir. Halik'tan başka malik olamaz. Ve hatta ilahi ziyafet günleri olduğundan şu günlerde oruç tutmak caiz değildir. Çünkü bu oruç, Hakkın ziyafetinden yüz çevirmek addolunur.

Şu günlerin ibadeti tamamlanıp ziyafet işi de hitama erince, hacılar Beytullah'ı tavaf etmek için Mekke'ye inerler. Bu tavaf, Allah'ın lütuf ve ihsanını tamamlaması ve bolca gufran talebine icabet etmesi ümidiyle vuku bulur. Ve vatanlara dönmek için izin istemeyi havi olur. Bunu müteakip dönüş izni tahakkuk eder. Bu izin, Peygamberimizin müjdelerinin delaletiyle tövbe ve inabenin kabulünü, masiyetlerin tasallutundan korunma husulünü ve Allah'ın daimi ihsanlarının peyderpey geleceğini ifade eder.

Binaenaleyh onların her biri hayırlı maksadına nail olur. Zorlukların zevali ve ağırlıkların kalkması ile gönülleri rahat olur. Bu şekilde evlerine ve yurtlarına dönmeye karar verdiklerinde, o mübarek mekanda ihraz ettikleri ilahi nimetlerin teşekkürlerini arz siyakında Kabe-i Muazzama'ya vararak artık "veda tavafı" vecibesini ifa ederler. Gözleri yaşla dolarak, kalpleri ayrılık ateşiyle yanarak oradan ayrılırlar. Teeddüp ifadesi olarak Kabe'ye arkalarını çevirmeyerek hürmetkar bir tarzla Harem-i Şerif kapısından çıktıkları esnada da, Hakiki Nimet Verici olan Allah'a ve en yüce mürşit olan Peygamberimize yeniden teşekkür ve sena arz ederek lisanlarını tezyin ederler.

Vatanlarına dönüşlerindeki vicdan sefalarının, tavsifi mümkün olmayacak derecede parlak olduğu, yukarıda -Davud aleyhisselamın Mezamir'inden

yüce İslam milletinin alametlerinden olmak üzere naklolunan bir fıkranın izahı sırasında- arz edilmiştir.

Hacdaki amellerin tafsilatında bulunan esrar ve incelikleri derinlemesine beyan etmeyi murat etsek, büyük ciltler telifine lüzum görülür ve mütalaasına da herkesin vakti müsait olmaz. İfade ettiğimiz miktar, deniz suyundan bir damla mesabesindedir.

Dosdoğru yola hidayet eden Allah'tır.

Allah Yolunda Cihadın Hikmeti

Şeriatımızı incelemekte bulunan hakîmler taifesi, icabı halinde üzerimize farz olan cihadı da hakkaniyet ve adalet dairesinden uzak görmediler. Çünkü hak dini kabul ettirmek yahut itaate sevk etmek maksadıyla din düşmanlarıyla muharebe etmekten ibaret olan cihat vazifesi, hakikaten mükemmel adalet üzerine tesis buyurulmuştur. Hatta önceki ilahi kitaplara Hazreti Fahri Risalet Efendimizin vasıfları ve alametleri sırasında "O adaletle muharebe eder" ibaresi de derç olunmuştur.

Yukarıda beyan olunduğu üzere, Hazreti Peygamberin kadınları, çocukları, ihtiyar adamları ve ibadet itikadıyla bir zaviyeye çekilmiş olanları katletmeyi yasakladığı, ashabı kiramının da daima bu peygamber emrine riayet etmekte bulundukları, inkarı mümkün olmayan bir gerçektir. Yalnız bunların içinde haline bakmayıp da harbe karışanlar veya harbin gidişatında görüş ve fikrinden istifade olunanlar istisna edilmiştir.

Cihattan maksat, ilâ-yı kelimetullah ile medeniyet nurları neşretmek olduğu için, İslam dinini kabul edenlerin hepsi bütün haklarda ve bütün hallerde müsavi tutulup hiçbir hükümde Arap'ın Acem[108] üzerine üstünlük ve ayrıcalığı olmaz. Bütün Müslümanlar yardımlaşmakla memur olup, her ferdi diğer kardeşlerine nispetle insan bedeninin bir uzvu konumundadır. Malumdur ya, bir bedenin herhangi bir uzvu elem duysa sair uzuvları da o elemden hissedar olurlar. Doğu'daki ve Batı'daki müminlerin de maksatları ve dinlerinin muktezası birdir. O da, Bârî Teâlâ'yı uluhiyet ve mabudiyet ile tevhid eylemek ve daima rızasını talep ederek kullarının hukukunu muhafazadan ibarettir.

Tergîb ve terhîb ile dini kabul etmeyen kavimleri de bari itaat altına almak için tazyikte devam ederler. Çünkü maslahatları muhafaza ve zararları def etmek buna bağlıdır. Fakat zimmiler ve anlaşmalılar dairesine kabul ettikleri milletleri ve kavimleri gereği gibi himayeye borçludurlar. Şu borçları dince o

108 *Mütercim:* Arap lafzına mukabil zikredilen Acem lafzı sair kavimlerin hepsine şamil olur.

kadar mühim ve mutenadır ki mezkur kavimlerin malları, kanları ve ırzları kendilerininkinden asla fark edilmeyecek dereceye vardırılmıştır.

Bunların ayin icra etme hususunda hürriyet ve serbestlikleri muhafaza edilir de muhasebe ve mücazatları Cenab-ı Hakka bırakılır.

Binaenaleyh İslam Şeriatının erkanından olan şu cihat vazifesi, sabık şeriatlara nispet edilmekte bulunan muharebelere kıyas olunduğunda, pek çok cihetlerle tahfif ve itidali içerdiği aşikar olur.[109]

Şeriatımızın muhtevi bulunduğu her nevi ibadetin kazançları, derinlemesine inceleme sonucu tebeyyün etmiştir. Çünkü Halik Teâlâ'ya tazimden ve mahlukatına şefkat ibrazından hâlî bir ibadet yoktur. İlahi emirlerin hepsinin bu iki noktaya bağlı olduğu, basiret erbabına aşikardır. Her noktaya terettüp eden mühim menfaatler de mükelleflerin kendi nefislerine aittir. Alemlerin rabbi Allah Teâlâ Hazretleri ise zatının müstağni olmasıyla eşsizdir.

İslam Şeriatının, hak sahiplerinin haklarını temin ve şerli insanlarla tamahkarların zimmiler ve ümmetten herhangi bir fert hakkında saldırganca hareketlerini def ve izale babında tesis eylediği külli kurallar ve umumi kanunları tetkik ile uğraşanlar da, onları mükemmel intizam üzere buldular.

İzdivacın Hikmetleri

Karı koca hukukuna dair şer'î ahkamı derinlemesine inceleyenler dahi diyecek bir şey bulamadılar. Zira gördüler ki, gerek bir araya gelmelerinde ve gerek ayrılmalarında Şeriatın tayin eylediği ahkamda karı kocanın her birinin menfaatleri gözetilmiştir.

Evet, birtakım ahkam ve şartlarla kayıtlı olarak Şeriat karı kocanın ayrılmasını caiz görüyor. Fakat bunun iyi yönlerini inkar etmek isteyen acaba neye istinat edebilir!

Karı koca arasında müşahede etmekte bulunduğumuz pek çok sebeplerden kaynaklanan şiddetli geçimsizlik olabilir yahut birisi diğerinden nefret

109 *Mütercim:* Hakikaten İslam Şeriatındaki cihat, arz olunduğu üzere, zararı def etmek esasına ve insanlık alemine hizmet maksadına bina edildiği cihetle zulüm sınırına varmış değildir. İslam Şeriatının takarrür ve tesisi ise daha Peygamberimizin hicretinden evvel vaki olmuştur. Hiçbir cihetle korkuları bulunmayan nice kabilelerin ve kavimlerin, hatta Medine ahalisi olan Ensar hazretlerinin de -siyer kitaplarında tafsil olunduğu cihetle- sadece parlak burhanı sayesinde İslam hükümlerini kabul etmiş oldukları muhakkaktır. Binaenaleyh hicretten sonra meşru kılınan cihadın İslam'ın temeli addolunamayacağı, vukuf ve insaf erbabı nezdinde aşikardır.

Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin kılıçla gönderilmiş olmasını İslam burhanlarının zayıflığına delil ve emare kılmak isteyen Hıristiyanların sözleri ise, ileride şüpheleri giderme faslında her yönden iptal olunacaktır.

edip de zinaya teşebbüs edebilir. Özellikle kadının hali bu yolda olarak eşini aldatıp hamile olursa veyahut birinin kısırlığı hasebiyle diğerinin de nesilden mahrumiyeti lazım gelirse terettüp eden zarar ve fesadın büyüklüğüyle beraber onların bağını çözememek kadar büyük bir acizlik şeriat sahibine nasıl reva görülür? Ve bu halde ilahi ahkamın kulların maslahatlarıyla uyuşması ne suretle mümkün olabilir?

Talak yetkisinin kocanın elinde bulunması da maslahata muvafıktır.

Çünkü erkekler ile kadınların huylarını ve hallerini tetkikle uğraşanlar itirafa mecbur olurlar ki erkeklerde bulunan sabır, sebat ve tahammül gücü kadınlarda olamaz. Haddizatında matlup olmayan ayrılığın, ağır yüklere tahammül iktidarı ziyade olan erkeğin elinde bulunması ise vukuunun azalmasına yardım eder.[110]

Ve hem kadına infakla mükellef bulunan koca çok zor durumda kalıp mecbur olmadıkça birçok fedakarlık ederek ve zayiata katlanarak firakı göze alamaz. Kadın böyle değildir.

Sebepsizce talak gerçekleştiren bazı ahmaklar bulunursa da nadirdir.

Nafaka koca üzerine farz kılınmıştır. Çünkü hem bünyesinin terkibi, hem de meşakkatlere ve yorgunluklara daha ziyade katlanması hasebiyle onun maişet kazanma yollarında üstünlüğü vardır.

Kadına da hanesi dahilindeki maslahatları halletmek ve evladını terbiye ile iştigal tensip buyurulmuştur. Harici maslahatlarla iştigal münhasıran erkeğe kalmıştır.

Tesettürün Hikmeti

Şu halde genel ahvale nazaran haneden dışarı çıkmaya mecbur kalmadıkları için ve hakikaten şehvet sebebi olup erkeklerin nazarlarına hedef oldukları cihetle kadınların tesettür ile memur olmaları da maslahata muvafıktır. Zira şeriatça ve akılca menfur olan haram fiilin sebeplerinden uzak durmak ve fitne kapısını kapatmak, lazım ve mühim hususlardandır.

Bu örtünme keyfiyeti onların en şerefli vasıflarıdır. Hatta bu makbul hasleti ikmal ile aralarında övündüklerine nazaran belki de en yüce mefahirleridir.

Elhasıl tesettür kaidesi onları muhafaza maksadına bina edilmiş isabetli bir emirdir. Nasıl ki nefis şeyler daima ağyarın nazarlarından esirgenir ve örtüler içinde gizlenilir.

Yoksa cehalet eseri olarak zannedildiği gibi bu husus kendilerine emniyet edilememesinden ve suizan olunmasından dolayı değildir. Çünkü öyle olsay-

110 *Mütercim:* Hakiki sebep tahakkuk edip de koca imtina ederse, hakimlerin feshi de meşrudur.

dı kendilerini göstermemekle değil, bilakis erkekleri görmemekle mükellef kılınırlardı. Yahut erkeklerin tesettür etmesi iktiza ederdi.

Keza İslam âdetlerine vâkıf olmayanların sandıkları gibi bundan dolayı kadınları hapis ile tazyik etmek ve hürriyetlerini mahvedip izale etmek de lazım gelmez.

Çünkü Müslüman kadınları küçük yaşlarından beri tesettür kaidesine alışmış olmalarıyla tesettür onların fıtrî alışkanlıkları ve tabiatlarının aslî bir unsuru oluyor da onu severek âdet ediniyorlar. Ve tesettürü ihmal eden bir kadın görecek olsalar onu ayıplayarak arsızlık ve hayâ zayıflığı isnat ederler. Özellikle onlar bu vazifenin ilahi şeriat hükmü olduğunu bilerek kabulüne ve binaenaleyh karşılığında ecir ve sevap husulüne rağbet izhar ederler. Güçlerine gidecek bir şey olmadığı, azıcık bir mülahaza ile teslim olunur. Fakat biraz da insaf lazımdır.

Çünkü insaf etmeyenler hâlâ İslam Şeriatı icabınca kadınların hukuklarından mahrum edilerek hapis olunmakta bulunduklarını ileri sürüyorlar. Biz bu sözün insafa mugayir olarak kasten söylenmekte olduğunu kesin olarak biliriz. Eğer bilmemiş olsaydık ziyadesiyle taaccüp ederdik.

Zira hakikatin bu kadar aşikar olmasıyla beraber şu tesettür maddesini de İslam'ın iyi yönleri sırasına geçirmek pek çok dirayete muhtaç değildir.

Asla hiçbir kimseye zulmü reva görmeyen İslam Şeriatında bilumum Müslüman kadınlar hakkında zulüm şaibesi bulunması tasavvur olunabilir mi?

Yanlış yola sapılarak, aynı hikmet olan ve sırf muhafaza amacıyla olduğu bedihi olan şer'î bir hüküm hâşâ zulüm addediliyor da insaf edilerek denilmiyor ki: "İslam Şeriatı kadınları himayesine alıp onları ağyarın nazarlarından ve facirlerin lisanlarından korunacak ve üzerlerine rüzgarın değmesinden bile kıskançlık izhar olunacak makul bir tarzdan ayırmamaya irşat eylemiştir."[111]

Şurasının da bedahetle teslim olunması iktiza eder ki: Mutlaka kadınlarda dahi edep ve dindarlık cihetiyle kemale eremeyenler bulunması zaruri bir hususdur. Bunlar hakkında ise tesettür kaidesi şüpheyi izale eder. Kocaları zürriyetlerinin kendisine ait olması hususunda şüpheden vareste olurlar. Yani doğurdukları çocukların hakikaten kendi evlatları olmasına kalp itminanı hasıl olur.

Aksi halde bu itminan en ziyade iffetli görünen kadınlar hakkında bile hasıl olamayarak bin türlü vesvese kapıları açılır. Bir kadında tesettür bulunmayarak serbestçe gezebilirse ve hanesine gelen erkekler ile ihtilat ve sohbet etmesi caiz görülürse, fesatçıların yoldan çıkartmasına kapılmış olmadığına katiyen hüküm verebilmek nasıl mümkün olur, bilemeyiz![112]

111 *Mütercim:* Taklit ile insafı terk etmenin insanı hakikatten uzak tuttuğu defalarca ihtar edilmiştir ki bu bahis de işte sözümüzü doğruluyor.

112 *Mütercim:* Ve kadının sokağa çıkacağı zaman kendisini tezyin ile erkeklere arzı endam etmesi şehvetleri tahrikten başka bir netice hasıl edemeyeceğinden, biz bunda güzel görülecek ve iftihara şayan bir cihet tasavvur edemeyiz.

Buna binaen mukaddes şeriatımız akraba ziyareti, maarif tahsili gibi hakiki bir lüzuma binaen hanelerinden çıktıkları esnada kadınların fasıkların nazarını celp etmeyecek ve asi nefislerin leke sebebi taarruzlarından vareste kalacak meşru tarzla tesettüre tamamen riayet etmelerini şart kılmıştır.[113]

Sözün özü, insanı kibirle direnmeye sevk eden alçak taassuptan hâlî olan aklıselime malik olanlar tereddüde duçar olmayarak hükmederler ki: Kadınların tesettürü kaidesi ilahi şeriatın içerdiği mühim ve güzel hükümlerdendir. Karı kocanın, hatta ümmetin bütün fertlerinin maslahatlarına daha muvafık olan faydalı vesileler kabilindendir. Çünkü bu şer'î kaideye riayet edilen beldelerde kadınları görmekle fasıkların şehvetleri tahrik olmadığı ve binaenaleyh ırz ve namus erbabının hukuklarına tecavüz vuku bulmadığı cihetle siyasetçiler fuhuşhaneler inşasına kendilerinde mecburiyet görmezler.

Ama tesettür kaidesine riayet edilmeyen beldelerde siyasetçiler mecburen fahişeler için hususi mekanlar tahsis ederek efradının çoğalmasına ve fasıkların orada birlikte olmasına müsaade ediyorlar. Halbuki zinanın çokça olmasına binaen o tür beldelerde maazallah gayri meşru evlatların adedi nikahla meydana gelen evlatlara müsavi olmak derecesine varıyor. Bu yüzden hasıl olan kötülüklere ise nihayet bulunamayacağı aşikardır.

Mezkur siyasetçiler bu menfur fiili irtikap etmelerine mazeret sunarken, bunun hür kadınları koruyacağını, yani iffetli kadınlar için muhafaza sebebi olmasını ileri sürüyorlar. Hakikaten böyledir. Eğer onların ve ırz ehli olan ahalinin, türlü ziynetler içinde arzı endam etmekte bulunan kadınları görmekle hayvani şehvetleri tahrik olan fasıkların tasallutundan korkuları olmasa, bin türlü mazarrat tevlit eden bu çirkin işi irtikap etmezlerdi. Fakat ne çare ki bu mazeretleri pek o kadar kabule şayan görülemediğinden tamamen ayıplanmaktan kurtulmuş sayılmazlar. Çünkü kadınların tesettürü kaidesini esas kabul etmiş olsalar, şu menfur işten külliyen kurtulmuş olurlardı.

Demek oluyor ki, kadınlar hakkında tesettür bir yönden zarar olsa bile pek çok yönden menfaatli ve maslahat gereğidir. Dolayısıyla olmasının olmamasına tercih edilmesi, akılca ve nakilce daha muvafık görülecektir. Bilhassa tesettürü âdet ve alışkanlık edinen Müslüman kadınlarına hiçbir cihetle zarar ve eza vereceği de kabul olunmaz.

Muâmelâttaki Hikmetler

Araştırma yapanlar, İslam Şeriatında satış, alış, kira, ortaklık, borç verme gibi umumi muamelelere dair hükümleri ve miras taksiminde ihtiyaç şiddeti,

113 *Mütercim:* Bazı beldelerde tesettür şartlarına riayet edilmediği cihetle itibar zedeleyen haller eksik olmadığı maatteessüf itiraf olunur.

yakınlık derecesi ve yardımlaşma hususunda aşırı himmet gibi riayet edilen son derece hikmetli esasları da gözden geçirdiklerinde bunların hepsini en mükemmel nizam ve en güzel tertip üzere buldular. Şu muamelatı ve düzenlemeleri adalet üzere gerçekleştirmek ve vaki olan münazaalardan eser bırakmamak isteyenlere mezkur ahkamı esas kabul etmekten başka çare bulunamayacağını itiraf ettiler.

Had Cezalarındaki Hikmetler

Ondan sonra, hadler, kısas, tazir, ukubat gibi ceza hükümlerini, şartlarını ve icra suretlerini dikkatle incelediler. Nefisleri ve malları muhafaza, akılları ve ırzları koruma maksadıyla Şeriatımızın vaz ettiği kaideleri hakikaten sıyanet ve emniyet noktasından ayrılmayarak toplumun bütün ihtiyaçlarına kafi ve hikmet muktezası üzere siyasi işlerin bütün kısımlarını cami buldular.

Mesela katle teşebbüs eden kimsenin derhal katledilmesi ilahi hükmünü bilen şahıs kimseyi katle cesaret edemez. Böylece gerek masum şahsın ve gerek kendisinin hayatını muhafaza etmiş olur. Diğer cezaların ise caydırıcı olmadığı görülmektedir.

Nasıl ki "Kısasta sizin için hayat vardır" (Bakara, 179) ayeti bu manayı ifade etmektedir.

Hırsızlığa hazırlanan şahıslar da elleri kesileceğini bildikleri cihetle çalma fiilinden sakınıp uzak dururlar. Böylece her mal sahibine emniyet hasıl olur. Fakat şu el kesme cezasının muayyen şartları vardır.

Mülhitlerin bazıları tarafından tariz makamında öne sürülen şu:

"Bir el ki kesilse beş yüz altın diyet alınır.

Çeyrek dinar kıymetinde bir şey çalsa neden kesilmesi icap eder!"

beytine bazı kıymetli ulemamızın,

"Eminlik izzeti onun bahasını arttırıyordu. Hıyanetlik sebebiyle arız olan zül ve alçaklık da ucuzlatıyordu. Bârî Teâlâ'nın hikmetini anla!" kelamları ile vermiş oldukları cevap ne doğru ve ne kadar güzeldir![114]

Zina dahi nihayetsiz rezaletleri içermesinden başka, doğacak çocuğun katlini müstelzim olur. Çünkü o tür çocukların mürebbisi bulunmayacağı cihetle ekseriya helak olurlar. Hatta onların helakleri zina edenler tarafından kasten gerçekleşmese de, arzu edilmesi uzak bir ihtimal değildir. Gerçi bazıları hayırlı birinin şefkatli nazarına tesadüf ederek hayatta kalıyor.

---

114 *Mütercim:* Birinci beyit Ebu'l-Ala isimli şaire; ikincisi de Alemü'd-Din Sehavi'ye nispet olunur.

Şu cevabın, bazı fıkıh imamlarının tevcih makamında sarf ettiği "Emin iken kıymetliydi; hain olunca kıymetsiz oldu" kavlinden alınmış olduğu zahirdir.

Binaenaleyh zina eden şahıs evli bir erkek veya evli bir kadın olursa recm olunması iktiza eder ki şehvetini haram yoldan karşılayarak lezzetlenen bedenin bütün uzuvlarına ceza verilmiş olsun. Eğer evli değilse, cezası hafifletilerek uzuvlarına bölüştürülmek şartıyla yüz değnek vurulur. Ancak vurma sebebiyle helak olacak veya hilkatinin tağyirine sebep olacak uzuvlar istisna edilmiştir.

Vurulan değneğin adedinin özellikle yüz defadan ibaret olması da doğma ihtimali olan çocuğun yüz sene yaşaması ihtimaline binaendir. Zira zina ile katline teşebbüs edilmiş olan çocuk, insan bünyesinin terkibine nazaran bazı tabiplerin dedikleri gibi yüz sene yaşamak istidadını haizdir. Ama daha evvelce bazı helak sebeplerinin arız olacağı Allah katında malum olmasına binaen insanların ecelleri muhtelif surette takdir buyurulmuştur. Böylece herkesin muayyen ecelinde malum bir sebeple vefat etmesi katiyet kazanmıştır. Yani ilahi ilmin taalluk eylemiş olduğu vakte nispetle takaddüm yahut teehhür vuku bulmaz. İşte zina eden erkeğe ve kadına, yüz sene yaşamak istidadında olduğu halde helak ettikleri o çocuğun her seneki ömrüne bedel bir değnek vurulur.[115]

İnsanın en az yüz sene yaşamaya kabiliyeti var ise de büluğ çağına ermezden önceki on beş sene ve tam yüz sene yaşaması farz edildiğinde ömrünün sonundaki beş sene hesaba dahil kılınmayacak olursa -aklı kemal derecesi üzere bulunacak- ömrünün müddeti seksen sene kalıyor, değil mi? Şeriat ise ilk on beş seneyi ekseriyetle mükellefiyet yaşından hariç bırakıyor. Çünkü o müddet içinde aklın kemali olmadığından şer'î mükellefiyetler sonradan başlıyor. En sondaki beş seneyi de aklın kemal müddetinden saymaya hakkımız yoktur. Zira o zamanki aklın çocuk aklından farkını göremiyoruz.

İşte bu hikmete binaen, sarhoşluk veren içkilerden içenlere hikmetli kanun koyucu seksen değnek vurmayı emrediyor. Yani izalesine teşebbüs ettikleri akıl nimetinin her senesine mukabil müskiratı içenlere birer değnek cezayı layık görüyor.

Hakikaten imandan sonra Allah Teâlâ'nın üzerimizde en büyük lutfu ve en mühim nimeti akıl cevheridir. Cihan kıymetindeki bu cevher ise müskirat kullanmakla külliyen izale edilir. Yahut zafiyete düşürülür.[116]

İnsan büluğ çağına ermeden mükellef olmamasına binaen, zina iftirasına maruz kalsa büluğa eren şahıs kadar müteessir olmaz. Tabii ömür denilen yaşa vasıl olması farz olunan kimsenin ahir ömründeki beş sene zarfında duyularının zayıflaması ve şehvetinin yatışması hasebiyle fuhşiyata rağbet etmeyeceği kati bir husus menzilesindedir. Dolayısıyla iftiraya uğraması en

115 *Mütercim:* Lakin fıkıh kitaplarında malum olduğu üzere zinanın tebeyyünü dört şahit ile olabilip gayet zor bir keyfiyet olduğu gibi zina edenin ikrarıyla sübutu da hakimin huzurunda dört defa bu ikrarın tekrarlanmasıyla olur. Şeriat ise daima ayıpları örtmeyi emrederek özel sırları teftişten kesinlikle men etmiştir.

116 *Mütercim:* Müskirat kullanmanın insan hayatını tehlikeye koyduğu ve türlü türlü hastalıklara sebep olduğu da binlerce emsaliyle sabittir.

ziyade leke sebebi addolunacak zamanı yine seksen seneden ibaret kalıyor. Buna binaen, erkeklerden ve kadınlardan bir kimseye zina fiilini isnat edip de delil sunmaktan aciz kalan müfteriye tayin olunan "kazif haddi" dahi seksen değnekten ziyade olmuyor.[117]

Kısasın Hikmeti

Önceki şeriatların bazısı mutlaka kısasın vacip olmasına; bazıları da affın lüzumuna hükmetmiştir.

İslam Şeriatı ise bu iki hükmün arasını bularak gayet itidal üzere vaki olmuştur. Yani bu bapta maktulün velisini serbest bırakıyor. O dilerse katili kısas ettirir. Dilerse kendi hakkını affeder. Gerçi af cihetine dair şer'î teşvikler de vuku bulmuştur.

Şeriatımız önceki şeriatlarda müteferrik bulunan ahkamın ekserisini cem ederek onların özünü havidir. Hakikaten bu vecihle şeriatların iyiliklerini cami olması da lazımdır. Zira Cenab-ı Bârî Teâlâ bu yüce şeriatı şeriatların hatimesi kılmıştır.

İslam Adabının Umumi Hikmetleri

Bu taife, İslam Şeriatının tebliğ eylediği İslam adabını da araştırdılar. Onların her nevini mükemmel bir surette buldular. Hakikaten gerek hazarda ve gerek seferde yemek, içmek, muaşeret ve sair beşeri ihtiyaçlar hususlarına dair sünnet olan adabımız ve eşler, akrabalar, komşular, arkadaşlar ve yabancılar haklarında riayeti lazım gelen hukuka müteallik dinî emirlerimiz o kadar mükemmeldir, o derece iyi ve güzeldir ki insan toplumlarını muhafaza nizamının esası ve medeniyet eserlerinin tekamül sebebi olacak vasıtaların ve sebeplerin hiçbirini ihmal etmemiştir. Binaenaleyh tafsilatına vâkıf olan akıl sahiplerini hayran etmektedir.

Araştırmacılar bundan sonra da Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerinin reisliğinde ve emrettiği şeylerde kendisine ve akrabalarına mahsus menfaat-

117 *Mütercim:* Hakikatte zina iftirasının cezası iftiraya uğrayanın hakkı olup onun teessürünü izale maslahatına binaen meşru kılınmıştır. Bu teessür ise ırz ve namusu takdir nispetinde olur. Çocukluk zamanında ve ihtiyarlığın en müntehasında fuhuş insanın şanından olmadığı gibi tam takdire de malik olmuyor. Ve muhafazası babında o kadar itinalı davranmıyor. Binaenaleyh iffetine leke sürecek sözlerden teessür edip de o teessürü izale için müfteriye had icra ettirmeye hak kazanamıyor denilmesi yanlış olmaz.

Şer'î had cezalarının daha başka tarzda hikmetlerini görmek isteyenlerin Hidaye kitabının şerhlerinden Fethü'l-Kadir'e müracaat etmeleri iktiza eder.

ler bulunup bulunmadığını teftiş etmeye başladılar. Fakat mükemmel tetkikler icra ettikleri halde öyle hususi bir fayda sağlayacak gerek kendilerinden sadır olmuş bir emir veya gerek şeriatı muktezası bir hüküm bulamadılar.

Zahiren bu kabilden görünen bazı ahkamın, tetkik esnasında, umumi maslahatlara ait kapsamlı hükme binaen olduğunu anladılar.

Mesela, ganimetten reise düşen aslan payına "Safî" denir. Bunlar, ganimet taksiminden Peygamberimizin namına aldığı şeylerden ibarettir. Evvelemirde yüce risalet mansıbını tazim maslahatına binaen mübarek namına tahsis buyurulur idiyse de, sonradan bunlar hep fakirlerin ihtiyaçlarına sarf edilirdi.

Tâbi olunan zatın tebaasına nispetle her yönden imtiyazı bulunması insanlar arasında yerleşmiş ve alışılmış bir keyfiyettir. Hakikaten tâbi olanların nefislerinde tâbi olunan zatın azamet ve hürmetini yerleştireceği için bu husus hikmet ve maslahata muvafıktır. İşte bu noktaya riayeten umum halka karşı risalet makamının şanının azametini izhar buyurmak ve fakirleri alenen tercih edip de zenginleri onlara kem gözle baktırmamak maksadına binaen bu gibi güzel tedbirler vazedilmiştir.

Efendimiz Hazretlerinin yalnız bunları değil, zatına gelen malların ve mülklerin -ehli beytine ve eşlerine kafi olacak miktardan gayri- hepsini fakirlere infak buyurma âdeti olduğu tevatürle menkuldür.[118]

Hatta beka yurduna göçtüğünde çoluk çocuğuna ne altın ne gümüş, asla bir şey miras bırakmadı. Menkul mirasını kamilen tasadduk etti ve gayrimenkul varlığını Allah yolunda vakfetti. Beytülmalden zaruri nafakaları verilmesi babında Ezvac-ı Tahiratını ashabı kiramın çoluk çocuğuna müsavi kıldı. Yüce hilafet makamını kendi zürriyetinden veya akrabasından kimseye vasiyet buyurmadı. Eğer hikmete muvafık görerek böyle bir nass tebliğ ve ilan edecek olsaydı, hiç kimse karşı gelemezdi. Kendi aşiretine saltanat teşkilini asla murat buyurmadığına bundan büyük şahitler de vardır: O hazret daima akrabalarına ve ashabına dünyevi mansıplara rağbet etmemeyi ve tayin edilmedikçe hakimiyet sevdasında bulunmamayı tavsiye ederdi. Ve mümkün olduğu kadar amme işlerine velayetten sakınmalarını emir buyururdu.

Taaddüdü Zevcatın Hikmeti

Bu taifeye şurası da aşikar oldu ki: Fahri Alem Efendimiz Hazretleri Cenab-ı Hakkın resulü olması hasebiyle her cihetten zulüm ve baskıdan masumiyeti ve eşleri ne kadar çok olsalar aralarında adaletle muamele edebileceğinin kesinliği cihetiyle mübarek şeriatın kendisine irade buyurduğu kadar

118 *Mütercim:* Hazreti Peygamberimizin harikulade semahatına ve tam kanaat üzere yaşamış olduğuna dair tafsilatın bir kısmı Şifa-i Şerif ve Mevâhib-i Ledünniye tercümelerine müracaatla malum olur.

kadın nikahlamasını mubah kılması[119] hikmete münafi değildir. Nasıl ki Davud, Süleyman ve Allah'ın sair enbiyası da bu mezuniyeti haizdiler.

Peygamber olmayanlar ise çok sayıdaki eşleri arasında her yönden adalete kadir olamayacaklarına binaen, ümmet fertlerinin nikahlayacakları kadın adedinin dördü aşmaması şart kılındı.[120]

Birden fazla hanım ile evlenmenin asıl hikmeti -Allah daha iyi bilir- şundan ibaret olabilir: Erkeklerin birçoğu muharebelerde ve bir miktarı da ticaret ve maişet sebeplerini tahsil yolunda zayi olurlar. Bu şekilde erkekler azalmakta olduğundan, eğer birden ziyade kadınla nikahlanmalarına müsaade buyurulmasa, pek çok kadınların nesilden muattal kalmaları lazım gelir.

Bir de erkeğin büluğ çağından itibaren -yüz sene dahi yaşasa- ahir ömrüne kadar zürriyeti kesilmez. Kadın ise elli veya elli beş yaşından sonra kendisinde üreme unsuru inkıta bularak doğurmadan kalır. Aslında bu onlara Cenab-ı Hakkın bir lütfudur. Çünkü hamilelik ve emzirme, kuvvetlerini zayıflatıyor da artık istirahatlarına lüzum görülüyor. Demek olur ki bir kadının zürriyet çoğaltmaya kabiliyetli olduğu zaman otuz - otuz beş seneden ibarettir. Bu halde eğer birden fazla kadınla evlenme meşru kılınmasa erkeklerin ömrünün çoğunun nesilden muattal kalarak geçmesi icap eder.

Birden fazla kadınla evlenmenin mubah kılınması, bu mahzuriyeti gideriyor. Zevcesi hayızdan kesilme çağına ermiş yahut zaten kısır birine tesadüf etmiş olup da erkek hâlâ zürriyet meraklısı olur ve bir kadın daha nikahlamaya mali iktidarı müsait olmazsa şu maksadına talak ile tevessül edebilir. (Talakın kocanın elinde bulunmasının hikmeti de yukarıda izah olundu.)

Meşru adedin bilhassa dört olması da insanın maişetini kazanacağı ve çoluk çocuğuna harcayacağı kazanç türlerinin dörde ulaşmasına binaen olabilir. Onlar ziraat, sanat, ticaret, idare (amme idaresinde bulunmak) şeklindedir. Gerçi bu türlerin bir şahısta içtima etmesi nadir vuku bulursa da, bir türün dört tür makamına kaim olması nadir değildir.

Şeriatımızın her şeyden önce maişet masraflarını karşılama kudretini dikkate alması ve kadınlar arasında adaleti en mühim şart kılması hasebiyle maişet ve muaşerete kadir olamayıp da zulmetmesi muhtemel bulunan şahıs hakkında dört değil, iki kadın bile nikahlamasını caiz görmez. Hatta her ne cihetle olursa olsun zulüm korkusu olduğu takdirde bir kadın nikahlamasına bile müsaade etmez.[121]

Mütercim: *Mevâhibü'r-Rahman isimli acizane eserime derç olunan şu hikayenin bu makama tam münasebeti bulunduğundan nakline gerek görüldü:*

119 Ahzâb, 50.
120 Nisa, 3.
121 *Mütercim:* Buna dair kati nasslar bulunduğu malumdur.

Bir defasında, Halife Mansur ile zevcesi arasında tartışma meydana geldi. Zevcesinin arzusu üzerine İmam-ı Azam Efendimiz hakem kılınmıştı. Kafes ardında zevcesi dinlediği halde Mansur, "Kaç hatunu bir arada nikahlamak caizdir" diye Hazreti İmam-ı Azam'a sordu. Hazreti İmam-ı Azam "Dört" buyurdu. Ondan sonra, "Cariyelerden ne kadar" deyince "Dilediği kadar" buyurdu. "Bu kavlin hilafına bir kavil bulunur mu" deyip Hazreti İmam da "Hayır" dediğinde, Halife Mansur zevcesine hitaben "İşitiyor musun Şeriatın hükmünü" der. İmam-ı Azam Efendimiz de buyurur ki: "Ey müminlerin emiri, fakat bu dediğimiz kadınlar arasında adalet edebilenlere göredir. Allah Teâlâ Hazretleri "Aralarında adil davranamamaktan korkarsanız yalnız bir tane nikahlayın" (Nisa, 3) buyurmuştur. Şeriat adabıyla teeddüp etmek herkese lazımdır."

Bunun üzerine Mansur sükutu tercih eder. Hazreti İmam-ı Azam'ın avdetinde Mansur'un zevcesi tarafından kendisine nefis hediyeler takdim edildiyse de İmam-ı Azam Efendimizin kabulüne mazhar olmadı. Ve "Hayır. Ben Şeriatın muktezasını beyan ettim. Hiç kimseye yakınlık ve dünyevi istifade murat etmedim." buyurdu.

Allah ona rahmet eylesin.

Cariyelerin bulundukları diyarlarda onlara denk olacak erkek kölelerin hizmetle iştigallerine binaen evlenmeye muktedir olmadıklarından, tam mülkiyet ile malik olanların dörtten ziyade cariye ile yatmaları da meşru kılınmıştır ki cariyelerin dahi nesilleri kesintiye uğramasın.[122]

Erkek kölenin kadın efendisine zevc olması caiz kabul edilmemiştir. Zira malikiyet bir velayet hakkı iktiza ediyor. Evlilik ise hakimiyet ile nizam buluyor. Bu halde zevcin zevceye köle olması muaşeretin iyiliği babında siyasi bir tenakuza sebep olarak tarafların rahat ve huzurlarını ihlal edeceği aşikardır. Bu ise adil şeriatın maksatlarına muhaliftir.

Peygamberimizin Vefatından Sonra Zevcelerinin İzdivacının Haram Kılınmasının Hikmeti

Bunlar Hazreti Resul-i Ekrem'den sonra Ezvac-ı Tahiratının evlenmesinin haram kılınmasını[123] dahi tetkik ettiklerinde bunun da pek çok hikmetlere bina edilmiş zaruri bir hüküm olduğunu anladılar.

(1) Risaletin şanını tazim. Ümmetleri tarafından muhterem resullerin şanlarına tazim olunması ise önceki şeriatlarca dahi kararlaştırılmıştır. Ve

122 *Mütercim:* Kölelerin evlenmelerine şer'î mani olarak hizmetle iştigallerini göstermekten anlaşılacağı üzere onların da efendilerinin izin ve müsaadeleriyle evlenmeleri meşrudur.

123 Ahzâb, 53.

vacip teeddübe riayet. Çünkü ayrıldıktan sonra zevcelerinin nikah edilmesi, beşer nefsinin kabul etmeyeceği bir keyfiyettir. Fakat neslin azalmasına sebep olmaması için bu yasak, alimlerin ve manevi büyüklerin zevcelerine tamim edilmeyerek, yalnız o yüce makama has kılınmıştır.

(2) Fesat kapısını kapatmak. Yani "Peygamberinizin zevcesi benim nikahım altındadır" diye halkın akıllarını yanıltarak hilafet iddiasına meydan vermemek. Nasıl ki devletlerin devrilmesi esnasında meliklerin kadınlarıyla evlenen bazı kimselerin saltanat işine müdahale etmiş oldukları tarihçe malumdur.

(3) Fitne sebebini izale. Yani bu nikah caiz kabul edilmiş olsa, akranlar arasında övünme ve onlardan hasıl olacak zürriyeti uğur sayma kuruntusuyla Zevcat-ı Tahiratı nikahlamaya rağbet edenler çoğalarak, aralarında çekişme vuku bulacağı kuvvetle muhtemel olduğundan, bu izdivacı haram kılmakla büyük bir karışıklığın önü alındı.

(4) Şanı muhafaza ve tevehhümü def. Zira Resul-i Ekrem ile izdivaç şerefini ihraz ettikten sonra başkasının nikahı altına dahil olmaları -velevki o ikinci eş ümmetin ileri gelen erkeklerinden olsun- onların en zirve noktadan yerin dibine batmışçasına ümmetin gözünden düşmelerini icap ederdi.

Ezvac-ı Tahirat Hazretlerinin yüce şanlarının ümmetin kalplerinden düşmesi ve masumiyeti muhakkak olmayan bir zatın himayesinde bulunmasına binaen onun efkarını tervice hizmet emeliyle hadisler nakletmelerine ihtimal verilmesi ise dince büyük zarara sebep olurdu. Gerçi onların din hükümlerinde bir ferdin hevasına tâbi olup da Resul-i Ekrem Hazretlerine aslı olmayan bir kavil veya fiil isnat etmeleri hakikatte mümkün değil. İsmetleri bu kusuru imkansız kılıyorduysa da, bu vesile ile tahayyül ve tevehhüm kapıları olsun açılırdı. Onların rivayetlerinde şüphe husulü ise birçok hükümlerin sırlarının zayi olmasını mucip olurdu.

Çünkü Peygamber Efendimizin yemek, içmek ve uyumaya dair âdetleri, halvet esnasında cereyan eden halleri ve geceleyin sadır olan ibadetleri çoğunlukla Ezvac-ı Tahirat'ın rivayetleriyle bilinmiştir. Ve onların rivayet ettikleri Peygamberimizin kavilleri ve fiillerinden pek çok mühim şer'î hükümler istihraç edilmiştir.

Eğer müminlerin anneleri olmak şerefi onlardan zail olarak, ümmet fertlerinden birinin zevcesi oluverselerdi, azametleri bittabi zeval bularak, rivayet ettikleri hadislere itimat azalırdı da, o tür hadis-i şeriflerin bazı dinî hükümlere kaynak olması imkansız kabul edilirdi.

Demek olur ki onların ilmî semerelerinden mahrumiyet şer'î hükümlerin marifetinin tekamülüne halel verecek mertebededir. Böyle bir mahrumiyet ve zayiata sevk eden halin izalesi ise elbette Şâri'-i Hakîm'in hikmetli nazarından hariç kalamaz.

Elhasıl bu kabilden pek çok âlî sırlar ve mühim hikmetler iktizasına binaen vuku bulan şu nikah yasağı onların haklarında şahsi zarar addolunsa bile, tecviz edilmesi suretinde meydana gelecek umumi zararlara onun mukabele edemeyeceği cihetle yine tahrimin tercih olunması temel kaideler muktezasıdır.

Zaten Şeriatımızın hangi hükmü vardır ki derinlemesine kavrama iktidarını haiz olanlara hikmetli meziyetleri zahir olmaya!

İşte bu şer'î hüküm de Hakîm-i Zülcelal'in hikmet muktezası üzere tesis ve teşri buyurduğu bir şey olup, diğer tevehhümî ihtimalin sırf nazar kusurundan kaynaklandığı aşikardır.

Ümmi Nebi'nin Nihayetsiz İlim ve Marifet Getirmesi

İslam Şeriatını ve İslam siyasiyatını bu minval üzere tenkit nazarıyla inceleyen hakîmler taifesi, gerekli incelemelerini tamamladıklarında buraya kadar bir nebzesi arz olunan harikulade hikmetler ve mükemmel intizam eserleri kendilerine zahir olunca birbirlerine hitaben dediler ki:

"Hakkın hakkı ittibadır. Bizim şüphemiz kalmadı ki Hazreti Muhammed'in (a.s.) tebliğ eylemiş olduğu bu yüce şeriat mutlaka ilahi bir şeriattır ki bu derece mükemmeliyeti haiz olabilmiştir. Yoksa nâşiri bulunan muhterem zat aslında cahiliye ümmeti içinde neşet etmiş ümmi bir adam olup ilimlerin ve fenlerin intişar etmediği bir zamanda çok az bir miktarını tahsile bile müsait olmayacak azıcık müddet zarfında vuku bulan bir iki seferinden başka aslî vatanından ayrılmamıştır.

Kendi beldesinde ise maarif ehli denilmeye şayan kimse ile bir araya gelmemiş ve ümmetlerin şeriatları yahut devletlerin kanunlarına dair hiçbir fertten ders almamıştır.

Bu halde her hikmeti ihata ederek ve övülen bütün hasletleri muhtevi olarak, beşerin ahvalinin intizamını; mahlukatın maslahatlarını; nefislerin temizlenmesini; diyar mamuriyetini; şerlilerin engellenmesini temin edecek harika tertip üzere bulunan bu mükemmel şeriatı kendi aklıyla istihraç etmişti denilebilir mi?

Böyle bir şeriatı -ki muktezasına riayet eden kavimleri maslahatların ve hayırların bütün nevilerine nail ediyor ve her zarardan masun kılıyor. Halik Teâlâ Hazretlerinin mukaddes şanı hakkında insanlar arasında şayi olan hurafelerin ve vehimlerin her türlüsünden salimdir. Hidayet nurlarının naşiri olan yüce nebilerin sıfatları ve halleri hakkında akıl ve nakle muvafık bir tarzla hakîm, sahih ve metin olan akaide irşat ediyor- neşreden zatın beşerin en akıllısı, ariflerin en zekisi, hakîmlerin en büyüğü, ümmetler için nizamat vaz etmeye muktedir siyasetçilerin en ustası olması da farz edilse, yine sırf kendi zatî iktidarıyla vaz ve tertip edebilmesini -mümkün değil- akıl tasdik edemez.

Bu büyük harika ancak bütün sırları ve gizleri çok iyi bilen, mahlukatın bütün hallerini ihata eden emsalsiz Hallak Teâlâ'nın hidayetiyle vücut bulabilir ve onun inayetiyle takrir ve tebliğ olabilir.

Çünkü görüyoruz ki büyük filozofların her biri yalnız bir dalda zirveye ulaşabilmişlerdir. Mesela Calinos, tıp dalında; Aristo, nazarî hikmet ve ilahiyat dalında; Hipokrat, tıp dalında; Öklit, hendese dalında ve sairleri dahi birer marifet ve hususiyette zirve olmuşlardır. Ömürlerini marifet ve ilim tahsiline hasredenler içinde her fenni ihata etmiş ve insanlığın bütün ihtiyaçlarını izale edebilmiş bir fert göstermek mümkün olamaz.

Gözlerimiz önünde duran İslam Şeriatı ise insanın ihtiyaçlarını her cihetle ihata ettiği halde naşiri olan zat hiçbir ilim ve fenni hocadan öğrenmemiştir.

Binaenaleyh kendisi yalnız tebliğ vasıtası olup bu şeriatın asıl sahibi Allah Teâlâ Hazretleri olduğu şüphesizdir."

Hakikaten nurlu şeriatımız her şeyi kapsamaktadır.

Ancak lüzumunun şiddeti ve ihtiyacının aciliyeti muhakkak olan maddelere dair şamil tafsilat ve kamil beyanatı havi olup maişet ve terbiye zaruretlerinden olmayan hususlarda ise erbabından öğrenme yoluna işaret edip kolaylıklar cihetine delalet etmiştir.

Sanatların hemen hepsine ve hesap, hendese ve tıp gibi fenlerin de bazı inceliklerine işaretleri içeren ayetler ve hadisler uzmanların malumu değil midir?[124]

Fakat dikkatli gözlerin mütalaasına has olan sırlar ve incelikler, düşmanlık nazarıyla bakanlara ve alelacele sırları keşfetme fikrinde bulunanlara elbet aşikar olamaz.

Çok kimseler vardır ki bazı şer'î bahislere veya bazı Kur'an surelerine göz atarlar da derhal kendilerini, göz kapağının gözleri ihata ettiği gibi, şer'î hükümlerin bütün esaslarını ve Kur'an'ın bütün manalarını ihata etmiş farz ediyorlar.

Halbuki[125] bunların bu çalma bakışları kendilerine bir nükteyi dahi layıkıyla gösterememiştir.

İşte arz olunduğu üzere araştırmalara ve tenkidî incelemelere tam bir ihtimam ile girmiş hakîmler taifesi dahi İslam Şeriatının meziyetlerini anlamaya muvaffak olabildikleri için risalet hususundaki tereddütleri tamamen zail olarak gönülden iman ve ittiba saadetine nail oldular. (Muvaffakiyet ve hidayet Allah'tandır.)

---

124 *Mütercim:* İlahi kitapların hangisi acaba bu bapta Kur'an-ı Kerim'e denk olabilir?

125 *Mütercim:* -tahsilin en mükemmel bulunduğu zamanlarda en zeki olanlar hakkında bile Şeriatın inceliklerini anlamak en az yirmi otuz seneye bağlıyken-

Şu taife, Fahri Risalet Efendimiz Hazretlerinin davasının doğruluğu üzerine bir istidlal kapısı açtılar ki kıyamete kadar kapanmak ihtimali yoktur.

Artık her kim olsa bu minval üzere istidlal ederek vazıh tarike ihtida edebilir. Biraz maharet kazanıp da İslam Şeriatı deryasına dalabilen tenkit ve basiret erbabı ise hakikat incilerine ulaşmakta asla güçlük çekmezler. Hele Peygamberimizden birkaç asır sonra gelenler, bilhassa on üçüncü asrı tamamlayanlar için diğer bir cihetle de hakka ihtida etme kapısı ve hem de gayet vüsatlice olarak açılmıştır.

Çünkü bunların nazarında Şeriatımızın Allah katından olmasına, şamil olduğu ulvi meziyetlerin delil olmasından başka, asırların geçmesiyle kuvvetini kaybedip de bir kaidesi olsun şu zamanlara münasebet ve muvafakattan uzak düşerek bozulmuştur denilebilmesi imkansızdır. Dolayısıyla bütün kaideleri istikrar ve bütün kaynakları isabet üzere bulunarak devam eylediği görülmektedir ki bu hususun da başlıca kati bir burhan olduğu aşikardır.

Hatta şu son asırda maarif ve sanayi terakki ettikçe İslam güzelliklerinin açıklık kazanmakta olması, bütün idrak ve izan erbabının teslime mecbur bulundukları vazıh bir hakikat rengini almıştır.

Şimdi insaf edelim. Eğer bu mukaddes şeriat beşer ürünü olsaydı, beşer kanunları ve nizamları gibi zamanın geçmesiyle bozulmaktan masun kalmaması lazım gelmez miydi?

İslam Şeriatının Zamanımıza Uymadığını İddia Edenlere Cevap

Ama bazı ahmakların, hatta zahiren bu yüce şeriata intisapları bulunup da hakikatte okun yaydan ayrılıp uzaklaşması gibi ondan çıkarılıp uzaklaştıkları müşahede edilmekte bulunan birtakım aptalların hezeyan nevinden sözleri sakın seni ürkütmesin. Çünkü bunların kalplerinin körlüğü ve basiretlerinin kapalılığı hasebiyle, Şeriatın yalnız ismini işitip yüce şanını, hakikatlerini ve meziyetlerini anlayamadıklarından, fasit akılları kendilerine vehimler veriyor ve nefsi emmareleri kandırıyor ki: Bu asır şer'î kaidelerin hilafına bazı müeyyidelere muhtaç imiş ve artık şerefli ve nurlu Şeriat zamanın ihtiyaçlarını gidermeye kafi olamazmış da bazı kavimler ve milletlerin icat ettiği kanunlara iltica etmemiz zaruret derecesini bulmuş imiş. Vay gidi cehalet!

Bu tür fasit fikirlere kapılanlara hitaben deriz ki: O sizin beğendiğiniz kanunlar ve müeyyideler iki kısımdan hâlî olamaz.

Birinci kısım, pek anlamsız şeylerden ibaret olup gayet çürük bina gibidir ki bir taraftan dayanılacak olsa öteki cihetten meyil ve inhirafı baş gösterir. Biz bunları misal ile izaha hacet göremeyiz. Çünkü numuneleri meydandadır.

İkinci kısım ise, hakikatte bu mükemmel şeriatın yüce kaideleri cümlesinden olup o sizin meftun olduğunuz milletler onları bizden iktibas etmişlerdir. Fakat ona İslam elbisesinden başka bir elbise giydirmiş olmalarıyla sizin gibi cahil ve mağrur olanlar onların icatlarından ve harika hikmetlerle donattıkları mevzuatlarından zannediyorlar. Cehaletleri bu dereceye varan eğri görüşlü müntesipler birazcık olsun tahsil görerek ilim ve marifet iktibas edebilselerdi kesin olarak anlarlardı ki: Bu nurlu Şeriatın mükemmel ve şamil kaideleri her zamanın ihtiyaçlarına nasıl ve ne kadar mükemmel bir tarz ile kifayet ediyor ki ona muhalif olup da güzellikleri tevehhüm edilen o uydurma nizamatın kendisine bedel kılınması, ateşböceğinin dünyayı aydınlatan güneşe bedel olmasına benzer. Keza fark ederlerdi ki ecnebi milletler nezdinde bulunan pek çok nizamat elbise değiştirilerek diyarlarına celp olunmuş birtakım şer'î hükümlerdir.

Bilfarz onların o güzel ve muntazam görünen kanunları İslam Şeriatından alınmış olmasalar bile, olabilir ki Şeriatımızın muhteviyatına muvafık bazı hükümler tesisini akılları keşfetmiştir.

Çünkü İslam Şeriatının hükümleri hep akılların güzel bulduklarına mutabık bulunduğu cihetle bazılarını aklıselim de idrak edebilir. Bu halde mademki İslam Şeriatı onları da havidir, bizim onların kanunlarından müstağni olduğumuza dair davamız yine sabit olur. Bu noktaya muttali olan zat, şer'î kaidelerimizin başkasına müracaat ihtiyacını bizden tamamen gidermiş olduğuna tereddütsüz hükmeder.

Hakikatin künhünü kesin olarak bilmek ise Şeriatın tafsilatına vâkıf olup bütün baplarında derinleşmeye bağlıdır.

Ahmakların anlayışıyla iktifa edenlere bu incelikler aşikar olamaz.

Umumun idrakine aşikar olacak mufassal kaideler neşretmek arzu eden zat, Şeriatımızın -Allah'a hamdolsun- hiçbir zaman eksik olmayan mütebahhir ulemasına teklif eylese, matluba muvafık bir surette ve umumi rağbeti celp edecek bir tarzda, vaki olan hallerin hepsine kifayet eyleyen kaideleri ve meseleleri az müddet zarfında cem edemezler mi?

Mesela ulu padişahımız, insanlar arasında kesretle cereyan etmekte olan muamelelere dair Mecelle-i Ahkam-ı Adliye kitabının cem edilmesini ulemaya emrettiği zaman, hâkimler sınıfına ve sair mütalaa erbabına anlayışı kolay olacak bir tarz ve üslup üzere onu cem ve tertip buyurmuşlardır.

İslam ile Muasır Müslümanlar Arasındaki Ayrılık Sebepleri

İslam Şeriatına intisapları varken güzel neticelerinden müstefit olamayan bazı kavimlerin hallerine bakıp da, "Bu şeriat, tedbir ve siyaset güzelliğine malik olup, edep ve istikamet yolunda ilerleyenler hakkında dahi matlup olan güzellikleri netice veremez" zannında bulunmak reva değildir.

Zira bu zahiri intisap Yüce Şeriata mugayir hareketleri âdet edinenleri de selamete çıkaracak değil ya!

Vakıa, durumun hakikatini bilmeyenler tahayyül ediyorlar ki İslam Şeriatı kendisine ittiba edenlerin maslahatlarına ve ahlak terbiyelerine kifayet edecek mertebede değildir. Şu zanlarını teyit sadedinde, kötülüklere ve yasaklara dalarak sefalet ve perişanlığın her türlüsüne giriftar olanların hallerini senet ittihaz ediyorlar da, "Müslümanların ıslahı ve hallerinin intizamı Şeriatları sayesinde müyesser olabilseydi, bu gibi haller vuku bulmamalıydı" diyorlar. Fakat biz Şeriatımıza yalnız isim ve resimle müntesip olup ittiba ve amelce külliyen zıt bulunanlar hakkında da ıslahlarının garanti olduğu iddiasında bulunmadığımızdan, bu gibi itirazlara kalkışanlar insaf dairesinden uzaklaşmış oluyorlar. İslam Şeriatı, ahkamını tanımayan ve yüce adabıyla teeddüp etmeyen kimselerin değil, bilakis ahkamına temessük edip irşat eylediği ahlak ile bürünenlerin hallerinin saadetini garanti eylemiş ve onlara kefil olmuştur.

Kur'an-ı Kerim de bunu tasrih ediyor, hadis-i şerifler de!

Hatta intisap iddiasında bulunup da haddi aşan hareketlere dalmış olanların, müntesip olmayanlardan ziyade türlü türlü bela, zillet ve meşakkate giriftar olacaklarını da Şeriatımız ilan etmektedir. Bu vecihle ahiret azabının dünyevi intikama tebdil edilmesinde pek çok hikmetler vardır. Mesela, isyandan men, kayıtsızca hallerden ikaz, tövbe ve istiğfarı hatırlatma, vaki olan hatalara kefaret gibi.

Hakikaten bu da kullarına Cenab-ı Hakkın bir lütfudur. Bununla terbiye olup nefislerini ıslah edebilenler bir yönden bahtiyar sayılırlar. Çünkü asıl bedbahtlık maazallah türlü türlü belalara uğrayıp da terbiye olmamak, hiçbir felaketten ibret almamak ve uslanmamaktır.[126]

İslam Şeriatına intisabı bulunduğu halde, onu kendisine necat rehberi edinmeyerek faydalı semerelerinden mahrum kalanlara bir misal verelim.

Mesela, adap, güzel ahlak ve mümtaz amellerin bütün kısımlarını tafsil edip faziletlerini ve kazançlarını da güzelce teşrih eden nefis kitapları havi gayet mükemmel bir kütüphaneye malik olmasıyla beraber, ömründe bir kere o kitapları açarak mütalaa ve istifade arzusunda bulunmayan bir şahsı insafla inceleyelim.

Acaba bunun hakkında sırf şu nefis kitapları cem edip ciltlerini yaldızlatması ve muntazam surette dizdirip üzerlerine toz kondurmaması hasebiyle "Mutlaka bu zat faziletli bir bahtiyar ve güzel ahlaklı kamil bir şahıs olması gerektir, aksi halde kütüphanesinde içtima eden şu kitapların bir fayda sağlayamamasına hükmetmemiz lazım gelir" diyebilir miyiz?

126 *Mütercim:* Ama gıptaya şayan olan saadet, başkasının hal ve akıbetini görüp de ibret almaktır ki, "Bahtiyar, başkasının halinden ibret alandır" buyurulmuştur.

Ne gezer! Çünkü mütalaa edip anlamak bile kifayet etmediği, hatta edinilen malumatı hareketlere tatbik etmenin zaruri bir durum olduğu cihetle ilmiyle amil olmayanlara Kur'an-ı Kerim cahil sıfatını daha uygun görmüş; hatta bunları, taşıdığı ilmî kitaplara bir çuval samanı tercih eden merkep menzilesine tenzil eyleyerek "Tıpkı ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzer." (Cuma, 5) buyurmuştur.

Hakiki Din Alimleri ile Asrımızdaki Kötü Alimler Arasındaki Fark

Şimdi birisi meydana çıkıp dese ki:

Biz İslam ulemasından sayılan bazı şahıslar görüyoruz ki bunlarda güzel ahlak eseri de, ilmî kemâlât emaresi de bulamıyoruz. Hatta sairlerden ziyade dünyalıklara daldıkları ve çöl köpekleri gibi pisliklere üşüştükleri aşikar olarak, beşere zararlı oldukları ve zararı açıktan açığa yaptıkları gözler önünde müşahede edilmektedir. Şeriata intisaplarından bu şerlilere ne türlü nefis terbiyesi hasıl oluyor? Ve hangi semerenin terettüp ve sübutu iddia olunabilir?

Hatta diyebiliriz ki bu gibi şerirler ulema sınıfından addolunmasalardı, şerler işlemeye bu kadar fırsat bulamazlardı.

Cevaben deriz ki:

Bunlar işin aslı Şeriat uleması değillerdir ki münasebetsiz tavırları İslam Şeriatına atfedilebilsin. Çünkü bu tür şahıslar Şeriatın özünü ve adap semerelerini değil, hatta kabuğunu bile tamamen idrak edememişlerdir.

Hallerini teftiş edecek olsanız görürsünüz ki bunlar Şeriatın aynı ve hakikati olmayıp sadece yüce hükümlerini anlamaya vesile olan Sarf, Nahiv ve Arapça lisanına müteallik beş on adet lügatten başka bir şey bilmezler.

Evet, içlerinde Şeriat kitaplarını bir miktar nazarından geçiren dahi bulunur. Fakat hakikatlerine muttali olma maksadıyla değil, belki sakıt himmeti ve sapık maksatları iktizasınca kendi istifadesine medar olacak bazı hükümlerini ve muamelatını öğrenir de onunla ziya ile zulmeti fark edemeyen avam insanların mallarını yemeye tevessül eder. Yahut Şeriatın bazı adabını tahsil edip birtakım nasihatlerle kelimelerini tezyin ederek ve halka ihlaslı görünerek fani dünyalıkları celp etmeye teşebbüs eder. Sahih İslam akaidinin ledünniyatını bilmez.

Dinî maarifi iktisap ile kendi derdine deva ve kalbî hastalıklarına şifa aramadığı için, yüce İslam ahlakıyla bürünüp Şeriatın harika adabıyla teeddüp etmez ve o sarf etmekte bulunduğu nasihatlerin tesiriyle çirkin hallerinden asla uzaklaşmış olmaz. En büyük maksadı ve asıl emeli, nefsani hazlardan ibaret bulunan adi maksatlarına ulaşmaktır.

Binaenaleyh bu şahıs, tam mahareti farz edilse, öyle bir tabibe benzer ki, hastalıkları teşhise ve tedaviyi icraya kadir olduğu halde, kendi amansız hastalığını teşhise iltifat etmez. Etse bile perhiz ve tedaviye sabrı olmadığından gerekli devayı kullanmaz. Himmetini yalnız hastaların mallarını celp etmeye sarf eder.

Şimdi insafla söyleyin. Bu derece nefsini ihmale müptela olan tabip kendi amansız hastalığından şifa bulabilir mi? Ve bunun tıp ilmindeki mahareti tek başına kafi görülür mü? Ve hali bu merkezde olduğu bilinip dururken, sadece bunun hastalığının devamını senet kabul ederek "Tıp ilmi asla hastalıklara şifaya faydalı değildir" denilmesi makul olur mu?

Zannetmeyiniz ki bu istifhamlara karşı "Evet" diyecek bir akıllı bulunabilsin.

İşte bilmeli ki: İslam Şeriatına isyana ısrarlı olan alimler de şu ihmalkar ve kayıtsız tabip misali olup, bunlar Şeriat nazarında "kötü alimler" namıyla yad olunurlar ve en cahil cahillerden daha zararlı sayılırlar. Allah Teâlâ bunların Müslümanlar arasında emsalini azaltsın ve gölgesini kaldırsın ve ilmiyle amil alimlerin efradını çoğaltsın. Ki onlar muttaki faziletliler olup kendileri sıdk ve istikamet üzere hareket ediyorlar ve insanları da şu âlî yola hidayet ediyorlar. Hakikaten saygı değer ilim adamları onlardan ibaret olup muhterem zatları yüce ahlak ile ahlaklanmış ve kamil sıfatlarla muttasıf olarak, Şeriat adabını muhafaza edip Peygamberimizin sünnetine ittiba ettikleri, teşekküre layık halleri ve eserleriyle sabittir.

(Allah onlarla Muhammed ümmetini hayra sevk etsin.)

Bu gibi muhterem zatlar "din uleması" ve "Peygamberimizin varisleri" unvanına şayandırlar. Ayetlerle ve hadislerle şanları övülüp yüceltilmiş ve "Allah haşyeti" mübarek payesi verilmiştir: "Kulları içinde ancak alimler, Allah'ı lazım geldiği tarzda tazim ederler." (Fâtır, 28)

Bunların hallerinin istikameti, kavillerinin ve amellerinin muvaffak olması, hep mübarek Şeriata ittibalarının eseri olduğundan, din muarızlarına fırsat ve hasımlara zerrece söz bırakmamışlardır.

Bundan sonra, kötü alimlere aldanıp da onları hakikaten salah ve ıslahları umulan Şeriat alimleri zannedenlere hitaben deriz ki:

Evet, bu taife hıfzettikleri resmî ilimler ve Şeriat hükümlerinin ıstılahları ile zahirlerini tezyin etmekte olmaları hasebiyle bunların hallerine aldanmanızı pek çok garipsemeyiz. Fakat biraz fark edebilme kudreti olanların, her marifetten uzak ve gönül istikametinden mahrum bulunan diğer bir taifenin hallerine bakarak aldanmalarını asla yakıştıramayız.

Çünkü şu taifenin cahiller zümresinden oldukları en vazıh hakikatlerdendir.

Bunlar yalnız zahiren alim elbisesi giyinip takva şiarıyla süslenip geçici dünyalıkları celp için hile yapmakta ve fani dünyalıkları avlamak için tuzak kurmakta olmaları hasebiyle "yemek için şekil değiştirenler"den sayılırlar.

Vakıa, içlerinden bazıları ilmî mansıplardan bulunan tedris, ifta, hüküm, kadılık makamlarına dahi nail olurlar da, yeri gökten fark edemeyenler kendilerini gerçekte bir şey zannederler. Elhasıl hasımlarımız bu alim kılıklı cahillerle aleyhimize asla delil getiremezler. Zira bunların telbisleri pek kof olup bir tek kelime ile mahiyetleri meydana çıkar.

Lakin tahrif ve telbis güruhundan bir sınıf daha vardır ki bunların İslam ahalisine zararları pek ziyade ve Müslümanların akaidini ifsada sebebiyetleri fevkaladedir.

Apaçık dalalet dairesinde kalan bu küçük taife, hakikatlere vasıl olmuş ve marifet-i ilahiye babında mühim alimlerin eremedikleri mertebeye nail olmuşlar diye zannedilen birtakım deccallerdir.

Güya ki hususi vasıtalarla Bârî Teâlâ bunları pek çok maarif ve esrara muttali ve gaybî işlere vâkıf eylemiş. Halbuki müntesip oldukları İslam Şeriatının yüce kaideleri iktizasınca tam küfür ve dalalet olan lafızları ve ibareleri kullanmaktan çekinmezler. Hatta en büyük övünç vesileleri bu tür sözlerden ibarettir. Bu sözler ve ibareler ise İslam yolu üzere sıhhatli akide ve sırat-ı müstakim üzere olduklarına şahit olunan bazı Şeriat alimleri ve hakikat ariflerinden sadır olduğu rivayet edilen bir tür esrarlı kelimelere benzerliği haiz oluyorlar da, mezkur deccaller bu cihetten bilmeyenleri kandırmaya meydan buluyorlar.

Ama basiretliler nezdinde şap ile şeker arasındaki münasebet neden ibaret ise, bu asılsız iddia sahipleriyle Allah'a yakınlığa mazhar olan o gönül ehli arifler arasında da o kadar münasebet bulunabilir.

Onlar zirve takvaları ve Hatemü'l-Enbiya Efendimizin sünnetine gereği gibi ittibaları sayesinde, mertebelerine ermeyen kimselere aşikar olmayan nice nice sırlara ve marifetlere muttali olmuşlardır. Bu sırlar ve marifetler hakikaten ledünnî ilimler ve rahmanî varidatlar olduğu için hep Şeriat rumuzlarından alınmış ve onun işaretlerinden anlaşılmış şeylerden ibarettir. Onların hallerinde İslam Şeriatının maksatlarına ve hükümlerine kıl kadar isyan bulunmaz. Nihayetinde onların bazı tabirleri Şeriata mugayir zannedilebilir. Fakat şu zan, o yüce ve ince manaları tamamen açıklayıp ifade etmeye lügatlardaki lafızların elverişsizliğinden kaynaklanmaktadır.

Yüce ariflerin muhakkiklere ve kutsilere yaraşır kemâlâtı tevatüren menkul olageldiğinden, zahirleri Şeriata mugayir gibi görünen o öz cevherleri, büyük alimler Şeriata ve akla mutabık tevcihlerle şerh ediyorlar.

Ama Şeriatın istikamet yolundan ayrılıp türlü şehvetler ve fani arzular elde etme peşinde koşan telbis erbabı da o muhterem ariflerin makamında olduklarını iddia etseler de, şu iddialarını terviç edecek başka bir hüner ibraz edebildikleri görülmemiştir. Yalnız onların o âlî kelamlarını dillerine dola-

yıp sözde onlara benziyorlar. Hakikatça ise yüz merhale uzak oldukları ilk nazarda anlaşılır. Çünkü onların takvalarından ve hakiki marifetlerinden bir zerreye bile malik olmadıkları görülmektedir.

Elhasıl son günlerde adetleri çoğalan bu tür telbis erbabından da sakınmak gerekir. Bunlara yaklaşmak aynı zarar ve tam hüsrandır. Zira pek çok kimselerin sahih akidelerini ifsat ve tebdil ediyorlar; nice haramları adeta mubah menzilesine kadar indiriyorlar.

İslam Şeriatına ittiba eyleyen müminler, Kur'an-ı Azim ve sahih hadislerin sarih ifadelerinin muktezası olan hükümleri kesin olarak kabul edip inanmalı. Hem alimlerin ve hem halkın nezdinde marifet ve istikametleri müsellem bulunan muhterem alimlerin ve din selefleri olan büyük müçtehitlerin sözlerine itimat etmeli. Vesvese ve evhamdan ibaret olduğu muhakkak bulunan müteferrik yolları tamamen ve külliyen terk etmelidir.

Allah, Resullerin Efendisi hürmetine hepimizi sırat-ı müstakime hidayet eylesin. Amin.

Önceki Taifelerin İcmaı ile İstidlal Edenler

Yedinci taifenin efkarı, önceki taifelerin efkar ve nazarlarının ulaştığı istidlalleri kavrayamadığı için, bunlar yalnız Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin ve kendisine evvelce hasım oldukları halde sonradan kamilen ittibaya sarılanların hallerini ve hareketlerini dikkate aldılar.

Aklı başında insanları tasdik ve inkıyada sevk eden sebepleri ve delilleri takdir edemedilerse de, bu nevi delillerin mevcudiyetinde şüphe etmediler. Bu siyak üzere bir müddet mülahazadan sonra birbirlerine hitaben dediler ki:

"Bu yüce sıfatlarla vasıflanmış zata iman ve ittiba edenler şüphesiz hep aklı başında ve görüşleri kabul edilip sözleri dinlenilen kimseler olup, hakikatlere istidlal etme ve isabetli karar verme istidadını haizdirler. Bizler görüyoruz ve kesin olarak biliyoruz ki bunlar başlangıçta resulü tasdikten uzak durarak tekzip hususuna ısrar ediyorlardı. Hatta akrabaları ve dostları da bu noktada içtima etmiş ve bütün aşireti aleyhine kıyam etmişlerdi.

Kendisini her vecihle emin tanıdıkları halde iddia buyurmakta olduğu risalet davasında muahezeye cüret etmelerinin menşei de, sırf onların putlarına ve itikatlarına karşı çıkması ve şu cahilane gidişata sarılmalarından dolayı akıllarının ve fikirlerinin tutarsızlık ve dalalet üzere olduğunu ifade etmesiydi.

O hazretin şu davasına mezkur kimseler pek ziyade gücendiklerinden, vazgeçmesini defalarca kendisine teklif ettiler. Bu bapta her türlü tedbire müracaat ile bir aralık kuruntulara düşerek iknaya kalkıştılar da, eğer mezkur

davadan vazgeçerse, mallarına kendisini ortak edeceklerini, her kimin kızını arzu ederse derhal nikahlayacaklarını ve onu kendilerine reis kabul edeceklerini de arz ettiler. Fakat bunların bu şiddetli itirazları ve imtina kabilinden hareketleri çok sürmedi. Çünkü gördüler ki o hazretin davası pek ciddi olduğundan, onların ne hasmane hareketleri fütur verdi ve ne vaki olan vaatleri kendisini güzellikle kandırmalarına yaklaştırabildi.

İşte bunun üzerine o muarızlar atalarından kalma âdetlerini ve kadim itikatlarını terk ve tebdile başladılar. Halbuki içlerinde önceki resullerden kalma ve onlara mensup birtakım kitapları ve dinleri iltizam edenler de bulunurdu. Lakin bunlar da ellerindeki kitapları bırakarak İslam Şeriatına inkıyat ettiler. Ve o eski bağlılıklarına binaen vukua gelen münasebetsiz sertlikleri ve taassuplarından kendilerinde eser kalmadı. Hatta bu hallerinin garabetine binaen keyfiyeti soranlara karşı itiraf ederlerdi ki: 'Biz mezkur kitaplarda ahir zaman nebisinin alametlerine ve delillerine dair beyan olunan tafsilatın hepsini hidayet abidesi bu zatta müşahede ettiğimizden yüce davasının doğruluğunu kesin olarak bildik. Artık yüce mesajlarına ittiba ederek önceki şeriatların mensuh olan büyük bir kısmını terke mecbur olduk.'

İnsanların alışmış oldukları âdetlerini terk etmeleri ise çok zor bir şey olduğundan, öyle kati bir sebep ve kuvvetli bir saik tahakkuk etmedikçe husule gelebileceğini kimse zannetmez. Önceki şeriatlardan kalan dinî hükümleri geçersiz saymaları da, Allah tarafından gönderilen bir zat vasıtasıyla emredildiği ve Allah'ın rızasına muvafık bir keyfiyet olduğu sabit olmadıkça farz olunamaz. Çünkü bu hususta kaynaklanan dünyevi ve uhrevi intikama müstahak olunacağı, dindarların malumudur.

Demek oluyor ki, ittibadan evvelce gayet uzak bulunan akıllı insanların sonradan iman ve ittibaya karar vermeleri, behemehal itimada şayan olan vazıh delillerden kaynaklanmaktadır. Eğer hakikaten nefislerin itminanını ve akılların izanını icap edecek kati delillere ve parlak burhanlara malik olup da, hak ve hakikati kesin olarak bilip inanmış olmasaydılar, yakîn dairesinin mihveri üzerinde deveran edemez ve kadim alışkanlıklarını hicran köşesine bırakamazlardı.

Bunların aklıselimleri bâtıla yönelmekten ve kadim itikatları iktizasınca ilahi intikama sebep olacak halleri iltizam etmelerinden kendilerini men etmez miydi? Aklıselim sahibi, zayıf bir delile itimaden kendisini büyük tehlikeye atar mı? Yahut akıbeti vahim olan nefsani hevaya meyledip dalar mı?

Evet! İnsanı bazen doğruya muhalif ve vicdana münafi hareketleri işlettirecek nefsani infialler de istila eder. Lakin bu makamda öyle bir infial tasvirine imkan var mıdır? Ve tekzip hususuna sebep olacak nefsî infialleri, dinî taassupları ve bin türlü cahiliye hamiyetini, tasdik ve ittibaya dair sebepler sırasında saymaya akıl müsait midir?

Böyle bir imkan ve müsaade iddia edenlere biz akıllı nazarıyla bakamazsak mazur görülmeliyiz. Zira akıllı insanların evvelce bulundukları gidişatı muhafaza ve müdafaaya sebep olan infialî halleri, onun yıkılmasına ve ondan ayrılmaya sebep kılmaya yeltenmek adeta delilik nevinden bir şeydir.

Elhasıl, İslam dininin sübutuna ittifak eden akıllıların gayet mütenevvi delillerinin hep bir netice üzerine müttefik bulunması hususu da, daima insaflı olanlar için müstakil ve vazıh bir hüccettir. Onunla Hazreti Muhammed'in davasının doğruluğuna istidlal etmelerinin pek doğru ve gayet kolay bir hidayet yolu olduğu aşikardır.

Çünkü âdetlerine ve itikatlarına dair taassuplarının şiddeti malum olan akıllıların sebepsizce gidişat değiştirme hususuna ittifak etmeleri ve meydana çıkardıkları hüccetlerin hep tesadüf kabilinden addolunmaları, akıl nazarında farzımuhalden başka bir şey değildir.

Binaenaleyh inat ve kibirin en üst zirvesine çıkmayan insan bunu caiz göremez ve mümkün şeyler arasına dahil edemez. Allah'a hamdolsun, bizler hakikati araştırmaktayız. İnat ve kibirden ne kazanabiliriz? Bu halde, İslam'ı tetkik eden şu taifelerin ittifakından ve bunca mukarrer delillerin çokluğundan ve tezahüründen nezdimizde hasıl olan hakikate itimadımıza tesadüf ve talih gibi mevhum şeyleri mani tutamayız. Biz artık böyle bir peygambere iman ve ittibadan başka bir selamet yolu bulamayız." diyerek bu taife de hidayet nuruna nail oldular. Vesselam.

Şu istidlali mantıkî kanunlara tatbik edecek olsak özünü bir istisnaî kıyastan ibaret buluruz ki zıt sonuç istisna ile zıt öncülü intaç ediyor. Bu ise tam matlup olup şöyle ifade edilebilir:

Eğer Hazreti Muhammed (a.s.) risalet davasında sadık olmasaydı işbu muarız ve mutaassıp olan akıllılar zümresi insaf edip de tasdikine ittifak etmezlerdi ve bunca deliller de tahakkuk etmezdi.

Halbuki böyle bir ittifak meydanda olduğu gibi, delillerin tahakkuku da hâlâ aşikar olmaktadır.

Binaenaleyh o hazretin sadık olduğu dahi sabit olup şüpheye imkan olamaz.

Şu takririmizden anlaşılıyor ki bu taifenin de imanları taklidî olmayıp bilakis aklı başında insanların malum halleriyle istidlal edilmiş hakikatler cümlesindendir.

Tabiatçılara ve Maddecilere Cevap

Sekizinci taife: Maddeciler şu alemin aslî maddesinin ezeli ve gayri mahluk olduğunu kabul ederler. Ve müşahede olunan bedii keyfiyet üzere vücut bulması da ancak anasırın bileşmesi ve tabii kanunlar muktezasınca birbiriyle etkileşimiyledir diye itikat ederler. Sâni'-i Alem Teâlâ ve Tekaddes Hazretle-

rinin -hâşâ- varlığını inkar ettikleri için onun tarafından gönderilen enbiya-i izam hazretlerini tasdik etmezler.

Lakin bunların aklı başında olanları bir zaman sonra, Hazreti Muhammed (a.s.) Efendimizin risalet davasına kıyam ettiğinde insanların çoğu tarafından işin başında tekzip edilip de sonradan yüce davasının sıdkına şahadet eden kati mucizeler ve apaçık şahitler nazar-ı itinaya alınarak tasdik olunduğunu öğrendiler. Binaenaleyh muhtelif kavimler arasında tam ittihat hasıl olduğunu, hepsinin kadim âdetlerini ve alıştıkları itikatlarını terk ederek, evvelce muini olmayıp tek başına olan ve senelerce mukavemet ve muhalefetine ısrar olunan o ümmi nebiye muvafakat edip getirmiş olduğu yeni şeriata ittiba ettikleri için beşeriyet aleminde büyücek bir inkılap vuku bulduğunu istihbar eylediler. Şu garip hususun nazar-ı dikkate ve tefekküre şayan büyük bir hadise olduğunu; esbabını araştırmak ve hakikatini tetkik etmek suretiyle acaba yakînî tasavvurlar ile mi yoksa vehmî tahayyüller ile mi hasıl olduğunu anlamak lazım geldiğini idrak ettiler. Ve birbirlerine dediler ki:

Şu hadise gayet mühim bir keyfiyettir. Bizler ise kainatta meydana gelen adi şeylerin bile mucip sebeplerini, hakikatini ve gayesini araştırmaktayız. Nezdimizde mukarrerdir ki alemin maddesinin muhtelif suretlerinden ve nihayetsiz eserlerinden her suret ve eserin hususi bir menşei olup onu iktiza ettiği gibi; insaniyet aleminde meydana gelen inkılap da behemehal kuvvetli bir sebebe binaen vuku bulur.

Bu halde umumi beşer tarihinde misli bulunmayan büyük bir inkılaba sebep olan şu tasdik ve ittibanın hakiki menşeini tayinde zan ve tahmin ile iktifa edip de "Muhammed'den sadır olan şu dava, mücerret riyaset ihrazına kıyamdan; aklı başında insanların çoğunun ittiba etmesi de evhama tâbi olmaktan ibarettir" diyerek hakikati tahkik ve tetkiki terk etmek şanımıza muvafık değildir.

İslam'ın Zuhurunun ve Seri İntişarının Tarihî Tefsiri

Tarih felsefesinden istifade ile şu inkılabın mucip sebeplerini araştıralım da, yalnız tek başına olan ümmi bir zata bunca akıllının inkıyat etmelerinin hakiki sebebini anlayalım.

Hazreti Muhammed'in risalet davasına kıyam ve ihtimamını, riyaset ihraz etme sebebinden ibaret farz edersek; alemdeki sayısız ve nihayetsiz insan topluluklarının kadim âdetlerine ve itikatlarına şiddetli taassuplarıyla beraber kendisine inkıyat ve ittiba etmeleri de mücerret hatırına riayet maksadına mebnidir diyebilir miyiz? Elbet diyemeyiz. Zira ecdattan miras kalan âdetler için ve kadim ve metin itikatlar için halkın malum olan asabiyetinin, öyle hatıra riayet gibi kati semere ifade etmeyen bir mülahazaya binaen feda olunamayacağı bedihidir.

Hatta yalnız kendi kavim ve aşireti, istikbalde husulü umulan umumi riyasete iştirak etmek emeliyle asabiyetlerini terk etmişlerdir demek de sahih değildir.

Çünkü işin başında en ziyade muhalefet gösteren onlardır. Hatta ashabına ve tâbilerine onların pek ziyade eza etmeleri hasebiyle Medine'ye hicret vuku bulduktan sonra karşısına çıkarak muharebe edenler de yine onlardır. İçlerinden evvelemirde kendisine ittiba edenler azdan da azdır. Diğerleri, dinin yardımcılarının çoğalmasından ve kati muzafferiyet görülmesinden sonra iman ve ittiba etmişlerdir.

Bu cihetle onların asabiyeti terk etmeleri şöyle dursun, herkesten ziyade husumet izhar ettikleri meydandadır. Fakat bunun hilafı farz olunsa ve hatta yalnız başlarına tek bir aşiretin İslam dinini izhara cidden kıyam edip bu bapta taassubu iltizam etmeleri de iddia edilse, büyük çoğunluğun kuvvet ve iktidarına karşı ne kadar tesiri olabilirdi? Bu kadarcık nüfuz kuvvetine ve asabiyete itimat ile bütün cihan halkının nihayetsiz satvetlerine mukavemet fikrinde bulunmak, aklı başında insanlar hakkında tasavvur olunamaz.

Aynı şekilde, muhtelif insan topluluklarının çoğunun, Hazreti Muhammed'in saltanatı kuvvet kesbettiği zaman hasıl olacak semerelerden istifade etmek arzusuyla ittiba ettiklerini de farz edemeyiz. Çünkü ileride Hazreti Muhammed'in davası sübut bularak, saltanat ihraz edeceği kimin malumu olabilirdi?

Halbuki yalnız tek başına olan, zafer ve teshir sebeplerinden hâlî olan, umum halkın kendisini inkar ve istihzada birbirine tâbi olduğu görülen ve risalet davasında sadık olmadığı itikat edilen bir zatın sözüyle binde bir ihtimale binaen ileride hasıl olacak fani semereler uğruna rahat ve huzurunu yok etmek ve kadimden beri alıştıkları âdetleri ve iki cihan selametine medar bilinen itikatları feda etmek hiçbir akıllının kârı değildir. Binaenaleyh bu şıkkı iltizam, kavimleri cinnet ile itham etmek olduğundan biz bu hamakatı kabul edemeyiz.

Mütercim: *Hakikaten Hazreti Fahri Risalet Efendimizin eğer Cenabı Hakkın "Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır." (Maide, 67) ayetiyle*[127] *tebşir buyurulan samedânî himayesine istinat ve itimadı olmasaydı, ashabı güzin efendilerimizin de "Allah içinizden iman edip makbul ve güzel*

127 Bu ayetin evvelinde "Ey resul, rabbinden sana indirilen bu Kur'an'ı tebliğ et" ifadesi vardır.

Beyzavi Tefsirinde, Enes bin Malik'ten (r.a.) rivayet edilmiştir ki: Evvelce Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz geceleri kendisini ashabı kirama bekletirmiş. Bu ayeti kerime nazil olduğunda mübarek başını çıkarıp "Ey ashabım, artık gidin, size hacet kalmadı; rabbim beni vikaye buyuracak." demiş.

işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir." (Nur, 55) ayetinin[128] *kati mazmununa kati surette itikatları bulunmasaydı, on beş seneden ziyade müddet zarfında nihayetsiz müşkülata sine germeye, dinin ihyası ve muarızların ifnası hasıl oluncaya kadar mal ve canlarını feda etmeye kadir olamazlardı. Hüsnü itikatlarına bu sabır ve metanetlerinden başka delil ve şahide hacet yoktur.*

Onların hayatlarının tafsilatına, hususen Sultanı Enbiya Efendimizin beka yurduna irtihali akabinde Arap kabileleri zekat farizasını inkar ile irtidat etmeleri üzerine Sıddık-ı Azam Hazretlerinin kıraat buyurduğu beliğ hutbeye ve sair ashabı kiramın ona tevfiken vuku bulan metanetkarane hareketlerine muttali olanların bu bapta zerrece şüphesi kalmaz.

Gelelim şu ittibaya sebebin korku olması ihtimaline: Bu da mutasavver değildir. Çünkü evvelemirde zahirsiz ve musahipsiz bulunduğu cihetle kimsenin korkmasına mahal yoktu. Evet. Tam zafer hasıl olup tâbilerinin çoğalmasından sonra mehabeti kalplere yerleşti. Fakat edna mertebe korkusu yokken iman edenlere ne diyelim?

Lisan fesahati ve beyan sihri ile halkın akıllarını teshir ederek yalancı hüccetleri terviç edebilmesi de makul değildir.

Hususen kendisine ittiba edenlerin hepsi davasının sıdkına tek bir siyak üzere istidlal etmiyorlar. Delil gösterdikleri hüccetler içinde kimsenin dahli olmayan ve istihsaline muktedir olmadığı hüccetler de vardır. Mesela insanlar arasında mütedavil bulunan semavi kitaplarda ve önceki enbiya eserlerinde zikredilip beyan olunan nübüvvet alametlerini ve şahitlerini kendisinde icat etmeye de muktedir olduğu söylenebilir mi? Bu hususun kesb ve ihtiyar ile olmadığı aşikardır.

Halbuki mezkur alametlerin cümlesinin onun zatında müşahede edildiği tevatüren menkuldür. Hem, cahiliye ümmeti içinde neşet etmiş ümmi bir

128 Cenabı Hakkın bu vaadini incaz buyurduğu malumdur. Çünkü İslam ahalisi Hulefa-i Raşidin zamanlarında bütün milletler üzerine galip gelerek azim ve harika fütuhata nail olmuşlardır.

Bu vecihle gayptan ihbarı tazammun etmesine binaen şu ayet nübüvvetin sübutuna ve keza Hulefa-i Raşidin Hazretlerinin hilafetlerinin sıhhatine de delalet eder. Bu ayeti kerime Nur suresindedir. Hac suresindeki "Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir. Onlar öyle mükemmel insanlardır ki şayet kendilerine dünyada hakimiyet nasib edersek namazlarını hakkıyla ifa eder, zekâtlarını verir, iyi ve meşrû olanı yayar, kötülüğü önlerler." (Hac, 40-41) ayeti celilesi de bunun naziri olarak işbu tebşiratı tamamen havidir.

zat, büyük fasihlerin ve mühim filozofların aciz kaldıkları bunca üstün vasıflı ayetleri Kur'an-ı Kerim'de cem edip de onu davasının sıdkına hüccet kılmaya muktedir olabilir miydi? Hem de öyle bir zatın, memleket ve devlet kanunları ve kavim ve millet maarifi malumu değil iken; intizamı ve mükemmelliğiyle hakîmlerin akıllarını hayran kılan bir şeriat tertip etmeye ve alemin beliğlerini en kısa suresine muaraza edebilmekten aciz bırakacak hikmetli bir kitap tanzim etmeye muktedir olmasını akıl kabul eder mi? Bu acizlik ve hayretin inkarı kabil değildir.

Fakat beliğlerin bir kısmı aczlerini itiraf ile iman etmişler ve bir kısmı da arlarından kendilerini mahvedinceye değin muharebeye devam etmişlerdir. Eğer nazire getirmek bunların takatlerinden hariç olmasaydı, kendilerine teklif olunan şu kolay işi husule getirirler de hanümanlarını söndüren azîm bela olan harbe sevk olunmazlardı.

Bazı kimseler bu acizlik keyfiyetini vehim istilasına bina etmek isterler. Güya Hazreti Muhammed'in (a.s.) Arap beliğlerine "Siz Kur'an'ın en kısa suresine muaraza etmeye kadir olamazsınız" demesiyle bunlara vehim tasallut edip kendilerini hakikaten aciz farz etmişler de onun için aciz kalmışlar. Vehmî hükümlerin insan aklına tesir ve galebesi ise inkar kabul etmez diyorlar.

Fakat aklıselim erbabı bu iddiayı da makul görmezler. Çünkü akıllılar nezdinde sabit ve meşhur olduğu üzere, vehmî fiiller yalnız bir iki cemaat hakkında, hem de bazı hallerde ve nihayet birkaç ay hüküm sürebilir. Yoksa böyle muhtelif insan toplulukları üzerinde bütün meclislerde ve mahfillerde yirmi seneden ziyade süren bir zamanı kaplayacak ve vehim sebeplerinden gayet uzak mesafelerde bulunan beliğleri de mücerret keyfiyeti istihbar etmeleriyle hazır olup işitenler gibi aciz ve mütehayyir kılacak mertebede vehim ve korkunun hakim olmasına dünyada bir misal bulmak mümkün değildir.

Zahirde kuvvetli bir sebebe istinadı yokken vehmî kuvvelerin aklî kuvvelere böyle umumi ve daimi bir surette tasallut edebilme hassasına malik olmadığı aşikardır.

Bir de, birbirini takip eden efkar eşyanın hakikatini keşfedip dururken, üzerinden seneler geçen vehmî şeylerin hali üzere kalması kabil olabilir mi?

Beşer fertleri ise daima ileriye gitmek ve kimsenin vasıl olmadığı bir hakikate vusul ile teferrüt etmek arzusundadır. Hatta bu sayede tevehhüme bina kılınan nice hakikat hilafı şeylerin künhü sonradan idrak olunmuştur.

Halbuki İslam dininin esasını sarsmaya hırslı olan bunca muarızlar, vaziyetin hakikatini keşif ve izhar hususunda dakika fevt etmeyerek asırlarca çalışmışlarken, içlerinden hangisi Kur'an-ı Kerim'e muaraza edebilmiştir?

Fasihlerin ve beliğlerin bu baptaki acizliklerinin vehmî olmayıp hakiki olduğu, zamanla gereği gibi tahakkuk etmiş olduğundan; bunun hilafına söylenen sözler safsatadan ibaret kalır.

Vakıa, hariçten kuvvetli bir sebebe istinat eden vehmî hükümler umumi ve daimi olabilir. Nitekim nazar ve müşahede ile yeryüzünün sakin ve feleklerin hareketli olduğu teyit olunduğu için ve sonraki alimleri hakikatlerin keşfine ulaştıran mükemmel rasat aletleri bulunmadığı için, eski devir astronomi alimleri güneşin sabit ve dünyanın müteharrik olduğunu keşfedemeyerek hakikatin hilafı olan tevehhümlere kapılmış ve bunca seneler bu hal üzere kalmışlardı.

Fakat Hazreti Muhammed'in (a.s.) "Siz Kur'an-ı Kerim'e muaraza edemezsiniz" buyurmasının, bütün beliğlere acizlikleri yokken acizlik tevehhüm ettirecek ve bu tevehhümün istimrarını mucip olacak kadar kavi ve müessir bir şey olmadığı zahirdir.

Maddecilerin Esas Hatası

İşte maddecilerden münevver efkar sahipleri bu minval üzere ihtimalleri birer birer tetkik ettiler. Hazreti Fahri Risalet Efendimize ittiba edenlerin hata etmelerine medar olabilecek bir sebep bulamadılar ve tam tetkikten sonra böyle bir galat sebebi bulunma ihtimali olmadığına aralarında karar verdiler.

Ondan sonra, acaba bizler aklımız ile tahsil edip zihinlerimizde tasvir ettiğimiz eşya suretlerinin hakikatlerini ve zatlarını idrak ederek her şeyi kemaliyle bilir miyiz diye kendi malumatlarını teftişe kalkışarak ve biraz teemmülden sonra insaf ederek dediler ki:

İnsaniyet şerefi hakkı için, biz tasavvur etmekte olduğumuz eşyanın bütün hakikatlerini künhüyle bilemeyiz. Hatta daima müşahede etmekte olduğumuz şu maddi alemin tabii kanunlarından çok şeyler evvelce meçhulümüz iken birer birer zuhur etmekte ve yeniden yeniye keşif ve idrak hasıl olmaktadır.

Bu halde, bildiğimiz şeyler bilinmeyen hakikatlere nispetle deryadan katre kadar ancak olabilir. Halimiz bu merkezde iken ve bizler hakikat marifeti babında bu kadar inhitatta iken ve tasavvur ettiğimiz şu kainatın bütün hakikatlerini ihata etmeye hâlâ muktedir değil iken, şu alemin haricinde bizim muttali olamadığımız bir başka alem mevcut olmadığına nasıl hükmedebiliriz?

Evet, mümkündür ki böyle bir ebediyet alemi mevcut olsun da bizim fikirlerimiz ve emellerimiz şu maddi aleme masruf ve merbut olmasına binaen bizim gibi kimselere malum olmasın. Çünkü diğer alemin varlığına delalet eden bir delile muttali olmadığımız için ve sair vasıtaların biriyle intikalimiz hasıl olmadığı için biz onun varlığını ispat edemiyoruz. Fakat elektrik maddesinin keşfedilip varlığının ispatından evvel onu tasavvur eden ve tecrübelerle eserleri tahakkuk etmezden önce tamamen tasdik eden var mıydı? Bu ise tabiat aleminden bir şeydir. Bununla birlikte, hâlâ görme duyusuyla müşahedesinden aciziz. Mücerret eserlerini ihsas etmekle varlığına istidlal ediyoruz. Demek ki biz 'beş duyunun biriyle idrak edemediğimiz şeylerin

varlığını kabul etmeyiz' sözümüzü de muhafaza edemiyoruz. Bilakis ihtiyaç anında nakzediyoruz.

Esir maddesini de gözümüzle göremediğimiz ve hatta hiçbir duyumuzla idrak edemediğimiz halde, ziyanın hakikatini bilmeye muhtaç olduğumuz için esir maddesinin varlığını kabul ederiz de "Ziya, bütün kainata sâri olan bu maddenin seri ihtizazlarıyla husul bulur" deriz. Yalnız görme aletleriyle idrak edebildiğimiz mikroskobik mevcudat da meydandadır. Binaenaleyh vasıtalarla dahi duyularımızın idrak etmesine imkan bulunmayan pek çok şeylerin mevcudiyeti mümkündür. Elhasıl şu maddi aleme dair idraklerimiz bu minval üzere olunca, şu alemin verasında gayri maddi birçok mevcudat bulunup da onların idrakinin başka bir duyuya bağlı olması sebebiyle bizim malumatımızdan hariç kalması neden imkansız görülür?

Şu halde, zulmü bertaraf ederek insafı ele aldığımızda, "Hakiki maarifte noksanımız çoktur. Bulduğumuz ilmî vasıtalar yeterli ölçüde olmadığından, bilemediğimiz daha çok hakikatler olabilir" demeye mecbur oluruz.

Bizim "Bu tabiatın haricinde başka türlü bir alem olamaz" sözümüz pek sathi ve tahmini bir sözdür. Belki tabiatın diğer alemle irtibatına delilimiz olmadığı için mezkur alemin ispatına lüzum görmeyiz. Fakat mutlaka yoktur demek için olmadığına bir delil göstermek lazım gelir. Mademki bulamamak mevcut olmamasını iktiza etmez. Mümkündür ki öyle bir alemin varlığına delil olsun da bizler bilmeyelim. Nasıl ki bizden öncekiler gök gürültüsü, yıldırım ve şimşek gibi hava olaylarının sebeplerini ve hakikatlerini keşfe muktedir olamadıkları halde biz sahih delillere erişmiş olarak hakikati anlamışızdır.

Bu halde, bizim bilmediğimiz gaybî hakikatlerin mevcudiyetinin imkanı inkar olunamaz. Hazreti Muhammed'in (a.s.) davası da o mümkün hakikatler cümlesindendir. Biz hakikati bilmezken, hakkını teslim etmezken ve dünyevi riyasete tevessül maksadından ibaret zannederken, aslında o davanın sahih ve sadık olmasına ve kendisine ittiba edenlerin haklı olmalarına hiçbir mani bulunmaz.

Hakikaten muvahhidleri İslam dinine sevk ve irşat eden deliller iktizasınca, Hazreti Muhammed (a.s.) şu alemlerin ilahı ve mucidi tarafından irsal olunmuşsa ve haber verdiği şeylerin hepsi tahakkuk ederse -Halbuki o meyanda, beşer fertlerinin yeniden ihya zamanı gelerek cümlesinin hayatı iade olunduğunda, o hazreti tasdik edenlerin ebedi mükafata nail olacağı ve inkar edenlerin de şiddetli mücazata duçar olacağı sözleri de vardır.- bu takdirce bizim halimiz nice olur?

Ömürlerimizi ifna ederek yalnız gökleri, hava olaylarını, nebatatı, hayvanatı ve saireyi tetkik edişimiz ve az müddetten ibaret olan şu fani hayat içinde nefsani hazlar ile iştigal etmemiz neye yarar? Hakikaten bizler deni ve zail olanı ihtiyar ile azîm ve baki olanı terk eylemiş ve "Alışverişimizde hüsrana düştük" meşhur meseline mâsadak olmuş bulunuruz.

İşte bu şekilde sui ihtiyara düşmekten ihtirazımıza sebep ve saadete müstait gönüllerimizi intibaha müheyyiç olan keyfiyet şu oluyor ki: Hazreti Muhammed'in tâbilerinin itikat eyledikleri ahiret yurdu sübut bulduğu takdirde hasar bizlere inhisar edecek ve nedamet gözyaşlarımız birer kanlı derya teşkil edecek.

Ama bizim dediğimiz gibi yeniden ihya vaki olmayacak olursa acaba onlar ne zarar görürler? Nitekim yeniden ihyayı inkarda bulunanlar hakkında bazı Muhammedîler:

"Müneccim ile tabip, ikisi de 'Beniâdem cesetleri haşrolunmayacaktır' dediler. Ben de onlara dedim ki: Haydi yanımdan defolun. Bilfarz sizin sözünüz sahih olsa ben ne hüsran çekerim; fakat benim kavlim sübut bulduğunda sizin hüsran ve helakiniz mukarrerdir."[129] demişlerdir.

Demek ki basiret ve ihtiyat muktezası, yakîn tahsiline kıyam etmektir. Ta ki şu hakikati anlayalım ve malumatımıza muhalif her ne işitirsek hemen inkara kalkışmayalım.

Elhasıl bu minval üzere fikir imal eden maddeciler, Hazreti Peygamber Efendimizin ilahi vahye müsteniden haber verdiği ebediyet aleminin ve ahiret ahvalinin imkansız şeylerden olmadığını insafla itiraf ettiler. Ve o hazreti tasdik ederek tebliğ buyurmuş olduğu şer'î ahkama tamamen ittiba edip onun hareketlerini tatbik eden ümmet-i nâciyenin behemehal kuvvetli bir esas ve hakiki bir mucibe istinatları olması lazım geldiğini yaptıkları araştırmalarla anladılar. Bu sebeple o sahih esası aramaya ve müsellem delilleri teftiş ve tetkik etmeye tam ihtimam lüzumunu hissettiler.

Binaenaleyh melhuz muhataranın önünü alarak azîm saadete sevk ve hidayet edecek olan yahut vaki olan şüphelerini def ile ittihaz ettikleri meslekleri ne metanet ve vicdanlarına rahat verecek olan işbu niyet ettikleri tetkiklerin yalnız fani semereler istihsaline medar olan fennî iştigallerine kıyasla daha ehemmiyetli ve daha lüzumlu olduğunu takdir edip pek kuvvetli bir iştiyakla İslamî kitapları tetkike kalkıştılar.

Cümleden evvel itikat usulümüzü nazar-ı itibara aldıklarında, kendilerince yakîn sırasına geçmiş ve bedihi hükmünü almış bulunan tabii ilimlere muhalif gördükleri İslam esaslarını telhis ile bir sayfaya cem ettiler. Bunların her biri bütün dinlerin erbabı nezdinde müsellemdir ve bütün milletlerin şeriat esaslarıdır. Hulasası gelecek maruzattan ibaret olup ileride birer birer aklî delillerle ispat edilecek ve şüphelerin (Allah'ın inayetiyle) kökleri kesilecektir.

---

129 *Mütercim:* Şu kıta İmam Ali (kerremellahu vechehu) hazretlerine nispet olunur. Fakat Hüccetü'l-İslam Gazali, "Usul-i Erbain" kitabında şairlerin birinin kelamı olmak üzere zikretmiştir.

Firavun âlinden bir müminden Kur'an-ı Kerim'de hikaye edilen "Eğer yalan söylüyorsa, yalanı zaten kendisinin aleyhinedir. Ama şayet doğru söylemişse, en azından onun sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir." (Mümin, 28) kavli de bu siyak üzere gayet insaflıca bir ifadedir, aşikar olduğu üzere.

Şimdilik maddecilerin garipseyen bir nazarla telakki ettikleri işbu esas meselelerin delillerden ârî olarak beyanına başlanıyor; dinle!

Bu kainatın mahiyetleri ve suretleri gibi aslî maddesi de yoktan var edilmiştir. Onu yoktan var edip de enva-i çeşit mahlukatı şu bedii nizam üzere ondan icat eden Vâcib'ül-Vücud Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri dilediği vakit cümlesini ifna etmeye de kadirdir.

İnsanı sair canlılardan mümtaz ve ayrıca bir nevi olarak halk etmiş ve zevcesiyle beraber Hazreti Adem'i (a.s.) bir müddet cennette iskan eyleyip sonra hikmetlere ve maslahatlara binaen yeryüzüne inzal buyurmuştur.

İnsanın ruhunun bedenine taalluk etmesiyle hasıl olan hayat, ruhun ayrılmasıyla zail olursa da ruh ondan sonra da baki kalır ve idraki zail olmayarak haline göre elem veya lezzet hisseder.[130]

İnsan bedeni mevtin hululüyle yok olduktan sonra aslî eczası cem edilip sabık şekline iade olunarak ruhun taalluku avdet eder. Ondan sonra, hayatı müddetinde kesbettiği hayırlı amelleri için mükafatlandırılır yahut sabık seyyiatından dolayı cezalandırılır. Bu mükafat ve ceza da cennet ve cehennem denilen iki diyarda vuku bulur ki beşer nevi şu kevn ve fesat aleminin harabından sonra oraya intikal edecek ve ilelebet orada kalacaklardır. Ahiretteki lezzetler ve elemler de dünyada olduğu gibi ruh ile bedenin mecmuuna vaki olacaktır.

Sair hayvanların da insan gibi ruhları ve taayyüşlerine kifayet edecek kadar idrakleri var ise de insanın külli akıl ve idrak ile onlardan tam imtiyazı bulunduğundan Hallâk-ı Müteâl Hazretlerine ibadet etmekle insan memur kılınmıştır.

Cenabı Hak birçok nurani latif cisimler halk etmiştir ki onlara melaike-i kiram denir. Onları bizler göremeyiz. Fakat bizim kadir olamadığımız fiillere onlar Allah'ın izniyle kadir olur ve bazen beşer suretinde zahir olurlar. Onların bir kısmı Allah Teâlâ Hazretleriyle resulleri arasında tavassut ederek kitap inzal ve hitap isal hizmetini kemal-i sadakatle ifa ederler.

İnsanların gözlerinden gizlenmekte ve garip fiillere kadir olmakta melaike-i kirama benzer birtakım latif cisimler daha halk etmiştir ki onlara cin denir. Fakat bunlar nurani olmayıp sırf hayır üzere değillerdir ve ilahi hükümleri tebliğe de vasıta kılınmazlar.

Bizim fevkimizde semaları halk ederek melaike-i kiramı orada iskan eylemiştir. Semaların fevkinde "kürsü" namıyla büyük bir cisim ve onun fevkinde de ondan büyük bir "arş-ı âlâ" vardır.

---

130 *Mütercim:* Çünkü ölüm ruha taalluk etmez; belki felç illeti gibi bedeni his ve hareketten muattal kılar. Binaenaleyh mefluç ne hale girdiğini anlamakta olduğu gibi meyyit de o şekilde halinden agâh olur. Fakat mevt tam felçtir ki kalbi ve bütün uzuvları istila etmiş olduğundan, bedenden his ve hareket emareleri külliyen zail olur. Bu bahis ve buna taalluk eden berzah aleminin ahvali İmam Gazali Hazretlerinin "Usul-i Erbain" kitabında gereği gibi tetkik ve tafsil buyurulmuştur. Müellif de buna dair güzel sözler söyleyecektir.

Melaike-i kiram az vakitte gökten yere nazil olurlar. Yerde, gökte ve ahiret yurdunda her ne zuhur ederse Allah'ın kaza ve kaderiyle yani bilmesi ve dilemesiyle ve ilahi kudretinin taalluk eylemesiyle vücut bulur. Levh-i mahfuz namında büyük bir cisim halk eylemiş ve kalem-i âlâ vasıtasıyla bütün olacak şeyleri onda yazdırmıştır. Fakat bu keyfiyet bir ihtiyaca binaen olmayıp hafi hikmetlere mebnidir. Takdir buyurduğu şeyleri bizzat kendisi yaratır. Ondan gayri Halik yoktur. Sonuçları sebeplere rapt eylemiştir. Binaenaleyh sebepsiz bir şey vücut bulmazsa da, bir sonucun vücudunu murad eyleyince sebebini de halk eder.

Müşahede olunan hallerin ve şeylerin hiçbiri tabii tesirler ile vücut bulmaz. Zahirî tesirlerin cümlesi ilahi âdetin cereyanına mebnidir. Onun için bazen tam sebep mevcut iken sonuç vücut bulmayabilir ki buna harikulade denilir.

Allah Teâlâ'nın varlığı kadim ve daimdir. Asla fena bulması kabil değildir. Zatında ve sıfatlarında naziri olmayıp masivadan müstağnidir ve her şeyin ona ihtiyacı aşikardır ki bu sıfatına Samediyet denilir.

Zat-ı ehadiyetinin künhü ve mukaddes sıfatlarının hakikatleri bilinmez ve hiçbir vecihle tahdit edilmez.

Ezeli ilmi şümullüdür. Kudret ve iradesi tam ve kamildir. İlim ve iradesinden hariç hiçbir şey yoktur. Rabbani kudreti akla gelen her şeye kafidir. Acz ve noksandan münezzehtir. Zatî kemalatının tamamı ezelidir.

İşte İslam Şeriatındaki bu itikatları maddeciler gördüklerinde, bazılarını tabii ilimlerinin icap ettiği itikatlarına zıt buldular ve bir kısmını da kendi akıl ve idraklerine göre mezkur ilimlerin delaletinden hariç buldular. Bu sebeple İslam hakikatlerini teftişe dair vuku bulan azimlerine fütur gelerek hemen tekzip ve inkara karar vermek istedilerse de, yukarıda arz olunduğu üzere hakiki maarifte kusurlarını ve hatta maddi hakikatleri ihatadan aciz bulunduklarını henüz hatırlarından çıkarmamışlardı. Binaenaleyh basiret ve ihtiyat kaidesine riayet lüzumunu göz önüne alarak hakikaten feyiz ve selamete medar olan azim ve içtihatlarından rücu etmediler. Ve onun mucibiyle amel etmek fikrinde sebatla delilleri tetkik yolunu istişare ve müzakereye giriştiler.

İçlerinden birtakımı "İslam erkanının neden ibaret olduğunu anladık ya! Şimdi aramızda tetkik ederek bir hüküm verelim" deyip Müslümanların delillerine müracaata lüzum görmediler.

Fakat ekserisi bu sözü tasvip etmediler; bu tarz ile araştırmanın maksatlarına yardım etmeyeceğini ve güzel bir netice istihsaline asla medar olmayacağını katiyen bilerek, "Hakikatin künhüne muttali olmak, behemehal Müslüman alimlerden bir zat ile görüşmeye ve onların delillerini anlamaya tevakkuf eder. Çünkü bir hükmün esası bilinmedikçe hakikati tebeyyün etmez. İhtimal ki bizim zihinlerimize gelen mana onların muradı değildir. Yahut şu imkansız gördüğümüz meselelerin bizim idrak edemediğimiz bir vecihle muasır fenlere tatbiki mümkün olabilir" dediler.

Artık bu kati karar üzerine İslam ulemasından bir zat ile görüşerek meram ve maksatlarını ve cereyan eden müzakerelerini ona arz eylediler ve münazara talebinde bulundular.

Görüştükleri zat ise İslam uleması içinde ilim ve idrakçe pek zayıf bir kimseydi. Onlara dedi ki: Münasip ise evvela siz mezhep ve itikadınızı şerh ve izah edin. Bu kainatın mevcudiyetinin menşeini ve tenevvü sebeplerini beyan eyleyin. Ondan sonra, ben de söze başlayarak İslam Şeriatının ihtiva ettiği itikat meseleleri ile sizin malumatınız arasını -kabil olursa- tevfik edeyim. Yahut itikatlarınızın fesat ve zaafını izhar ederek ilahi ahkamın kabulüne sizleri mecbur kılayım. Veya münazaayı hükümsüz bırakmaya medar olacak şekilde hüccet takririnden ve hakikat beyanından aciz kalırsam kaybetmiş olarak münazara mahfilinden çekileyim.

Mütercim: *Müellifin ilim ve idrakçe benzersiz ve gayet mütebahhir bir zat olduğu, işbu bedii ve tahriri eserinden ve Şam diyarının ve sair İslam memleketlerinin bütün meşhur alimlerinin beliğ ve cevher-şinasane takrizlerinden malum ve aşikar olmuş bir hakikattir. Bununla beraber nefsini hazımla kendisini ilim ve idrakçe zayıf addetmesi de büyüklüğüne bir nişane ve delildir ve harika kemalatına başkaca mühim bir burhandır.*

Fazilet ve kemalce kusur ve zaaf, hakikaten hakir mütercimin vasfıdır ve herkesle beraber kendinin de müsellemidir.

Vakıa, her ilim sahibinin fevkinde bir alim bulunduğu, Kur'an-ı Mübin ifadesidir.[131] *Binaenaleyh müellif gibi faziletli zevattan daha alim zatların da dünyada mevcut olduğu inkar olunamaz.*

Ancak mühim ilmî eserleri neşir ile İslam dinine hizmet etmek ve hiç olmazsa müntesiplerinin itikatlarını sıyanete himmet sarf etmek herkese müyesser olmayan büyük bir muvaffakiyettir ki dünya ve ukbaca buna denk olacak başka bir fazilet yoktur zannederiz.

Mesela İzharü'l-Hak sahibi Ebu'l-Fazail Rahmetullah Hindî Efendi Hazretlerinin[132] *ve benzersiz teliflerinden başka Avrupa gazetelerine varıncaya kadar*

131 Yusuf, 76.

132 Hazret bu emsalsiz eserini birkaç lisan üzere telif buyurmuş ve sonradan Arapça nüshası Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İki cilt olarak Sahaflar Çarşısında satılmaktadır. Münderecatı Ehli Kitap ulemasının teslim ve itirafına mecbur oldukları burhanlar ile İslam hakikatlerini ispat ve onları tekdir ve iskattan ibarettir. Onun Hint diyarında teşkil olunan büyük meclislerde rahipler ile vuku bulan münazara ve mübahaselerde cümlesini hayrete düşürdüğü gazetelerle ilan olunmuş bir keyfiyettir. Ve onlar tarafından müteaddit lisanlar üzere Londra ve Paris'te tab ve neşredilmiş olan kitapların muhteviyatı ile kendilerini ilzam edip İslam dininin ulviyetini ve hakkaniyetini her yönden izah ve ilam buyurmuş olduğu, mühim teliflerini nazar-ı dikkatle tetkik edenlerin malumudur. Hayli zaman Hindistan'da misyonerlerin fesatlarına münasip bir set olmuş; sonradan Mekke-i Mükerreme'ye intikal etmiştir ve elan orada ikamet buyurmaktadır.

İslam hakikatlerini neşre ve İslam Şeriatının güzelliklerini beyana inayet buyuran Muhterem Cevdet Paşa Hazretlerinin ve bunca ilmî eserleri meydanda olan faziletli Hacı İshak Efendi Hazretlerinin ve daha bazı mühim şahsiyetlerin (Allah onların mesailerini artırsın!) bu büyük fazilette teferrüt eylemiş olduklarını cümle alem tasdik ve itiraf ederler. Ancak maddecilerle böyle enine boyuna müzakereleri havi olan ve her nevi şüpheyi def edecek bir kitaba aşikar olan ihtiyacımızı tamamen izale ederek bu ciheti de ikmale müellif hazretleri mazhar olmuştur.

Tabiatçıların Mezhebini Şerh

Onlar İslam aliminin bu fikrini kabul ederek dediler ki: Tabii ilimlerden hasıl olan mezhebimizin hulasasını takrir edelim. Şu alemin aslı hakkında ve arzî-semavî cisimlerin tenevvü ve teşekkülü hakkında bizden öncekilerin muhtelif mezhepleri vardır. Fakat tecrübe ve delil ile nezdimizde mukarrer olan şudur ki: Umumiyetle kainatın vücudu iki sebepledir. Biri "madde" ve biri de "kuvvet" yani o maddedeki harekettir. Bu madde ile kuvvetin ikisi de ezelidir ve birbirinden ayrılmaları tasavvur edilemez. "Madde" alemin boşluğunu doldurup işgal eden esirdir ki buna heyula da denir.[133] Bu ise tasavvur edilebilecek şekilde gayet basittir.

"Kuvvet" de bunun zatça benzer, sıfatça zıt ve eşkalce farklı olan atomlarının tabii hareketlerinden ibarettir. Ve bu hareketin sebebi de ancak kendisidir. Haricî bir şeye istinadı yoktur. Semavî cisimler olan yıldızlar ile cemadat, hayvanat ve nebatattan ibaret olan arzî varlıkların hepsi, hareket etmesi vasıtasıyla şu maddeden tekevvün etmiştir. Ve sonucun sebebinden meydana gelmesi kabilinden, zaruri olarak ondan meydana gelmiştir. Maddenin ve atomların hareketinin, hiçbir şeyi tekvinde kasıt ve idraki yoktur. Maddenin atomlarının hususi keyfiyetler üzere bir araya gelmesiyle küçük cisimlerden ibaret olan "nebülöz maddesi" hasıl olmuştur. Bunların cazibe kanunu sayesinde içtimalarından bir "küre" tekevvün ederek kendi mihverinde deverana başlamış ve sair kanunlar iktizasınca tutuşarak güneş vücut bulmuştur.

Güneşin deveranı hasebiyle sair yıldızlar ondan ayrılmış, her biri küre olarak tekevvün etmiş ve kendi mihverlerinde dönmeye başlamışlardır. Sakin olduğumuz arz da böyle bir yıldızdır. Güneşten ayrılıp hayli zaman kendi mihverinde deveran eylemesi sonucu kabuğu soğuyarak tabakaları tekevvün eylemiştir. Maddesinin atomları hususi hareketler, nispetler ve keyfiyetler üzere cemiyet teşkil ederek, madenler, hayvanat ve nebatat tevellüt etmiştir.

133 *Mütercim:* Atomları ispat eden tetkik erbabının "heyula" lafzıyla kadim hakîmlerin murad eyledikleri manayı kastetmeyecekleri izaha muhtaç değildir.

Jeoloji keşifleriyle hayvanat ve nebatatın sonradan meydana geldiği tahakkuk eylemiştir. Çünkü bu keşifler, vasıl olduğumuz yer tabakalarından en son tabakanın hayvani ve nebati eserlerden hâlî olduğunu ispat eder ve bundan malum olur ki canlı cisimlerden hiçbir şey bulunmadığı halde yerküre üzerinden çok zamanlar geçmiştir.

Kimyevi çalışmalar ve vaki olan keşifler, hareket vasıtasıyla arzın maddi eczasının bir araya gelmesinden altmıştan ziyade anasır peyda olduğunu bize gösteriyor. İşte bu anasırın bir araya gelip hususi nispetler üzere imtizacından madenler ve canlı cisimler tekevvün eylemiştir. En evvel, kimi katı ve kimi sıvı birçok anasırın içtimaından soğuk sıvı bir madde tekevvün etmiştir ki onun beslenme, bölünme ve üreme kuvvetleri vardır. Biz ona "protoplazma" yani "mükevven-i evvel" deriz. İşte bunun bölünmesiyle uzvî cisimlerin eczası tekevvün eyledi ve onların bir araya gelmesiyle en basit olan hayvan ve nebat peyda oldu. "Hayat" dediğimiz şey de ancak hususi anasırın etkileşiminden ve kimyevi imtizacından peyda olur. Yoksa cisme hulul eden bir şey değildir. Ve canlının bu hayattan başka ruhu yoktur. Ondan sonra, dört tabii kanun vasıtasıyla hayvanat ve nebatat çoğalmaya başlamıştır:

(1) Fertlerin farklılığı. Her ferdin aslına tamamen müşabih olamamasıdır. Erkeklik ve dişilik de farklılıklar cümlesindendir.

(2) Farklılıkların usulden fürua intikal etmesidir. Fakat füru başka farklılıklar iktisap eder de fertler arasında kavi olan ve zayıf olan; harici arızalara dayanıklı olan ve olamayan; ahvale münasip olan ve olamayan diye farklılıklar vuku bulur.

(3) Fertler arasında beka için mücadele vuku bulmasıdır. Bu kanun ile zayıf olan, harici arızalara dayanıklı olamayan ve ahval kendisine münasip olamayan fertler helak olarak, onların zıtları baki kalır.

(4) Tabii intihap. Yani tabiat daima her nevin mevcut fertlerinden en iyi ve en mükemmel olan ferdi ihtiyar ile onu hıfzeder.

İşte bu minval üzere devam eden atom hareketleri, kanunların tesirleri ve tabii illetler ile aslî maddenin üzerinden milyonlarca seneler geçerek hayvanat ve nebatat bu gördüğümüz kemal mertebesini bulmuşlardır. İnsan da bu hayvanat cümlesinden bir nevidir ve tabii intihap sayesinde terbiyesi terakki ederek şimdiki halini bulmuştur.

Hatta maymuna çok benzemesi hasebiyle, ikisi bir asıldan müştak olup da insan arızi olan terakkisi vasıtasıyla insaniyet levazımını ihraz ederek maymundan ayrılmıştır denilse pek de imkansız görülmez.

İnsan, hayvan nevilerinin en yenisi olup mevcudiyetinin iptida zamanı tayin olunabilir. Ama sair hayvanların mevcudiyetinin insana nispetle birkaç milyon senelerce önce olduğu tahakkuk etmiştir. İnsanın akıl ve idraki ise sırf müteharrik atomlar ve imtizaç eden anasırın etkileşimi hasebiyle aslî

maddesinin fiillerinden hususi bir fiildir. Gerçi maddenin aslının ve ezeli hareketlerin akıl ve şuuru yoktur. Bu tabii fiil olan akıl ve idrak, aynıyla sair hayvanlarda da vardır. Ancak onlarda bulunan akıl insana nispetle pek azdır. Yoksa insan aklının mahiyet ve hakikatçe hayvanların akıllarından farklı olduğu sabit değildir.

Gelelim İslam Şeriatında bulduğumuz sair itikadî meselelere: İnsan fertlerinin mevtten sonra ihya olunarak, nimet diyarı cennete veya azap diyarı cehenneme girecek olması; melekler, cinler, semalar, arş, kürsî, levh ve kalem gibi göze görünmeyen birtakım cisimlerin mevcut olması; meleklerin birtakım mühim fiillere kadir bulunması gibi yukarıda zikri geçen birçok meseleden ibarettir. Biz bunları tabii ilimlerimizin delaletinden hariç bulduğumuz için itikat edemeyiz. Hatta bir kısmını kainatın tabii kanunlarına muhalif gördüğümüzden muhal addederiz de onların inkarında asla tereddüt etmeyiz.

İşte bizim mezhebimiz icmalen bundan ibarettir ve bizim (tabiatçılar taifesinin cumhurunun) son kararımız bu vecihledir. Şimdi sen de ey İslam alimi, efkarının muktezası ne ise bize söyle. Senin kelamını tamamen dinleyeceğiz.

Alemin Kadim Olduğunu İddia Edenlere Cevap

İslam alimi onlara hitaben dedi ki:

Sizler mademki insaniyet hakikati itibariyle benim kardeşimsiniz, gelip benimle müzakere ve müşavereye talip oldunuz. Zaten İslam dini bize hakkı beyan ve hakikati izhar babında asla ihmalkar ve tavizkar davranmamayı emrediyor. Bunca İslam uleması içinden beni ihtiyar etmeniz de bana bir kat ziyade şevk verdiğinden, her şeyden aziz olan dinim hakkı için size gücüm yettiği kadar tetkikler ibraz edeceğim ve hakkınızda sadece hayır ve hidayete vesile olacak en vazıh delilleri ortaya koyacağım.

Fakat sizlerden taassup ve ısrarı terk edip kelamımı güzelce dinleyerek hakikat talebinde sebat etmenizi ve kati malumatınıza muhalif görünen sözlerimden ürkmeyerek insaf ve teemmülü elden bırakmamanızı isterim. Çünkü taassup ve insafsızlık, hakikatin inkişafının en büyük maniidir. Gündüz güneşini gözlerimizden setreden karanlık bulutlar gibi onlar da basiret gözünü âmâ ederek hakikat güneşinin müşahede ve mütalaasına mani olurlar. Bu iki adi hasleti terk ederek, kalp ve vicdanı esir eden şu zalimlerin esaretinden halas olmuş iseniz; Allah'ın inayetiyle ben sizlere gündüzün ortasında zahir olup ziya saçan güneş gibi, İslam'ın usulündeki metaneti ve füruundaki güzellikleri izhar ederim de itikatlarınızın insan fıtratına da medeni siyasiyata da muvafık olmadığını kendiniz itiraf edersiniz.

Böylece onlardan lazım olan teminatı aldıktan sonra söze başlayarak dedi ki:

Ben bu şerh ve izah ettiğiniz mezhebiniz hakkında sadık bir teemmül ile muttali oldum ki, bunun esası bütün alemin maddesinin kadim ve ezeli oldu-

ğunu itikat etmenizden ibarettir. Çünkü bu itikadınız kainatı yoktan var eden kadim bir mucidi tasdike ihtida etmekten sizi men ediyor.

Siz bu itikadınız ile beraber vaktaki alemdeki cisimlerin göklerde ve yerlerde nihayetsiz nevilere tenevvü ettiğini gördünüz ve bunların ezeli bir maddeden doğrudan doğruya vücut bulmalarına imkan olmadığını -inkar etmeye hiçbir aklıselim müsait olmadığından- teslime mecbur oldunuz. Böylece mezkur maddenin atomlarında ezeli bir hareket iddiasına kalkışmaya ve mezkur tenevvülerin bu hareketle vücut bulduğunu iltizam etmeye muhtaç oldunuz.

Eğer siz de maddenin ezeli olmadığına vâkıf olarak, mucit bir ilahın ihdas etmesiyle onun vücut bulduğunu itikat etmiş olsaydınız; tenevvülerini gördüğünüzde "maddeyi ihdas buyuran Bârî Teâlâ Hazretleri tenevvülerini de ihdas buyurmuştur" derdiniz. Hem de atomların hareketini müessir farz ederek, kasıt, ihtiyar, tedbir ve idrakten mahrum olan madde ile o zaruri hareketten böyle bedii bir nizam ve harika bir tarz üzere nihayetsiz masnuat vücut bulmuştur demeye ve birer birer nakzedeceğimiz dört kanun davasını kurarak yakışık alır almaz birtakım tahminler ve tekellüfler serdetmeye mecbur olmazdınız.

Halbuki siz de fark edersiniz ve sarih akıl da hükmeder ki: Müşahede ettiğimiz şu kainat harikalarının, müştemil olduğu sanat incelikleri ve ibda sırları hasebiyle ancak bir Müdebbir-i Hakîm ve Kâdir-i Alîm'in eseri olması yakışır. Yoksa öyle şuur ve idrakten mahrum olan tabiatın eseri olduğunu iddia ve iltizam etmek, idrak sahibi olanların kârı değildir.

Binaenaleyh fikrim şudur ki: Ben size her şeyden evvel maddenin hâdis[134] olduğunu ispat edeyim ve kadim olduğunu ifade için her neye teşebbüs ederseniz onu cerh edeyim. Çünkü hazık tabip bir marazın hakiki menşeini bulur da onu izale etmeye gayret eder.

Her ne zaman siz alemin maddesinin hâdis olduğunu yakînen bilirseniz, elbette onu ketm-i ademden[135] ihraç eyleyen kadim bir mucidin mevcudiyetini itikat etmeye muvafakat edersiniz. Ve bu halde türlü türlü tenevvülerin vücudu dahi o Fâtır-ı Hakîm'in ibdaıyladır dersiniz. Hem de bu sahih esas üzere malumatı tesise başlayınca, Sâni'-i Teâlâ'nın kutsiyet ve azametine istidlal etme kapısı açılmış olur. Ve İslam Şeriatında itikadınıza muhalif ve tabii ilimlere muarız bulduğunuz mesele ve hükümlerin hiçbirini tasdikte güçlük kalmaz.

Şimdi iyice dinleyiniz: Sizin şu beyan olunan mezhebinizde ben üç kaziye buluyorum ki siz bunları kati surette itikat ediyorsunuz. Fakat insafla teem-

134 Hâdis: Kadim ve ezeli olmayan. Sonradan olan. [Yayına hazırlayanın notu]

135 Ketm-i adem: Allah'ın ruh ve cisim alemlerini yaratmayı istediği zaman bütün mahlukların ilki olan cevher-i ahzar'ın çıktığı yer. (Osmanlıca Lügat, Ferit Devellioğlu) [Yayına hazırlayanın notu]

mül edildiğinde bunların cümlesini birden itikat etmek sahih olamaz. Çünkü müşahede ile sübutu kati olan bir kaziyeyi tasdik etmek, diğer iki kaziyeyi tasdik etmeye müsait değildir.

Siz evvela, "Madde de kadimdir, onun atomlarındaki hareket de kadimdir. Binaenaleyh birbirinden ayrılması mümkün olmayıp aralarındaki bağ ezeli ve ebedidir" dersiniz, değil mi?

İkinci olarak, maddenin semavî ve arzî cisimlere tenevvü etmesinin hâdis olduğunu itirafla beraber, canlı cisimlerin sair nevilerden pek sonra meydana geldiğini iddia edersiniz. Zira jeoloji keşifleri delalet ediyormuş ki hayvanat ve nebatat nevileri evvelce yeryüzünde mevcut değilmiş. İnsan ise hepsinden yeniymiş. Çünkü onun eserleri arzın ancak en üst tabakasında bulunurmuş. Binaenaleyh bunların meydana gelmesinin, milyonlarca seneler geçtikten sonra vaki olduğunu itiraf ediyorsunuz. Gerçi insanın varlık alemine çıkış müddetini tayin etmekte ihtilaf ediyorsunuz. Nasıl ki bu fenne dair olan kitaplarınızda ben de görmüşüm.

Üçüncü olarak, "Bu hâdis tenevvüler, ezeli hareketlerden peyda olmuş ve hem bunda hiçbir şeyin ihtiyar ve iradesi olmayıp sadece sebebin sonucunu icap ve iktizası kabilinden olarak ve yalnız tabii kanunların nizamın tamam olmasında dahli bulunarak bütün alemler vücut bulmuştur" dersiniz ki bu takdirce kainat sonuç olup madde ile hareketlerinin mecmuu da tek sebep olur. Siz bunu sabık kelamınızda dahi tasrih ettiniz. İşte asıl bahsimiz burada cereyan edecektir.

Şurası da bedahetle malumdur ve her aklıselim nazarında kesindir ki: Hiçbir şey kendisini kati surette mucip bulunan sebepten geri kalamaz. Binaenaleyh hangi şeyin sebebi meydana gelirse, o şeyin de derhal meydana gelmesi lazımdır.

Sebebi kadim olan şeyin kıdemde ona tâbi olması kati surette lazım olduğundan, hâdis şeyler babına derç edilmesi tasavvur olunamaz.

Zira eğer sonucun zamanen gecikmesi mümkün görülse, sebebin bir müddet olsun sonuçsuz mevcudiyeti lazım gelir ki illiyet buna müsait değildir.

Elhasıl, her sebep ile sonucu arasında ayrılmazlık ve zaman bağı zaruri olduğundan, kadim bir sebebe hâdis sonuç isnat olunması, bedahet-i akıl ile bâtıldır.[136]

Şimdi maksadımız olan alemin hâdis olduğunu ispata başlayalım. Sizin dediğiniz gibi, eğer cemadat, hayvanat, nebatat ve bütün envai çeşit varlığın

136 *Mütercim:* Ama Vâcip Teâlâ Hazretleri Fâil-i Muhtâr olup bir şeyi halk ve icat buyurmasında yüce iradesinin taalluku yahut ilahi ilimde muhassas olan vaktin hulul etmesi şart olduğundan, hâdis olduğu sabit olan kainatın kendisine istinadında aklî bir mahzur bulunmaz. Nasıl ki ilahi irade bahsinde izah olunacaktır.

Mütekaddimin hakîmler Vâcip Teâlâ'yı bizzat Fâil-i Mûcib itikat eyledikleri için feleklerle ukûl-i aşereyi kadim farz ederek alemdeki hâdis şeyleri hususi sebepler vasıtasıyla onuncu akla isnat ederler ki bu yol aklî mahzurlardan salim değildir.

mucip sebebi, kadim maddenin ezeli hareketlerinden ibaret olsaydı; sebep olduğu bu tenevvülerin hepsinin kadim olması lazım gelirdi. Halbuki siz de buna kani değilsiniz. Çünkü tabii ilimleriniz ve arzın tabakalarına dair keşifleriniz mütenevvi cisimlerin hepsinin hâdis olmasını iktiza ediyor.

Eğer derseniz ki: Evet, biz mezkur sonuçların şu sebeple irtibatını itiraf ederiz ama bundan defaten mevcut olması lazım gelmez. Çünkü sebepler ile sonuçlar arasında irtibat peyda olması ve yekdiğerine tahavvül eylemesi az bir zaman içinde hasıl olacak şey değildir.

Mesela hayat için suyun tekevvünü şart olduğundan, evvelce suyun mevcut olması ve onun mevcudiyetinin de cüzleri bulunan hidrojen ve oksijen unsurlarının tekevvününden sonra olması tabiidir.

Bu unsurlar da aslî maddenin cüzleri onların tekevvününe medar olacak bir şekilde teşekkül ettikten sonra vücut bulabilir. Bu halde, unsurların suya ve suyun da hayata takaddüm etmesi tabii bir şey olduğundan, pek çok hareketlerin vücut ve ihzarından sonra tedriçle olabilecek terkiplerin defaten vücut bulmasını akıl kabul eder mi?

Cevap makamında deriz ki: Siz bu noktada maddenin ve atomlarının hareketlerinin ezeli olduğu fikrinizi hatırınızdan çıkarmakta olduğunuzdan galat ediyorsunuz.

Aslında şu aslî madde ile atomlarının hareketlerinden ibaret olan ayrılmaz sebeplerden ilk sebebin hâdis olduğunu iltizam edenler tarafından böyle bir iddia ileri sürülebilir.

Çünkü bu takdirce aslî maddenin tam istidat ihraz edebilmesi ve evvelce anasır, ondan sonra su ve sonra da hayat tekevvün edebilecek şekilde eczasının içtima eylemesi için tabii kanunlar ahkamını icra edecek kadar müddet geçmesine lüzum görülür. Binaenaleyh hayatın sudan evvel, suyun anasırdan evvel ve anasırın da hususi içtima ve teşekkülden evvel vücut bulması makul değildir. Bilakis atomların hareketlerinin mütevali ihzarlarına göre çok tahavvüllerden sonra alem şu nizamı bulabilmiştir denir.[137]

Ama sizin iddia ettiğiniz gibi ilk sebebi de kadim ve ezeli farz edince sonuçlarının hâdis olduğuna hükmetmek sahih olamaz.

Zira mademki asla evveli bulunmayan ezelde gerek madde ve gerek ondan ayrılmayan atomların hareketleri mevcut imiş, kainatın zaruri sebebi mevcut iken kendi mevcudiyetinin milyonlarca seneler teehhür etmesi neden lazım geldi de daha evvel mevcut olamadı denirse, ne cevap verebilirsiniz?

137 Bu kelamımız hasmın aklına mutabık kelam sarf etme kabilinden bir sözdür. Maddecilerin idrakine tenezzül ve onların anlayışına göre meram tasvir edilmiştir.

Yoksa hakikatte bu takdirce de maddenin üzerinden seneler geçmesine hacet yoktur. Zira ilahi kudretin bir anda onu bin türlü nevilere tenevvü ettirmeye kaf olduğu malum ve aşikardır.

"Madde ezelde tenevvülerin hâdis olmasına medar olan istidadı ihraz etmemişti. O istidadı ihraz edinceye kadar mesela bir milyon sene geçmesi iktiza ediyordu" diyeceksiniz, değil mi?

Bu halde sizlere denir ki: Tayin ettiğiniz müddet geçmeden kadim sebep o istidadı neden haiz değildi? Mevcudiyetinin asla evveli olmayan maddenin üzerinden ezel canibine doğru geçmiş olan seneleri tahdit edebilir misiniz? Elbette edemezsiniz. Çünkü mahdut olan şeyin iptidası olması lazımdır. Alemdeki cisimlerin tenevvüüne medar olan tabii istidat niçin bu kadar teehhür etmiş ve onu sonradan ne ihdas eylemiştir?

İddianıza terettüp ve teveccüh eden şu azîm müşkülü halletmeye kadir değilsiniz.

Biz bunu bir mertebe daha izah edelim.

Mesela "Bu zamandan beş milyon sene önce şu istidat hasıl değildi. Daha üç milyon senenin geçmesi gerekiyordu. Bundan iki milyon sene evvel istidat tamam oldu" derseniz, size şöyle bir sual varit olur ki: Bundan beş milyon sene evvel maddenin üzerinden geçen zaman kaç milyon sene idi ki lazım olan istidat henüz hasıl olmamıştı?

Cevap makamında "Yedi milyon sene idi, onun için daha üç milyon seneye hacet vardı ki on milyon sene tamam olsun" derseniz; maddenin vücuduna bir mebde ispat ederek, hâdis olduğunu itiraf etmiş olursunuz.

Ve eğer "Hayır! Geçen senelerin miktarını milyonlar ve milyarlar ile tayin ve tahdit etmek mümkün değildir. Çünkü evvel ve iptidası yoktur" derseniz; bu halde, "ezeli madde, istediğiniz zamandan ziyade ve belki nihayetsiz müddet geçirmişken, iki milyon sene evvel zuhur eden tenevvüler beş milyon ve belki beş milyar sene evvel niye zuhur etmemiştir" diye teveccüh eden azîm müşkülü def edememiş kalırsınız.

Elhasıl, kadim olan ilk sebebin istidadının da kadim olması kati bir şey olduğundan; istidat ve kabiliyetin hâdis olduğunu iltizam ederek, hâdis olan tenevvülerin kadim sebepten zaruri olarak sadır olmasını tevcih etmeye imkan olmadığı edna teemmül ile tasdik olunur.

Bu halde, sebebin kadim ve ezeli olduğunu iddia edince, gerek matlup olan istidadın ve gerek netice olan tenevvülerin de kadim olduğunu iltizam etmek lazım gelir ki sebebin bir hayli ve belki nihayetsiz zamanlar içinde sonuçsuz olarak mevcut olması lazım gelmesin. Çünkü bunun muhaliyetinin bedihi bir keyfiyet olduğu yukarıda ihtar olundu. Fakat bu tenevvülerin kadim olduğu kaziyesini iltizam edecek olsanız, tabii ilimleriniz ve yerküreye dair keşifleriniz ile sabit olan bir hakikati tekzip etmiş olursunuz.

Madde ile hareketlerinin kendi ihtiyarlarıyla fail ve müessir olmalarına binaen, hususi tenevvülerin hâdis olması için muayyen bir zaman tahsis ve ihtiyar eylemişlerdir diyemezsiniz. Çünkü kitaplarınızda görüldüğü üzere bu ihtimali iptal ederek, pek şiddetli tezyif ve inkar etmektesiniz.

İçinizde bilfarz bu zehapta olan kimsenin, maddenin atomlarının her birinde ilim ve idrak olduğunu kabul etmesi lazım gelir ki birbirleriyle hususi bir şekilde içtima keyfiyetini muayyen bir zamana talik etmek ve o zamanı tehir ettirmemek babında parlamento ve ayan meclislerinde cereyan eden muhabere ve müzakerelerin fevkinde büyük bir muhabereye girişebilsinler de envai çeşit cisimlerin her biri tayin olunan zamanlarda bu minval üzere meydana gelebilsinler.

Bunun makul bir yol olmamasıyla beraber, pek çok müşkülata kapı açacağı aşikar bir husustur. Tabiatın, eserlerin mebdei olabilmesinin, onun kasıt ve ihtiyarına bağlı bir şey olmadığını her kim olsa fark ve temyiz eder. Tabiat eseri farz olunan kainatın, tabii sebebin mevcudiyetinden milyonlarca seneler teehhür etmesine başka bir sebep de tasavvur olunamaz. Böyle bir teehhür sebebi beyanına dair kitaplarınızda bir eser olmadığı meydandadır.

Bu halde, madde ile atomlarının hareketlerinin sonradan vücut bulmuş hâdis şeyler olduklarını derhal itiraf etmeniz, öteden beri sizlere tavsiye eylediğim insaf ve adaletin izanperverane levazımındandır.

Meramı telhis maksadıyla şu sahih burhanı mantık kanunlarına tatbiken takrir edelim:

Cisimlerin tenevvülerinin mucip sebebi farz olunan aslî madde ile atomlarının hareketleri eğer kadim ve ezeli olsa, onun o tenevvülere istidat ve kabiliyetinin de kadim olması lazım gelir. Bu istidat kadim olsaydı, tenevvülerin hepsinin kadim olması lazım gelirdi. Lakin tenevvülerin hâdis olduğunu itiraf etmemeye imkan bulunmadığından, istidadın da hâdis olduğu ve binaenaleyh mecburi olarak bağlı olduğu madde ve hareketlerinin de kadim ve ezeli olmadığı sabit olur.

Şimdi siz "istidadın ve sebeplerle vücut bulan tenevvülerin hâdis olmalarıyla beraber, madde ile hareketlerinin kadim olduğunu" iddia ve iltizama kalkışırsanız, size derim ki:

Bu istidadın husulünden evvel ezelde mevcut bulunan madde ile hareketlerinin hali ve vaziyeti ne idi? Ve asla evvel ve iptidası olmayan ezel, madde üzerinden mürur eylediği halde, madde hiçbir şeyi netice vermeyen akim hareketler ile hareket ederken, böyle mahdut olmayan, ezeli olan ve uzayıp giden bir akametten sonra, aslında mahdut olan bir zamandan beri hareketlerin şu istidadı maddeye kazandırabilmesi için maddeyi kim ıslah edip hazırladı?

Bu suale cevap tedarik edemeyeceğinizi yakînen bilirim. Çünkü buna karşı sükutu ihtiyardan başka cevap yoktur.

Şu halde, cisimlerin tenevvülerini ve tahavvüllerini izah için iddia ettiğiniz atomların hareketleri ile maddenin evvelce vücudu yok iken, zatının künhü bilinmeyen ve fakat her halde madde ve eczadan mürekkep olmadığı

katiyen malum olan Sâni'-i Hakîm Zülcelal Hazretlerinin ibda ve inşasıyla sonradan vücut bulduğu, bu burhanla tahakkuk eder.

Bundan başka, maddenin hâdis olduğunu ispat edecek delillerimiz pek çoktur. Fakat bunlar sizin vaki olan keşiflerinize mebni değildir.

İdrakte aklınız aciz kalmaz diye size hüsnüzannım bulunduğu için ve hissettiğim taassubun terkine dair vaadinize vefa edeceğinize ümidim kavi olduğu için, o delillerin de birisini takrir ve izah etmek isterim.

Hafi değildir ki aslî madde kendisiyle kaim olacak bir suretsiz olamaz. Çünkü hiçbir sureti olmayan bir madde tasavvur etmek mümkünattan değildir. Nasıl ki onu mekansız ve bir miktar boşluk olarak da tasavvur mümkün olamaz. Demek ki madde ezelde mevcut olsa behemehal ezeli bir suret de kabul etmek lazım gelir. Bu suret, nebat, maden, hayvan, unsur suretlerinden biri olmazsa mutlaka nebula veya esir gibi bir suret olması icap eder ki siz de bunu itiraf edersiniz. Onun için "Madde, cisimlerin tenevvüünden evvel mevcudiyetinin iptidasında gayet basit ve sade bir suret üzere bulunurdu ki onun fevkinde basitlik tasavvur edilemez. Sonradan kendisine ârız olan nev'î suretler müteakip hareketlerden neşet eylemiştir" diyorsunuz ki bu kelamınız delaletiyle sizin de hiçbir sureti olmayan bir madde tasavvur etme imkanı olmadığını idrak ettiğiniz sabit olur.

Lakin madde ile kaim olan her suretin hâdis olduğunda şüphe edilmemelidir. Çünkü suretlerin her biri adem ârız olması ile zail olmaktadır. Hatta sizin evvelde maddede sabit olduğunu iddia ettiğiniz o gayet basit ve sade olan suretin de, kendisine diğer nev'î suretlerin halefliği hasebiyle zeval bulmuş olduğu inkar edilemez. Adem ârız olması ile zail ve fani olan şeyin ise kadim ve ezeli olması aklen muhaldir. Kadim ve ezeli olduğu sabit olan bir şeyin asla ademe maruz olmadığı pek çok burhanlar ile ispat edilmiştir. En vazıhı şu vecihle takrir olunan burhandır:

Her kadimin kıdemi ya zatî kıdemdir ki bu manaca "kıdem" hariçten hiçbir sebebi bulunmayarak vücudu zatının muktezası olan kadimin vasfıdır. Yahut kıdem gayri zatîdir ki zatından başka kadim bir sebep ile vücudu farz olunan kadimlerin kıdemi bundan ibarettir. Bir mevcudun başka bir vecihle kadim ve ezeli olma ihtimali yoktur. Hangi bir şeyin ki vücudunu iktiza ve icap eden şey -gerek kendi zatı ve gerek diğer bir kadim şey olsun- mevcut ve baki ola, onun ademe ve fenaya maruz olması mümkün olabilir mi? Elbette olamaz. Çünkü sebep ve sonucun birbirine zıt olmasının aklî muhallerden olduğu, tereddüt ve şüphe kabul etmeyen şeylerdendir.

Binaenaleyh kadimin iki nevinin de zeval ve fenaya maruz olmayacağının teslim olunması zaruridir. Bu kaziyeler takarrür edince, zatının lazımı olan bütün mütenevvi suretlerin hâdis olması ile beraber maddenin kadim olmasının mümkün olmadığı sabit olur.

Zira biz maddede hasıl olan suretlerden en basit ve sade farz edilen surete kelam atfederek, "Zeval ve fenaya maruz kaldığı için bu suret de hâdistir. Yani evvelce yok iken sonradan vücut bulmuştur. Öyleyse, bunun vücudundan evvel maddenin hali ne idi?" diye sorarız.

Bu halde, sizin için iki yol bulunur ki ikisi de çıkmaz yoldur: Ya suretsiz maddenin vücudunu kabul edersiniz. Halbuki maddenin hiçbir sureti olmamasını sizler de muhal şeylerden addediyorsunuz. Yahut "Sonradan olan bu suretten evvel ondan daha basit ve daha sade bir suret vardı" demeye mecbur olursunuz. Bu ise farz olunan şeyin hilafınadır. Çünkü kendisinden daha basit bir suret farz edilmesi mümkün olmayan suret hakkında konuşuyoruz.

Bu şıkların ikisinin de selamete çıkarmadığını idrak edip de, "Sonradan olan bu suretten evvel madde dahi mevcut olmayıp onunla beraber mevcut olmuştur" demeye muvafakat ederseniz, matlup olan alemin hâdis olduğu hususunu itiraf etmiş olacağınız için, "muvafakata hoşgeldiniz" deriz. Bu takdirce siz de aslî maddeyi yoktan var eden Allah Teâlâ Hazretlerinin mevcudiyetini kabul etmeye lüzum görürsünüz.

Bu delili mantık kanunu üzere takrir edelim ki daha güzel anlaşılsın: Alemin aslî maddesi, ilk suretin veya onun yerine gelen nev'î suretlerin melzumudur. Ve onlar da onun lazımları olup hepsi birden ondan ayrılamazlar. Bu halde aslî madde kadim olsa, işbu lazım suretlerin de birisi olsun kadim olması gerekir. Zira lazımın bir lahza bile melzumundan ayrılması mümkün değildir. Lakin bu suretlerin hepsi adem ve fenaya maruz kaldığı için hiçbiri kadim olamaz.

Buna göre, madde dahi kadim olamaz. Çünkü mantık ilminde müdellel olduğu üzere; ayrılmaz şartlı önermenin sonucunu hükümsüz kılmak, öncülün hükümsüz kalmasını gerektirir.

Sâni'-i Teâlâ'nın Mukaddes Varlığını Beyan

Şu minval üzere alemin maddesinin hâdis olduğu sabit olduğunda deriz ki: Hâdis olan şeyin, vücudunu ademine tercih edecek ve onu adem zulmetinden vücut nuruna ulaştıracak bir mucide ihtiyacı aşikardır. Aksi halde, "tercih edici olmaksızın tercih edilmek" lazım gelir.

Eğer mülahaza etmeyerek, asla hariçte bir tercih edici yokken bir şeyin kendi kendine tercih edilmesini mümkün görecek olursanız, size şu hakikati, yani "tercih edici olmaksızın tercih edilme"nin fesat ve butlanını anlatmak için bir misal getiririz:

Mesela bir kimse size şöyle demiş olsa: "Ben gayet mükemmel surette imal edilmiş bir mizan gördüm ki iki kefesi tamamen paralel bir halde iken birdenbire sağ tarafındaki kefesi ağırlaşarak aşağı iniverdi, sol kefesi de yukarı-

ya kalktı. Fakat bu şekilde olması, o ağırlaşan kefeyi ağırlaştıran bir sebeple değildi. Çünkü ben orada hazır bulundum. Dikkatle bakıp muayene ediyordum. Rüzgar vurması, bir cismin düşmesi, veya ağırlaştıracak başka bir sebep asla vuku bulmadan kendiliğinden öylece oluverdi."

Siz eğer bu kimsenin sözünü tasdik edecek olursanız, sizinle muhavere etmek mümkün olmayacak mertebede inatçı yahut ahmak olduğunuz anlaşılır. Yok eğer ümit ettiğim şekilde bu şahsı tekzip ederek, "Hayır, öyle şey olmaz, bir tercih sebebi bulunmadan iki müsavi şeyin birisi diğerine üstün gelemez" derseniz; işte bedihi muhallerden olduğunu ifade ettiğimiz "tercih edici olmaksızın tercih edilmek" budur ki bunun fesadı umumidir. Yani gerek böyle duyularla kavranan şeylerde ve gerek tasavvur olunan aklî hakikatlerde asla fark olmayıp, hariçten bir tercih eden bulunmadıkça bir şeyin tercih edilip üste çıkması muhaldir deriz. Bu inceliği idrak ettiğinizde, tabii ilimlerinizdeki muhaverelerinizde daima bu asla riayet etmekte olduğunuzu da derk ve teslim edersiniz.

Mesela bir kimse "Tabiattaki filanca şey, hususi bir sebebi olmaksızın şu keyfiyet ve hususiyet üzere bulunmuştur ki bu husus tabiatın sebepsiz tağyiri addolunur" diyecek olsa; siz "Hayır, bu mümkün değildir. Zahire nazaran tabiatın sebepsiz tağyiri kabilinden zannolunan şeylerin de hakikatte bir sebebi ve henüz keşfedilememiş tabii bir kanunu olacaktır" dersiniz. Aslında, "tercih edici olmaksızın tercih edilme"nin muhal bir şey olduğunu bildiğiniz ve bunu itimada şayan bir asıl addettiğiniz, bu tür sözlerinizle sabit olur.

Bunun vazıh olmasıyla beraber takririnde sözü bu kadar uzatmamıza sebep ise, içinizde bazı zayıf akıllı kimselerin bunun muhalliğini inkar ederek, "Varsın 'tercih edici olmaksızın tercih edilme' oluversin, ne mani var imiş" dediklerine tesadüf etmemizdir. Hatta böyle izansızlar devir ve teselsülün ne demek olduğunu anlayamadıkları için, "Varsın devir lazım gelsin, kıyamet mi kopar" dedikleri dahi vakidir.

Bunlar ile söz anlaşmanın muhal olduğu aşikar bir şeydir. Çünkü bunların hali, felsefecilerin eşyanın hakikatini inkar edip de, müşahede edilen şeyleri hayal kabilinden addetmelerine benzer.

Müslümanlar, sizin ilmî usullerinize ve fennî keşiflerinize münasip düşmesi hasebiyle sizlere takrir eylediğim burhanlarla ve daha birçok kati delillerle istidlal ederek, göklerdeki ve yerlerdeki bütün varlıkların hâdis olduğunu kesin olarak bildikleri için ve "tercih edici olmaksızın tercih edilme"nin fesat ve butlanına bedahaten kani oldukları için, şu alemin vücudunu ademine tercih edip de onu vücut sahasına çıkaran Mübdi-i Hakîm'in vâcibü'l-vücûd olduğunu itikat ederler.

Çünkü yoktan varlık hasıl olamadığı gibi, mümkünat silsilesine dahil olan şeylerin kadim olma ihtimali bulunmadığını da pek çok burhanlarla ispat

ederler. Zira her mümkün yekdiğerini icat eder diyerek sonsuza kadar bir sebep-sonuç silsilesi itibar etmek, muhal teselsüle vücut vermek olduğu gibi; bir şeyin kendi eserinin eseri olması da, eseri vasıtasıyla kendine bağlı olmasını icap edeceği için muhal devri istilzam eder.

Devir ile teselsülün muhal olduğuna aşağıda olduğu gibi ayrı ayrı burhanlar da ikame ederler:

Devir ve Teselsülün Butlanı:

"Devir" iki şeyden her birinin varlığının diğerinin varlığına bağlı olmasıdır. Bu takdirce onların her birinin, varlığına sebep olan diğerinden evvel var olması lazım gelir. Halbuki varlığına sebep olan o diğer şey de ona bağlı olduğu için aslında bir şeyin varlığının yine kendi varlığına bağlı olması icap eder. Bu ise apaçık butlandır.

Buna göre, maddenin varlığı kendi var etmesine bağlı olan İlah-ı Alem'in varlığı da maddeye bağlı olsa -gerek bu bağlı olma vasıtasızdır denilsin; gerek vasıta ile olması farz olunsun, yani İlah-ı Alem'in varlığı bir şeye ve o şeyin varlığı da maddeye bağlı kabul edilsin- maddenin, varlığının sebebinden evvel var olması lazım gelir. Halbuki onun varlığının sebebi de ona bağlı farz olunduğu için ancak ondan sonra var olabileceğinden; maddenin o varlık sebebinden önce var olması, kendisinden önce var olması demek olur. Bunun butlanı ise o kadar zahirdir ki hiçbir akıllı tarafından iltizam olunması tasavvur edilemez. İşte butlanında şüphe edilmeyen "hakiki devir" budur.

Ama "maiyet devri" ki tek bir sebebin sonuçları olması hasebiyle iki şeyin vücut ve ademde müsavi olmaları, yani hiçbiri diğerinin vücudundan evvel ve onun ademi anında mevcut olmayıp ikisinin birden var ve keza birden yok olmaları demektir. Bu mümkündür. Mesela ikisi birden güneşin doğmasının sonucu ve lazımı olan, gündüzün vücudu ile alemin ziyası gibi.[138]

"Teselsül" asla nihayeti olmayan şeylerin ezel canibine doğru tertibi ve birbirini takibidir. Bunun pek çok muhal şeyleri istilzam etmesine binaen, aklıselim muhal olduğuna hükmeder. Çünkü muhali müstelzim olan şey, bedahetle muhaldir. Kelam kitaplarımızda mufassal olarak, teselsülün butlanına dair pek çok burhanlar ikame edilmiştir. Fakat burada sizin (maddecilerin) anlayışınıza münasip iki burhanın takriri ile iktifa edeceğiz:

Nâkıs adedin eczasının zâit adede müsavi olma ihtimali olmadığı malumdur. Keza iki sınır arasında kalan şeyin sınırlı olması katidir, değil mi? Aklıselim ilk kaziyede tereddüt etmediği gibi, ikincisinde dahi müteredditt olamaz. Çünkü iki sınır arasında kalmakla beraber sınırlı olmama nasıl mümkün olabilir?

138 *Mütercim:* Babalık ve oğulluk gibi birbirine izafe edilen şeyler hep bu kabildendir. Duyularla kavranan şeyler içinden, kemerin üstündeki iki taş şu mümkün devire misal kılınabilir.

Bu iki hükmü mecburen teslim ettiğinizde, deriz ki:

Evvela, arz ettiğimiz manaca teselsülün vukuu farz edilse, işte o sınırsız şeylerden bizim için iki silsile itibar etmek mümkün olur. Onlardan birinin mebdei şimdiki zaman, diğerinin mebdei de mesela bundan bin sene evvel olup, ilk silsilenin ikinciye hususi bir adet miktarınca ziyadesi bulunduğu halde, ikisi de ezele doğru uzayıp gidiyorlar. Şimdi bunların her birini mebdelerinden birer birer iskat etmeye başladığımızda bu iskatla silsilelerin birisi fena bulup diğeri kalamaz. Çünkü ikisinin de her biri hakikatte bir olup harice göre aralarında fark yoktur. Öyle ise ya ikisi de fena bulur denilecek ki bu halde ezel canibine doğru sınırsız olan teselsülün butlanı sabit olur.

Yahut hiçbiri fena bulmaz denilecektir. Bu ise nâkıs silsilenin zâide müsavatını iltizam demektir. Halbuki nâkıs adedin zâide müsavi olamamasını itiraf buna manidir. Demek olur ki vukuunu farz eylediğimiz teselsül, muhali müstelzim olduğu için muhaldir.

İkinci olarak, teselsül mümkün olsa; bir noktadan üçgenin iki kenarı suretinde sonsuza kadar huruç edecek iki hat farz edilebilir ki, bunların her birinin eczası, birbirini müteakip sınırsız şeyler menzilesinde bulunur. Mezkur iki hat uzadıkça aralarındaki mesafe de bu minval üzere uzayıp giden hatlar farz olunur.

Şimdi, bu hatların sınırsız olduğunu kabul etsek, uzayıp giden hatlar itibar ettiğimiz sınırlı mesafenin de sınırsız olması lazım gelir. Bu takdirce iki sınır arasında sınırlı olduğunu bilip dururken, bir hattın sınırsız olduğunu iltizam etmemiz icap eder ki bedahet-i aklın buna müsait olmadığını evvelce ihtar eylemiştik.

Bedahet-i akla muhalif olacak bir şeyi iltizama sevk eden şu teselsülün -ki üçüncü kenarı bulunmayan üçgenin iki hattının ilanihaye uzayıp gitmesinden ibarettir- butlanı sabit olur.

Devir ve teselsülü iptale dair ifade eylediğim şu burhanları teemmül ile derinlemesine tetkik eylediğinizde sizlere aşikar olur ki: Alemin maddesinin varlık sebebi olan Sâni'-i Teâlâ Hazretlerinin başka bir şeyden hâdis olma ihtimali yoktur.

Aksi halde, ya devir lazım gelir; yahut teselsül lazım gelir.

Eğer "Madde Sâni'in varlığına bağlı olduğu gibi; Sâni'in de varlığı maddeye bağlıdır" derseniz, devir lazım gelir.

Eğer "Sâni'in varlığı maddeye değil başka bir şeye bağlıdır ve onun da varlığı bir başka şeye; keza sonsuza kadar bu minval üzere her hâlık fevkindeki şeyin mahluku olup onun varlığına muhtaç olur" derseniz, teselsül lazım gelir.

Mademki devir ile teselsülün muhal olduğu sabit oldu; bu iki muhalin behemehal birisini müstelzim olacak Sâni'in hâdis olması hususu dahi muhal

olur da, kadim ve ezeli olduğu sabit olur. Çünkü hâdis olmakla kadim olmak arasında vasıta olmadığı aşikar bir şeydir.

Sâni'-i Âlem'in kadim olduğunun sabit olması üzerine İslam uleması diyorlar ki: Bu kadim ve ezeli oluşun kati bir mucibe istinadı zaruridir.

Ve alelıtlak bu mucip hakkında iki ihtimal var ise de, bu makamda mucip ancak zat-ı kadim olabilir. Buna göre, Sâni'-i Âlem Teâlâ Hazretlerinin bizatihi kadim olması gerekir. Zira kadim oluşun mucibi başka bir şey olarak, gayr sayesinde kadim farz olunsa; kelam o başka şeye naklolunur da "Onun mucibi zatî midir, yoksa onun da mucibi başka bir şey midir" diye sual edilir. Bu halde ikinci şık iltizam olunursa, sebeplerin teselsülü baş gösterir. Bu muhal teselsülün önünü almak için her kaçıncı mertebede artık "Şu kadim sebebin kıdemini iktiza eden yine kendi zatıdır" diye hakikat itiraf edilirse, bizim iddiamız sabit olur. Çünkü "İşte Sâni'-i Âlem, kıdemi zatının muktezası olan o kadimdir" deriz.

Bu takdirce mademki böyle bir itiraf her akıllı için zaruridir, sebepler ve sonuçlar silsilesini uzatmak manasız uzatma olur.

Ey maddeciler! Bu sözümüzü garipsemeye hakkınız yoktur. Çünkü siz bunun benzerini maddenin atomları hakkında iddia etmektesiniz.

Maddenin atomlarının hareketlerine ve nihayetsiz ihtizazlarına bir sebep aranıldığında diyorsunuz ki: "Bu hareketlerin başka sebebi olmayıp, bunlar kendi vücutlarını bizzat iktiza ediyorlar."

Evet, araz nevinden hareket gibi bir şeyin sebebinin yine kendisi olabileceğini mezhebinizi takrir esnasında itiraf ettiğiniz gibi, kitaplarınızda dahi bu minval üzere yazılmış olduğunu ben görmüşüm. Bu halde, bizatihi kâim olan Allah Teâlâ'nın bizatihi kadim olduğunu itikat eden Müslümanlara nazar-ı istihfafla bakmaya cüretiniz gariplerden daha garip addolunsa sezadır.

İşte sabık burhan iktizasınca bizler Sâni'-i Teâlâ Hazretlerine vâcibü'l-vücûd diyoruz ki vücudu bir mucidin icadıyla olmayıp mukaddes zatının muktezası ve olmazsa olmaz bir şartıdır demek oluyor.

Binaenaleyh zeval ve ademin kadim sıfatının zıddı olması, zaruret mertebesini buluyor. Yani Sâni'in ezeli olması, ebedi olmasını istilzam ediyor. Çünkü kadim zatın vücudunun iktizasıyla beraber ademinin muhal olduğu aşikardır.

Alemin maddesinin varlık sebebinin, bizatihi kadim olan Allah Teâlâ Hazretleri olduğu tahakkuk edince; maddenin Allah Teâlâ'dan sadır olması ya zaruret iledir, yani ihtiyar ve irade taalluk etmeksizin zaruri olarak sadır olmuştur.[139] Yahut ihtiyar iledir, yani onun için bir vakit tayin ederek o vakitte vücudunu ihtiyar ve irade buyurmuştur.[140]

139 *Mütercim:* Bu halde alemin vücudu da kendi vücudu gibi zat-ı uluhiyetinin muktezası olması lazım gelir.

140 *Mütercim:* Hatta eğer bu vecihle irade buyurmuş olmasaydı, alem aslî ademi üzere kalırdı.

Bu iki ihtimalden ilk ihtimal batıldır. Zira alemin maddesinin sadır olması zaruret ile olsaydı, kadim olması lazım gelirdi.[141] Madde kadim farz olunduğunda, tenevvülerinin de kadim ve ezeli olması icap eder. Çünkü ortada irade ve ihtiyar olmayınca, tenevvüler de zaruri sonuç olarak vücut bulacağı için, mucip sebebinden farklı olarak hâdis olamaz. Halbuki madde ile tenevvülerinin her birinin hâdis olduğu, geçen burhanlarımızla ispat olunmuştur.

Bu takdirce ikinci ihtimal kesinleşir. Yani Allah Teâlâ alemi var eylediği vakitte var olmasını murad eylemiş de ona binaen alem daha evvel var olmamış yahut bir müddet daha geriye kalmamıştır. Eğer ilahi irade bu iki ihtimalin birincisine taalluk etseydi, o şekilde olurdu. Nasıl ki alemin vücudunu asla murad buyurmasaydı, alem adem halinde kalırdı.

Elhasıl, şu kainatın sonradan var olmasının ihtiyar ve irade vasıtasıyla olduğu kesinleşince; ibda ve icat edicisi olan mukaddes ilahın mecburiyetten münezzeh ve irade sıfatıyla muttasıf bir Hakîm-i Muhtâr-ı Ezelî olduğu sabit olur.

Hâdis olduğu sabit olan kainatın maddesinin Sâni'-i Teâlâ'dan zaruri olarak ve sebep sonuç yoluyla sadır olması mümkün olmadığı için ve irade sıfatı da yalnız vücudu ademe tercih edip onun için bir zaman tahsis etmesine medar olacağı için kainatın vücut bulmasının tekvin sıfatına vabeste olduğu da aşikar olur.

Artık, akıllara ve fikirlere hayret veren şu sayısız tenevvülere müsait olan alemin maddesinin, ancak Allah Zülcelal Tekaddes ve Teâlâ Hazretlerinin ibdaıyla vücut bulabildiği kati surette sabit olur.

Binaenaleyh Müslümanlar diyorlar ki:

Tayin edilmesi ve hakikatinin keşfedilmesi hususunda vuku bulan karışıklık ve bu hususa dair ifadelerindeki dağınıklık ve muğlaklık, tedvin ettikleri kitaplarda mütalaa eyleyenlere malum olduğu üzere; filozofların akıllarına nispetle muamma bir hakikat olan şu maddeyi -ki semavî, arzî, madenî, nebatî ve hayvanî olarak nihayetsiz garip ve acayip türlere tenevvü edip tavırdan tavıra, suretten surete tahavvül ve tebeddül etmekte bulunduğu müşahede edilmektedir- icat ve ibda buyuran azîm ve mukaddes ilahın en mükemmel kudretle kâdir ve en tam ilimle âlim olduğu hakkında şüpheye imkan yoktur.

Gerek bizim dediğimiz ve itikadıyla teşerrüf eylediğimiz üzere, maddenin nevilere tenevvülerini, şekillere ve hallere tahavvüllerini de bizzat kendisi ihdas buyurarak, şu muntazam ve muhkem harikalarla dolu kainatı vücuda getirsin; gerek yalnızca, "Şu tenevvüler, hususi kanunlar üzere cereyan eyleyen atomların hareketlerinden hasıl oluyor" diye sizlerin itikat ettiğiniz şekilde, kanunlar ve hareketler mucibince nihayetsiz tenevvülere ve tahavvüllere

141 *Mütercim:* Kadim sebepten zaruret ile sadır olan sonucun da kadim olmasının kati bir şey olduğu yukarıda ihtar edilmiştir.

elverişli olan alemin maddesini icat eylemiş farz edilsin. Evet! İki surette de Sâni'in kemal-i kudretine, ilim ve hikmetine kati delalet sabit olur.

Çünkü basit bir şeyi ibda eyleyip de onu sayısız nevilere tahvil ile ondan gayet mükemmel ve muhkem acayip ve garaip şeyler meydana getiren; yahut bilfarz kendisiyle kaim kanunlar muktezasınca, mükemmel ve muhkem halleri haiz ve nihayetsiz garip nevilere tenevvü hassasına malik basit bir maddeyi ortaya koyan Fâil-i Muhtâr'ın (c.c.) ilim ve kudret sahibi olduğunda hiçbir akıllı şüphe etmez. Ve böyle bir Mübdi-i Hakîm'e acizlik ve cehalet isnadına akıl değil, vehim bile cüret edemez.

Her eser sahibinin kemalatı eserinden bedahetle belli olur, değil mi? Mesela vakitleri öğrenmeye alet olan en mükemmel bir saati elimize aldığımızda, bunun hendese kanunlarına ve mekanik kanunlarına tatbiken ihtiva eylediği mükemmel terkibi gayet mazbut ve muhkem olarak meydanda dururken, bir sanatkarı ve yapıcısı olduğunu bilmekte tereddüt etmediğimiz gibi; o sanatkarın onu mükemmel ve muhkem surette yapmaya kafi olacak marifet ve maharetini tasdikte dahi güçlük çekmeyiz.

İstidlal ile hasıl edebileceğimiz şu kati ilim bize her halde sabit olur: Yani gerek sanatkarın ecza ve aletlerini yaptığı gibi, terkiplerine de bizzat kendi mübaşereti itikat edilsin; gerek birbiriyle muntazam bir terkip teşkil edecek bir tarz ve üslup üzere yalnız ecza ve aletlerini imal ettiği farz olunsun.

Elhasıl, hakikat nurları gözlerimiz önünde parlayıp durduğu halde, eğer "Bu saati icat ve imal eden zat çolak ve âmâ, hem de cahil bir kimse olup, ne hendese ilminden ne de mekanik fenninden haberi vardır. Öylece tesadüfi olarak bunu yapıvermiş" deseler; bu sözün doğru olabilmesine biz zerrece ihtimal vermeyiz. Hatta böyle manasız söz söyleyenleri ve bunları tekzipte tereddüt gösterenleri ahmakların ahmağı addederiz, değil mi?

Ey maddeciler! Siz şu alemin maddesi dediğiniz şeyin mucidinin varlığını bilemeyerek, maddenin bizatihi varlığına ve ezeli olduğuna kani olduğunuz için ve sonradan vücut bulması zaruri bir şey olan tenevvülerini ve tahavvüllerini gördüğünüzde, bittabi onların da mucidinden habersiz bulunduğunuz için, akıllara hayret veren bu harika tenevvülerin menşeini araştırmaya mecbur oldunuz. Çünkü her hâdisin tekevvünü için elverişli hususi bir sebebin vücudu zaruri ve bedihi bir şey olduğu halde, lazım sıfatları haiz olmayan maddeden nihayetsiz nevilerin ve şekillerin tekevvününü akıllarınıza bir türlü kabul ettiremediniz.

Binaenaleyh her vadide hayret ve kafa karışıklığı ile dönüp dolaştıktan sonra bir noktada karar kıldınız ki arz edeceğimiz sebeplere nazaran bunun karar noktası olmadığı pek kolay anlaşılabilir.

Siz diyorsunuz ki: "Maddenin muhtelif şekillerde olan atomları ezeli hareketler ile daima hareket etmektedir. Bu hareketler ve ihtizazlar sebebiyle

atomlar muhtelif vaziyetler ve keyfiyetler üzere içtimaa başlayarak nihayetsiz tenevvüler zuhur etmiştir."

Bilemeyiz, siz ne biçim akıllara maliksiniz ki böyle vehmî ve tahminî bir itikat ile akıllarınızı ikna edebilirsiniz!

Evvela, sizin cisimlerde bulunan atomları görebildiğiniz vaki midir? Hatta göz ile şöyle dursun, görünen şeyleri büyüten en büyük ve mükemmel aletler vasıtasıyla dahi gördüğünüz yoktur. Ve görülemeyeceğini de teslime mecbursunuz.

İkinci olarak, o atomların hareket etmekte olduklarını duyularınızla hissettiğiniz vaki midir? Nerede! Belki duyularla hissedilebileceğini dahi iddia etmezsiniz.

Demek oluyor ki şu madde ile nihayetsiz ihtizazların vücuduna kani olmanıza sizi sevk eden, duyularla algılanan bir burhan olmayıp sadece görülen tenevvüleri izah gayretidir. Hatta şu tenevvülerin keyfiyetini izah için daha garip iddialarda bulunuyorsunuz. Ezcümle, atomlara farklı eşkal isnadına da kalkıyorsunuz ki "Eşkallerinin farklı olması ile beraber atomların içtima etmesi, nihayetsiz suretlerin ve nevilerin zuhuruna menşe oluyor" diyebilesiniz.

Atomların kendilerini göremediğiniz halde eşkalini görebilmeniz katiyen mümkün olamaz.

Elhasıl, bu sözleriniz hep "neviler nasıl hasıl oldu" istifhamına karşı farz ve tahmine mebni olup sonradan düşünülüp uydurulan şeylerdir. Hiçbirisi duyulara ve müşahedeye müstenit değildir.

Bu halde, hani ya bize kemal-i tantana ile işittirmekte olduğunuz bir sözünüz ve kaideniz vardı? "Yalnız müşahede ve duyular vasıtasıyla ulaşılan şeyleri kabul ve teslim ederiz. Sair iddialara kulak asmayız." diyordunuz.

İşte şu makamda duyular ve müşahede bulunmaksızın, kaidenizin hilafına olarak aklî ve nazarî delil ile istidlale mecbur olduğunuz görülür.

Gerçi bu ifadeden maksadımız bu şekilde aklî istidlalin esasını tezyif değildir.

Çünkü aklî istidlal, nezdimizde hidayet yolunun en vazıh yol işaretidir ve hakikatleri değerlendirebilen bütün meşhur hakîmlerin de mevsuk bir miyarıdır.

Maksadımız şu beyhude lafügüzafın uhdesinden gelemediğinizi ve gelemeyeceğinizi ihtar etmektir. Hiç öyle olur mu? İnsanın görmediği ve işitmediği şeyleri katiyen inkar etmesi ve bundan dolayı ısrarda bulunması reva görülür mü? Hatta bir şeyin sübutuna dair -duyuların ve müşahedenin delaleti olmadığı gibi- aklî delile dahi muttali olunmasa, yine de o şeyin vücudu mutlaka batıldır diye iddia sahih olmaz. Bilakis onun sübutunun ademine ve

hatta imtinaına delil kaim olmalıdır ki vücudunu inkara salahiyetimiz olsun. Çünkü adem-i delil ile delil-i adem arasını fark etmemek kadar cehalet tasavvur edemeyiz.

Ama "Biz atomlar ile ihtizazlarının eserleri olan alemin tenevvülerini gördüğümüz için, mecburen o eserlerin müessire delaletlerine kani oluyoruz." diyecek olursanız, biz de deriz ki: İşte bizler de sair dinlerin müntesipleriyle beraber, şu kainatın harikaları olan kudret ve hikmet eserlerini müşahede ettiğimiz için Sâni'-i Alem'in kemal sıfatlarıyla muttasıf olarak mevcudiyetini tasdik ve itiraf ediyoruz.

Kendi meşrebinize uyan aklî istidlalinizi makul gördüğünüz halde, akıl cihetinden daha makbul olduğunu sarihen izah edeceğimiz, hakikati gösteren şu istidlali neden beğenmek istemiyorsunuz?

Alemdeki Tenevvüü Allah'ın Varlığıyla İzah Ederiz

Şimdi sadedimize gelelim:

Müslümanlar nezdinde, tenevvülere ve tahavvüllere kabiliyetli olarak, alemin maddesini yoktan var eden bir ihdas edicinin varlığı kesinleştiği için ve o Muhdis-i Azîm'in ilim, irade ve kudreti, eserlerinin delaletiyle sabit olduğu için, artık onlar alemdeki nevlerin ve sınıfların tenevvü keyfiyetini anlamak için tabii kanunlar ispatına lüzum görmezler. Çünkü diyorlar ki: Maddeyi ihraz eylediği kabiliyet üzere icat buyuran Sâni'-i Hakîm Hazretleri, onu icat buyurduktan sonra yüce sıfatları vasıtasıyla görülen nevilere tenevvü ettirip akıllara ve fikirlere hayret veren şu harika suretleri ibda ve tekvin buyurması hususunda hiçbir harici tesire muhtaç olmaz.

Aslında nevilerin tekevvünü için mucip sebep aranıldığında akılca makbul olan da o sebebin meşiet ve irade sahibi Kâdir-i Alîm ve Sâni'-i Hakîm olduğunu kabul ederek, usul ve füru ihdas etmeyi ona isnat ve irca eylemektir. Yoksa ilim, kudret ve iradeden mahrum olan atomların hareketlerine ihale etmek değil. Çünkü atomların hususi keyfiyetler üzere tesadüfen bir araya gelmesinin ve lüzum keyfiyeti idrak olunmayan kanunlar üzere cereyan etmesinin, kainatın harikalarını ihdas etmekte kafi bir şey addolunması asla makul değildir.

Yukarıda zikredilen dört kanunun bazıları, mesela "füruun usuldeki farklılıklara varis olmaları" kanunu hakkında zaruri bir sebep tahmin etmek akıl nazarında mümkünattan olabilirse de; "her fer'in aslına tamamıyla müşabih olamayarak, bazı cihetlerle füruda farklılıklar olmasının zaruri bir şey olması" şeklindeki tabii kanun gibi bazı kanunların sebebini tayin etmek aklın imkan dairesinden hariçtir. Öyle ya! Her aklıselim füruun usule tamamen ve külliyen muvafakatini mülahaza ederken, "her fer'in aslından farklı olma-

sının lüzumunu" bittabi tasdik edemeyerek, buna sebep nedir diye sormaya hakkı olur.

Cevap makamında, mezkur farklılıkların külli ve zaruri bir kanun olmasını gerektirecek hakiki bir sebep gösteremiyorsunuz. Sadece "atomların hareketleri bunun da böyle olmasını iktiza eder" diyorsunuz. Halbuki hareketin daima bu farklılıkları icap etmesi, aklıselim sahibini ikna edecek şeylerden değildir.

Bu bahsi tavzih edecek bir misal verelim:

Mesela, bir fabrika ecza ve edevatı ihdas eden bir kimse işitip, sonra da bu ecza ve edevatın terkip ve tanzim olunarak matlup olan ameli intaç edecek şekilde deveran ettiklerini gördüğümüzde, acaba şu iki ihtimalin hangisini aklımız kabul eder?

Ecza ve edevatı imal eyleyen zatın onları terkip ve idare etmesini mi? Yoksa ihdastan sonra kendilerinde peyda olan hareket vasıtasıyla ve zamanın geçmesiyle mezkur edevatın yekdiğeriyle terekküp ve içtima ederek dönmesini mi?

Şüphe edilmez ki aklın kabul edeceği suret ilk ihtimaldir.

İşte bu minval üzere münazaa mahallinde dahi aklın kabul edeceği hakikat şudur: Tenevvülere kabiliyetli olarak alemin maddesini ihdas buyuran Sâni'-i Teâlâ bizzat onu müşahede edilen nevilere tenevvü ettirmiş ve bütün nevileri çeşitli hususiyetler ve eserler ile mümtaz kılmıştır.

Sırf atomlarındaki hareket sayesinde ve veraset kanunu ile farklılık kanunu sayesinde mucidinin asla dahli olmayarak maddenin kendi kendine sayısız tenevvüleri ihraz eylemiş olması mümkün değildir.

Ey akıl sahipleri! İnsaf ediniz. Çünkü alemdeki tenevvülerin vücut bulmasının pek çok kudrete, ilim ve hikmete muhtaç olduğunu görmez ve anlamaz değilsiniz.

Bu siyak üzere İlah-ı Alem'in ilim, kudret ve irade sıfatlarını ispat eyledikten sonra Müslüman ulema, tetkik ve tembihe şayan olan mühim bir meseleyi ifade ediyorlar ki izahı şu şekildedir:

İrade ve kudret sıfatları ancak aklen mümkün olan şeylere, yani adem halinde kalması mümkün olduğu gibi, mevcut olmasında da aklî bir muhaliyet bulunmayan şeylerin hepsine -ne kadar azîm ve cesîm olsa da- taalluk eder.

Buna göre, Bârî Teâlâ Hazretleri irade sıfatıyla mümkünatın bir kısmını aslî adem üzere bırakıp, bir kısmının da vücudunu tercih ederek hususiyetini, ahvalini ve zamanını tahsis buyurur. Sonra da ilahi kudretiyle irade buyurmuş olduğu şekilde ibda ve icat eyler.

Ama aklen vacip olan şey ile -ki akıl onun ademini kabul etmez. Mesela her cisme bir mekanın lüzumu gibi- aklen imkansız olan şeye -ki akıl onun

vücudunu kabul etmez. İki zıt şeyin arasını cem gibi- irade ve kudret asla -yani ne icat ve ne idam cihetiyle- taalluk eylemez.

Zira aklen vacip olan şeyin vücudu kati olup mahiyetinden ayrılamaması hasebiyle idamı tasavvur olunamadığı gibi icadı da tasavvur edilemez. Çünkü onun vücudu zaten hasıl olduğu için bir daha vücut kabul etmez ki icadında mana olabilsin.

Binaenaleyh hasılı tahsil muhal şeyler arasında zikredilir.

Aklen imkansız olan şeyin ise ademi kati olup vücudu mümkün olmaması hasebiyle icadı tasavvur olunamadığı gibi idamı da tasavvur edilemez. Çünkü onun ademi aslî ve ezeli olduğu için idamı -hasılı tahsil kabilinden olacağından- muhaldir.

Allah'ın İlmi

Lakin İlah-ı Alem Hazretlerinin ilmi, inkişaf taallukuyla her şeye taalluk eder.[142]

Yani aklen mümkün olanlar gibi vacip veya mümteni bulunanlar dahi Allah'ın ilminde dahildir; hazır şeyler ile mazi ve müstakbele dair şeylerin hepsine Allah'ın ilmi şamildir.

Her hazır şeye Allah'ın ilminin taalluku zahirdir. Çünkü vacip ve mümkün, bizzat hazır ve zahir olup; imkansız şey de ilmî sureti itibariyle hazırdır. Binaenaleyh Sâni'-i Habîr onu da bilir, muhaliyetini de.

Vücudu zail olan mazi şeyler, onun icadıyla var ve idamıyla yok olan şeylerdendir. Bir şeyi yapıp da sonradan yok eden zatın o şeye ilmî taallukunun baki olması ise imkansız değildir.

Henüz vücut bulmayan müstakbel şeylere ilmî taalluk da vazıhtır. Çünkü madem o tür şeyler var olacak ve varlıkları da ancak ilahi iradenin tahsisi ve rabbani kudretin ibrazı ile olabilir -zira bütün hâdis şeylerin onun kudret eserleri olduğu ispat edildi- behemehal iradenin bağlı olduğu ilmin de taalluk etmesi icap eder. Hatta insan da mesela bir ay sonra bir haneyi hususi bir keyfiyet üzere bina etmek azminde bulununca, o hanede inşa edeceği şeyleri kamilen bilir.

Fakat Allah'ın ilmi ile insanın ilmi arasında büyük bir fark vardır. Zira bir maniden ötürü insan o haneyi inşa edemeyerek, ilmi vakiye mutabık olmayabilir. Allah Zülcelal'in ise ihdasına iradesi taalluk eden fiillere bir mani zuhuru mümkün olmadığı için mezkur fiilleri mutlaka ihdas edeceğinden ilminin vakiye mutabık olmaması tasavvur edilemez.

142 *Mütercim:* İşte Allah'ın malumatının makduratından daha çok olması meselesi buna mebnidir. Zira kudret de irade gibi mümkünata has olup zatî muhallere taalluk etmez. İlim ise mezkur muhallere de taalluk eder.

İşte İslam Şeriatında alemdeki bütün varlıkların ilahi kaza ve kader ile vücut bulmasının manasını bundan anlayabilirsiniz. Zira kevn aleminde var olacak her şey mademki ezeli ilminde sabık olduğu şekilde Allah'ın masnuudur, o şekilde icadına ilahi kudretin taallukunun zaruri bir şey olması "kaza"dır; ezelde ona ilahi ilim taalluk ederek, bulunacağı hususi haddi tahdit buyurması da "kader"dir.

Merhum İbrahim Bâcûrî'nin "Cevhere-i Tevhid" haşiyesinde kaza ve kadere dair zikrettiği üç tefsirin biri budur ki Maturidiye imamlarının tercihi de bundan ibarettir.

Mütercim: *Ehli Sünnet imamları olan Eşariler ile Maturidiler arasında şu meselede de esaslı bir fark yoktur. Alemdeki bütün ahval ve insanlara dair her şey ittifakla Allah Teâlâ'nın ilim, irade ve kudretiyle vücut bulur. Yani icattan önce zevat ve ahvalin miktarlarını ve zamanlarını tafsiliyle bilir ve ilahi kudretinin eseri olarak zuhur eden haller hep ezelde taalluk eyleyen ilim ve iradeye muvafık zuhur eder. Bu cihetle vaki olan ihtilaf yalnızca lafızların tefsirine râcidir.*

Eşari uleması, "kaza"yı ilmin veya iradenin ezeli taallukuyla ve "kader"i muayyen takdir üzere şeyleri icat buyurmasıyla tefsir ediyorlar.

Fakat bu lafızların lügat manalarına en muvafık olan, Maturidiye imamlarının kani oldukları üzere, şöyle olmasıdır: "Kaza" kadere mutabık icattır ve "kader" de vücut bulacak her şeyi ezelde takdir ve tahdittir.

Bu takdir ve tahdit ise hem ilim ve hem irade itibariyledir.

Hafi değildir ki ilahi iradenin bir fiile taalluku o fiile razı olmasını istilzam etmez. Çünkü rıza, itirazı terke bağlı olan iradeden ibaret olarak mutlak iradeden daha hususidir.

Daha umumi olanın daha hususi olanı istilzam etmeyeceği ise aşikardır.

Bu halde, "Ama o, kullarının inkara sapmalarına razı olmaz" (Zümer, 7) ayeti ilahi iradenin kulların bütün fiillerine şümulüne münafi olmaz.

Vuku bulan itiraz ve tekdir, dünya ve ukbaca kulların fiillerine terettüp eden ceza ve mesuliyet, onların kesb ve ihtiyarlarına bağlı olduğu izahtan varestedir. Ama bu mevzuun tetkiki cüzi iradenin hakikatini meydana koymakla olabilir ki bunu layığı veçhile umuma anlatmak için pek çok izahata ihtiyaç vardır.

Bu tür Kelamî bahislerin ayrıca tedvin olunması iktiza eder. Sadetten çıkmayalım.

Kaza ve kadere iman ile memur olduğumuz gibi, onlardan razı olmakla da mükellefiz. Ancak İslam diyanetinin icaplarından olan tevekkül -ki zahiri sebeplerde tesir olmadığını bilerek hakiki müessire istinat ve itimattan ibarettir- her şeyin husul sebeplerini araştırıp da onunla tevessül ve gayret babında

iştigal etmemize mani olmadığı gibi, kaza ve kadere iman ve rıza dahi meşru ve makul teşebbüslerden bizi men etmez. O tür teşebbüslere binaen matlup hasıl olursa, onun husulünü sebeplerin ve sonuçların Halik'ı olan Mevla-yı Kerim'in inayetinin eseri bilerek, ucub ve gururu def edip şükran vecibesini ifa ediyoruz; eğer matlup husul bulmazsa, "Hayır, Allah'ın tercihindedir" diyerek itminan tahsil ediyor ve nefis ıstırabını tahfif ile vicdan rahatlatıyoruz.

Denirse ki: Kulların bütün fiilleri "ilahi kaza"ya vabeste olunca, "kaza"ya rıza nasıl vacip olur? Küfre rıza aynı küfür ve masiyete rıza da masiyet değil midir?

Deriz ki: Allah'ın kazası eseri olan kulların fiillerinin Cenabı Hakka intisabı, yani onun muradı ve mahluku olması cihetiyle itiraza mahal olmamasının teslim edilmesi zaruri bir şeydir. Çünkü Hakîm-i Mutlak daima alemdeki mükemmel nizamın iktiza eylediği umumi maslahatlara riayet buyuracağından, hiçbir fiili -zat-ı ulûhiyetinden suduruna nazaran- çirkin değildir.

İşte bu hususu itiraf edip, zulüm yolunu terk, "kaza"ya rızada kafidir.

Ama kulun küfrü veya masiyeti ihtiyar ve irtikap etmesi alemin nizamına riayet değil, nefsin hevasına ittiba saikasıyladır. Hatta buna binaen, cani kulun fiilinin kaza ve kadere muvafık düşmesi, kendisine mazeret sebebi olmadığı gibi, dünyevi ve uhrevi cezanın def edilmesi için geçerli bir hüccet de olamaz.

Çünkü vukudan önce, ilahi kaderin neden ibaret olduğunu keşif ve idrak eylemiş değildi ki "Benim maksadım kadere muvafakat etmekti" demeye salahiyeti olabilsin. Bilakis Cenabı Hak onun kesb ve ihtiyar edeceği fiili ezelde bilmiş de ona göre takdir buyurmuş olduğu aşikardır.

Kelam alimlerinin (Allah burhanlarını tenvir eylesin) "Kadere iman edilir, o hüccet kabul olunmaz", "İlim maluma tabidir", "Kulun iradesinin ezelde taalluku, ilmî vücudu itibariyle ezeli iradenin taalluk etmesine adi bir sebep kılınmıştır" gibi sözleri hep bu hakikate dairdir ki her biri mahallinde enine boyuna şerh edilerek meram izah olunmuştur. Müracaat edilsin.

Keza şu bahisten Şeriatımızda enbiya-i izam ve evliya-i kiram hazretlerinin mugayyebattan ve müstakbele dair şeylerden ihbarlarına müteallik nassların esasını anlamak da kolaydır. Çünkü İlah-ı Alem -her hâdis şey, kendi sanat eseri olup ilim ve iradesinin taallukuyla olması hasebiyle- gaybî şeyleri ve müstakbeldeki her şeyi "O yarattığı mahlûkunu hiç bilmez olur mu?" (Mülk, 14) ayetince bilmesine binaen, dilediği havas kullarına bazı sırları ve gaybı bildirmesine ne mani tasavvur olunabilir?

Evet! İnsanın gaybî hadiseleri bizatihi bilmesi halinin ve tabiatının muktezası değildir. Fakat Allah'ın bildirmesiyle bilmesi mümkündür ve bunun vukuuna dair olan nakiller ve rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır.

Havas kulların gayba dair ihbarları hep Cenabı Hakkın bildirmesine (vahiy ve ilham ile) müstenit olup, onların bizzat gaybı bilme iddiasında bulundukları vaki değildir. Hatta İslam Şeriatı bu iddiayı ubudiyet şanına muvafık görmeyerek, mahzurların en şiddetlisi ve en büyüğü addediyor ve buna cüret edenleri tekfire kadar varıyor.

Mütercim: *Fakat Ay tutulması ve Güneş tutulması türü şeylerin vuku zamanlarını ve hususi keyfiyetlerini tayin etmek, gaybı keşif nevinden değildir. Çünkü bunların cümlesi, mesela hilalin görüleceği zaman ve mevki gibi, malum bir hesap üzere cari olduklarından; astronomi ve astroloji erbabı tarafından tahdit ve tayin edilmeleri mümkündür.*

"Gayb" kendisi duyularla hissedilmediği gibi, delil ve emaresine de muttali olunamayan şeydir.

Alemdeki hadiselere dair yıldızlardan istihraç edilen ahkama itimat olunmaz. Zira her kevnî şeyin bir felekî emaresi bulunsa bile, ona muttali olmak beşer iktidarının haricindedir.

Göz veya sair uzuvların seğirmesi ve koyun küreğinde muhtelif hatların görünmesi de böyledir. Yani bunların hiçbiri ahkam istihracına sahih mesnet değildir. Tevehhümlere kapılmakta da mana yoktur. Cifir ilmi ise ehlullaha mahsustur. Ama bu gibi şeylerin zan üzerine söylenilmesinin -uğursuzluk, felaket ve fitne ihdas kabilinden olmamak şartıyla- zararı yoktur. Her halükarda bu yolla da bir hakikate dair kesin bilgi iddia etmenin sarih küfür olduğu sahih nakiller ile sabittir.

Gaybdan ihbar iddiasında bulunanlara sırf müracaat bile büyük hatadır. Hatta "arraflık" yani su ile dolu kadehe ve parlak küre ve billur gibi şeylere nazar ederek güya cinlerin ihbarına mebni gayba muttali olduğunu iddia edenlere ve "kehanet" yani birtakım taş ve bakla türü şeylerin atılması üzerine peyda olan vaziyetlerin ve şekillerin delaletiyle hayır veya şerre istidlal edenlere müracaat edenlerin kırk gün namazlarının kabul olunmadığına dair hadis-i şerifler varit olmuştur.

Reml de kehanete dahildir.

Allah'ın Hayat Sıfatı

Müslümanlar indinde Allah'ın vücut, kıdem, beka, ilim, kudret ve irade sıfatlarının sabit olmasına binaen "hayat" sıfatı da sabit olur.

Çünkü hayat sıfatı ile muttasıf olmayan şeyin mezkur yüce sıfatları ihraz edemeyeceği aşikardır.

Hayat sıfatı sair ilahi sıfatlar gibi ezeli olarak sabit olunca, zıddı olan mevt ile tavsif edilmesi muhal olur.

Allah Maddeye Müşabehetten Münezzehtir

Mukaddes İlah'ın, hususiyetlerinden bir şeyde maddeye müşabih olması mümkün değildir. Ne maddenin her çeşidinde zaruri olan ve "lazım olan umumi sıfatlar" denilen hususiyetlerde; ne de zaruri olmadan bütün nevilerinde yahut zaruri olarak bazı mürekkep nevilerinde bulunan ve "gayri lazım veya gayri umumi sıfatlar" denilen hususiyetlerinde.

Buna göre; cevher olma, cisim olma, araz olma, mekan kaplama, mürekkep olma, bölünme, başkasından doğma, başkasını doğurma, bitişme, ayrılma, hayvan olma, nebat olma, cansız olma, intikal, hareket, ferah, hüzün gibi nefsî infialler ve bunların emsalinin Bârî Teâlâ'da bulunmadığı kati bir şeydir.

Çünkü bunların birinde maddeye müşabih olması farz olunsa (hâşâ) madde nevinden bir şey olması lazım gelir. Zira bir şeye zatının ve tabiatının muktezası olan hususiyetlerinden addedilen bazı şeylerde müşabehet, o şeye mümasil (onunla nevice bir) olmayı icap eder. Halbuki İlah-ı Alem maddeye mümasil olsa, madde hakkında sabit olan hâdis olma ve teferruatının onun hakkında da mümkün olması lazım gelirdi. Zira misil olan iki şeyin biri için mümkün olan şey diğeri için de mümkün olur. Allah Zülcelal'in ise kadim olmasının vacip olduğuna ve hâdis olmasının imkansız olduğuna kati burhanlar ikame edildi.

Elhasıl, Bârî Teâlâ maddi bir hüviyet olmadığı gibi, maddenin hususiyetlerinden bir şeyle muttasıf olması da makul değildir.

İşte ulemamız, arz olunan beyan ile sabit olan şu adem-i müşabehet hususuna "muhalefetün li'l-havâdis" diyorlar. Çünkü mezkur müşabehetin imkansız olmasına binaen, mukaddes ilahın hakikatinin kainattaki varlıklardan farklı olması zaruri bir şey olur.

Allah Mekandan ve Mahalden Münezzehtir

Vacip Teâlâ Hazretlerinin cevher ve cisim olmadığı bu şekilde anlaşılınca, kaim olmak için bir mekana muhtaç olmadığı; araz olmadığı için de hulul ve kıyam için bir mahalle muhtaç olmadığı sabit olur.

Hem de araz olup kıyam edeceği bir mahalle muhtaç farz edilse, sıfat kabilinden olması ve binaenaleyh zikirleri geçen ilim, hayat, irade ve kudret sıfatlarıyla muttasıf olamaması lazım gelir. Mezkur sıfatlarla muttasıf olduğuna ise burhanlar ikame edilmiştir.

İşte bu vecihle de sıfat kabilinden olmadığı ispat olunarak, araz olmaktan ve onun levazımından münezzeh olduğu anlaşılır. Matlup olan da odur.

Keza, kadim olduğu ve mevcudiyetinin bizatihi vacip olduğu sabit olarak, bir mucidin icadına ihtiyacı olmadığı yukarıda izah olunmuştur.

Kelam kitaplarımızda şu üç şeye, yani mekan, mahal ve mucide muhtaç olmaması manasında "kıyam bizatihi" ile tabir olunur ve "gayr ile kaim olma"nın ulûhiyet şanı olmadığına ayrıca tembihte bulunulur.

Bu sıfatın başka bir burhanı da vardır ki şu şekilde takrir olunur:

Eğer Bârî Teâlâ, mahal, mekan ve mucidin birine muhtaç olsa, o şey Allah'ın masnuu olmayarak daha evvel mevcut olması ve kendisinden müstağni olması icap eder. Halbuki kainatın bütününden evvel Sâni'-i Kadîm'in varlığı ve kainattaki her bir şeyin onun masnuu olduğu kati burhanlar ile sabit olmuştur.

Böyle bir Sâni'-i Mukaddes'in onlardan bir şeye ihtiyacı tasavvur edilebilir mi?

Hallâk-ı Müteâl'in maddenin hususiyetlerinden kamilen münezzeh ve mukaddes olması hasebiyle maddeye asla müşabeheti olmamasına, maddenin nevilerinin tavsif olunduğu vücut, hayat, ilim, irade ve kudret gibi sıfatlarla vasıflanmasıyla müşkül varit olmaz.

Çünkü ilahi sıfatların, eserlere müşabehetten dolayı madde nevilerinin sıfatlarına isimce müşareketleri var ise de, hakikatçe arada pek büyük fark olduğunda şüphe yoktur.

İlahi sıfatların her biri kadim olup araz kabilinden olmadıkları halde; maddenin nevilerinin sıfatları hâdis ve zail olmaya bağlı haller ve arazlardan ibarettir.

Eserlerce müşabehet vukuu, hakikatçe mümasil ve müşabih olmayı iktiza etmeyeceği gibi; ilahi sıfatların yüce eserleriyle mahlukatın sıfatlarının eserleri arasında çok büyük fark olduğu da meydandadır.

Evet! İki tarafın eserleri mukabele ve mukayese edilince anlaşılır ki: Bizim eserlerimiz kusur, noksan ve inhitat dairesinden harice çıkamıyorlar. Allah'ın mukaddes sıfatlarının eserleri ise her yönden en mükemmel ve en şümullüdür; şanının büyüklüğü ve intizamca meziyetleri zahir olarak hakikaten eşsizdir.

Allah'ın Vahdaniyeti

Ey maddeciler! Arz edilen burhanlarla İslam uleması sizi ilzam ederek Sâni'-i Teâlâ'nın varlığını tasdike mecbur eylemeleri üzerine, artık size karşı vahdaniyeti ispat için delil getirmelerine hacet kalmıyor, değil mi?

Vakıa, Sâni'in vahid olup uluhiyette ve alemi tahsis ve icat etmede şeriki olmadığına onların gayet vazıh burhanları vardır. Fakat sizler İlah-ı Vahidin varlığını inkar ediyordunuz. Onlar sizi (Allah'ın inayetiyle) Sâni'in varlığını tasdike mecbur eyledikleri için, sizin başka bir ilahın daha olduğunu ileri sürmenizden tamamen emin olabilirler. Zira vazıh şeylerdendir ki: Eserlerin delaletiyle İlah-ı Alem'in varlığı kesinleşince, "Muhkem surette şu kainatı ibda ile intizamını muhafazaya kafi olacak mükemmel sıfatlarla muttasıf bulunan azîm bir ilahın varlığı malum ve sabit olduğu halde, şu alemde müessir olacak başka bir ilah daha olmasına gerek yoktur" denilmesi iktiza eder. Lakin ulemamız İlah-ı Alem'in vahdaniyetini ve uluhiyetine şerik olmasının muhaliyetini itikat eyledikleri için ve daima sahih akidelerini -aklî ve naklî- kati burhana bina etmeyi iltizam eyledikleri için, şu halaskar itikada dair kati burhanlar ikame eylemek de âlî mesleklerinin icaplarındandır.

Aslında şu mühim meseleyi ispat, aklî ve naklî burhan ile müsavi olarak mümkün oluyorsa da, birçok ilahın varlığına kani olup alemin iki veya daha ziyade halikı bulunduğunu iddia eden cühelayı ilzam maksadıyla münakaşaya kalktıklarında aklî burhanlar serdetmekle iktifa ediyorlar. Çünkü onların nakle itimatları olmadığından, onları vahdaniyeti ikrara irşat edecek burhan, münhasıran aklî burhandan ibaret kalıyor.

İlah-ı Alem'in vahdaniyetine dair Müslümanlar nezdinde itimada şayan naklî deliller Kur'an-ı Kerim'de pek çoktur.

Kur'an surelerinin çoğu, tevhid-i Bârî'yi tasrih; icat ve tasarrufta münferit ve müstakil olduğunu beyan hususlarını muhtevidir. Hatta tevhide delalet eden aklî burhanlar ve onları idrakten akılları aciz olan insanları iknaya medar olacak mukni delilleri havi ayetler de vardır.

Tevhid-i ilahiyi itikatlarında Müslümanların naklî delile itimatları sahih ve caizdir. Çünkü Hz. Muhammed'in (a.s.) risaletini ve Allah indinden tebliğ ve ihbar buyurduğu dinî ahkamı tasdik ve kabul etmeleri, Allah'ın vahdaniyetini itikat eylemelerine bağlı değildir. Alelıtlak Fâil-i Muhtâr olan Mucid-i Alem tarafından gönderildiğini tasdik etmeleri makuldür. Zira Hz. Muhammed'in davasının sadık olduğuna delalet eden mucizelere ve delillere göre, Mucid-i Alem olan ve resul gönderen zatın bütün tasarruflarında müstakil olup olmaması müsavidir. Yani Sâni'-i Alem müteaddit dahi farz olunsa, resul göndermesi ve risalet burhanı ikamesi mümkün olabilir.

Buna göre, onlar risalet burhanlarına nazaran resulü tasdik eyledikten sonra, Hz. Resul'ün, kendisini gönderen Allah Zülcelal'in ilahi tasarruflarının hepsinde müstakil ve münferit olduğunu, ulûhiyette ve ulûhiyet hassalarında şerik ve şebihten mukaddes olduğunu, zatî istiğnasında ve ilahi azameti hususunda münferit olduğunu tebliğ ve ihbar buyurmasına binaen, onu da tasdik ve kabul etmeleri, istidlal kanununca bir mahzuru istilzam etmeyerek sahih ve makuldür.

Mütercim: *"Mevaidü'l-inam fi berahin-i akaidi'l-İslam" isimli acizane eserime tevhid-i ilahinin beyan ve ispatına dair derç olunan Kur'an ayetlerinin birkaçını tefsirleriyle beraber burada aynen naklediyoruz:*

"Allah asla evlat edinmedi. O'nun yanısıra hiçbir tanrı da yoktur. Öyle olsaydı her tanrı kendi yarattıklarını yanına alır ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah o müşriklerin isnat ve nitelendirmelerinden münezzehtir." (Müminun, 91)

Nasıl ki dünya melikleri arasında mezkur haller daima müşahede edilmektedir. Evet! Her melik sair meliklere galip gelmek ve bütün cihanda hüküm ve tasarruf eylemek fikrinde bulunarak çaba sarf ettiği kadar diğerlerinin işlerine müdahaleden geri durmaz ve kendi işlerine müdahale ettirmemeye çalışır.

Ulûhiyet böyle olsaydı tam tasarruf sahibi olamadığı cihetle Allah Zülcelal Hazretlerinin (hâşâ) acz ve noksanı lazım gelirdi. Bu ise ulûhiyet sıfatına münafi bir keyfiyettir. Bilakis şan-ı azametleri müşriklerin isnat eyledikleri noksanların cümlesinden mukaddes ve münezzehtir.

"De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arş'ın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah'a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vaki değildir). Allah onların iddialarından münezzehtir, Son derece yücedir, uludur. Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametiyle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, halimdir, gafurdur (çok müsamahalıdır, affedicidir)." (İsra, 42-44)

Birçok ilah olduğu şeklindeki "taaddüd-i ilah" batıl itikadına düşen cahil ve aptal insanlara mukabele olarak ve onları ret ve ilzam sadedinde Müslüman alimler tarafından serdedilen aklî burhanlar -ki Allah'ın vahdaniyetini itikat hususunda her biri başlıca bir esas addolunmaya şayandır- pek çok şekillerde takrir olunur. Fakat burada zikredeceğimiz vazıh delil ve cami üslup ile iktifa, iltizam etmiş olduğumuz icaz mesleğine daha muvafık ve münasiptir. Takriri şöyledir:

İlah-ı Alem birden ziyade olsaydı, şu alemin asla mevcut olmaması lazım gelirdi. Bu "lazım" kaziyesi batıldır. Çünkü alemin vücudu müşahede edilmektedir. Bu halde "melzum" olan "taaddüd-i ilah" dahi batıl olup vahdaniyet sabit olur. Fakat farz olunan "taaddüd-i ilah"tan alemin mevcut olmaması neye binaen lazım gelir? İşte şu mülazemeyi ispat siyakında deriz ki: Eğer iki ilah (hakiki müessir) farz olunsa, iki ihtimalden biri olur, yani ya alemi icat hususuna ittifak ederler, yahut bu hususta ihtilaf üzere bulunurlar.

İttifak suretinde alemi icat mümkün olamaz. Zira iki müessirin bir eserde içtimaları muhaldir. Çünkü her birinin müstakil icadıyla aleme ayrıca birer vücut hasıl olacak ise bir mevcudun iki vücut sahibi olması icap eder, bu ise makul değildir.

Yok, her biri müstakil mucit farz olunduğu halde alem bir vücut ile mevcut olur denirse, bu takdirce hiçbiri icatta münferit olmayıp yekdiğerinin şeriki olurlar.

Mesela bir taşı yuvarlamaya münferit olarak kifayet etmeyen iki kuvvet müşterek olarak o taşı yuvarlayacak olsalar, her biri yuvarlamak fiilinde diğerine muhtaç olup mezkur fiil onların hiçbirine müstakil eser addolunamaz. Bilakis aslında ikisinden mürekkep müessir bir kuvvete nispet olunması ve o müessir kuvvetin eseri itibar edilmesi iktiza eder.

İşte alemi icat da bu takdirce mürekkep ilah-ı vahid itibar olunan iki ilahın mecmuuna nispet edilerek o mecmuun eseri olur. Yoksa her birine müstakil olarak nispet edilemez ve onların hiçbirine İlah-ı Alem denemez. Zira İlah-ı Alem, Mucid-i Alem demek olup, onlar ise birer birer mülahaza olunduğunda mucidin cüzlerinden ibaret olurlar.

"İlah-ı Alem aslında o mürekkep mecmudan ibaret olsun" denirse, cevap makamında deriz ki: Terkip, Mucid-i Alem olan Aziz ve Mukaddes İlah'ın şanından değildir. Çünkü terkip maddenin hususiyetlerindendir. İlah-ı Alem'in maddeye has olan sıfatların cümlesinde ondan farklı olduğu ise yukarıda ispat edildi.

Her birinin defaten ve müstakil olarak mucit olması mümkün olmadığı gibi, birinin icadından sonra diğerinin de mucit addolunması mümkün olamaz. Çünkü bu surette hasılı tahsil mahzuru terettüp eder.

Keza farz olunan iki ilahın biri alemin bazı cüzlerini, diğeri de diğer cüzlerini icat eyleyerek, iş bölümü ile müessir olmaları dahi batıldır. Çünkü bu takdirce ikisinin de aczi lazım gelir. Zira birinin kudretinin taalluk eylediği alemin cüzlerine, diğerinin kudreti ne icat ve ne idam cihetiyle taalluk edemeyeceğinden, aciz olması lazım gelir. Evet! Sırf bir ilahın kudretinin taalluku, diğerine mani olmasıyla, onun mümkün bir şeyde tasarrufa kadir olamaması aynı aczdir. Acz ise şan-ı ilah değildir.

Gelelim ihtilaf şıkkına:

Eğer farz olunan iki ilah ihtilaf etseler, yani birisi alemin icadını ve diğeri adem halinde bekasını murad ederek, aralarında ihtilaf vaki olsa, her birinin muradı müessir olamaz. Çünkü iki zıddın içtimaı, yani bir anda alemin vücudu ve ademi lazım gelir. Bu ise bedahetle aklen muhal şeylerdendir.

Birinin muradı müessir olup diğerinin olmaması ise o ikisinden birinin aciz ve mağlup olması demek olduğundan, bu ihtimal de batıldır. Bu yolla "taaddüd-i ilah" aslında vaki olmuyor. Çünkü o acize "ilah" denilmesi sahih

olmadığı için, ulûhiyetin münhasıran kudreti müessir olan galibin sıfatı olduğu anlaşılır da, vahdaniyet burhanı tamam olur.

Bu tevhid burhanı Kur'an-ı Kerim'de icmal yoluyla zikredilerek, "Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu." (Enbiya, 22) buyurulmuştur. Yani semaların ve arzın halk ve icadında Allah Teâlâ'dan başka bir müessir daha farz edilse, alemin fesadı ve adem-i tekevvünü icap eder.

Alemin vücudu ise müşahede ile kati bir şey olduğundan, "taaddüd-i ilah"ın butlanı sabit olur. Allah'ın müstakil ve nizasız Hâlık-ı Alem olduğu ve zat-ı ulûhiyetine asla şerik bulunmadığı kesin olarak anlaşılır.

Zira lazımın butlanı melzumun butlanına apaçık delildir. Burada farz olunan "taaddüd-i ilah"ın lazımı yani vücudu müşahede edilen şeyin adem-i vücudu muhal olduğundan, melzum olan "taaddüd-i ilah"ın da muhaliyeti sabit olur. Çünkü aslında mümkün olan şey, muhal olan şeye sebep olmaz. Buna göre, "taaddüd-i ilah" mümkün değil imiş ki muhal şeye sebep olur.

Üstelik, farz olunan iki ilah arasında ittifak imkanı farz etmemiz, ilk anda akla gelen fikre göredir ve sözü uzatmaya binaendir. Ama teemmül edilince iki ilah arasında sulh ve ittifak tasavvur olunamaz.

Zira ulûhiyet mertebesi, mutlak galebe ve tam istiklal iktiza eder. Nasıl ki Kur'an-ı Mecid'de, "O'nun yanısıra hiçbir tanrı da yoktur. Öyle olsaydı her tanrı kendi yarattıklarını yanına alır ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah o müşriklerin isnat ve nitelendirmelerinden münezzehtir." (Müminun, 91) ayet-i celilesiyle bu hakikate ima buyurulmuştur.

Bir daha tembihe lüzum görürüz ki, bu delil ve bunun emsali deliller, İlah-ı Alem'in esasen vücudunu bilip ulûhiyet mertebesinin azametini itiraf edenlere karşı ikame edilmeye şayandırlar. Çünkü bu tür kimseler "taaddüd-i ilah" iddiasında bulunacak olsalar, arz edilen delilin emsaliyle hakikati itirafa mecbur edilirler.

Ama İlah-ı Alem'in vücudunda şüphe edenlere, evvela alemin bir mucide ihtiyacını ve ulûhiyet mertebesinin azametini anlatmak icap eder ki bu burhan ile müstefit olsunlar.

Aksi halde, esasta şüphe eyleyen cahiller, ilahın aczini ve mezkur aklî muhalleri mümkün görmeye de cüret edebilirler.

Allah Kemal ile Muttasıftır

Müslümanlar, Mucid-i Alem olan Mukaddes İlah'ın ulûhiyet hassaları olan vücut, kıdem, beka, muhalefetün li'l-havâdis, kıyam bizatihi, vahdaniyet, ilim, irade, kudret, hayat gibi kamil ve ezeli sıfatlarını tasdik edip, kainatın

müşahede olunan nevilerinin ve keyfiyetlerinin mevcut olabilmesi için böyle bir ilahın varlığının kafi olduğuna aklıselimin kani olduğunu ispat eylediler. Sonra, Hallâk-ı Teâlâ'nın şanını ve harika masnuatındaki intizamı ve uyumu nazar-ı dikkate alarak dediler ki: Masnuatı bu derece mükemmel olan Sâni'-i Teâlâ Hazretlerinin kemal sıfatlarıyla muttasıf olmayıp onun zıddı olan nakise nevinden bir şeyle muttasıf olması mümkün olabilir mi? Böyle bir şey tasavvur edilebilir mi? Hâşâ!

Kemal-i tetkik ile kainatı nazar-ı dikkatten geçirdiğimizde, kendinden daha mükemmel bir eser icat etmek şöyle dursun, kendi mislini icat eden bir şey acaba görebilir miyiz? Mesela hayvanların eserlerini teftiş ettiğimizde, ipek gibi, bal gibi birtakım nefis ve faydalı eserler görüyoruz. Ama kendi gibi değil, daha aşağı seviyede bir hayvan bile vücuda getirmek hiçbir hayvanın kârı değildir.

Hatta insanın ilim, sanat ve sanayiye kadir müstakil ve mümtaz bir nev olarak, pek çok şeyler icat ettiği görülüyorsa da, -kendisine tamamen mümasil yahut daha mükemmel bir eser vücuda getirmesi şöyle dursun- kendinde bulunan kemâlâtın velev bir kısmında ona iştirak edecek bir şey icat edebildiği vaki değildir.

Evet! İnsanın, yine bir insan yahut bir hayvan yaratması mümkün olmadığı gibi; nebatattan bir şey yaratması da mümkün değildir. En garip ve harikulade olarak yapabildiği şeyler, hayat ve şuurdan mahrum cansız bir suret yontmak; anasırı birbiriyle cemetmeye yarayacak kimyevi terkipler husule getirmek; yahut mekanik fenninin kanunları üzere, daimi olmayan hareketlerle hareket edecek mekanik bir alet (fabrika) terkip etmek değil midir? Pekala! Fakat bunların birinde, insanda bulunan akıl ve idrakten sarf-ı nazar edelim, canlılık levazımı olan his ve hayat olsun husule gelir mi?

Keza insan, hayvanat ve nebatatın birinde suret tağyiri ile tasarruf etmeye kalksa, sadece İlah-ı Alem tarafından o şeyde hususi tagayyür için vaz edilmiş kanunları keşfedip o kanunlar vasıtasıyla buna kadir olabilir. Bu halde, o hayvan yahut nebatta meydana gelen yeni suretin, aslında insanın kendi eseri addolunması sahih değildir. Zira insan yalnız tabiat kanununu keşfederek, o kanunu tağyir etmeyi istediği mahalle tatbik etmiş oluyor. Yaratıcılık bunun neresinde? Eğer mezkur keyfiyet insanın kendi halk eseri olsaydı, mevcudiyet sahnesine çıkarılmadan önce onun ihtiva ettiği sırların bütün inceliklerini bilmesi lazım gelirdi. Halbuki en müdakkik addettiğimiz hakîmler bile tesir sebeplerinin sırlarını idrak eylemiş değillerdir.

Mesela insan hilkatçe değişik bir piliç zuhura getirmek isteyince, harareti yumurtanın bir tarafına daha kuvvetlice verir ve diğer taraftan biraz hafifletir de zuhuru anında piliç hususi bir değişiklik üzere bulunur. Bu değişiklik ise insan eseri değildir. Aksi takdirde, piliç daha yumurtadan çıkmadan, buna dair vaki olacak hususiyetler kemiyet ve keyfiyetçe tahdit edilebilmeliydi. Fa-

kat bu şekilde tahdit edilebildiği vaki değildir. Nihayetinde tecrübe veya tesadüf ile yumurtada iken pilici tağyir kuralına muttali olunmuş da, o vasıtayla mezkur keyfiyet husule getiriliyor.

Nasıl ki susayan kimse su içerse susama keyfiyetinin zail olacağını bildiği için midesine suyu ulaştırarak meramını hasıl eder. "Suya kandırma" ise hususi bir tesirden ibaret olup, suyun ulaştırılması onun zahiri bir sebebidir. Binaenaleyh insanın suyu midesine ulaştırma fiilini ifa etmesiyle, kanmayı halk etmekte ve suya kandırma fiilinde müessir addedilmesi lazım gelmiyor. Bilakis Sâni'-i Hakiki'nin masnuu olan tabii hassasıyla, ulaştırılması akabinde su harareti teskin ediyor ve susuzluk zail oluyor.

Bu misalimizle pekala anlaşılır ki, bir ekinci ve bostancı ziraat fennini tatbik ederek malum kanunları istimal ve istikmal sayesinde semereleri ne kadar çoğaltsa ve ne mertebe güzelleştirse, yine de o ekinin ve bostanın mucidi addolunamaz, mahsulatı ihtiva eyledikleri harika hassalarla beraber tekvîn ve ibda eyleyen odur denilemez. Gerçi onun terbiye ve ıslaha gayretiyle sabık senelerden daha ziyade ve evvelkilere nispetle daha güzel ve mükemmel mahsulat zuhur eylediği görülüyorsa da, hiçbir şey aslında onun masnuatı cümlesinden addolunamaz.[143] Evet! Mecaz usulünde tahdit yoktur. Birisine ait olan bir şeyi başkasına isnat kabilinden olarak, aslî tesirler değilse de fer'î tesirlerin kamilen ona isnat edilmesi sahih olur.

İşte hep bu minval üzere tabii kanunları istimal ederek husul bulmasına sebep olduğu eserlerin hiçbirinde insanın hakiki tesiri yoktur.[144]

Yakında beyanı gelecek ki, bizler eserlerin mukarrer kanunlarından Allah'ın kudretiyle zuhurunu itikat ederiz. Ve Cenab-ı Hakk'tan gayrı hakiki müessir tanımayız.

İslam uleması bu inceliği -yani bir mucidin kendinden daha mükemmel değil, hatta kendisine oldukça mümasil bir eser meydana koyabilme imkanı olmadığını- nazar-ı itinaya almaları üzerine diyorlar ki:

Sayısız tenevvülere kendisini hazırlayan acayip kanunlar üzere alemin maddesini icat eden ve ondan tam tetkiki kabil olmayan envai çeşit harika varlıkları ibda eden Vâcibü'l-vücud Hazretlerinin, geçen burhanlarla sübutu malum olan sıfatlardan başka, zat-ı ulûhiyetine layık olan yüce sıfatların cümlesinde kemal mertebesi üzere bulunması şüphesiz zaruridir. Aksi tak-

143 "Şimdi düşünsenize o akıttığınız meniyi! Onu yaratıp insan haline getiren siz misiniz, yoksa Biz miyiz?" (Vâkıa, 58-59); "Ektiğiniz tohuma baksanıza! Siz mi onu yetiştiriyorsunuz Biz mi?" (Vâkıa, 63-64)

144 *Mütercim:* Zürriyet hususu ve insanın hıfzısıhhası gibi itina edilen sair hususlar tetkik edildiğinde bu esastan hariç bulunması kabil değildir. Çünkü arzuya muvafık olmayarak, hatta mültezim olan cihetlere mutabık olmayarak zuhur etmekte bulunan binlerce misaller meydandadır.

dirde aklın kesin olarak bilip tasdik eylediği kaziyenin hilafına olarak (hâşâ) masnuatına mümasil veya onlardan aşağı seviyede olması icap eder.

İşte bu tahkik ve tetkik muktezası olmak üzere, Müslümanlar Vâcib Teâlâ'nın Semi', Basîr ve Mütekellim olduğunu ve ulûhiyet levazımından olan kemal sıfatlarının her biriyle muttasıf bulunduğunu itikat ediyorlar. Bunun hilafının mümkünlüğü iddia olunabilir mi?

Kulağı ve işitmeyi, gözü ve görmeyi, lisanı ve kelamı ibda eyleyen Sâni' için (o zalimlerin vasıflamalarından mukaddestir) işitme, görme ve kelamdan mahrum olup da sağır, âmâ ve dilsiz olması; yahut masnuatını en mükemmel şekilde ibda buyurmuşken, kendisine layık olan mükemmeliyeti haiz olmayıp da bir kemal sıfatının nakıs bulunması, edna mertebe aklı olanlarca mümkün görülebilir mi?

Ancak itikadıyla teşerrüf eylediğimiz işbu ilahi sıfatların hiçbiri mahlukatın sıfatlarına benzemez. Evet! Eserlerin müşabehetine binaen isimce müşareket vukuu müsellem ise de, hakikatçe müşabehet vaki değildir. Eserlerce nihayette müşabih bulunmak, onların menşelerince hakikatte bir olmalarına delil olmadığı yukarıda izah olunmuştur.

Buna göre; Allah Teâlâ'nın işitmesi kulak ile değildir, zat-ı ulûhiyetiyle kaim olan ezeli bir sıfatı, işitilebilecek her şeyin işitilmesine kafidir. Keza görmesi göz ile değildir, görülebilecek her şeyin görülmesine medar olan zatî bir sıfatı iledir.

Allah'ın kelamı da harf ve ses yardımıyla değildir. Bilakis zatıyla kaim olan kadim bir sıfatıyladır ki her kime bir hakikati anlatmayı murad buyursa o sıfat ile derhal ona işittirir.[145]

Bundan evvel beyan olunan ilim, kudret, irade, hayat sıfatları da zat-ı ulûhiyetle ezelen ve ebeden kaim olup, iktizasına göre eşyaya taalluk ederler. İnkişaf taalluku, ilim sıfatının; ihdas taalluku, kudret sıfatının; tahsis taalluku, irade sıfatının muktezası olup, hayat sıfatı ise kainata taalluku bulunmayan ilahi bir sıfattır.

Sıfatların taallukları hâdis olabilirse de, hiçbir hakiki sıfatının hâdis olması mümkün değildir. Çünkü hâdis olan şeyin kıyam mahalli de hâdistir. Vacib Teâlâ'nın ise kadim olduğunun sabit ve hâdis olmasının imkansız olduğuna burhanlar ikame edildi.

---

145 *Mütercim:* Semi' ve basar sıfatları bir anda bütün işitilen ve görülen her şeyi ihata ettiği gibi, kelam sıfatı da bütün muhataplara bir anda taalluk ve teveccüh edebilir. Hatta bir lahzada bütün ehl-i mahşeri muhasebe buyurduğu zaman, herkes yalnız kendisine hitap olunuyor diye zannedecektir. Allah'ın kelamı haddizatında vahid olup, onu her fert, haline muvafık bir tarzda işitecek ve o vecihle telakki eyleyecek ki "Serîü'l-hisab" (Bakara, 202; Al-i İmran, 19, 199; Maide, 4; Ra'd, 41; İbrahim, 51; Nur, 39; Mümin, 17) olması bir kavle göre bu vecihle tefsir olunur.

Teşbih Tevehhümüne Düşülen Nasslar Karşısındaki Vaziyet

Müslümanlar, yüce davasının sıdkına delalet eden deliller ve şahitler iktizasına göre Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.v) İlah-ı Alem Hazretleri tarafından gönderilmiş olduğuna iman ederek, tebliğlerini nazar-ı itinaya aldıklarında, zikredilen ilahi sıfatları ispata dair olan aklî burhanları İslam Şeriatı ile müeyyed buldular. Yani gerek şan-ı ulûhiyetin hakiki levazımı olan zatî sıfatları, gerek azamet-i şan-ı ehadiyetin muktezası bulunan sair kemal sıfatları ve adalet, rahmet, kerem, ihsan, hidayet gibi fiili sıfatların hepsini şer'î nasslar ile müdellel gördüler.

İslam Şeriatı sayesinde, aklen varlığı ve yokluğu kati olmayan birtakım sıfatların varlığına muttali olup bunları da tamamen itikat ettiler. Çünkü bu sıfatları akıl muhal görmediği için ve her sözünün ilahi vahye muvafık ve aynı hakikat olduğu müdellel bulunan Muhbir-i Sadık Efendimiz haber verdiği için itikat etmek, İslam dininin icaplarından olmuştur.[146]

Şeriatımızda, cismiyet ve mekan tevehhüm ettiren "vecih, ayn, yed, parmak, kadem" gibi bazı kelimeler zikredilmiş ise de, naklî ve aklî burhanlar Allah Teâlâ'nın cismiyetten münezzeh olduğuna kati surette delalet ettiğinden, ulemamız bunların zahiri manalarının murad-ı ilahi olmayıp şan-ı ulûhiyete layık sahih manaları olduğunu kabul ve itikat eylemişler. Ve fakat o sahih manaların tayinini Allah'ın ilmine tefviz buyurmuşlar.

Mesela ayn lafzının manası göz demek olmadığının yakînen malum olduğunu ifade eyledikleri halde, murad olan sahih manasını beyan ile tevile teşebbüs etmediler. "Allah Teâlâ Hazretlerinin şan-ı ulûhiyetine şayan bir ayn sıfatı vardır. Fakat hakikatinin künhü bilinmez. Mahlukatın aynlarına katiyen benzemez" dediler. Yed-i ilahiye hakkında da bu minval üzere ifade-i meram ettiler.

Mütercim: *Bu meslek, -ki Kur'an ve hadiste varit olan müteşabihatın zahiri manalarını itikat etmemekle beraber, tevillerine dair asla kelam etmemekten ibarettir- selef büyüklerinin mezhebidir.*

Bunlar, "Bu muazzam kitabı sana indiren O'dur. Onun âyetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitabın esasıdır. Âyetlerin bir kısmı ise müteşabihtir.

146 *Mütercim:* Bu sıfatlar, Allah Teâlâ'nın ibadete müstehak olması, rahmetinin gazabına sabık ve galip olması, ahiret yurdunda mümin kullarına görünmesi gibi aklen mümkün ve naklen vacip olan birtakım sıfatlarla beraber; Rezzak-ı Alem olması, resuller göndermesi, kullarına amir olması, mahlukatı ölüm sonrası ihya buyurarak muhasebe ile mücazat ve mükafat vermesi, zalimleri kahr ile onlardan intikam alması, zayıf kullarına nusret ve imdat ederek ıstıraplarını izale etmesi, dergah-ı ezelisine iltica edenlerin dualarına icabet edip günahlarını mağfiret buyurması gibi birçok fiili sıfatlardan ibarettir ki bunların tafsilatına dair Kur'an nassları ve hadisler varit olmuştur.

Kalplerinde eğrilik olanlar sırf fitne çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi arzularına göre yorumlamak için müteşabih kısmına tutunup onlarla uğraşır dururlar. Halbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah'tan başkası bilemez. İlimde ileri gidenler: 'Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsi de Rabbimizin katından gelmiştir' derler." (Âl-i İmran, 7) ayetindeki "Halbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah'tan başkası bilemez." kavlinde vakfedip "İlimde ileri gidenler: 'Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsi de Rabbimizin katından gelmiştir' derler." kavlini iptida-i kelam addederler ki en salim yol budur.

Ama ekser halef uleması müteşabihatın sahih manalarını beyana teşebbüs ettilerse de, her ayete dair beyan eyledikleri birkaç mana içinden birinin kati murad olduğunu iddia etmediler. Vakıa, dalalette olan fırkaların sapık tevillerini ret ve tezyif maksadıyla bu yolda sahih tevile ihtimam buyurulması, bunların zamanlarında zaruri ve vacip hale gelmişti.

Binaenaleyh onlar geçen ayetteki "ilimde ileri gidenler" kavli şerifini Allah lafzına atfederler de, "Biz ona olduğu gibi inandık. Hepsi de Rabbimizin katından gelmiştir, derler." ifadesini iptida-i kelam addederler ki en hikmetli yol budur.

Usul ve Kelam kitaplarında buna dair derin bahisler ve kafi tafsilat vardır.

İmam Gazali Hazretlerinin yukarıda zikri geçen İlcamü'l-avam an ilmi'l-kelam risalesini mütalaa edenler, müteşabih ayetlerin nüzulündeki ilahi hikmetlerin ne gibi şeylerden ibaret olduğunu ve tevil iltizam olunduğunda her ayet ve hadisin ne minval üzere tevil olunabileceğini gereği gibi anlayarak pek çok müstefit olurlar.

Muvaffak kılan Allah'tır.

Elhasıl, bütün Müslüman alimlerin -münevver aklın delalet ettiği ve İslam Şeriatının ifade eylediği üzere- icma ve ittifakları ile mukarrerdir ki: Bârî Teâlâ mukaddes zatına layık her kemal ile muttasıftır ve layık olmayan noksanların cümlesinden münezzeh ve mukaddestir.

Esma-i İlahiye ve Allah İsmi

İslam Şeriatı, ilahi sıfatları ispat eylediği gibi, zat-ı ulûhiyetin kendisi tarafından tesmiye buyurulan esma-i kerimeyi de zikir ve beyan eylemiştir ki "Allah" ism-i şerifi onlardan biridir ve ilahi isimlerin hepsinin en mühim ve en şümullüsüdür. Çünkü bu ism-i şerif, Hak Mabud olan Hallâk-ı Ezeli'den başkası için kullanılmayarak, zat-ı ulûhiyet için alem ve has isim olmuştur.

Hz. Muhammed'in peygamberliğinden evvel de bu lafız Mucid-i Alem hakkında kullanılagelmiş idiyse de, Müslümanlar ancak Şeriat'ta varit olmasına itimaden Bârî Teâlâ için kullanıyorlar. Binaenaleyh mezkur tesmiye Müs-

lümanlar indinde şer'î tesmiye kabilinden oluyor. Sair esma-i ilahiye dahi hep Kur'an ve hadiste varit olmalarına binaen esma-i ilahiye addolunuyorlar.[147]

Şeriat'ın Allah'ın Varlığına İstidlale İrşadı

İslam Şeriatı, bütün insanlara Sani'-i Kadim'in varlığını ve aklen kati veya mümkün olan kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu tarif edip, mübarek isimlerini tayin eylediği gibi; Allah'ın varlığına istidlalin mütenevvi yollarına da hidayet ve irşat eylemiştir.

İşte bu sayede, yakîn intaç eyleyen aklî burhanlarla ve sadırların inşirahına medar olan muknî delillerle istidlal babında gayet ihata kesbeden İslam ulemamız, bu geniş meydanda her tarafa at oynatarak şan-ı ulûhiyetin azametini mükemmel surette anladılar ve anlattılar da ümmetin kalplerine tam itminan hasıl ettiler.

Biz dahi bu bahiste o hazretlerin yoluna uyarak, varlıkların her kısmını nazardan geçirip, kahir kudretin delillerini iltibassız bir tarz ile tasvir ve takrir edeceğiz.

Evvela, eserlerin delaletiyle Allah'ın zatının ve sıfatlarının celal ve azametini izhar edip de rububiyeti tasdik ve şan-ı ehadiyeti tazim babında idrak ve izan erbabını tahkik makamına ulaştıracak olan beyanatımıza dair bir mukaddime arz eyleyeceğiz. Bunun matlup neticelere irtibatı hasebiyle meramı tavzihe pek büyük faydası olacaktır.

Hafi olmadığı üzere, mütenevvi maddi cisimlerin evsafı iki kısma ayrılır:

İlk kısım, mekan kaplama gibi bütün cisimlere şamil olan umumi sıfatlardır.

İkinci kısım, mesela demirin yumuşayıp dövülmesi ve sırçanın kırılıp parçalanması gibi hususi sıfatlardır.

Tabii ilimlere dair kitaplarınızdaki kelamlarınızdan zahir olduğu üzere, siz kati olarak iddia ediyorsunuz ki: Hiçbir maddi cisim umumi sıfatlardan hâlî olamaz. Yalnız hususi sıfatların her birinin, mahsus olduğu cisimlerden, tabii sebeplerden bir sebebe binaen ayrılabileceğini kabul ediyorsunuz.

147 *Mütercim:* "Allah'ın isimleri tevkîfîdir" demenin manası budur. Yani Bârî Teâlâ için bir isim kullanılması, Sahib-i Şeriatın izin ve müsaadesi bulunduğunu bilmeye bağlıdır.

Binaenaleyh en sahih kavle göre, iki müradifin birinin kullanılması, diğer müradifin kullanılmasının cevazına delil olamaz. Çünkü mümkündür ki onda iştikak maddesi hasebiyle bir nevi noksan, yahut tazim ifadesinde kusur bulunabilir. Mesela, Allah Teâlâ'ya âlim denir de ârif denmez ve hakeza.

Ama her lisanca has isim neden ibaret ise o lisanla ifade-i meram ona bağlı olduğu için kullanılmasının cevazında ihtilaf yoktur.

Mesela demirin hususi bir çözelti içinde bir müddet bırakılmasıyla hususi sıfatı olan "yumuşayıp dövülmesi" zail olup, onun yerine "kırılıp parçalanması" geliyor. Keza mıknatıstan zelzele vukuunda demiri cezbetme hususiyeti ayrılıyor. Hatta zelzele vukuunun yaklaştığını ihtar eden hususi alet bu sayede icat edilmiştir.

Maddenin Sıfatları İki Kısımdır: Ayrılabilen ve Ayrılamayan

Bu bapta Müslümanlar diyorlar ki: Maddenin bütün nevilerinde sabit olduğu iddia edilen umumi sıfatların, teemmül edildiğinde, iki kısma ayrıldığı anlaşılır:

Birinci kısım sıfatların, cisimlerin nevilerinin hiçbirinden ayrılması mümkün olamaz. Hatta Allah'ın kudreti, vacip olan bir şeyi yok etmeye taalluk etmediği için; cisimlerin bekası şartıyla umumi sıfatların bu kısmı Allah'ın kudretinin taalluku vasıtasıyla da yok edilemez.

Mesela bir cismin vücudu tahayyüze yani boşluktan kafi miktar yer işgal etmeye bağlı olduğu için, yer işgal etmeyen bir cisim ihdas etmek mümkün değildir. Ve hususi bir tahayyüzü imha eylemek, ancak o yeri işgal eden cismi yok etmekle olabilir.

İkinci kısım sıfatların, cisimlerin nevilerinin hepsinden ayrılması aklen mümkündür. Yani cismin her nevinden, yahut Allah'ın dilemesinin taalluk eylediği bazı nevilerinden umumi sıfatların bu kısmının izale edilmesine aklî bir mani bulunmaz. Çünkü bu sıfatın imhası, Allah'ın kudretinin tasarrufu altında bulunan aklî mümkünat kabilindendir.

Cisimlerin umumi cazibe vasfı, keza iltisak cazibesi, yani tek bir cinsten müteşekkil olan cismin atomlarındaki cazibe kuvveti bu kısımdandır. Zira her cisimde cazibe kanunu olduğu gibi; her cismin atomlarına mahsus bir de iltisak kanunu olup cisimlerin tekevvünü ve iltisakı o vasıta iledir.

İşte İslam uleması, bu kısım umumi sıfatların ayrılmasının imkanına kani olarak diyorlar ki:

Her cisimde bu sıfatların vücudu sabit olsa da, aslında vacip ve zaruri bir şey değildir. Bilakis aklen imkan dairesinde bulunur; akıl için gerek vücudunu ve gerek ademini tasavvur etmek mümkün şeylerdendir. Mesela cisimleri umumi cazibe kanunundan hâlî olarak tasavvur ediversek bir mahzur teretttüp etmeyeceğinden, diyebiliriz ki varsın alemdeki cisimler yekdiğerlerini cezbetmesinler ve yekdiğerince cezbedilmesinler.[148]

148 *Mütercim:* Çünkü bu umumi cazibe kanunu, tahayyüz kanunu gibi kati değildir. Boşlukta yer işgal etmeyen hiçbir cisim tasavvur edemediğimiz halde, cisimlerin cümlesini cezbetmekten ve cezbedilmekten hâlî olarak tasavvur etmemize asla bir mani gösterilemez. Fen, cazibe kanununu bedahet derecesinde ispat ediyor diye

Keza cisimleri iltisak cazibesi kanunundan hâlî de tasavvur edebiliriz. Evet! Mümkündür ki cismin atomlarının iltisakı başka bir sebep ile olsun. Hususen sizin şu iltisak cazibesi kanununu iddia etmeniz, aklî muhallerden olan "iki zıddın içtimaı"nı kabule yakın bir şey olduğu için pek de makul değildir.

Çünkü kitaplarınızda şerh olunduğu üzere, siz her cismin atomlarında bir de itme kuvveti olduğunu ifade ediyorsunuz ki o kuvvet ile cismin atomları birbirini iterek aralarında mesamat kalır ve cismi tazyik eyleyen harici kuvvete onunla mani olunur imiş.

İşte bu iltisak cazibesine mahal olan cismin atomlarında bunun zıddı olan itme kuvveti dahi bulunursa, cisimlerin her birinde "iki zıddın içtimaı"nın tahakkuk etmiş olması lazım gelir.

Eğer "Cisimlerin teşekkül ve tekevvünü ancak bu kanunla olabilir" derseniz; deriz ki: Hayır! Bize göre, Allah'ın kudreti ile doğrudan doğruya cisimler tekevvün edebilir. Mutlaka bir sebep göstermek lazım gelse, başka bir sebep gösterebiliriz. Yani diyebiliriz ki: Cisimlerin teşekkül ettiği atomlar zaten sizin itikadınızca mütenevvi şekilleri haizdirler. Bu halde onları kafa kemikleri gibi kendilerine göre girintili ve çıkıntılı farz ederiz de, içtima anında aralarında kenetlenme vuku bulduğu için cismin atomları iltisak ederler.

Eğer girinti ve boşluk mahalleri, içlerine dahil olan çıkıntıları pek ziyade sıkmaz ise, yahut hararet gibi genişliği mucip olan bir sebepten nâşî sıkmaları zayıflaşırsa, hasıl olan cisim sıvı bir şey olur, yahut gaz halinde bulunur. Ve eğer girintiler çıkıntıları pek ziyade sıkıverirlerse, yahut bürudet gibi harici bir sebebe binaen sıkmaları şiddetlenirse, cisim o nispette katılaşarak katı bir şey olur.

İşte bu aklî ihtimale binaen iltisak cazibesine lüzum kalmaz ve artık itme kuvveti olmasına da hacet görmeyerek, her cismin mesamatını izah sadedinde "Atomların girintileri biraz darca olup da çıkıntılar tamamen onlara dahil olmadıklarından, atomların arası boş kalıyor; mesamat peyda oluyor" deriz.

Aynı cinsten olan cisimlerin atomlarının iltisakına dair ifade ettiğimiz bu izah, -ki atomlarda girinti ve çıkıntı olduğunu farz etmekle olur- zamk ile evrak arasında olduğu gibi muhtelif cinsten olan cisimlerin iltisaklarında dahi akla gelir.

Hatta bu izahı orada da geçerli saymak, muhtelif cisimler arasında ayrıca bir iltisak kuvveti kabulüne meylinizden, akıl cihetinden daha muhtemel görünür.

Ey maddeciler! Size göre, atomlar mütenevvi ve mütegayyir şekillere sahip olup, yalnız fiilen inkısamları kabil olmadığından, bu vecihle onlarda girinti-

---

bizim bu tasavvurumuzu iptal edemezsiniz. Çünkü fen, cazibenin vukuunu ispat eder, vücubunu değil. Bizler ise cisimlerdeki cazibe kanununun varlığını inkara mecbur değiliz. Fakat öyle bir kanuna kati ihtiyaç yoktur demek isteriz. Allah Teâlâ dilemiş de öyle bir tabii kanun vaz eylemiş ise ona diyeceğimiz yoktur.

ler ve çıkıntılar farz etmemize imkan buluyoruz. Ama Müslümanlar indinde, atomların aklen de inkısamlarının kabil olmadığı sabit olduğundan, bizim bu minval üzere faraziyelerimize müsait olmuyor.

Fakat ben atomlarda çıkıntılar ve boşluklar olduğuna kani oluyorum da ona binaen bu izahı iltizam ediyorum zannetmeyiniz. Çünkü bu bapta verilen hüküm her neden ibaret olsa müşkülden tamamen salim olacağına ben emin değilim. Maksadım ancak sizin kati olarak iddia etmekte olduğunuz izahların kesinlik derecesini ve onlardan daha makul izahların mümkün olabileceğini göstermektir.

Bizler dince, alemin tenevvüleri ve tahavvülleri için mucip sebepler serdetmeye asla mecbur değiliz.

Hülasa-i kelam, bizler zikri geçen umumi sıfatlar ile onların emsali hakkında külliyen inkar ile hükmetmiyoruz. Ve hayır! Bunların cisimlerde vücudu yoktur demiyoruz ki sizi onların vücudunu ispata dair burhanlar ikamesine mecbur edelim, yahut bu tür burhanları gördükçe müteessir olalım. Sadece bu nevi kuvvet ve sıfatların, kainatın varlığı için zaruri olmadıklarını ifade ederek; bunları, vücudu ve ademi mümkün olan mümkünat kabilinden addediyoruz.

Çünkü akıl bunların vücutlarını ve ademlerini muhal görmediği için, aklî mümkünatın cümlesine kadir olan Sâni'-i Kadim Hazretlerinin kahir kudretinin tasarrufu altında bulunuyorlar. Binaenaleyh Sâni'-i Kadim bunları var eylediği gibi; alemin cisimlerini oldukları hal üzere bırakarak, yalnız bu nevi umumi sıfatları yok etmeye de kadirdir.

Aslında değil ise de, sizin cisimlerin tekevvününde zaruri kabul ettiğiniz iltisak cazibesini dahi Sâni'-i Teâlâ Hazretleri dilese kaldırır ve atomları asla tabii bir sebebe müstenit olmaksızın, yahut başka bir sebep vasıtasıyla cem ediverir.

Evet! Hiçbir sebep olmaksızın da bu mümkündür (nasıl ki ileride izah edilecektir). Vakıa, şu alemde her şeyi adi bir sebebe rabt edip de onun vücudu anında Sâni'-i Teâlâ'nın o şeyi var etmekte olduğunu müşahede ettiğimizden; şu atomların içtimaının da lalettayin bir sebebi bulunması bizce en galip ihtimaldir.

Gelelim hususi sıfatlar bahsine:

Hususi sıfatlar hakkında, Müslümanlar da sizin kani olduğunuz gibi, hususi sıfatların ayrılmasının mümkün olduğuna kani oluyorlarsa da, arada büyük bir fark vardır. Çünkü siz diyorsunuz ki: "Bu sıfatlar, sırf mevsuflarının atomlarındaki aslî vaziyetlerinin tabii bir mucip sebebiyle tagayyür etmesine binaen mevsuflarından ayrılırlar. Ve bu ayrılma, o tabii mucibin tesirine kifayet edecek bir zamana bağlıdır. Bu zaman ise kah kısa olur kah da senelerce uzar. Hatta bazen binlerce seneler uzaması icap eder."

Ama bizler, "Bu ayrılma ve zeval, cismin atomlarının vaziyetçe tagayyür etmesiyle olabildiği gibi, başka bir sebeple olması da mümkündür" deriz. Hakikat-i hal anlaşılmadıkça, başka bir sebebin imkansızlığına kati olarak hükmedemeyiz. Her halükarda bu ayrılma Hâlik'ın kudretinin tesiriyledir ve sizin mucip sebepler kabul ettiğiniz şeylere biz âdi sebepler nazarıyla bakarız. Yani onların hiçbiri hakiki mucip ve müessir değildir. Ancak o tür sebeplerin vücudu anında sonuçları var etmek üzere âdet-i ilahiyenin cereyan etmekte olduğunu itikat eyleriz.

Sonuçları sebeplere izafe ettiğimize bakarak, bizler de sizin gibi sebeplerin bittabi müessir olduğu itikadındayız zannetmeyin. Hayır! Bilakis bizler, yukarıda ihtar edildiği üzere, "Şu alemde âdetullah, sonuçların her birini hususi bir sebebin vukuu zamanında ihdas etmek üzere caridir. Hatta eğer dilese, sebebi halk eder de sonucu halk etmez. Yahut sebebi halk etmeksizin sonucu halk ediverir." deriz ve o şekilde itikat ederiz.

Buna göre, zahiri sebepler hakikatte müessir değildir; sonuçların vücudu ancak Hâlik Teâlâ'nın halk ve icadıyladır. Binaenaleyh mezkur sıfatların mevsuflarından ayrılabilmesi için lüzum görülen zamanın da bir adi sebepten ibaret olduğunu kati surette bildiğimizden; "Hâlik Teâlâ irade buyursa, bu ayrılmayı bir lahzada husule getirir, uzun zaman geçmesine hacet olmaz" deriz.

Mesela, sizin "Bir demir parçası filan sıvıda bir müddet bırakılsa, atomların vaziyeti tagayyür ettiği için, hususi sıfatı olan 'yumuşayıp dövülmesi' zail olarak 'kırılıp parçalanması' vasfı peyda olur. Fakat bunun böyle olması için muayyen bir zaman geçmesi lazımdır. Daha evvel bu tebeddül vuku bulamaz. Ve tayin olunan müddet geçmek şartıyla mezkur sıvı bittabi müessir olup arz olunan tebeddülü hakikaten muciptir" dediğinizi işiten Müslümanlar derler ki:

Bu tebeddül, bir sıfatı yok edip diğer sıfatı var etmesi cihetiyle -gerek atomların vaziyetinin tagayyürü, gerek bizim bilmediğimiz başka bir şeyin dahli ile olsun- Hâlik Teâlâ'nın masnuudur. Ve o mezkur sıvı, vaki olan tebeddülün tabii müessiri ve hakiki mucibi değildir. Vakıa, bir müddet sıvı içinde bırakma keyfiyeti tamam olduğunda, hakiki müessir olan Sâni'-i Kadim demir parçasında öyle bir tebeddül ihdas etmeyi âdet eylemiştir. Lakin o kadar zaman geçmesi, vaki olan tebeddülün hakiki şartlarından olmayıp, Sâni'-i Teâlâ dilese onu bir lahzada dahi ihdas edebilir. Hatta asla sıvı içinde bekletilmeyen demiri de o hale getirir. Ve eğer murad buyuracak olsa, sıvı içinde bırakılıp da kafi müddet geçtiği halde tebeddülü husule getirmez.

Keza ateşin muayyen cisimleri yakması, suyun hararet izale etmesi hakkında da bizim kelamımız böyledir. Yani bunların hiçbiri bittabi müessir değildir. Sebeplerden neşet eden hususi sonuçları -adi şartların bir araya gelmesi halinde- Hallâk-ı Müteâl sebeplere bağlı olarak halk ve icat buyurur. Allah Teâlâ, sonuçların menşei olan sebepler bulunmadan sonuçları halk etmeye kâdir olduğu gibi; tam menşe mevcut olup da hiçbir mani olmadığı halde, sonuçları var etmemeye dahi kâdirdir.

Müslümanlar İndinde İlliyet Mefhumu: Allah'ın Halk Etmesi ve Âdetullah

Arz olunduğu üzere, hiçbir şeyin tabii müessir olmayıp her sebep ve her sonucun doğrudan doğruya Hallâk-ı Ekvân'dan sadır olması hususunu itikat etmemize sebebin ne olduğunu soracak olsanız, şu şekilde cevap veririz:

Bu hususa dair başlıca iki burhanımız vardır ki hiçbiri söz götürmez.

Evvela, şu alemde var olan şeylerin cümlesini halk ve icat ile Allah Teâlâ'nın teferrüt buyurmuş olmasına şahadet eden kati burhanlar, bu hüküm ve itikada bizi sevk ve irşat ediyorlar. Çünkü her şey, kendisinden neşet eyleyen eserlerde tabiatıyla müessir farz olunsa o eserlerin hâlikı olmalarını icap eder.

İlah-ı Alem'in gayrisinin hâlik olmasının ise muhal bir şey olduğu anlaşıldı.

Hususen mezkur eserlerde mükemmellik ve intizam müşahede edilmektedir. Aklıselim de şahadet ediyor ki, mükemmel ve muhkem bir tarzda eserler ibda eylemek, ilim, iktidar, irade ve ihtiyar sahibi olmaya bağlıdır.

Cemadat kabilinden şeylere bu âlî sıfatları isnat etmeye ise hiçbir akıllı kani olamaz.

Mesela, nice acayip tekevvünleri muhtevi olan nebat nevine bakalım, ne görüyoruz: Birçok kökü olan bir gövde üzerinde nihayetsiz dallar ve yapraklar, birtakım çiçekler, tohumlar, çekirdekler, meyveler, bunların husulüne medar olacak tenasül uzuvları, efkara hayret verecek mertebede şekiller, renkler, tatlar ve hassalar!

Bunların hepsi ne ile husul buluyor? Toprak, su, hava ile değil mi?

İşte İslam dini üzere bulunan beşer taifeleri akıllarını başlarında tutarak diyorlar ki:

"Bu harika mükevvenat, ilim, hikmet, tedbir, kudret sahibi bir Hâlik'a muhtaç olup dururken, bu sıfatların hepsinden hâlî bulunan toprak, su ve havanın yarattığı şeylerdir diyerek cinnet ilan edemeyiz. Ve selim fıtrat üzere kalan hiçbir akıllıdan böyle bir söz beklemeyiz."

Evet! Onlar akıllarını başlarında tutarak ve düşünebilme kabiliyetlerini zayi etmeyerek böyle diyorlar. Bu kainatın ve alemin bütün zerrelerinin halk ve icadını; tenevvülere ve tahavvüllere kabiliyetli olarak alemin maddesini yoktan var eylediği geçen delillerle sabit olan, Sâni'-i Alîm ve Fâtır-ı Hakîm Hazretlerine ihale ve isnat ediyorlar.

Mütercim: *Müellifin bu istidlali pek makuldür. Çünkü hakiki tesir, yaratmaktan başka bir şey değildir. Yaratmak ise insanın bile işi olmadığı yukarıda izah edildi. Şuur ve idrakten hâlî bulunan cemadatın işi olmayacağı evleviyetle sabit olur. Hâlikiyet şöyle dursun, su ve toprak türü şeylerin Hâlik'ın halk etme-*

sinde şartıyet ve rükniyet tarikiyle de hakiki tesirleri olmadığına Ra'd suresinin evvelindeki "Dünyada birbirine komşu parçalar, üzüm bağları, ekinler, dallı veya dalsız hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanmaktadır. Bununla beraber yemede biz onların bazısını bazısından daha üstün, daha kaliteli kılarız." (Ra'd, 4) ayeti delalet ediyor. Çünkü mezkur ayette yeryüzünde nihayetsiz meyvedar ağaçların ve maişet kaynağı hububatın vücudu beyan olunduktan sonra, "Bunların cümlesi bir su ile sulandığı halde türlü türlü meyveler ve mahsuller zuhur ediyor" buyurulmuştur. Beyzâvî diyor ki: "Bu da Sâni'-i Hakîm'e delalet eden şeylerdendir. Zira asıllar ve sebepler aynı olmasına rağmen, türlü türlü neticeler zuhur etmesi, ancak Kâdir-i Muhtâr bir zatın tahsisiyle olur."

İkinci olarak, Hallâk-ı Müteâl'in bu teferrüdünden sarf-ı nazar olunsa, hususi eserlerin menşei olan şeyler nazar-ı itinaya alınarak hakikatleri düşünüldüğünde, onların bizzat o eserleri mucip olmadıkları pek kolay anlaşılır. Çünkü akıl bu icabı kabul etmeye asla bir sebep bulamıyor.

Mesela, hararetin karı eritme hususiyeti, bürudetin suyu dondurma hususiyeti neden onların icabı oluyor diye sorulan suale karşı, akıl onların mahiyet ve hakikatlerini mülahaza edip iktiza sebebinin ne olduğunu tayin edemez.

Halbuki her cismin zaruri olarak mekan kaplamasının sebebini ve birkaç cismin iç içe girerek tek bir mekana hulul etmelerinin imkansız olmasının mucip sebebini tayinde akıl asla tereddüt etmiyor.

Binaenaleyh Müslümanlar sizlere hitaben "Hararet eritmeyi ve bürudet dondurmayı iktiza ediyor da, neden bilakis hararet dondurmuyor, bürudet eritmiyor" diyecek olsalar ne cevap verebilirsiniz?

Vereceğiniz cevap, "Hararet ve bürudetin tabiatları böyle iktiza ediyor" demekten ibaret değil midir? Fakat aşikardır ki bu cevap ikna etmeyeceğinden, sabık suali tekrar ile "Niçin tabiatları bunun aksini iktiza etmiyor" demeye hakları vardır. Vakıa, siz de buna karşı "Çünkü hararet cisimdeki iltisak kuvvetini zayıflatıyor. Bürudet ise onu kuvvetleştirme hususiyetine maliktir" diyebilirsiniz.

Ancak bu sözünüz dahi sabık suali def edemeyip sual henüz aynen geçerlidir. Zira "Hararet cisimdeki iltisak kuvvetini neden zayıflatıyor da kuvvetleştirmiyor?"

Keza "Bürudet onu neden kuvvetleştiriyor da zayıflatmıyor?" diye kaziyenin aksinin imkanı yollu sual kapısı bununla kapanmıyor.

Evet! Daha birkaç mertebe fennî izahlardan geri durmayarak, her şeyi tabiata bağlamaya uğraşacaksınız. Lakin kaziyenin aksinin imkanına dair olan sual yine ortada görünecek. Nihayet, her birinin kendine mahsus bir hususiyet kesbetmesinin, tahsis eden bir zatın tahsisiyle vaki olduğunu itiraf ile sözü oraya bağlamaya mecbur olacaksınız.

Müslümanlar da o vakit muzafferiyet kazanıp size diyecekler ki: İşte sizi hakikati itirafa mecbur eyleyen o "tahsis eden" zat, alemin maddesinin mucidi ve beni ademin rezzakı olan ve bizlere mabudiyetini tanıttıran Allah Zülcelal Hazretleridir. Zat-ı ulûhiyeti arz olunan sıfatlarla muttasıf olarak, bir Sâni'-i Kadîm-i Muhtâr ve Muktedir-i Azîm olup ilahi hikmetine tâbi iradesine göre sebepler yaratır ve eşyaya mütenevvi hassalar verir.

Zaman: Eşya İçin Âdi Şart

Bütün bu tetkiklere binaen bizler diyoruz ki: Hiçbir şeyin tabiatıyla müessir olmadığı ve hakiki tesirin ancak Allah Teâlâ'nın yaratmasından ibaret olduğu kesinleşince, müşahede olunan eserlerin husulü hakkında zaruri şartlardan zannolunan şeylerin her birinin sadece adi bir şarttan ibaret olduğu vazıh surette anlaşılır. Bu halde, hayli müddet geçmesine bağlı olduğu iddia edilen eserlerin Allah'ın kudretiyle bir an içinde husule gelebilmesinin kabul edilmesi iktiza eder. Çünkü kati burhan ile sabit oldu ki ilahi kudret mahlukatın kudretlerine benzemeyip kadim ve mükemmeldir. Öyle mükemmel bir kudretin, tesir hususunda zaman ve mekan gibi tamamlayıcı sebeplere muhtaç olması tasavvur edilebilir mi?

Vakıa bizim kudretlerimiz haddizatında nakıs olduğundan, kesbedeceğimiz fiiller aradan zaman geçmedikçe vücut bulamıyor. Fakat şiddet ve zaaf cihetiyle vuku bulan farklılık hükmünü icra ediyor da, şedit kudretin eseri kısa zamanda, zayıfın eseri ise nispeten uzun müddette husul buluyor.

Hem de ilahi kudret tesirde zamana muhtaç bulunsaydı, masnuat içinden ince sanat eseri olan, cesim olan, şekilleri, terkipleri ve hususiyetleri çok olan şeylerin tekevvünü, arz edilen bu hususları haiz olmayan şeylere nispetle daha ziyade zaman geçmesinden sonra olabilmeliydi, değil mi? Lakin öyle olmadığı meydandadır.

Çünkü görüyoruz ki evvelki neviden mesela bir nebat kısa müddet zarfında tekevvün ediyor da, ikinci neviden olan nebat o kısa müddetin ancak pek çok kat ziyadesinde vücut buluyor. Bu ise son derece vuzuhla delalet ediyor ki: Allah Teâlâ'nın masnuatı icat buyurmasında uzun zaman geçmesi hakiki şart olmayıp, dilediği gibi müddeti kısaltır veya uzatır. Zira işi çok olan şeyler az vakit zarfında vücut bulurken -Sâni'leri hep bir olduğu halde- işi daha az olan şeylerin uzun müddete bağlı olduğunun iddia edilemeyeceği aşikardır.

Bizler, müessir olan sebeplerin, hatta zaruri olduğunu iddia ettiğiniz zamanın dahi sonuçlarda asla hakiki tesiri olmayıp, adi sebepler kabilinden olduklarını kabul eylediğimiz için, biz sonuçların harikulade olarak peyda olduklarını itikat ederiz zannetmeyin. Çünkü bizler buna kani değiliz. Yalnız "Sonuçların sebeplere bağlı olması keyfiyeti adi bir şarttır. Zamanın geçmesi de adi bir şarttan ibarettir" diyerek, bunlara hakiki tesir verilmesini reddede-

riz. Vaki olan bu keyfiyetin aksi muhal bir şey olmadığından, ilahi kudret ile harikulade şeylerin vukuunu kabul ederiz. Harikulade şeyler ise nadiren bir hikmete binaen, yahut bir peygambere mucize veya bir veliye keramet olarak vaki olur deriz. Nasıl ki aynen müşahede edilip, tevatüren naklolunduğu üzere, nübüvvet davasını ve risaleti ilan buyurduğu esnada Nebi-yi Zişan Efendimizden mütenevvi mucizeler zuhur eylemiştir.[149]

Bu maruzat burada tamam olduğundan, hakikatlerin nişanesi olan ifadelerimizi nazar-ı itinaya alan maddecilere hitaben deriz ki:

Geliniz sizinle şu alemin maddesi denilen şeyi mülahaza edip müştemil olduğu garip suretleri ve tahavvül etmekte olduğu acayip halleri gözümüz önüne alalım da insaflıca ve müdakkikçe düşünelim. Bakalım acaba şu görülen harikaların ve sayısız acayipliklerin, maddenin ve atomların ihtizazlarının eseri ve mütekabil tesirlere medar olan devirlerin tabii neticeleri farz edilmesi mi yaraşır? Yoksa bir Sâni'-i Kadîm ve Kâdir-i Hakîm'in sanat eserleri olduğunu ve onları dilediği gibi tahsis edip, irade ve hikmeti iktizasınca son derece muhkem, mükemmel, muntazam olarak ibda ve tekvin eylemiş olduğunu ve onların ilahi kemâlâtına apaçık şahitler olduğunu kesin olarak bilip inanmak mı icap eder?

Hiç şüphe etmeyiniz ki, basiret gözlerini açan teemmül erbabına, bu kudret ve hikmet eserleri vasıtasıyla, Sâni'-i Teâlâ'nın azametinin ve ilahi sıfatların mükemmeliyetinin, akılların idrakinden ve fikirlerin ihatasından pek yüksek olduğu aşikar olur. Aklen mümkün olan şeyler ne kadar cesim ve ne derece hayreti muçip ve muhkem olsalar ve ne çok sırları ve incelikleri muhtevi olsalar, yine Allah Zülcelal'in azametine kıyasla hiç mesabesinde kalırlar.

Elhasıl, kainatı tetkik edenlere aşikar olur ki, varlıklar madde ile müddetin tesirleri sayesinde vücut bulacak şeyler değillerdir. Alemi icat ve idare, ancak Vâcibü'l-Vücûd'un kudretinin kabzasında olup zat-ı ulûhiyeti her şeye kâdirdir ve ilahi hikmetlerine bir had tayininde akıllıların akılları ve hakîmlerin fehimleri acizdir.

Subhan Teâlâ'nın şanı ne yücedir ve saltanatı ne mükemmeldir!

Felekî Deliller

Evvela, yıldızlar alemine ve gök cisimlerine nazar edelim:

Malumdur ki, astronomi kitaplarının iktibas ettiği üzere, yıldızların her biri bir hasiyet ve vaziyet ile hususiyet kesbeylemiştir ki birinde bulunan hasiyet ve vaziyet diğerinde bulunmaz.

149 *Mütercim:* Bu hususa dair nafi izahat takdim edilmiş olmakla burada sözü uzatmaya hacet kalmamıştır.

Onların bazıları pek küçük, bazıları pek büyüktür. Hatta yerküre ona nispet edildiğinde, çapı bir zira ve belki daha ziyade olan bir küreye nispetle bir kum tanesi kadar ancak olabilir. Evet! Küremizin çapı 7.912 ve ekvator çevresi 24.899 mildir; Güneş'in çapı 852.580 ve çevresi 2.678.500 mildir. Bu halde Güneş'in cirmi yerkürenin cirmine nispetle 1.259.700 defa büyük olur.[150]

Yıldızların bazıları bize yakın olup bazılarının ise milyonlarca mil mesafe uzaklığı vardır. Bazı yıldızların günü ve senesi, bizim alemimizin gününden ve senesinden daha kısadır; bazısının ise çok fazla uzundur.

Hatta Zühal'in bir senesi bizim senelerimizin 29 misli olup, Uranüs'ün ise 84 ve Neptün'ün 164 küsur nispetindedir.[151]

Bazı yıldızların seyri yavaş olup bazılarının gayet seridir. Hatta Müşteri isimli seyyarenin bir saat zarfında otuz bin mil mesafe kat eylediği ispat olunuyor ki bir nefeste dokuz mil miktarı cereyan etmesi lazım gelir. Müşteri'nin mihveri etrafındaki hareketi de pek süratlidir. Hatta istiva hattındaki eczasının, yani muhitinde bulunan cüzlerin sürati 467 mil kadardır.

Yıldızların ışıkları da muhtelif olup kırmızı, sarı, beyaz ve daha başka renklere tenevvü ediyorlar. Keza Güneş ve sair sabiteler gibi ışığı kendinden olanlar bulunduğu gibi; Ay ve sair seyyareler gibi ışıklarını başka bir ziyadar cisimden istifade ile tedarik edenler de vardır.

Bir kısmının asla harareti olmayıp, diğer kısmın ise harareti pek şiddetlidir. Hatta iddia olunduğu üzere, Güneş'in harareti kamilen cemedilse yeryüzünü on bir mil irtifaında olarak kaplamış olan buz tabakasını bir gün zarfında eritmeye kifayet eder. Bu azîm hararetin küremize vasıl olan kısmı, iki küsur milyarın yalnız bir cüzünden ibaret kabul ediliyor.[152]

Gök cisimlerinin bir kısmı sabitelerdir. Onların her biri bizim güneşimiz gibi bizatihi ziya sahibi bir güneş olup kendisine müteallik bir alemde doğmaktadır. Bunların isimlerinden tevehhüm edildiği şekilde aslında hiçbiri sabit ve hareketsiz değildir.

Hareket ediyorlar. Fakat çok uzak olmaları hasebiyle pek çok asırlar geçmedikçe hareketleri anlaşılmıyor ve yekdiğerine nispetle vaziyetleri değişmiyor.

---

150 *Mütercim:* Müellifin bu bahisteki bazı hesapları meşhur malumata muvafık düşmüyorsa da, her halde esas maksada halel gelmeyeceği aşikardır.

151 *Mütercim:* Ama Utarit, devir hareketini üç ayda ikmal etmekte olup, onun senesi o kadar müddetten ibarettir.

152 *Mütercim:* Seyyarelerden bazılarının etrafında devreden birtakım seyyareler de vardır ki bunlara "seyyarenin seyyaresi" ve "peyk" denilir.

İşbu peykler de karanlık olup Güneş'ten ziya iktibas ederler. Zühal isimli seyyarenin sekiz peyki vardır. Ayrıca etrafında bir de cesim ve ziyadar halka vardır ki "Zühal'in mührü" denilir.

Müşteri dört, Uranüs sekiz, Neptün bir peyke malik olup, Ay da yerkürenin peykidir. Ve uzaklığı 377.000 kilometreye müsavidir.

Seyyarelerimizin içinde Utarit gibi Güneş'e pek yakın ve Neptün gibi pek ziyade uzak olanlar da bulunur. Bu uzaklık yakınlık, zamanın geçmesiyle artar.[153]

Bu tür yıldızlar içinde tagayyür edenler de vardır ki bunların ziyası gah artar, gah eksilir. Bunların bazısı vaktî olup bir müddet zuhur eder, ondan sonra gözden kaybolup bir daha avdet etmez.

Yıldızların ziyalarının bize vusulü de pek ziyade muhteliftir. Hatta tahakkuk etmiştir ki birçok yıldızın ziyaları bize seneler, belki birkaç yüz senelerden sonra vasıl olur. Halbuki güneşimizin bize doksan milyon milden ziyade uzaklık mesafesi varken, ziyası sekiz dakika ve birkaç saniye zarfında erişir.

Yıldızların bir kısmında sakin ahali bulunduğu zannediliyor, diğer kısmında ise böyle bir zanna imkan yoktur.

Yıldızlar, kuzey, güney, orta, gece, gündüz kısımlarına da inkısam ediyorlar. Bazılarının ziyadar vechi bir müddet genişler, sonradan daralır. Diğerleri ise böyle olmaz. İçlerinde küsufa uğratan ve küsufa uğrayanlar ve daha birçok kısımlara inkısam edenler vardır.

Bunların hepsi sizin itikadınızca umumi cazibe kanunuyla fezada duruyorlar. Fakat ihtimal ki orada durmaları Halik Teâlâ'nın icra buyurmakta olduğu kevnî kanunlardan bir başka kanun ile oluveriyor.[154] Her biri burçlar ve menzillerde inzibat ve intizam üzere seyrediyorlar. Bu seyir ve intikalleri ile birtakım muhtelif hareketler ve mütenevvi devirler teşkil ediyorlar ki o vasıtayla vakitler zapt olunur. Ve saatler, günler, aylar, yıllar bilinir. Ve dört mevsim vücut bulur.

Ey akıllılar! Akıllarınıza hayret veren şu tertibat, cümlesinin merciinin bir Kâdir-i Muhtâr olduğuna şahadet etmiyor mu?

Nebatat, hayvanat ve madenler, elhasıl bütün faydalı mahlukat, gök cisimlerinin ışıklarının hararetiyle neşvünema bulur ve muhtaç oldukları münasip gıdalar onların vasıtalarıyla hazırlanır. Bunlara dair olan acayip sırları tafsile -bilirsiniz ki- beşer kudreti kafi değildir. Bu bapta lisanlarımız aciz olduğu gibi, efkarımız dahi cılız ve şaşkındır, basar kuvvelerimiz ise külliyen aciz ve zayıftır.

Şu feza varlıklarının aslî maddede müsavi oldukları kabul edildiğine göre ve madde ise hiçbirinin diğerlerinden bir hasiyet ve vaziyet ile hususiyet kesb etmesini iktiza etmediğine göre, bunların her birinde muhtelif hususiyetler peyda eyleyen ve bu acayip nizam üzere tertiple onları mahlukatın maslahatlarına göre azîm menfaatleri müştemil kılan kadim müessirin, marifet, irade,

153 *Mütercim:* Bu hal kuyruklu denilen seyyarelerde vaki oluyor.

154 *Mütercim:* Şimdi bahsimiz buna müteallik olmayıp bedii nizam üzere durmalarını mülahaza etmemiz kafidir.

tedbir ve tasarruf sahibi olmayan maddenin atomları ile onların daimi ihtizazlarından ibaret kabul edilmesi asla makul olamayacağından; bütün kainatı bu şekilde ibda eyleyenin ancak Sâni-i Alîm ve Fâtır-ı Hakîm olan Rabbülalemin Hazretleri olduğu zaruretle sabit olur.

Atmosfer Alemindeki Deliller

Biraz da atmosfer ile onun muhtevi olduğu varlıklara bakalım:

Evvelemirde havayı hissediyoruz ki burun yoluyla içine ve akciğerine dahil olarak kanını temizlemesi sebebiyle insanın ve hayvanın hayatı onunla olduğu gibi, nebatın da hayatı onun bazı kısımlarını emmekledir. Her şeyden ziyade ona ihtiyaç bulunduğundan, hava gayet çok ve kolayca alınabilir olarak icat edilmiş. Bu ameliyenin süratli olabilmesi için tasavvur edilen en mükemmel şekilde havayı tedarik aletleri hazırlanmıştır.

Allah'ın cari olan hikmeti gereği, hep böyle kendisine şiddetle umumi hacet olan şeyleri bolca ve kolayca elde edilebilir buluyoruz. Çünkü havadan sonra, gerek ihtiyaç ve gerek bolluk itibariyle su ve sonra gıda geliyor. Devalı kökler, ziynet taşları ve sair nadiren muhtaç olduğumuz şeylerin mevcudiyetlerini, ihtiyaç ve lüzum nispetinde az ve nadir olarak görüyoruz.

Atmosfer alemindeki rüzgarları da mülahaza edelim. Onların faydası; muhtelif olması; cihetlere, mevkilere ve mütenevvi hallere tahavvülü ve devridaimi dikkate şayandır. Rüzgarların doğu, batı, kuzey, güney ve bunların aralarında mutavassıt; keza nemli, kuru, sıcak, soğuk, şiddetli, zayıf, gece, gündüz kısımları vardır.

Hususi vakitlerde muntazaman esenler ve asla intizamı olmayanlar; keza seyrinde yavaş olanlar ve saatte 7 milden 91 mile kadar süratli olanlar bulunur. Nadiren 120 mili aşan rüzgarlar da vardır. Kasırga çeşitleri bunların çarpışmasından peyda olur.

Rüzgarların, yeryüzü sakinlerinin menfaatlerinin husulü için zahiri sebepler oldukları meydandadır. Zira onlar vasıtasıyla yağmur yağacak mevkilere bulutlar sevk olunur. Erkek uzuvlardan dişi uzuvlara telkih maddesi nakledilerek meyveler telkih olunur. Vaki olan hararet taltif ve tadil olunur; havalar tecdit edilerek ruhlarımız rahatlatılır. Yine onlarla deryada sefineler sevk edilir; nebatatın tohumları yeryüzü sathına neşrolunur. Bunlardan başka daha çok faydaları olup, bazılarını ancak havas bilirse de ekserisi avamın da malumudur.[155]

155 *Mütercim:* Zuhur eden şiddetli rüzgarlar ile bazen karada ve denizde hasarlar vuku bulmakta ise de, "Allah'ın buyruklarını umursamayan şu insanların kendi tercihleri ile yaptıkları işler yüzünden karada ve denizde (bütün dünyada) bozukluk ortaya çıktı, nizam bozuldu. Doğru yola ve isabetli tutuma dönme fırsatı vermek

Atmosfer alemindeki bulutları da unutmayalım. Nedir o acayip sanat ve garip tekevvün! Dağlar gibi görünen o cisimler, kendilerini havanın taşıyabileceği ve rüzgarların icap eden mevkilere nakledeceği bedii bir tarz üzere yaratılmışlardır.

Bulutlara refakat eden gök gürültüsü, yıldırım, şimşek gibi hadiseleri de nazar-ı dikkatten uzak tutmayalım. Bunların hikmeti -zannedildiği üzere- ziyanın hararet, dalgalanma hareketleri ve gök gürültüsünün titreme hareketleri vasıtasıyla bulutlardaki suları ayrıştırmaktır.

Bununla beraber, o vasıtayla badiyelerde sakin olanları yağmurun düştüğü mevkilere delalet de hasıl olur.

Havanın bürudeti sebebiyle karın vücut bulduğunu da görüyoruz. Karların ekserisi dağlara yağar ki hayli müddet kalsın ve tedricen eridikçe dağlar suları içlerinde olan mahzenlere çeksinler de mahlukatın menfaatleri için oralarda biriken suları sonradan pek çok menfezlerden ihraç eylesinler. Bu vasıta ile akan membalar ve nehirlerin suları yazın uzun müddetinde hayvanları sulayıp iaşe ediyor ve yeryüzünde bahçeler ve bostanlar husule getiriyorlar. Eğer bulutlardan yalnız yağmur yağacak olsaydı, membaların ve nehirlerin daima akmasına kafi olabilecek sularla dağların mahzenleri dolmaksızın dağların üzerlerinden süratle akıp giderlerdi.

Atmosferdeki varlıklar pek çok olup, bunların hakikatlerine ve sırlarına dair kütüphaneler dolusu kitaplar olduğu malumdur.[156]

Artık bunları bırakıp da biraz ziyadan bahsedelim. Çünkü onun uzama yayılma hareketlerinin fezada olması hasebiyle atmosfer varlıkları arasında zikredilmesi münasiptir.

Ziyanın müştemil olduğu acayip kanunlar o kadar çok ve tetkike muhtaçtır ki müstakil bir fen teşkil etmeye şayandır. Mesela, ziyanın yansıması ve yedi renge dağılması acayip bir şey olduğu gibi, başka acayiplikleri de vardır. Hayvanat ve nebatatın neşvünemaları, sıhhat ve bekaları onunladır. Görünen şeyleri keşif ve göstermek ve dahi sayısız semereler hep onunla vücut bulur.

Ziyanın en garip ciheti şudur ki: Kendisi göz ile müşahede edilir ve sair eşya onunla zahir olurken, hakikat ve mahiyeti gizli kalır. Buna binaen hakikatini tayin ve mahiyetini tefsir hakkında hakîmlerin ifadeleri pek karışıktır. Meşhurlarınızın en büyüğü diyordu ki: "Ziya, ışık veren cisimden intişar eyleyen pek küçük zerrelerden ibarettir." Fakat sonraki hakîmler bu ifadeyi va-

---

için, Allah, yaptıklarının bazı kötü neticelerini onlara tattırır." (Rum, 41) ayet-i kerimesinin işar eylediği üzere, küfranı nimet eyleyen bazı kulları tedip ve tenkil ve sairlere de ibret olacak kahır ve intikam eserlerini göstermesi ve hatırlatması şeklindeki ilahi hikmetine binaen bazen vuku bulan musibetler de alemin umumi maslahatlarına muvafakatten hâlî değildir.

156 *Mütercim:* Yağmur vesairenin tekevvün keyfiyetlerine dair şer'î nasslar ile fennî keşiflerden ileride enine boyuna bahisler ifade olunacaktır.

zıh delillerle çürütüp, ziyanın hakikatini bütün varlıklara sâri olan esir maddesinin atomlarının ihtizazlarından ibaret kabul ettiler. Fen erbabının çoğu, şimdi bunu kabul ediyorlar. Ve sizler de buna binaen söz sarf ediyorsunuz.

Fakat bu tefsir ve tahkikiniz de asla münakaşa götürmez değildir. Hatta buna dair de şöyle kuvvetli bir sual sorarız:

Şu esir atomlarının hareket ve ihtizazı birkaç arşın kalınlığında billur levhalarının içinden geçerek diğer tarafa nüfuz ediyor da, mesela bir tarafına siyah mürekkep sürülüp karartılan incecik bir billurun içinden geçemiyor. Güya önüne bir dağ konulmuş veya surlar bina edilmiş gibi ziya mezkur camın diğer tarafına geçemez oluyor. Acaba sebep nedir ki o kadar kalın ve sert olan levhanın içinden geçiyorken, bu ince tabakayı geçmekten aciz kalıyor?

Siyah renk, atomların hareketlerinden ibaret olan ziyayı, tabiatı sebebiyle iptal ediyor denirse, cevabında deriz ki:

Evet! Hallâk-ı Müteâl'in halk ve icadına müstenit olarak öyle bir sebebiyet olmasına biz de bir mani görmeyiz. Fakat ziyanın hakikati iddia eylediğiniz hareketten ibaret olduğu takdirde, şurasını ikna edecek bir surette beyan etmeniz icap eder ki, neden atomların o hareketleri sert ve kalın bir levhanın içinden geçiyor da, ince bir tabakanın içinden geçemiyor?

Siz bu suale karşı, "Siyah renk ışığı emiyor da, onun için geçemez" diyorsunuz. Lakin atomların hareketinden ibaret olan ziyayı rengin emmesinin manasını akla kabul ettirecek vazıh bir ibare ile ifade edebiliyor musunuz? Hayır! İşte fenniniz burada nihayet bulup kalıyor. Hangi şey tetkik olunacak olsa, hakiki bir mucip ve kati bir tahsis eden bulup ortaya koyamıyorsunuz.

Alınız size bir itiraz maddesi daha:

Sanayide maharet kesbedenler bir yağ icat etmişlerdir ki o yağ birkaç dakika güneş ışığına arz olunduğu takdirde gece karanlığında uzun müddet ışık veriyor. Ziyanın sabık tefsirine göre, bunun sebebini izah için "Karanlıkta o yağdan kaynaklanan hareket ve ihtizaz, ışığın yansımasından dolayıdır" diyeceksiniz. Fakat Güneş'ten kaynaklanan aslî hareketler ondan inkıta etmiş ve ayrılalı beri birçok saatler geçmiş iken, sonradan kendisinden neşet eden hareketlerin devam etmesine ne mana verebilirsiniz? Bu keyfiyet, yansıma kanununun muktezasına muhalif bir hareket değil midir?

İşte bu hususa dair de vazıh bir izahınız var ise beyan ediniz.

Elhasıl, bu sualler fen erbabının zihinlerine gereği gibi durgunluk verecek şeylerdir. Gerçi bizler, ziyanın hakikatini bu şekilde tayininizi iptal etmek azminde değiliz. Evet! Mümkündür ki bu iddianız sahih olsun. Defalarca ihtar edildiği üzere, bizim esir maddesini ve ihtizazlarını inkar etmeye bir mecburiyetimiz yoktur. Yalnız bunların hepsi hâdis şeyler olup, mevcudiyetleri takdirinde Allah'ın tasarrufu altında ve ilahi masnuat dahilinde bulunmaları burhanlar muktezası olduğundan, bizler bu sahih itikadı muhafazadan geri durmayız.

Bu maruzattan maksadımız, en ziyade katiyetini itikat etmekte olduğunuz şeylerin bile yakîn derecesine baliğ olmadıklarını haber vermektir.

Hülasa-i kelam, hakikat ve menşeleri bilinip tayin olunsun yahut bizlere göre meçhuliyet üzere kalsın, işbu atmosfer varlıkları dahi ilahi kudretin delilleridir.

Bunların her birini bir cihete ve keyfiyete tahsisle onlarda en mükemmel sanat ve en tam ibda üzere umumi menfaatleri tesis edip iyileştirerek, kuru yeryüzünü imar ve ihya edip sakinlerini ıslah eden ve nemalandıran ve görünen şeyleri gözlerine gösterecek sebepleri ifa buyuran Sâni'-i Alîm ve Habîr ve Fâtır-ı Hakîm ve Kadîr Hazretleri dururken; kainattaki bütün harikaların, maddedeki atomların hareketinin eseri olması, yahut tesadüf veya tabiat eseri olması, yahut manası müphem, tefsiri muğlak birtakım kelimelerin mevhum medlullerinden bir şeyin şu varlık alemindeki harikaların mucit ve müessiri kabul edilmesi, akıl ve fıtrata daha muvafık mı zannolunur? Heyhat!

Yeryüzü Coğrafyasından Deliller

Yerkürenin ve tabii coğrafyanın müştemil olduğu cemadat, nebatat ve hayvanat alemine dahi nazar edelim:

Deryaları görürüz ki onların yüzölçümü yeryüzü sathının dörtte üçüne baliğ oluyor. Yeryüzü sathı, yani kara olan mahal, yüz kırk dört milyon ve 712.000 mil karedir.[157]

Deniz, sudaki çeşit çeşit milletin meskeni ve deniz cevherlerinin membaı olup gıda, deva ve ziynet nevinden pek çok şeyler onda tekevvün etmektedir.

Karanın müştemil olduğu dağlar, tepeler, vadiler, düzlükler ve birtakım sarp boğazları ve kumsal yerleri; "orman" tabir edilen sarmaşık ve gayet gür ağaçlık mahalleri; "kayalık" denilen toprağı taş gibi katı ve sert bayırları; "tepe" tabir olunan yekpare bir kayadan ibaret yahut sivri tepeli ve sarp olarak etrafından münferit bulunan dağları; keza muhtelif ağaçlarla dolu bahçeleri müştemil olduğu gibi, büyük ve küçük bütün hayvanatı da müştemildir ki onlar cinslere, nevilere ve sınıflara göre hususi mekanlarda neşvünema ederek sakin olurlar.

Denizin derinlikleri nihayetsizdir. En ziyade derin olan mahalli tam olarak bilinememiştir. Bazı mahallerinin dokuz mil kadar derinliği bulunduğu takdir olunmuş ise de, kati bir karar henüz verilmiş değildir.

157 *Mütercim:* Kadimde meşhur olan kavil budur ki buna binaen "meskun dörtte bir" tabiri şayi olmuştur. Ama aslında kara olan mahal üçte birden ziyadedir.

Med-cezir keyfiyeti, denizin yüzeyindeki ve altındaki akıntılar[158], dağlar gibi birbirine çarpan dalgalar ve kuzey kutbunda yüzmekte olan buzdan müteşekkil yüce dağlar, denizlerin acayipliklerindendir. Denizin tuzlu olmasının da pek hikmetli bir tedbir olduğu aşikardır. Çünkü denizde tuzluluk olmasaydı suları kokup bozularak hars ve neslin helaki lazım gelirdi.

Allah'ın kudretiyle denizlerin de beşer nevine hizmetkar olması hasebiyle mütenevvi binekler üzerinde deniz yolu ile gidiyorlar ve muhtelif rüzgarlar ile (yahut buhar kuvvetiyle) her tarafa seyahat ediyorlar. Denizin derinliklerine ve diplerine dalıyorlar.[159]

Keza karayı teşkil eden kısımları ve onda tekevvün eden şeyleri görüyoruz.

Evvela, dağlar nazarlarımıza çarpıyor ki onlar nebatat ve hayvanatı sulayan suların mahzenleri; vahşi hayvanlarla kuşların meskenleri; yakılacak ve binalarda ve aletlerde istimal edilecek nihayetsiz sağlam ve yüksek ağaçların yetiştiği yerler oldukları gibi, meskun mekanların korunaklarıdır, yani meskun bulunan diyarı soğuk ve sıcak rüzgarlardan korurlar.

İçlerinden bazıları nebatat ve çiçeklerle donanarak ihtişam ve taravet manzaraları teşkil ediyorlar. Fakat bazıları da çorak yani çıplak dağlardır ki yağan yağmurlar toprak kısımlarını soyarak, kayalar ve taşlardan ibaret kalmış ve etlerden tecrit olunan kemik iskelete dönmüşlerdir.

O tür taşlar ise kaleler ve binalar inşaatında kullanılarak imar maddesi yapılmaktadır.

Dağların bir kısmı da volkan dağlarından ibaret olup daima kaynar sular fışkırtıyor ve karanlıklar içinde afakı aydınlatıyor.

Elhasıl, dağların da acayip harikalarına nihayet bulunmaz. Ancak sadedimizde arz olunan icmali mülahaza etmek kafi görülür.

Sonra, ibret nazarlarımız vadilere yöneliyor ki onlar en iyi ağaçların ve türlü türlü çiçeklerin ve semerelerin yetişme ve hasat mahalli olup ferah, sürur ve gönül inşirahı hasıl ediyor. İçlerindeki çiçekli bahçeler ve meyveli ağaçlar, dereler, akarsular ve şelaleler arasında müşahede olunan gölgelikler, tatlı sulara eşlik eden bülbül ve güvercin sesleri ve nağmeleri ruhlara sefa bahşetmektedir, ahuların manzarası canlılık ve ferah sebebidir. Binaenaleyh vadiler nimet cenneti addolunmaya şayandırlar. Bununla birlikte cehennem yurdundan nişane olan vadiler de bulunur ki onlarda mevt ve helak sebepleri hazır olup çürümüş kemiklerden başka bir şey gözlere görünmez ve sam yelinden gayri rüzgar esmez.

---

158 *Mütercim:* Denizin yarılıp saçılan dalgası.

159 *Mütercim:* Yani bu vasıta ile ellerine sayısız menfaatler geçiyor ki "Yine O'dur ki denizi sizin hizmetinize verdi ki oradan taptaze et yiyesiniz ve takınıp kuşanacağınız zinet eşyası çıkarasınız. Denizde gemilerin suları yara yara akıp gittiklerini görürsün. Bütün bunlar Onun lutfedeceği nasibi aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir." (Nahl, 14) ayetiyle bundan dolayı, verilen nimete şükran îfâsı gerektiği ifade buyurulmuştur.

Cava yakınlarındaki "Ölüm Vadisi" gibi. Evet! Orası öyle dehşetli bir vadidir ki ateş gibi kızmış kumlardan ve hayırsız yerlerden ibaret olup nebat ve hayvandan eser yoktur. Orada ne bir vahşi in tutar ve ne bir karınca meydanda gezer. Hangi bir canlı o semte uğrasa, hemen kızıl ölüm ona tesir eder. Binaenaleyh etrafı hayvan kemikleri ve haşere ölüleri ile dolmuştur.

Bu halin menşei, orada münhasıran bulunan bir nevi zehirli ağacın şiddetli ve seri tesirlerinden ibaret sayılıyorsa da; daha doğrusu, o vadinin civarındaki volkanın bu tesirlere sebep olması gerektir. Çünkü onun menfezlerinden pek külliyetli bir şekilde zehirli hava çıkmasıyla hayvanları helak edip nebatatı yakacağı tabiidir.

Fesubhanallah! Bir vadiyi nimet yurdu ve diğerini azap yurdu kılan şeyin alemdeki maddenin atomlarındaki hareketten ibaret itikat edilmesi, aklıselim sahibinden nasıl beklenir! Bu farklılık ve tezadın, Hallâk-ı Hakîm'in kudretinin tesirinden başka bir şeye atfolunması makul değildir. Hikmet ve irade sahibi Fâtır-ı Ezeli dilediği gibi tahsis eder ve harika kudreti de ona göre tesir eder. O, Alîm ve Kadîr'dir.

Sonra, mağaralar teftiş nazarından geçirilir ki onlar vahşi hayvanların sığınaklarıdır ve dağların batınlarındaki buharlardan hasıl olan teneffüs yerleridir.

Gariplikleri cümlesinden olarak, yazın soğurlar da dahillerinde bulunan sular donar ve kışın ısındıklarından soğuğa tahammülü olmayan hayvanlara sığınak olurlar.

Latîf ve Habîr olan Allah ne yücedir!

Keza ölüm mağaraları da garipliklerden olmak üzere yad olunurlar ki içlerine giren canlı derhal helak olur. Çünkü onlar sönmüş bir volkanın teneffüs yeri olması hasebiyle geri kalan zehirli hava koklayanı helak eder. Demek ki mağaraların bir kısmı sığınak ve diğer kısmı ölüm yeri olarak yaratılmıştır.

Tek bir maddeden tam tezat üzere olan muhtelif nevileri husule getirmek ise ancak Hakîm-i Kâdir'in sanatı olduğu defalarca ihtar olundu.

Sonra, düz ovalar nazar-ı dikkate alınır ki onlar hayvanata gıda olacak nebatatın geçim kaynağı olan maddelerin çoğunu camidirler. Toprak cihetiyle mütenevvi olup her nevi toprak birtakım nebatatı yetiştirmeye sair çeşitlerden daha ziyade münasip ve müstaittir. Toprak tek bir nevi olsaydı, birçok nebatın vücut bulmamasını mucip olurdu.

Düz ovaların katılık ile gevşeklik arasında bulunması da maslahata muvafıktır. Çünkü taş gibi katı olsaydı, nebat yetiştirmeye elverişli olamazdı. Gevşekliği ziyade olsaydı, hayvanların ayakları batardı da ne hareket etmeleri mümkün olurdu ne de oralarda mesken tutabilirlerdi.[160]

160 *Mütercim:* "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O'dur. Haydi öyleyse siz de onun omuzları üstünde rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği rızıklardan yiyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin." (Mülk, 15) ayetiyle bu büyük nimete delalet buyurulmuştur.

Dağların kayalarını katı olarak halk edip de onları imar maddesi kılmak; ovaları da katılık ve gevşeklik arasında orta halli yaratarak ziraata şayan ve hayvanların maişetine medar kılmak, Hakîm-i Habîr ve Fâtır-ı Kadîr olan Mevla-yı Müteâl'den gayri kimin işi olabilir!

Yeryüzü varlıklarından madenler de nazar-ı dikkatimizi celbe şayandırlar ki onlar muhtelif hassaları ve farklı nevileri ve sınıfları cami olarak yeryüzünün altında tekevvün ediyorlar. Ve bu muhteliflikleriyle beraber bütün yeryüzü sakinlerinin menfaatlerine elverişli oluyorlar.

İçlerinde katı, sıvı; eriyebilir, erimeyen; dövülebilir, dövülemeyen; ağır, hafif; beyaz, siyah, kırmızı, sarı ve sair renklerde olanlar bulunuyor. Müştemil oldukları beşeri maslahatlar nihayetsizdir. İnsanların yeme, içme ve silah hususlarına, menzil ve mesken inşaatına, ziraata, deva terkibine dair aletler ve ecza hep onlardan imal olunur.

Demir bu bapta cümlesinden faydalı ve madenlerle ilgili kitaplarda beyan olunduğu üzere başka madenlere nispetle yeraltında vücudu daha hafi olduğu için, "Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda bulunan demiri de, kullanmaları ve Allah'ı görmedikleri halde O'nun dinini ve peygamberlerini, kimlerin bu kuvvet ile destekleyeceğini bilip ortaya çıkarmak için, büyük bir nimet olarak indirdik." (Hadid, 25) ayetiyle[161] Kur'an'da şükür

161 *Mütercim:* Ayetteki indirmek ifadesini, yukarıdan aşağıya indirmek manasına hamletmek de sahihtir. Zira demirden mamul beş kadar alet Hazreti Adem ile cennetten indirilmiştir. Nasıl ki mizanı Hazreti Nuh'a Cebrail Aleyhisselam getirmiştir. Fakat şu lafız "inşa ve hazırlamak" manasına da istimal olunur ve bu mananın münasebeti daha zahirdir.

Demirin müştemil olduğu menfaatler şöyle izah olunur: Alemin maslahatlarının usulü -ki tabiatı itibarıyla medeni olan insanın umumi ve hususi maslahatları onlarsız intizam bulamaz- dörttür. Ziraat, dokuma, inşaat, saltanat. Bunların hepsinde demire ihtiyaç meydandadır. Buna göre, eğer demir olmasaydı alemin bütün maslahatları ihlal edilmiş olurdu. Madenlerin en kıymetlisi olan altın ve gümüş onun yerine geçemez. Altın ve gümüş yerine ise kağıt bile geçiyor. Demek ki onların nadir olması ve hatta külliyen yok olması, alemin maslahatlarının ihlalini mucip olamaz.

Umumun ihtiyacı galip olan şeylerin alemde vücudu bol olması hikmet muktezası olduğundan, demir sair madenlere nispetle pek çok bulunur ve istihsali de kolaydır.

Altına ihtiyaç az olduğundan, altının varlığı kıymetli ve tahsili zor kılınmıştır.

Bu ayetin üstünde, "Şu kesindir ki Biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, resullerle beraber kitap ve adalet terazisi indirdik." (Hadid, 25) ifadesiyle apaçık mucizelerle müeyyed bulunan resullerin gönderilmesi ve onlara semavi kitap ve mizan indirildiği beyan edilip hatırlatılmış ve bunların hepsinden maksat insanların aralarında adalet ve insafla muamelelerini kolaylaştırmak olduğu takrir buyurulmuştur.

Hakikaten medeniyetin ve dünya ve ukba işlerinin intizamının bu zikredilen vasıtalara muhtaç ve bağlı olduğu şüpheden azadedir.

İnzal olunan kitaplar ile mizan ve demir arasında tam münasebet bulunduğu da arz ettiğimiz ifadelerimizden anlaşılır.

gereken bir nimet olduğu ifade edilerek hususi olarak zikredilmiş ve onun vücuduna insanları hidayet buyurması Cenabı Hakkın başlıca bir nimeti olduğuna işaret buyurulmuştur.

Madenlerin hassalarında birtakım garaip görüyoruz ki kati sebeplerini kavramaktan akıllarımız aciz kalıyor.

Teftişimizin en nihayetinde "Şu madenin şöyle bir hassası vardır" deyip geçmeye mecbur oluyoruz, tabii mucibini tayin edemiyoruz.

Eğer "Biz öyle sathi sözler ile geçenlerden değiliz. Hangi hususun hakikatinin sırrı sorulacak olursa, kati sebebini ifadeye kadiriz" derseniz; sizlere deriz ki:

Mesela, mıknatıs garip bir maden olup cazibe hassasına maliktir. Lakin yalnız kendi cinsini ve demir ve çeliği cezbediyor. Siz "Şu cazibe hassası, mıknatısın atomlarındaki hareket ile vaziyetinin tertibinden neşet ediyor" dersiniz. Fakat bu izahınızın, Fâtır-ı Hakîm'in halk ve icadına istinat etmek şartıyla vakıa mutabık olması mümkün ise de, yine de müphemdir. Çünkü şu sualler sorulduğunda aklıselimi iknaya kafi olamıyor:

(1) Mıknatıstaki hareketin ve vaziyetindeki tertibin neticesi yalnız zikrolunan şeyleri cezbetmekten ibaret olup, sair şeyleri cezbedememesi neden icap ediyor?

Evet! Mademki bu sebepten dolayı mıknatıs cazibe hassasına malik oluyor. Altını ve gümüşü de cezbetmeliydi. İşte burasını izah etmenizi isteriz.

(2) Mıknatıs bir demir çubuğuna iltisakla onu cezbedince, cazibe hassasını ona da kazandırıyor ve kendi kuvvetine zerre kadar halel gelmiyor. Fakat bu iltisak devam ettikçe demirin cazibe hassası da devam ediyor ve ayrılma vuku bulduğunda o kazanılmış hassa iptal oluyor.

Siz demire arız olan şu halete "muvakkat mıknatıslık" diyorsunuz. Mıknatıs, çelik çubuğuna iltisak ettiği takdirde ise çeliğin iktisap edeceği cazibe hassası, ayrıldıktan sonra da devam ediyor. Hatta çelik çubuğu mıknatısla

---

Zira ilahi kitaplar nazarî kuvveleri ikmal eder. Yani insan nefsine müteallik hakiki marifetleri bildirir.

Hak ile bâtıl arasındaki fark ve kati hüccet ile şüphe arasındaki fark onunla anlaşılır.

Mizan da amelî kuvveleri ikmal eder. Zira uzuvlara ait meşakkatli mükellefiyetlerin başlıcaları halkın muamelatına müteallik olanlardır. Sahih mizan vasıtasıyla adalet ile zulüm, zait ile nakıs anlaşılır.

Demir ise halkın münasebetsiz fiillerine mani olup siyasi işlerin intizam kaynağıdır.

Beşer nefislerini ıslah maslahatına binaen vaz olunan ilahi şeriatların en mühim kısımları ruhani ve nefsani maslahatlara riayet olup, cismani maslahatlara riayet ikinci derecede olduğundan; kitap mizandan öne alınmış, münasebetsiz fiillerden men ise aslî maksadı tamamlayıcı olduğu için demir daha sonra zikredilmiştir.

temas olunsa, yine o hassayı daimi olarak iktisap ediyor ve buna "suni mıknatıslık" diyorsunuz.

Şimdi bu hususu da izah etmeniz lazım gelir. Mıknatısın demire ve çeliğe sadece temasıyla -ne kadar uzun olsalar da- onların bu hassayı iktisap etmeleri, atomlarının vaziyetlerinin tagayyür ve tebeddül etmesi sebebiyle oluyorsa; demirin ayrılma vuku bulan lahzada hemen aslına dönmesi ve çeliğin daima öyle kalması neden icap ediyor?

Burasını izah edebilmek için demir ile çelik arasında bir fark bulmalı da şu aslına dönüş ve daimi kalış keyfiyetini ona bina etmelidir. Hatta dövülmüş demirde de ayrılma sonrası cazibe hassasının devamını müşahede ettiğimizden, onun da çelik hükmünü almasını izah etmek iktiza eder.

(3) Malumunuzdur ki, mıknatısın cazibe kuvvetinin şiddeti, parçasının iki tarafında olup, orta yerlerinde zayıflık kesbederek, tam ortasında o kuvvet tamamen kaybolma derecesindedir. Ve bir parça mıknatıs orta yerinden ikiye bölündüğünde, kesilen uçlarındaki cazibe hassası aslî tarafları kadar kuvvet peyda ediyor.

İşte şurasının da izah olunması iktiza eder. Yani taraflardaki kuvvetin şiddetli olması ve ortasındaki zayıflık neden iktiza ediyor ve kesildikten sonra ayrılan tarafta şiddetli kuvvet neden peyda oluyor? Acaba kesmekle atomların vaziyeti tagayyür mü ediyor? Halbuki harici müessirlerin en kuvvetlisiyle onların vaziyeti tagayyür etmiyordu. Yoksa "Başka bir sebep arız olmuştur" mu diyeceksiniz?

Keza mıknatıs, demir veya çelik çubuğunun ucuna dokunduğunda, onun öteki ucunda peyda olan cazibe hassası tam kuvvet ihraz ediyor da, ortasındaki cazibe hassası tam zayıflığından dolayı gayet hükümsüz kalıyor. Şimdi buna dair sözünüz ne olacak?

Mıknatıstan iktisap olunan o cazibe kuvveti, atomların hareket ve vaziyetlerine müstenit olduğu takdirde, demir veya çeliğin atomlarındaki hareket ve vaziyet acaba ortadan başka bir yolla mı diğer tarafa vasıl oldular; yoksa o yolla geçtikleri halde ortaya ulaştıkları esnada tesirleri zayıf olup da ortayı aşmalarıyla mı kuvvet kazandılar, denilecek?

Lakin bu surette mezkur kuvveti onlara kazandıran şeyin neden ibaret olduğunu tayin edebilmelisiniz ki şu izah tamam olsun.

(4) Zelzele vaki olacağı esnada mıknatısın cazibe kuvveti zail oluyor da sonradan avdet ediyor. Hatta zelzelenin yaklaştığına delalet eden alet bu sayede ihdas olunmuştur ki onunla zelzeleden korunma kastolunur.

Şimdi izah ediniz bakalım: Zelzele vukuunda, mıknatısın atomlarının vaziyetinin tagayyür etmesi ve hareketlerinin tebeddül etmesi hangi sebebe mebnidir? Bu hal neden dolayı ve ne keyfiyetle vaki oluyor, yani zelzelenin bu şekilde tesiri neden lazım gelir?

İtikadımızca, şu dört suale karşı kafi cevaplar vermeye kadir değilsiniz. En nihayet evire çevire, "Mıknatısın hassası budur ve bu ahkamı da haizdir. Öylece olduğu gibi olması tabiatının muktezasıdır." diyerek sözü kesmeye mecbur oluyorsunuz.

Bizler deriz ki: Evet! Müşahede ve burhanla sabit olan hükümler ve ameller ile beraber mıknatıs cazibe hassasını haizdir. Müslümanlar bu tür şeyleri tasdikte tereddüt etmezler. Fakat size sual ederler ki:

Aklıselimi ikna edecek sabit kanunlar ile izah etmekten akıllarınızın ve fikirlerinizin aciz olduğu anlaşılan şu zahiri hassaları ve apaçık hükümleri vücuda getiren hakiki mucibin, kendisinden neşet eden vaziyetlerin tertibiyle beraber atomların hareketlerinden ve ihtizazlarından ibaret sayılması mı, yoksa her şeyi bir hüküm ve amele tahsis ile hususi eserleri hasıl eyleyen Hallâk-ı Hakîm ve Kâdir-i Alîm Hazretleri olduğunun itikat edilmesi mi yakışık alır? İnsaf ediniz!

Hakikaten madenler içinden mıknatıs, Bârî Teâlâ'nın varlığına şahadet babında kafi delil addolunmaya şayandır.

Çünkü bu maden, haddizatında çok acayip bir şeydir ve husule getirdiği faydalar çok güzel ve mükemmeldir.

Zira mıknatıs iğnesiyle deryalarda ve çöllerde seyahat olunur ve o sayede muhataradan selametle matlup yön bulunur.

Fesubhanallah! Cansız bir iğnecik (kuzey kutbuna tabii meyli hasebiyle) insan için doğru yola kılavuzluk yapmaya alet kılınmıştır. Hakikaten ondan emin bir mürşit ve hilesiz ve hatasız bir kılavuz bulmak mümkün değildir.

Nebatat Aleminden Deliller

Yeryüzü varlıklarından nebatatı daima görmekteyiz. Şu nebatat aleminin müştemil olduğu harikalara da nihayet olmayıp, onda ibda buyurulan muhkem nizam, sırlar ve hikmetler akıl sahiplerini hayran etmektedir.

Nebatatın her şeyi harika ve hayret verici ise de, en harikası toprak, su ve havanın saf kısımlarını kendi bünyesine dahil ederek kendi haline büründürmesidir.

Evet! Mezkur kısımları hayattan ve nemadan mahrum görüp dururken, bir de bakarız ki nebatın terkibine dahil olarak nebatî hayat iktisap ediyor ve gıda alarak nemalanan cisme inkılap ediyorlar. Ve evvelce kendilerinde bulunmayan birtakım acayip hassalar ihraz ediyorlar.

Nebatî cismi bir bakışta idrak ve iradeden mahrum ve sair cemadata gayet müşabih ve müsavi görüyoruz.

Bir daha nazar ettiğimizde görürüz ki köklerini yeraltına salıvererek gıdasını alıyor. Vakıa nebat, hayvan gibi erzakını celp için ayakları üzere hare-

ket ediyor değilse de, hayvanın varamadığı yeraltı derinliklerine vasıl oluyor. Hayvanat, meyve ve tane düşürmek için ağaçlar üstüne ve yüksek mahallere tırmandığı ve konduğu gibi, nebatat da Güneş'in ışığından faydalanabilmek emeliyle dallarını yükseltiyor. Mürtefi çardaklar üzerine dikenleri, kol ve budakları vasıtasıyla sarılarak çıkıyor.

Bizler bütün nebatatı su, toprak ve hava ile gıdalanıyorlar diye zannetmekte iken, bir de mütecaviz nebatatı görüyoruz ki bunlar başka nebatat üzerinde biterek onların usareleriyle gıdalanıyorlar. Nasıl ki kuşların ve haşerelerin bir kısmı bazı hayvanat üzerinde yaşıyorlar.

Bazı nebatatın yaprakları sineklerin konmasını mucip olacak bir usareyi muhtevidir. Bunlar, yapraklarına konan sinekleri derhal hissederek üzerlerine kapanır ve zahiri kabuktan ibaret kalıncaya kadar onların kanlarını emerler. İşte bunlar da hayvanları öldürerek onlarla gıdalanıp yaşıyorlar.

Sanki daima nebatatla gıdalanan hayvanat alemine bedel, nebatat alemi adına onlardan intikam alıyorlar.

Mütercim: *Tabiatçılardan meşhur Daronya, hayvan yiyen nebatatın ahvaline dair müstakil bir kitap telif etmiştir.*

Bu kitapta beyan olunduğu üzere mezkur nebatatın bir kısmı buldukları böcekleri yakalayarak çiçeklerin yaprakları vasıtasıyla kanlarını emerler ve posalarını dışarı atarlar.

Fakat en ziyade müthiş ve garip olmak üzere, seyahatçiler Madagaskar adasında insan ve maymun yiyen bir ağaç nevi beyan ediyorlar ki mezkur ağaçtan yapışkanlı bir sıvı sızarak onunla avını tutmaya tevessül edermiş.

Bu ağacın gövdesini; öküz boynuzu şeklinde ve gayet uzun yapraklarını; semaya doğru uzamış ve harikulade bir süratle hareket etmekte olan ve kulak tırmalayan garip bir sedası bulunan beyaz kollarını zikrediyorlar. Zirvesine çıkıp da mezkur sıvıdan alan hayvanatı zikrolunan yaprakları ve kolları vasıtasıyla ne şekilde ve ne kadar müthiş bir surette parçalayıp kanlarını emdiğini tarif ediyorlar.

Keza nebatatın umumiyetle köklerini toprağa veya tecavüz ettikleri sair nebatata bağlamaya muhtaç oldukları zannedilirken, havada olan nebatat bu zannımızı ihlal eder. Çünkü onlar bir yere bağlı olan kökleri bulunmadığı halde havadan gıdalarını alan birtakım otlardan ibarettir. Çiçekleri de pervane, kelebek, arı, sinek nevilerinden türlü türlü şeylere benzerler. Hatta onları hava hareket ettirdiği esnada görenler, ağaçların etrafını sarmış bir pervane alayı yahut da çiçek bahçesine bal devşirmeye üşüşmüş arı kovanı zanneder-

ler. Bazılarının çiçeği "tarantula"ya[162] benzer. İçlerinde insana ve muhtelif hayvan suretlerine benzeyenler de vardır.

Gözüm ile müşahede ettiğim ilahi kudret harikalarından biri de şimdi tavsif edeceğim nebattır. Gerçi bu nebat havada olmayıp toprakta kendine mahsus soğandan hasıl oluyor. Fakat garip bir çiçek açıyor ki horoz gibi dik duruşlu ve sarıca bir kuş şeklinde olup bir miktar açık ve yukarı doğru kalkmış iki kanadı ve adeta gaga ve gözleri hâvî başı, boynu ve göğsü vardır. Ve karnının en alt kısmında sincabî renkte bir arı sureti olup ağzını kuşun karnına koyarak güya orasını emiyor. Arı da adeta başlı, iki gözlü ve arkası nakışlı olup kuşun uyluk mahallinden uzanan iki kanadı vardır ki onların arının kanatları addolunması mümkün olduğu gibi, kuşun bacakları addolunması da mümkündür. Gerek kuşun ve gerek arının uzuvları vazıh olup sadece uzuvlara benzemekle kalmazlar.

Elhasıl, bu çiçek gayet garip ve hem de pek latif bir manzara teşkil ederek nazarları celp ediyor. Ve Hâlik'ın vahdaniyetine, kudretine ve ilahi hilkatindeki ihkam sıfatına şahadet ediyor. Bu çiçek Beyrut sahralarında "Zuhurü'l-Eşrefiyye" isimli mahalde bulunup o civar ahalisi, adına "kuş veya arı çiçeği" derler.

Görmüşüzdür ki sizin bazılarınız şu çiçeklerin hayvanlar şeklinde tekevvün etmelerini birtakım anlamsız sebeplerle izaha kalkışıyorlar. Tavsif ettiğim bu çiçeğin de şu acayip şekil üzere tekevvün etmesinin, aklı ikna edecek bir tarzla izahını onlardan talep ederim. Fakat zannetmem ki bu iknayı hasıl edecek bir izah ortaya koyabilsinler. Sair masnuatla beraber bunların da tekvinini Fâtır-ı Hakîm Hazretlerinin yüce ibda kudretine isnat etmekten başka aklıselimi ikna edecek sahih bir izah bulunamayacağı şüphesizdir. Öyle alemin maddesinin atomlarının ihtizazları ve zıddiyet kanunu gibi tabiatçıların hâdis şeylerin tenevvü etmesi hakkında körü körüne serdetmekte oldukları izahlar ve tahminler, akılları ikna edecek şeylerden değildir.

Keza nebatatın kendilerine dokunan şeyleri -hatta en şiddetli temasları da- hissetmedikleri zannolunur ve binaenaleyh hissetme, nebat ile hayvan arasını ayıran şeylerden sayılırken, hisseden nebatat bunun hilafını ispat ediyor. Ezcümle, hisli "Send" ağacı ki Mısır diyarında bir nebat olup meşe nevinden bir ağaç nevidir. Dokunulunca veya kıpırdatınca yaprakları büzülerek buruşur. Zikri geçen mütecaviz nebat da böyledir ki üzerine sinek konduğunu hissederek onu yakalayıp emer.

Nebatatın ancak hava veya hayvan gibi harici bir failin tesiriyle hareket ettikleri şeklindeki zan dahi bazı neviler hakkında doğru olmamaktadır.

162 *Mütercim:* Örümcek nevinden bir böcek nevidir. Sarı ve siyah kısmının zehri akrep kadar müessirdir. Ve bir nebat nevine de denir ki çiçeği susam çiçeğine benzer. Mezkur böceğin ve akrebin soktuğu yere faydası olur. (Kâmûs)

Çünkü zahirde bir zorlayan yokken kendi kendine hareket eden bazı nebatatı görüyoruz ki hareketleriyle havada birçok mahruti şekiller hasıl ediyorlar.

Evet! Bir nebat vardır ki bir yaprağı üç parçadan mürekkep olup orta yerdeki daha büyük ve üsttedir. Kenarlardakiler daha aşağı ve küçük olup daima hareket ediyorlar. Hareket etmelerine ise ne harici bir sebep ve ne mani vardır. Yaz ve kış, gece ve gündüz, gerek yağmur yağsın ve gerek güneş isabet etsin, o yaprakların hareketleri kesilmeyip arka arkaya birisi yükselip diğeri alçalarak dairevi hareket peyda ediyorlar. Bir kısmının orta yaprağı sabah ve akşam hareket edip kenardakilerin yükselip alçalması gün boyu devam ediyor.

Hindistan'daki Ganj nehri kenarında bulunan nebatın da yaprakları bir dakikada altmış kere hareket ediyormuş. Demek ki mezkur nebat fıtri bir saat hükmünde olup masrafsız daima işliyor. Hatta Hint müşrikleri bunu takdis ederek ilahi kuvvet sahibi olduğuna inanıyorlarmış. Halbuki bu ancak Hâlik'ının rubûbiyetle teferrüdüne şahadet eden adil bir şahitten ibarettir.

Bazı nebatatın da çiçekleri güneşin gök kubbede hareketiyle hareket ederler ki bu nevi nebat beldelerimizde pek çok olup "felek" ismiyle tesmiye olunur. "Güneşe tapan" namını da alır. Çünkü bunun çiçeği yuvarlak olup harika renkleri haiz ve sanatı muhkem birtakım dairelerden meydana gelmiştir. İpek telleri gibi saçakları hâvîdir. Bir kısmının orta yerinde saat akrebi gibi bir şey vardır. Bu çiçek güneşin ilk doğuşunda güneşe yönelir ve güneş yükseldikçe, semanın ortasına varıncaya kadar ona tâbi olarak hareket eder. Güneş tam semanın ortasına vardığında, çiçek vaziyetini düzeltir ve sathı düzleşir. Sonra güneş batıya doğru meyledince, kayboluncaya kadar çiçek de meyleder.

Mübdi' ve Habîr olan Allah ne yücedir!

Nebatat aleminin farklılıklarında fikirlere hayret veren ve Mübdi'-i Hakîm'in Fâil-i Muhtâr olup, kudretinin icap ve ıstırar ile mahdut olmadığına ve rabbani sanatının tabii bir kanun altında mahkum olmadığına şahadet eden cihetler pek çoktur.

Ezcümle, büyüklük ve küçüklük cihetinden pek ziyade farklı olmaları. Zira birtakımı cesamet ve irtifada haddi aşıyor. Lübnan'daki erz[163] ağacı gibi. Keza Amerika'da bulunan "Ümmü'l-eceme" ağacı gibi ki boyu üç-dört yüz ayak ve yerdeki çapı on üç ayak ve kabuğunun kalınlığı on sekiz kırat kadar oluyor. Hatta bu tür ağaçların gövdesi oyularak yere yatırıldığında, içinden hiçbir mahalline dokunmayarak bir atlı geçebilir. İskoçya'da bazı ağaçların çevresi doksan ayak olup o nevin en küçüklerinin büyümesine ve kalınlaşmasına nazaran en büyüklerinin ömrünün beş bin seneden az olmadığı anlaşılıyor. Kaliforniya'da çam ağaçlarının boyu üç yüz ayak ve çevresi otuz ayak olup nevinin en küçüğüne kıyasla altı bin senelik oldukları sabit olur. Bunların cümlesinden en garibi, Okyanus'taki Kanarya adalarının birinde

163 *Mütercim:* Çam veya dağ servisi ve dikenli ardıç.

bulunan "bakkam" ağacıdır ki her biri diğerinin parmak uçlarına dokunmak üzere kollarını açmış bulunan on kişi gövdesini ihata edemiyor. Mezkur ada keşfedileli dört yüz seneyi aştığı halde o ağacın manzarası değişmemiştir. Küçüklerinin delaletine nazaran, gayet yavaş yetişen şu ağaç üzerinden geçen senelerin ve asırların miktarını ancak Allah bilir. Hele beşerin hilkatinden pek çok asırlar evvel olduğu şüphe götürmez.

Nebatat içinde gayet küçük bir başka alem daha görüyoruz ki onları mikroskop görünür kılıyor. Durgun sular üzerinde peyda olan yosunlar ve duvarlara iltisak eden ufunetler bu kabilden olup, gözümüz ile baktığımızda onları yeşil tozlardan ibaret görüyor isek de mikroskop ile nazar olunduğunda bunların her biri geniş bir bostan, çayırlık ve çemenzar, gayet sık orman şeklinde olduğu anlaşılır. Küçüklüğü ve değersizliği ile beraber her biri pek çok çiçekleri hâvîdir. Onların toz cümlesinden olup hava vasıtasıyla intişar eden tohumları vardır. Mezkur tohumlar duvarlar üzerine düşüp de muvafık ahval bulduklarında hemen filizlenip gelişerek yapraklar, çiçekler ve tohumlar peyda ederler.

Nebatat içinde mütekabil zıtlıkları haiz olan pek çok neviler de görüyoruz. Nebatatın şekilleri, yapraklarının, meyvelerinin, çiçeklerinin şekilleri, rayihaları, tatları, renkleri, menfaatleri, mazarratları itibarıyla sayısız mertebede muhtelif bulundukları da meydandadır. Başlıca nevileri ağaç -ki gövdesi yaz kış kurumayan- ve ot -ki evvelkinin hilafına olanlardan ibaret- ise de, her nevin sınıf ve kısımları gayet çoktur.

Yazlık, kışlık, baharlık, güzlük, ovalık, dağlık, yağmur suyuyla iktifa eden ve sair sulara muhtaç olan, bir iklime mahsus olan ve bütün iklimlerde mevcut olan türleri bulunduğu gibi; yaprakları yuvarlak ve dikdörtgen, uçları keskin ve oymalı, enine meyilli ve yukarıya doğru meyilli olan ve bu türlerin aksiyle gayet mütenevvidirler. Hepsi yeşil olmakta iştirak ederken, yeşillikleri de muhteliftir ki hiçbir nevin yeşilliği diğerlerinin yeşilliğine benzemez. Hele çiçeklerin tenevvü ve farklılığı daha ziyade olup, şekil ve renkleri Sâni'in mükemmel sanatına, ilim ve itkanına apaçık burhanlardır. Yuvarlak ve dikdörtgen, yalın kat ve katmerli olurlar. Sayısız şekiller üzere bulunurlar. Halis beyaz, kırmızı, sarı, mavi ve harika nakışlarla müzeyyen ve renkler içinden zıddını veya pek çok zıtları cami olurlar.

Rayihaları da en harika özelliklerde olup kalplere can verecek şekilde gayet hoş olanları ve nefisleri öldürecek kadar kerih olanları vardır. Rayihaların muhtelif olması hususuna şurasını ihtar kifayet eder ki hiçbir çiçeğin rayihası diğer çiçeğin rayihasına tamamen benzemez.

Meyvelerin şekilleri, renkleri, rayihaları ve tatları cihetiyle ve miktarca muhteliflikleri dahi beşerin akıllarına hayret vermektedir. İçlerinde büyük ve küçük, enli ve boylu, yuvarlak ve eğik, türlü türlü şekillerle müteşekkil olanlar bulunur. Renklerine de nihayet yoktur. Çiçeklerde ve yapraklarda bulunmayan pek latif kokular meyvelerde bulunur.

Tatları da tenevvü ederek, tatlı ve acı, ekşi ve mayhoş oluyorsa da, cüzi ve muhtelif tatları sayabilmek imkansızdır.

Meyvelerin garaibindendir ki kabuğunda bulunan tat, renk ve rayiha, içinde bulunmaz. Keza içindekiler, çekirdek ve tohumdakilere; onlardakiler ise ağacın aslî kısımlarındakilere uymazlar.

Meyvelerin bir kısmında gayet mütenevvi şekilleri, renkleri, tatları ve rayihaları hâvî çekirdek ve tohumlar bulunur. Bazıları da onlardan hâlî olur.

Bir kısmının yemeye elverişli olmayan bir veya birkaç kabuğu olup; diğerlerinde ise kabuk filan bulunmaz. Dut ve Arabistan inciri gibi bazı ağaçların meyveleri pek küçüktür. Bazen de bunun aksi olur. Mesela karpuz ve kavun gibi gayet büyük meyveler, sebze nevinden hasıl olur. Ağaçların bazısı meyvesini bir ay zarfında veya daha az vakitte hasıl eder. Bazısı da üzerinden seneler geçmedikçe meyve vermez.

Bazı ağaçların ve nebatatın kökleri, gövdeleri, yaprakları, çiçekleri, meyveleri, tohumları, kabukları, usareleri, elhasıl bütün eczalarıyla; bazılarının da bir veya birkaç nevi ecza ve hasılatıyla intifa edilir. Bazı nebatatın kökü faydalı olup, meyvesi ve usaresi veya çiçeği yahut yaprağı muzır ve hatta bazen helak edici olur. Bazen de aksine olduğu görülür de bir nebatta hastalık ile devanın içtima ettiği tasdik olunur. Evet! Bu cihet de ayrıca hayrete şayandır.

Bir ağacın gövdesinin, köklerinin ve kabuğunun hassaları; yapraklar, çiçekler, tohumlar ve semerelerden hiçbirinin hassalarına tamamen muvafık olmadığı gibi, tam zıddı da müşahede edilir. Halbuki değil yalnız bir ağacın veya otun eczasında, hatta ağaçların ve nebatatın hepsinde bulunan vasıflar, hassalar ve menfaatler hep aynı olmalıydı. Çünkü nebat nevilerinin cümlesinin sulandığı suyun mahiyeti tek olduğu gibi; onların birçoğu da bir toprak ile gıdalanıyor ve bir havadan lazım gelen maddeleri emiyorlar.

Öyleyse bu tenevvü neden hasıl oluyor? "Her birinin istidat ve kabiliyeti başkadır" denirse, kelamı istidat bahsine naklederiz. Zira bir maddeden hasıl olan şeylerin istidadının da bir olması iktiza ederdi.

Nebatatın azaları iki kısım olup, bir kısmı nema azasıdır ki gövde, kökler, dallar ve yapraklardan ibarettir; diğer kısım ise tenasül azasıdır ki tohumlar, çiçekler ve semerelerden ibarettir. İşte bu az sayıdaki basit uzuvlardan, botanik alimlerinin sayabildikleri seksen bin nevi ve sınıftan ziyade nebat ve ağaç hasıl olur.

Dağlarımızı, tepelerimizi, bahçelerimizi yeşillendirerek çiçekleriyle tezyin eden; mahzen ve ambarlarımızı hububat ve meyveler ile dolduran; üstümüzü başımızı giydiren; hane ve menzillerimizi, gemilerimizi imar eden; hastalarımızı tedavi eden; ateş ve kandillerimizi tutuşturan; mallarımızı hıfz için kullanılan; ayrıca kalemlerin ve lisanların zapt ve ihatasından aciz kaldığı nihayetsiz menfaatler ve faydalar görülmekte olan hep bunlardır.

Aslî maddelerinin ve cevherî sebeplerinin aynı olduğu sabit iken, bunca sırları ve hikmetleri haiz olan şu nevilerin ve şekillerin hepsinin ve mezkur menfaatlerin ve maslahatların onlara terettüp etmesinin menşei, zaruret ve tesadüfe mebni olarak ilim ve iradeden mahrum olan atomların hareketlerinden yahut tabiat kanunlarından ibaret kabul edilmesi asla makul olmayıp Kâdir-i Hakîm ve Fâtır-ı Alîm Hazretlerinin ilahi ibdasının eserleri oldukları kati surette anlaşılır.

Evet, şu nebatat aleminin harikaları, ancak dilediği şekilde halk ve icat eden, murad eylediğini hemen husule getiren bir Sâni'-i Kadîm'in samedânî kudretinin tesiriyle vücut bulmakta olduklarına dair şahadet bayraklarını kaldırıp vazıh bir surette delalet ediyorlar.

Nebatatın her nevi bir nimet ve bir ibret ise de, bazı nevilerinde ilahi inam daha büyük ve minnet ciheti daha vazıhtır. Her ferdi garip ise de, bazı efradının daha garip ve hayret verici olduğu meydandadır. Buna dair bazı cüzi şahitler gösterelim:

Şu nebatat aleminde hayret duyulmaya her yönden şayan ve en büyük nimet addolunmaya layık olanlardan biri, Pasifik adalarının birinde mevcut olan ekmek ağacıdır. Bu ağaç küre şeklinde birtakım meyveler veriyor ki en küçüğünün çapı dört kırat olup büyüklerinin çapı yedi kırata kadar varıyor ve ağırlığı dört yüz yirmi dirhem miktarı oluyor. Ve her sene arka arkaya sekiz ay düşürülüyor. İşte bu meyve o civar ahalisinin ekmeği olup bizler suni ekmek ile beslendiğimiz gibi onlar da bunu bedenlerine besin yapıyorlar. Evet! Başlıca taayyüşleri bununla olup bizim ekmek istihsalinde çekmekte olduğumuz meşakkatten vareste oldukları halde fıtratın hazırladığı şu ekmeğe nail oluyorlar. Ve bu ağaçtan onların sair menfaatleri de hasıl oluyor. Sofraları onun ahşabından, elbiseleri kabuklarından ve sandalları gövdelerinden imal olunuyor.

Hint diyarındaki "süt ağacı" da bu kabilden olup "heya heya" denilen nevinin gövdesi delinince içinden inek sütünden daha âlâ bir süt çıkıyor.

Brezilya'da, "masaranduba" diye tesmiye olunan bir ağaç nevi de vardır ki şubat ayında çiçek açıp verdiği meyvelerde halis limonata tadı ve lezzeti bulunur. Bunun da gövdesinden gayet beyaz ve sağılan hayvan sütünden daha lezzetli bir süt çıkartılarak, ahaliye gıda sebebi ve hayat kaynağı olur.

"Kışde" yani kaymak ve tereyağı ağacı da böyle olup Afrika'da ve Hindistan'da bulunur ki meyvelerinin içi tat ve kıvam cihetiyle adeta yağ ve kaymak gibidir. Sıcak beldelerde aylarca durur da ne tadı ve ne rengi bozulur.

Hindistan cevizi ağacı da pek faydalı olup menfaatleri itibariyle hemen her ağacın fevkindedir. Çünkü onun cevizinden, olgunlaşmadan önce hoş bir içecek ve olgunlaşınca da adeta süt istihsal olunur. Taze yaprakları sebze gibi pişirilir. Çiçeklerinin usaresinden şeker, ahşabından ve meyvesinin kabuğundan çanaklar ve sahanlar imal edilir. Keza ağaçlarından yapılan haneler pek dayanıklı olur. Yapraklarından gölgelikler ve hasırlar dokunur. Lifinin ipliklerinden urganlar, kumaşlar, elekler ve dağarcıklar yapılır. Cevizinden zeytin-

yağı gibi yağ çıkarılır. Yapraklarından yazı kağıdı ve ahşabının yongalarından mürekkep imal olunur.

Hurma ağacı da menfaatlerinin kesretinde bu ağaca yakındır. Çünkü onun meyveleri, çiçek, koruk, olmaya başlamış hurma koruğu, taze hurma, kuru hurma olarak yenir. Hurma, hem meyve, hem besin ve zahiredir. Çekirdeği de öğütülerek develere besin olur. Dalları ve yaprakları ile ve salkımının sapları ve çöpleriyle pek çok ihtiyaçlar istihsal olunur.

Elhasıl, pek çok türler ve harikalar ihdas ve inşasına kâdir olan Mevla-yı Zülcelal'e pek ziyade teşekkürler edilmesi ve şan-ı ulûhiyetinin mükemmel şekilde takdis olunması icap eder ki kullarına harikulade nimetler ve iyilikler ihsan etmektedir.

Nebatat alemine dair kelamımızın hatimesi olmak üzere şurasını da arz edelim ki: Şu alemin halleriyle Sâni'-i Alîm ve Fâtır-ı Hakîm Hazretlerinin varlığına ve vahdaniyetine istidlal etmeye herkesten daha layık bulunan zevat botanik alimleridir. Zira onlar nebatat alemine müteallik binlerce cilt kitaplar telif etmişlerdir.

Görürsünüz ki onlar araştırmalarını pek ileriye vardırarak, nebatın filizlenip nemalanma keyfiyetini; ekilmesinden itibaren gayet kemaline varıncaya kadar cereyan eden tagayyürleri; meni menzilesinde bulunan döl maddesiyle ceninin telkih ve tenasül keyfiyetini; gövdesini, köklerini, dallarını, yapraklarını, çiçeklerini, semerelerini, tohumlarını ve tomurcuklarını teşrih ederek her birinin uzuvlarını ve her uzvun teşekkülüne dair nizamlar ile beraber hassalarını, vazifelerini, menfaatlerini, tahavvüllerini ve nevilerinin muhtelifliğine göre hayat müddetini beyan ediyorlar. Ve onları müteaddit familyalara taksim ile cinsler, neviler, fertler arasındaki farklılık ve benzerlikleri gereği gibi tetkik ediyorlar.

Akıllara hayret veren şu harika eserlerin Halik'ın kudretinin azametine ve Musavvir-i Akdes'in ilim ve hikmetine şahadet eylemekte olduğunu hatırlatmaya gerek yoktur. Alemlerin rabbi olan Allah ne yücedir.

Hatta bu fennin uleması içinde Halik'ın varlığını inkar eden maddeciler bulunduğunu akla inandırmak mümkün değildir. Evet! Böyle bir inkarı aklımız tasavvur edemez ise garip görülmemelidir. Zira arz olunduğu üzere bu alemin tafsilatına ve tekvinindeki inceliklere muttali olan zat her kim olsa, onun ancak bir Sâni'-i Kadîm ve Müdebbir-i Hakîm tarafından vücut bulabilmesini zaruriyattan addedeceği tabiidir.

Hayvanat Aleminden Deliller

Biraz da hayvanat alemini nazardan geçirelim. Neler görürüz? Evet! Yeryüzü sakinleri içerisinde şu acayip mahlukat temaşaya şayandır. Çünkü onlar harikalığın ve mükemmelliğin en yüce zirvesine vasıl olmuşlardır.

Hayvan, gıdalanma ve nemalanma ile cansız maddeleri bünyesine almaktadır: Yeryüzünde zuhur eden nebatatı tabii ilham ile ağzına alıp onu salyasıyla karıştırıp ezerek bir miktar hazmettikten sonra yutarak midesine naklediyor. Daha sonra orada ve hususi bağırsaklarında, hararet ve salgıladığı usareler vasıtasıyla tamamıyla hazmedilip akıllara hayret verecek pek çok ameliyeler cereyanından sonra, gıda maddesi süzülerek faydalı hülasası diğer uzuvlara intikal ediyor. Onların hususi ameliyeleriyle pek çok halden geçtikten sonra kan suretini alıp kan dolaşımı ile temizlenerek hayvan bedeninin bütün kısımlarına dağılıyor da her uzvun bünyesine -dağılan kısımlarına bedel olarak- bir kısmı dahil oluyor. Bir kısmı da hayvan menisi şekline girerek o hayvanın tohumlarını havi bulunuyor ve telkih olunduktan sonra kan pıhtısı ve biraz sonra et parçası şeklini alıp suret kazanmaya başlıyor. Bünyesi dahilinde bulunduğu validesinin şekil ve halini buluncaya kadar kendinde birtakım uzuvlar peyda oluyor ki her birinin vazifesi başkadır. Daha sonra hayat hulul ederek, his ve hareket sahibi oluyor. Zamanla aynen aslı gibi beş duyusu tam olarak olgunlaşıp, vakti tamam olunca ayrılıyor. Nevinin iktizasına göre beslenmeye başlıyor. Ekser nevilerinde maişet tedarikine kafi olacak kadar idrak hasıl oluyor.

İnsan nevinde ise mertebe mertebe terakki peyda olarak, akıllı, alim, derin tetkikat icrasına muktedir hakîm ve fazıl oluyor da, her şeyde fikri cevelan ediyor ve kainatın çoğunda tasarruf ediyor. Hallâk-ı Azîm olan Allah ne yücedir.

Samedânî kudretiyle sudan ve topraktan var edilen şu acayip nevi; gelişme, beslenme, doğum gibi bazı hassalarda nebatat ile iştirak etmesiyle beraber, tam idrak ve zahiri batını duyulara sahip olmakta onlardan ayrılıyor. Hatta daha büyük ve müessir olarak, istidlal ve istihraca medar olan akıl kuvvesini dahi ihraz ediyor.

Hayvanların inkısam ettikleri muhtelif cinsler ve neviler nihayetsiz olduğu gibi; evsaf cihetiyle farklı bulunan pek çok sınıfları da nihayetsizdir. Cesamette gayet büyük olan nevileri bulunur. Mesela fil gibi ki yüksekliği on iki kadem miktarı olur. Görülemeyecek kadar çok küçük olanlar da vardır ki küçüklükte zirve olan şu acayip alemi mikroskop görünür eylemiştir. Mezkur hafi mahlukata "haşlamlılar" denir. Bunlar en evvel sulak yerlerde keşfolunmuşlardır. Bunların binlerce adedi bir katre suda seyahat ederler de, aralarında izdiham ve müsademe vuku bulmaz. Hayat sahibi oldukları ve kendilerine lazım olan aletleri havi oldukları sabit olmuştur.

Haşlamlıların muhtelif cinsleri, nevileri, sınıfları ve suretleri vardır. Fosforlu haşlamlılar, bunlardan hususi bir kısım addolunurlar. Bu kısım, deniz üzerinde içtima eden birtakım mikroskobik mahlukattan ibaret olup, bunların içtimaıyla orada parlaklık peyda olur ve güya ateşler seyelan eder gibi görünür.

Bu hayvanlarda uyku ve sükunet olmaz. Zooloji alimlerinin araştırmalarının neticesi olarak anlaşılmıştır ki, haşlamlıların en küçüklerinden yüz altmış

milyon kadarı bir buğday ağırlığına varmaz. Bir katre suda yeryüzü üzerinde mevcut olan insanlardan ziyade haşlamlılar bulunur. Bir tanesi az müddet içinde binlercesini tevlit eder. Bunların her birinde muhtelif ve mütenevvi pek çok uzuvlar bulunur. Maişetlerini tedarik yolunu bilirler. Kendilerine münasip şeylere meyledip, muzır şeylerden kaçarlar ve muhataradan sakınıp uzaklaşırlar. Birbiriyle çarpışmazlar. Aralarında izdiham vuku bulmaz. Halbuki arz olunduğu üzere bunların binlerce hatta milyonlarcası bir katre su içinde yüzerler. Hareketleri de pek süratlidir. Küçüklüklerinin derecesini anlamak için şurasını ihtar kafidir ki, bunların bazı nevilerinin bir tanesi, bir kılın iki binde biri ancak olabilir. Öyle iken onun da hayatına hizmet eden uzuvları bulunur. Hallâk-ı Kadîr olan Allah ne yücedir.

Hayvanların bazıları pek çok yaşarlar, bazılarının da ömürleri pek kısa olur. Hayvan nevilerinin ömürlerinin müddeti garip bir surette muhteliftir. Her nevin ömrü muayyen bir müddete mahsus oluyor ki o müddetin ona has olmasının sebebinin kati surette bilinmesi mümkün değildir.

Mesela boynuzsuz hayvanlar boynuzlulardan, cesur olanlar korkaklardan, kara ve deniz hayvanları hava hayvanlarından ziyade yaşamaktadırlar. Fakat kuşlardan kartal, kerkes[164] kuşu, papağan ve karga, insan kadar yaşarlar.[165]

Hususen altuni kerkesin iki yüz, kaplumbağanın iki yüz yirmi, filin yüz seneden ziyade yaşadığı meşhurdur. Kurbağalar -gerek kara kurbağası, gerek su kurbağası olsun- hacimde kendilerine muadil bulunan sair hayvanlara nispetle ziyade yaşarlar.

Tabiat tarihi meraklılarından biri, bir kurbağayı otuz altı sene teftişi altında bulundurmuş ve kartlaşmak emarelerinden bir şey zuhur ettiğini görememiş.[166]

---

164 *Mütercim:* Bazı diyarlarda kerkenez denir. Bu kuş yırtıcı kuşların cümlesine galebe eder.

165 *Mütercim:* Sair kuşlar ise pek az yaşarlar. Hatta çalıkuşları iki-üç seneden ziyade yaşamazlar.

166 *Mütercim:* Fakat tabiat tarihince meşhur olan, kurbağanın on altı seneye kadar yaşadığıdır. Ayrıca, tabiat tarihinde mezkur olduğu üzere kaz dahi çok yaşayanlardandır. Ingiltere'de altmış yaşında kazlar görülmüş olduğu rivayet olunur. Papağanın elli yaşını aşması nadir değildir. Viyana'da bir tacirin babasından kalma bir papağanı yetmiş beş yaşına varmış, fakat görme duyusunu kaybetmişti. Miladi 1633 senesinde Italya'dan Fransa'ya getirilen bir papağan yüz on sene yaşamıştır. 1876'da Versaille'de Kraliçenin gayet sevdiği bir karganın yüz yaşında bulunduğu rivayet edilmektedir. Bir kumru da yüz on sene yaşamıştı. Karga ile şahinin yüz elli sene kadar yaşadıkları da vakidir.

Kara kaplumbağaları da gerçekten pek çok yaşarlar. 1811 senesinde Ingiltere'de bir papazın bahçesinde yirmi okka ağırlığında ve muhakkak olarak iki yüz yaşında bir kaplumbağa vardı. Kabuğu Lambert Sarayı Kütüphanesinde mahfuz olan kara kaplumbağası iki yüz elli sene yaşamıştır diyorlar.

Filin ömrünün yüz seneyi değil, iki yüzü de aştığı vakidir. Hatta Hint racalarından birinin beyaz bir fili olup iki yüz yirmi yaşında bulunduğu, kayıtlardan anlaşılmıştır.

Balıklardan sazan, balina ve turna balığının da iki-üç yüz sene yaşadıkları kesin-

Atın ortalama ömrü otuz olup, altmışı bulduğu yoktur.[167] Koyunun ortalama ömrü on beştir; köpeğin yirmidir.[168]

Bu minval üzere büyük ve küçük hayvanların hususi ömürleri vardır ki fertleri arasında farklılıklarına nihayet bulunmaz. Hayvanların ömürlerinin uzunluğunun ve kısalığının ise mesken ve maişetlerine yahut cisimlerinin büyüklüğüne ve küçüklüğüne veya başka bir şeye tâbi olmadığı meydandadır. Bu halde, her hayvanın ömür müddetinin muayyen olması, ancak dilediği gibi tahsis eden bir zatın tahsisiyle olabilir. İşte bu tahsis edici de onları yoktan var eden ve daha ezelden vücutlarını takdir buyuran Sâni'-i Hakîm'dir ki hikmetine tâbi olan iradesine göre kudret eserlerini daima göstermektedir.

Hayvanların kimi havada ve kimi yalnız suda veya karada yaşar. Bazıları da bunların birkaçında yaşayabilirler.

Yürümeleri de muhteliftir. Kimi ayağı üzere yürür; gıdasını almak ve ihtiyaçlarını gidermek için iki eli yahut uçmak için iki kanadı olur. Kimi dört ayak üzere veya daha ziyade, hatta onlarca ayaklarıyla yürürler. Kırkayak denilen malum haşere[169] gibi.[170] Kimi de üzerlerindeki pullar vasıtasıyla karınları üzere sürünürler; ağaçlara, duvarlara süratle çıkarlar.[171]

Hayvanların gıdalarını almaları da farklı yollarladır. Elleriyle, ağızlarıyla, gagasıyla yiyenler bulunduğu gibi; -fil gibi- burnuyla (hortumuyla) gıda alanlar da bulunur. Gıdasını yalnız diliyle celp edenler de vardır. Kaya keleri[172] böyledir. Çünkü o gayet yapışkanlı bir madde ile bulaşık olan uzun dilini uzatır da sinek gibi şeyleri havadan kapıverir.

Hayvanların üreme keyfiyeti de birbirine uymaz. Türlü türlü olur. Bir kısmının yumurtaları bedeninin dahilinde döllenerek yavrusu orada peyda olur ve hilkati tamam olduğunda doğar. Sütlü hayvanların ekserisi böyledir. Bir

---

leşmiştir. Hatta tabiat tarihinde keşifleriyle ve tetkikleriyle şöhret bulan Buffon, balina balığının bin sene kadar yaşayabileceğini iddia etmiştir.

167 *Mütercim:* Fakat nadiren kırkı aşıyor. İngiltere'de bir at otuz sekiz ve diğeri kırk üç sene yaşamıştır. Ve Büyük Frederich'in en ziyade sevdiği Fonda isimli atı da kırkı geçmiştir.

168 *Mütercim:* Keçi de koyun kadar yaşar. İnek ve öküz yirmi; kedi on sekize kadar yaşar.

169 *Mütercim:* Zemahşeri bunu Mukaddimetü'l-Edeb'de, müteharrik olan böcekler diye açıklıyor. Fakat meşhur olan, yerde sürünen hayvanlar şeklinde açıklanmasıdır. Bu surette zararlı ve tehlikeli olan akrep, yılan ve fare gibi hayvanların da hepsine şamil olur. Bunların daima yerde içtima etmeleri bu isimlendirmenin sebebidir. Çünkü ha-şe-ra, ce-me-a manasınadır.

170 *Mütercim:* Gerek bunların ve gerek örümceklerin de asıl itimatları dört ayaklarına olduğundan, Kur'an-ı Kerim'de dört ayaklılar kısmına derç edilmişlerdir.

171 *Mütercim:* Bu kısım daha garip olması hasebiyle Kur'an-ı Kerim'de, "Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir." (Nur, 45) ayetinde takdim buyurulmuştur.

172 *Mütercim:* Kertenkeleden büyük olur. Daima güneşe mukabil durup onunla beraber devreder. Sıcaklığın tesiri arttıkça çeşit çeşit renklere bürünür.

kısmının da yumurtaları evvelce çıkıp yavrusu onun içinde tekevvün eder ve dahilinde lazım olan gıdası da hazırlanır. Kuşlar ile kertenkele ve yılanın bazı nevilerinde böyle olur. Bazılarının yumurtaları da erkeğin menisiyle telkih olunabilmesi hususunda havadan mahfuz olarak meninin dahilen vusulüne muhtaç oluyor ki bunlarda hava girdiği takdirde telkih vuku bulmaz. Bazıları da yumurtalarını beden haricine bıraktıktan sonra erkek menisini onların üzerine atar ki balıkların üremesi bu şekildedir. Bunların menileri ne hava ile ve ne su ile bozulur.

Hayvanların yavrularını beslemeleri de muhteliftir. Bir kısmı, Hallâk-ı Müteâl'in onun iki memesinde yahut ekseriyetle yavruları adedince bulunan memelerinde hazırladığı süt ile onları emziriyor. Birtakımı da -güvercinler gibi- evlatlarını ağızlarıyla beslerler. Bazı nevileri ise onları beraber gezdirerek yiyebilecekleri besinlere delalet ederler. Tavuklar ve saire gibi.

Hayvanların birçok nevinde erkek ile dişi, evlat terbiyesinde iştirak ederler. Bu husus hep evlatları doğum anında yürümeye ve gezmeye muktedir olamayan nevilerde vuku bulur. Bu surette dişinin evlat terbiyesiyle tek başına meşgul olması, maişet tahsilini ve işlerinin idaresini külliyen sekteye uğratır.[173] İnsanlar, serçeler ve güvercinler böyledir.

Evlatları doğum anında valideleriyle beraber gezmeye muktedir olan nevilerde ise, evlat terbiyesi ile valideler tek başına meşgul olurlar. Tavuk ve keklik gibileri böyledir.[174]

Hayvanların bir sınıfı evladı için yuvalar inşa ederler. Bu da garip keyfiyetler üzere vuku bulur. Çünkü bunların bir kısmı yuvasını ağaçlar aralarında çalı çırpıdan veyahut çamur taşıyarak onunla bina ederler. Diğerleri de, kimi yeri oyarak ve kimi ağaçları delerek türlü türlü yuvalar ihdas ederler. Bazı sınıfları da yavrularını sırtında taşır. Amerika'da karınca yiyen maruf hayvan gibi. Yahut karnı yanında bulunan torbacık içinde taşıyıp ihtiyaç anında onları oradan çıkarır ve uyku zamanında yine oraya sokar. Avustralya'da böyle bir hayvan vardır.

Hayvanların bazıları tek mahreçli olup atıkları ve yumurtaları hep bir mahalden çıkar. Bazıları da böyle değildir.

Çiftleşmeleri de mütenevvidir. Kiminin çiftleşmek için muayyen vakti vardır ve kiminin yoktur. Bazı hayvanlarda çiftleşme vaktinde dişi erkek üzerine çıkar. Bazılarında arka arkaya gelirler. Balıklarda ise çiftleşme keyfiyeti pek gariptir. Erkek dişi ile yan yana gelerek, dişi yumurtalarını bırakıncaya kadar erkek ona sürünür. Yumurtalar bırakıldığı anda menisini onların üzerine bırakarak telkih yapar.

---

173 *Mütercim:* Binaenaleyh bu nevilerin erkeklerine de evlat muhabbeti verilmesi hikmet muktezasıdır.

174 *Mütercim:* Bu tür hayvanların erkeklerinde ne evlat muhabbeti ve ne iaşe gailesi bulunur.

Yumurtaların bir kısmı sahibinin nakışlarını ve renklerini andırır. Keklik ve halk arasında Firavun tavuğu denilen Hint tavuğunun bazıları gibi. Bunların yumurtaları kendilerinin tüylerini andırırcasına birtakım çizgilerle nakışlı olurlar. Diğer kısımları ise ya halis beyaz yahut sahibinin nakış ve rengini andırmayan bir başka renkli olur. Yumurtalar şekil ve miktarca da tenevvü ederler. İçlerinde küre ve dikdörtgen şeklinde, küçük ve büyük, türlü türlü neviler vardır.

Hayvanların bir kısmı senede bir yavru husule getirir. Diğer kısımlarda ziyade tevlit edenler bulunur. Hatta bazılarının tevlit eyledikleri miktarı tayin etmek kabil değildir.

Bazı hayvanların bedenleri latif tüyler ile donatılmıştır. O tüyler, muhkem tekvinleri hasebiyle uçmaya, sıcak ve soğuktan korunmaya yararlar. Kuşların kanatlarındaki tüylere bakalım. Kuşun uçuşu anında bedenini taşımaya kafi olacak kadar onların uzamaları maslahat muktezasıdır. Bununla beraber bu tüyler iki nevi olarak yaratılmışlardır. İlk nevi, kuş kanadının ön tarafındaki uzun tüyleri, yelekleridir. Bunlar daha kalınca ve pektir. Fakat uçuş anında hafif olmaları için içleri boş kılınmıştır ve sağlamlıklarıyla beraber, arızalara dayanmak ve kolayca kırılmamak için maddeleri yumuşakçadır, sert değildir. İkinci nevi, gerideki yeleklerdir. Kuş, kanadını kısıp yumdukça bunlar görünmezler. İçleri hafif bir madde ile doludur ki ağırlık vermesinler. İşte bu harika bir tedbirdir. Müşahedesiyle akıllıların akılları Sâni'-i Mukaddes'in ilahi hikmetini tasdike mecbur olur.

Bununla beraber, Sâni'-i Teâlâ uçma kudretini kanat yeleklerine malik olmayan yarasa kuşuna da vermiştir. Malum olduğu üzere onun tüyleri deve tüyüne benzer ve ince deriden oluşan kanatlarıyla uçar. Sair kuşlardan daha birçok cihetler ile farklıdır. Ağzında dişleri ve kanatları üzerinde çıkan pençeleri vardır. Kendisinde sütlü hayvanların hassaları da bulunur; iskeletçe, tevlit ve emzirmede onlara tamamen benzer. İşte bu hayvan, Allah'ın kudretiyle iki nevin de hassalarını cami olur.[175]

Fesubhanallah! Ortada böyle vazıh misaller varken, Sâni'-i Hakîm'in masnûâtında zaruri bir kanun ile mahkum olmayıp samedânî kudretinin dilediği gibi hükmünü yürütmekte olduğu ve rabbani sanatının bir yola münhasır olmayarak mahlukatını yüce iradesiyle nevilere taksim etmekte olduğu zerre kadar hafi olabilir mi ki şüpheye mahal addedilebilsin?

175 *Mütercim:* Bunun en garip haleti nisa taifesi gibi hayız âdeti görmesi ve insan gibi gülmesidir. Nasıl ki Ebu's-Suûd Tefsirinde mezkurdur.

Yarasanın arz olunan gariplikleri şamil olması, İsrail oğullarının Hazreti İsa'dan mucize talep eyledikleri sırada bilhassa böyle bir kuşun halk edilmesini talep etmeleri sebebiyle olmuştur.

İsa (a.s.) da çamurdan takdir ve tasvir eylediği kuş suretine üflediğinde Allah'ın izniyle yarasa olarak uçup gitmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'de, "Ben size çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapar içine üflerim, o da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir." (Âl-i İmrân, 49) ayetiyle beyan buyurulmuştur.

Bazıları da yün veya kıl ile yahut deve ve tavşan türlerinde olduğu gibi yumuşacık ve ipek gibi tüyler ile kimi de -kaplumbağa gibi- kemik ve kimi kıkırdakvari ince kabuklar ile donatılmışlardır. İnsan gibi cilt ve deriden başka postu olmayanlar da vardır.

Hayvanların şekillerindeki farklılık da akıllara hayret verecek mertebededir. Çünkü onların içinde gayet uzun, yuvarlak, yarıküre şeklinde bulunanlar, zürafa[176] gibi ayakları kısa ve elleri uzun olan, tavşan gibi bunun aksine olan, keza boynu kısa olan ve gayet uzun olan, hatta ip halkaları gibi kat kat bükülmüş bulunan neviler vardır. Nasıl ki beldelerimizde, Şam diyarında görülen maruf kuş böyledir ki kendisi serçeden biraz büyücek ve boynu da büklüm büklüm olur.

Hayvanların ekserisi iki gözlü olduğu halde, çok gözleri olan birtakım örümcekler de bulunur. Bazıları kuyruklu olur, bazılarının da et ve yağdan mürekkep sağrısı ve kıçı bulunur. Kulakları da bazen dikdörtgen şeklinde ve bazen de yuvarlak olur. İçlerinde düz tırnak, çatal tırnak, taban, ayak ve pençe sahibi olanlar vardır.

Ot yiyen hayvanların işkembesi olur. Çünkü bunlar birçok otları yiyerek onları içlerinde bir mahzene koymaya muhtaç olurlar ki gıdalarına kafi olacak besin maddeleri istihsal edilsin. Diğerlerinin yalnız mideleri vardır. Zira bunların yedikleri şeylerden hasıl olan az gıda kendilerine kafi gelir. Binaenaleyh içlerinde bir mahzende yiyecek biriktirmeye muhtaç olmazlar.

Et yiyen hayvanlar gıdaları olacak etleri parçalayabilmek için keskin dişlere maliktir. Nebatat ile beslenen hayvanların dişleri de kuru otları yemelerine kifayet edecek mertebededir.

Evet! Dişlerin, hususen insandakilerin tekvini ve tertibi, basiret sahipleri için büyük ibretleri ihtiva eder. Çünkü onların keskinleri ağzın önlerinde bulunup kesilmeye lüzum görülen şeyleri kesmeye; bunların bitişiğindeki köpek dişleri denilen dişler de kazma şeklinde bulunmaları hasebiyle kırmaya ve ufalatmaya elverişlidirler. Bunların arka cihetlerinde ve nazardan gizli bir halde azı dişleri denilen dişler bulunur ki bunlar öğütmeye elverişli olacak bir şekilde tekvin edilmiştir. Şimdi bakınız, eğer şu tertip ve intizamın hilafına olarak, azı dişleri ağzın ön tarafına konulup da kesici dişler arka tarafa konmuş olsaydı, gıda alma hususunda insan ne kadar zorluk çekerdi ve ağzın manzarası nasıl çirkin olurdu!

---

176 *Mütercim:* Boynu sair hayvanların boyunlarından ziyade uzun olduğundan "kelamda ziyade" manasına gelen z-r-f kökünden alınmış olan bu isimle tesmiye olunur.

Mezkur hayvan Habeş beldelerinde bulunur. Boynu ve başı, deve boynuna ve başına; rengi ceylan rengine; derisinde beyaz benekleri olmakla kaplan postuna; ayakları ve boynuzları öküze benzer ve elleri ayaklarından daha uzun olur. (Okyanus'tan hulasa)

Hayvanların müdafaa veya tecavüze yarayacak silahları da vardır. Bunlar da farklı farklıdır. Keskin tırnaklar ve dişler, türlü türlü boynuzlar, kuyruklar ve hortumlar hayvan silahlarından olduğu gibi; öldürücü zehir ve kötü koku da bazı hayvanların silahıdır.

Erzak tahsilleri babındaki tedbir ve hileleri de ibret alabilenler için ibretâmizdir. Mesela örümcek bedeninin dahilinden ince bir madde çıkarıp da ondan matlubuna muvafık bir surette bir ağ dokur ve ona tutulan sinekleri avlayarak geçinir.

Karınca arslanı[177] kumlar içinde bir çukurcuk kazarak kendisi altında gizlenir de hesabına gelen böcekler girince onları yakalar ve gıdasına uygun olmayan şeyleri acayip bir hareketle derhal dışarı atıverir. Kırlangıç da havada uçarken sinekleri tutup onlarla gıdalanır. Bazı hayvanlar da rızkını istihsal etmek için yerleri kazar yahut ağaçlar üzerine tırmanır. Kokarca[178] ise yuvasının kapısında durur ve içerisine bir keler girdiğini görünce hemen orasını kerih rayiha ile doldurarak bunaltıp öldürür ve onunla gıdalanır.

Hayvanlar kendilerine gıda olacak şeyleri bilirler. Onları yeme ve biriktirme hususunda bazı garip âdetleri müşahede olunur. Mesela hububat, yapraklar, semereler, etler, haşerat, her biri bir hayvan nevine gıda olur. Hayvanlar içinde en nefis şeylerle gıdalanıp yaşayanlar bulunduğu gibi; ehlî hınzır gibi en pis şeylerle de yaşayanlar vardır. Bazı neviler gıdasını çiğnemeden ve bazıları da çiğnedikten sonra yutarlar. İçlerinde biriktirenler de var, biriktirmeyenler de. Kışın yemek için yaz günlerinde besin biriktiren arıların ve karıncaların biriktirme hususundaki tedbirleri, hakikaten hayreti mucip olacak kadar gariptir. Hatta karıncaların biriktirdikleri zahirelerde rutubet peyda olduğunda, açık havalarda onları güneşli mahalle taşıyıp kurutmaları ve rutubetten filizlenmemesi için hububatı delmeleri de ayrıca gariptir. Kişniş türü tohumları bir defa delmenin filizlenmeye mani olmayacağını idrak edip de onları iki-üç mahalden delmeleri ise garabet içinde garabettir. Fesubhanallah!

Hayvanların renk ve şekil farklılıkları ise nazarlara hoşluk ve fikirlere hayret veriyor. Onlarda her türlü renklerle nakışlı olanlar olduğu gibi; bazı ne-

177 *Mütercim:* Karınca arslanı, yüzü arslan çehresine benzer bir karıncadır. Hayatü'l-Hayvan'da, arslan karıncası denmiştir. Fakat bu tabir daha münasiptir.

178 *Mütercim:* Kedi cüssesinde kötü rayihalı bir hayvandır. Türkçede göcen denir. Gayet çok yellenir ve yellenmesi çok pis kokar. Hatta bir elbiseye isabet etse, elbise eskiyip gider de kerih rayihası ondan zail olmaz. Ekseri kelerin yuvasının ağzına makadını koyup içeriye doğru yellenir, kötü rayihasından keler muzdarip olup tahammülden aciz kalır da naçar dışarıya fırlar. Kokarca onu tutup yer. Onun yellenmesi oltasıdır.

Bir müfsit ve hilekar, ahbaplar arasına fesat atsa ve birbirinden ayrılsalar, Araplar bu durumu ifade için "Aralarında kokarca yellendi." derler.

Ayrıca, Araplar bu hayvana müferriku'l-enam derler. Zira deve sürüsünün aralarına girip yer yer yellendiğinde kerih rayihasından develer perişan olurlar. (Okyanus'tan)

vileri tek bir renk ve hatta hususi nakışlarda bile müsavidir -karga, keklik ve serçenin bir cinsi gibi-. Diğer nevileri de -atlar gibi- renklerde muhtelif, yahut mesela -tavuklar gibi- hem renklerde, hem nakışlarda muhteliftirler.

Bazı hayvanlar muntazam surette ve bir tarzda nakışlıdır -kaplan ve tavus gibi-. Diğerleri ise böyle olmayıp nakış ve renkleri pek ziyade mütenevvidir -tavuk, güvercin, kedi gibi-.

Ey maddeciler! Sizin bazılarınızdan kaplan derisinin nakışlarına dair şöyle bir izah işitmişliğim vardır: Güya kaplan eski asırlarda gölgesi az ve ince olan ağaçların altında çokça oturmuş da dalların aralarından kendisine isabet eden güneş ışınları bu şekilde nakışlı ve benekli olmasını icap etmiş.

Şimdi gerek bunu söyleyen zata ve gerek diğerlerinize sorarız ki: Tavus kuşunun yeşil, mavi, siyah, bal rengi ve sair renklerle donanmış bulunması, altın yaldızlı ve sürmeli çizgiler ve şekiller ile mükemmel intizam üzere müzeyyen bulunması; ayrıca, her biri başka harika nakışları olan horozların, hemen bütün renkleri cami olan saka kuşunun, arı kuşunun[179] ve daha pek çok kuşların mütenevvi harika nakışları neden neşet ediyor?

Bunlara dair de ayrıca açıklama yapmanızı sizden talep ederiz. Vakıa bizler, kaplan hakkında arz olunan açıklamanızı külliyen reddetmiyoruz. Mümkündür ki Hallâk-ı Müteâl'in sebepler ile sonuçlar arasındaki hususi irtibatlar hakkında cereyan eden ilahi âdetince böyle bir sebep de olabilsin. Fakat sizlerden arzu ettiğimiz hakikat, ancak bu tür şeyleri tabiata isnat etmeyerek, esasen ilahi fiilleri müessir tanımaktan ibarettir. Çünkü her şeyi akla ve fenne tatbik etmeyi iltizam edip de, Sâni'-i Alem'in hikmetli ibdalarını nazar-ı itinaya almak istemeyenler pek kolay ilzam olunurlar.[180] Ezcümle, bu acayip nakışlar meselesinde onlardan talep olunan aklî ve fennî izahları tenakuzdan salim olacak şekilde ortaya koymaktan aciz kalacakları şüphesizdir.

Taaccübe şayan olan şeylerden biri de hayvanların seslerinin farklı farklı olmasıdır. Onların sedalarında öyle coşkun olanlar bulunur ki kalpleri ve ruhları celp ve ihya ediyorlar. Bununla beraber, gayet kötü ve çirkin sesler de vardır ki kulakları sağır etseler sezadır.

Nazarları celp eyleyen güzellikleri de dikkate şayandır. Mesela tavus, zürafa ve horozun bazı nevilerine her nerede tesadüf olunsa, insan onlara bakmaktan gözlerini alamaz.

Bu bapta en zarif ve en harika cemal ise insan nevinin güzelleridir. Çünkü onlar bakanları şaşkına çevirir ve derin tefekküre dalanları deliye döndürür. Hülyalı kalpleri istila ile ezerler. Zalim insanların ve hükümet erbabının da fevkinde saltanat icra ederek yücelirler.

179 *Mütercim:* Güvercin ile kumrunun çiftleşmelerinden hasıl olan gayet zarif ve harika renkli bir kuş türüdür.

180 *Mütercim:* Nasıl ki buna müteallik nafi ve kafi bahisler takdim edilmiştir.

Acaba insan ile maymunun nevice bir olduğunu iddia eden basiretsizler, insanın güzelliğinden onlarda bir eser bulunduğunu iddia edebilirler mi? Vallahi edemezler. İnsan gözlerini harika surette yaratan ve güzellerin alınlarını kaküllerle tezyin buyuran Ahsenü'l-Hâlikîn hakkı için böyle bir iddiaya basar ve basiretten mahrum olmayan kimse teşebbüs edemez.

Hayvanlar içinde o kadar kötü ve çirkin neviler de vardır ki görmek bile tüyler ürpertir ve gönülleri titretir. Tarantula, yılan, hınzır vesaire gibi.

Bazı hayvanlarda dişi ve erkek yekdiğerine eş olup, sadece birbirine has olurlar -güvercin ve kumru gibi-. Köpek gibi birtakım nevilerde ise böyle bir hususiyet bulunmaz.

Bazı hayvanlar rızıklarını tedarik etmeye münferiden ve bazıları da bölük bölük cemiyetler teşkil ederek gayret ederler. Bunların içinde bazı nevilerin içtimaları cumhuriyet, bazıları mülk ve saltanat nizamı üzere cereyan eder. İkinci kısımda, ordu komutanı olan liderleri onları korumak maksadıyla pek çok fertler tayin eder; su, ot veya sair levazımlarını aramak için kılavuzlar gönderir.[181]

Hayvanların ahlak ve âdetleri de acayiptir ve beyanına müteallik pek çok kitaplar telif olunmuştur. İçlerinde cesur ve korkak, insanoğluyla ülfet ve dostluk istidadı olan ve olmayan neviler bulunduğu gibi; kuvvet ve zayıflık, açlığa sabır ve tahammül, harici arızalara mukavemet hususlarında ve sair cihetlerde aralarında pek çok farklar bulunur.

Mesela cüssesine göre en kuvvetlisi insan nevi olduğu halde, omurilik denilen murdar iliğine iğne ile cüzice dokunulmuş olsa derhal helak olur. Fakat hidra pek küçük bir hayvan olmasıyla beraber, üç parça edilerek birkaç günden sonra bakılacak olsa, baş tarafına kuyruğu ile beraber ve kuyruk tarafına başı ile beraber bir beden ilave olmuş ve beden için de ayrıca bir baş ve kuyruk peyda olmuş yani her cüzün müstakilen bir hayvana inkılap etmiş olduğu görülür.

İşte serdedilen bu farklılıklardan kati şahitler hasıl oluyor ki, hayvanlar aleminin Sâni'i, ilahi sanatında hiçbir tabii kanuna mahkum değildir. Subhânî ibdalarında kendisini tek bir tarz iltizamına zorlayacak bir zaruret yoktur. Bilakis mukaddes zatının ilim ve kudreti vâsi; tedbir ve sanatı muhkemdir.

Hayvanların bazı nevilerini, taayyüşüne ve hayat nizamına kifayet edecek ve suretine ziynet verecek harika bir keyfiyet üzere halk ve icat buyurduğu gibi; bazı nevileri de o keyfiyetin zıddına olarak diğer bir keyfiyette halk ediyor da yine o kifayet hasıl oluyor ve matlup olan cihette kemal ihraz etmekten de hâlî olmuyor.

181 *Mütercim:* Hususen bal arılarının bu baptaki tertibat ve nizamları ve liderlerine itaat ve inkıyatları hayrete şayandır. Buna dair gerekli tafsilat Hayatü'l-Hayvan kitabında görülebilir.

İşte bu şekilde mükemmel zıddiyeti şamil olan mütekabil nevilerin her birinde hallerince şahit olunan intizam, akılları ve idrakleri ikaz ve irşat eder ki: Hallâk-ı bî-misal, Fâil-i Muhtâr olup kainatın mevcudiyeti ve bütün hususiyetleri, onun yüce iradesine tâbidir. İlahi kudretinin yalnız bir cihete mahsus olması ve ilahi ilminden hariç bir şey bulunması ihtimali bedaheten bâtıldır. Allah Teâlâ cahillerin yakıştırmalarından münezzeh ve mukaddestir.

Anatomi ve Fizyoloji Delilleri

Hayvanların şamil oldukları acayip terkipler; uzuvlarının ve zahiri batını duyularının tekevvün suretleri; her uzvun hususi vazifesi ve sanatındaki incelik; bünye ve şekillerindeki farklılıklarla beraber her birinde başka başka hikmet ve maslahat bulunması; en küçük sinirlere varıncaya kadar mükemmel hilkatlerinde hiçbir şeyin faydasız olmaması cihetleri anatomi ve fizyolojide izah olunmuştur.

Bunların bir nebzesine vâkıf olmak bile akıllara ve idraklere hayret verir. Şu alemin bir Sâni'-i Hakîm ve Müdebbir-i Alîm'i olup, onun her şeye kadir olduğuna ve hikmetli iradesiyle bu masnûâtın cümlesini halk ettiğine, aklı başında olanı az bir teemmül ile irşat eder.

Anatomi ve fizyoloji ulemasının muttali oldukları fennî hakikatlerin bazılarına icmalen işaret ediyoruz. Ezcümle, hayvanlardaki ve bilhassa insan nevindeki beş duyuyu nazar-ı itinaya aldığımızda, mükemmellik ve muntazamlığın en yüksek derecesinde bulunduklarını kesin olarak anlarız.

Çünkü fen ve marifet erbabı nazarında bunların her biri aşikar hikmetlere ve faydalara mebni ibda buyurulmuştur. Vücut bulmalarının öyle tesadüfle veyahut zarureten olmadığı bedahet derecesinde sabit olup, Vâhib-i Hakiki'nin mahlukatına ihsanının bol olduğuna kati şahadet tahakkuk etmiştir.

Göz ve Görme Keyfiyeti

Biraz da görme duyusundan bahsedelim:

Görme duyusu, gözde bulunan görme sinirine yerleştirilmiş hususi bir kuvvettir. Görme siniri, dimağa bağlı olduğundan, görülen şeylerin suret ve şekillerini oraya ulaştırır da o vasıtayla insan onları idrak eder. Yani görme fiili hasıl olur.

Göz, ziya vasıtasıyla suretleri aksettirmesi hususunda öyle mükemmel bir alettir ki mükemmellikte onun fevkinde bir görme aleti icat etmek tasavvur edilemez. Çünkü göz gayet küçük, nazik ve ince sanatlı bir eser olup icat olunan sair aletlere arız olan hatalardan ekseriyetle salim olduğu gibi; görme fiilini tahsil babında onun istiklali ve hakimiyeti de vardır.

Göz, çukurlu kemiğin içine yerleştirilmiş ve lazım gelen bağlar, damarlar, kaslar, zarlar ile beraber üç tabaka ve üç nevi sıvı cisimden mürekkep kılınmıştır.

Birinci tabaka oldukça sağlam fakat yumuşak bir zardan ibarettir. Bu tabakaya göz akı denir. Bu zar gölgeli olup kendisinden ziya nüfuz etmez ve maverası görünmez.

İşte bu zardan ibaret olan ilk tabaka sair tabakaları ve bütün sıvı cisimleri ihata edip onları kamilen korur. Tertip ve vaziyetlerindeki nizamı hıfzeder. Bunun önünde, saatin camı gibi dış tarafı tümsek ve iç tarafı çukur olup kornea denilen şeffaf bir bölüm bulunur. Saat camının etrafı bakır halkasına dahil olduğu gibi; bu bölümün de her tarafı, ilk tabaka addolunan zara bitişik ve girgindir.

İkinci tabaka plasenta olup yumuşakça ve simsiyahtır. Bu tabaka, göz akı ile ağ tabakası arasındadır.

Üçüncü tabaka ağ tabakasıdır. Bu tabaka dimağdan neşet eden görme sinirlerinin yayılmasından hasıl olur ve göze arka tarafından dahil olur.[182]

Gelelim sıvı cisimleri açıklamaya:

Bunların birincisi, ön oda sıvısıdır. Saf ve şeffaf bir sıvıdan ibaret olup korneanın arkasındaki odaya yerleştirilmiştir. Bu oda dediğimizi de gerisinde olan ve ortasından delikli bir perde sarıyor. Bu perdeye iris tabakası ve ortasındaki delik mahalline de göz bebeği denir.

İris tabakasının rengi siyah, sarı, mavi, ela ve daha başka türlü olur. Yani gözlerin renklerinin tenevvüü, bu iris tabakasındaki renkli maddelerden kaynaklanmaktadır.

İkincisi, göz billurudur. Gayet şeffaf, berrak ve oldukça kesif, mercek biçiminde bir cisim olup ortası kenarlarına nispetle daha kesafetlidir. Bir zar ile örtülü olarak iris tabakasının arkasında ve beyan edeceğimiz camsı cismin önündedir.[183]

Üçüncüsü, camsı sıvıdır. Bu da şeffaf fakat yumurtanın beyazı gibi yapışkanlı bir cisim olup önceki sıvıdan kalan boşluğu ve ağ tabakasına varıncaya kadar bütün göz dahilini doldurmaktadır.[184]

Görülen şeylerin suretlerinin gözde belirmesine başlıca sebep ise ziyadır. Görülen şeylere taalluk eden ziya gözün dahiline akseder de bu vasıtayla

182 *Mütercim:* Çünkü görme sinirleri gözün içine girince birçok liflere ayrılarak ağ manzarasında bir tabaka teşkil eder. Görülen şeyler daima bu tabakaya akseder de sonra mezkur sinir vasıtasıyla beyne intikal eder.

183 *Mütercim:* Gelen ziya bunun içinden geçip camsı cisme vasıl olur. Bazen bu cismin şeffaflığı kaybolarak beyaz bir kütle haline inkılap eder de görme fiili gerçekleşemez. O halde tabii ameliyat ile bunu çıkarmak icap eder ki yeniden diğeri hasıl olarak basar hissi iade oluna.

184 *Mütercim:* Bu da gayet narin bir zar ile mahfuzdur.

görme fiili hasıl olur. Ziyanın, eşyanın suretlerini nakle ve akse yarayan fıtri kanunları vardır. Fakat bu kanunların bazılarına karşı eğer ilahi hikmet gözün terkibine dair birtakım tedbirler vaz etmiş olmasaydı, görme fiili tamam olmayıp görülen şeyler nazarda karmakarışık kalırdı.

İşte burası dikkate şayandır. Allah'ın vahdaniyetine delalet eden bu büyük burhanın beyan ve izahı şöyledir:

Ziya, sert ve kesif bir cisim üzerine tesadüf edince ondan akseder de o cismin suretini, mukabili bulunan parlak cisme aksettirir. Fakat ziya, mukabili olan o cisme müstakim hatlar ile vasıl olduğunda, aksettireceği sureti vazıh olarak aksettiremez. Çünkü şualar uzadıkça intişar ederek çizgileri birbirinden uzaklaşır. Binaenaleyh ziyanın, mukabil olan parlak cisme doğruca ve vazıh olarak eşyanın suretlerini aksettirmesi için, çizgilerin o cisme vusulünde tecemmu halinde bulunmasına muhtaç olur. Çizgilerin tecemmuu da mercek şeklinde şeffaf bir cisimden geçmeleriyle olabilir. Yahut bari bir tarafı düz veya çukur olursa diğer tarafı tümsek olmalıdır. Bu şekillerde olan şeffaf cisimden geçme sebebiyle tecemmu eden ziya çizgilerinin asıl tecemmu noktası da cismin ortasıdır. Kenarları pek o kadar cami olamaz. Hususen ortanın kesafetinin ziyade olması, tecemmu mahalli olmasına daha çok yarar. Hem de ziyanın çizgilerinin tecemmuu, böyle kesif ve şeffaf bir cisimden geçmezden evvel kesafeti daha az olan bir cisimden geçmiş olmalarına bağlıdır. Zira ziya çizgileri evvela kesif bir cisimden geçip de sonra kesafeti ondan az olan başka bir cisimden geçseler yekdiğerinden uzaklaşarak intişara başlarlar.

Keza ziya siyahtan başka bütün renklerden aksettiği halde siyah onu emdiği için siyahtan aksedemiyor. Nasıl ki siyah ve ona yakın olan renklerden birini hâvî olan cisimden ziya nüfuz edemez. Çünkü bu tür renkler onu emerek tahfif ederler. Bilhassa siyah renk daha ziyade emer.

Şurası da malum ve müsellemdir ki: Ziyanın, çizgilerin tecemmuu halinde cisimlerin suretlerini vazıh bir keyfiyette aksettirmesi; üzerine akis yapılacak cismin, akis mebdei veya nüfuz mahalli olan cisimlere nispetle hususi bir uzaklıkta olmasına bağlıdır.

Bu arz olunanlar mülahaza edilerek ziya kanunları tamamen malum olacağı için, bizler artık görme fiilinin nasıl vuku bulduğunu izah ve Fâtır-ı Hakîm'in ilahi sanatındaki hikmetleri ifade maksadıyla söze başlıyoruz. Muvaffak kılan Allah'tır.

Ziya, görülen şeylere tesadüf edip aksedince şua çizgileri göze dahil olur da görülen şeylerin suretlerini ağ tabakasına aksettirir. Ağ tabakası da onları duyular vasıtasıyla dimağa nakledip ulaştırır. Fakat akisten sonra ziyanın çizgileri müstakim olacağı için, eğer onlar tecemmu etmeyerek ağa vasıl oluncaya kadar uzayacak olsalar, vusul anında birbirinden uzaklaşmalarına ve intişarlarına binaen görülen şeylerin suretlerini karmakarışık bir halde aksettirirler.

Sâni'-i Hakîm, ziya göze girer girmez korneayla karşılaşmasını tedbir buyurdu ki onunla karşılaşması ve ona nüfuz etmesi sayesinde -onun dış tarafı tümsek ve iç tarafı çukur olması hasebiyle- şua çizgileri bir miktar tecemmu eder. Ondan sonra kesif olan ön oda sıvısından da nüfuz edince, çizgilerin tecemmuu artarak iltisak mertebesine yaklaşır. Ve görülen şeylerin suretlerini vazıh olarak aksettirmeye kuvvet peyda ederler.

Lakin üzerinde suretler aksedilecek ağın çukur olması hasebiyle, sıvıdan geçen çizgiler bu miktar tecemmu halinde oraya vasıl oluverince, görülen şeylerin suretlerini onun ortası ve iki kenarı üzerine aksettirerek yine yayılmaya ve karışıklığa sebep olacaktı. Hususen ziya çok olup da gözün genişlemesini icap ettiği takdirde bu karışıklık zaruri bir şeydir.

İşte Sâni'-i Hakîm bu arızaya karşı ön oda sıvısının arkasında iris tabakası denilen zarı koymakla tedbir buyurdu. Çünkü onun ortasında göz bebeği bulunarak, genişletme ve daraltma -zarı rapteden kaslar sebebiyle- nazar edenin iradesi altında bulunduğundan, nazar eden ön oda sıvısından nüfuz eden ziyadan lüzum görülen miktarı dahil eder. Yani ziya az olduğu vakit kafi miktarı içeri almak için onu genişletir; çok olduğu zaman da suretlerin karışmaması için daraltır da böylece matlup hasıl oluverir. İris tabakasının etrafını da siyah veya mavi yahut sair renklerin biriyle boyadı ki bu vasıta ile ziyanın nüfuzu tahfif edilerek, çizgiler göz bebeğinin etrafına, iris tabakasının kenarlarına doğru nüfuz edip de ağın etrafına vasıl olmasın. Çünkü bu şekilde onun oraya vasıl olması, suretlerin karışmasına sebep olur.

Bunu müteakip ziya çizgileri göz billurundan nüfuz eyledikleri esnada -onun iki yüzü de tümsek olması sebebiyle- bir kat daha tecemmu ederler. Hususen ortasında kesafet ziyade olduğundan, orada tecemmu daha mükemmel olur. Hakîm-i Habîr Hazretleri, göz billurunun tümsekliğini arttırıp eksiltmeyi de nazar edenin iradesi altında kılmıştır. Zira nüfuz eyledikleri cismin tümsekliği arttıkça ışık çizgilerinin tecemmuu artar ve azaldıkça eksilir. Buna göre, nazar edene ihtiyacına göre tümsekliği eksiltme veya arttırma tasarrufu verilmesi maslahat muktezasıdır. Ondan sonra çizgiler camsı sıvı cisimden nüfuz ederler de artık tecemmuları tamamen artarak vazıh surette akis için kafi olur.

Bu camsı sıvı cismin hacmi ise, ziyanın iris tabakasına ilk girişinden itibaren ondan ve mezkur sıvılardan nüfuz ederek ağ tabakasına vasıl oluncaya kadar uzama mesafesine kafi olacak miktardan ibarettir.

Bu tecemmulardan sonra ziya çizgileri ağ tabakasına vasıl olup görülen şeylerin suretini onda aksettirip de onun şeffaflığına binaen bir kısmı oradan nüfuz ederek göz akı tabakasına vasıl olur. İşte bu kısmın tekrar mezkur tabakadan aksederek hariçten gelen şualara çarparak suretlerin karışmasına sebep olmaması için Sâni'-i Hakîm Hazretleri göz akının iç yüzünü siyah renkli yaratmıştır ki oraya nüfuz eden çizgileri emsin de akis vuku bulmasın.

Ziya çizgilerini yekdiğerini müteakiben cem edip de görülen şeylerin suretlerini vazıh bir keyfiyette aksettirebilmelerine kafi olacak şekilde onların özünü ileten şu dahili vasıtalarda bulunan kesafet, tümsek şekil, ziya menfezi olan cisimle ağ tabakası arasında mesafe tayini, şuaların geçiş yolunu genişletmeye ve daraltmaya ve tümsekliği arttırmaya ve eksiltmeye nazar edenin muktedir kılınması, mevcut renkler vasıtasıyla karışıklığın men edilmesi gibi hususiyetler maslahatlara muvafık olduğu gibi; mezkur vasıtaların çok olmaları da mühim bir hikmete binaendir.

Zira ziya şeffaf ve tümsek bir cisimden nüfuz edince tabii fende maruf olan renklerine -ki onlar gökkuşağı renklerinden ibarettir- dağılır da, ziyanın mezkur cisimden nüfuz ederek naklettiği suret, mezkur renklerle donanmış olarak zuhur eder.

Buna renk hatası denir ki dürbün gibi görme aletleri yapanlar bu hatayı gidermek için bir daha şeffaf ve tümsek cisim ilave ederler. Çünkü bu ikinci cisim, evvelki dağılmasının aksine olarak dağılmasını sağlayarak, ziyayı yine beyaz renge döndürür. Bu yolla renk hatası kaybolarak, görülen şeylerin sureti renksiz olarak zuhur eder.

İşte bunun gibi gözün dahilinde şuaları defaten lüzumu kadar cem edecek yalnız bir cisim ile iktifa etmeyip de, Sâni'-i Teâlâ'nın vasıtaları çok yapmasının dahi -daha başka hikmetleri olabilirse de- başlıca hikmeti, bu renk hatasını def etmekten ibarettir diye fen erbabı ispat ediyorlar.

Evet, bu ispatın doğru olması gerektir. Hakikaten ziya, korneadan nüfuz ederek maruf renklerine dağılınca, ziyanın çizgilerinin tecemmuuna yarayan ve ön oda sıvısı, göz billuru ve camsı sıvıdan ibaret olan vasıtalar, korneanın yaptığı dağılmayı akis ve tebdil ederek yeniden onların dağılmasını sağladıkları takdirde ziya beyaz renge dönerek hatanın kaybolacağı şüphesizdir.

Ancak fen erbabının mütehayyir kaldıkları bir cihet vardır ki bunun halli için pek ziyade uğraşıyorlar.

Ziya çizgileri; kornea, ön oda sıvısı, göz billuru, camsı sıvı tabakalarının her birinden geçmesi hasebiyle hasıl eylediği tecemmuların muktezası ağ tabakasına kesişme halinde vasıl olup da görülen şeyin yukarısından akseden şualar ağ tabakasının alt kısmına ve alt kısımdan akseden de onun yukarısına tesadüf etmektedir. Bu ise görülen şeyin suretinin ağ tabakasında ters olarak görünmesini icap eder.

İşte fen erbabı bu şekilde ters olarak görünmekte olan şeylerin doğru olarak görülmesini izah makamında çok sözler söylemişlerse de en meşhur kelamları "Görülen şeylerin cümlesi şu ters olma hususunda müşterek olduğundan, akıl eşyayı doğru olarak görmeyi itiyat ediyor" demekten ibarettir. Buna dair şerh ve izahları da görülmüştür. Fakat ikna edecek mertebede değildir.

Fakirin de şöyle bir izah hatırıma geliyor:

Ziya şuaları, havadan evvela kornea ve ön oda sıvı tabakasına, müteakiben ortasında kesafeti daha ziyade bulunan billur tabakaya nüfuz ile hasıl eylediği tecemmular sayesinde asla kesişmeyerek eşyanın suretlerini aksettirmeye istidat kesbediyor. Ondan sonra camsı sıvı tabakadan nüfuz eylediğinde -onun kesafeti daha az olması hasebiyle- şuaların oradaki seyri esnasında dağılmaya başlaması halin gereğidir. Çünkü yukarıda beyan olunduğu şekilde, ziyanın evvelce geçtiği cisme nispetle bir miktar daha latif olan diğer cisimden geçeceği sırada çizgileri dağılmaya başlar.[185] İşte bu minval üzere ağ tabakasına vasıl oluncaya kadar vuku bulan intişar, ağ tabakasında eşyanın suretlerini doğru olarak aksettirmesine yarar.

Çünkü zikri geçen ziya kanunlarına göre, ziyanın o mahalle vusulü halindeki keyfiyetinin, daha korneadan nüfuz etmeye başlayacağı esnadaki keyfiyetine müsavi olması lazım gelir. Yani görülen şeylerin üst tarafından akseden şualar ağ tabakasının üst tarafına ve görülen şeylerin alt tarafından akseden şualar da ağ tabakasının alt tarafına tesadüf ediyor. Şualar kesişmediği için, görülen şeylerin suretlerini ağ tabakasında doğru olarak aksettiriyorlar.

Acizane görüşümüze göre hakikat bundan ibaret olunca arz olunan müşküle meydan kalmadığı gibi; camsı sıvı tabakanın faydası da pek ziyade vuzuha kavuşur. Gerçi bazı fizyoloji erbabı iddia etmektedir ki, güya bir şahsın gözünün arkasında olan açık bir mahalden, görülen şeyin suretinin ağ tabakasında ters olarak göründüğünü müşahede etmişler. Fakat bu iddia bence henüz sabit olmamıştır. Eğer sabit olursa ona göre kelam sarf ederiz.

İşte görme fiilinin husul keyfiyetinden bahsedenlerin sözleri bu noktaya vasıl olup kalıyor. Bunun hulasası ise, ziya vasıtasıyla eşyanın suretleri ağ tabakasında görünüp, ondan sonra ağ tabakasının onları dimağa ulaştırmasından ibaret oluyor. Fakat ruhun veya aklın yahut insan ruhunu inkar edenlere göre dimağın, görülen şeylerin suretlerini idrak etmesinin hakikatine dair onların sadra şifa verecek bir kelamlarını -pek çok tetkik ettiğim halde- bulamadım. Hatta bu hakikatin keşfi arzusuyla söz edildiğinde, ekserisinin hayretleri artıyor ve bir şeye karar veremeyerek sözleri kesiliyor.[186]

Göz hakkında icmalen beyanı geçen terkipler ve görme fiilinin ikmali için konulan tedbirler nazar-ı itinaya alındığında; en düşük mertebe aklıselimi olan bir insanın, böyle harika bir sanat ve ibdaın, hikmet ve iradeden hâlî olarak sırf zaruret iktizası ve tesadüf eseri olduğunu ve tabii intihap ile beka bulduğunu tasdik edebilmesi nasıl mümkün olur! Asla ve asla! Ahmak bir akıl sahibi olan fikirsizlerden başka bu girdaba düşecek ve bu mekruh güruha tâbi olacak bir fert tasavvur olunamaz.

185 *Mütercim:* Nasıl ki aksi halinde onların tecemmuu artıyor.
186 *Mütercim:* Fasit bir esas üzerine metin bir bina inşası kabil olur mu?

Ama basar ve basirete malik olan insan, ilahi sanat harikalarına az çok muttali olunca, kati olarak itikat eder ki: Şu alem ancak bir Hakîm-i Habîr-i Muhtâr'ın ve kainatı ilim ve iradesiyle idare eyleyen bir Kadîm-i Muktedir'in eseri olabilir.

Münkirlerin yakıştırmalarından münezzeh olan Allah ne yücedir!

Şurasını da mülahaza etmeliyiz ki: Gözün çapı bir kırat miktarı yokken, bütün dağları, taşları, suları, ağaçları, nice ovaları, vadileri ve türlü türlü hayvanları ile beraber geniş yeryüzü sureti tafsilatıyla ağ tabakasında görünebilir. Güya ki ağ tabakası bir deniz sahili imiş de ışık dalgaları ona her taraftan akıp geliyor ve milyonlarca masnûât onda görünüyor.

Hakikaten bu acayip husus efkara hayret verse sezadır. Subhanallah! O küçücük hacmin içinde görünen mütenevvi eşya suretleri ne kadar ince şeylerdir ki bütün müştemilatıyla beraber geniş yeryüzünü andırıyor da hiçbir cüzünü görüşten hariç bırakmıyor.

Böyle âlî ve harika bir eser sahibi Fâtır-ı Hakîm'in ulvi kudretinin ve yüce hikmetinin derecesinin tayin edilmesi beşer takatinin haricinde olmaz mı?

Subhanallah! Onun şanı ne yücedir!

Gözün anatomisine vukufla, müştemil olduğu kasların ve sinirlerin -ki her biri hareket vazifesi ile kaim oluyor-; atardamarlar ve toplardamarların -ki gıdalanma hususuna hizmet ediyorlar-; uzuvları rapteden sinirlerin ve sıvı cisimlerin tafsilatına muttali olanların, Allah'ın sanat inceliklerine küllîyen hayran kalacakları aşikar bir şeydir.

Gözün haricindeki ilahi tedbirleri de gerek muhafaza noktasından ve gerek vazifeleri eda hususuna dair suhulet cihetinden dikkatle muayene ve mülahaza edecek olsak, sanattaki mükemmellik ve vaziyetindeki muhkemlik babında tasavvurlar üstü bulacağımız tabiidir.

Ezcümle, göz gayet latif ve nazik olup en küçük cisimlerin çarpmasından dahi muhafaza edilmesi lazım geldiğinden, Hallâk-ı Hakîm onu çukurlu kemiğin içerisine koyarak muhafazasına inayet buyurdu. Böylece yalnız eşyanın suretlerini aksettirmeye yarayan ziyanın vasıl olacağı cihet açık kaldı, sair tarafları tamamen masun oldu. Göz akı ile beraber kabı olan korneadan ibaret ilk tabakayı da cüzi çarpmalardan müteessir olmaması için elastiki bir halde icat eyledi. Keza hem ziynet, hem muhafaza maksadıyla -hususen uyku halinde- gözü göz kapakları ile mestur eyledi. Onların kenarlarını da çoğunlukla siyah, sık ve yumuşak kıllardan ibaret kirpikler ile tezyin eyledi. Kirpikler dikine olarak yaratılmışlar ise de, üst kapakta bulunanlar biraz yukarıya doğru ve aşağıdakiler de bir miktar aşağıya doğru meyillidirler. Kirpiklerin siyah olmaları, göze gelen ziyayı -hususen kuvvetlice olduğunda- emmek içindir.

Nasıl ki iki göz fevkinde bulunan kaşların da siyahça olmaları hem ziynet ve hem bu hikmetin yerini bulması içindir. Binaenaleyh kaşları ve kirpikle-

ri beyaz olanların gözleri kamaşık olup bir şeye nazar ettiklerinde gözlerinin ucuyla yani kuyruğu veya pınarıyla bakarlar ve gözlerini tez tez açıp kaparlar.

Ziyanın miktarını azaltmak ve hafifletmek hususu iris tabakasındaki göz bebeğini daraltmaya havale edilmedi. Çünkü onun devamlı surette daraltılması, gözlerin vasfedilen o halinin ve zahmetli bakışının devam etmesini ve insanın görünüşüne çirkinlik gelmesini iktiza ederdi. Kirpiklerin sık ve dik olmaları da, göze isabet eden küçük cisimlere siper olması maslahatına mebnidir. Mesela toz toprak taneleri ekseriya göze gelince kirpikler üzerine düşerler de o vasıtayla gözün dahiline vusulden men olunurlar.

Kirpiklerin aşağılı yukarılı biraz meyilli olmaları ise pek açıktan iki faydayı ihtiva eder:

Birincisi, gözlerin açılması istenildiğinde bu vesileyle kirpiklerin ayrılması kolay olur. Çünkü onlar diklikte paralel olsalardı, göz kapakları kapandığında birbirine tamamen kapanırlardı da gözdeki gözyaşı ve saire sebebiyle birbirine yapışıp ayrılmaları güçleşirdi. Eğer diklikte mütekabil olsalardı, kıllar kapanma anında birbirine girmiş olurdu, göz rutubetinden dolayı ayrılmaları bir kat daha zorluk peyda ederdi.

İkincisi, eğer arz olunan minval üzere kirpiklerin meyli bulunmamış olsaydı, ziyanın geliş yolunda bulunurlardı ve onlar da ağ tabakasında görünürlerdi. Böylece görülen şeylerin suretlerinin karışmasına sebep olurlardı. Bu halde, onların biraz meyilli vaziyette bulunmaları, mükemmellik ve muhkemliğin en âlâ mertebesi olup onun fevkinde bir intizam tasavvur edilmesi mümkün olamaz.

Kirpiklerin bu faydalarından başka, göze pek büyük bir ziynet olmaları da selim zevk erbabı nezdinde vazıh ve müsellemdir.

Bununla beraber, toz türü şeylerin gözden tamamıyla def edilmesi ne çukurda bulunmasıyla, ne de kirpikler veya göz kapakları ile mümkün olabilir. Çünkü nazar anında açılmaları zaruridir. Toz ise korneanın parlaklığını izale eder ve şeffaflık vazifesini atalete uğratır. Hususen tozun toplanıp birikmesinin gözlere büyük zarar vereceği tabiidir.

Binaenaleyh Hakîm-i Zülcelal Hazretleri tozu izale ile gözleri muhafaza buyurma maslahatına binaen kapakların dahilinde göz küresi etrafındaki guddelerden[187] gözyaşı ifraz eyledi ve göz kapaklarının -ki kendisiyle darbımesel verilir- gayet süratle arka arkaya hareket ederek kapanıp açılmalarını tedbir buyurdu. Bu sürat sayesinde görme fiili atalete uğramadan ve karışıklığa maruz kalmadan, ifraz olunan gözyaşı göz küresine dökülen tozları yıkıyor. Göz kapakları da hareketle onu parlatarak toz ile karışmış bulunan gözyaşlarını izale ediyor. İşte gözün parlaklığı bu tedbir ile muhafaza edilmektedir.

187 *Mütercim:* Her sinir aralığındaki sert ve sağlam kısma denir.

Fakat toz ile bulaşmış olan bu yaşları münasip bir yolla gözden çıkarmanın da gerekli olduğu aşikardır. Çünkü onlar daima göz kapaklarının dışına atılarak insanın yanakları üzerine akıp duracak olsalar, insanın yüzünde çirkin bir manzara peyda olurdu ve gayet kirli iki sel ırmağı görünürdü.

Binaenaleyh bu keyfiyeti de münasip bir surette husule getirmek için Fâtır-ı Hakîm Hazretleri göz küresinden gözyaşının ayrılmasını süratli ve kolay kıldı. Yani iç taraflarından göz kapaklarının etrafını, gözyaşının gözün burun tarafına düşen cihetine akmasına elverişli bir tarz ile tekvin eyledi. Ondan sonra orada "gözyaşı kanadı"[188] denilen ve burnun dahiline nüfuz eden bir delik ihdas eyledi. Artık gözdeki yaşlar daima bu menfezden burun dahiline dökülerek oradaki rutubetle karışıp katılaştıktan sonra istinsar[189] gibi vasıtalarla harice atılıyor. Fesubhanallah!

Ey maddeciler![190] Şimdi insaf ederseniz sizinle biraz konuşalım. İsterseniz sair ilahi tedbirleri tamamen bir tarafa bırakalım da yalnız şu "gözyaşı kanadı"nın teşkil suretine dair konuşalım.

Hayvan nevilerinde gayet mühim bir noktada şu çirkef güzergahının mezkur minval üzere bulunuşu sırf tesadüfe yahut zaruret iktizasına mebni olduğuna dair aklıselimi ikna edecek elinizde makul bir senet olmadığı halde, bari idrak ve şuurdan hâlî tabiata bu ince hikmeti yakıştırabilecek siyakta bir sözünüz var mıdır? Şüphe etmeyiz ki o da yoktur. Fakat siz alemi aldatacak bir sermayeye malik olmamanızla beraber acaba kendi vicdanlarınızı şu Sâni'-i Muhtâr'ı inkar yoluna nasıl ve ne vecihle ikna ediyorsunuz? İşte biz, aklı başında ve fen erbabı zatların bu halini daima garipsemekteyiz, hatta vicdanî itikatlarınızın pek de fennî kelamlarınıza muvafık olmadığını kuvvetle ümit etmekteyiz.

Hayvanlar ile beşer fertlerinin görme sayesinde istihsal eyledikleri menfaatler ve faydalar ise nihayetsizdir. Onlar maişetlerini tedarik yoluna ve tehlikelerden necat ve selametlerine o vasıta ile kavuştukları gibi; ferah veren mevkileri temaşa ederler ve yakın uzak mekanları keşif ile her yönden müstefit olurlar. İşte bu cihetleri mülahaza etmek, Vâhib-i Hakiki'nin atâsı geniş ve ihsanı bol olup mahlukatına bahşettiği nimetlerin ve lütufların nihayetsiz olduğunu aklı başında herkese tasdik ettirir. Onun şanı ve saltanatı ne yücedir!

Bizler ki İslam'a tâbi olmakla teşerrüf etmekteyiz. Mezkur vaziyetler ve kanunlar ile görme keyfiyetinin tedbir buyurulmasına muttali olmamızla

188 *Mütercim:* Su akıtılacak su yoluna kanat denilir.

189 *Mütercim:* Buruna suyu çekip sonra geri püskürmek manasınadır. Burunu temizlemek maksadıyla ifa olunur. Abdest alan burna su çekip sonra burun onu çıkardığında bu işlemi yapmış olur.

190 *Mütercim:* Bu hitap ifadesi müellifin kelamından tamamen çıkmıyorsa da siyak ve sibak mülahazası bu minval üzere yazmaya bizi sevk etti.

Zaten tercümemizin şarihane olduğunu mütalaa erbabı elbette anlamıştır.

Şarihlerin vazifesi ise mücmel olanı tafsil ve muğlak olanı izah hususlarını da şamil olduğundan her sözü harfiyen tercüme etmeye mecbur değiliz.

beraber deriz ki: Görme fiili yalnızca Allah'ın icadıyladır. Bu vaziyetler ve kanunlar hakiki şartlar değillerdir ki bunlarsız görmeyi icat etmek mümkün olamasın. Bilakis bunların hepsi âdi şartlardır ve Allah Teâlâ görme fiilinin icadını mezkur hallerin tekamülüne bağlamıştır. Yani ilahi âdetini o vecihle icra etmektedir.

Eğer dilese bunların hiçbiri bulunmadığı halde dahi görme fiilini halk eder. Nasıl ki sebeplerin kamilen husulü ve manilerin giderilmesi takdirinde dahi eğer onun icadını irade eylemese husul bulmaz.

Bizim bu hususu kesin olarak itikat etmemiz ise Kelam kitaplarımızda zikredilen kati delillerden dolayıdır. Burada onları tafsile kalkmak, sözü uzatmak olacağından bu kadarla iktifa münasiptir. Fakat Sâni'-i Alem Hazretlerinin mukaddes sıfatlarını ispat sadedinde şu alemde mevcut olan bütün eserlerin ancak onun halk ve icadıyla vücut bulmakta olduğunu size karşı vazıh surette ispat etmiştik. Bu ispat, hatırınızdan çıkmamış olmalıdır. Görme fiilinin de eserler cümlesinden olduğu ise tembihe muhtaç değildir.

Ey maddeciler! İstidlal babında meşrebinize muvafık bir tarzla, mezkur şeylerin görme fiili için âdi şartlar olduğunu ve görme fiilinin husulünde en kuvvetli rükün olan ziyanın yokluğu halinde bile görme fiilinin vücut bulduğunu ispat edebilecek delil ararsanız, asrımızda tetkikatla uğraşan pek çok müellifin büyük felsefecilerden naklettikleri şu meşhur ve muhakkak olan kıssayı mülahaza ediniz:

Amerika'da genç bir kız giriftar olduğu hastalığının tesiriyle gece esnasında ve henüz uykuda bulunurken kalkar ve lakırdı ederdi. Ve adeta uyanık insanın işleyeceği fiilleri işlerdi. Sonradan bu hal daha terakki ederek gece gündüz ârız olmaya başladı ve bir raddeye geldi ki bu hal belirdiğinde gözleri fevkalade bir tahavvül kesbederek ikisi de kapalı olduğu ve hem de en karanlık bir zaman ve mekanda bulunduğu halde, en ince yazıları okuyup yanında bulunanlara işittirirdi.

İşte bu vaki kıssa bizim itikadımıza muvafık olarak delalet ediyor ki, görmek yalnızca Hâlik'ın yaratmasıyla vücut buluyormuş.

Nasıl ki sair duyular da böyledir. Her birinin hakiki ve tabii şartları zannedilen şeylerin, şu alemde ilahi âdetin daim olarak veyahut galip olarak cereyan etmesine nazaran âdi şartlardan ibaret oldukları, tetkik ve vukuf erbabı nezdinde kati hakikatlerdendir. İyice teemmül ederseniz siz de hakikate vâkıf olursunuz.

Sair zahirî duyuların -ki işitme, koklama, tatma, dokunmadan ibarettir- yerleştirilmiş oldukları uzuvların anatomisine dair kelam ederek; müştemil oldukları harika terkiplerden, onlarla vuku bulmakta olan duyuların keyfiyetinden, onları tamamlamak için tabii kanunlar üzere vaz edilen ilahi tedbirlerden ve şu duyular vasıtasıyla canlılar için hasıl olan mütenevvi menfaat-

lerden bahsedelim. Her nevin ihtiyacına göre malik olduğu his derecelerini, himaye ve hidayet babında mazhar oldukları Feyyâz-ı Akdes'in inayetlerini tetkik ve mülahaza edelim.

Bu bahisler, tetkikler ve mülahazalar neticesinde, Allah'ın masnûâtının her biri, başkaca nazar-ı dikkatimizi celp edip; canlıları mezkur duyular ile tezyin buyuran Sânî'-i Hakîm'in ilim ve hikmetinin gayet vasi olduğuna ve ulvi inayetinin her cihetten kamil ve şamil olduğuna gönülden şahadet etmeye cümlemizi mecbur eyler.

Fakat şu mütenevvi bahisleri burada ifade, sözün uzamasına ve hatta usanmaya sebep olacağından, görme fiiline müteallik arz olunanlar ile iktifa olundu.

Bedenin diğer uzuvlarının terkipleri ve vazifeleri, müştemil oldukları sıvılar ve mineraller ile her birinin menfaatleri de nazar-ı dikkat ile teemmül edilecek olsalar, Hallâk-ı Hakîm ve Müdebbir-i Alîm Hazretlerinin samedânî kudretine şahadet eden deliller bir kat daha tezahür eylemiş olurlar. İcmalen olsun, bu nevi vahdaniyet delillerine de işaret edelim:

Canlı cisminin muhtevi bulunduğu kalp, karaciğer, akciğer, dalak, böbrekler, bütün sinirler, ilik, ilikli kemikler, mide, bağırsaklar, toplardamarlar, atardamarlar, kaslar, kirişler, dokular, kemikler, guddeler, kıkırdaklar[191]; kan, safra, tükürük gibi sıvılar; mide, pankreas ve bağırsaklardaki usareler ve gazlar, bunların her birinin ayrı ayrı basiret erbabına ibret olduğu ve araştırmacıların dikkatini celp edip marifetini artıracak şeyler olduğu, vukuf ve izan sahiplerine malumdur.

Hususen bunların vazifeleri ve keyfiyetleri; canlı bedeninde hazım, tagaddi, teneffüs ve ifraza dair hareketleri; tenasül uzuvlarına müteallik anatomi; üreme keyfiyeti, çocuğun muhafazası, ana rahminde gelişmesi ve gıdalanması hususuna dair ilahi tedbirler -ki bunlara müteallik ciltler dolusu kitaplar tedvin edilmiş olup; ancak hakikatlerinin sırları hâlâ fen erbabının arzu ettiği şekilde ortaya konulamamıştır- bütün bunları bilip de nazar-ı dikkatten geçirenlerin Fâtır-ı Cihan ve Hallâk-ı Ekvân'ın varlığına ve vahdaniyetine iman ve itikatları kat kat kuvvet ve metanet kesbeder.

Evet! Şu bahislerin tafsilatına vâkıf olarak, Allah'ın masnûâtındaki nihayetsiz hikmetler, sırlar ve incelikler kendilerine aşikar olan nazar-ı itibar sahibi alimlerin ve hakîmlerin, "İlah-ı Alem" olduğu anlaşılan Hallâk-ı Hakîm'in varlığına iman babında herkesten daha kavi olmaları iktiza eder. Hatta bu mühim davaya icmâlî deliller ikamesiyle iştigal eden Kelam ulemasının bile fevkinde bulunmaya bunların liyakatleri olduğu aşikardır.

Zira bu tür zevat, ilahi masnûâttan en harika ve en acayip olanların tafsilatına vâkıf olmuş bir taifedir. Bizim Sâni-i Muhtâr'ı ispat hususuna dair

191 *Mütercim:* Burun yumuşağı, kulağın yukarısında, göğsün aşağısında ve uylukların uçlarındaki yumuşak kemik gibi şeylerden ibarettir.

aklî delillerimiz ise hep ilahi masnûât ve onların harikalıkları ve acayiplikleri iledir.

Bu halde, tefekkür ve teemmül eden bir insan, canlılar alemindeki harikalıkların ve acayipliklerin tafsilatına muttali olsa, bu alemin gayet mükemmel ve muhkem olduğu ve tekvini hususunda irade ve hikmet bulunduğu da nezdinde sübut ve vuzuh kesbetse, zaruret ve tesadüf gibi saçma ihtimaller dahi nazarından düşse, behemehal onun kalbinde iman cevheri dağlar kadar metin olur ve feleklerin fevkinde yücelip dalalet pençesinin tecavüzünden kurtulur.

Tabii İlimleri Öğrenenlerden Bazılarının İrtidat Sebebi

Eğer derseniz ki: Bizler kainat ilimleri, hususen botanik ve zooloji ilmi tedris olunan medrese ve mekteplere dahil olanların bir kısmını görüyoruz ki mezkur fenleri, tıp ilmi ve saireye tevessül maksadıyla tahsil eyleyip iyice maharet kesbettikleri halde İslam akidesinden sıyrılıp gidiyorlar. Bunlarda Mucid-i Alem'e dair itikat eseri kalmadığından bütün kainatın ve masnûâtın hepsinin vücudunu madde ile onun atomunun ihtizazlarına ve tabiat ile onun kanunlarına ve daha bunların emsali birtakım şeylere isnat ve ihale etmektedirler. İslam'ın en mühim rüknünün çökmesi üzerine artık bunlarda İslam'ın sair akidelerinden sahih bir itikat kalır mı? Ve kendilerinden bazen sadır olan ibadetlerde iyi niyet, istikamet ve adap ihrazıyla şan ve şeref iktisap etmeleri ümit edilebilir mi?

Hele tabii ilimlerle meşgul olup tabiat kanunlarının eserlerinin nasıl meydana geldiğini amelî olarak muayene edenlerin pek çoğu bu vartaya düşüyorlar. Bu halde, ilimlerin hakikatlerine ve fenlerin tafsilatına muttali olan kimselerin Hallâk-ı Ekvân ve Musarrıf-ı Ahvâl ve Ezmân'ın varlığına imanlarının daha kavi olması lüzumu nerede kalıyor?

Biz bu müşkülü defetmek için şöyle kafi bir cevap veririz ve bu cevapla Müslümanları büyük bir intibaha davet etmiş oluruz:

Evet! İslam milletinin fertleri teessüfle müşahede etmektedirler ki, bazı Müslüman çocuklar bu yüzden azîm bir belaya giriftar olup dince büyük musibetlerin intişarına medar oluyorlar. Binaenaleyh bu vahim mesele iyice büyümeden telafi edilmeye muhtaç olduğu aşikardır. Kayıpların telafisi ve afetleri izale ise münhasıran arz edeceğimiz vecihle olabilir:

Evvela şurası katiyen malum olmalıdır ki, zikri geçen botanik ve zooloji ilminin, keza astronomi, meteoroloji ve hatta ziya, su, hava, elektrik, esir ve sair şeylere dair tabii kanunlar gibi kainat kanunlarından bahseden tabii ilimlerin de bütün bahisleri; mevzuları olan cisimlerin ve arazların hepsinin bir Hallâk-ı Zîşan'ı bulunduğuna ve o Hazreti Hallâk'ın tam kudret ve yüce hikmet sahibi olduğuna pek kuvvetli delalet etmektedir.

Zira bunlar hep eserler kabilindendir. Halbuki her müessire ancak eserleriyle istidlal olunur. Mezkur bahislerde ise beşer akıllarına kainatın hikmetleri ve sırları inkişaf ederek, onların her birinin irade ve ihtiyar ile yaratılmış ve âlî tedbir ile vaz edilmiş olduğu vazıh surette anlaşılıyor.

Fakat istidlal yolunda, ayakları kaydıran ve idrakleri izale eden büyük bir mani bulunuyor: Beşer aklı eserleri görüp müessiri aramaya başladığında dikkatle tetkik etmeyecek olursa zahirî bir müessire bağlanıp onu hakiki müessir zanneder ve orada kalarak daha ilerisine geçemez.

İşte mezkur ilimlere dalanların bir kısmı, o ilimlerde tetkik edilen eserlere muttali olduklarında, bu eserlerin müessirlerini teftişe teşebbüs ediyorlarsa da, arz edeceğimiz noktalarda tetkik ve tefekkür etmiyorlar. Hem de ekserisi evvelce itikatlarını sahih burhanlar ile teyit etmemiş bulunuyorlar. Bu cihetle, fikirlerini ikaz edip kendilerini hakiki müessire irşat edecek sermayeleri bulunmadığından, madde ve tabii kanunlar gibi zahirî müessirlere vasıl olduklarında, atomların ihtizazlarını hakiki fail zannediyorlar.

Ve onların vücudunu kabul ettikleri halde tetkikte kusur ediyorlar da, ihtizazlar ile tabii kanunların, müşahede olunan şu alemdeki harika ve acayip şeylerin hepsine hakiki müessir olmaya salahiyetli olup olmadığını ve alemin maddesinin müessir olması kabul edilse bile behemehal onun da bir müessirden sadır olmaya muhtaç bulunduğunu nazar-ı dikkate almıyorlar. Ve hatta bu ciheti mülahaza dahi etmiyorlar. Halbuki hâdis olmasına binaen onun da bir ihdas edene muhtaç olduğu tabiidir.

Onlar ise buradan da ileriye geçemeyerek, kainatın müessirinin madde ve onun atomlarındaki ihtizazlar ile tabii kanunlardan ibaret olduğuna inanırlar. Binaenaleyh İlah-ı Alem'in varlığını inkara cesaret alırlar. Ve şu inkarda ısrarcı olmalarıyla her gördükleri eseri madde ile ondaki harekete ve onu ihata eden tabiat kanunlarına isnat etmeyi iltizam ederler ve onlardan kendi kısa akıllarının kanaat edebileceği ibareler ile tabire kalkarlar. Yani bazen "Bu eser tabiatın fiilidir", bazen de "Tabiat kanunlarının tesiri ile vücut bulmuştur" demeye ve hatta bu tür saçma sözleri ıstılah edinmeye başlarlar da akide donukluğunun zirvesine ulaşırlar.

Ne yazık ki, bunların içinden bazıları mezkur fenlerde maharet kesbiyle şöhret bularak İslam mekteplerine muallim tayin olunurlar da, zihinleri boş olup henüz aklî muhakemeye muktedir olamamış ve İslam dininde itikat edilmesi lazım gelen yüce akaide -ki onların esası, bu eserlerin hâdis olduğu ve cümle kainatın tekevvünü ancak Hâlik-i Küll Hazretlerinin ilahi ibdaıyla olabilmesinden ibarettir- yakîn hasıl eylememiş genç şakirtleri karşılarına alırlar[192] ve talim esnasında kötü kalplerinde gizli olan bâtıl akaidi o bîçarelere ilan ve talim ederler. Ve her ne zaman kainattaki harikalardan

192 *Mütercim:* Ulûhiyeti ve nübüvveti inkar eden bu tür kimselerden müstakil mektep tesis edip Müslümanların evlatlarını dalalete sürüklemeye fırsat bulanlar da vardır ve bu kısım gerçi nadir ise de mazarratı fevkaladedir.

birine ve masnûâttaki sırlara ve hikmetlere muttali olarak takrire başlasalar, "Ey efendiler, şu harika masnûâta bakın. Bunu icat buyuran Sâni'-i Hakîm Hazretlerinin ilahî kudretinin ve subhânî hikmetinin ne kadar âlî olması icap eder" diyecekleri yerde, "Efendiler, tabiatın şu harika fiiline bakın. Filanca tabii kanunun bu tür eserlerine hayran olmamak kabil midir?" derler. Ve bu vadide koşmayı zanlarınca büyük hizmet ve hüner addederler.

İşte kafaları karıştırıp kalpleri şüpheye düşüren bu muamelelerinin devam ve tekerrür eylemesi hasebiyle, şu bâtıl sözler şakirtlerin saf kalplerinde yer ederek bâtıl akide kök salmaya başlar. Ve fasit tahayyüller onların fikir sayfalarına intiba eyler de, mekteplerdeki ikamet müddetleri nihayet buluncaya kadar geçen zamanda, bu kainatta tabiat ile atomların hareketleri ve ihtizazlarından başka bir fail ve müessir bulunmadığına gönüllerinde yakîn hasıl olur. Ve alemin Fâil-i Muhtâr bir Sâni'-i Hakiki'si olduğuna dair itikatlarının bağı çözülür gider.

Artık bunlar mekteplerden mezun olduklarında, atalarının dininden ve milletinden uzaklaşmış olurlar. Halbuki Müslümanlar çocuklarını çalıştırmakla, kendilerine faydalı olan, Şeriat'ın hadlerini muhafaza eden ve vatan selametine gayret eden hünerli ve marifetli yiğitler yetiştirmeyi murad ediyorlardı. Maatteessüf bu ümitleri boşa çıktı. Gayret ve emelleri aksine deveran etti. Kendilerinden addettikleri ve istikballerinin selamet ve saadeti için himmet bekledikleri bu kalabalık topluluk, itikat hususunda milletlerine muhalif oldu; yolları ve maksatları babında onlardan uzaklaştı. Binaenaleyh dinlerine, devletlerine, vatanlarına düşman oldular da, kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmez oldular. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn!

İslam dininin hâmîleri olan ehliyetli ve nüfuzlu zatlar üzerine vaciptir ki: Günbegün vahamet ve felaketi artmakta olan bu musibete karşı zayiatı telafi edeler de intihap ettikleri muallimlerin İslam yolu üzere akidelerinin sıhhatini teftiş eyleyerek, içlerinden bilhassa fikir ve itikatları dalaletten salim olup hakiki ve sadık mümin olanları ve hatta imkan ölçüsünde ilahi mükellefiyetleri edaya gayret eden ve İslam Şeriatı'nın adabıyla donanmış bulunanları bu mühim talim ve tedris hizmetine tayin eyleyeler. Zira şakirt daima muallimin aynası olup; iyi ve kötü her haliyle muallimin tesirinde kalacağı şüphesizdir.

Bir de Müslüman evlatlarının mezkur mekteplere girmelerinden ve tabii fenler ile iştigal etmelerinden evvel sahih ve mükemmel bir surette İslam akaidini tahsil eylemelerine ve varit olan şüpheler kendilerini sarsmayacak ve mevhum mugalatalar zihinlerini ürkütmeyecek mertebede itikatlarının kök salmasına çalışmaları lazımdır.

Bu da onların münhasıran kafi müddet zarfında dinî medreselerde bulunmalarıyla olabilir. Fakat dünyevi ilimleri talime elverişli olacak vaktin fevt edilmesinden korkulursa, mekteplere devam eyledikleri müddetin nihayetine kadar İslam akaidi ve sair dinî ahkamımızı talim etmeye mahsus faziletli muallimler tayin edilmesiyle de maksat hasıl olur.

Evet! Ehliyetli muallimler tarafından, şakirtlerin mektebe devam ettikleri müddet zarfında günde bir saat olsun arz olunan tedrisatla iştigal edilse, hepsinin sahih itikatları, ibadetleri ve adapları muhafaza olunur. Ve zahiri İslam ahkamına muhalif zannedilen aklî ilimlerin bahisleri izahla araları tevfik edilir. Bu sayede sahih itikatları yerleşeceği ve bir kat daha kuvvet bulacağı gibi; nefisleri din adaplarına ve İslam mükellefiyetlerine ülfet edeceği cihetle salah ve istikamet dairesi üzere bekaları da temin edilmiş olur.

Şu iki şartla, yani tabii ilimler vesaireyi tedris için intihap olunacak muallimlerin diyanet erbabından ve sahih itikat sahiplerinden olmalarını iltizam ve şakirtlere din akaidi ve İslam ahkamı talimi için ilim ve marifet erbabından muallimler tayin ve tahsisine ihtimam ile onların akaidi dalaletten, dinî adapları fesattan ve ibadetleri terk ve ihmalden salim ve masun olur. Hatta tabii ilimleri öğrenmekle Allah'ın harika fiillerini ve masnûâtın tafsilatını muayene ve müşahede ilave edilerek, itikatları kuvvet ve metanetin en üst derecesine terakki eyler. Çünkü acayip bir sır ve harika bir sanat nazarlarına çarptığı hengamda, mümin ve muvahhid olan muallimleri, öyle harika bir sanatı muhkem kılma hususundaki rabbani hikmeti mülahazaya davet edeceği için, Hallâk-ı Müteâl Hazretlerini cümlesi yek zeban olarak tesbih ve temcide koşarlar. Ve gönüllerinde Allah'ın kudret ve azametindeki ulviyet ve kutsiyet kök salar.

Artık bu minval üzere tahsili ikmal eyleyen şakirtler, faziletli muvahhidler olarak iki kanatlı olurlar da İslam dininin hadlerini muhafazada ve baha biçilmez olan devlet ve vatan hizmeti babında zirveye ulaşırlar.

Bizler idarecilerin böyle tam hayır ve aynı saadet olacak mühim tedbirlere muvaffak buyurulmaları ve bu vesileyle Allah'ın inayeti ve Peygamberimizin şefaati mükafatına mazhar olmaları duasına gece gündüz devam etmekteyiz.[193]

Hayat, Ruh, Akıl ve İdrak Kuvvelerindeki Deliller

Ey maddeciler! Duyularla algılanabilen şeylerin ahvaline dair fennî bahisleri takrir ile matlup neticeleri aldıktan sonra size deriz ki: Bizler hayat, ruh, akıl, hafıza, hatırlama gibi nefsani kuvvelere dair bahislere başlayacak olsak, uçsuz bucaksız şu dehşetli çölde şaşkın olur kalırız ve nihayetsiz geniş der-

193 *Mütercim:* Allah'a hamdolsun, dine hâmî olan Hazreti Padişahımızın sayesinde askerî mekteplerin yukarı sınıflarında dahi dinî ilimler tedris olunmaya başlamıştır. Bu fakir de haddi olmayarak Hendesehane-i Hümayunlarında İslam tedrisatı hizmetine tayin buyurulmuştur.

Müellifin arzu eylediği tamim cihetinin de az vakit zarfında Müslümanların gözleri önünde olacağı şüphesizdir. Çünkü iptidai ve rüşdi mekteplerde talim edilmekte bulunan ilmihal kitaplarının kifayetsizliği meydandadır.

yanın derinliklerinde boğulur gideriz de mezkur hakikatlerin mahiyetlerinin künhünü hakkıyla tasavvura imkan bulamayız.

Ezcümle, eşyanın suretleri zihinlerimizde nasıl hıfzedilir ve bir şey unutulup fikir sayfalarımızdan zail olduktan sonra nasıl hatırlanır? Bilir miyiz? Ne gezer!

Zihinlerimizde akılla kavranabilen şeyler tasavvur olunuyor; kaziye hükümlerinin külli ve cüzi kısımları orada takdir ediliyor. Bunda şüphemiz yoktur. Fakat bu halin hakikatini tasvir murad eylesek acaba kadir olur muyuz? Ne mümkün!

Bu kabilden pek çok meseleler bulunur ki alimlerin fikirlerine ve hakîmlerin zihinlerine karşı muğlaklıkları hâlâ devam ediyor. Hiçbirinin sırları keşfedilmemiş ve muammaları halledilmemiştir.

Bunların keşfini iddia edenler bulunursa da ortaya koydukları mücmel kelam gayet muğlak olup maksada kafi gelmiyor ve merakı gidermiyor.

Zannedersem bu nevi mevcudatın hakikatlerini Allah Teâlâ'nın beşer akıllarından setretmesi, kulların aczini kendilerine tanıttırmak için olmalıdır.

Çünkü bu baptaki aczini idrak eden insan, kendi nefsinin ve akıl kuvvelerinin hakikatlerini idrak etmeye kadir olamamasından, bunların hepsini halk ve ibda buyuran Bârî Teâlâ Hazretlerinin mukaddes hakikatinin künhünü asla idrak edemeyeceğini derk eder.

Evet! Garabetli değil midir ki, aklınca marifet deryasının derinliklerine dalmış; eflak ve seyyareleri keşfetmiş; cemadat, nebatat ve hayvanat alemlerinin tafsilatına vâkıf olmuş geçinen insan, kendi zatî hakikatini ve idrak kuvvelerinin künhünü bilmekten aciz kalıyor.

Fesubhanallah! Hakikaten insana pek çok âfâkî ilimler bahşedildiği halde, kendine en yakın bulunan nefis ve kuvvelerini bilmek gizleniyor da bu bapta lisanı lâl ve kendisi âmâ ve sağır oluyor.

Ey maddeciler! Bütün kainatın hâdis olduğu, yerin ve göklerin Hâlik'ının varlığının vacip olduğu hakkında size şerh ve izah eylediğim bunca delilleri tetkik ve mülahazadan sonra, hâlâ maddenin kadîm olduğuna ve atomlarının hareketleri ile kainatın var olduğuna ısrar edip de, varlığına bedahet derecesinde şahadet eyleyen burhanları müşahede etmekte olduğunuz İlah-ı Alem'in varlığını inkar edecek misiniz?

Öyle ise pek yazık!

Eğer akıllarınız teşevvüşten ve fikirleriniz sefaletten masun olursa, inkar sahasından süratle uzaklaşmanız zaruri bir şeydir.

Efendim! Mademki akıllısınız, nazar-ı dikkatlerinizi açın ve efkarınızı toplayarak iyice düşünün. Sizi büyük felaketlere düşürecek manasız şüphelere ve aldatıcı mugalatalara kapılmayın. Hayat müddeti gayet kısadır ve insan ömrü süratle zeval bulmaktadır.

Müslümanların sözlerinin doğruluğu tebeyyün eylediği takdirde, bu dünya hayatından sonra sizler muazzam korkularla mülaki olursunuz. Orada vuku bulacak nedametler ise fayda vermez ve ayağı sürçenlerin ellerini tutan bulunmaz.

Saadet ve selamet iktisabı münhasıran dünyada olur ve akıllı insan daima ihtiyatlı davranarak husul ihtimali yakın şeylerden başka vuku ihtimali uzak şeylerden bile ihtirazda bulunur.

Müminlerin ve Mülhitlerin Hali Hakkında Latif Bir Temsil

Kendi haliniz ile İslam'ı kabul edenlerin hallerini teemmül ederseniz, iki tarafın misallerini şu şekilde bulursunuz:

İki arkadaş yolda giderlerken âlî bir köşke tesadüf ile içerisine dahil olurlar. Temaşa eyledikleri şu köşkün binasını gayet mükemmel buldukları gibi; onda muhkem ve muntazam birtakım dehlizler, sofalar ve musanna odalar olup, her odanın kapısı ve pencereleri yerli yerince açılmış ve her katın merdivenleri, giriş çıkışları gayet muhkem bina edilmiş; her mahal ve mevkie iktizasına göre halılar döşenmiş; minderler ve yüksek divanlar konulmuş; raflar ve dolapları nefis ve kıymetli kaplar ile ve duvarları levhalar, saatler, barometreler ve termometreler ile tezyin edilmiş olduğunu görürler.

Etrafı da çok güzel bir tenezzüh yeri ve latif bir manzara ile ihata edilmiş ki, onda türlü türlü ağaçlar dikilmiş, çiçekler için ekim yerleri tertip edilmiş, küçük kanallardan sular akıtılmış ve havuzları doldurulmuş ve maişet levazımından neye lüzum görülürse ikmal edilmiş. Elhasıl, arif bir nazırın bu köşkün irade, hikmet, nazar ve kemal esaslarına riayet ve tatbik ile inşa edilip hazırlandığına karar vereceği bir intizam halinde bulunduğuna vâkıf olurlar.

Şimdi bu kasrı ve arz olunan muhteviyatını müşahede eyleyen şu iki refikin birisi her tarafa dikkatle göz attıktan sonra der ki:

"İşbu harika ve muhkem sanat eseri behemehal kendiliğinden vücut bulmuş değildir. Bu ancak bir Sâni'-i Kâmil'in sanatıyla ve dahil ve haricinde bulunan levazım da onun tertibiyle vücut ve intizam dairesine girebilmiştir. Sâni' de hakikaten bir Sâni'-i Kâmil ve sanat ve inşaya kadir ve mimari fenninde ve bina tertibinde gayet mahir imiş ki böyle latif bir eser tanzim ve inşa edebilmiş. Görüyorsun ya! Bunda maişet ve istirahat hakkı karşılanmış ve ikamete elverişli olabilmesi için bütün levazım ve edevat hazırlanmıştır.

Gerçi ben bu Sâni'i gözümle görmüyor ve zatını fikrimde aynen tasavvur edemiyorsam da, gerek varlığında ve gerek şu sanatın dayandığı ilim, hikmet, kemal ve kudret gibi sıfatları haiz olduğunda zerre kadar şüphe etmiyorum. Çünkü onun şahsını görmek; varlığını ve mezkur sıfatlarla muttasıf olduğunu

tasdik etmek için şart değildir. Böyle âlî ve mükemmel bir eserin bu tasdiki icap etmekte kafi olduğu şüphesizdir.

Vakıa şu köşkün müştemilatından bulunan bazı şeylerin hikmeti henüz benim nazarımda da belli olmadı. Lakin onların da mutlaka hikmetleri ve maslahatları olacaktır. Zira ekser müştemilatının muhteşem hikmetlerinin nezdimde aşikar olması hasebiyle bunu tesis edenin hakîm bir zat olduğu şüphesiz anlaşılıyor. Hakîm ise hikmet haricinde bir şey tesis etmez."

Bunun şu makul maruzatına karşı refiki de şu vecihle mukabele ederek der ki:

"Hayır! Ben gözümle görmedikçe senin şu kasrı yapmış ve şahit olunan tertibatı husule getirmiş diye itikat eylediğin Sâni'in varlığını ve lazım sıfatlarla muttasıf olduğunu kabul edemeyeceğim. Gerçi şu kasrın şöyle bir intizam üzere vücut bulması bir müessirden sadır olmakla olabilir. Fakat dur bakalım" dedikten sonra sağına soluna ve önüne ardına göz gezdirerek köşkün bir cihetinde yüksek bir dağ ve onun eteğinde bir kaynak görür. Ve köşkün bahçesindeki suların ondan temin edildiğini anlar. Bunun üzerine arkadaşına der ki:

"Ben şimdi şu kasrın ve bütün müştemilatının hakiki müessirini buldum. Bu dağı görüyorsun ya! İşte kadim zamandan beri bunun tepesinden rüzgarlar köşkün bulunduğu şu mekana isabet ediyordu. Binaenaleyh geçen binlerce seneler zarfında rüzgarın şuraya naklettiği taş ve toprak çeşitli şekiller üzere cem olunup kah muhalif kah muvafık birtakım vaziyetler ihraz ediyorlardı. Yağan yağmurlar da tasarruflar icra ederek bu minval üzere onları cem ve tefrik edip, vaki olan şekilleri başka bir tarza tahvil ve tertip etmekte devam ediyorlardı.

Şekillerin ve vaziyetlerin rüzgarlar ve yağmurlar vasıtasıyla bazen intizamsız bazen de intizamlı tebeddülleri devam ederek devirler geçtikçe nihayet şu büyücek sofaları ve odaları ve her birine münasip birtakım kapı ve pencereleri, yolları ve rotaları, kanalları ve havuzları havi bulunan ve en muntazam olan şu harika şekil husule gelebilmiştir. Bunlar başlangıçta dağınık bir halde bulunuyorlar idiyse de yağmur suyuyla ıslanmış toprak ve çamurdaki hasiyet sebebiyle cüzleri iltisak edeceğinden, müşahede edilen muntazam şekli haiz şu hoş kasrın vücut bulması tabii bir şeydir.

Sular bir miktar yüksekçe bulunan membadan dökülerek evvela kasrın sahasında muhtelif yollar üzere intizamlı intizamsız cereyan ediyorlardı. Bunlar da nihayetinde rüzgarların ve yağmurların imal eyledikleri muntazam yolları ve kanalları bularak ve künklere girerek havuzlara dökülmeye başladılar ve şimdi gördüğümüz muntazam sureti kesbettiler.

Ama şu mefruşat, kaplar, saatler, mizanlar, bu havaliye konup göçen yolcu kafilelerinden kalma şeyler olabilir. Rüzgar onları bir yerden diğer yere

naklede ede vaki olan vaziyetler arasında farklılık vuku bulur ve onlar kasrın içerisine kah girer kah çıkarlardı. Nihayet, devirlerin birbirini takibi ve asırların geçmesiyle mefruşat intizam üzere döşenmiş, kaplar mükemmel dizilmiş, saatler ve mizanlar da duvarlara asılıvermiştir.

Köşkün bahçesindeki ağaçların ve çiçeklerin de hakikaten muhkem vaziyetler ve hendesî hesaplar üzere oldukları şüphesiz ise de bunlar da kasıtla husule gelmiş değillerdir. Rüzgarlar evvelce bunların tohumlarını muhtelif mevkilere nakledip oralarda neşvünema bulduktan sonra peyda olan tohumlar muhtelif vaziyetler üzere nakledile edile intizamlı vaziyet hasıl olmuş ve bu sayede bahçelerin görülen tertibatı zuhura gelmiştir.

Elhasıl, rüzgarların hareketlerinin ve yağmurların tasarruflarının kesretle vukuuna ve her hareket ve tasarrufun sabıklarına nispetle bazen muhalif ve bazen muvafık surette bulunmalarına binaen, sabık vaziyetlere mugayir birtakım vaziyetlerin zuhuru o kasrı şu hale vasıl eylemiştir. Şu mükemmel ve muhkem dereceyi bulunca artık rüzgarlara ve yağmurlara karşı mukavemet kesbetmesine binaen şu harika vaziyeti tebeddül etmiyor. Bu dereceye ulaşmasından evvelki vaziyetleri muhkem olmadığından dolayı kuvvetli sebat sahibi değillerdi. Onun için sabık vaziyetler tagayyür ederek eserleri zail oluyordu.

Şimdi ben şu kasrın müşahede edilen harika tarzı haiz olmasına taaccüp etmem. Gerçi rüzgarlar ve yağmurlar, akıllı ve bilgili şeyler değillerdir. Kasıt ve irade ile onlardan bir fiil sadır olmaz. Ama hareketlerin ve tasarrufların kesreti ve zamanın geçmesiyle eserlerinin yekdiğerinden farklı olması sayesinde şu kasır ile müştemilatının mükemmel ve muntazam bir hale vasıl olması makuldür. Bunun kasıtla ve hikmete riayet ile yapılmadığına delilim de bazı müştemilatında hikmet ve maslahatın zuhur etmemesi, hatta olmamasıdır."

Ey maddeciler! İşte şu refiklerin birincisi Müslümanlara misal oluyor ki onlar şu kainatı var eden Mukaddes İlah'ın Kâdir-i Alîm ve Muhtâr-ı Hakîm olduğuna kani oluyorlar. Zatını görmeye nail olmamışlarsa da, zatının ve sıfatlarının varlığına sanat eserleriyle istidlal ediyorlar. Kainattaki bazı şeylerin varlığındaki hikmet kendilerine zahir olmuyorsa da, sair varlıklarda nihayetsiz hikmetler ve maslahatlar müşahede etmekte olmalarıyla onun da gizli bir hikmetten hâlî olmadığını teslim ediyorlar.

İkincisi de sizlere misal kılınıyor. Çünkü siz de zamanın geçmesiyle madde atomlarının hareketlerini şu kainatın tekvininde müessir addediyorsunuz. Güya hareket ve deveran, madde atomlarının mütenevvi suretler üzere bulunan vaziyetlerindeki farklılığı çoğaltarak kainatın şimdi bulunduğu muntazam hale onları vasıl eylemiş; tabii intihap ile sebat ve devama takviye edebilecek dereceye ulaşmaları tamam olmuş; şu tabii intihap kainatın nizamını hıfzeder ve en iyi olanlarını daim eylermiş.

Sizler şu alemin icadında kasıt ve hikmet bulunmadığına bazı şeylerin hikmet ve maslahatının zuhur etmemesini delil kabul ediyorsunuz da kainatın müessiri olan Feyyâz-ı Mutlak'ın Hakîm ve Muhtâr olduğuna şahadet etmekte bulunan milyonlarca apaçık hikmetleri nazar-ı dikkate almıyorsunuz! Ne garip istidlal!

İnsafınız varsa teemmül ediniz de şu iki refikin hangisi aklıselimin kabulüne şayan olabilecek ve nefsani taassuplardan ve şeytani hevalardan hâlî olan hür fikirler nazarında izana muvafık olabilecek söz söylüyor anlayın. Akıl sahiplerine büyük âr değil midir ki vuzuh kesbeden hakkı terk etsinler ve bedahet mertebesine ulaşmış olacak şekilde duyularla algılanan şeylerde inkara diretsinler!

Allah Teâlâ hepimize hidayet buyursun!

Maddecilerin Şüpheleri ve O Şüphelere Cevap

Buraya gelinceye kadar sizler için Sâni'-i Alem Hazretlerinin varlığına ve kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğuna; bütün noksanlardan münezzeh olduğuna; Hâlik-i Hakiki olup maddeyi ve bütün maddiyatı ve bütün kainatı yaratmış olduğuna dair inşallah akıllarınıza kanaat verecek ve sizlere hidayet sebebi olacak bir tarzda pek çok deliller takrir eyledim.

Şimdi de kitaplarınızda görmüş olduğum birtakım şüpheleri izale etmeye başlayacağım. Bu şüpheleri önünüzden def ve izaleye ihtimam edilmezse iman yolunuzda mani olmaları muhtemeldir. Fakat siz doğruya vasıl olma talebinde bulunarak, ikame eylediğim kati burhanları gönüllerinizde pekiştirip, Allah Zülcelal'in azametini tasavvur ile marifet yolunda aczinizi ve zat-ı ulûhiyet ile ilahi fiilleri ihatadan akıllarınızın aciz olduğunu itiraf ve teslim edecek olsanız, bu şüphelerin hepsi ortadan kalkar ve Mucid-i Alem'in varlığını ve kainatı ihtiyar ile ihdas eylediğini tasdik etmeniz kolaylaşır.

Ben bu şüphelerin en büyük ve daha meşhurlarını zikrederek vazıh beyanlarla onları def ve iptal edeceğim ki inşallah bu vasıta ile umumi istifade temin olunacaktır.

İlk şüphe: "Biz aklımızla; cisim, cismin maddesi ve cismin sureti olmadığı gibi, varlığı sadece zihinde olan bir madde dahi olmayan ve kemiyetçe yahut keyfiyetçe inkısamı bulunmayan, fiili kendinden olup da ittisali kabul etmeyen öyle bir mevcut tasavvur edemeyiz" diyorsunuz. Bu mevcut ile kastınız, Allah'ın mukaddes zatıdır.

İkinci şüphe: "Aklımızda bir şeyin hiçbir şeyden husulünü tasavvur etmek imkanını da bulamayız" diyorsunuz. Bundan kastınız, alemin maddesinin yoktan var edilmesini inkar olacak.

Üçüncü şüphe: "Kainatın nizamı kasıt ve hikmetle olsaydı, bu kasıt ve hikmetin alameti her şeyde tamamıyla bulunması lazım gelirdi. Halbuki bizler kasıt ve hikmete mutabık olmayan pek çok şeyler görmekteyiz. Hatta bunların bazıları kasıt ve hikmet zıddına olarak vuku buluyorlar da tabii zaruret eseri olmalarından başka bir mana kabul etmiyorlar" diyorsunuz.

Biz deriz ki: Arz olunanlardan malum olduğu üzere Müslümanlar Allah'ın varlığına ve sıfatlarına şu kainatla istidlal ediyorlar. Çünkü kainattaki varlıkların hâdis olduğuna kati burhanlar ikame edilmiştir. Halbuki hâdis bir şeyin kendi kendine varolabilmesi mümkün değildir. Kainat ise harika sanatı, mükemmelliği ve muhkemliği hasebiyle öyle bir dereceye ulaşmıştır ki beşer akılları bütün tafsilatını, hassalarını ve sırlarını ihatadan aciz kalıyor.

Bu halde alemin, kendisini ibda edenin zat ve sıfatça azametine, kudret ve hikmetinin ulviyetine şahadet ettiğini inkar mümkün olamaz. Hem de eserlerin azameti nispetinde müessirin azameti ihraz etmiş olduğuna istidlalde beşer akıllarının ittifakı bulunmaktadır. Binaenaleyh Allah'ın şahit olduğumuz harika eserlerinin delaleti, azametinin ve hikmetinin hudut altına dahil olmayacak ve beşer fikirleri ihata etmeyecek derecede bulunduğuna da şamil olur.

Evet! Her eserin parlaklığı derecesinde müessirinin kemali haiz olduğuna hükmedilmesi üzerinde ittifak edilmiştir. Sizler ve bizler, geçmiş ümmetlerin şanlarının azametine ve idraklerinin ulviyetine eserlerinin azametiyle hükmetmiyor muyuz?

Ayrıca, sizler ilim ve marifette ermiş bulunduğunuz mertebeyi düşünecek olsanız, acaba kusurlarınızı ve noksanlarınızı itirafa mecbur olmaz mısınız?

Hiç şüphe yok ki mecbur olursunuz. Çünkü hakikatlerini bildiğiniz şeyleri cehalet perdesi altında kalanlara nispet ettiğinizde, onlar deryaya nispetle bir katre kadar ancak olabilirler. Bunu inkara asla imkanınız yoktur zannederiz. Zira şahitler meydandadır.

Tıp, anatomi, kimya, fizyoloji, jeoloji, patoloji, psikoloji, astronomi, meteoroloji ve sair maharet ihraz etmiş olduğunuz fenlere dair büyük büyük ciltleri, şerh ve izaha müteallik pek çok tafsilatı havi olan kitapların hangisini elimize alacak olsak; sayfalarını teftiş edince aczi itirafa delalet eden sözlerinizi sarih surette görüyoruz.

Mesela bir yerde diyorsunuz ki: "Falanca şeyin hakikati hâlâ keşfedilememiştir." Diğer bir yerde itiraf ediyorsunuz ki: "Alimler bunun kafi surette hakikatinin şerhine vasıl olamamışlar ve buna dair kati bir karar verememişlerdir." Yahut "Şu uzvun vazifesi henüz malum değildir." Veya "Şunun menfaati bütün hakîmler nezdinde meçhuldür."

İşte bu yolda, kainattaki varlıkların hakikatleri içinde meçhul olan şeylerin pek çok olduğuna delalet eden ibare ve ifadeleriniz ve mezkur hakikatleri

keşfe dair devam eden çalışmalarınız ve ilmî mahfillerde şu arzu ile serdedilen fikir ve sözleriniz setredilemeyecek mertebededir.

Hatta büyük hakîmlerden pek çoğunun senelerce bir şeyin keşfine dair sarf ettikleri gayretlerdeki hatalar da sonradan zuhur ediyor. Bu malum ve müsellem bir hakikattir ki müşahede ile mukarrer olmuştur. Gerek sizlerin aranızda, gerek ilmî ve fennî keşiflere vakit sarf eden sair ulema arasında misalleri tahdit ve ihata olunamayacak mertebede çoktur.

Eğer inat eder de bu hakikati inkara kalkışırsanız, yani cehaletinizin çok ve ilminizin az olduğunu ikrar etmeyecek olursanız, deriz ki: Nezdinizde kainatın esası olan maddeyi görerek ve dokunarak idrak etmekte olduğunuz halde, hakikatini tayin ve mahiyetini beyan hususunda ittifak edebiliyor musunuz? Hayır!

İşte bu, iddiamıza pek âlâ adil bir şahittir.

Keza dimağın görülen, işitilen, tadılan, koklanan, dokunulan şeyleri idrak etmesinin de hakikatini keşfedemiyorsunuz. Evet! "Sinir vasıtasıyla eşyanın suretleri dimağa naklediliyor da ona binaen dimağ idrak ediyor" diyorsunuz. Fakat şu idraklerin hakikatlerine dair kafi beyan nerede kalıyor? Bunu ortaya koyan var mıdır? Hayatın hakikati de böyle değil midir? Kanaatinizce siz "Hayat, madde atomlarının birbirini etkilemesiyle meydana gelen bir neticedir. Akıl da bu neticelerdendir." diye hükmediyorsunuz. Ama bu neticenin hakikatini beyan -hem de kafi olmak şartıyla- zirvesine çıkamıyorsunuz.

İşte bunlar da hep başka başka şahitlerimizdir.

Yukarıda zikri geçen fizyolojik mesele de bu kabildendir. Çünkü ziya kanunu iktizasınca, "Şuaların seyri ve göz tabakalarına nüfuzu, görülen şeylerin suretlerini ağ tabakasında ters olarak aksettirmesi lazım gelir." diyorsunuz. Bununla beraber insan aklının eşyayı doğru olarak görebilmesinin sebebini izah edemiyorsunuz. Ben buna dair makul bir ihtimal beyan etmiştim ki zannımca müşkülü gidermeye medar olabilir.

Bu bap gayet geniş olup ilimlerin bahislerine dair cehaletlerinizin sayılması kabil değildir. Bununla beraber kelamı ihtisar etmek matlup olduğu için bu kadarla iktifa ediyoruz.

Hulasa-i kelam, kainata dair cehalet ve marifetsizlik galiptir. Bu halde eserlerinden istidlal ile Allah'ın azametini tasavvur edip, hakikatlerin cahili olma babındaki mertebenizi göz önünde bulundurursanız; insaf gereği ve doğru olan şeyin, Allah'ın mukaddes hakikatinin marifeti hususuna cüret etmemek olduğunu bilirsiniz.

Mülahaza ediniz. Mesela sanat eseri olan bir saatin kısımlarının hakikatini henüz idrak edemeyen şahıs bile onun bir sanatkara delaletini fark eder. Lakin yalnız onu görmekle o sanatkarın hakikatini bilmeye talip olması makul addolunmaz, değil mi? Hatta eline saati alıp da "Acaba bunun sanatkarı

da böyle yuvarlak şekilli midir, yoksa uzun boylu mudur? Beyaz renkli midir, yahut siyah mıdır; semiz midir, zayıf mıdır?" yollu fikir sarf etmeye başladığını her kim görse ona der ki:

Senin bu mülahazan ahmaklık eseridir. Saati görmek, seni yalnız saatçilik sanatında maharet sahibi bir sanatkarın varlığına delalet eder. Yoksa onun hakikatine, şekil ve suretine delalet etmek saatin işi değildir. Bununla beraber sen daha elindeki saatin, gözünün önünde olduğu halde, mevcut kısımlarını tamamıyla bilemiyorsun. Nazarından gizli olan ve hiç görmediğin sanatkarını nasıl bileceksin?

Eserler, sahiplerinin maharet ve kemallerine numune olabilirler. Fakat zat ve sıfatça numune ve misal kılınmaları mümkün olamaz. Senin şu zorlaman pek beyhudedir ve büyük bir düşüncesizliktir.

Diyeceksiniz ki: "Biz Allah'ın hakikatini sadece kainata nazar ile bilmek sevdasında değiliz. Biliyoruz ki kainatı müşahede ile Allah'ın hakikatini bilmek hasıl olamaz. Ve nazar edenler hakkında sırların inkişafına medar olamaz. Fakat zikrolunan hassaları cami bir mevcut tasavvurunu zihinlerimiz bir türlü almıyor. Hatta haddizatında böyle bir şeyin mevcudiyetini aklımız muhal görüyor. Çünkü nazar ile muttali olduğumuz eşya içinde mezkur evsaf ile muttasıf bir fert bilemiyoruz."

Bu sözlerinize karşı biz de deriz ki: Sizin böyle bir mevcudu tasavvurdan aciz olmanız onun mevcudiyetine halel vermez. Zira bundan başka daha pek çok hakikatleri hakkıyla tasavvur edemediğiniz halde onlar aslında mevcuttur ve mevcudiyetlerine delil ve emareler delalet etmektedir.

Hususen bu itikadınızın menşei, temsilî bir kıyastan[194] ibarettir. Nasıl ki "Biz muttali olduğumuz şeyler içinde mezkur hassalar ile muttasıf bir şey bulamıyoruz" sözünüzden de anlaşılır.

İşte buna binaen siz her mevcudun arz olunan evsafın zıtlarıyla muttasıf olması lüzumunu iddia ediyorsunuz. Halbuki bu kıyas sahih bir delil değildir. Hatta büyük reisleriniz buna "aldatıcı kıyas" demişlerdir ki hakikaten böyledir.

Çünkü istidlal edenin muttali olamadığı büyük bir fark bulunduğu halde, bu kıyasa binaen bir şeyde gayrisinin ahkamını sabit kabul etmek elbet aldanma eseridir. İnsanı bu vecihle galata düşüren kıyası delil kabul etmek reva mıdır?[195]

Hal bu merkezde olunca, şimdi size sorabiliriz ki: Cismani olmayan Allah'ın varlığına ne mani vardır? Hakikatini tasavvura muktedir olamamanız, Allah'ın varlığının muhal olmasını neden icap etsin? Şu maddi alemdeki

194 *Mütercim:* Gaib olanı müşahede edilene kıyastır ki duyulardan gaib bulunun bir mevcudu duyularla algılanıp müşahede edilebilene kıyasla onun ahkam ve levazımının o gaib için de sabit olduğunu kabul etmektir.

195 *Mütercim:* Hususen en mühim ve birinci meselede?

müşahedelerinize kıyas edip de aralarındaki büyük farkı mülahazadan düşürerek, böyle bir mevcudun varlığının imkanını inkar etmek nasıl mümkün olabilir?

Eğer "Böyle bir mevcudun varlığını kabule sebep nedir?" derseniz, "Eserlerin şahadeti!" deriz.

Ve eğer "Cisim ve cismin maddesi vesaire olmaktan münezzeh olmasına sebep nedir?" derseniz, deriz ki:

Nezdimizde sabit olan burhanlar! Ki o burhanlar her maddenin ve onunla kaim bulunan suretlerin ve hassaların hepsinin hâdis olduklarına delalet ediyorlar. İşte mademki bu tür şeylerin kadim olmaları mümkün olamıyor ve İlah-ı Alem'in ise kadim olması zaruridir; bu halde İlah-ı Alem madde veya maddi cevher yahut maddenin hassalarından bir şeyle muttasıf farz olunsa, kati ve zaruri olanın hilafına İlah-ı Alem'in hâdis olması lazım gelir ki bu muhaldir.

Bu bahsin tetkik ve ispatı müzakeremizin başında geçmiştir.

"Bizler Allah'ın hakikatinin tasavvuruna vasıl kılacak bir delil talep ediyoruz, böyle bir delil istihsali acaba mümkün olamaz mı?" derseniz, deriz ki:

Hayır! Zira Müslümanlar pek çok tetkikat neticesi olarak yakîne ulaşmışlardır ki: Allah'ın mukaddes zatının künhünün tasavvuru ve hakikatinin marifeti beşer takatinin fevkindedir. İslam Şeriatının kati nassları buna delalet etmektedir.

Allah'ın azameti nihayetsiz olduğundan, beşer aklının idraki ona nispetle pek âdî ve gayet hakir kalır. Hakir idrak ise azîm ve âlî hakikati idrak ve irfan hususuna nail olamaz. İslam Şeriatı da ancak sanat eserlerinden öğrenilen marifetullahı emrediyor. Yani kulların takati dahilinde bulunan idrak ve itikat ile Allah'ın mükellef kıldığını haber veriyor. Bu vazife, müzakeremizin başında geçen zâtî, fiilî ve selbî sıfatlarıyla Mevlâ-yı Mukaddes'i tasavvur edip varlığını yakînen tasdikle ikmal edilir.

İslam Şeriatı, müminlere birtakım sıfatlar daha bildirmiş ve itikadıyla mükellef kılmıştır ki akıl bunların ne varlığına ne de yokluğuna delalet eder. Yalnız Allah hakkında mümkün olduğuna kani olur.[196]

Allah'ın mukaddes zatının hakikatini tetkik ve müzakere hususunu ise kesinlikle nehyetmiştir. Zira hakikati idrakten acizliklerinin aşikar olmasına binaen, bu derin bahse kalkıştıkları takdirde evham fırtınalarına tutulmaları ve dalalet girdabına düşmeleri kuvvetle muhtemeldir.

İşte bu vecihle hakikati idrak zannıyla bâtıl cehalete düşmekten ikaz için bazı büyükler buyurmuşlardır ki: "Kalbe teşbih yollu her ne hutur ederse o

196 *Mütercim:* Allah'ın sıfatları bahsinde bu kısmın hangi sıfatlardan ibaret olduğu fakir tarafından izah edilmiştir.

şey mümkünat cümlesinden olup fanidir. Baki olan hakiki mabut ise onun hilafı ve gayridir."

Mütercim: *Hendesehane-i Hümayun Mekteb-i Âlîsinde idadiye ve mülkiye üçüncü sene şakirtlerine tedris olunmak üzere acizane tarafımdan kaleme alınmış ve mezkur mektebin matbaasında basılmış olan Mevâidü'l-inam fi Berâhîni Akaidi'l-İslam isimli kitaptan aşağıdaki kısmın burada nakli münasip görüldü:*

Malum ola ki, Allah'ın mukaddes hakikati mümkünat hakikatlerinden zatı hasebiyle farklı olduğu için ve benzerlikten münezzeh bulunduğu için zatına ait hususlarla tarif edilmesi mümkün değildir. Zahirî suretteki tarifler ise hakikati ifadeden acizdir. Binaenaleyh Bârî Teâlâ'nın zatının künhünü irfan ve idrak, mahlukatın akıllarının takatinin haricindedir.

Gerçi kalbin tasfiyesi ve Rabbin inayeti ile ilham yoluyla (kesb ile değil) kamil marifetin hasıl olması muhal değildir. Lakin "Allah'ı Allah'tan başka kimse bilemez" ifadesince, bu yolla da dünyada mukaddes zatının hakikatinin keşfi hiçbir ferde müyesser olmamıştır. Hatta asfiya-i kiram ve mukarrabin-i izam hazretleri şuhud makamına erdiklerinde "Subhaneke ma arafnake hakka marifetik / Seni hakkıyla bilemedik" diyerek acizliklerini itiraf eylemişlerdir.

"Onlar ise bilgi kapasiteleri ile Allah'ı kavrayamazlar" (Tâhâ, 110) ayeti de buna delalet etmektedir.

İnsan kendi zatî hüviyetini idrak ve ihatadan aciz iken, bütün eşyanın Fâtır'ı ve Mübdi'i olan Kayyûm-i Müteâl ve Kadîm-i Bî-misâl Hazretlerinin zat-ı ehadiyetinin künhünü nasıl idrak edebilir?

"Akıl, ubudiyet merasimini îfâ içindir, rubûbiyet sırlarını idrak için değil."

Bizler zaten Allah'ın mukaddes künhünü bilmekle mükellef değiliz. Sanat eserlerinden şan-ı ulûhiyete layık olan mukaddes sıfatlarını bilmekle ve yüce zatını, sıfatları ve esma-i hüsnasıyla mülahaza ederek varlığını tasdik eylemekle memuruz.

Beşer takatinin müsait olduğu hak marifet de bundan ibarettir.

Bunun için İmam-ı Azam Efendimiz "Fıkh-ı Ekber" kitabında "Bizler Cenabı Hakkı Kur'an-ı Kerim'de zat-ı ulûhiyetini tavsif ve tarif buyurduğu vecihle bütün yüce sıfatları ve esma-i hüsnasıyla bildiğimizden hakiki marifet ile bilenlerdeniz." buyurmuştur.

Elhasıl, "Hakikati idrakten aczini bilmek, Allah'ı bilmekten nâşîdir." (Hazreti Ebubekir) ve "Zat-ı ehadiyetin sırlarını araştırmak küfre sevk eder." (Hazreti Ali) ifadelerince Cenabı Hakkı tevhidin tam olması ve marifetullahın mükemmel surette hasıl olması, kadîm ve kamil bir Mucid-i Alem'in varlığını ve vahdaniyetini kesin olarak tasdikle beraber, zatının ve sıfatlarının hakikatlerini ve sair ahvalinin sırlarını idrak babında aczi ve kusuru itiraf eylemekledir.

Yoksa zat-ı ehadiyetin vehim ve hayal ile veya hâdis olan şeylere kıyasla zan ve tahmin edilmesi ve hatıra gelen bir keyfiyet ve misal ile tayin edilmesi katiyen caiz değildir.

"Allah, aklına gelen her şeyin gayridir." sırrından agah olmayanlar Cenabı Hakka şekil ve sima tasavvur ve tahayyülünden kendilerini alamazlar.

Selim fıtratlı kalan müminler ise "Onun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." (Şûrâ, 11) ayetinin düsturuna ittibaen, Allah'a tatil ve teşbih isnat vartalarından uzaklaşırlar ve gayet tenzih ifade eyleyen Kur'an'ın muhkematının apaçık delillerle dolu tarifleriyle ihtida edip tam itminan tahsil eylerler.

Ümmetin Hidayet Kaynağı ve Rahmet Peygamberi Efendimiz Hazretleri ümmet fertlerini işbu selamet yoluna irşat buyurarak, "Mevlâyı Müteâl'in nihayetsiz nimetlerini tefekkür edin. Ama mukaddes zatının künhünü tefekkür etmeyin. Çünkü siz ulûhiyet sırlarını ve Allah'ın azametini takdir ve ihata edemezsiniz." (Beyhaki) buyurmuştur.

İkinci Şüphenin Defi:

Allah Zülcelal'in azameti tasavvurumuzun fevkinde olduğu gibi, ilahi fiilleri de nihayet derecede büyük ve akılları hayran bırakacak surette olup zihinlerimizin ihatasından pek yücedir.

Şu kainat alemini ve müştemil olduğu kudret harikalarını -ki bir nebzesine işaret olundu- teemmül eylediğimizde hakikat tamamen vazıh olur. Hatta sizler o kadar uğraşmakta olduğunuz halde masnûâtın çoğunu idrakten ve hakikatlerini keşiften yine aciz kalıyorsunuz.

Bir mertebe daha meramı izah maksadıyla size şurasını ihtar ederiz ki:

Siz yeni keşiflerinizde "Hareket elektriğe, o da hararete, hararet de ziyaya tahavvül ediyor" diyorsunuz. Pekâlâ! Fakat size sorarız ki: Bu şeylerin yekdiğerine tahavvül etmelerini gereği gibi tasavvur edip de şu tahavvüllerin hakikatlerini bize şerh edecek vazıh ibarelerle tabir edebilir misiniz? Hiç de zannetmem. Çünkü ifadelerinize tamamen vâkıf olmamış değilim. Söylediğiniz sözlerin gayesi ve hulasası "Mezkur tahavvüller atomların hareketlerinin ve vaziyetlerinin tagayyüründen kaynaklanmakta" şeklinde değil midir? Hakikatleri keşif iddianız ise bu kadarla sabit olamaz. Evvela şu tagayyüre dair tam izah vermeniz gerekir ki onun hakikati zihinlere inkişaf edebilsin.[197]

Ondan sonra ilk tahavvül ile ikinci tahavvül ve onunla üçüncü tahavvül aralarını ve hakeza sair tahavvüllerin keyfiyetleri ve hakikatlerini tetkik ede-

197 *Mütercim:* Zira lafızların mefhumlarını mülahaza ile hemen hakikat bilgisi hasıl olmuyor.

rek, her önceki ve sonraki arasını fark edebilmeniz iktiza eder. Halbuki geven ağacının dikenli yapraklarını el ile sıyırmak bundan çok daha kolaydır.[198]

İşte böyle vazıh zannedilen pek çok şeyler vardır ki tasavvur ve izahlarına kadir olamazsınız.

Allah'ın masnûâtına dair fiillerinin ekserisini idrakte acziniz ortada dururken, alemi yoktan var etmesinin keyfiyetini tasavvur edememenizi garipsemenizin manası olabilir mi?

Hususen sizin bir hakikati tasavvura muktedir olamamanız, o hakikatin mevcut olmamasını iktiza etmeyeceği defalarca ihtar edildi.

Ama "Bizim akıllarımız bir şeyin yoktan ihdas edilmesini muhal addediyorlar. Çünkü biz müşahedelerimiz içinde bu yolda bir ihdas görmedik. Ve bizden hiçbir ferdin buna kadir olamayacağını anladık. Binaenaleyh bunun muhalliğine hükmediyoruz." derseniz, cevap olarak deriz ki:

Bu nevi bir ihdası sizin müşahede edememenizden bunun muhal olması asla lazım gelmez. Nasıl ki sizden hiçbir ferdin buna kadir olamamasıyla Allah'ın da kadir olamaması lazım gelmiyor.

Sizin bunun imkansızlığıyla hükmetmenizin -önceden ihtar edildiği üzere- delaleti kati olmadığından başka, ekseriya insanı vehim ve galata düşüren "temsilî kıyas" ile amel etmenizden ileri geliyor. Zira şu bapta Allah'ın kudretini kendi kudretlerinize, Allah'ın ilmini kendi ilimlerinize, rabbani fiilleri de kendi fiillerinize kıyas etmek istersiniz.

Bunun zahirî ahmaklığı bir tarafa bırakılsa bile, mükemmel icat sahibi olan Hallâk-ı Zîşan ile mahlukat arasındaki azîm farkın düşünülmemesinin fahiş bir hata olduğu aşikardır.

Sizler kimya sanatında mükemmel bir maharet iddiasını tam bir tantana ile ilan etmekte olmanızla beraber; acaba anasırın tahliline ve dahi hayat hassalarını ve suretlerinden birini müştemil olacak bir cisim terkibine kadir olabilir misiniz? Nerede!

Hâlik Teâlâ'nın böyle en basit fiillerinden acziniz -delille ispata ihtiyaç kalmayacak derecede- aşikar olduğu halde hayâ etmeyerek nasıl Allah Zülcelal'i kendi nefislerinize ve yüce fiillerini kendi fiillerinize kıyas etmeye cüret ediyorsunuz?

Halbuki eğer biraz teemmül edecek olsanız, kendinizden sadır olan fiillerde de sizin hakiki tesiriniz bulunmadığını anlayabilirsiniz. Mesela bir madeni mevcut unsurlarına ayrıştırdığınızda yahut birkaç unsurdan bir şey terkip et-

198 *Mütercim:* Geven ağacı gayet pek ve metin bir ağaçtır. İğne gibi dikenleri vardır. Mezkur dikenli ağacın yaprağını sıyırmak maksadıyla onu baştan aşağı avuçlamak çok zor bir iş olduğundan "Geven ağacını avuçlamaktan daha zor" terkibi Arap atasözleri arasına girmiştir.

tiğinizde dikkatle bakacak olsanız anlarsınız ki o unsurların birbirinden ayrılması veya hususi vaziyetler üzere imtizaç etmeleri tamamen ve hakikaten nezdinizde tasavvur edilmiş olmadığı gibi, vazıh surette şerh edilmiş dahi değildir.

Nerede kaldı ki ayrıştırmada her unsurun atomlarını diğer unsurun atomlarından ayırma fiilinin ve terkipte her unsurun atomlarını -lazım vaziyetler hasıl olacak bir keyfiyet üzere- diğer unsurun atomlarıyla karıştırma fiilinin hakiki failleri sizlerden ibaret ola!

Sizin ancak şu maddeyi şununla karıştırmak, kızdırmak, suya daldırmak ve daha ayrıştırma ve terkibin bu tür zahirî sebeplerini -fennî deneylerle keşfinizden sonra- icra ve ihdasta dahliniz vardır.

Marifet ve idrakte acziniz ve noksanınız anlaşıldığı gibi; işte bu ciheti mülahaza ile sanat ve tesir açısından da acziniz anlaşılıyor. Bununla beraber hâlâ da sizler Allah'ın fiillerini kendi amellerinize ve Allah'ın kahir kudretini kendinizin zayıf ve noksan kudretlerinize kıyas ederek, bir şeyi yoktan var etmekten sizin aciz kalmanızdan dolayı Hallâk-ı Kainat'ın da aciz olduğuna hükmetmeye davranırsınız.

Gurur ve aldanmadan Allah'a sığınırız!

Ey ilim ve amelde aczini bilmeyerek mağrurluk vadisine düşen bîçareler! Size de vacip olan Müslümanların sâlik oldukları doğru yola sülûk etmektir. Çünkü her türlü sapmadan hâlî olan doğru ve âlî yol onların yoludur. Onlar kurtuluşa ulaştıran sakınma ve korunma atlarının sırtına binerek ihtiyatı asla elden bırakmıyorlar. Onlar Allah'ın azametine delalet eden harika eserlerini müşahede ile evvela Allah'ın varlığına istidlal etmişler ve şu nâmütenâhî azamete nispetle aklın idrakinin aciz olduğunu anlayarak bu sayede dahi Allah'ın mukaddes hakikatini tasavvurdan acizliklerine intikal eylemişlerdir. Fakat şu acizlik keyfiyeti, eserlerin delaletiyle sabit olan Sâni'in varlığını inkara medar olamaz.

Keza alemin bütün kısımlarının yoktan var edildiği ve bunun da ancak Muhdis-i Hakiki olan Allah'ın ihdasıyla olabildiği kati deliller ile sabit olduğu halde; sırf ihdas keyfiyetini tasavvurdan acizimiz, mezkur ihdasın muhal olmasını icap etmez. Ve kati delil ile hasıl olan imanı izale edemez.

Arz olunan tetkikatımız ile aşikar oluyor ki: Müslümanların cisim olmayan ve cismani sıfatlardan münezzeh bulunan Sâni'-i Alem'in varlığını ve kainatı yoktan var ettiğini tasdik etmekte olduklarını işiten maddecilerden bazı kimselerin "Bu tasdik, kuvvetli bir imana muhtaçtır; ilim ve fenne taalluku olamaz." demeleri katiyen bâtıldır.

Bu şaşkınlar zannediyorlar ki, iman bir şeyi öyle sadece tasdikten ve kati delil olmaksızın körü körüne inanmaktan ibarettir. Halbuki İslam Şeriatında iman kati delile dayanmazsa kamil addolunmaz.

Kamil iman ancak Ahirzaman Nebisinin Allah tarafından tebliğ buyurmuş olduğu katiyen malum olan dinî ahkamı kati delile binaen tasdik etmek ve insan nefsinin buna dair izan ve itaat tahsil eylemesinden ibarettir.

İşte bizler -Allah'ın inayetiyle- Sâni'-i Akdes'in varlığına ve alemi -aslî maddesi de dahil olarak- bütün kısımlarıyla beraber yoktan var ettiğine, şerh ve izah eylediğimiz kati burhanlara binaen iman ediyoruz. Fakat bu imanımız ile beraber, Allah'ın mukaddes hakikatini ve yokluktan vuku bulan alemi ihdas keyfiyetini idrakten aczimizi de itiraf etmekteyiz.

Aslında varlığı ve kesinliği delil ile sabit olan ve binaenaleyh itikat edilmesi lazım gelen bir hakikati künhüyle tasavvur edememek, kati mevcudiyetini tasdike münafi addolunur mu?

Elhasıl, mademki bir şeyin esasen sübutunu tasdik etmek, onun hakikatinin künhünü bilmeye bağlı olmaz; bu halde hakikatinin künhü bilinmeyen delilli bir şeyi -mantık kanununa aşina olanlarca- inkar etmek lazım gelmez.

Hakikati takrir babında bu tür kimselerin iddialarındaki saçmalık ve imanı ilim ve marifetten ayırmak suretiyle gösterdikleri cehalet, temyiz erbabı nezdinde izaha muhtaç değildir.

İlim nevilerinin en mükemmeli olan imanı, ilme mugayir göstermeye yeltenmenin fahiş bir galat veya tam bir mugalatadan ibaret olduğu bilinmeyecek bir şey midir?

Rezil cehaletten Allah'a sığınırız!

Üçüncü Şüphenin İzale Yolu:

İslam Şeriatı erbabı vaktaki Allah'ın masnûâtında sayısız âlî sırlar ve hikmetler müşahede eylediler ve senelerce kendilerine hafi kalan pek çok hikmetlerin günbegün inkişaf etmekte olduğuna vâkıf oldular; işte o zaman yakîn hasıl eylediler ki, Sâni'-i Müteâl yüce hikmetler sahibi şanlı bir hakîm olup, ilahi fiillerinin müştemil olduğu hikmetleri ve sırları mükemmel surette beşer akılları ihata edemez. Ve artık bu müşahedeleri üzerine, kainattan bir şeyin hikmeti onlara zahir olmayacak olursa, o şeyin abes ve hikmetsiz olmasını hatırlarına bile getirmezler. Bilakis "Nihayetsiz hikmetlerini müşahede ettiğimiz Sâni'-i Hakîm'in nasıl ki pek çok fiillerinin hikmetleri bize evvelce malum değilken sonradan malum olmuştur. Bunun da behemehal bize henüz hafi olan bir hikmeti olmalıdır, abes yere vuku bulmamıştır." diyerek imanlarını muhafaza ederler.

İdrak erbabının akıllarına bu bapta kanaat verecek delil ise Sâni'-i Teâlâ'nın mükemmel azametidir. Evet! Hallâk-ı Müteâl'in mahlukatında parlayan nihayetsiz hikmet eserlerinin şahadet ve delaletiyle, zatının, sıfatlarının ve fiillerinin azameti beşer aklının idrakinden hariç olacak mertebededir.

Beşer aklı ne kadar ileri varsa ve malumat genişliğinde kemal derecesine baliğ olsa, yine de Allah'ın azametini idrak babında aczi aşikardır. Allah'ın sırlarını bilmeye teşebbüs edince zaaf ve noksanı aşikar olur. Bu halde, bir şeyde hikmet ve maslahat bulunup bulunmadığına dair beşer aklının hakem kılınabilmeye liyakati olamaz.

Ey maddeciler! Sizin hakkınızda dahi doğru yol bundan ibarettir. Sizler Müslümanların tâbi oldukları bu doğru yola dahil olduğunuzda, kainatın nezdinizde aşikar olan sayısız hikmetleri ve senelerce gizliliği hüküm sürmekte olan hikmetlerin de birer birer aşikar olması filozoflarınız tarafından mülahaza edilince; şüphe etmeyiz ki sizin de zihinleriniz bu vazıh hakikati kabul etmeye başlayacak ve pek iyice izan eyleyecek ki şu kainat serâpâ hikmete mebni olup hikmet ve maslahattan hariç olan hiçbir ilahi fiil yoktur. Ve bu sayede gönüllerinizde itikat peyda olacak ki bu alemin bir Sâni'-i Hakîm-i Muhtâr'ı olup hikmethane olan alem onun yüce iradesiyle vücut bulmuş ve bulmaktadır.

Bu minval üzere hidayet nuruna nail olsanız, nezdinizde hikmeti aşikar olmayan bir ilahi fiil eseri nazarınıza tesadüf edince hemen bunu vesile ederek alemin tamamen tabiat eseri ve kasıtsız olarak zaruret muktezası olduğunu ve Sâni'-i Hakîm'in tesirinden hâlî bulunduğunu iddia etmez olursunuz. Bilakis böyle bir şeye tesadüf edince emsaline kıyasla onun da hikmetli olduğunu kestirir ve fakat henüz gizli hikmetinin keşfedilmemiş olduğuna kani olursunuz.

Hulasa-i kelam, Allah'ın sıfatlarınca ve fiillerince azamet ve kutsiyetinin ve muttali olabildiğimiz ilahi hikmetlerin ve sırların ulviyetinin tasavvurlar üstü olduğu evvelce mülahaza edilmeli. Ve beşer aklının marifet ve idrakte terakkisi ne kadar parlak farz olunsa, Allah'ın azametine nispetle hiç hükmünde kalacağı da hatırdan çıkarılmamalı. Bedahet derecesine varmış bulunan şu iki kaziyeye uzak düşmeyenler, arz ettiğimiz doğru ve makul yolun mümkün değil hilafına sapamazlar. Ama selim fikir ve zihnî muhakeme sahibi olmayanların saçma sapan sözlerine nihayet bulmak kabil değildir.

Zelil mağlubiyetten Allah'a sığınırız!

Beliğ Bir Temsil:

Ey maddeciler! Takdim olunan makul kelamlarımızla sizin şu büyük şüpheleriniz tamamen halledildi. Şimdi de bu tür şüpheleri büyütmekteki hatalarınızı iyice anlatmak maksadıyla bir temsile başlıyoruz:

Mikroskobik hayvanları bilirsiniz ya! Bir katre suyun içinde binlerce ve hatta milyonlarca mikroplar bulunur. Kendi maişetlerine ve ihtiyaçlarına göre bunların idrakleri de vardır. Fakat bunlar şu malik oldukları idrakleriyle acaba insanın hakikatini ve onun uzuvlarının tafsilatını ve onların vazifele-

rini, işitme, görme, koklama, tatma, dokunma ve beslenme keyfiyetlerini ve beslenme uzuvlarının çalışması ile insandaki kan dolaşımını, tasavvurlar ve fikirler hususunda insan dimağının tesirlerini tasavvur edebilirler mi?

Keza beşer efradının harika fiillerini ve pek çok sanat eserlerini, mesela türlü türlü mensucat, yiyecekler, devalar, buharla çalışan makineler, telif ve matbu eserler, telgraf, fotoğraf, fonograf, telefon aletleri ve daha pek çok sair insan eserlerini bilip de insan bunları nasıl inşa ve icat etmiş ve bunların kaynağı ve olmazsa olmazı olan demiri ve sair madenleri yeraltından ne vecihle ihraç ve tasfiye etmekte olduğuna muttali olabilir mi? Sanat eseri aletlerin ve harika edevatın her parçasındaki hikmeti, sanat ve inşasındaki maslahatı tayin edebilirler mi?

Mesela, bir mikrop telgraf direklerini üzerlerindeki telleriyle beraber görmüş farz olunsa, bunun hikmet ve maslahatını bilmeye ve takdir etmeye kadir olabilir mi? Ve böyle yalnız direkleri ve telleri gördüğü halde, onların müntehalarındaki telgraf makinelerini keşfedebilir mi?

Fakat şu mikrobun beşerin büyük işlerine muttali olduğu farz olunup da bu vasıtayla insanın varlığına ve büyüklüğüne istidlal ettiği ve sanat eserlerine bakarak pek çok hikmetler sahibi şanlı bir hakîm olduğunu da fark ettiği halde pek çok fiillerine hayran olarak bunlara zihnince bir mana veremediği dahi farz edilse, acaba şu mikrobun üzerine şu yolda kelam sarf etmek vacip olmaz mı:

"Ben insanın büyüklüğüne, fiillerinin büyüklüğüne ve hikmetinin genişliğine nispetle kale alınmaya değeri olmayan idrakimle onun faal zatına, büyük ve âlî hakikatine dair marifet istihsali babında aczimi itiraf ederim. Müşahede edebildiğim hikmetli fiillerinden dolayı zarureten insanın varlığını, kudretini ve hikmetini tasdik ederim. Acizane fikrimin beşer eserlerindeki sanat ve işleyiş keyfiyetini idrak edememesiyle inkara cesaret edemem. Mademki ben onların eserlerinin şahadeti sayesinde hikmet ve marifet sahibi olduklarını tamamen anladım ve tasdik ettim, artık beşer eserlerinden hikmetini anlayamayacağım bir şey nazarıma çarpınca mutlaka onun da kendilerince mühim bir hikmeti olacağını hiç şüphe etmeyerek biliyorum. Kendi acizliğimi ve kusurumu asla çekinmeyerek ikrar ediyorum."

Artık bu kati kararı vermeye muvaffak olan mikrobun, telgraf direklerini ve tellerini müşahede edince, "Behemehal bunların da bir hikmet ve faydası vardır. Yoksa hakîm olan insan, bunları yağmurlar altında ve güneşin hararetine karşı çürümek ve mahvolmak için yollarda dizmiş değildir" diyeceği şüphe götürmez.

Ey maddeciler! Sizin de ilim, marifet, idrak ve keşifleriniz, Mukaddes ve Müteâl Allah'ın zatının ve fiillerinin azametine, ilminin vüsatine ve hikmetinin ulviyetine kıyasla ancak insan ahvaline nispetle mikropların idrakleri

kadar olabilir. Hatta daha bile azdır denilse münasiptir. Bununla beraber siz gurur şarabının sarhoşluğuyla nefislerinizi büyük görmeye ve bilginizi çok görmeye devam ediyorsunuz. Ben size bu bapta İslam fırkalarından ancak bidatçi bir taifeyi benzer görüyorum ki onlar da nefislerini Rabbülalemin Hazretlerine nispetle büyük gördüler ve akıllarını hâkim kılarak, mahlukata muamele açısından Allah Teâlâ'ya pek çok şeyleri şart saymaya ve birtakım ahkamı vacip görmeye cüret ettiler de mesela "Her kulun hakkında en uygun olan ne ise onu işlemek Allah'a vaciptir" dediler.[199]

Fakat şu biçareler fark edemiyorlar ki insana nispetle mikrop ne kadar idrak iddia edebilirse onlar da Hallâk-ı Hakîm Hazretlerine karşı o kadarcık idrak iddiasında bulunabilirler.[200]

Evet! Kainatı yoktan var etmiş olduğu cihetle ruhlara ve cisimlere mutlak malik odur. Mutlak malik ise mülkünde tasarruf hususunda dilediği gibi hareket eder. Nasıl tasarruf edersẹ etsin, zulüm isnat edilmesi makul olamaz.

Mesela, adil bir sultan, malik bulunduğu suyun bir kısmını ateşe atsa, onun muhtevi bulunduğu milyonlarca mikroskobik hayvanı yok etmiş olmasından dolayı adalet vasfından düşmesi lazım gelir mi? Ve yeryüzünde mevcut bulunan insan adedinden ziyade hayvanları ateşte yakarak onlara zulmetti ve hata işledi diyerek zemme layık görülmesi kimsenin hatırına gelir mi? Ne demek!

Mademki suya ve muhteviyatına mutlak maliktir; bu cihetten nâşî kendisine münazaa kapısı açmanın tam cinnet yahut küstahça bir cüret olduğu aşikardır.

Vakıa, kerem ve inayet sahibi olan Feyyaz-ı Mutlak kullarına ve hatta bütün mahlukatına sayısız nimetler ve umumi rahmetini ihsan buyurmaktadır. Lakin ihsan ve lütuf başka, üzerine vacip olan hakkı îfâ etmek başka.[201]

Binaenaleyh kullarına hiçbir nimet vermemiş ve bütün belaları tasallut eylemiş olsaydı yine de kötü addolunamazdı. Ve hususi mülkünde dilediği

---

199 *Mütercim:* Bunlar Mutezile taifesidir ki "Allah üzerine vacip" kaidesini ihdas etmeleri ve daha bunun gibi birtakım yanlış akideler icat etmeleriyle fırka-i nâciye yolundan ihraç edilmişlerdir. Halife Memun zamanında bu batıl mezhep hayli revaç bulmuştu; sonradan tükenip gitti.

200 *Mütercim:* Yoksa "Ya Rab senin üzerine şunu işlemek vacip ve şunu da terk eylemek vaciptir" demeye salahiyetleri olabilirmiş! Bu ne haddi tecavüz!

Hem de bu sözü temsil yoluyla söylüyoruz. Yoksa mikroskobik hayvanların insana nispetle hakimiyetini farz etmek sahih olsa bile insanoğlunun Rabbülalemin'e karşı bu salahiyetleri yine olamaz.

Çünkü mikropları insanlar yaratmamışlardır. Ama kainatın bütün zerrelerini ve küllî-cüzî her şeyi Allah yaratmıştır ve tek başına mutlak hakimiyet onundur.

Allah Teâlâ, şanına uymayan yakıştırmalardan münezzehtir!

201 *Mütercim:* Bu "Allah üzerine vacip" ibaresinin manasını tefsirde Mutezile münasebetli münasebetsiz pek çok söz söyledilerse de asla yakıştıramamış; fesat ve tenakuzdan salim olan makul bir tabir bulamamışlardır.

gibi tasarruf buyurmuş olacağından, hiçbir ferdin münazaaya salahiyeti bulunmazdı.

Ey maddeciler! Hayli zamandan beri uzun uzun anlatıp yazdığımız burhanlar ve insaflı izahlar ile hak zahir olup yersiz şüphelerinizin tamamen hükümsüz kalacağı aşikardır.

Fakat bu harika temsili hatırınızdan çıkarmamayı sizlere tavsiye ederiz.

Nefisleriniz her ne zaman münazaaya teşebbüs eder de Mukaddes Allah'ın zâtî hakikatini bilme hususunda sizi aldatırsa, nefislerinize deyiverin ki: "Beşer aklı bu marifetten acizdir. İşbu nihayetsiz eserlerin delalet eylediği vecihle Allah'ın mevcudiyetini ve eserlerin menşei olan kemal sıfatları ile muttasıf bulunduğunu bilmek ve inanmak bizlere kafidir."

Keza alemi yoktan var ettiğini -sırf keyfiyetinin tasavvur edilememesi hasebiyle- inkar teklifinde bulunursa deyiniz:

"Hayır! Bunu da inkar edemeyiz. Biz zaten Mucid-i Alem'in bütün fiillerini bilemiyoruz. Ve sadır oluş keyfiyetlerini tasavvur edemiyoruz. Bu yoktan var etme keyfiyeti de bu cümleden oluversin. Hakikati tasavvur edememek, aslını inkara sebep olamaz."

Nazarınıza garip bir şey tesadüf edip de onun var edilmesinin hikmetini bilemediğinizde deyiniz ki:

"Sânî'-i Alem hakîmdir. Masnûâtında nihayetsiz hikmetleri müşahede ediliyor. Bu şeyin hikmeti bize inkişaf etmiyorsa da inkar edilmesi lazım gelmez. Ve 'Alemdeki harikalar zaruret iktizasıyla vücut bulmuştur' denilemez."

İşte bu minval üzere düşünür ve mikropların halini mütalaa ile nazara alırsanız şüphe etmem ki hidayet kapısından dahil olursunuz.

Böylece Allah Teâlâ ukba yurdunda necata mucip olacak doğru yola cümlemizi sevk ve irşat eyleye!

Amin Allahım!

Tekamül Nazariyesinin Münakaşası

İşte ey maddeciler! Alemin maddesi ile bütün varlık nevilerinin hâdis olduğuna ve onları yoktan inşa ve icat eyleyen Bârî Teâlâ'nın varlığına ve zat-ı ulûhiyetine layık olan kemal sıfatları ile muttasıf bulunduğuna dair sahih ve aklî burhanları takrir ve tafsil edip büyük şüphelerinizi izale ile hak dine tâbi olmayı sizlere kolaylaştırma hususlarına müteallik sözlerimiz burada nihayet buluyor.

Artık bu bahse hatime çekerek, bundan sonra, görüşlerinizi sıralarken zikretmiş olduğumuz diğer şüphelerin halline başlıyoruz:

Bunların başlıcası dört meseleden ibaretti, değil mi?

(1) Alemdeki cisimlerin göklerdeki ve yerlerdeki nevilerine; nihayetsiz sınıflara ve kısımlara ayrılmasının yolu tekamül ve tekevvündür, diyorsunuz. Yani esir atomlarından evvela "nebula" tekevvün etmiş, ondan sonra Güneş tekevvün etmiş, ondan da yıldızlar ayrılmış. Onlardan biri olan yerküremizde evvela anasır ve sonra madenler tekevvün eylemiş ve zamanın geçmesiyle protoplazma (ilk varlık) peyda olarak terakkiye ve üremeye başlamış da nebat ve hayvan sınıflarının en ednaları meydana gelmiş ve bu cisimleri ihata eyleyen dört kanun (farklılık, tevarüs, hayatta kalma mücadelesi, tabii intihap) ile terakki ve tenevvü hasıl olmuş ve türlerden türler türemiş. Müşahede eylediğimiz varlık türlerinin bu sayede zuhura gelmiş olduğunu ve bu inkılapların hepsi alemin maddesinin zaruri hareketlerinin eseri ve mezkur kanunlar üzerine cereyan neticesi olduğunu iddia ediyorsunuz.[202]

(2) İnsan da hayvanlar cümlesinden bir varlık olup mezkur yolla meydana gelmiş ve tabii intihap ile tekamül ve terakki ederek şimdiki bulunduğu kemal mertebesini bulmuştur. Hatta maymuna müşabeheti iktizasınca ikisi de bir asıldan türemiş olup da ziyadece terakki sayesinde insanın maymuna faik olabilmesi kuvvetle muhtemeldir, diyorsunuz.

(3) Diyorsunuz ki: Hayat ve insan aklı, maddenin hareket eden atomlarının ve birbirine karışmış unsurlarının karşılıklı etkileşimiyle zuhur etmektedir.[203] Maddenin aslı hayat ve idrakten hâlî ise de mezkur etkileşimden onların zuhur etmesi imkansız görülmez.

İnsan aklı ile hayvanların akılları hakikat ve mahiyetçe hep birdir. Yalnız kemiyetçe farklılıkları vardır. Yani insanın aklı daha çoktur.

(4) İslam Şeriatında bulduğunuz şu meseleleri inkar ediyorsunuz: Öldükten sonra dirilmek, cehennem, cennet, arş, kürsî, cinler, melekler ve sair şeylerin varlıkları gibi yukarıda sayılmış olan ve şifahi olarak haberdar olunan sair varlıklar. İddia ediyorsunuz ki: Tabii ilimlerinizde bunların varlığına dair delil olmadığı gibi, bazılarının imkansızlığına dair deliller varmış.

Bunları da Allah'ın tevfikiyle birer birer tam izah ve ispat ile asılsız olduklarını beyan edeceğiz. Evvela idrak etmeniz zaruri olan iki mukaddime ile başlıyoruz:

İlk Mukaddime:

İslam Şeriatında varit olan nassların ahkam ve amelde itimada şayan oldukları gibi akaid babında dahi hüccet olabilmeleri için şu iki kısmın birinde dahil olmaları iktiza eder:

---

202 *Mütercim:* Bu yol ile kainatın vücut bulmasının tafsili geçmiştir.
203 *Mütercim:* Yani insanın aslında olup da onunla kaim şeyler değillerdir.

(1) Mütevatir kısım: Şeriatımızda varit olduğuna dair yakînî ilim hasıl olmasını icap eden sebeplere binaen, varit olduğu katiyen sabit ve malum olan nasslardan ibarettir.

(2) Meşhur kısım: Şeriatımızda varit olduğuna dair kalp itminanı hasıl olmasını icap eden delillerin ve sebeplerin kafi olmasına binaen, varit olduğu hemen hemen kati ilme yakın bir derecede malum ve sabit olan şer'î nasslardan ibarettir.

Bu kalp itminanı dediğimiz şey, yakînî ilmin aşağısında ve âdî zannın fevkinde bulunuyor.[204]

Mütevatir ile meşhurun her biri ikişer kısma ayrılıyorlar:

Mütevatir veya meşhur derecesine ulaşmış olan bir nassın ya hilafına asla ihtimali bulunmaksızın bir manaya delaleti kati olur. Bu halde, o mananın gayrisine sarf ve tevil olunması caiz olamaz. Manası aklî ve katî delile muhalif böyle bir nass Şeriatımızda asla bulunmuyor. Bu kısma "muayyen manalı" denilir.

Yahut kendisinden anlaşılan zahirî manadan başka bir manaya velev biraz uzak olarak ihtimali bulunur. İşte bu kabil, zahirî manası aklî ve katî delile muhalif olan bazı nassların Şeriatımızda bulunması mümkündür. Bu kısma da "zahirî manalı" denilir.

Muayyen manalı kabilinden olan şer'î nassların hükmü:

Eğer mütevatir ise, varit olduğunu ve maksadı muayyen olan manasını tasdik etmek katiyen vaciptir. Binaenaleyh varit olduğunu inkar veya manasını tekzip, küfrü (İslam dininden hurucu) icap ediyor. Bunun tevili ve başka manaya sarfı caiz olmadığı gibi, kati delile muhalif olan bir yönü bulunmadığı cihetle tevile hacet de yoktur.

Eğer meşhur ise, yine varit olduğunu ve muayyen olan manasını tasdik vacip oluyorsa da; bunun varit olduğunu inkar ve manasını tekzip yalnız fısk ve dalalet addolunup küfrü mucip olmaz. Mütevatir gibi meşhurun da bu kısmının tevili ve başka manaya sarfı caiz değildir.

Zahirî manalı kabilinden olan nassların hükmü:

Mütevatir oldukları surette, varit olduğunu ve ilk anlaşılan manasını tasdik vacip olup; varit olduğunu inkar ve tevilsiz manasını tekzip küfre sebep olur. Ama bunun ilk anlaşılan manasına muhalif olan kati bir delil bulunursa tevili sahih olur. Yani bu takdirde ihtimal yoluyla zahirî manasının gayrisine sarf edilerek delillerin arası tevfik olunur.

Bu kısmın meşhurları da bu hükümdedir. Yalnız varit olduğunu inkar ve manasını tekzip bunlarda küfrü icap etmeyip; fısk ve dalaleti mucip olur.

204 *Mütercim:* Zannı galip diye de tabir olunur.

Elhasıl, muayyen manalı olan nassın, gerek mütevatir ve gerek meşhur olsun, aklen manası nakzedilen ve tevili caiz olacak hiçbir ferdi yoktur. Ama zahirî manalı olan nass mütevatir dahi olsa aklî delile muhalif bulunursa tevil olunur. Çünkü bunun zahirî manasını iltizam ile kati olan aklî delile muarız bulunmak, aslı tahribi iktiza eder. Evet! Zira akıl asıldır.

Şer'î nassları tebliğ eden resulün risaleti akıl ile sabit olmuştur. Akıl delalet etmese, resulün risalet davasında sadık olduğuna ne ile istidlal edebilirdik?

Aslı tahrip etmek ise fer'in de tahribini mucip olur. Buna göre, aklî delilleri terk, naklî delillerin de nakzını iktiza eder. Bu halde matlup da hasıl olmaz.

İşte kati olan aklî delile muhalif olan zahirî manalı her nassın, bu inceliğe binaen tevilinin vacip olması, Şeriat uleması nazarında küllî kaide ittihaz olunur.

Nasıl ki Kelam kitaplarının en muteberlerinden "Mevâkıf" ve "Makâsıd" kitaplarında tasrih olunduğu gibi, Bakara suresinin ahirinde "Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz." (Bakara, 286) ayetini tefsir sadedinde Razî'nin Tefsiri Mefâtihul-Gayb'da dahi zikrolunmuştur.

Mesela Kur'an-ı Kerim'de Zülkarneyn[205] kıssasında varit olan "Nihayet Ba-

205 *Mütercim:* Yemen'de Himyer kabilesinden "el-ezvâ" tabir olunan Tebâbia devleti meliklerindendir. İsmi Sa'b bin Râiş olup Hazreti İbrahim (as.) ile mülakat etmiş oldukları Buhari ve Müslim'de mezkurdur.

Ye'cûc seddinin banisi bu zattır. Nübüvvet ve velayetinde ihtilaf edilmiş ve fakat her halükarda muvahhid ve şeriat sahibi bir zat olduğu Kur'an nassı ile aşikardır. Hızır (as.) ile mülaki olarak onunla beraber doğuya ve batıya seyahat etmiş ve halkı imana davet eylemiş ve nice büyük eserler tesis etmiş olduğu tarih kitaplarında mezkurdur.

Hazreti Ali'nin (kerremallahu vecheh) "Himyer'den haber verin; onun haberleri acayiptir. Zülkarneyn de Tübba melikidir." sözü de bunu iktiza eder. İbn Abbas'tan (r.a) dahi bu vecihle rivayet edilmiştir.

Bütün üstatların kabul ile telakki eyledikleri Yemen Tarihinde ve sair muteber tarihlerde bu minval üzere ifade olunmuştur.

Hatta İbn Abbas Hazretlerine Zülkarneyn'in kim olduğu sual edilerek doğru cevabı alındıktan sonra İskender dahi soruldu. "O bir Rumî hakîm idi. İskenderiye'de sahilde bir fener kulesi ihdas etmiş ve alemi tarumar etmiştir." diye cevap verdi.

Bazı insanların İskender-i Zülkarneyn tabirleri, ahmakların düşünceleri ile müşevveş tarih kitaplarından alınmış olup muteber değildir.

İskender bin Filipos Yunan melik ve hakîm olup ilk muallim Aristo'nun şakirdidir. Bu da büyük saltanat ve nihayetsiz asker sahibi olup Fars meliklerinin sonuncusu olan Dârâ'yı katledip İran memleketini zapt etmiştir. Dünyaya putperestliği neşredermiş.

Mezkur zat, bazen menşei olan Yunan ülkesine izafe edilerek Yunanî ve bazen de cins ve nesebi itibarıyla Rumî diye yad olunduğundan birçok alim şüpheye düşerek İskender iki şahıs olduğunu zannetmiş. Hatta Rumî, Hızır'ın arkadaşı; Yunanî, Aristo'nun şakirdi olmak üzere kaydederler.

Beyzâvî de böyle bir zanda bulunmuştur. Bu zannın sarih bir hata olduğuna Merhum Asım Efendi dikkat çekiyor. Fakat kendi kelamında da bir hata bulunduğuna biz işaret eyledik. Oraya müracaat edilsin.

tıya ulaştığında, güneşi adeta kara bir balçıkta batar vaziyette buldu." (Kehf, 86) ayetinden anlaşılan zahirî mana, güneşin gurup anında yeryüzü kaynaklarından bir kaynağa dahil olduğudur.

Eğer bunun hilafına kati bir aklî delil olmasaydı, bu ilk anlaşılan manayı itikat etmek İslam Şeriatında vacip olurdu ve tevili caiz olamazdı. Denirdi ki: "Sadık haber, güneşin bir kaynakta gurup ettiğine delalet ediyor. Bu ise mümkünat cümlesinden bir şeydir. Binaenaleyh bunu itikat lazım gelir."

Fakat güneşin yeryüzünden fevkalade ve milyonlarca defa büyüklüğü kati surette sabit olduğu[206] ve miktarları üzere kalmalarıyla beraber büyük cismin küçük cisme dahil olmasının muhal olduğu[207], hatta güneşin bizzat yerkürede gurup etmediğine ayrıca kati deliller de delalet eylediği cihetle, bu nassı ihtimalen tevil etmemiz ve ilk anlaşılan dışında başka bir manaya sarf etmemiz lazım gelir.

Binaenaleyh deriz ki: Asıl muradını Allah daha iyi bilir; ancak delalet ile anlaşılan maksadın şöyle olması muhtemeldir: Zülkarneyn (a.s.) Batı beldelerinden bir mahalle vasıl olduğunda güneşi gurubu anında öyle bir vaziyette gördü. Yani bakan kişinin nazarında güneş sular içine batıp o vecihle gurup ediyordu.

Zülkarneyn Hazretlerinin İskender gibi mülk ve saltanatı bütün dünyaca malum olmaması İskender'in murad-ı ilahi olmasını iktiza etmez. Çünkü uzak çağlarda olan şeyler bazen herkese malum olamaz. Bunun pek çok sebepleri olup Sadi Çelebi Haşiyesinde mezkurdur. (Haşiye ala haşiyeti'l-keşşaf li't-Taftazani)

Zülkarneyn ise İskender-i Rûmî'den çok evveldir. Aralarında 1958 sene kadar fark olduğu ispat edilmiştir.

Zülkarneyn'in Rum neslinden olduğuna dair rivayet olunan hadisin senedinde İbn Lehîa dahildir. Mezkur zat ise güvenilir imamlar nezdinde rivayeti cerh edilmiş biridir.

Zülkarneyn'in isminin Sa'b olduğu, "Sanki Sa'b için hiçbir gün bir sebep kolay olmamıştı; sanki Süleyman dünyaya melik olmamıştı" gibi beliğlerce makbul şiirler ve Kus bin Saide'nin meşhur hutbelerinde de tasrih olunmuştur.

206 *Mütercim:* Nasıl ki İsra suresinin evvelinde Beyzâvî (aleyhir-rahme) dahi güneşin bu mertebe büyüklüğünü esas tutarak miraç kıssasının imkanına istidlal buyurmuştur.

207 *Mütercim:* Hatta buna binaen Lanetli İblis'in İdris aleyhisselama hitaben "Acaba Cenabı Allah yerleri ve gökleri bir fındık kabuğuna sığdırabilir mi?" diye suale cüret etmesi üzerine İdris Nebi Hazretleri elinde bulunan iğneyi İblis'in gözüne sokup da "Cenabı Hak dilese bütün dünyayı bu iğnenin deliğinden bile geçirir" diye verdiği cevap, zahirine hamledilemez.

Yoksa "deve iğne deliğinden geçmedikçe" (Araf, 40) kavli şerifinin, "muhal ile şart koşma" kabilinden olmaması icap eder. Bilakis İdris'in (as) muradı, "Yerleri ve gökleri oradan geçecek mertebede küçültür. Yahut iğnenin deliğini onlar sığacak kadar büyültür de o vecihle geçirir." demek olacak. Bunun imkanında ise şüphe edilmez.

Zira Batı beldelerinin sahillerinden güneşe nazar eden kimse, onu Batı Okyanus'ta kayboluyor diye tahayyül eder. Mezkur okyanusun ise siyah balçığı çoktur ve zulmeti ve hararet galiptir.[208]

Bundan da maksat, yeryüzünün batı canibini denizin ihata eylemiş olduğunu ifade olmalıdır.

O vasıl olduğu mahal, gerek Afrika'nın batı sahili ve gerek Amerika'nın batı sahili olmak üzere itikat edilsin, her halükarda murad edilen mananın "Güneş yeryüzü kaynaklarından birine girip kayboluyor" demek olmadığı katidir.

Bu minval üzere ayetin tefsirinin lüzumu, Râzî, Celâleyn ve Kevâşî tefsirlerinde mezkurdur. Nasıl ki Acâib-i Mahlukat kitabında Şeyh Mer'î Hanbelî (rahimehullah) nakletmiştir.

İmam Râzî'nin tayin eylediği üzere, tarihçilerin güneşin bir kaynak içinde gurup ettiğine dair olan sözleri kati vakıa hilafına olduğundan cerh edilmiştir ve batıldır.

Kelamullah ise bu töhmetten ârî ve berîdir.

Çünkü vakıa hilafına delaleti kati olmadığından, arz olunan manaya hamledilmesinde asla muhallik veya zayıflık yoktur. Hatta bu terkibin benzerlerini hakiki zarf manasına hamletmek, herkesin malumunun hilafı addolunur. İnsanlar her vakit söylerler ki:

"Filan yere vasıl olduğumuzda güneşin dağ ardında gurup eylediğini gördük."

"Filan denizin açıklarında birkaç gün devam eyleyen hareketimiz esnasında asla kara yüzü görmedik. Güneş denizden doğar ve yine denize batardı."

Bu sözleri söyleyenlerin itikat ve meramları ise, güneş o dedikleri mahalle dahil olarak gurup eyledi demek olmayacağı şüphe götürmez. Çünkü söyleyenin maksadının, gurup anında güneşin ne vaziyette görüldüğünü ifade olacağı aşikardır.

Mütercim: *Ayeti kerimede arz olunan mananın murad-ı ilahi olabilmesine karine, "Zülkarneyn güneşi gördü" manasına olan "vecedehâ" lafzıdır. Çünkü aslında güneşin o sıfatı ihraz etmesini ifade murad buyurulsa, "kânet" denilmesi iktiza ederdi.*

"Vecede" kelimesinin "raâ" manasına geldiği ve hatta burada mezkur mana üzere kullanıldığı Isfahânî'nin Müfredât'ında mezkurdur.

208 *Mütercim:* Bu halde "kara bir balçık" lafzı mezkur okyanus için kullanılmış oluyor.

"Buldu" manasına da olsa yine "görme duyusunda buldu" demek olacak, değil mi? Herhalde bakan şahsın nazarında güneş o vecihle gurup eyledi demek olur. Yoksa hakikaten öyle oldu manası anlaşılmaz.

"Ayn" lafzının okyanus için kullanılmasının lazım gelmesi buna münafi görülemez. Çünkü Allah'ın azametine nispetle deryaların bir kaynak kadar kalacağı aşikardır.

Siyah ve kokmuş balçık manasına "hamee"den müştak "hamie" yahut hararet ve kızgınlık manasına olan "hamiye"den türemiş "hâmiye"[209] *vasfıyla "ayn"ın tavsif edilmesi de okyanusun bu vasıfları tamamen haiz bulunmasıyla sahih oluyor.*

İfadeden hasıl olan ise, yeryüzünün o cihetinin de deniz ile ihata edilmiş olmasıdır. Bu surette, meçhul bir hakikati beyan ve ifade ihtiva etmesi hasebiyle ayeti kerime pek âlâ öğretici bir terkip oluyor.

Ka'bü'l-Ahbar'dan naklolunan Tevrat ibaresi Furkan-ı Kerim'deki zahirî manayı teyit ediyor addolunamaz. Çünkü mezkur ibarenin de bu manaya hamledilmesi caiz ve hatta vaciptir.

Ama şer'î bir nassdan ilk anlaşılan manaya muhalif bulunan aklî delil eğer katî olmazsa, mezkur nassı tevil ve başka manaya sarf etmek caiz olmaz. Bilakis bu surette ilk anlaşılan zahirî mana neden ibaret ise onu itikat vacip olur.

Şurası da malumdur ki, kati delil ancak medlulüne yakînî delalet ile delalet eden delile denilebilir. Bu tür delillerde zıt ihtimalin asla bulunmaması şarttır. Hatta velev uzak olsun zıddına da ihtimali bulunarak bir medlule kuvvetli delalet ile delalet eden deliller hep zannî olan aklî delile dahil olurlar. Yani şu kadarcık bir ihtimal ile aklî delil yakîn mertebesinden sakıt olup İslam itikatlarında itimada şayan olamaz. Binaenaleyh Şeriatımızda mütevatir veya meşhur olan bir nassın zahirî manasına böyle bir zannî delil muhalif addolunmayıp o zahirî manayı muhafaza lazım gelir.

İslam Şeriatında mütevatir veya meşhur derecesine vasıl olabilmek için lazım gelen şartları cami olmayan deliller de bulunur. Fakat bunların varit olduğu sabit addolunmaz.

Bu nevi delillere âhâd (haber-i vâhid) denilir. Bunlarda dahi muayyen manalı ve zahirî manalı kısımları bulunur. Ve şer'î amellerde zan kafi olduğundan, bunların sabit addolunması hususunda haber-i vâhid kabilinden deliller dahi kifayet ediyor.

209 Kıraatin taaddüdüne binaen bu vecihle tekrarladık. Çünkü "hâmiye" ve "hamie" kıraatlerinin ikisi de sahih ve sabit olup manaları mezkur okyanusta içtima ediyor.

Fakat İslam itikatlarında bunlar dahi itimada şayan olamazlar. Bir İslam itikadını müstakil olarak ispat edecek delilin gerek sübutunun ve gerek delaletinin kati olması icap ediyor.

Bunların ise delaletleri kati bile olsa mademki sübutları kati değildir, mazmunlarını itikat iktiza edemez. Binaenaleyh varit olduklarını inkar edene de, manalarını inkar edene de küfür isnat edilemez.

Evet! Bazen haber-i vâhid kendisini takviye edecek ve yakîn mertebesine vasıl eyleyecek sebeplerin içtimaına binaen, -mütevatir ve meşhur gibi- itikatlar babında da itimada şayan olur. Bu bahsin tafsil ve tahkiki usul kitaplarındadır.

Keza kati olan aklî delilin muhalefetinden salim olan âhâd haberleri[210] adil ve güvenilir zatlar rivayet eder ve füru hakkında fukahanın itimadına şayan olurlarsa, bu surette de inkar edilmeleri caiz değildir. Çünkü bu inkar, mütevatir veya meşhuru da inkara sebep olur.

İkinci Mukaddime:

Gerek İslam Şeriatı ve gerek sair şeriatlardan başlıca maksat, Bârî Teâlâ'nın varlığını ve kemal sıfatları ile muttasıf olduğunu itikada irşat; ayrıca ibadet keyfiyetini bildirerek, halkı, gerekli teşekkürleri edaya, dünya hayatının intizamına ve ahiret hayatının güzelliğine vasıl kılan ilahi hükümlerin tafsilatına irşat etmektir.

Alemin halk ediliş keyfiyeti, gökyüzü ve yeryüzü cisimlerinde cari olan kanunlar ve bunların emsali tabii ilimlere dair fennî bahisleri tarif ve izah, şeriatların aslî maksatlarından değildir. Bilakis bu tür bahisler insanların akıllarıyla ulaşabilecekleri malumat cümlesindendir. Bunların bir kısmıyla insanlar dünyaca menfaat elde ederler ve bazı kısımlarıyla da menfaatleri olmayıp sırf muttali olmakla memnun olurlar.

Enbiya şeriatlarının bunlara bizzat iltifatı ve tafsilatına itinası vuku bulmaz. Yalnız aslî maksada taalluku bulunduğu kadar kainattaki varlıkları mücmel bir tarz üzere zikrederler. Mesela yerlerin ve göklerin yaratılıp yoktan var edilmeleri ve mahlukat nevilerinin tenevvü hususundaki muhteliflikleri ve her birine hususi nizam verilmesine dair kainatta cereyan eden ilahi tedbirlerin keyfiyetleri hususlarını mücmel olarak insanlara hatırlatırlar ki arz olunan meselelere istidlal kapısı onlara açılsın. İcabına göre bazı bahislerin tafsil edildiği de nadiren vakidir.

Şu iki mukaddimeyi gereği gibi mülahaza ederek anladığınız takdirde malumunuz olsun ki: İtikadı lazım gelen mütevatir veya meşhur kabilinden olarak İslam Şeriatında varit olan nasslarda, kainatın hilkati ve alemdeki ne-

210 *Mütercim:* Mütevatir ve meşhur derecesini bulmayan hadis-i şerifleri.

vilerin tenevvüü hususlarında keyfiyetlerin tafsilatı tasrih buyurulmuş değildir. Bunun sebebinin de mezkur tafsilatın esasen şeriatların maksatlarından olmamasından ibaret bulunduğunu bildirdik.

Fakat mezkur nasslar, göklerin ve yeryüzünün altı günde[211] halk olunmasını ve Allah Teâlâ'nın gökleri yaratmaya yüce iradesi taalluk eylediğinde onun "duhân"dan -yani Celâleyn tefsirinde zikrolunduğu üzere su buharından- ibaret bulunan maddesinden yedi tabaka teşkil ve tesviye buyurduğunu[212] sarihen ifade ediyorlar.

"Altı gün"ün tefsirinde ulema arasında ihtilaf vuku bularak, ekserisi dünya günleri kadar yani o esnada henüz Güneş ve Ay bulunmadığından o miktar zamanla takdir edildiğine kanaat getirmişlerdir.

Bazıları da o "altı gün"ün ahiret günleri kadar olduğunu iltizam ederler. Ahiret günlerinden bir günün miktarı ise bin senemiz kadar olduğu Şeriatımız ıstılahlarındandır.[213] Bu vecihle tefsir, İbn Abbas (r.a) Hazretlerinden de rivayet edilmiştir.

Bazı ulema da "o günlerin her biri elli bin seneden ibarettir" derler.[214]

Bununla beraber cümlenin ittifakı vardır ki: Allah Teâlâ gökleri, yerleri ve aralarındakileri tek bir lahzada halk etmeye kadirdir. Çünkü ilahi azametine ve subhanî kudretine şahadet eden deliller bunu iktiza ediyor. Onları sayılı günlerde halk buyurması bizim bilemediğimiz hikmetlere mebnidir. Fakat kullarına teenni yolunu talim buyurması hususu da bir hikmet addolunabilir. Zira bu keyfiyet resullerin lisanı üzere bizlere vasıl olunca, hatadan masum olan zat hakkında bile teenni yolunun tacil yoluna müreccah olduğunu idrak ederiz.

Mezkur nassların biri de "Hakkı inkâr edenler görüp bilmediler mi ki göklerle yer bitişik (bir bütün) idi onları Biz ayırdık, hayatı olan her şeyi sudan yaptık. Hâlâ inanmayacaklar mı?" (Enbiya, 30) ayetidir.[215]

Bazı ulemamız bu ayeti şu vecihle tefsir ediyorlar:

"Semalar ve yeryüzü yekdiğerine iltisak eylemiş tek bir şeyden ibarettiler. Allah Teâlâ aralarını ayırarak semayı olduğu mahalle yükseltti. Yeryüzünü de bulunduğu mevkide yerleştirdi."[216]

---

211 Araf, 54; Yunus, 3; Kaf, 38.
212 Fussilet, 11-12.
213 Hac, 47; Secde, 5.
214 Meâric, 4.
215 *Mütercim:* Canlıların hilkatinde pek çok unsurlar ve maddeler dahil iken suyun hususen zikredilmesi canlı maddesinde suyun galip olmasına mebnidir. Nasıl ki yumurta ve meni tahlil edilse sair eczaya nispetle suyun daha ziyade olduğu anlaşılır.

Keza suya ihtiyaç ziyadedir. Ve onun aynıyla da intifa hasıl oluyor. Bu vecihle canlıların bekasında da onun dahli çoktur.
216 *Mütercim:* Müellifin ileride gelecek kelamı delaletiyle bu tefsirden muradı, yeryüzü ile semanın aslî madde itibarıyla bir olup sonradan ayrıldıklarını ifade olacak.

Nasıl ki dipnotta Beyzâvî tefsirinden alarak zikrettiğimiz mana da bundan ibaret oluyor. Vallahu a'lem.

Bu tefsiri İkrime (rahimehullah) İbn Abbas (r.a) Hazretlerinden rivayet eylemiştir. Atâ, Dahhâk ve Hasan Basrî Hazretlerinden de böylece rivayet edilmiş olup Said bin Cübeyr ile Katâde dahi buna kani olmuşlardır. el-Cemel'in Celâleyn Hâşiyesinde ve Râzî'nin Tefsirinde tahkik olunduğu üzere tefsir vecihlerinin en makbulü budur. Bazı müfessirler de başka bir vecih ile tefsir ederler.[217]

Bazı Müslümanlar nasslardan, yeryüzünün semalardan önce halk edilmiş olduğunu anlamışlardır. Fakat hilkatin başlangıcında yerler yayılmış düzlük değilmiş ve yerleşmeye elverişli değilmiş de önceden buhardan ibaret bulunan semayı arz olunan vecih üzere tesviye buyurduktan sonra Allah Teâlâ yeryüzünü yerleşmeye elverişli olacak bir şekle tahvil buyurmuş. Bunun hilafına delalet eden zahirî manalı nasslar tevil olunur. Fussilet suresinde İmam Râzî bu bahse dair tafsilat vermiştir.[218]

Kur'an nasslarında yıldızların halk edilmesi ve dünya semasına yani yeryüzüne en yakın bulunan semaya ziynet kılınması[219] da mezkurdur. Müfessirlerin birtakımı yıldızların semalarda sabit olarak yerleştirilmiş olduğu kanaatine varmışlardır. Mebâhicü'l-Fiker'de bu kavil cumhura isnat olunuyor. Fakat onların bir mahalde sabit olarak yerleştirilmesi vaki olmayarak, sema ile yeryüzü arasında mihverleri üzerine kaim olduklarını iltizam edenler de çoktur.

Kadı Sanhâcî Kenzü'l-Esrar kitabında Tekvir suresi tefsirinde Mekkî'den (rahimehullah) böylece naklediyor.

Keza Behcetü'n-Nüfus müellifi bu kavli Vehb'den ve Merhum Karamanî Muhtasar-ı Heyet-i Seniyye kitabında müfessirler ve sair ulemanın pek çoğundan nakletmişlerdir.

Şeyh Mer'î Hanbelî Makdisî Acaibü'l-Mahlukat kitabında da zikrediyor ve buna delalet eden bir hadisi şerif de rivayet eylemiştir. Fakat mezkur hadis haber-i vâhid kabilindendir. Bu hadisi Ebu Cafer Kisâî de Kitabü'l-Melekût isimli eserinde naklediyor.

Bir de İmam Râzî Kadir suresi tefsirinde Ka'b'dan güneşin dünya seması altında bulunduğuna dair bir söz rivayet etmiştir. Çünkü onun dünya semasına ziynet olması orada sabit olarak yerleştirilmiş olmasına bağlı değildir.

---

217 *Mütercim:* Bazıları "Yerler ve gökler nev'î suretlerini büründükleri halde aralarında aralık yoktu. Biz aralarında aralık ve uzak mesafe peyda eyledik." diye tefsir ederler. Bazıları da "Semalar yağmur yağdırmaz ve yerlerde ot bitmezdi. Biz onları yağmur ve nebat ile ayırdık. Yani onların eczası aralarından yağmur ve nebat ihraç ettik." diye tefsir eyledikleri Envâru't-Tenzil'de mezkurdur.

218 *Mütercim:* Beyzâvî Tefsiri başlarında, "O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök halinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir." (Bakara, 29) ayeti kerimesini tefsir sadedinde bu mesele tamamen tahkik edilmiştir.

219 Saffat, 6.

Bilakis ziynet hususlünde bizim nazarımızda öyle görünmesi kafidir. Bu takdirce, "Gökte ayı bir nûr, güneşi ise lâmba yaptı." (Nuh, 16) ayetini de bu manaya hamletmeleri iktiza eder.

Yıldızların yüzdükleri haber verilen feleklerin[220], onları taşıyan cisimlerden ibaret sayılması da vacip bir şey değildir. Muhtemel ki felekler birtakım yörüngeler ile tefsir olunur. Bu surette, yıldızların seyrettikleri saha ve boşluktan ibaret olurlar. Fahreddin Râzî, İmam Dahhâk'tan bu vecihle naklediyor.

Şer'î nasslar semaların varlığına ve yıldızlardan ayrı olduklarına delalet ediyorlar. Nasıl ki sabık beyanlardan anlaşılıyor.

İslam Şeriatında varit olan şeylerden sizce inkar edilen şeyleri aklî deliller ile ispat edeceğimiz sırada bunların da ispatı görülecektir.

Ekser ulemamız semaların görülebilir oldukları kanaatine varmışlarsa da Kur'an nassları bizce görülenin hava olduğu şeklindeki tevile daha münasiptir. Nasıl ki Kadı Ebu Bekir bin el-Arabî'den Acaibü'l-Mahlûkat kitabında naklolunmuştur.

İşte kainatın yaratılışına dair itimada şayan ve itikada medar olan İslam Şeriatı nasslarının hulasası ve onları tefsir makamında varit olan Şeriat alimlerinin kavillerinin özü bundan ibarettir.

Ama hilkat başlangıcının tafsili ve alemin tekevvün keyfiyetleri hakkında -ne sizin iddia ettiğiniz kanunlar üslubunca ve ne başka bir yol üzere- İslam Şeriatının nassları yoktur. Bu tür iddialar hakkında nefy veya ispata müteallik kati bir nass varit olmuş değildir. Yalnız bu ciheti tetkike teşebbüs etmeyi zem siyakında, "Ben onları göklerin ve yerin yaratılışına tanık etmediğim gibi, bizzat kendi yaratılışlarına da şahit kılmadım." (Kehf, 51) ayeti nazil olmuştur.[221]

Sizin güneş, yıldızlar ve yeryüzünün tekevvünü hakkında zikrettiğiniz tafsilata insaf nazarıyla bakılınca, onların hepsinin tahminler ve faraziyeler kabilinden şeyler olduğunun teslim edilmemesi kabil değildir. Kitaplarınızda şerh edilen izahları teemmül edenlere bu hakikat gizli kalamaz.[222]

Biz deriz ki: Allah Teâlâ'nın kainatı sizin tahmin ve iddia etmekte olduğunuz vecihle ve o tertip üzere halk etmiş olması mümkündür. Vaziyetin bunun hilafına olması da mümkündür. Faraziyeler ve tahminler zan derecesinde bulundukça bizler kesin olarak kabul edemeyiz. Şeriatımızda varit olup ulemamızın şerh ve tefsir edebildikleri malumat maksadımıza kafi olacak derecededir.

220 Enbiya, 33; Yasin, 40.

221 *Mütercim:* Pek çok Kur'an nasslarında alemin hilkatine dair tefekkür ile emir varit olmuş ise de bunlar hep alemin icadının bir Sâni'-i Muhtâr'a muhtaç bulunduğunu anlamak içindir. Yoksa aklın ihata edemeyeceği cihetlere de şümulleri iddia olunamaz.

222 *Mütercim:* Gerçi nazarları pek sathî olan kimseler onları bedihi şeyler menzilesinde telakki ediyorlar.

Eğer mezkur faraziyeler aksi ihtimal zail olurcasına kati deliller ile sabit olacak olsa -imkansız ya- biz o vakit ikna oluruz ve kati ilim kesbederiz.

Evet! Bu surette, Allah Teâlâ'nın evvelce güneşi var ederek, yeryüzünü, yıldızları ve sair şeyleri zikrettiğiniz tertip üzere ondan ihdas buyurmuş olduğu kanaatine varırız. Fakat sizin şu tekvinlerde hakiki müessir olduğuna inandığınız tabii kanunlar hakkında biz "Sâni'-i Alem'in vaz eylediği âdî sebeplerden ibarettir" deriz.

Müşahede ettiğimiz hadiselerde olduğu gibi. Mesela, nebatat; su, ziya ve toprak ile tekevvün ediyor. Fakat bu vasıtaların hiçbirinde tesir yoktur. Bilakis hakiki müessir olan Bârî Teâlâ Hazretleri bu sebepleri vaz ederek sonuçları onların varlığı akabinde halk etmek üzere ilahi âdetini icra buyurmaktadır.

Bu minval üzere eşya tekevvünü sabit olup da bizler buna kani oluversek, takdim olunan nassların birini tahrip etmiş olmamız lazım gelmiyor. Çünkü aslî maksat -ki eserler ile müessire istidlalden ibarettir- yine hasıl oluyor.

Demek ki siz İslam dinini kabul edip alemin maddesinin Allah'ın kudretiyle var olduğunu itikat edecek olsanız, -nasıl ki buraya kadar takrir eylediğimiz delillerin iktizası budur- ve hatta ileride ispat edeceğimiz yedi göğün varlığını da kabul etseniz; iddia etmekte olduğunuz yolla alemin tekevvün ettiğini itikattan kendinizi alamadığınız takdirde, bu itikadınız ile beyan olunan şer'î nasslar arasında -velev bazı müfessirlerin tefsirlerine binaen- mutabakat bulabilirsiniz.

Dersiniz ki: "Allah Teâlâ alemin maddesini evvela tek bir şey olarak halk etti. Semaların maddesini zikrettiği sırada buna 'duhan' dedi -ki su buharı ile tefsir ediliyor-. İşte bu alemin boşluğunda münteşir olan 'nebula' demektir. Sonra semalar ile yeryüzünü ayırdı. Yani güneş, yeryüzü ve sair yıldızları ihdas buyurmayı murad eylediği maddeden semanın maddesini ayırdı."

Bu ifadeniz İbn Abbas (r.a) ile beraber isimleri geçen âlî zevatın Enbiya, 30'daki "ratk" ve "fitk" ifadelerini tefsire dair sözlerine muvafık oluyor ki mezkur tefsiri Fahreddin Râzî'nin tercih eylediği az önce beyan olundu.

"Ondan sonra semayı yer ve gök cisimlerinin fevkine yükselterek kalan maddeden güneşi tekvin etti ve ondan da yeryüzünü ve yıldızları ayırdı."

Bu sözünüzde de "Felek, cisim olmayıp yıldız yörüngesinden, yani hususi boşluktan ibarettir ki onu bir yıldız mekan ittihaz eder" diye tefsir eden İslam ulemasına muvafakat eylemiş olursunuz.

"Fakat yerküre başlangıçta iskana elverişli olacak surette değildi. Semanın maddesinden birçok tabakalar teşkil ettikten sonra yeryüzünü de ıslah ve tesviye buyurdu. Gökler görünmez; bizlere görünen ancak havadır."

Bu sözünüz de Kadı Ebu Bekir bin el-Arabî'nin mezkur kelamına muvafık düşüyor.

"Şu kainatı âdî sebepler olan hususi kanunlar üzerine; uzun zamanlar ve sınırsız devirlerde vücuda getirdi.[223]

Gerçi Bârî Teâlâ mezkur kanunları vasıta kılmayarak tek bir lahzadan daha az bir zamanda[224] bu alemin cümlesini yoktan var etmeye kadirdir. Fakat tedriç ve sebeplere bağlama da hikmetten hâlî değildir. Bu halde güneş, yıldızlar ve yeryüzü Hallâk-ı Celil'in vaz etmiş olduğu cazibe kanunu ile semanın altında kaim oluyorlar.

Bu cazibe kanunu da bittabi müessir bir şey olmayıp hakiki müessir ancak Allah'ın samedânî kudretidir. Fakat alemin nizamını hıfzetmek için bir de cazibe kanunu vaz eylemiştir denilebilir."

Ey maddeciler! Mezhebiniz bu vecihle takrir olunduğunda, İslam Şeriatında varit olan nasslara ve semaların, yeryüzünün ve yıldızların tekevvünleri ve mevkileri hakkındaki İslam ulemasının kavillerine mutabık oluyor.

Bu halde, İslam dininin aslî itikatlarıyla mezhebiniz arasında muhalefet bulunmayacağı cihetle, sizleri Müslümanlar arasından ihraç eyleyecek bir sebep bulunmaz.

Fakat sizin hilkatin tafsilatı hususunda kani olduğunuz şu keyfiyete dair kati deliller olmadığı için Müslümanlar kani olmuyorlar. Bilakis tafsilat hususunu Allah'ın ilmine havale ederek kati nasslardan anlaşılan ve ulemanın çoğunluğundan nakledilen icmali itikat ile iktifa etmektedirler. Çünkü bunun tafsilatını tetkikle dince mükellef değillerdir.

Şeriatlarında tasrih edilmemiş ve kati deliller ile sübut bulmamış olan bu gibi şeylerden her ne zaman onlara sorulacak olursa, Şeriatın esasına muhalif görmedikleri şeyler hakkında 'Sahih olması muhtemeldir. Fakat sahih olmayabilir de.' diye cevap verirler. Ama Şeriata muhalif görürlerse, katiyen butlanını itikat ederler ve mümkün değil bu gibi şeylere kani olmazlar.

Tekamül Nazariyesi ile İslam İtikadı Arasını Tevfik

Kainattaki alemler hakkında Müslümanların sahih itikatlarının kati merkezi, onların hepsi hâdis olup ancak bir ihdas edenin ihdas etmesiyle mevcut olabildiklerini kati surette kabul etmeleridir.

İşte bu esasa binaen Allah Teâlâ'nın alemi ihdas ettiğini ve yoktan var edip müşahede etmekte olduğumuz pek çok nevilere ayırdığını tasdik ederler. Hiçbir şeyde tabiat tesiri ve kanunların tabii iktizası bulunduğuna kani olmazlar.

223 *Mütercim:* "Altı gün"ün tefsirinde geçen kaviller malum ya. Müddeti uzatmak murad ettiğinizde o günlerin her birini ellişer bin seneden ibaret kılan müfessirlerin kavlini iltizam ediverirsiniz.

224 *Mütercim:* Parçalanamayacak kadar küçük bir "an"da.

Ama bu itikatlarına bakıp da bunlar bazı varlıkların ihdas edilmesinde birtakım kanunların dahli bulunduğuna vâkıf olmamışlardır diye zannedilmesin.

Çünkü bu minval üzere alemde tabiat kanunlarının zahirî tesirinin bulunması herkesin müşahede eylediği bir şeydir. Fakat Müslümanlar indinde mezkur kanunlarda hakiki tesir bulunmadığı aşikar olduğundan, onların adi sebepler nevinden oldukları anlaşılmıştır.

Şu kati bilgi, Allah'ın varlığını, ilim ve kudret gibi kemal sıfatları ile muttasıf olduğunu itikada irşat eder ve istidlal için kafi olur. Alemin bütününe dair bu sahih itikat bir kere katiyet hasıl edince; artık maden, nebat ve hayvan gibi alemdeki diğer şeylerin tekevvününe zihinler yönelince bu hususlar için şaşalamayı mucip olacak bir şey tasavvur olunur mu?

Aşikardır ki şu itikat sahipleri hangi yolu tutsalar selamet bulabilirler. Çünkü itikatları her surette kendilerine hidayet rehberi olur. Yani gerek şu üç alemin nevileri halk yoluyla yoktan var edilmiştir diye itikat eylesinler de her nevin başlangıçta ve müstakil olarak (gayrisinden türemiş olmayarak) yaratıldığına kani olsunlar. Bu da defaten yoktan var etmek ile olduğu gibi, tedrici tekvin ile yani her nevi en basit bulunan maddeden pek çok tahavvüller ile terakki ettirerek şimdiki bulunduğu hale ulaştırmakla da olabilir. Çünkü defaten tekvin ile tedrici tekvin aklen mümkün şeylerden olup Allah'ın kudretinin tasarrufu altında dahildirler. Allah Teâlâ Hazretleri ise Fâil-i Muhtâr olup dilediği ciheti tercih edebilir.

Ve gerek bütün alemler tekamül yoluyla var edilmişlerdir diye itikat etsinler de Sâni'-i Teâlâ evvelce basit bir madde var ederek onu evvela anasıra, sonra madenlere ve daha sonra protoplazma denilen en basit bir canlı cisme terakki ettirip nebatat ile hayvanatın en ednalarını husule getirdikten sonra sair nevileri onlardan türlere ayırıp onları da birbirinden türeterek bazısını yok ederek bazısını da baki kılarak maddede vaz eylediği kanunları -ki şu tenevvüler ve terakkiler onların vasıtasıyla husul buluyor- icra buyurmasıyla şimdilerde müşahede edilen envai çeşit alem cihanda zuhur etmiştir diye hakîmlerin yoluna muvafakatte bulunsunlar.

Evet! Alemlerin var edilmesi hususunda iltizam olunan şu iki itikadın her biri Sâni'-i Hakîm-i Muhtâr'ın halk etmesine ve Allah'tan başkasının asla tesiri olmadığına bina edilince, arz olunan âlî meseleye istidlal babında Müslümanlara kafidir.

Diğer bir tabirle, Sâni'-i Teâlâ'nın alem nevilerinden her bir nevi gerek defaten ve gerek tedrici olarak başlangıçta ve müstakil olarak (diğerlerinden tahavvül ve iştikak ile değil) var ettiğini itikat etmek, Allah'ın varlığı ile kemal sıfatlarının sübutuna istidlal için kafi olduğu gibi; Sâni'-i Teâlâ'nın evvela cinslerin maddesini var edip onu terakki ettirerek çeşitlere ayırıp onları da

birbirinden istihsal ile şimdi müşahede edilen mükemmel nizamı husule getirdiğini itikat eylemenin de şu istidlale kafi görüleceği aşikardır.

Evvelki itikada göre alemdeki cinsler akılda yapılan ayrıştırmadan ibaret kalarak, yalnız zihnî suretler zımnında mevcut olabilirler.

Bilhassa yeryüzündeki alemlerin hilkatine dair olan kati nassları da nazardan geçirelim. Onların hulasası şöyledir:

Allah Teâlâ her canlıyı sudan halk etmiştir. (Enbiya, 30; Nur, 45)

Canlıları yeryüzünde neşredip tefrik eylemiştir. (Bakara, 164; Lokman, 10)

Hayvanları erkek ve dişi olarak eşler halinde halk etmiştir. (Şûrâ, 11)

Kâinattaki bütün sınıfları ve insanın iki sınıfını yani erkek ve kadını yaratmıştır. (Zariyat, 49; Yasin, 36; Necm; 45)

Yeryüzündeki semerelerin türlerini ikişer sınıf olarak erkek ve dişi halinde husule getirmiştir. (Ra'd, 3)

Mezkur nasslardan evvelce zikrolunanlar mezhebiniz olan 'tekamül yolu' ile olmaya da müsaittir. Hatta sizin yeni keşfiniz -ki canlı maddelerin sudan peyda olmasıdır- bu tür Kur'an nasslarına muvafıktır. Fakat sonradan zikrolunan nasslardan ilk anlaşılan zahirî mana Allah Teâlâ'nın alemdeki türleri halk yoluyla var etmiş olması yani her nevi müstakil olarak (gayrisinden türemiş olmayarak) defaten yahut tedricen zuhura getirmesidir.

Nasıl ki Arapça kelam üsluplarına vâkıf olanlara aşikardır. Çünkü mesela 'Ben haneme gelenlere envai çeşit yiyecek takdim eyledim' diyen kimsenin kelamından ilk anda anlaşılan mana, her nevi yiyeceği diğerlerinden ayrı ve müstakil olarak yapmış da onlara takdim eylemiş. Ama yiyeceklerin tamamını tek bir cins olarak evvelce husule getirmiş de sonra aşçılık sanatında maharet sayesinde bir nevi diğerinden türeterek ondan pek çok türlere ayırmış olması, murad edilenden uzak bir mana olup hatırlara bile gelmez. Gerçi haddizatında bunun böyle olması da mümkündür. Fakat sözümüz şu mananın mütekellimin muradı olması hakkındadır. Aslen mümkün olmasına diyeceğimiz yoktur.

Âhâd haberlerden olduğu cihetle itikadı vacip olmayan hadisler içinde mezkur nasslardan ilk anlaşılan bu zahirî manayı teyit edenler de vardır. Fakat her nevi müstakil olarak var eden Bârî Teâlâ'nın onu defaten mi yoksa tedricen mi var ettiğine dair kati bir nass yoktur. Evet! Sahih-i Müslim'de bir hadis-i şerif varittir ki, onda semaların ve yeryüzünün yoktan var edildikleri 'altı gün'den hususi bir günde ağaçların, onu müteakip bir günde hayvanların yaratıldığı beyan olunmuştur. Fakat bundan yalnız hayvan nevinin hilkatçe ağaç nevinden sonra yaratıldığı anlaşılıyor. Her nevin hilkatinin defaten olduğuna delalet bundan da hasıl olmaz.[225]

225 *Mütercim:* Husuen 'altı gün'ün her birinin elli bin sene kadar uzama ihtimali vardır. Nasıl ki az önce beyanı geçti.

Tevile icbar edecek derecede kati olan aklî delil, zahirî manalarına muarız olmadıkça, mütevatir veya meşhur nassların zahirî veya muayyen manalarını itikadın vacip olduğuna hükmeden kaidemizi hatırlayın. İşte bu kaide iktizasınca ve mezkur şer'î nassların zahirlerine göre, Müslümanlar Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki alemlerden her nevi müstakil olarak halk etmiş olduğunu katiyen itikat ediyorlar da tekamül ve türeme yoluyla halk ettiğine kani olmuyorlar. Her ne kadar bu yol ile de halk etmeye Allah'ın kudretinin kafi olacağını itiraf ediyorlar ve bu hususta din esasınca bir mahzur görmüyorlarsa da.

Ama her nevi defaten veya tedricen, vaz edilen kanunlar vasıtasıyla olan teraakki üslubunca halk ettiğine kati bir nass bulunmadığı için bu iki ihtimalin birini kestirmeyerek bu bapta tevakkuf ederler.

Zahirî manaları sebepsiz terk etmeye şer'î izin olmadığından, sizin benimsediğiniz tekamül yolunu benimsemezler. Kitaplarınızda zikretmekte olduğunuz delilleri, nasslardan ilk anlaşılan zahirî manayı terk etmeye sebep addetmezler.

Çünkü garazdan salim olanlar, o delil diye serdetmekte olduğunuz şeylere muttali olunca, onların aslında bir alay zan ve faraziyeden ibaret olduklarında zerre kadar şüphe etmezler. Her iki ihtimali izale etmeyen delil ile istidlalde bir mana görülebilir mi? Hayır! Bilakis 'ihtimal sabit olunca istidlal sakıt olur' fehvasınca, yakîne talip olanlar bu daireye sokulamazlar. Sizler ise ey maddeciler! Burada kapanıp kalmışsınız.

Eğer hilafına kati delil olsaydı, kaideye tatbik ve deliller arasını tevfik maksadıyla mezkur zahirî manalardan nassları sarf ederek tevil etmemiz lazım gelirdi. Lakin delil olmadığı için tevile de lüzum yok.

Ey maddeciler! Tekamül ve türeme yoluna delalet eden delilleriniz eğer sizin nazarınızda yakîn derecesine ve kati burhanlar mertebesine vasıl olup da bir türlü yakanızı bırakmayacak olursa ve bununla beraber esası Allah'tan başka halik ve müessir bulunmamasından ibaret olan İslam dinine hidayet sizlere de erişirse, bu esası muhafaza şartıyla mezkur nassları aklî delillere tatbik ile tevil için sizlere bir mani bulunmaz. Ve bu halde sizi Müslümanlardan saymaya asla bir mani görülmez.

Çünkü bu surette dahi kâinatla Allah Teâlâ'nın varlığına, mükemmel kudretine, ilim ve hikmetine istidlal mümkün oluyor.

Fakat çok iyi tetkik etmelisiniz ki zannî emareleri kati deliller tevehhüm etmekten halas olasınız.

Bu tavsiyemize sebep de kati ile zannî arasını tefrik babında galat etmekte olduğunuzu pek çok görmemizdir.

Hidayet veren Allah'tır!

Yeryüzündeki âlemlerin tekevvününe dair tahrir eylediğimiz şu sözlerin hepsi umumi olarak mezkur alemlere nazar iledir. Şimdi de bilhassa insan nevinin yaratılışına dair kelam edeceğiz.

İnsanın Hilkatinin Müstakil Oluşu

İtikada esas olan kati şer'î nasslar, insanın ilk hilkatinin çamurdan olduğunu ve müstakil bir nev olarak yaratıldığını ifade ediyor.[226]

İnsanın aslî maddesi pek çok tahavvüllerine nazaran, toprak[227], yapışkan çamur[228], yeryüzünün sair eczasıyla karışık olmayan halis çamur[229], kokuşmuş çamur[230], pişirilmiş çamur[231] gibi gayet kuru ve tıkırtı sesi çıkaran çamur manasına 'salsal' gibi çeşit çeşit ibarelerle tabir edilmiştir.

Bazı nasslarda sudan halk olunması da mezkurdur.[232] Binaenaleyh İmam Râzî "Su ile toprağın ikisi de insan bedeninin hilkatinde asıl olduğu için, iktizasına göre her biri insana mebde kılınmıştır." diyor.

Bazı ayetlerde insanın Allah'ın iki kudret eliyle[233] yaratılmış olduğu tasrih edilmiştir. İnsanın diğer alemlerden mümtaz bir surette halk edildiğine bundan daha vazıh delil olamaz.

---

226 Tîn: Secde, 7

227 Türab: Al-i İmran, 59; Kehf, 37; Hac, 5; Rum, 20; Fâtır, 11; Mümin, 67

228 Tîn-ı Lâzib: Saffat, 11.

229 Sülalet-i Tîn: Mü'minun, 12.

230 Hamei Mesnun: Hicr, 26, 28, 33.

Mütercim: Uzun süre su ile temas neticesi rayihası tagayyür etmiş ve kararmış çamur. Yahut şekil verilmiş veya kurumak için bir mahalle dökülmüş kara ve çirkin rayihalı çamur demektir.

231 Fahhar: Rahman, 14.

Mütercim: Ateşte pişirilmiş saksı türü.

İşte böyle ateşte pişmişçesine güneşte kurumuş çamur manasına salsal, Adem aleyhisselamın tıynet ahvalinin ahiridir.

İşaret eylediğimiz üzere Adem'in beden tıynetinin ahvali, eczası müteferrik bulunan topraktan başlıyor. Su ile karışıp çamur oluyor. Sonra güneşte hayli müddet terk olunup suyunu çekiyor ve hamur haletini buluyor. Daha sonra kuruyarak 'kuru çamur' oluyor. Şu ahvalin her birine Kur'an-ı Kerim'de ayrıca delalet vardır.

232 Furkan, 54; Mürselat, 20; Tarık, 6.

233 *Mütercim:* "İki elimle yarattım" (Sad, 75) ayeti, 'insanı bizzat ben yarattım' manasına olmakla sairlerden ziyade onun hilkatine inayet buyurulduğu ve "Gerçekten Biz Âdem evlatlarını şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vasıtalar nasib ettik, onlara helâl ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların çoğuna üstün kıldık." (İsra, 70) ayetinde işaret buyurulduğu üzere, beşer nevinin daha mükemmel ve üstün olduğu hususlarından kinaye olduğu Ebus-suud tefsirinde tasrih olunmuştur.

Çünkü her şeyi Allah Teâlâ vasıtasız halk eylediği halde bilhassa insan hakkında böyle buyurması, arada büyük bir fark ve imtiyaz olduğuna delalet eder.

Nasıl ki Yüce Sultanın en mutena bulunan işleri bizzat tesviye eylemesi hikmet muktezasıdır ve maslahata muvafıktır.

'İki el' lafzının hakiki uzuvdan ibaret olmadığını Râzî bu ayetin tefsiri sadedinde pek güzel izah buyurmuştur. Bu bahse dair kitabımızda geçen malumat da kafi miktardadır.

Keza en evvel Adem ve Havva yaratılıp beşer nevinin Adem ve Havva'dan (a.s.) türeyip dallandığı, erkeklerin ve kadınların o vasıtayla çoğaldıkları da sarih olarak beyan olunmuştur.[234]

İşte mezkur nassların zahirî manaları ifade ediyor ki: Allah Teâlâ insanı sizin dediğiniz gibi nevilerin tekamülü ve türemesi yoluyla değil, bilakis müstakil bir nevi olarak halk eylemiştir.

Hususen ilk hilkatin çamurdan olduğuna delalet eden nassa[235] nazaran bu hakikat pek vazıhtır. Hele hadis-i şeriflerde hilkat keyfiyeti de tafsil edilerek müstakil yaratıldığına dair sarahat verilmiştir. Bunlar haber-i vâhid olmaları cihetiyle itikadı mucip olamazlarsa da, itikadı mucip bulunan Kur'an nasslarının zahirî manalarını teyit ve tefsire salahiyetleri inkar olunamaz.

Bir de insanın aslı basit bir madde olup da evvela anasıra, sonra protoplazma denilen canlı maddeye tahavvül edip, ondan sonra da en edna bulunan bir hayvan nevine, ondan sonra halis maymuna ve müteakiben insaniyetle karışık maymuna terakki ederek nihayetinde halis insan olduğu sahih olsaydı; bu ahvalin beyanını Allah Teâlâ yüce kitabında mühmel bırakıp da insanın ilk hilkatinin çamurdan olduğunu beyanla iktifa buyurmazdı. Bilakis hikmete muvafık olduğu üzere şu terakkileri şerh ve tafsil ile ahvalin hepsine işaret ederdi. Nasıl ki Adem'in zürriyetinin hilkatlerini tafsilatıyla beyan ederken, geçirdikleri ahvali izah buyurmuştur.

Evet! Kur'an nassları insan fertlerinin topraktan halk edildiklerini beyandan sonra, (Çünkü babaların sulplerindeki menilerin husulünün menşei olan gıdaların aslı topraktır. Bizlerin topraktan halk edilmemizin manası, Fahreddin Râzî'ye göre budur. Bazı tefsirlerde ise babamız Adem aleyhisselamın topraktan yaratılması demek olduğu ifade edilmiştir.) onların meni, alaka[236] ve et parçası olmalarını ve müteakiben şuursuz bir bebek olarak dünyaya ihraç edilmelerini pek güzel tafsil ediyor.[237] Bu tafsilin, Allah'ın yüce kudretine delalet hususunda basiretli insanların zihinlerinde tam bir tesiri vardır. Zira bir maddeyi halden hale nakletmek ancak Kâdir-i Hakîm'in fiilidir.

Şer'î nassların insanoğlunun hilkatinde tekamül ve başka bir neviden türeme yolunu beyan etmeyerek, mezkur beyan ile iktifa etmesi vazıh delildir ki: Hazreti Adem (a.s.) müstakil bir nev olarak doğrudan doğruya çamurdan yaratılmış ve öyle sizin dediğiniz gibi maymundan filandan tahvil edilmemiştir. Gerçi bu vecihle halk edilmesi de Allah'ın kudretine nazaran aklen mümkündür.[238]

---

234 Nisa, 1.
235 Secde, 7
236 *Mütercim:* Bir miktar koyu ve uyuşuk kan.
237 Hac, 5; Mümin, 67
238 *Mütercim:* Fakat kati nasslar ve sahih nakiller bu ihtimale meydan bırakmıyor.

Vakıa, arz olunan nasslarda sarahat yoktur ki acaba Allah Teâlâ Adem'i balçıktan defaten mi yarattı, yoksa tedricen mi? Binaenaleyh itikada esas olan kati nasslara nazaran bu hususta tevakkuf edip bir tarafı kesin kabul etmemek iktiza eder.

Ama hadislerden ve tarihi haberlerden Adem'in hilkatinin defaten olmayıp tedrici olduğu ve Adem'in tıyneti üzerinden pek çok seneler geçmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ'nın iki cihete de kâdir olduğunu ise katiyen biliriz.

İslam ulemasından İmam Râzî, "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri: Sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet haline geldiniz." (Rum, 20)[239] ayetinin tefsiri sadedinde, 'İnsanın müstakil ve doğrudan doğruya insan olarak yaratılmış olup, yoksa nakıs ve edna bir hayvandan tahavvül ve terakki ile şimdiki mükemmel mertebeyi bulmuş olmadığını' tasrih eylemiştir.

İmam Râzî'nin ifadesi şöyledir:

"Bu ayetteki 'izâ' kelimesi 'aniden' manasına delalet etmektedir. 'Çıktığım anda kapıda arslana rast geldim.' terkibinde olduğu gibi. Yani bu kelimeden anlaşılıyor ki, Allah Teâlâ insanı topraktan 'kün/ol' emriyle halk edip hemen insan oluvermiş. Yoksa evvela maden, sonra nebat ve hayvan olup da terakki sayesinde insan olabilmiş değil.

Bu nass hikmetli bir meseleye işareti havi oluyor ki izahı şu vecihledir:

Allah Teâlâ insanı halk etmesi zımnında canlı, gelişen, hisli gibi cinsleri de halk ettiğine irşat ediyor. Yoksa evvela bir canlı yaratıp da ona bir fasıl ilave ederek insan eylemez. Bu halde her bir nevi halk etmek aslî maksat olup, neviler zımnında cinslerin tekevvünü ise bu maksada tâbidir. Mezkur nassda

---

239 *Mütercim:* Bu ayette 'beşer' lafzıyla idrak kabiliyetimize işaret buyurulmuştur. Zira insanın insan olması onunladır. Hareket ile değil. Hareket hayvanlara da şamildir.

'İntişar ediyorsunuz' lafzında da hareket kabiliyetine işaret vardır. İntişar, hareket etmek demek olup, hareket etmek ise hareket kabiliyetine bağlıdır.

Bu halde taaccüp; kesafet ve cumudetine binaen topraktan idrak sahibi bir insan yaratmaya münhasır kalmıyor.

Bilakis sakilliği ve sakitliği hasebiyle topraktan münteşir ve müteharrik canlı yaratılmasının da taaccübe şayan olduğu anlaşılıyor.

Dikkat buyuruluyor ya, kelamın siyakı haşri ispat için olduğundan, bu ayette insanın hayat kabiliyetinden uzak bulunan topraktan halk edilmesi zikrolunmuştur.

Ama ihya yolunun beyan edilmesi murad buyurulan ayetlerde insanın sudan halk olunduğu ifade olunuyor.

Merhum Ebus-suud bu nükteye ima için 'topraktan' kavlini 'Hayat rayihası duyulmaz. Zatınızın ve sıfatlarınızın mahiyetiyle onun arasında bir münasebet yoktur.' diye tefsir eylemiştir.

bir şeyin haddizatında en uzak bulunan son mertebesi kendisine gaye kılınarak, zikrettiğimiz mertebelerin birinden diğerine intikal vuku bulmadığına delalet hasıl olmuştur."

Mütercim: *İmam Râzî'nin 'şey'den maksadı toprak olacak ki hakikaten îmâ eylediği üzere mürekkep şeylere nispetle anasırın ve sair anasıra nispetle toprağın hayat sebebi olmaya kabiliyeti en az iken, defaten ondan canlı cisimlerin en mükemmeli bulunan insanı yaratıvermenin büyük bir mucize olduğu edna mülahaza ile anlaşılır.*

'Zikrettiğimiz mertebeler' dediği ise şu minval üzere icmal olunur: Mürekkep şeylerin ilk mertebesi madendir. Madenin en âlâ mertebesi altın olup, bu ise nebatatın edna mertebesine -ki yerden bitip irtifaı olmayan nebatattan ibarettir- yakın addolunur. Nebatın en âlâsı olan ağaçlar dahi hayvanlık mertebesine, yani akan kanı olmayan haşerelerden ibaret edna sınıfına yakındır. Hayvanatın at ve deve gibi âlâ sınıfı insanlık mertebesine ve insanın en âlâ kısmı tesbih eden ve hamd eden melaike-i kirama yakın oluyor. Hatta bazı cihetlerle daha ileriye geçiyor. Bu halde, Allah Teâlâ'nın hayat sahiplerinin mertebesinden en uzak olan topraktan ulvi mertebelerin en âlâsına eren insanı var etmesiyle acizlik ve noksandan münezzehliği; haşir ve tekrar ihya için kâdir olduğu pek kolay sabit olur.

İşte İmam Râzî'nin bu kelamı delalet eder ki: Kur'an nassına binaen, insanın tekvini halk yoluyla bir anda ve müstakil olarak vaki olmuştur, iddia etmekte olduğunuz üzere "tekamül yolu"yla değildir. Sair nassların da zahirî manalarının muktezası bundan ibaret bulunduğu için, Müslümanlar bu vecihle itikat ediyorlar. Kati olan aklî delil kaim olup da bunun hilafına delalet etmedikçe tevile teşebbüs etmeleri caiz değildir. Eğer böyle bir delil ortaya koyabilseniz (fakat heyhat heyhat!) o vakit tearuz eden naklî delil ile aklî delil arasını tevfik ile tevil hususuna mecbur olurlar.

Ancak şurası da malum olmalı ki, bizler bilfarz burhanların iktizası ile tekamül yoluna kani olsak, yine sizlere refakat edemeyiz. Çünkü mademki bizim indimizde sahih burhanlar ile Allah Teâlâ'dan gayri halik ve müessir bulunmadığı sabit olmuştur; eğer tekamül yolu sabit olacak olsa, tabiat kanunlarının cümlesi tesirden hâlî olan âdi sebeplerden ibaret kalırlar.

Halbuki sizin iddia etmekte olduğunuz tekamül yolunda tabiat kanunlarının hakiki tesirleri olduğu farz ediliyor. Bu cihetle mevcut kanaatinizin tamamen kabul edilebilmesi mümkünat kabilinden değildir.[240]

240 *Mütercim:* Bizim ise farzımuhal ile iştigalimiz yoktur. Farz eylediğimiz, yalnızca insanın terakki ve iştikak ile zuhurunu kabuldür. Çünkü bu kabul zatı itibarıyla imkansız değildir. Ama Allah Teâlâ'dan gayri müessir olduğunu kabul aklen muhal olduğundan, bizim farz etmemizin muhal olan bu kabule de şümulü olamaz.

Zannî Deliller Tevile Sebep Olamaz

Ey maddeciler! Katiyen bilmelisiniz ki kanaatinizi ispat siyakında kitaplarınızda mezkur olan deliller insaf nazarıyla nazar eyleyen basiret erbabı nezdinde hükümsüz şeylerden ibarettir. Binaenaleyh bu tür deliller nassların zahirî manasını tevile icbar edemezler. Çünkü kati ilimle tearuz kaydıyla tevil vacip olur. Faraziyelere bina edilen zannî deliller bu kuvveti haiz olamaz.

Bilfarz sizler insanın tekamül yoluyla halk edildiğine kati surette delalet eden yakînî delillere muttali olacak olsanız ve bununla beraber, hiçbir şeyin tesiri bulunmaksızın kainatın halikının ancak Allah Teâlâ olduğu esasına müstenit bulunan İslam dinini de itikat eyleyecek olursanız, bu halde tevfik maksadıyla mezkur nassları tevile mezun olabilirsiniz. Çünkü şart mevcut olunca, mani de yok olunca tevil hususunda bir mahzur kalmaz. Ve böyle bir tevile teşebbüs sebebiyle sizi Yüce İslam dininden ihraca sebep bulunmaz. Lakin zannî delilleri yakînî burhanlar zannederek vehim ve galata düşmemenizi tekrar tavsiyeye lüzum görürüz. Delilleri takrir ve yolu tavzih hususunda gereği gibi ihtiyat etmelisiniz.

Bu takdirce sizin karşınıza bazı muarız kaviller çıkacaktır. Fakat bunda bir beis yoktur. Hatta bazen cumhurun kanaatinden de ayrılmış olsanız, bir dereceye kadar müsaade bulabiliriz.

Mesela ilk insanın (Hazreti Adem'in) yeryüzünden hariç bulunan Adn Cennetinde halk olunduğuna ulemanın ekseri ve dünya semasında yaratıldığına Süddî[241] rahimehullah kani olmuştur. Ancak bu kaviller yeryüzünde halk edilmesini iktiza eden "tekamül yolu" kanaatine muvafık düşmediklerinden; sizler Münzir bin Said el-Balâtî ve daha birçok ulemanın kani oldukları üzere, dünya bahçelerinden bir bahçe manasına cennette halk edildiğini kabul edebilirsiniz. Bu halde bazı İslam uleması kavline muvafakatiniz hasebiyle İslam dinine muhalif bulunmayacağınız aşikardır.

Keza Adem Aleyhisselam'ın zevcesi Havva kendisinden halk edilerek, ikisinin de birlikte cennette (Allah Teâlâ'nın ölüm sonrası dirilişte mümin kullarına vaat buyurduğu mükafat yurdunda) iskan olunmaları, Müslümanların çoğunluğunun kanaati olduğu halde, sizin için bundan da müsaade bulabiliriz. Çünkü İmam Râzî'nin naklettiği üzere, Ebu Kasım Belhî ve Ebu Müslim

241 *Mütercim:* Hane kapısı veya kapı önündeki sofa manasına "südde" kelimesine nispet edilmiştir.

Meşhur İmam İsmail el-Kûfî, Kûfe mescidinin kapısı bitişiğinde kadınlara mahsus peçe satmakla iştigaline binaen "Süddî" unvanıyla yad olunur.

Isfahânî[242], "Adem ve Havva'nın iskan olundukları cennet yeryüzündedir"[243] diyorlar ve "İnin oradan hepiniz!" (Bakara, 38) emrini bir mahalden diğer mahalle intikal ve tahavvül manasına hamlediyorlardı. Nasıl ki Hazreti Musa'dan (a.s.) nakledilen "Şehre inin" (Bakara, 61) kavli de ittifakla bu manaya hamlolunur.[244]

Bir de ihtimal ki sizler ekser ulemamızın kani oldukları üzere Hazreti Adem'in zevcesi Havva'nın (r.a.) onun sol tarafındaki bir kaburga kemiğinden halk edilmesini de müşkül addedersiniz. Gerçi bu husus müşkül ve muhal bir şey addolunmaya şayan değildir. Bilakis Allah'ın kudretinin tasarrufu altında dahil bulunan, aklen mümkün şeyler kabilindendir. Bilirsiniz ya! Hidra denilen hayvan üç parça edildiği halde her parçası o cinsten müstakil bir hayvan oluyor. İttibanızı kolaylaştırmak için sizlerin kanaatlerine intibak ediyoruz.[245]

---

242 *Mütercim:* Müfessirlerden büyük bir zat olup İmam Râzî kendisinden tefsire dair çok sözler naklediyor. Ve ekser kelamını beğenerek sair kavillere tercih ediyor.

Ezcümle, "Eğer Allah'ın lütuf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepiniz şeytana uymuş gitmiştiniz." (Nisa, 83) ayetini müfessirlerden bir cemaatin ne vecihle tefsir eylediklerini beyandan sonra diyor ki:

"Ikinci vecih Ebu Müslim'in kavlidir. Onun indinde "lütuf ve rahmet", her asırda Müslümanlara vaat edilmiş olan Allah'ın nusret ve inayetinden ibarettir.

Manası demek olur ki: Ey müminler! Eğer sizlere daimi imdat ve Allah tarafından din himayesi vuku bulmayacak olsaydı, ekser efradınız şeytanın iğvasına tâbi olarak dinden huruç ederdi.

Yalnız çok az bir kısım olan havas kalırdı ki onlar İslam dininin ulviyetini burhanlar kuvvetiyle biliyorlar. Kendileri keskin azim ve münekkit basiret sahibi olmalarıyla ne nusret vukuuyla dinin hak olduğuna istidlal ederler ve ne hezimete uğramakla evhama tâbi olurlar.

Bu tefsir, en sahih vecihtir ve tahkike en yakın olanıdır. İla ahir."

Merhum Molla Hüsrev de Mirkâtü'l-Usûl'ün "nesih" bahsinde, Ebu Müslim'in bir kelamını tevcih sadedinde meramının hilafını def maksadıyla "Bu, hiçbir Müslümandan sadır olmamıştır. Nasıl olur da Ebu Müslim'den sadır olabilir?" diye tevriye eylemiştir.

243 *Mütercim:* Faris ile Kirman arasında yahut Filistin topraklarında.

244 *Mütercim:* Mutezile taifesi de mezkur cennetin Yemen bölgesinde olduğunu iddia ederler. Buna menşe ise iki şeydir derler: Mükafat yurdu olan cennete giren kimsenin bir daha çıkmaması ve onda ilahi mükellefiyetlerin vukuunun caiz görülmemesi. Fakat bu tevilin asıl sebebi de Mutezile indinde henüz cennet ve cehennemin halk edilmemiş olmasıdır.

Ehli Sünnet indinde zahirî nasslar iktizasınca cennet ve cehennem zaten yaratılmış şeyler olduğundan: "Cennete giren kimsenin çıkmaması ahiret yurduna mahsustur. İmtihan için yahut izaz ve ikram için ölüm öncesi giren zatların çıkmaları mümkündür. Nasıl ki Fahri Risalet Efendimiz de Miraç gecesi dahil olmuştur. Tevhid ve marifetullah ile mükellef kılma ise umumi ve daimidir. Bir hikmete binaen Hazreti Adem'in bir cennet ağacından yememekle memur edilmesi evvelce vaki olabilir." diye Mutezile'ye cevap verirler.

245 *Mütercim:* Evet! "Ondan da eşini yaratan" (Nisa, 1) ayetini, tefsir alimlerinin çoğu bu minval üzere, yani Hazreti Adem cennete dahil olduktan sonra uyku halinde onun sol tarafındaki kaburga kemikleri içinden en kısa bulunan kaburga kemiğinden Hazreti Havva'nın yaratıldığını ve binaenaleyh uyandıktan sonra onunla sohbet ve ünsiyet eylemiş olduğunu ifadeyle tefsir ediyorlar.

Bunu teyit ve mezkur nassın zahirî manasını tekit makamında da "Kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğer sen onu tamamen doğrultmaya gayret edersen kırar bırakırsın ve eğer bir miktar eğriliğiyle beraber hoş görürsen onunla muaşeret ve intifa hasıl olabilir."[246] (Buhârî, Kitabü'l-Enbiya) hadisi şerifini zikrediyorlar.

Ebussuud Tefsirinde tasrih edildiği üzere İbn Mesud ve İbn Abbas (r.a.) Hazretleri gibi bazı ashap büyükleri de mezkur hususu tasrih eylemişlerdir.

Her halükarda sizin için bu meselede de bazı ulemanın tercihi olan kavli tercih etmek mümkündür.

Râzî Tefsirinde beyan olunduğuna göre, Ebu Müslim Isfahânî ilk insandan (Hazreti Adem'den) arz olunan vecih üzere zevcesinin halk edildiğine dair olan Kur'an nassını, "O zevcenin zevci cinsinden yani insan olarak yaratılmış olmasıyla" tevil edermiş. Ve bunu teyit etmek üzere "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı." (Nahl, 72) ayetini okurmuş. Çünkü bu ayetteki 'min enfüsiküm' ifadesi, "Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir." (Tevbe, 128) ayetinde olduğu gibi "min cinsiküm/cinsinizden" diye tefsir olunur.[247]

Bu yolla da sizler İslam Şeriatı ulemasının birtakımına muvafakat etmiş olursunuz.

Bu halde, müntesipleri arasından ihracınızı mucip olacak mertebede İslam dinine muarız olmayacağınız aşikardır. Çünkü itikat hususunda itimada şayan bulunan muayyen manalı kati bir nassı tekzip yahut İslam dininden olması zarureten malum olan bir hüküm üzerine akdedilen icmaa muhalefet gibi bir harekette bulunmuyorsunuz. Nihayetinde ekser ulemanın kavline muvafakat etmeyerek, bazı İslam ulemasının sözünü tercih etmiş ve naklî deliller ile aklî deliller arasını tevfik maksadıyla zahirî nassları tevil eylemiş olursunuz.[248]

Doğru yola hidayet eden Allah'tır.

---

246 *Mütercim:* Sahih-i Müslim, Câmi-i Tirmizi ve sair kitaplardan alınmış bu mealde birkaç hadis Câmi-i Sağîr'de mezkurdur. Fakat rivayetçe en kuvvetlisi Buhari ve Müslim'in ittifakla tahriç eyledikleri işbu "Kadınlara hayırhah olun. Zira kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun." hadisi şerifi olduğu aşikardır.

Mezkur hadis Meşârik-i Şerif kitabının emir fiili babında bulunur.

"İstevsû" fiilinin manası: "Kadınlar hakkında size hayır ile tavsiye ediyorum. Vasiyetimi kabul ediniz." demektir.

247 *Mütercim:* Ancak bu teyit hususu tam değildir. Gerçi Râzî'nin ifadesinin siyakından Ebu Müslim'in tevilini tercih anlaşılıyorsa da sahih hadislerin delalet eylediği ve ashabın büyüklerinin iltizam eylediği zahirî manayı terk etmek manasızdır.

248 *Mütercim:* Bu ise dinin esasına dokunacak bir şey değildir. Gerçi aslında cumhurun kanaatini terk etmeyi mucip bulunmadığı kati bir şeydir.

Mezkur takrirlerimizden hulasa olarak anlaşıldığı üzere, Müslümanlar, itikatlarına esas olan şer'î nassların zahirî manalarını muhafazaya itina ediyorlar, kati olan aklî delillerin tearuzu vuku bulmadıkça onları tevil etmiyorlar. Binaenaleyh mezkur zahirî manalara zannî deliller muarız bulunsa da onların itikatlarına asla halel gelmiyor. Fakat bana öyle geliyor ki siz maddeciler bunu tasvip etmeyerek itirazla telakki edersiniz.

Vakıa burada sizin şöyle bir sual sormaya hakkınız olabilir: Müslümanlar mademki İslam Şeriatına ittiba ediyorlar, muayyen manalı olan şer'î nassları itikada mecbur oluyorlar. Fakat zahirî manalı olan nasslar -velev uzak olarak- başka bir manaya hamletmeye müsait bulunuyor ve ilk anlaşılan manaya delaletleri zannî oluyor, değil mi? Bu halde, bizim serdettiğimiz zannî delillere müsavi olmalarıyla beraber tercih sebebi nedir ki yine o zahirî manaları iltizam ediyorlar da bizim delillerimize asla iltifat etmiyorlar?

Bu sualinize cevaben deriz ki:

Evet! Haddizatında şer'î nasslarımızın bir kısmının delaleti zahirî olup zannîlik dairesinde bulunuyorlar. Fakat karşılıklı hitapta aslolan ilk anlaşılan manayı murad etmektir. Kuvvetli bir sebep olmadıkça, ilk anlaşılan mananın hilafını kastetmek, ifade ve istifade hususunda halel ve asıldan uzaklaşmak addolunuyor. Bunda ise pek çok mahzurlar vardır.

Binaenaleyh bizler kati olan aklî delilin muarazasından ibaret kavi bir sebep bulunup da ilk anlaşılan mananın gayri bir mana murad edilmesine karine olmadıkça ve bu vasıtayla ilk anlaşılan mananın gayri olan mana, zahirî mana hükmünü almadıkça asıldan uzaklaşmamaya mecbur oluyoruz.

Şeriat da bize bu makul yolu emrediyor. Tevile sebep olacak aklî bir delil olmamasına binaen, kelamdan ilk anlaşılan mana ne ise onu itikat etmemizle biz emre uymuş oluruz. Ve üzerimize asla bir mesuliyet terettüp etmez. Sebep zuhur edip de ona binaen zahirî manadan uzaklaşacak olsak yine böyledir. Çünkü bu husus da Şeriatımızın hükmüdür.

Zahirî manayı terke sebep ancak kati olan aklî delilin muarazası oluyor. Zira böyle bir aklî delile itibar etmemiş olursak, yukarıda anlattığımız vecihle risalet davasının doğruluğunu idrak vesilesi olan akla itimat etmemiş oluruz. Bu halde Şeriatın da hükmü kalmaz.

Fakat zannî delile itibar etmemekle akla itimatsızlık lazım gelmiyor ki mezkur mahzur baş göstersin. İşte zannî delilin muarazasının, nassları tevile sebep olamaması bundan neşet ediyor.

Fasit olma ihtimali bulunan zannî bir delile tâbi olup da şer'î nassların zahirî manalarını terk edecek olsak itikatlarımızda hata vaki olur. Ve bu bapta bizi Şeriat mazur saymaz. Çünkü ortada zahirî mananın hilafına sevk edebilecek bir sebep bulunmuyor.

Bir de zannî delillere tâbi olarak nassların zahirî manalarını terk etmek, itikat hususunda tahdit edilemeyecek derecede ihtilaf ve ihtilat icap eder. Çünkü zanlara ve efkara nihayet bulunmaz. Herkes bir türlü zan ve bir türlü tahmin eder. İtikat babında ise yakîn matluptur.

Binaenaleyh Müslümanlar hakkında doğru yol, Şeriatımızda varit olduğu kati olan nassların zahirî manalarını muhafaza edip onlara cidden temessük etmek ve ispatsız zanlara tâbi olup da zahirî manalar hilafına inhiraf eylememekten ibaret oluyor vesselam.

Tekamül Nazariyesi Delillerinin Münakaşası

Artık sırası geldiği için, kanaatiniz olan "tekamül ve türeme yolu" hakkında kitaplarınızda zikretmiş olduğunuz delillerin ve izahların hepsinin zan kabilinden olduğunu beyana başlıyorum ki bunların bizleri şer'î nasslardan bir şeyi tevile mecbur kılacak kuvveti haiz olmadıkları vazıh olarak anlaşılsın.

Şu iddianızı ispat maksadıyla serdettiğiniz sözlerin her birini reddetme ve batıllıklarını göstermeye teşebbüs azminde değilim. Çünkü bu yolda bir münazara açacak olursak, sadedinde bulunduğumuz bahsin haricine çıkmış oluruz. Bunun gereği müstakil bir kitap telifidir ki Cenabı Hakkın yardımıyla belki buna da muvaffak olurum. Şimdilik size şurasını anlatmak istiyorum ki: Sizin en mutemet bulunan delilleriniz ve senetleriniz zan ve tahmin haddini geçemiyorlar. Bizim maksadımız bunu ifadeyle hasıl olur. Kelamınızın her noktasında butlan iddiasına kalkmaya lüzum yok.

Hayvan nevilerinin hatta insanın da tek bir asıldan tekamül ve terakki ile meydana geldiklerine istidlal makamında başlıca istinadınız iki şeyedir. Değil mi?

I- Körelmiş Uzuvlarla İstidlal:

Hayvanların bazısında (hepsinde veya ekserisinde değil) körelmiş uzuvlar yani bazı nevilerde mevcut olan uzuv eserleri, mesela henüz tekevvün mebdeleri zuhur etmiş olan birtakım nakıs ayaklar müşahede eylediğinizde hükmettiniz ki:

"Halk yoluyla var olma" kanaatine göre her nev müstakil ve ayrıca halk edilmiş olsaydı, şu eserlerin faydasız olması lazım gelirdi. Çünkü "halk yoluyla var olma" kanaati iktiza ediyor ki her nevide münhasıran lüzumlu ve faydalı olan uzuvlar bulunmalı. Ne daha az olmalı, ne daha çok.

Şu körelmiş uzuvların ise bu halinde bir faydası olmamakla anlaşılıyor ki bunlar kadim bir nevin lüzumlu uzuvlarının eserleridir. Mezkur nevin artık bu uzuvlara ihtiyaç duymayacağı şekilde tagayyürlere maruz kalması hasebiy-

le zeval ve izmihlale başlamışlar da şu kadarcık eserler kalabilmiş. Yahut şu müşahede edilen nevin aslında mezkur uzuvları yokmuş da sonradan eserleri görülen uzuvlara muhtaç başka bir neve tahavvül ve inkılap istidadını mucip olan tagayyürler kendisine arız olmasına mebni o başka nevin lüzumlu uzuvları zuhur etmeye başlamıştır.

Elhasıl, şu eserler ya kadim olup da zevale yüz tutmuş uzuvların eserleridir. Yahut zamanla tekamül edecek lüzumlu uzuvların mebdeleridir. Bu ihtimallerin ikisine göre de nevilerin tagayyürünün sahihliği ve bir nevin diğer neve intikal ve tahavvülü sabit oluyor.

İşte şu keyfiyet "tekamül ve terakki"ye delalet eder. Yoksa şu eserler ne olacak?

II- Jeolojik Delillerle İstidlal:

Jeolojik keşiflerde buldunuz ki yeryüzünün tabakalarında en eski olan, gerek hayvanatın ve gerek nebatatın ednalarıdır. Ondan sonra derece derece terakki etmiş olanları müşahede ediliyor. Terakkinin en zirvesine eren neviler ise zamanca daha sonra oldukları gibi; onlar yeryüzünün yalnız üst tabakalarında bulunuyorlar. Binaenaleyh dediniz ki:

Eğer "halk yoluyla var olma" kanaati sahih olsaydı, jeolojinin sonraki ve önceki zamanlarında her nevi hayvan -gerek edna ve gerek terakki etmiş- bulunmalı ve yeryüzünün her tabakasında müşahede edilmeli idi. Lakin böyle değildir.

Eğer neviler birbirinden terakki ile tekamül etmemiş olsaydılar, yani mevcudatın aslı deni ve nakıs neviler olup da terakki ve tahavvül sayesinde şimdiki bulundukları mertebeyi bulmamış olsaydılar, hal ve keyfiyet vuku bulan keşiflere muvafık olmazdı.

Bu halde daima âlânın ednayı imha ve izale edebilmesi, beka mücadelesi kanunuyla olur.

Bundan başka birkaç kanunun daha varlığını iddia ederek, şu terakki ile nevilerin yekdiğerine tahavvülünü ve ednanın âlâ sebebiyle izmihlalini dört kanunun mecmuuna ihale eylediniz:

(1) Veraset kanunu: Fer'in aslın sıfatlarına varis olmasıdır.

(2) Farklılık kanunu: Yani her bir fer'in aslındaki evsafa verasetiyle beraber sair vasıflarca ondan farklı olmasının zaruri bulunmasıdır.

(3) Beka mücadelesi kanunu: Bu kanun iktizasınca neviler maişet sebepleri için rekabet hususunda birbiriyle münazaa ederler. Ve onlara soğuk ve sıcak gibi harici manialar arız olur da kavinin galebesiyle yahut manialara tahammül edememesiyle zayıf helak olur ve tahammül edebilen kaviler kalırlar.

(4) Tabii intihap kanunu: Yani kavi olan ve en münasip bulunanların bekaları, zayıf olan ve en münasip olamayanların izmihlal ve zevalleri sebebiyle tabiatın mevcut nevileri intihap etmesidir.

İşte bu kanunların varlığına bina ederek, "tekamül ve terakki"yi takrir makamında dersiniz ki:

Canlı cisimlerden en evvel mevcut olan cisim protoplazmadır ki alemin maddesinin atomlarının ihtizazları sebebiyle bazı anasırın içtimaından tekevvün etmiş ve türemeye başlamıştır. Bunun füruu, kendi sıfatlarını irsen celp edip sair sıfatlarca ondan farklı oluyor. Bu veraset kanunu usul ile füru aralarında hükmünü icra etmesiyle hayvan ile nebatın en ednalarının mertebesine baliğ olma terakkisi vuku buluyor. Vaziyetin bu minval üzere devam etmesi hasebiyle füruun usulün sıfatlarına varis olmasından ve diğer sıfatlarda onlardan farklı bulunmasından, devirlerin tekerrürü ve irsi farklılıkların tekessürü sayesinde neviler tenevvü etmeye ve bazısı diğerinden türemeye başlamış ve beka mücadelesi kanunundan da kavinin bekası ve zayıfın helaki neşet eylemiştir ki tabii intihap husulü bunun neticelerindendir. Asılları bir iken bu kanunlar sayesinde nihayetsiz neviler, müşahede ettiğimiz kemal mertebelerini bulmuşlardır.

İnsanı da maymuna müşabih bulup suretçe ve bazı amellerce ona yakın görmeniz hasebiyle diyorsunuz ki: Bunların ikisi de bir asıldan türemiş olup da mezkur kanunlar iktizasınca insan terakki ederek şimdiki mertebesine vasıl olmuş olması mümkündür.

Kanaatçe hasımlarınız bulunanlardan bazılarını görüyorum ki kafi neticeler intaç etmeyen ve fakat usandıran izahlarla sizin istinatlarınızı iptale kıyam ediyorlar. Sizler de tilki gibi her tarafa saparak hileler imal edip deliller toplayarak mücadele ateşini tutuşturmaya başlıyorsunuz. Binaenaleyh aranızda münazara uzayıp gidiyor ve beyhude yere varaklar karalanarak birtakım kitaplar ve risaleler telif olunuyor.

Ben şimdi şu hasımlarınızın tuttukları yola girmeyeceğim. Hatta önceden dediğim vecihle, iltizam etmekte bulunduğunuz "tekamül ve terakki"ye dair sizce itimada şayan sayılan delillerin zannî şeyler olup her yönden kusurlu olduklarını ve şer'î nassların zahirî manalarına muarız olmaya elverişsiz bulunduklarını izah edeceğim ki onların bizi nassları tevile icbar etmeyeceğini itirafa mecbur olasınız.

Çünkü yakînî burhanlardan başka bizi nassları tevile icbar edecek bir şey olamayacağını size etraflıca anlattık. Hem şurasını da bilir ve teslim edersiniz değil mi ki herhangi bir delile velev uzak bir ihtimal ârız olsa o delil ile istidlal sakıt olur. Bu hüküm bütün akıllılarca sabit ve müsellem bulunduğu cihetle zannetmeyiz ki sizin nazarınızda inkarı reva görülsün.

İşte geniş mukaddimenin takriri artık nihayet bulduğundan maksada başlıyoruz:

Zikri geçen körelmiş uzuvların nevilerin tagayyürüne delaletini esas tutarak, onların "halk yoluyla var etme" kanaatine muvafık düşmemesiyle, teka-

mül kanaatine istidlal etmeniz sathice mülahaza edildiğinde pek parlak zannedilir. Ama aslında zandan başka bir netice intaç edemiyor, ihtimale açık olması hasebiyle yakîn mertebesinden uzak düşüyor. Çünkü bu istidlale karşı şöyle demek mümkündür: Körelmiş uzuvların da bir faydası ve size inkişaf etmeyen bir hikmeti olabilir. Nasıl ki nebatat ve hayvanat cisimlerinde pek çok şeylerin faydaları hâlâ inkişaf etmemiştir. Mesela fizyoloji kitaplarına müracaat edecek olsak zahir olur ki, hayvan bedenindeki renkli maddenin, bedenin ekser kısımlarındaki faydası meçhul olup yalnız göz küresinde bulunan siyahlığın hikmeti aşikardır ki ziyanın zait şualarını emmeye bu renk daha münasiptir.

Bunun emsali pek çok olup bunlarla anlaşılıyor ki sizler henüz mevcudatın her birinde olan faydaları ihata etmiş değilsiniz. Bu halde, "Körelmiş uzuvların asla bir faydası yoktur" diye nasıl iddia edebilirsiniz ki! Bilfarz bunların faydası olmadığı teslim olunsa bile, bulundukları nevin tagayyür ve tahavvülüne delalet ederler, değil mi? Bu halde deriz ki: Madem şu körelmiş uzuvlar yalnız bazı canlı nevilerinde bulunuyorlar, her nevde değil, hatta nevilerin çoğunda dahi bulundukları vaki değildir; varsın onların bulundukları bazı nevilerde Allah Teâlâ'nın vaz eylediği sebeplere binaen nevden neve tahavvüller vuku bulsun. Onların bulunmadıkları diğer neviler ise yine müstakil olarak halk edilerek var olurlar; tagayyür ile vücut bulmuş olmazlar. Bu takdirce de bütün neviler hakkında umumiyet üzere kani olduğunuz "tekamül" kanaati sabit olamaz.

Mesela, körelmiş uzuvları kendilerinde müşahede eylediğiniz bir yılan nevinde böyle bir tagayyür ve tahavvül vuku bulması mümkündür. Bunlar evvelce büyük kertenkeleler gibi ayaklı olup da insan veya bir başka hayvan bunların muzır ve mühlik olduklarını fark ederek her nerede tesadüf ederlerse katletmeyi iltizam etmiş olmalarına binaen vuku bulan korkuları ve teyakkuzları sebebiyle yeryüzünün oyuklarında gizlenmeleri ve toprakta sürünmeleri ile ayaklarını kullanmayı ihmal etmiş olabilirler. Bu şekilde uzun zaman geçmesi üzerine de Sâni'-i Teâlâ Hazretleri bu âdî sebebe mebni hilkatlerini tagayyür buyurmuş olabilir. Bu tagayyür, fürua intikal ederek ayakların zeval ve izmihlali onlarda da vaki olup nihayet şimdiki halleri gibi yalnız ayak eserleri görülür hale gelmiştir.

İbn Abbas (r.a.) ile İbn Vehb ve sair müfessirlerden rivayet edilmiş olan sözün sahih olmasının mümkünlüğü de bundan anlaşılıyor. Demişler ki: "Yılan dört ayaklı ve güzel suretli olarak cennette yaratılmıştır. Hazreti Adem'e vesvese etmek fikriyle cennete dahil olan Lanetli İblis'e tavassut etmiş olduğundan, yeryüzüne indirilmiş ve sureti çirkinleştirilerek âdî bir hale tahvil edilmiştir." Kenzü'l-Esrar kitabında böylece menkuldür.

Körelmiş uzuvların müşahede edildiği diğer neviler hakkında da bunun benzeri bir söz bulunur. Ama sair nevilerde böyle bir tagayyür vaki olmadığından onlar yaratıldıkları gibi kalmışlardır ki ekser neviler bu kabildendir.

Şu halde, bütün neviler hakkında tagayyür ile hükmetmeniz ve bundan "tekamül ve türeme" yolunu istidlaliniz, yakîn ifade etmeyen nakıs istikradan neşet eden bir zan üzerine mebni oluyor.

Mülahaza ediniz ki, göllerden ve denizlerden uzak birtakım çöllerde sakin bulunan kavimler, sularda yaşayan hayvanlardan haberleri olmayıp yalnız kara hayvanlarını müşahede eylemiş olduklarından dolayı, o hayvanları istikra ve tetebbu ile "Hayvan nevilerinin hiçbiri suda yaşayamaz" diye hükmedebilirler. Fakat bunların istikraları nakıs ve bu hükümleri hata olur. Binaenaleyh deniz sahillerine veya nehir kıyılarına gelecek olsalar, bu noksan ve hataya derhal intikal ederler.

Gelelim ikinci istidlalinize:

Jeolojik keşiflerde müşahede etmişsiniz ki, yeryüzü tabakalarında en eski olan şeyler nebatat ve hayvanatın ednaları olup, sonradan nispeten terakki etmiş olanlar gelip geçmiş ve en nihayet hepsine nispetle terakki etmiş bulunan neviler zuhur etmiş, yani bunlar gerek mevcudiyet zamanı ve gerek yeryüzü tabakasınca sonradan vaki olmuş. İşte bundan tutturarak yukarıda icmal edildiği üzere "tekamül ve terakki" iddianıza istidlal ediyor ve bu vecihle "halk yoluyla var edilme" kanaatini iptale çalışıyorsunuz.

Şimdi kelam sırası bize geldiği cihetle deriz ki: Mezkur keşiflerin şu iddianıza delaleti teslim edilse bile zannî olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bu minval üzere nebatat ve hayvanatın ednaları ile âlâları arasında tertip vuku bulmasıyla terakki sübut bulmaz. Mümkündür ki şu takaddüm ve teehhür keyfiyeti müstakil olarak halk olunan neviler itibarıyla oluversin. Evet! Hakikatin bizim diyeceğimiz gibi olmasına ne mani vardır?

Yeryüzü tabakalarında en evvel mevcut olan, nebatat ve hayvanatın ednaları olsun. Sonradan Bârî Teâlâ Hazretleri, her biri müstakil olup evvelki ednalardan alınmış olmayarak, nebatatın ve hayvanatın daha âlâlarını halk buyurup var etsin, ondan sonra birtakım tabii sebeplere binaen ednaları yok etsin. Zaman devirlerinin ednalara münasip olmayıp sonradan var edilen âlâlara muvafık düşmesi ve âlâların ednalara galebe çalması ve daha bunlar gibi birtakım şeyler ednaların mahvını mucip tabii sebeplerden addolunabilirler.

Üçüncü devirde de ikinciye nispetle, dördüncü devirde üçüncüye nispetle daha âlâ nevileri yine sabık fertlerden neşet ettirmeyerek müstakil olarak var edip, arz olunan tabii sebepler gibi birtakım sebeplere binaen evvelce mevcut bulunan ednaları yok etsin. Hal şu minval üzere devam ederek sıra şimdi mevcut olan nebat ve hayvan nevilerine geldiğinde bunları da sabıklarından türetmeyerek yeniden halk edip evvelki nevilerin arz olunan sebepler ile vücutlarını kaldırsın da onların yalnız yeryüzü tabakalarının bazısında eserleri ve döküntüleri kalıversin.

Şimdi ortada böyle bir diğer ihtimal var olduğu halde, jeolojik keşiflerin izhar eylediği eserler ile "kainatta müşahede edilen şu varlıkların hep nevden neve tahavvül ile vücuda gelmiş olmasına" istidlaliniz kati ilim icap edebilir mi? Hem jeolojik keşifler zikrettiğimiz ihtimale göre şerh ettiğimiz mezhebimize muhalif değildir. Hem de bu ihtimali imkansız görmeye asla hakkınız yoktur. Çünkü jeoloji devirlerinde nebatat ve hayvanattan, müstakil olarak ve birbirinden neşet etmeksizin, her devre münasip bir nev mertebesinin vücut bulmasının benzerini her sene müşahede ediyoruz.

Kış mevsimi bitip de ilkbahar mevsimi ve müteakiben yaz mevsimi geldiğinde nebatat ve hayvanattan pek çok neviler tevellüt ve tekevvün ediyorlar, değil mi? Mesela en evvel yosun nevinden yeşillikler ve çayırlar, sonradan hararet arttıkça sair nebat nevileri iyice terakki etmeye başlar. Keza en evvel tevellüt eden veya yumurtalardan baş gösteren hayvanlar; bakteriler, ufunetten mütevellit hayvanlar, pireler ve sinekler gibi deni bulunan hayvan nevileri olup, badehu hayvanatın da sair nevileri tedricen zuhur ederler. En sonra devir, nebatat ve hayvanatın âlîlerine gelir. Görülür ki, şu nevilerin hiçbiri diğer nevden neşet etmiş ve tahavvül etmiş değildir. Ve şu müddetin başlarında evvelce neşet eden neviler, hararet mevsimi ilerledikçe hararet tesiriyle yahut kendilerinden sonra nispeten müterakki olarak mevcut olan nevilerin satvetiyle veya bu gibi birtakım tabii sebeplerle ekseriyetle helak olurlar. Ve yaz müddeti nihayetinde, geçen müddet içinde tevellüt edenlerin en mümtazları olan âlî nevilerden gayrisi pek nadir görünür ki fosil kalıntıları gibi bunlar da kalıntı addolunur.

İşte bu senevi ahval, vaki olan keşiflerin sizi muttali eylediği jeolojik ahvali andırıp temsil ediyor. Zira iki surette de evvelce edna bulunan neviler ve sonra derece derece ulviyet ve kemali haiz olanlar mevcut olarak, en nihayette halihazırdaki neviler zuhur ve takarrür ediyor ve sabık neviler, arz olunan sebeplere binaen helak oluyor.

Bu serdettiklerimizle insaf erbabına zahir olur ki, jeolojik keşifler ile "tekamül ve türeme" keyfiyetine istidlaliniz de sakıttır.

Ayrıca, "tekamül ve türeme"yi ve terakki suretini havale ettiğiniz dört kanun, iddianızı ispat için ikame edilmiş deliller nevinden değildirler. Aslında bunlar, nebat ve hayvan aleminde tekamül ve terakkinin cereyan keyfiyetini açıklamak için tertip edilmiş izahat olabilir.

Binaenaleyh ben hasımlarınızın tuttuğu yola girecek değilim. Onlar dört kanunun külliyen iptaline gayret ettiler. Siz de ispat için ısrar gösterdiniz. Ben şimdilik o kanunları iptale girişmeyerek, sadece sübutlarının ne merkezde olduğunu ve sabit olsalar neyi intaç edebilmeleri lazım geleceğini beyan eyleyeceğim.

Şimdi sadedimize başlayarak deriz ki: Füruun usulün sıfatlarına varis olması daima müşahede edilmekte olduğundan Müslümanlar bunu itiraf ile

derler ki: Şu keyfiyetin, âdi sebepler ile de âdi sebepler olmadan da Allah Teâlâ'nın halk ve icadıyla husulü mümkündür.

Keza beka mücadelesi hususu da böyledir. Yani bunun da vukuuna bir mani yoktur. Bunun neticelerinden olarak bazı neviler baki kalıp bazısı da helak olur. Her halükarda hakiki müessir Allah Teâlâ Hazretleridir.

Biz şu beka mücadelesi kanununu mahlukat arasında, hatta beşer sınıfları arasında da daima müşahede ediyoruz. Fakat mezkur kanunların ikisi de her iki mezhebe de müsaittir. Çünkü hayvan nevileri yekdiğerinden mümtaz ve müstakil olarak halk olunmalarıyla beraber tevarüs ve mücadele hususlarına bir mani gösterilemez. Bu halde mücadele kanunu iktizasınca kuvvetlinin bekası ve zayıfın helaki vuku bulur. Bununla beraber gerek kuvvetli ve gerek zayıf, bir başka neviden neşet etmiş olmayıp müstakil olarak yaratılmış bulunur.

Farklılık kanunu hakkında -ki her fer' aslının sıfatlarını iktisap etmekle beraber sair sıfatlarca ondan farklı olmasından ibarettir- hasımlarınız "Füruda vaki olan farklılıklar arazî şeyler olup cevherî değildirler ki o nevin tagayyürünü ve başka neve intikalini mucip olabilsinler" diye size itiraz ediyorlar. Siz de bunlara mukabele ile "Milyonlarca seneler mürurunda mezkur farklılıklar art arda tekerrür eylediği için, o farklılıklar cevherî hükmünü alırlar da ona binaen tagayyür ve tahavvül icap ederler" diyorsunuz. Fakat bu sözünüz hasımları ikna etmeyerek bahsin uzamasına, faydasız ve neticesiz birçok iddia ve delilin ortaya konulmasına sebep olmuştur.

Bizler şu farklılıklar kanununu nebatat ve hayvanatta müşahede etmemiz hasebiyle itiraf ederiz. Fakat fark edilmek için mahlukatın her nevinde Allah tarafından vaz edilmiş âdi bir kanun diye telakki eyleriz. Zira her nevin efradı bir tarz üzere ve tek bir surette yaratılmış olsaydı, aralarında müşabehet vaki olurdu ve nihayeti olmayacak derecede alem nizamında ihtilal husule gelirdi. Mesela bir adam zevcesini ve evladını bilemez ve onlar da onu tanıyamazdı. Keza insan atını ve devesini fark edemezdi. Bu hususların mucip olacağı muamelat fesadı ve hukuk zayiatı hafi değildir.[249]

Şu kanun, nebatat ve hayvanata ve füru ile usul arasına has olmayıp bütün mevcudatı şamil olduğu için, hiçbir şeyi diğer bir şeye -gerek onun fer'i olsun ve gerek olmasın- tamamen müşabih bulamayız.

Hatta beşer masnuatı dahi böyledir. Mesela bir matbaada tabedilen iki kitap bile kağıtları bir neviden olduğu ve tam müşabih olmasına ihtimam edildiği halde, yekdiğeriyle mukayese edilseler az çok farklı bulunurlar. Bardaklar ve sair şeylerde dahi, nazar-ı dikkat ile tetkik olunsa, birkaç mertebe

249 *Mütercim:* "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır." (Rum, 22) ayetinde mezkur farklılığın ibretamiz ve temyiz vesilesi olması gibi faydalarına ima buyurulmuştur.

fark görülür. Tam müşabehete vasıl kılacak sebeplere itina edilmekle beraber farklılık eserinin ortadan kalkmaması, bunun Hâlik Teâlâ Hazretleri tarafından mevcudata bahşedilmiş ve sübutu lazım olan bir kanun olmasına delalet eder. Bu ise dediğimiz gibi fark edilmek için vaki olan ilahi bir lütuftur.

Sizin iddia ettiğiniz gibi masnuatta farklılık vukuu nasıl bir tabii kanun olabilir? Halbuki fer'in hakkı aslının tıpkı ve onun bütün sıfatlarının varisi olması ve mucip bir sebep ârız olmadıkça ondan hiçbir cihetle farklı olmamasıdır. Böyle iken, müşabehetin hususi sebepleri ittihat ve içtima etmekle beraber iki şeyin yekdiğerine benzemediği görülüyor ve bu hal fer' ile aslı arasında olduğu gibi, bütün tekvin sebeplerinde aynı olan iki fer' arasında da vaki oluyor.

Çünkü bir meşimeden tevellüt eyleyen ikizler arasında -terbiyeleri hususunda tekvinî sebeplerin aynı olmasına gayret edilerek ne kadar dikkat edilse de- nihayette farklılık vukuu zaruri bir şey gibidir. Şu farklılık için bazılarınız tarafından ortaya konulan vehmî sebepler ise gelişigüzel saçmalıklar olup insaf dairesinden hariçtir.

Binaenaleyh sizin uzun zaman geçmesiyle bir nevin tagayyürü ve başka bir neve tahavvülü hususunda istinat etmekte olduğunuz "füruun usulden farklı olması" kanununun aslında bir nevi başka bir neve tahvil etmeyecek bir had ve miktar ile mahdut olması mümkündür. Farklılığın o miktarı, fertler arasını fark etme husulüne medar olur.

Demek isteriz ki: Allah Teâlâ Hazretleri bir nevin ilk ferdinin füruunu kendisinden pek çok sıfatça farklı ve füruun füruunu da kendilerinden şu minval üzere nihayette farklı kılar. Bu yolla nesep silsilesinde tayin buyurduğu bir hadde varıncaya kadar milyonlarca fert ve suret arasında farklılık icra edip ve fakat bir nevin diğer bir neve tahavvülünü mucip olmayacak mertebede muhafaza eder. Sonradan fürua sabık usulün suretlerini vermeye başlar ve füru, mezkur suretlerin tamamını alana kadar şu ikinci devir devam eder. Bu alemin nihayetine dek güzeran eyleyen devirlerde gelen füruun hepsine üst üste bu muameleyi tekrarlamasına binaen her devrin füruundaki farklılıklar diğer devrin füruunda aynen tahakkuk ediyorsa da hiçbir devrin füruu arasında tam müşabehet vaki olmaz.

Şüphesiz ki hakikat-i hal bizden birkaç asır sonra gelenlere aşikar olacaktır. Çünkü şu asırların fotoğraf resimleri ellerine geçince, zamanlarındaki füru ile onları mukayese eylediklerinde ecdat suretlerinin sonraki füruda aynen tekerrür ettiğini göreceklerdir.[250]

250 *Mütercim:* Aslında makul olan da budur. Zira suretlerdeki farklılıkların namütenahiliği ve Adem devrinden beri geçen milyarlarca insan suretlerinden hiçbir insan suretinin diğerine benzememesi mümkün bir şey olmadığı gibi; bir devrin insanlarıyla diğer devrin insanları arasında farklılık vukuuna hacet bulunmadığı da aşikardır.

Füru ile onların usulü arasında pek az tagayyür ile vaki olan şekillerin ve suretlerin çoğalmasını tasavvur eylediğimizde, takrir ettiğimiz keyfiyette nevilerin suretlerinin pek ziyade çoğalmasıyla beraber zikrolunan mahdutluğuna binaen hiçbir nevi hakikatinden ihraç ve başka neve tahvil edemeyeceğin: idrak ve itirafta tereddüt etmeyiz.

Bakın, insan nevinin yeryüzünde milyonlarca bulunan efradı arasındaki farklılık ne kadar vâsidir. İçlerinde zenciler ve Rumiler de bulunuyor. Bununla beraber vaki olan şu farklılık hiçbir sınıfı insan nevinden ihraç edip de başka bir neve dahil ediyor mu?

Füruun kadim ecdat suretlerine ricat edebilmelerini imkansız göremezsiniz. Çünkü bu kanunun benzerine siz de kanisiniz. Atavizm (soyaçekim) kanunu kabul ettiğiniz bir şey değil midir? İrsî devir veya ricat devri denilen mezkur kanun iktizasınca diyorsunuz ki: Ecdadın sıfatları bazen hayli zaman nesillerinde gizli olduktan sonra en son evlatta zuhur ediyor. Mesela bir zenci, Rumi bir kadınla izdivaç eder ve evladı Rumi kadın gibi beyaz renkte tevellüt eyler de, sonradan nesillerin bazısında zenci ceddin sıfatları ve şekilleri zuhur ettiği görülür. Keza şu kanunun hükmü âdetler, ahlak ve hastalıklar cihetiyle de tasdik olunur.

Hulasa-i kelam, füru ile usul arasındaki farklılıkların mahdutluğuna binaen tekerrür etmekte olması mümkün olup aklıselimin kabul etmeyeceği bir şey değildir. Ecdadın suretlerinin fürua rücu etmesine İslam Şeriatında işaret buyurulmuştur. Sahib-i Şeriat (a.s.) Efendimiz, insan nevine hitaben Kur'an-ı Kerim'de varit olan "Ve seni dilediği bir surette terkip eyledi." (İnfitar, 8) ayetini tefsir için, "İnsan menisi rahimde istikrar eyleyince Bârî Teâlâ Hazretleri onunla Adem aleyhisselam arasındaki nesebin bilumum efradını temsil ve ihzar eder de onun hangisine müşabih olmasını dilerse öylece suret verir" buyurmuştur. Ruhu'l-Beyan Tefsirinde böylece mezkurdur.

Mademki farklılıklar kanununun her nevide onu başka bir neve ihraç etmeyecek mertebe ile mukayyet ve mahdut olması ve usulün farklılıklarının en son füruda arz olunan tertip üzere tekrar edilmesi sahih bir ihtimaldir. Bu halde farklılığın öyle cevherî bir şey olup da bir nevin diğer bir neve tahavvül ve inkılabını mucip olacak dereceye erişmesi zan dairesinde kalıp itimada şayan olamaz. Ve bu kanunu takrir ile milyonlarca seneler geçmesiyle alemdeki nevilerin tagayyürünü buna havale hususunda tutunduğunuz delilin delaleti kalmaz.

Elhasıl demek oluyor ki, zannınızca gayri mahdut bulunan şu farklılık kanunu ve o kanun sebebiyle nevilerin tagayyürü aklen mümkündür ve ilahi kudret tasarrufunda dahildir. Lakin sırf zan ve ihtimale mebni şeylerin bittabi neticeleri de öyle olması lazım geleceğinden, zaman geçmesiyle alemdeki nevilerin birbirine tahavvülü ve inkılabı mevhum bir ihtimalden ibaret kalıyor. Binaenaleyh Müslümanlar bu kanuna itibar edip de tekamülü intaç

ettiğini itikat etmezler. Ve kainatın halk yoluyla vücut bulduğu hususuna yani kainattaki nevilerin her birinin müstakil yaratılmış olduğuna delalet eyleyen nassların zahirlerini tevile bundan dolayı da mecbur olmazlar.

Müslümanlar şu vacip itikadın hilafına delalet edecek yakîn ifade eden kati bir delile muttali olmadıkça mezkur itikadı muhafazaya borçludurlar. Meğer vücudunu farz ettiğimiz muarız delil ortaya konulsa (heyhat heyhat) o surette aklî delil ile naklî delil arasını tevfik lüzumuna dair mezkur kaideye binaen nassların zahirlerini tevile meylederler.

Tabii intihap kanunu ise sabık üç kanunun neticesi menzilesinde bulunuyor. Onun için bunun da zannî olması icap eder. Çünkü zannî bir şeyden tevellüt eyleyen şeyin sübutu kati olamaz. Sübutu teslim olunsa da alemdeki nevilerin mevcudiyetinin, müstakil olarak halk edilmeleri yoluyla olmasına bunun münafi olduğu nasıl iddia edilebilir! Halbuki tabii intihap ile tekamül yolu arasında gereklilik yoktur. Allah Teâlâ Hazretleri alemdeki nevilerin evvelce ednalarını halk eder de sonradan onlardan âlâları müstakil olarak vücut bulunca aralarında beka mücadelesi vuku bularak ednalar mahvolur. Sonra, baki kalan âlâlardan daha âlâları müstakil olarak var edilince onlar da evvelkilerle mücadele edip mahvolmalarına sebep olurlar. Hal bu minval üzere cereyan ederek sıra şu müşahede edilen mevcut nevilere gelir ve onların da hiçbirisi diğer neviden neşet etmeksizin vücut bulmuş farz olunur. İşte mademki en iyi ve en münasip olan nevi intihap, nevilerin müstakil olmasıyla da mümkün olabiliyor; bu halde tabii intihap, tekamül yoluna has bir gereklilik olmuyor ki intihap husulü ile "tekamül"ün sübutuna istidlal mümkün olabilsin.

Mezkur dört kanunun hepsini birden "nevilerin müstakil olarak halk edilmesi" kanaatine tatbik edelim:

Bârî Teâlâ Hazretleri evvela deni nevileri var edip, sonra da onlardan neşet ettirmeksizin müstakil olarak biraz âlâ ve müterakki olanları var etmiş ve evvelki sınıfı birtakım tabii sebeplerle yok eylemiş ve şu müşahede edilen alem zuhur edinceye kadar mezkur muameleyi tekrar eylemiş ve sabık nevilerin cümlesinden daha iyi ve daha münasip olmalarına binaen şu nevileri hıfz etmiştir diye tasavvur olunduğunda, beka mücadelesi ve tabii intihap kanunları mülahazadan uzak tutulmamış olur. Bununla beraber ilahi âdet, füruun usulün sıfatlarına varis olmaları ve diğer sıfatlarda usulden farklı bulunmaları ile de cereyan etmektedir. Gerçi farklılık hususu zikrolunduğu üzere mahdut olduğundan bir nevi diğer bir neve tahvil eyleyecek mertebeye kadar varmıyor. Belki bu vasıta ile birbirinden fark edilebilme hikmeti ancak husul buluyor. Bu halde müşahede olunan veraset ve farklılık kanunlarına da riayet edilmiş oluyor. Neviler ise hep müstakil olarak yaratılmışlardır, türeme ile değil. Jeolojik keşifleriniz şu izahımızın neresine münafi düşüyor, söyleyin bakalım? Yahut aslında imkansız olduğuna delalet eden bir deliliniz varsa

takrir edin de görelim. Asla mümkün değil! Hatta "tekamül" yolunun, sahih izahı olan "halk" kanaatine akıl nazarında nihayette tercihe şayan olduğunu ispat edecek bir delil bile bulunmadığından; şu ihtimallerin ikisi de aklen müsavi oluyor ve ilahi kudretin tasarrufuna dahil bulunuyor.

Artık anlaşıldı ki, mezhebiniz olan "tekamül" yolu akıl nazarında zannî bile olamayıp sırf ihtimal olarak kalıyor. Bizler şer'î nassların zahirleri ile yakînî olarak itikat eylediğimiz "halk" yolunu aklen dahi tercih edebiliriz. Sizlerin ise "tekamül" yolunu kati kabul etmeye hakkınız olmadığı gibi, onu tercih etmenize de asla bir sebep yoktur. Çünkü sübut derecesini etraflıca size anlattık.

Bütün bu tetkikatımızla, "tekamül ve türeme"nin sabit olmadığı bedahet mertebesine erişmiş olduğundan, insan ile maymunun bir asıldan türediklerine dair olan sözün de butlanı anlaşıldı. Şu iki nevi arasındaki müşabeheti bir asıldan türediklerine senet saymanız pek zayıf bir şüphedir. Mezkur müşabehetin gayet zahirî ve sathi bir şey olmasına binaen, iddianız olan nevice bir olmayı icap etmeyeceği vazıh bir şeydir. Nihayetinde bu yolda bir zanna sebep olduğunu iddia edebilirsiniz. Fakat bizler itikat babında zanna itibar etmeyiz ve zannî şeyleri şer'î nassların zahirlerine muarız tutmayız. Hususen bu müşabehete kavi bir muarız bulunduğundan, zanna sebep olabilmesine de meydan kalmıyor. Mezkur muarız gelecek tafsilden anlaşılır. Şöyle ki:

Biz insanı ilk doğduğu anda cismen ve idraken gayet zayıf görüyoruz ki gezmeye değil oturmaya bile ve hatta muntazam bir beden hareketi yapmaya da kadir olamaz. Keza belahatın da nihayet derecesinde bulunarak, kendisini ihata eden şeyi bilemez; yeri göğü, suyu ateşi temyiz edemez. Binaenaleyh muzır ve ezadan içtinap edemez, menfaatli şeyi ihtiyar edemez. Hatta anasının memesini dahi başlangıçta alamadığı cihetle onun için bile günlerce uğraşılması gerekir. Fakat sonradan acaba nasıl oluyor? Bu kadar zayıf ve ebleh olan insan yavrusu bir kere kuvvet ve idrakçe terakkiye başlayınca öyle âlî bir mertebeye eriyor ki doğum zamanında insandan beden ve idrak cihetiyle beş on kat daha kavi olan hayvanlara kıyasla kendisinden o mertebeye ermesi asla beklenilmez.

İnsanın şu terakki haleti Hallâk-ı Müteâl'in acayip fiillerinden olup, canlıların en zayıf ve en eblehini diğerlerinin vasıl olamayacağı dereceye terakki ettirmek babında ilahi kudretin azametine vazıh bir delildir. Acizlik ve zayıflığın zirvesinde bulunan insan, sonradan nail olduğu kuvvet sayesinde dağları delip taşları çelikleri yerlerinden çıkarır, azîm binalar ve cesim inşaatlar peyda eder. Fevkalade belahata giriftar olan insan, kendisine bahşedilen istidat ile müdekkik bir alim ve muhakkik bir filozof olur. İnsan kuvveti ve idrakiyle kainata hakim olur da, deniz hayvanları, çorak arazilerdeki vahşi hayvanlar, yüksekten uçan kuşlar elinden kurtulamaz; güneşlerin ve ayların nizamları marifet ve ihatasından hariç kalmaz. Bazı efradı Halik'ını tanıyarak

Vâhid-i Kahhâr'a inkıyat eder; bazıları da hodbinliği hasebiyle şedit inkara duçar olur.

Maymun ise çoğu hayvan gibi bir miktar kuvvete malik olarak tevellüt eder ki o kuvvetle hayvan olan anasının terbiyesine müsait ve halihazırında kafi olacak bir harekete muktedir olur. Bir nevi idrake de nail bulunur ki insan yavrusunun başlangıçta onun zerresine bile malik olduğu vaki değildir.[251] Kendisi için ihzar olunan gıdayı derhal bulur. Mesela insanın validesi tarafından edilen külfetlere hacet olmayarak anasının memesini hemen emmeye başlar. Her menfaati celbe ve her ezadan içtinap etmeye çalışır. İnsan yavrusunun henüz kendi kendine oturmaya muktedir olamayacağı az bir müddet zarfında maymun yavrusu erzakını celp için koşmaya başlar. Henüz küçük cüsseliyken nevinin büyükleri mertebesine kendisini vasıl kılacak taayyüş sebeplerini idrak onda tamam olur.[252]

İnsan ile maymun arasında -gerek bidayete ve gerek nihayete nazaran- azîm fark görülüp dururken, ikisinin de tek bir asıldan türemiş olabilmeleri zehabına kapılmak akıllıya yaraşır mı? İnsanın terakki hasebiyle maymunu geride bıraktığı farz olunsa, zikrettiğimiz bidayet halinin öyle olmaması icap ederdi. Kendisinin terakki edebileceği mertebenin bin mertebe aşağısında olan maymundan aslında daha aşağı bulunması şahadet ediyor ki, her biri başka başka nevilerdir. Çünkü ikisi bir nevi ve tek bir asıldan türemiş farz olunduğunda sebep nedir ki türemede şeriki bulunan maymun beden kuvveti ve idrak hasebiyle gayet farklıca tevellüt eylediği halde insan oğlu insan kuvvet ve idrakte bu kadar inhitat üzere doğuyor?

İnsan suret güzelliği hasebiyle terakki ediyor ve bazı mucip sebeplere mebni de kuvvet ve idrakte inhitat üzere tevellüt ediyor diyemezsiniz. Zira büyümeye başlaması ile insanda kuvvet ve idraki kemal mertebesine iblağ eyleyen ve maymuna asla nispet kabul etmeyecek derecede terakki ettiren mucip sebepleri de göstermeniz icap eder.[253]

Elhasıl, insan ile maymunun tek bir asıldan türemiş olmaları makul değildir. Şu ihtar eylediğimiz azîm fark, bu bir asıldan türemeyi iptal etmese bile külliyen zayıf düşürür.

---

251 *Mütercim:* Harikulade maddeler bundan müstesnadır.

252 *Mütercim:* Fakat sonra ne olabilir? Hiç! Yine maymun! Terbiyesine ne kadar ihtimam edilse insana ait faziletlerden bir şey hasıl edebilir mi? Ne gezer! Ama köpeklerde olduğu gibi talim ile maskaralık ve oyun nevinden birtakım fiiller maymunlarda da görülebilir. İnsana ait faziletler; yazı yazmak ve okumak, külli şeyleri idrak edebilmek, lafızların manalarını mülahaza ile tekellüm etmek gibi şeylerdir.

253 *Mütercim:* Halbuki bir nevin efradı arasında bidayette bu kadar farklılık olamaz sözümüze karşı insanın bidayetteki inhitatına dair mucip sebepler bile henüz tayin edilebilmiş değildir. Bazı mucip sebepler denip geçilir.

Ey maddeciler! Alemdeki bütün nevilerin müstakil olarak halk edildiği aklen ve naklen ispat olunduktan sonra, eğer insafla teemmül edecek olsanız, insanla maymun arasındaki zahirî müşabehetin bu şerh ve izah eylediğimiz küllî farka mukavemet ederek nevice bir olmalarını iktiza etmeyeceğini pek kolay anlayabilirsiniz.

Böylece Allah cümleyi sıratı müstakime hidayet buyura!

Şimdilik size söyleyeceğim söz bundan ibaret kalacaktır.

"Tekamül" yolunun ispatı sadedinde serdetmekte olduğunuz delillerinizin ve senetlerinizin hepsi zannî olup İslam Şeriatı nasslarına muarız olamayacaklarını izah için bu sözlerim kafidir.

Hasımlarınız sizinle birtakım müzakerelere giriştiler ki bizim o müzakerelere ihtiyacımız yoktur. Onlar nevilerin tagayyürünü inkar ettiler. Siz de burhan diye birtakım meşkuk hükümlü deliller serdetmeye başladınız.

Onlar her bir nevi ile onun menşei olacak diğer nevi arasında halkalar olduğunu da inkara kalktılar. Siz buna mukabil olarak, "Halkaların bazı nevilerde olduğu muhakkak olup diğerlerinde varlığı da jeolojik keşifler ile bundan sonra belli olacaktır" dediniz. Bu haberlerin hepsi doğru da olabilir yalan da. Keşif esnasında jeoloji erbabına bizlerden kim refakat eylemiş de mezkur halkaları müşahede etmiştir? Hakikat-i ahvali Hallâk-ı Alîm bilir. Bu gibi şeyler sübut bulsalar da nevilerin müstakil olarak yaratılmış olmasına münafi olmaları teslim edilmez. Nitekim yukarıda izah olundu.

Delilleriniz sahih hükümlü dahi farz olunsa yine zan raddesinde kalırlar, değil mi?

Kısacası, hasımlarınızın daldığı müzakerelere dalmaya bizim ihtiyacımız yoktur. Şer'î nassların zahirlerine itimat hususunda sabık takrirlerimiz bize kafi olacak derecededir.

Sizinle müzakereye girişecek olsak, o istinat etmekte olduğunuz delillerin ne kadar revacı olduğunu iyice anlatırım; onların esasının hep vehim ve erkanının hep faraziye ve tahmin olduğunu Allah'ın inayetiyle izhar ederim.

Eğer Allah Teâlâ Hazretleri müsait vakit ihsan ederse şu vadide dahi sadra şifa bir kitap yazarım. Muvaffakiyet Allah'tandır; hidayet buyuran odur.

Hayat ve Akıl Maddi Olgu Değildir

Ey maddeciler! Sizin hayat ile insan aklına dair sözlerinizin de İslam Şeriatına intibakı imkandan uzak değildir.

İslam uleması, hayatı "Kişinin nefsine zait bir vücut sıfatıdır ki ilim ve kudret ile tavsifi sahih olur" diye tarif ediyorlar. Ruhu'l-Beyan'da ve Fahreddin Râzî'nin Tefsirinde böylece mezkurdur.

Şu halde, sizin hayat hakkında, "Aslında hayattan ve idrakten mahrum olan maddenin hareket eden atomlarının ve birbirine karışmış unsurlarının karşılıklı etkileşimiyle zuhur eden bir olgudur" sözünüz kendilerine arz olunsa derler ki:

Hayat, bizce, arazî bir sıfattır, madde değildir. Bu cihetle, "zuhur eden bir olgu" tabiriyle muradınız arazî sıfat demek ise hayatın bundan ibaret kabul edilmesine bir mani yoktur. Fakat her halükarda, hayatın bir cisimde var olması, Allah'ın halk etmesiyle olur; delilsiz iddia etmekte olduğunuz şekilde, maddenin atomlarının hareketleri sayesinde ve onların tesiriyle değil. Vakıa, ilahi âdeti "sonuçları hususi sebeplerden intaç etmek" şeklinde câri olan Allah Teâlâ'nın sırf halk ve icadıyla mezkur hareketlerin var olması ve hayat denilen olgunun onların neticesi olması da mümkündür.

Mütercim: *Hayatın madde ve cisim kabilinden olduğunu hiç kimse söylemiyor. Fakat müellifin naklettiği tarif herhalde hakiki manası itibarıyla olamaz. Çünkü hayatın hakikati Kelam ve Hikmet kitaplarında beyan olunduğu üzere, ya nev'i itidalden, yani her nevin eserlerine ve matlup hassalarına münasip hususi mizacından ibarettir. Nasıl ki bazı ulema "hakikate en yakın olan kavil budur" demiştir. Yahut iradî his ve hareket kuvveti veya onu iktiza eden diğer bir kuvvetten ibarettir. İbn Sina, Külliyat-ı Kanunda sonraki ihtimali iltizam ederek, hayatın his ve hareket kuvvetinden farklı ve onu iktiza eden bir kuvvet olduğunu ispata teşebbüs eylemiştir. Lakin Mevâkıf sahibi Kadı Adudiddin merhum, bu ispatı beğenmeyerek, his ve hareket, hatta tagaddi ve nemalanma icap eden kuvvetle hayatın aynı şeyden ibaret olmasını mümkün görüyor. Bu halde mefluç uzuvda mademki hayat bakidir, his ve hareketi iktiza eden kuvvet mevcut oluyor; fakat bir mani sebebiyle eseri mevcut olmuyor.*[254] *Binaenaleyh hayat mizaç itidaline tâbi bir kuvvet olup sair kuvvetler ondan hasıl olur. Yani canlı cisimde mevcut olan tabiat kuvvetleri ve idrak kuvvetleri o sayede hüküm icra eyler diye tarif olunur.*

Hayat, mecazen, nemalanma kuvveti için kullanılır ki ölü yeryüzünü ihya etmeye dair Kur'an ayetleri de bu manayadır. Ölüm de bu kuvvetin zıddından ibaret kabul edilir. Keza hayat, insan nevine has olan akıl, ilim ve iman gibi faziletler için de istiare yoluyla kullanılıyor. Nasıl ki bu faziletlerin zıtları olan ahmaklık, cehalet ve küfür gibi şeyler için de ölüm ifadesi kullanılmaktadır.

"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürümesi için kendisine bir ışık (iman nûru) verdiğimiz kişi, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimse gibi olur mu hiç?" (Enam, 122) gibi ayetler bu kabildendir.

254 Ebu'l-Beka merhum da Külliyatında, "Hayat aslında his ve hareket iktiza eden mizaç kuvvetinden ibarettir" diyor.

"Ölüp de müsterih olan aslında ölü değildir. Asıl ölü diriler içinde gezen ölüdür." (Yani ulemaya nispetle cahil kalan ve gamdan azat olanlara kıyasen mahrum ve musibetzede olan, hayat sahibi değildir.)

Bu meşhur beyitteki ölüm ve hayat; cehalet ve marifet ile yahut Ebu'l-Beka'nın dediği gibi keder ve mihnet istilasıyla ve rahat ve refah husulüyle tefsir olunur.

Nitekim şüheda hakkında varit olan "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rablerinin katında yaşarlar, rızıklanırlar." (Âl-i İmrân, 169) ayetinde onların müreffeh bir hayat içinde lezzetlere nail oldukları ifade edilir.

Bârî Teâlâ Hazretlerini hayat ile tavsif de mecazdır. Yani bu lügat manası itibarıyla değildir. Bu ifadeyle; ilim ve kudret ile tavsifinin sahih olması yahut zat-ı ulûhiyet ile kaim olan ve ilim ve kudret ile tavsifi sahih olan bir ezeli sıfat kastedilir. Hakîmler evvelkine kanidir ve Ehli Sünnet ikincisini itikat etmektedir.

Akıl Hakkındaki İzahat

Akıl hakkında ise ulemamız arasında ihtilaf vuku buldu.

Bir taife, aklın hakikatini şerh etmekte tevakkuf edilmesini münasip gördüler. Ve "Akıl, Şeriatın bize izah buyurmadığı gaybî hakikatler cümlesindendir. Binaenaleyh edebe münasip olan, akıl hakkında araştırmaya dalmaktan sakınmaktır" dediler.

Bu taife nazarında, aklın tefsirine dair İslam Şeriatı nasslarına muhalif bulunmayan sözlerinizin her birinin sahih olması muhtemel ise de muteber olmaması iktiza eder.

Şimdi sizlerin "Akıl, madde atomlarının etkileşiminden hasıl olan olgular cümlesinden bir şeydir" şeklindeki hükmünüz bunlara arz olunsa, "Evet! Aslında bu sözünüzün aynen doğru olması mümkündür. Fakat bunun husulü sırf atomların hareketleriyle değil, ilahi kudret tesiriyle olmak üzere" derler.

Diğer taifeler ise aklı tefsire itina etmişlerdir. Bunların ekserisi aklın araz nevinden olduğuna kani olarak, "Akıl, nazarî ilimlerin husulüne sebep olan bir melekeden ibarettir" diyorlar.

Bazı ulemanın akıl için nur ifadesini kullanmaları buna münafi değildir. Gerçi bu ifadenin kullanılması, Edebü'd-din ve'd-dünya kitabında Mâverdî'nin zikrettiği bazı âhâd haberlerde de vaki ise de, bundan maksat manevi nurdur. Yani akıl, hakikatlerin inkişafına en büyük medar olmasına binaen manevi

nur menzilesinde oluyor demektir. Bu halde, mezkur ifadelendirme, aklın melekeler nevinden olmasına münafi olmaz.

Bazıları da aklın mücerret cevher olduğuna kani oluyorlarsa da, bu kavil reddediliyor. Nasıl ki Cevheretü't-tevhid'in Abdüsselam Şerhi ile el-Emîr Haşiyesine müracaatla hakikat-i hal malum olur.

Mütercim: *Cevheretü't-tevhid, İbrahim Lekânî'nin (rahimehullah) Kelam ilminde meşhur bir kasidesidir. Kendisinin ona müteallik mükemmel bir şerhi olup, oğlu Abdüsselam mezkur şerhi ihtisar eylemiştir. Mısır ulemasından Muhammed el-Emîr merhum da Abdüsselam'ın muhtasar şerhine iyice bir haşiye yazmıştır.*

İşte mezkur kitabın sonlarına doğru insan ruhu ile akıldan bahsedilerek; ruh gibi, aklın da hakikatine dair kelam sarf olunmaması edebe daha muvafık görülmüştür. Fakat bundan maksat, kati bir delil bulunmadığı cihetle kati surette mahiyetinin tayin edilmemesi olmalıdır. Çünkü bu edep kaidesini ihtar ile beraber yine ruha ve akla dair alimlerin ve hakîmlerin kavillerini zikrediyorlar. Ve müellifin dediği gibi aklın araz nevinden (ruhî kuvveler kabilinden) olmasını Ehli Sünnet kavli diye gösteriyorlar. Nasıl ki Taftazânî (rahimehullah) Hazretleri de Şerh-i Akaid-i Nesefî'de bu kavli ihtiyar ediyor da tarif makamında "Akıl, insan ruhunun bir kuvvesi ve sıfatıdır ki onunla ruh küllî ilimleri ve cüzî ihsasları istihsale istidat kesbeder" diyor.

Aklın cevher kabilinden olmasını Taftazânî de nakletmiştir. Fakat zahir olan o ki, aklın cevher olduğuna kani olanlar, İmam Gazali gibi onu insan ruhu ile müttehit kabul edenlerdir. Feylesofların belirttikleri "on akıl" dahi mücerret cevherdir. Ancak onların tarifi başka tarzdadır.

Aklı, melaike gibi latif cisim kabul eden bazı Müslüman hakîmler, aklın en güzel surette yaratılıp da Bârî Teâlâ'nın emrine inkıyaden ikbal ve idbar ettiğine; binaenaleyh ona hitaben, "Senden daha şerefli bir mahluk yaratmış değilim; her şeref ve izzeti kullarıma senin vasıtanla kazandırırım" buyurulmuş olduğuna delalet eden hadisle hüccet gösteriyorlarmış. Fakat mezkur hadis ya Sehâvî'nin dediği gibi "uydurma" yahut Irakî'nin beyan ettiği üzere "zayıf" olup, hüccet gösterilmeye şayan değildir.

Mezkur hadis sahih de farz olunsa yine delaleti zannîdir. Çünkü akla isnat edilen ahval ve evsaf onun misali itibarıyladır. Zira alem-i ervahta her hakikatin bir suret ve misali vardır. Nitekim Sahihayn hadislerinden "Allah mahlukatı halk etmeyi tamamladığında rahim (akrabalık bağı) kaim olmuştur" (Buhârî, Kitabü'l-edeb; Müslim, Kitabü'l-birr) hadisi şerifi şerhinde mühim ulema beyan ediyorlar. Buna binaen diğer bir hadiste hayâ ile dinin de akıl ile beraber temessül eyledikleri mezkurdur. Şöyle ki:

Cibril-i Emin, Hazreti Adem'e "akıl, hayâ ve din"den ibaret üç hediye getirerek onların birisini intihap etmesini teklif eder. Adem Aleyhisselam da "Aklı ihtiyar eyledim" der. Bunun üzerine Cibril Aleyhisselam hayâ ile dine hitaben "Siz yerinize dönün; aklı size tercih eyledi" deyince, onlar "Hayır! Biz gidemeyiz. Zira akıl nerede yerleşirse bizim de orada yerleşmemiz emredildi" derler.

Akıl, hakikaten Cenabı Huda'nın insanlara bahşettiği en büyük nimettir; şeref ve saadet vesilesidir.

Fahri Kainat Efendimiz Hazretlerine, "İnsanlar arasında dünyada fazilet ve şeref itibarıyla farklılık neye göredir?" diye sual etmişler. "Akıllarına göre" buyurmuş. "Ahiretteki farklılık ne iledir?" denildiğinde, yine "Akılladır" buyurmuş. Sual eden, "Ahirette amellerine göre mücazat ve mükafat göreceklerdir, değil mi?" deyince, Resul-i Ekrem buyurur ki: "Onlar dünyada mademki Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu akılları nispetinde amel ediyorlar. Ahirette amellerine göre mücazat ve mükafat görmeleri de akıllarına tâbi olmaz mı!" (Tirmizi)

Arz olunan beyan, "tabii akıl" hakkındadır. Ama tabii aklın neticelerinden olan "müktesep akıl", Mâverdî'nin mezkur kitabında zikrolunduğu üzere, azami marifet, sıhhatli siyaset ve isabetli fikir ile tefsir edilir.

Buna göre, tabii aklın tefsirine dair ekser ulemamızın kavli ile sizin kavliniz arasında bir tenakuz görülmeyerek, aklın araz nevinden bir şey olduğuna dair ittifak hasıl olduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh kanaatleri bu kavil üzere olan İslam ulemasına "Akıl, madde atomlarının etkileşiminden zuhur eden bir olgu imiş" denilse, onlar diyebilirler ki: "Evet, bu dahi mümkündür. Eşyanın idrak edilmesi, bu tabire uygun bulunan bir kuvve ile hasıl oluyor. Fakat gerek bu kuvvenin ve gerek onun eseri bulunan idrakin vücudu Hallâk-ı Zîşan'ın icadıyladır denildiği takdirde bizim itikadımıza münafi bir söz sayılmaz. Bu surette yalnız sizlerin 'Bu olgu dahi Allah Teâlâ'nın halk ve icadıyla vücut bulmuştur' diye hakikati itiraf etmeniz kalır."

Gelelim sizin akla dair diğer sözünüze:

"İnsan aklı hayvanların akıllarından hakikat ve mahiyetçe farklı olmayıp yalnız kemiyet ve miktarca farklıdır" diyorsunuz. İşte bu dahi itikat babında mutemet bulunan İslam Şeriatı nasslarına muhalif bir şey olmayıp, nassların hiçbirine muarız düşmemektedir. Çünkü mezkur nassların nihai ifadesi, insanın akılca sair hayvanlardan mümtaz olması hasebiyle ilahi şeriatlar ile yalnız insanın mükellef bulunmasıdır. Ama insan aklının mahiyet ve hakikatçe hayvan idraklerinden farklı olup olmaması hususuna dair kati bir nass varit olmuş değildir.

Şu halde, İslam Şeriatı ulemasına bu mesele arz olunsa derler ki:

Evet! Maişetlerinin idaresi için hayvanlara verilen idrak ile insan aklının aynı türden olmalarına bir mani yoktur. Mümkündür ki Allah'ın halk etme-

siyle hasıl olan bir nevi araz olmak hususunda bunların ikisi iştirak etsinler. Fakat insanın akıl kuvveti ziyadeleşerek; insanı, ilimleri idrak ve istihraç, güzel ahlakı temyiz ve insan nevinin temeyyüz medarı olan sair meziyetleri istihsal hususlarında ehliyet ve iktidar sahibi kılacak âlî bir dereceye baliğ olmuştur. Bu âlî derece, onun şer'î mükellefiyetler ile sorumlu olmasına sebep oluyor ve doğru şeylerin hilafını irtikaptan sahibini raptetmesi sebebiyle "akıl"[255] diye tesmiye olunuyor.

Demek oluyor ki "İnsan aklı hayvan idraklerinden hakikatçe farklı değildir" sözünüz İslam dinine münafi bulunmayarak, intibakı kabildir. Şeriatımızda insan aklının "latif nur", "mükellefiyet medarı" ve sair şerefli isimlerle tesmiye edilmesi suretiyle akla verilen hürmet ve şeref hep idrakin şu âlî derecesine binaendir. Yoksa aslında hayvan idrakinden farklı bir şey olmasından dolayı değildir.

Hakikati en iyi Allah bilir.

Tabiatçıların İnkar Ettiği Diğer Meselelerin Münakaşası

İslam Şeriatında olup da tabii ilimleriniz delalet etmediği için veya sabit olmamasını iktiza ettiği için inkar ettiğiniz sair meseleler ise iki kısımdır. Bunların bir kısmına müteallik kelamımızı sizlerle geçen bahislerde ifade eyledik ki bu kısmı şimdi hulasa edeceğiz. Diğerlerine dair Allah'ın inayetiyle bundan sonra kelam sarf eyleyerek, İslam ahkamının tamamen aklî kaidelere mutabık olduğunu ve aklıselim erbabı indinde imkansız görülmeye şayan hiçbir İslam akidesi olmadığını sizlere kabul ettireceğiz.

Şimdi söyleyeceğim sözlere dikkat ediniz. Birinci kısım dediğimiz esas akideler şöyle icmal olunabilir:

Alemin maddesi ezelde mevcut olmayıp sonradan ihdas olunmuştur.

Onu yoktan var eden ve müşahede olunan şu nizam üzere bulunan kainattaki varlık nevilerini tekvin eyleyen Kadîm ve Mukaddes İlah bunların hepsini yok etmeye de kadirdir.

Allah Teâlâ Hazretleri insanı sair hayvanlardan mümtaz ve müstakil olarak ve onun zevcesini de dilediği vecihle halk ve icat buyurdu. Ve ikisini de Cennet tesmiye edilen bir mahalde bir müddet iskan eyledi ve sonra da yüce hikmeti gereği onları yeryüzüne inzal eyledi.

Şu alemde mevcut olan bütün eşya ve ahval, Allah Teâlâ'nın kazası ve takdiri, yani onun bilmesi, irade etmesi ve samedânî kudreti tesir ederek vücuda getirmesiyle mevcut olmaktadır. Her neyi kaza buyurursa bizzat kendisi ya-

255 "Akıl" kelimesinin Arapça'daki ilk manası "bağlamak"tır. [Yayına hazırlayanın notu]

ratır. Ondan başka hâlik ve müessir yoktur. Gerçi sonuçları hususi sebeplere raptederek, sonuçları sebeplerden neşet ettirmektedir. Fakat onların cümlesini tertip üzere, yani evvela sebebi sonra sonucu yine kendisi halk eder. Eşyada müşahede olunan zahirî tesir Allah'ın halk ve icadına bağlıdır. Hiçbir şey tabiatıyla yahut kendisinde ibda edilen bir kuvvetle hakikaten müessir değildir.

Allah Teâlâ kadim ve daim bir mevcuttur ki ademi muhaldir. Zat ve sıfatlarında ferdaniyet ve vahdaniyet ile ve zatının bütün mahlukattan müstağni ve samedânî olmasıyla mevsuftur ve bütün masivanın ona ihtiyaç ve ilticasıyla maruftur.

Mevcudattan bir şeye benzemez; hiç kimse ona mümasil olamaz. Mükemmel irade ve mükemmel ilim ile muttasıftır. Olmuşu ve olacağı bilir. İlahi ilminden hariç hiçbir şey ve kahir kudretinin kafi olmadığı hiçbir mümkün -aklen mümkün olan şey ne kadar azîm ve cesim olsa da- yoktur. Hayat ve beka ile ulûhiyet şanına layık olan kemal sıfatlarının cümlesiyle muttasıftır ve noksan sıfatların her birinden münezzeh ve mukaddestir.

İşte bu meselelerin hepsine kifayet edecek kelamlar, sabık bahislerde arz edilmiştir. Zira bunların birtakımına dair kati burhanlar gösterdik: Alemin maddesinin de tenevvüler gibi hâdis olması; Sâni'-i Alem'in mevcudiyeti ve ilahi sıfatlarla muttasıf olması gibi. Diğerlerinin de ya tabii ilimlerden muarız görülen bahislere tevfik ve intibakı maksadıyla haklarında makul teviller beyan ettim, yahut itikadını terk icap edecek mertebe İslam dinine muarız olmamanız için takip edeceğiniz yolu gösterdim. Bu meselelerin burhanları içerisinden tasrih olunmayanlar, edna teemmül ile arz olunan bahislerden istihraç olunabilir. Ayrıca, İslamî kitapların ekserisinde arzu olunduğu kadar tafsilat ve izahat bulunabilir. İsteyen onlara müracaat etsin.

Ama Allah Teâlâ'nın, fevkimizde yedi kat gök ve "Arş" ve "Kürsî" namlarıyla yekdiğerinin fevkinde iki büyük cisim halk etmesi ve bizimle mezkur cisimler arasında azîm mesafeler olması, keza lüzum ve ihtiyaç olmaksızın "levh" ve "kalem" namlı iki büyük cisim daha halk edip de vuku bulacak şeyleri yazdırması ve alemin harabından sonra ölüleri haşrederek, beşer efradını Cennette mükafat yahut Cehennemde mücazat için onlardan birine dahil eylemesi inkar edilip imkansız görülecek şeyler midir? Hayır! Bunların hiçbiri Allah'ın kudretinden hariç olmadığı gibi; tabii ve aklî fenlerin icaplarına muhalif de değildir.

Sizler de İslam Şeriatı uleması gibi uzayıp giden bir boşluğun varlığına, yani vüsatinde mahlukatın efkarının mütehayyir kalacağı namütenahi fezanın varlığına kanisiniz, değil mi?[256] Keza siz güneş ile yıldızların cazibe kanunuyla

256 *Mütercim:* Vakıa, eski hakîmler alemin harici hakkında "ne boş, ne de dolu" derlerdi.

fezada durmakta olduğunu da kabul edersiniz. Halbuki İslam ulemasının bir kısmı sizden çok evvel buna kani olmuşlar, güneş ile yıldızların semada sabit olmaksızın fezada kaim olduklarını ifade etmişlerdir, hatta yukarıda tahrir edildiği üzere felekleri mevhum yörüngelerden ibaret addetmişlerdir.

Bu halde, mezkur cisimlerin fezada yıldızların maverasında mevcut olmalarına ne mani olabilir?

Evet! Mümkündür ki yıldızlar aleminin biraz fevkinde yedi gök halk ve icat buyurulmuş olsun. (Onların bizlere görünmemesi, ulemamızdan Ebubekir İbn Arabî gibi ekabirin sözlerine muvafıktır.) Ondan sonra Arş ve Kürsî, Levh ve Kalem, Cennet ve Cehennem halk edilmiş bulunsun da her biri Allah'ın kudretiyle ya mahlukatın nizamında vaz eylediği kanunlardan bir kanun ile yahut bir kanun olmaksızın yerli yerince kaim olsun.

Çünkü İslam Şeriatı uleması nezdinde alemde cari kanunlar hep adi sebeplerden ibarettir. Bu halde, güneşi ve yıldızları fezada muntazam surette ikame eden Kâdir-i Hakîm, dilediği surette nihayetsiz cisimleri de orada ikame edebilir.

Bunların yekdiğeri arasında çok uzun mesafeler bulunduğu gibi; bizlere nispetle de mesafeleri gayet uzaktır.[257]

İlah-ı Alem'in idrak eylediğimiz azametine ve masnûâtında müşahede eylediğimiz kahir kudretine kıyas edilince, bu garaibin hiçbirinde imkansız görülecek bir cihet kalmaz. Bilakis her biri haddizatında mümkündür ve Allah'ın kudreti de bu gibi şeyleri icada ziyadesiyle kafidir.

Sizin duyularla ve sair vasıtalarla bunları idrak ve ispata tevessül edememeniz ise mevcut olmamalarını iktiza etmez.

Bu bahsi mezkur minval üzere ispatımızdan aşikar oluyor ki: Bazı şer'î nasslarda beyan olunan yedi kat arz dahi mevcut olarak, yerküremizin kaim olduğu boşluk mahalde altı tane daha arz kaim olması mümkündür. Yıldızlar alemi hakkında zan ve tahmin ettiğiniz vecihle mezkur arz tabakaları da bazı alemleri müştemil olabilir. Buna hiçbir mani tasavvur olunamaz.

Ama en büyük rasat aletleri ile bunların görülememesi, mümkündür ki görmeye elverişli olacak derecede ziyadar olmadıklarından nâşî olsun. Keza mümkündür ki her biri görüldüğü halde fezadaki yıldızlar arasında sayılsın.

Mütercim: *"Allah O yüce Yaratıcıdır ki yedi kat göğü ve yerden de onların benzerini yaratmıştır. Allah'ın emri ve hükmü bunlar arasında inip durur ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle ihata ettiğini, O'nun*

257 *Mütercim:* Fakat murad edilen mahalle bizi ulaştırmanın muhal olmadığını vazıh surette ispat edeceğiz.

ilmi dışında hiçbir şey olmayacağını siz de bilesiniz." (Talak, 12) ayetinin tefsirinde müfessirler arasında meşhur olan; "yedi arz"ın, yedi iklim veya tabaka, yahut yedi kıta ile tefsir olunmasıdır. Fakat fazıl müellif gibi ayrı ayrı yedi adet arz ile tefsir edenler ve her birinin sakinleri olduğuna kani olanlar da vardır. Bunların bazıları mezkur arzların bir hizada olduğuna ve bazıları da her iki semanın arasında bir arz bulunduğuna kani olmuştur. Bu son kanaat, Hasan Basrî Hazretlerinden menkuldür.

"Allah'ın emri ve hükmü bunlar arasında inip durur" ifadesinin, kaza ve kader infazının semalardan arzlara vusulü ve melaike vasıtasıyla onlarda ilahi tasarruflar cereyanı ile tefsir edilmesi, yerlerin her birinde ve keza iklimlerin hepsinde bulunan mahlukatın ahkam ve emirlerle mükellef olmalarını iktiza etmez.

Bir kavmin mükellef olması kendilerine resul gönderilmesi ve tevhid-i ilahiye davet edilmesi ile mukayyet bulunduğu cihetle bu halin hilafına bulunanlar asla mükellef ve mesul değillerdir.

Abdullah bin Abbas'tan (r.a.) "Arzlar yedi tanedir ve her arzda sizin nebiniz gibi bir nebi vardır" ibaresiyle yedi arzın her birinde bir peygamber bulunduğu rivayet edilmiş ise de Hafız İbn Kesîr diyor ki:

"Şu rivayet sahih farz olunsa, yani hakikaten Abdullah bin Abbas Hazretleri böyle buyurmuş olsa bile yine de Resul-i Ekrem Efendimize isnat olunmadığı için hüccet olamaz. Muhtemelen İsrailiyattan alınmış olduğuna hamledilir. Bu tür rivayetlerin, masumiyetleri sabit olan enbiya-i izam hazretlerine isnadı tevatüren sabit ve malum olmadıkça, söyleyen her kim olursa olsun Şeriatımız usulünce muteber değildir."

Bu tür gayri muteber rivayetler Kaf dağına ve yer altında öküz ve balık gibi şeylere dair de vuku bulmuş ve bazı tefsirlere dahi derç edilmiş ise de İslam Şeriatının muteber imamları nazarında asla değerleri yoktur. Bu gibi sözleri senet tutarak İslamiyet aleyhine söz söyleyenler İslamî kitaplara sathi nazarla bakmış ve hakikat-i hale vukuf kesbetmemiş olanlardır. Hidayet Allah'tandır.

Eğer "Bu tür cisimlerin varlığının mümkün olması teslim edilse de bilfiil mevcudiyetleri yine delile muhtaç olur" derseniz, cevaben deriz ki:

Evet! Zaten bizler bunların mevcudiyetini kati delillere binaen itikat ediyoruz. Mezkur deliller de, nübüvvet ve risaleti kati burhanlarla sabit olması hasebiyle yalan ve hatadan masumiyeti yakînî ve zaruri bulunan Hazreti Resul-i Ekrem (a.s.) Efendimizin tebliğ buyurmuş olduğu Kur'an ayetlerinden ibarettir.

Zira bunların her birini sarih olarak ispat eden ayetler vardır. Akla muhalif olmayan gaybî şeyler hakkında ise Kur'an nasslarından âlâ delil olabilir mi?

Ama "Allah Teâlâ bu cisimleri ne hikmete binaen halk eylemiştir?" diye sorarsanız, "Müşahede ettiğiniz sair gök cisimlerini ve mütenevvi yer cisimlerini ne hikmete binaen halk etmiş ise onun gibi hikmetlere binaen bunları da yaratmıştır" deriz.

Sâni'-i Alem, Müslümanların sahih itikadı üzere, hem Fâil-i Muhtâr'dır, hem Hakîm'dir. Fakat mahlukatının her birindeki hikmetleri ve sırları kendisi bilir; hiçbir fiilinden zatına sual teveccüh etmez.

İlahi fiillerin bütün sırlarını idrak ve ihatadan mahlukatın akıllarının aciz olduğunu size etraflıca anlattım ve buna dair makul burhanlar da serdettim. Hatırınızdan çıkar gibi oldu ise mezkur kısımlara müracaat edin.

Ulemamız, şu gök cisimlerinin ve gaybî şeylerin hilkatinin sırlarına müteallik pek çok bahisler beyan etmişlerdir ki burada tafsil edilmeleri sözün uzamasına sebep olur. Merak edenler İslamî kitaplara müracaat edebilirler.[258]

Meleklerin ve Cinlerin Halk Edilmesi

Gelelim melaike-i kiram ile cin taifesinin yaratılmalarına:

Evet, İlah-ı Alem Hazretleri, pek çok acayip teşekküllere muktedir birtakım nurani cisimler halk etmiştir ki onlar "melaike" diye tesmiye olunur. Melaike, az müddet zarfında semalar ile arz arasındaki mesafeyi kat ederler, bize görünmeyerek önümüzden geçerler, beşeri kuvvelerin aciz kalacağı azîm fiillerden onlar aciz kalmaz ve göklerde onlardan hâlî yer bulunmaz.

Keza teşekküllere muktedir olma, gözlerden gizlenme ve harikulade fiiller ortaya koyma gibi bazı hususiyetlerde melaikeye iştirak eden ve fakat onlar gibi nurani ve sırf hayırlı olmayıp içlerinde her türlüsü bulunan birtakım müdrik cisimler daha halk eylemiştir ki bunlar "cin" diye tesmiye olunur.

---

258 *Mütercim:* "Kütüphaneler dolusu kitapların mütalaası nasıl mümkün olabilir" denirse, deriz ki: Mesela Tefsir-i Kebir'in ve Fütuhât-ı Mekkiyye'nin bahse müteallik yerlerinin mütalaa edilebilmesi pek güç değildir. Fakat biraz ehliyet ve iktidar lazımdır. Hem de maksadı istihsal, birkaç ay veya sene tetebbu ve tetkikle uğraşmaya bağlıdır. Elbet, hakikatin gönül çelen şahidi insana hemen kolayca kendini arz edecek değil ya!

Şeriatın sırlarını keşfetmek ve hilkat sırlarına muttali olmak maksadıyla pek çok kitaplara bedel olmak üzere arz edeceğim kitabın mütalaasına ihtimam gösterilmelidir. Bu kitap, bütün din büyüklerinin tetkikatının hulasasını ve hadislerin manalarının izahlarını havi olarak Şah Veliyyullah Dihlevî Hazretlerinin telifine himmet buyurduğu Hüccetullahi'l-bâliğa kitabı olup dört yüz kadar sayfayı muhtevidir ve Arap lisanı üzeredir. Mısır'da mükemmel surette tabedilmiş ve hayli zamandan beri fakir mütercim bir nüshasını edinerek mütalaası nispetinde müstefit olmuştur. Evvelemirde idrak ve istihracı güç geliyorsa da tekrar ile suhulet kesbeder. Her halükarda mütalaa erbabına tavsiyeye şayan bir kitaptır ve ikinci defa tabında bahası da hayli tenezzül etmiştir.

Siz bu nevi mahlukatı inkar ediyorsunuz. Fakat acaba neye binaen? Zikrolunan hususiyetleri bunlara yakıştıramaz ve imkan cihetini anlayamazsınız da onun için değil mi?

Ancak Allah'ın melaike ile cinleri halk ve icat buyurduğu hususi madde, bütün kainatı işgal edip de göremediğiniz esir maddesi gibi yahut hava eczasından bir şey gibi olabilir. Yani Allah Teâlâ öyle acayip bir madde halk eder ve onun eczasını zikrolunan hususiyetleri husule getirecek bir keyfiyet üzere cem ve terkip eyler de mezkur latif cisimler mevcut oluverirler. Nasıl ki idrak, ihsas ve hareket gibi bir kuvveyi haiz bulunmayan anasır ve cemadatı öyle bir surette imtizaç ettirmiştir ki o suret ve keyfiyet ile imtizaç ve tekevvün onlara hayat, idrak ve ihsas gibi canlıya ait kuvveler kazandırıyor ve bu yolla canlı neviler vücut buluyor. Bu halde, esir gibi, meleklerin ve cinlerin de şeffaflığı ve latifliği hasebiyle bizlere görünmemeleri tabiidir. Hele Müslümanların itikadınca -nasıl ki yukarıda takrir edildi- görme keyfiyeti de ancak Huda'nın halk etmesiyle husul bulan şeylerden olduğundan, bunların dar-ı dünyada bize görünmemelerinde asla müşkül yoktur. İlahi âdet böyle cereyan etmiştir denir.

Pek çok teşekküllere kadir olmaları ise aklen mümkündür ve ilahi kudretin tasarrufu altındadır. Bununla beraber makul tevilleri de meydandadır. Çünkü onları Sâni'-i Kadîr Hazretleri öyle bir keyfiyet üzere tekvin buyurmuştur ki o tekvin sayesinde onlar havadan veya esirden yahut böyle bir şeyden diledikleri miktar alarak onu kesif hale getirirler ve arzu eyledikleri bir surete ifrağ ederler de bizler elbisemizi giydiğimiz gibi onlar onu giyiverirler ve o suretle insanların gözlerine görünürler.

Allah Teâlâ'nın beşer nevini kadir kıldığı kimyevi ameliyelerde cisimleri yekdiğerine tahvil etmek daima müşahede edilmiyor mu? Mesela kesif bir cismi latif bir cisme ve latif bir cismi kesif bir cisme tahvil etmenin beşer nevinden sadır olduğunu mülahaza edecek olsanız, mezkur teşekkülleri imkansız göremezsiniz.

Hem de mezkur teşekküllere melaike ile cinlerin muktedir olmaları Allah'ın kudretiyle olunca ve ilahi kudretin büyüklüğünün de hayvan ile nebata verdiği acayip hassalara nazaran akıllara ve fikirlere dehşet ve hayret verecek mertebede bulunduğu düşünülünce, imkansız görülmeye şayan bir şey olmadığı iyice anlaşılır.

Ama latif cisimler olmalarıyla beraber melaike-i kiramın beşerî kuvvelerin aciz bulunduğu birtakım azîm fiillere kadir olmaları, azîm şecereleri kökünden söken fırtınalı rüzgarların ve binlerce insanın aciz kaldıkları sıkletleri cer eyleyen elektrik kuvvetinin fiilî tesirleri nazar-ı mütalaaya alındıktan sonra, pek o kadar garip sayılmaz. Hususen melaike ile cinleri şu fiillere kadir kılan Bârî Teâlâ'nın azametli kudretine nispetle hiçbir şeyin zor olmadığı tamamen aşikar olmuştur.

Bir de düşünecek olsak beşer nevinde dahi bunun benzerini buluruz. Pazı kuvvetiyle demiri kıran insanların o pazı kuvvetleri sinirlerin amelinden ibaret değil midir? Sinirlerin ise vara vara nihayet buldukları nokta, asıl hareket mebdei olan latif ve gayet nahif birtakım iliklerden ibarettir ki onlar garip bir cismin çok hafif çarpmasına tahammül edemez ve hatta lüzumundan ziyade bir katre kan çıkıverse ona bile mukavemet eyleyemezler de hemen sahiplerindeki hayat ile beraber yok olur giderler. Demek olur ki Allah Teâlâ Hazretlerinin, en salabetli bir cisimde bulunmayan kuvvetin birkaç mislini latif bir cisme vermeye kadir olduğu meydandadır.

Kahir kudret ile kadir olan Allah ne yücedir!

Melaikenin semavi cisimler arasındaki uzak mesafeleri az müddette kat edebilmeleri de mümkündür. Aklen buna mani gösterilemez. Çünkü hareket sürati bir had ile mahdut değildir. Ziyadan ibret almıyor musunuz? Güneş ile bizim aramızda doksan milyon milden ziyade mesafe bulunduğu halde ziyası sekiz dakika birkaç saniye zarfında bizlere vasıl oluyor, değil mi? Ama "Bizce, ziya, hareket ve araz nevidir. Cisimler hakkında mikyas olamaz" derseniz, bilmukabele biz de deriz ki:

Peki, bununla iddianın ispatı hasıl olmayıversin. Fakat cisimlerin sukutu kanununu da bize unutturamazsınız ya! Bu kanun, tabii fenlerde şöylece tahrir olunuyor, değil mi: "Arzın merkezine doğru sakıt olan bir cismin sukutunun ilk saniyesinde sürati on altı kademden biraz ziyade olur. Cismin sukutu güneşe doğru olunca süratin ilk saniyede derecesi dört yüz elli kademi aşar. Sonradan, sakıt olan cisim saniyelerin her mertebesinde ilk saniyede sukut eylediği miktarın o mertebenin karesiyle çarpımı ile hasıl olacak adede müsavi bulunan miktarca sukut eder."

İşte bu kanunu mülahaza ve teemmül ile cisimlerin hareket süratinin baliğ olacağı mertebenin efkara hayret verecek derecede olduğu anlaşılıyor.

Müşteri yıldızı, yine kendi astronomi kitaplarınızda yazıldığı üzere, saatte otuz bin mil mesafe kat ediyor ki top güllesinden seksen defa daha ziyade seri olması lazım gelir. Bu hesapla insanın her nefesinde dokuz mil mesafe cereyan eylediği sabit olur. Mezkur yıldızın mihveri üzere deveranına nazaran ekvatorundaki eczasının sürati her dakikada dört yüz altmış yedi mil mesafedir.

Müşteri ise küremizden -astronomların ispat eyledikleri üzere- bin dört yüz defa büyüktür. O Mukaddes İlah, şu azîm ve kesif cismi cüzi müddet zarfında bu kadar uzak mesafeyi kat edici kılmışken; melaikeyi pek az bir zaman içre en uzak mahallere vasıl kılmak onun kahir ve âlî kudretinden uzak addolunabilir mi?

Vakıa, melaikenin kat eyledikleri mesafeler Müşteri'nin kat ettiği mesafeden daha çoktur. Lakin bu yıldızın seyir ve hareketine müteallik sahih bir tet-

kik, aklıselimi ikna ediyor ki: Hareketin bu miktarını ihdas eyleyen Hallâk-ı Müteâl'in kudreti bundan ziyadeye de kifayet eder ve bu fiilin cinsinden tasavvur edilen en azîm nevine dahi salahiyetli olur. Hususen cisimlerin sukutu kanunu da hareketlerin süratinin tasavvurlar üstü olduğunu ispat eder.

Ama siz diyeceksiniz ki: "Tabii ilimlerimizde şerh olunduğu vecihle Müşteri'nin seyir ve hareketi cazibe kanunu vasıtasıyladır. Sukut eden cisimlerin sürati dahi böyledir."

Bizler de size sorarız: Mütemadi tantananız[259] ile yad etmekte olduğunuz ve kendisine kainat hakkında birtakım azîm fiiller isnat etmekte olduğunuz cazibe kanunu nedir? Siz acaba bunun hakikatini ve cisimlerde bulunmasının sebebini bilir misiniz? Hayır! Bilakis hakikatini idrak ve ifadeye kudretiniz olmadığı halde, güneş nizamı ve sair şeyler gibi akıllarınıza hayret veren varlıkları izah için hemen öylece bu kanun ortaya konulmuş ve sübutu teslim edilmiş ariyet bir sermayenizden ibarettir denilecek olsa mukabele edemezsiniz. Mezkur kanunu biz de kabul edelim. Fakat cisimlere bu hassayı veren ve bu vasıta ile kainatta pek çok acayip fiiller ve azîm eserler husule getiren, mahlukatı yoktan var eden ve onları mükemmel nizam ve mühim hikmetler üzere bina eyleyen Allah Teâlâ Hazretlerinden gayri kim olabilir?

Mademki öyle bir cazibe halk ederek müşahede edilen eserleri ondan ibda etmeye kadir olduğu sübut buluyor, yine ya onlarda vaz eylemiş olduğu bedii bir kanun ile yahut bir kanun olmaksızın az müddet zarfında meleklere de çok uzak mesafeler kat ettirmeye ilahi kudreti taalluk edebilir.

Evet! Bu iki ihtimal aklen mümkündür. Hem bu ihtimallerin her birinin de ilahi kudret hakkında isabetli olduğu basiret erbabına aşikardır.

Semaların melaike ile meskun olması da imkansız görülecek bir şey değildir. Çünkü onlar da Rabbin mahlukatı cümlesinden olarak semalarda iskan edilebilirler. Nasıl ki arzdaki alemleri arzda iskan eylemiş ve milyonlarca mikroskobik hayvanatı bir katre suda ihdas eylemiştir. Azîmden daha azam, dakikten daha dakik olacak şeyler hakkında ilahi kudrete nispeten külfet yoktur.

Hususen gerek sizden ve gerek sair mezhep erbabından felekiyatla iştigal edenlerin iddiasınca, yıldızlarda insan gibi eser sahibi bazı mahlukatın mevcudiyeti sabittir. Rasat aletleri ile keşfedilen veya tahayyül olunan, yollar açılması ve kanallar hafriyatı gibi birtakım fiillerin eserleri mezkur yıldızlarda vaki olmasıyla bu iddiaya istidlal edilmektedir. Gerçi bu sözlerin sahih olması bizce meçhuldür. Hatta biz bu gibi kavilleri işitince meşhur bir meseli hatırlıyoruz ki: Birisi bir kabristan kenarında durarak "Şurada yatan ölülerin hepsi bizim pederin köleleri idiler" demiş; yanından geçen bir zat da, "Evet!

259 *Mütercim:* Tantana, zelzele vezninde olup vız vız ötmek manasınadır. Tanin sinek vızıltısına denir. Kaside-i Tannâne bu manadan alınmıştır. Her diyarda şöhret ve avazı olan bir kaside demektir.

Senin bu sözüne inanmalıyız, değil mi? Çünkü içlerinde seni tekzip eden yok" demiş.

Fakat siz böyle şeylere inanacak olursanız, hem de mikropları ve sair acayip eserleri bildiğiniz halde, semalarda melaikenin vücudunu şiddetle inkar etmeye hakkınız olabilir mi?

Eğer derseniz ki: "Vakıa, bizler melaikenin mevcudiyetini iptal edecek bir delil bulamıyoruz. Fakat Müslümanların melaike ile cinlerin mevcudiyetleriyle arz olunan hassaları haiz olduklarına ve melaike-i kiramın semaları işgal ettiklerine delilleri ne gibi şeylerden ibarettir?"

Deriz ki: Bizim bu bapta kati delillerimiz Nebi-yi Zîşan (a.s.) Efendimiz Hazretlerinin tebliğ buyurmuş olduğu Kur'an nasslarından ibarettir. Hazreti Peygamberin yüce risaleti aklî burhanlar ile sabit olmuş bulunduğundan, kendisinin sadık olduğu malum ve Allah tarafından tasdik edilmiş olup yalan ve hatadan masumiyeti kati bir şeydir. Ve bizlere nassların muktezasından ayrılmamayı tavsiye buyurmuştur.

Bizler de bu nassların ifadelerini aklen mümkün görerek, muhal bir şeyi müstelzim olmadıklarını tetkik ile anladık ve tevil etmeyerek aynen kabul ve tasdik eyledik.

Ruhun Mevcudiyeti

İnsanın bedeninden başka bir de ruhu vardır. Ruhun insan bedenine taalluk etmesiyle hayat neşet eder ve ondan ayrılmasıyla mevt hulul eder. Bedenden ayrıldıktan sonra ruh müdrik olarak baki kalır; lezzetleri ve elemleri idrak eder. Mevtin hululüyle bedenin fena bulmasından sonra İlah-ı Alem bedeni tekrar inşa ile ruhun taallukunu iade edip de hayatı müddetinde kesbetmiş bulunduğu hayırlı amelleri mukabilinde mükafat ve şer fiillerinden dolayı mücazat buyurur. Ruhun bedene taalluk etmesiyle insan hayatı iade edildikten sonra, lezzet ve elemin kaim olacağı mahal, ruh ile bedenin mecmuundan ibarettir. Keza hayvanların da insan gibi ruhları ve taayyüşlerine kafi olacak idrakleri olmakla beraber, insanın akıl ve idrakçe kemaline binaen Mevla'ya ibadet ile o mükellef kılınmıştır.

Bunlar gibi şer'î hakikatlere tabii ilimleriniz ulaştırmadığı için inanmak istemiyorsanız ve şu insan iskeletinden başka ruh gibi şeyleri bilmiyorsanız bir defa bizi dinleyin ve bu gibi hakikatleri ne yolda ispat etmekte olduğumuzu anlayın da bakalım bir diyeceğiniz kalır mı?

Malumunuz olsun ki: Müslümanlar her insanın bedenine müteallik bir ruhu bulunduğunda müttefiktirler. Fakat o ruhun hakikatini tetkik etmenin caiz olup olmadığına dair ihtilaf eylemişlerdir. Bazıları Sahib-i Şeriat (a.s.)

Efendimizden buna dair bir delil varit olmadığından[260] şu bahsi zait ve faydasız görürler. Bunların mezhebince, ruh hakkında varit olan şer'î nassları tasdik makamında, ruhun mevcudiyetini ve insan bedenine taalluk ettiğini itikat eylemek kifayet eder.[261]

Ruhun mevcudiyetine kani olmak akla muhalif değildir. Kendisini ihsas etmemek, mevcut olmamasını iktiza etmez. Çünkü letafetinden nâşî ihsas edilmemesi mümkündür. Nasıl ki ihsas etmediğiniz halde esir maddesinin mevcudiyetine kani oluyorsunuz. Keza gayet küçük olmalarına binaen duyularla algılanamayan mikroskobik hayvanatın varlığını da kabul ediyorsunuz.

Bazıları da ruhun hakikatini tetkik etmeyi tercih ederek birtakım ihtimaller derpiş ettiler. Ulemamızın en büyük muhakkiklerinden biri olan Şeyh Nevevî[262] Hazretleri dedi ki: Şu kavillerin içinden en sahih görünen kavil

---

260 *Mütercim:* Ve bu gibi hakikatlerin akıl ile bilinmesi kabil olmadığından.

261 *Mütercim:* Cüneyd Bağdâdî Hazretleri bu mezhebi ihtiyar ile buyurur ki: Ruhun hakikatini bilmek Allah'a mahsustur. Mahlukattan kimseyi ona muttali kılmamıştır. Bu halde, bizler için tetkik ve bahsi ruhun mevcudiyetinden daha ileriye vardırmak caiz olamaz.

Ruh hakkında suale dair olan, "Bir de sana 'rûh' hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir." (İsra, 85) ayetini, "Yani ruh, kişinin aczini izhar etmek için Allah'ın ilmini kendine ayırdığı şeylerdendir. Şöyle ki: Mevcudiyetini kati surette bilmesine rağmen, insan kendi ruhunun hakikatini bilmez. Binaenaleyh ruh hakkındaki hakiki malumatı Allah'a havale eder ve Allah'ın muttali kılmadığı şeyleri idrakten aciz olduğunu ikrar eder" diye tefsir eder.

Abdullah bin Abbas (r.a.) Hazretleri ve selefin ekser ekabiri bu mezhepte idiler. Bu surette ruhun bedende hususi bir mahalli olup olmaması hususunda da tevakkuf ederler.

Lakin Kur'an'da müphem bırakılan kıyamet saatinin vakti ve ruhun hakikati gibi şeyler ve müteşâbihât kabilinden ayetler Fahri Risalet Efendimiz (a.s.) Hazretlerine daha dar-ı dünyada bulunduğu sırada bildirilmiş ve fakat münasip görülmeyen sırları ilan etmemekle memur buyurulmuştu. Mezkur hususu cumhur ulemamız nasslardan delil göstererek ifade eylemiştir.

262 *Mütercim:* Nevevî Hazretleri din imamlarının en mühimlerinden ve yakîn erbabından pek maruf ve gayet muhterem bir zattır. Mahlası Muhyiddin ve ismi Yahya bin Şeref'tir. Şam karyelerinden Neva isimli karyede hicri 630 senesi Muharrem ayında dünyaya gelmiş ve sıla-i rahim maksadıyla orada bulunduğu esnada hicri 676 senesi Recep ayında vefat etmiştir. Mühim telifleriyle Şafii mezhebini ihya etmiş olmasına binaen Şafiilerce İmam Nevevî, Hanefi mezhebi imamlarından İmam Muhammed Hazretleri derecesinde bir imam sayılır.

Hakikaten Şafii mezhebine İmam Nevevî kadar hizmet eden yoktur. Hâlâ Şafii ulemasının itimat ve istinat eyledikleri kitaplar İmam Râfii ile İmam Nevevî Hazretlerinin muteber eserlerinden ibarettir. Hatta ikisine birden "Şeyhayn / iki üstat" denilir.

Nevevî Hazretleri ilmen ve amelen şeyh ve imam idi; insanlar için emsalsiz bir mürşit idi. Halbuki veladet ve vefat tarihinden anlaşıldığı üzere kırk beş yaşını ikmal eder etmez vefatı vuku bulmuştu. On dokuz yaşına erinceye kadar ömrü karyesinde geçmiş ve bu esnada yalnız Kur'an'ı hıfz ve fenlerin esaslarını tahsil sermayesini elde etmişti. Pederi kendisini ticaret ile iştigale sevk ederdi. Fakat çocukluk zamanından beri umum nazarlara çarpan rüşt ve kiyaset eserlerinden ve halinden, havastan bazı zevatın keşfedebildikleri feyiz ve marifet lemaları pederi-

İmam-ı Haremeyn'in[263] (rahimehullah) kavlidir ki o, "İnsan ruhu, suyun yeşil

ne ihtar edilerek, pek çok zevat tarafından Şam'a nakledilmesi tavsiye olunmasına binaen yaşı yirmiye yakın olduğu halde pederiyle beraber Şam'a gitti. Revâhiye Medresesinde iki sene zarfında gece gündüz tahsil ile iştigal ederek muteber kitapların birçoğunu hıfzına aldıktan sonra yine pederiyle beraber Hicaz'a vardılar. Medine-i Münevvere'de birkaç ay ikamet edip haccı eda ile Şam'a avdet etmeleri üzerine zahir ve batına müteallik ilimlerin ve maarifin hepsi Nevevî'ye inkişaf ediverdi. Artık ilimler neşredip kitaplar tedvinine başlayarak günbegün iştiharı arttı; fazilet ve kemal ünü intişar ederek, asrının en muteber ve en mühim alimi oldu. Mühim telifleri ulema arasında meşhurdur. Sahih-i Müslim Şerhlerinden yalnız Nevevî'nin Şerhi tabedilmiştir.

Hicri 665 senesinde Ebû Şâme'den sonra Dar-ı Hadis-i Eşrefiye'nin meşihatı Nevevî Hazretlerine tevcih edilmesi üzerine bu vazifeyi kabul eylemişti. Fakat tahsisattan bir şey almazdı. Züht ve takvada ve dünyevi lezzetleri terkte Takıyüddin Sübkî'nin Tabakat'ında tasrih olunduğu üzere Tâbiin Hazretlerinden sonra İmam Nevevî'nin emsali görülmüş değildir. Asıl maksada halel getirmemesi ve meşgaleleri azaltmaya medar olması fikriyle asla izdivaç yapmamıştı. Daima kendisi oruçlu olup ebeveyni tarafından gönderilen yiyeceklerden -ve hem yalnız bir nevi olmak üzere- iftar vaktinde bir miktar yer ve sahur vaktinde bir bardak su içerdi. Süs eşyalarını sevmezdi. Bidattir diye hamama girmezdi. Nadiren et yerdi. Uyku celp eder diye meyve yemez ve soğuk suya rağbet eylemezdi.

Elhasıl, Hazreti Nevevî'nin iktisap etmiş olduğu ilim ve marifet lezzeti, hazların ve şehvetlerin bütün aksamına galebe etmişti. Nasıl ki İmam Muhammed Hazretlerine bir gün mütalaa esnasında taze hurma takdim edildiğinde buyurmuştu ki: "Hurma dahi tatlıdır; fakat ilim lezzetine mukabil gelemez."

Hazreti Nevevî daha yedi yaşında olup bir kadir gecesinde pederinin yanında yatarken uyanarak hanenin nur ile dolmuş olduğunu görmüş ve pederini de uyandırmış fakat pederi bir şey görememişti.

Nevevî ile Hızır Aleyhisselamın defalarca mülakat eylediği iştihar mertebesini bulmuştur. Kutbiyet makamına erdiği pek çok salih rüyalar ve müşahede edilen nice harikalarla tahakkuk etmiştir. Küçük yaşından beri gece esnasında uyanıp zikir ve tesbih ile iştigal etmek mutadı olmuştur. Merhum Şeberhiti, Erbain-i Neveviye Şerhinin başlarında mütenevvi kerametlerine dair bazı kıssalar nakletmiştir. Vefat edeceği sırada şu beyitleri okuduğu rivayet edilmiştir:

"Onların huzuruna varmakla kalbim ve onlara doğru seyrettiğim gün o seyrüseferim ile ruhum muştulara nail oldu. Bu seyahatimde makamım safiyete erdi. Ne güzel bir makamdır o! Çünkü seyahatimin son durağı onların yanıdır."

263 *Mütercim:* İmam-ı Haremeyn de Şafiilerin mühim imamlarından ıttıla vüsatiyle maruf bir zattır. Usul ve füru ilimlerde nihayetsiz bir derya idi. Takrir güzelliği ve tabir mükemmelliği ile parmakla gösterilirdi.

Evvela pederi Ebû Muhammed Cüveynî ve Ebu'l-kasım İsferâinî Hazretlerinden ilim öğrenmiş; sonradan Bağdat'ta tahsilini ikmal eylemiştir. Dört sene kadar Mekke ve Medine'de ikameti ihtiyar etmiştir. Tedris ve ifta ile şöhret iktisap ederek "İmamü'l-Haremeyn" unvanını ihraz etmiştir. İsmi Abdülmelik'tir.

Alparslan Selçukî'nin saltanatının başlarında Nişabur'a avdetle ihtirama mazhar olmuştur. Nizamülmülk isimli meşhur vezir, oradaki Nizamiye Medresesini İmam-ı Haremeyn için bina ederek, tedris ve vaaz hizmetini kendisine tefviz eylemiştir.

İşte İmam-ı Haremeyn şu medresede otuz sene ilim neşriyle Ehli Sünnet mezhebine pek çok hizmet etmiş ve beldesindeki bütün imamların ittifakıyla "reis-i ulema" addolunmuştur.

Hakikaten, İmam-ı Haremeyn'in Üstat Ebû İshak İsferâinî Hazretlerinin "Sen ar-

yaprak ve yaş ağaçla birleşmesi gibi kesif cisimlerle birleşen ve hayatla bizzat[264] muttasıf olan latif ve şeffaf bir cisimden ibarettir" diyordu.[265]

Bazı ulema, "Ruhun bedendeki mahalli bilinmez" diyorlar.[266] Bazıları, "Ruhun mahalli batındır" diyorlar.[267] Bazıları da "Kalpte yahut kalbin yakınındadır" derler.[268]

İnsanın hakikatini tayinde dahi ulema arasında ihtilaf vakidir. Kelam ulemasının ekseri -Fahreddin Râzî'nin Tefsiri ve sair muteber eserlerde zikredildiği üzere- "İnsan, aynı bedenden ibarettir" diyorlar. Fakat ruhun bedene taallukunu ve bu taallukun sebebiyeti neticesi Allah'ın halk etmesiyle hayatın hasıl olduğunu inkar etmezler.

Bazı ulema da "İnsan, ruh ve bedenin mecmuundan ibarettir" diyor. Bazıları da "İnsan, yalnız ruhtan ibarettir" diyorlar. Bu son kavlin sahipleri az bir zümredir. Bunlar, insan bedenini insanın hakikatinden hariç olmak üzere onun kalıbı farz ediyorlar.

Mütercim: *Arz olunan tafsilattan anlaşıldığı üzere şurada tetkike muhtaç iki husus bulunuyor. Bunların her birini layığı veçhile tetkik etmek haylice sözü uzatmaya bağlıdır.*

Birinci Husus: İnsan ruhunun hakikati bilinememekle beraber "İnsan ruhu mevcudattan bir şeydir" deyip geçmek ve hatta icmal yoluyla mahiyetini tayinle evsaf ve ahvalinden bahsi dahi terk etmek hakikaten şer'î emirler gereği midir? Kelamları, şer'î emirlerin bunu iktiza ettiğini tevehhüm ettiren zevatın şanlarının azametine bakıp da ruh bahsini hemen şu raddede kesivermek caiz ve makul görülebilir mi? Asla! Çünkü mezkur bahis marifetullahın en büyük vesilelerinden addolunduğu cihetle "Vacibin bağlı olduğu şey de vaciptir" kaidesince üzerimize vaciptir.

---

tık imamların imamısın" diye tazim ve ihtiramına nail olması ve İmam Gazali Hazretleri gibi şakirtler yetiştirmesi, mükemmel meziyetlerinin büyüklerinden addolunmaya şayandır.

Kelam ilminde "Şamil" ve Fıkıh Usulünde "Nihayetü'l-Matlab" isimli kitapları ve sair ilmî eserleri ulema arasında mütedavil ve pek muteberdir. Yaşı altmışa yakın olarak hicri 478 senesinde Nişabur'da vefat etmiştir. Allah Teâlâ rahmet eylesin!

264 *Mütercim:* Diğer bir ruh vasıtasıyla değil; aksi halde teselsül lazım gelir.

265 *Mütercim:* Şu kavle ait bazı sualler vardır ki bunların bir kısmı cevapları ile beraber Şerh-i Cevhere'de mezkurdur.

266 *Mütercim:* Bunlar ruhun hakikati hakkında tetkik ve bahsi caiz görmeyenlerdir. Nasıl ki yukarıda işaret eyledik.

267 *Mütercim:* Yani bedenin batın ciheti. Çünkü bu kavlin kaili ruhun beden ile birleştiğine kani olan zevattır.

268 *Mütercim:* İbn Râvendî, ruhun atom olduğuna ve mahallinin kalp olduğuna kanidir. Keza ruhu, mücerret şeylerden kabul eden zevat dahi, ruhun doğrudan doğruya kalbe taalluku olduğunu ve o vasıta ile de bedene taalluku olduğunu ifade ediyorlar. Nitekim izah edilecektir.

Bunun hilafını iktiza eden şer'î bir nass olduğunu iddia etmek ise mümkün değildir. Bu iddianın mümkün olmadığını ileride etraflıca izah edeceğiz. Fakat evvela marifet-i nefsin marifet-i rabbe nasıl vasıl kıldığını ve bu maksadın husulünün de ancak nefsin ahvaline vukufla olabileceğini ispat etmemiz icap ediyor.

Tasavvuf uleması bu bapta en meşhur delil olmak üzere "Nefsini bilen rabbini bilir" hadisini zikrediyorlar. Vakıa bu kelamın Resulullah'ın hadisi olduğunu hadis uleması temin etmiyor. Hafız Sümânî (rahimehullah) diyor ki: "Lisanlarda bunun hadis olduğu deveran ediyorsa da aslında merfu hadis değildir. Muhtemelen Yahya bin Muaz Râzî'nin kelamıdır." İmam Nevevî de bunun hakkında "Resul-i Ekrem Efendimizin kelamı olduğu sabit olmamıştır" diyor. Fakat Resul kelamı olması sabit olmuyorsa da manasının sabit ve sahih olduğunda ve hatta "Kendini bilmeyen ahmaktan başka kim İbrâhim'in dininden yüz çevirir ki?" (Bakara, 130) ayetinden istihraç edilmiş olduğunda şüphe yoktur. Çünkü "illa men sefihe nefsehu" kavli şerifi "nefsinin cahili olduğu için rabbinin marifetine ulaşamadı" diye tefsir olunur. Ve bu sahih manaya itimaden Beyzâvî gibi büyük müfessirler ve sufiler mezkur kelama pek büyük itinada bulunuyorlar.

Şeyh İzzettin Hazretleri de "Bu hadisin esrarından bana inkişaf edenleri zikretmeyi üzerime vacip görüyorum" diyerek, mevzuu şöylece tahkik ediyor:

İnsan ruhu, şu cismani cüssede yerleştirilmiş lahuti bir latife olup Mübdi'-i Hakîm'in vahdaniyet ve sair rububiyet evsafına tam on vecihle delalet ediyor:

(1) Şu insan bedeni ruhun tahrik ve tedbirine muhtaç olduğu gibi; alemin de bir müdebbir ve muharrike muhtaç olduğu edna mülahaza ile bilinir.

(2) Her bedenin müdebbiri tek bir ruhtan ibaret olduğu gibi; alemin dahi hakiki müdebbiri tek bir ilahtan ibaret olması lazım gelir. Tedbir ve takdirde Rabbülalemin'in şeriki olmadığı anlaşılır.

(3) Beden ancak ruhun iradesi ve tahriki ile hareket ettiği gibi; bütün kainatın müdebbiri Allah Zülcelal olup hayır ve şer her ne vuku bulursa onun takdiri ve yüce iradesiyledir.

(4) Nasıl ki bedende hissî ve aklî her ne hareket vaki olursa ruhun idrak ve şuuruyla oluyor ve bedenin hareketlerinden ve sükunetlerinden hiçbir şey ona hafi kalmıyor; keza yerde ve gökte vaki olan şeylerin de hiçbiri rabbani ilimden hariç olmuyor.

(5) Bedenin eczasından hiçbir cüz ruha diğerlerinden daha yakın değildir. Ruhun yakınlığı bütün eczaya aynı seviyededir. Bundan anlaşılıyor ki Bârî Teâlâ her şeye yakın olup kendisine nispetle yakınlık ve uzaklıkta alemin eczasının asla farkı yoktur. (Binaenaleyh Resul-i Ekrem Efendimizin miracı semada ve Yunus Aleyhisselamın miracı balık karnında vaki olmuştur.)

(6) Ruhun mevcudiyetinin bedenden daha önce olması zaruri olduğu gibi; Sâni'-i Alem'in de alemden evvel mevcudiyeti sübut buluyor.

Halkın fenasından sonra da Halikın bekası lazım geliyor. Çünkü ruhun, bedenin harabından sonra zevali yoktur.

(7) Ruhun mücerret olması hasebiyle mekansız olmasından, Hallâk-ı Zîşan'ın mekandan münezzeh olması pek kolay anlaşılır.

(Tahkik olunan kavil, ruhun mücerret şeylerden olmasıdır. Nasıl ki izah edilecektir. Binaenaleyh şu yedinci veçhi ona göre takrir eyledik.)

(8) Ruhun bir keyfiyet ile muttasıf olmamasıyla İlah-ı Kadim'in cismani keyfiyetlerden münezzeh olması malum olur.

(9) Ruhun bedene taallukuyla beraber, basar ile idrak kabil olmuyor ve zatının künhü bilinmiyor. Artık, Allah Zülcelal'in mukaddes ulûhiyeti hakkında "Gözler O'na erişemez. Onun ilmi ise bütün gözleri ihata eder." (En'am, 103) buyurulması ve Allah'ın hakikatini bilmenin mümkün olmaması idrak edilebilir.

(10) Ruhun kendi halince haiz olduğu kemâlâttan ilahi sıfatlara intikal olunur. İlah-ı Mukaddes'in mislinin olmadığı, bedenin ruha misil olamamasıyla vuzuh kesbeder.

Şeyh İzzettin Hazretlerinin müdekkikçe ve arifane izahı burada nihayet buldu.

Muhyiddin İbn Arabî Hazretleri de buyurur ki: İnsan ruhu basit bir cevher olup idrak, tahayyül, işitme ve görme onunla kaimdir.

Allah Teâlâ Hazretleri onu kendine zat ve sıfatça misal eylemiş ve en kamil fertlerini şu alemde halife kılmış ve onun marifetini marifet-i ilahiyesine sebep ve vasıta eylemiştir ki "Nefsini bilen rabbini bilir" sözü buna delalet eder.

Sadreddin Şîrâzî Kitabü'l-Esfâr'ında buyurur: Allah Teâlâ insan ruhunu zatına, sıfatlarına ve fiillerine misal olarak yaratmıştır. Zira Allah Teâlâ misilden münezzehtir; misalden değil.

(Şu meselenin tetkiki bu kitabın başlarında geçmiştir.)

Şu halde, marifet-i nefis, marifetullaha basamaktır. Cenabı Hakkın halk etmiş olduğu insan ruhu mevcudattan ve zamandan mücerret olursa, irade ve kudret, ilim ve hayat, semi ve basar gibi kemâlât ile müeyyed bulunursa ve beden memleketinde halince tasarruf sahibi olursa; Hallâk-ı Müteâl'in bütün noksanlardan münezzeh olması, kemal sıfatları ile muttasıf olması, yer ve semadaki bütün alemlerde saltanat ve tasarruf sahibi olması sabit olmaz mı?

Allame Sadreddin'in bu kelamı "Muhakkak ki Allah Ademi kendi suretinde halk etmiştir" (Buhari, Müslim) hadisi şerifinden istihraç edilmiştir ki başka bir rivayette "Rahman suretinde" ibaresi varit olmuştur. İmam Gazali Hazretlerine mezkur hadisin tefsiri sual edildiğinde buyurmuştur ki: "Suret" lafzı, müşterek isim olup mürettep şekiller ve muhtelif terkipler ile hasıl olan hissî suretler için kullanıldığı gibi; duyularla algılanabilen şeyler kabilinden olmayan tertipli

manalar ve aklî suretler için de kullanılır. Çünkü manaların da tertip, terkip ve tenasübü vardır. "Mesele sureti", "vakıa sureti", "hissî ve aklî ilimlerin suretleri" tabirleri bu itibarladır. İşte bu hadiste vaki olan suret lafzı da manevi suretten ibaret olup teşbih ve temsil ise zat, sıfatlar ve fiiller cihetiyledir.

Ruhun zatının hakikati, kendi kendine kaim olan mücerret bir cevherdir ki cisim ve cismani değildir, mütehayyiz olmadığı için mekan ve cihet hususiyeti yoktur, bedene hulul ve ittisali yoktur. Binaenaleyh ayrılma ile de tavsif edilmez. Bu selbî vasıflar ise Bârî Teâlâ'nın zatının vasıflarıdır. (Nasıl ki ilahi sıfatlar bahsinde birer birer ispat edildiler.)

Sıfatlara gelince: İnsan ruhu, bizatihi hayat sahibi olarak ve ilim, irade ve kudret kabiliyeti olarak halk olundu; semi, basar ve kelam ile tezyin edildi. İşte bu cihetle insanda ilahi sıfatların numuneleri bulunuyor.

Fiiller itibariyle de insanın ilahi fiilleri andırması şöyle izah olunur:

İnsanın fiillerinin mebdei bir iradedir ki eseri evvela kalpte zuhur ederek kalbin boşluğunda bulunan latif buhardan ibaret olan canlı ruhunun yukarı çıkması vasıtasıyla dimağa vasıl olur. Sonra, ondan hariç olan sinirlere ve sinirlerden kirişler ve bağlar vasıtasıyla adalelere sirayet edip kirişlerin çekilmesi sebebiyle parmaklar oynar ve onlara tâbi olarak, mesela kalem hareket ederek, yazılması istenen mananın sureti, tahayyül dairesinde tasavvur olunduğu vecihle kağıt üzerine beliriverir. Çünkü insan yazılan sureti evvelce hayalinde tasavvur etmedikçe onu haricinde nakşedemez.

Şimdi her kim, Sâni'-i Hakîm'in, dünya aleminde tesire vasıta kıldığı gök cisimlerini melaike vasıtasıyla hareket ettirerek, nebatat ve hayvanatı ihdas buyurmasının keyfiyetini nazar-ı mütalaaya alırsa; insanın küçücük bir alem olan bedeninde tasarrufunu, Sâni'-i Teâlâ'nın büyük alemdeki tasarrufuna ve insan bedenini de büyük aleme mümasil ve müşabih bulur. Böylece kendisine inkişaf eder ki: İnsan kalbi Arş, dimağ da Kürsî menzilesindedir ve insanın duyuları da tabiatları itibariyle Hakka muti olan ve muhalefet etmeye imkan ve kabiliyeti olmayan melaike makamındadır. Sinirler ve uzuvlar da semalar gibidir; onlardaki kudret ve kuvvet ise, cisimlerde sabit olan musahhar tabiatlar gibidir; kağıt ve kalem ise cem, terkip ve tefrikayı kabulde mürekkep şeylerin asılları olan anasır gibidir; tahayyül aynası da Levh-i Mahfuz gibidir.

Şu mukayesenin tafsilat ve hakikatlerine vâkıf olan zevata, geçen hadisin sahih manasının zahir olacağı ve "Nefsini bilen rabbini bilir" kaziyesinin yüce sırlarının inkişaf edeceği aşikardır.

Çünkü eşyanın hakikatleri ancak münasip misaller ile bilinir. Hatta eğer şu müşabehet olmasa, insan marifet-i nefisten marifet-i rabbe terakki ve tevessül etmeye muktedir olamazdı. Ve eğer Allah Teâlâ insan cisminde alemin cümlesine misal olacak şeyleri kamilen cem ederek onu alemin muhtasar bir nüshası ve kendi aleminde tasarruf sahibi kılmış olmasaydı, Sâni'-i Müteâl'in rubûbiyeti

ve mülk ve melekût aleminde ilim, kudret ve sair ilahi sıfatlarla tasarruf ve saltanatı bilinemezdi.

İnsan nefsi, şu muvazene ve müşabeheti hasebiyle hem marifet-i Halik'a bir basamak, hem de marifeti ikmal için necata kefil olan bir vesile oluyor.

İmam Gazali Hazretleri, insanın büyük alemin nüshası olduğuna işaretle "Sen kendini değersiz küçük bir cisim zannediyorsun. Halbuki büyük alem sende münderiçtir." beytini ihtar eylemiştir. Fakat insan ile büyük alemi mukayese ederek tam mutabakatı izhar etmek, sözü haylice uzatmaya bağlı olduğundan kalemin o tarafa meyline meydan verilmedi.

Beyzâvî Tefsiri Haşiyesinde Siyalkûtî (rahimehullah) Fütuhat-ı Mekkiyye'den bu vadide güzel bir makale naklediyor. Mezkur tefsiri bu haşiyesiyle beraber tedrisi esnasında, feyiz kaynağı hocamız, meşhur allame, emsalsiz müdekkik Mustafa Şevket Bey Efendi (rahimehullah) Hazretlerinin pek ziyade takdirine mazhar olmuş ve bu münasebetle Hazreti Muhyiddin'in ulviyetini beyan ile sitayişlerde bulunmuştu. Allah onların mübarek varlıklarından istifadeyi nasip eylesin!

Kaldı ki "İnsan ruhunun, mekandan ve cihetten münezzeh ve bizatihi kaim olan mücerret bir cevher olduğunu kabul etmek, onu Allah Teâlâ Hazretlerine en has vasıflarında şerik saymayı iktiza etmez mi?" denirse, cevap makamında deriz ki:

Hayır! Çünkü insan; hayat, ilim, kudret, semi, basar, kelam ve irade sahibidir. Allah Teâlâ Hazretlerinde de bu sıfatlar mevcuttur denilmesinde nasıl ki bir mahzur yoktur. Zira bunlar ulûhiyet hassaları değillerdir. Keza mekandan ve cihetten münezzeh olmayı mücerret şeyler hakkında sabit kabul etmekle ulûhiyet hassalarında şerik saymak lazım gelmez.

Mâsivâda asla bulunmayan rubûbiyet vasıflarının en hası, kayyûmiyet vasfıdır. Yani zat-ı ulûhiyet bizatihi kaim olup bütün mevcudatı ikame etmesi ve mevcudiyeti zatının muktezası olup da her şey onun icadıyla mevcut olabilmesidir. Şu kayyûmiyet vasfı Cenabı Allah'ın gayrisinde bulunmaz. Bilakis eşyanın vücudu ariyet yoluyla olup; mevcudiyeti ariyet yoluyla olmayıp zatî olan, sadece ve sadece Allah Zülcelal Hazretleridir.

Hulasa-i kelam, arz ettiğimiz şeylerle aşikar oldu ki: İnsan ruhunun hakikatinin künhü bilinemiyorsa da, derin tetkikler sayesinde sabit olan ahval ve evsafı mademki marifetullah iktisabına sebep oluyor ve Allah'ın mukaddes zatı ve yüce sıfatlarına dair itikadı lazım gelen esas meselelere hidayet ediyor; öyleyse ruhun ahvaline dair tetkik ve bahsin en mühim şeylerden addolunması lazım geliyor.

Bu halde, ruhun mevcudiyetine hükmedip, tetkik ve bahsi bu raddede terk etmenin lüzumu nasıl kabul edilebilir?

Cüneyd Bağdâdî gibi ekabirin mezkur kelamlarının, ruhun hakikatini keşif hülyasıyla derin tetkikler ve hatta tahminlerle iştigal edenleri men makamında

bir nevi mübalağaya hamledilmesi icap eder. Evet! Ulema kavillerini bu vecihle tevfik etmemiz lazımdır. Zira mebde, nihayet, fiil ve mahiyet itibariyle ruhumuzun ahvalini tefekkür ve marifet ile iştigalimiz Kur'an emirleri cümlesindendir. Ezcümle, tekdir ile karışık bir istifham-ı inkarî suretinde varit olan, "Kesin inanmak isteyenler için yeryüzünde birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?" (Zâriyât, 20-21) ayeti, marifet-i nefse şiddetle ihtimamı iktiza etmez mi?

Şu halde, velev icmalen ruhun mahiyetine vukuf mümkün bir şey olmasaydı, bu bapta basiret ve fikir üzere iştigal etmek hususunda kati emir varit olmazdı ve marifetine imkan olmayan bir şey hakkında cehaletten dolayı şedit bir tekdir sadır olmazdı. Artık şu kati emrin hilafına delalet edecek bir Kur'an nassının mevcudiyetinin iddia olunması mümkün olabilir mi?

"Bir de sana 'rûh' hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir." (İsra, 85) ayeti kerimesinin, ruhun ahvalinin bahsi ve tetkiki ile iştigalden men ettiğini zannetmenin hilaf-ı hakikat olduğunu izhar için mühim müfessirlerin kavillerini nakle başlıyoruz:

"Min emri rabbî" ifadesini Fahreddin Râzî ile Beyzâvî "Ruh rabbimin ibdalarından, yani bir maddeden ihdas edilmeyerek ve bir asıldan tevellüt etmeyerek hemen 'kün/ol' emriyle vücut bulan şeyler cümlesinden bir şeydir" diye tefsir ediyorlar. Bu tefsire göre, sual edene pek âlâ cevap verilmiş olur. Çünkü "ruhun hakikatini sual etmektedirler" denirse, "ruh rabbimin emrindendir" ifadesinin manası bu tefsire göre icmalen hakikatin beyanını havi olmakla sual ve cevap arasında mutabakat bulunur. Ve eğer "ruhun hâdis veya kadim olması hususu sual edilmektedir" denilirse, mana "ruh rabbimin sanatkarca halk etmesiyle veya iradeye bağlı emriyle mevcut olmuştur ve rabbani tekvin ile meydana gelmiştir" demekten ibaret olup ruhun hâdis olduğuna Kur'an nassından delil bulunmuş olur.[269]

"Size sadece az bir ilim verilmiştir" ifadesinin manası, evvelki manaya göre: Sizler hakikatinin künhünü bilemediğinizden dolayı ruhun mevcut olmaması lazım gelmez. Zira mahlukatın ilim öğrenebilmeleri ancak duyular tavassutuyladır. Yani insan aklının nazari maarifi iktisap etmesi, eşyanın cüzlerini ihsas ile öğrenilen malumat sayesindedir. Eşyanın ekserisini -ihsas edilebilen şeyler-

269 Emir lafzı ya 'kün' sigasından ibarettir ki "alem-i emir" bundan alınmış olarak, takdir edilmesi mümkün olan "alem-i halk"ın maadasına, yani ervaha ve melekût alemine denilir. "Iyi bilesiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur." (Araf, 54) ayeti kerimesindeki "halk" ile "emr"in tekabül etmeleri bu itibar iledir. Zira halk burada takdir manasına olup icat manasına değildir.

Bu halde, insan ruhu da "alem-i emir"den addolunup maddi değildir, yani mücerret bir cevher olup kemiyet ve keyfiyetten ârîdir demek olur. Yahut fiil ve halk manasınadır. Çünkü "emr"in bu vecihle istimali de şayidir. Bu surette, "ruh rabbimin halk ve icadıyla vücut bulmuş olduğundan hâdistir (kadim ve ezeli değildir)" demek olur.

den olmadığı için veya gayb ve latif olmak gibi ihsas için bir mani tahakkuk eylediği cihetle- ihsas edemiyoruz ve hakikatin künhünü tarife medar olacak zatî hususiyetlerini bilemiyoruz. Binaenaleyh ruhun hakikatinin marifetine ermek, ağyarından kendisini temyiz ifade edebilecek evsaf ve avarızı itibariyle olabilir. İşte zatî künhünün bilinmemesi bundan nâşîdir. Onun için cevabın akabinde bu cümle irat edilerek hakikat-i hale remiz ve işaret buyurulmuştur.

Nasıl ki Firavunun "Sahi, şu bahsettiğin Rabbülâlemin de ne?" (Şuara, 23) diye sualine cevaben Musa Aleyhisselam bazı ulûhiyet sıfatlarını beyan ile iktifa eylemişti.

Bu üsluba beliğlerce "üslub-i hakîm" denir. Birisi, hakikati bilinemeyecek veya hakkında ehemmiyeti ikinci derecede olacak bir şeyden suale teşebbüs edince; beliğler, bilinmesi mümkün ve daha mühim olan şeyi zikretmekle cevap verirler.

Lanetli Firavunun Allah'ın hakikatinden istifsarına mukabil Hazreti Musa'nın Kur'an-ı Kerim'de hikaye edilen rubûbiyet evsafını zikir ile vermiş olduğu cevap -Allah'ın mukaddes hakikatini tarif mümkün olmamasına binaen- ilk kısma dahildir.

"Sana hilâlleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir." (Bakara, 189) ayeti de ikinci kısım kabilindendir. Çünkü kamerin güneşten ışık iktibas ederek büyüyüp küçülmesini ilam, şeriatların mühim maksatlarından olmadığından; insanlar arası muamelat, hac ve oruç gibi bazı ibadetler için tayin edilen vakitlerin belirdiğini bilmeye medar olması gibi, ışıklı kısmının muhtelif teşekküllerinin maslahat ve faydalarını zikir ile iktifa buyurulmuştur.

İkinci manaya göre, "Size sadece az bir ilim verilmiştir" cümlesi istidlal makamında olup, manası şöyledir: "Sizler dünyaya cahil olarak gelip sonradan biraz ilim tahsil edebiliyorsunuz ki bu hal insan ruhunun evsafça tahavvüllerinden ibaret olmakla hâdis şeylerden olduğunu ifade eder."

İkinci Husus: İnsan ruhunun, bedenin harap olmasından sonra baki kalacak bir şey olması ve ilim, marifet ve sair melekeler ve sıfatlar ile muttasıf bulunması hasebiyle araz kabilinden olmadığını ispatla beraber, acaba sari ve latif bir cisim mi yoksa mücerret ve kutsi bir cevher mi olduğunun tercih edileceğine dairdir.

Muhterem müellif ileride Fahreddin Râzî'den naklen ruhun baki olduğunu her yönden ispat edecektir.

Ama ruhun -İmam-ı Haremeyn Hazretlerinden nakledildiği üzere- semavi ve latif bir cisim olup gülün suyunun gülün cismine sari olduğu gibi bedene sari olduğunu İmam Râzî de bir dereceye kadar mümkün ve ilahi kitaplarda varit olan mevt ve hayat keyfiyetlerine daha muvafık görüyorsa da, asla cisim ve cismani olmayarak bedene yalnız tedbir ve tasarruf cihetiyle taalluk eden bir cevher olduğu görüşünü tercih ediyor ve bunun da Kur'an nasslarına tatbikinin

kabil olduğunu iddia ediyor. Merhum Beyzâvî de Bakara suresi tefsirinde bunu ihtiyar etmiştir. Fahreddin Râzî'nin nakline göre, İmam Ebû Hamid Gazali ve Ebu'l-kasım Rağıb Isfahanî gibi İslam ulemasından ve ekabir ariflerden bir cemaat ile ruhun bekasına ve ruhani haşire kani olan ilahiyatçı filozofların ekseri buna kani olmuştur.

Ancak şu icmalin tafsili buraya sığamayacağı cihetle bu kadarla iktifaya mecbur olduk. Mefâtihü'l-gayb'da "Bir de sana 'rûh' hakkında soru sorarlar." (İsra, 85) ayeti celilesi kısmında buna dair on altı sayfa kadar tafsilat vardır.

Fakat her halükarda İslam uleması arasında ittifak vardır ki: Mevtin hululüyle insan bedenleri fena bulduktan sonra vakti gelince Allah Teâlâ bedenleri yeniden inşa ederek ruhların taallukunu iade buyuracak. İhya sonrası insanları hesaba çekerek, adalet ve lütfu iktizasınca bir kısmını cehenneme ve bir kısmını da cennete dahil edecek. Şu ihya ile onu takip eden ahiret ahvali ise İslamiyet'in kati esaslarındandır ve ümmetin icmaı ile sabit ve malumdur. Yani bu vecihle cismani haşirin vukuu dinen zaruri şeylerden olduğu cihetle bunun imkan veya vukuunda tereddüt göstermek İslam dininden huruçtur.

İslam Şeriatı nassları pek çok yerde bu hususu tasrih ile hakkında deliller ikame etmektedir.

Müslüman fertlere bunun sübutunu itikat ile şer'î nassları tasdik makamında haşirin arz olunan minval üzere vaki olacağını ve aklî imkan dairesinde ve ilahi kudret tasarrufunda dahil olup aklî muhallerden bir şeyi müstelzim olmadığını kati surette itikat etmek kifayet eder. Haşir ve ihyanın tafsilini bilmek ve aklen mümkün olan keyfiyetin beyanına muktedir olmak herkesin hakkında lazım gelecek bir şey değildir. Çünkü İslam Şeriatının bu yolda mükellef kılması vuku bulmamıştır.

Ancak ölüm sonrası ihyayı inkar eden hasımlar tarafından cismani haşir hakkında aklî muhallere sebebiyet veren birtakım müşküller zikredildiği için, bu bapta hasımların akıllarını ikna edecek ve itikadı zayıf olanların fikirlerindeki tereddütleri def edecek surette hakikati beyan ve keyfiyeti tafsil hususuna itina etmek din uleması üzerine büyük bir vazife olduğundan o vecihle hareket ettiler.

Haşir ve İhya Aleyhindeki Şüphelerin En Meşhuru

İslam dininin hasımları tarafından haşir ve ihya aleyhinde zikredilen müşküllerin en meşhuru şöyle takrir olunur:

İnsan maddesiyle insan olmayıp hususi suretiyle insandır. Yani insaniyet levazımının insanda sabit olması ve ona mahsus olan birtakım eserlerin ve fiillerin kendisinden sadır olması sırf o suret sayesindedir. İnsanın madde-

sinden terkibî sureti zail olup da; maddenin atomları, asılları bulunan malum anasıra rücu edince o insanın zatı yok olur. Mezkur maddeye yeniden bir insan sureti giydirilirse başka bir insan halk edilmiş olur; evvelki insan değil. Çünkü yeni insanda evvelki insanın yalnız maddesi bulunuyor demektir. Sureti -ki asıl insan olması onunla idi- zail oldu gitti. Bu yeni insan ise daha henüz vücut bulmasıyla ne övgüye ne yergiye ve binaenaleyh ne mükafata ne mücazata istihkakı haiz değildir. Zira insaniyetin medarı maddeden ibaret olmadığı ihtar edildi. İstihkak ise insanın vasfıdır.

Bu halde, şu yeniden vücut bulan insan, hasenat veya seyyiat kesbeden ve mükafat veya mücazat istihkak eden insan olmuyor. Bilakis yalnız maddesinde ona şerik oluyor.

Bir de, bir insan diğer bir insanı yemek suretiyle tagaddisine binaen ikisi tek bir şey olunca şu tek bir insana ihya anında iki ruhun taalluk etmesi nasıl olabilir?

Keza yerküre sathı üzerinde kadim ölü cüsselerinin eczasının galip olması hasebiyle, ekilmekte olan filizlerin ve ağaçların mahsulleriyle insanların tagaddi ettiği ve binaenaleyh ölü beden eczasının bu insanların bedenlerinde ete ve kana tahavvül eylediği inkar edilemez. Bu halde, tek bir maddenin ve tek bir aslın, pek çok insanların suretlerine hulul etmiş olması icap eder. Bu ise asla makul değildir.

İnsanın Yeniden İhyası Aslî Eczasıyladır

Şimdi şu müşküllere karşı bizim icmalen şöyle dememiz doğru olur:

Harika masnûâtı, garip eserleri ve bedii fiilleri ile müdellel bulunan Allah'ın vâsî ilmine ve azîm kudretine nispetle bu müşküllerin tevehhüm ettirdikleri aklî muhallerden bir şey lazım gelmeyerek, haşir ve ihyayı Cenab-ı Kâdir-i Hakîm'in icra buyurması imkansız değildir. Bunun vukuunu tasdik etmek ve muhali istilzam etmeyecek bir keyfiyet üzere olabileceğini kabul etmek bizler için kafidir. Yani imanımızın sıhhati, Allah Teâlâ'nın icra buyuracağı keyfiyeti beyana[270] bağlı değildir. Bu keyfiyetin ilim ve ihatasını Allâmü'l-guyûb Hazretlerine tefviz etmemiz mahzurdan daha salimdir. Lakin insanların akıllarını, tafsil ile ve açıktan ikna edip; zaaf içindeki müminleri fikir karışıklığından muhafaza ile akidelerini ıslah için ulemamız diyor ki:

"Her insan cisminin haşir gününde ihya edilecek kısmı aslî eczasından ibarettir. Yani bundan kasıt, evvel ömürden ahir ömre kadar baki olan ecza olup, fuzuli (zait) ecza değildir."

270 *Mütercim:* Ayrıca, cismani haşirin, bedenin müteferrik eczasını cem ile mi yoksa yeniden yoktan ihya yoluyla mı olacağını tayin etmeye ve kati nasslara karşı ihtira edilen vehimlerin def'ine de bağlı değildir.

İmam Şa'rânî (k.s.) Hazretleri, "Yevâkît ve Cevâhir"[271] kitabında, bir insanın diğer bir insanı yemesi meselesine dair olan şüpheyi def ve izale siyakında, insan bedeni eczası böyle aslî ve fuzuli kısımlarına tefrik edilerek verilen cevabı Cem'ü'l-cevâmi'[272] ile ona dair Kemal el-Makdisi'nin Haşiyesinden naklediyor. Fakat gelecek takrirlerimizden anlaşılacağı üzere bu cevap diğer şüphelere de kafi bir cevap olabilir.

Vâsî ilim ve azîm kudret sahibi olan Allah Teâlâ Hazretlerinin, insanın aslî eczasını, parçalanıp dağılmaktan, suretinin zevalinden ve başka bir canlının aslî eczasının terkibine duhulden hıfzetmesine; bedenlerin haşrini murad eylediğinde de, ruhların o baki eczaya taallukunu iade ile sair birtakım ecza daha ilave ederek insan bedenlerini vücuda getirmesine ne mani iddia olunabilir?

Şu ilave edilen sair ecza, ölümden önce mevcut olan eczanın aynı olmasa da beis yoktur. Çünkü lezzet ve elemi idrak ve ihsas eden şey, ancak aslî ecza ile beraber ruhtan ibaret olacaktır.

Şerh olunan keyfiyete "iade" denilmesi de doğrudur. Çünkü aslî eczadan ayrılmış olan ruh ve hayat tekrar onlara veriliyor. Haşir ve ihyanın sıhhati için aynen iade edilmelerine gerek olmayan fuzuli ecza da ilave ediliyor. Nihayetinde, insanın hakikatinden hariç bulunan bedenin bazı cihetleri maddeten veya sureten tebeddül etmiş oluyor.

Artık, nimet verilen veya azap edilen insanın, hayatında onlara istihkak kesbeden insanın gayri olması, yahut iki ruhun bir bedene taalluku veya tek bir maddenin pek çok insan suretlerine hulul etmiş bulunması gibi asılsız ve yersiz iddialara meydan kalır mı? İyice anlaşıldı ki: Ölüm öncesi kendine taalluk eden ruhla beraber aslî eczadan ibaret olan insan, yeniden ihya anında aynıyla o aslî eczaya yine o ruhun taallukuyla peyda olan insanın aynı oluyor, misli değil.

Allah'ın ilmi ile kudreti, asla bir muhali ihtiva etmeyen şu keyfiyeti, gerek şu alemde olduğu gibi ahirette de vaz edeceği kanunlar vasıtasıyla ve gerek kanun olmaksızın icra buyurmaya salahiyetlidir. Bizim mezkur kanunları tayin edememiz olmamalarını iktiza etmez. Mümkün değil midir ki bizler fuzuli eczanın parçalanıp dağılmasını müşahede edelim de rikkat ve letafetlerinden yahut başka bir cihetlerinden dolayı aslî eczayı müşahede edemeyelim?

---

271 *Mütercim:* Bu kitap arifler ile Kelam ulemasının itikatlara müteallik kavillerini cami olup iki cildi havidir ve Mısır matbuatı arasındadır. Şeyh-i Ekber (k.s.) Hazretlerinin ekser kelamı, halli ve izahıyla beraber o kitapta bulunur. Dinî ilimlerin esrarı ona müracaatla hallolunur. Fakat Arap lisanı üzere müdevvendir.

272 *Mütercim:* Şafii usulüne dair pek mükemmel bir kitap olup Kâdî ibn Sübkî'nin eseridir. Müteaddit şerhleri ve pek çok haşiyesi ile beraber Mısır'da mükerreren tabolunmuştur. Ahir tarafında Kelam ilmine müteallik meseleler de derç olunmuştur.

Duyularımızdan gizli ve hafi mekanlarda mevcut nice nice alemler ve nihayetsiz hakikatler bulunurken, insanın aslî eczasının da bu kabilden olması neden imkansız görülüyor?

Hasıl-ı kelam, Şeriatımızın nasslarının haşir ve ihyayı ifade etmesine binaen bizler bu hususa iman ediyoruz ve aklî muhali müstelzim olmayacak bir vecihle vuku bulacağını itikat ediyoruz.[273] Vuku bulacak keyfiyeti tafsilatıyla bilmekle mükellef değiliz. Fakat icabında, takrir eylediğimiz gibi öyle makul bir keyfiyet de bulup ortaya koyabiliriz ki izan erbabına aşikar olduğu üzere bunun akılları ikna ve müşkülleri def babında kafi olacağında şüpheye mahal yoktur.

Bu meseleyi bundan daha ziyade izah etmeye ve itikada medar olan şer'î nasslara asla muhalif düşmeyecek bedii bir tarz üzere tevcih etmeye de Allah'ın inayeti ve tevfikiyle girişebiliriz.

Arz edeceğimiz şu tevcihin akla ve fenlere mutabakatı pek vazıhtır. Fakat herkesin nezdinde kabule mazhar olabilmesi için, basireti ziyadeleştirmeye mucip olacak bazı ulema kelamlarını nakletmeye lüzum görüyoruz.

İslam Şeriatı ulemasından mühim bir zat (Fahreddin Râzî, Tefsir-i Kebir'inde) insanın yalnızca şu görülen bedenden ibaret olmadığına pek çok tevcihler ile istidlal eylemiştir:

(1) Bedihi ilim ile malumdur ki: Cüssemizin eczası ziyadeleşmek ve noksanlaşmak suretiyle tebeddül etmektedir. Semizleriz ve zayıflarız. Cüssemize gelen bu tagayyür ise hakikatimizde bir noksanlaşma veya ziyadeleşme hasıl olmasına sebep olamaz. İşte bundan katiyen malum olur ki insanın hakikati şu cüssenin mecmuundan ibaret değildir.

(2) İnsan bedeni ölümle vasıflandığı sırada, insan hayatla tavsif ediliyor. Bundan da anlaşılır ki insan bedenden farklıdır. Arz olunan kaziyenin sıhhatine delil ise "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rab'lerinin katında yaşarlar, rızıklanırlar. Allah'ın lütfundan ihsan ettiği nimetlere kavuşmaktan dolayı sevinç içindedirler." (Al-i İmran, 169-170) ayetidir. Çünkü bu ayet delalet ediyor ki Allah yolunda şehit olan zevat Allah indinde hayatta imişler. Halbuki bedenlerinin ölü olduğuna görme duyusu şahadet etmektedir.

"Onlar sabah akşam ateşin karşısına getirilirler. Kıyamet koptuğunda da: 'Haydi, Firavun hanedanını en şiddetli azaba sokun!' denilir." (Mümin, 46)[274] ve "Hasılı, birçok suçları sebebiyle suda boğuldular ve cehenneme tıkıldılar!"

273 *Mütercim:* Çünkü imkanı bedihi bulunan bir hakikate kati nasslar delalet edince şüpheye meydan kalmaz. Hem mademki nübüvvet ve risalet esasını biz aklî burhanlar ile ispat edebiliyoruz, sair hakikatleri de Nebi-yi Zişanımızdan öğrenilmiş olan şer'î nasslara istinaden tasdikimizde bir garabet görülemez.

274 *Mütercim:* Firavun kavmi hakkında olup kabir azabını ispat için Ehli Sünnetin zikrettiği naklî deliller cümlesindendir.

(Nuh, 25)[275] gibi Kur'an ayetleri delalet ediyor ki bazı insanlar ölümleri akabinde kabir azabına giriftar olurlar.[276]

Keza "Allah Teâlâ'nın nebi kulları ölmezler, bilakis bir diyardan diğer diyara naklolunurlar." (Beyhaki) hadisi şerifi ve "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir. Yahut cehennem çukurlarından bir çukurdur." (Tirmizi, Kıyame) ve "Her kim ölürse onun kıyameti kopmuş sayılır." (Keşfu'l-Hafâ) gibi daha pek çok hadisi şerifler insanın beden ölümünden sonra bekasını ifade ediyor. Bedahet-i akıl ve selim fıtrat ise bedenin ölmüş olduğunda şüphe bırakmazlar. Ruhun ayrıldığı bir bedenin hayat sahibi olmasını mümkün görecek olsak, cemâdâtın hepsinde bunun mislini mümkün görmemiz iktiza eder. Bu ise aynı safsatadır. İşte mademki bedenin ölümünde insan hayatta bulunuyormuş, insanın bedenden başka bir şey olduğu sabit olur.

(3) Kur'an nassları önceki ümmetlerden bazı kavimlerin suretlerinin hayvan suretine tahvil olunduğuna delalet ediyor. Şimdi, bu tahavvül esnasında insanın hakikati ya bakidir yahut baki değildir denecek!... Fakat ikinci ihtimalin batıl olduğu bedihidir. Çünkü bu takdirce hayvan suretine tahvil olunduğu haber verilen insan imha edilip de yeniden başka bir hayvan halk olunmuş demek olur. Buna insanın hayvan suretine tahvil edilmesi demek manasız olmaz mı? Bu tahavvülün husulü esnasında insan hâlâ hayatta olduğuna göre, o esnada hayvan suretine tahvil edilen insanın baki kalması iktiza eder. Halbuki insan suretinde olan beden baki değildir. İşte aslında insanın malum bedenden başka bir şey olduğu bundan da anlaşılır.

(4) İnsan nevinde ilim ve marifet bulunduğu malumdur. İlim ise beden ile kaim değildir. Demek ki insan kalbe müteallik bir hakikat olup bedenden ibaret olamaz.

Bundan sonra İmam Râzî, insanda az çok ilim bulunduğunu ve ilmin mahallinin de kalp olduğunu uzun uzadıya ispata girişiyor.

Mütercim: *İmam Fahreddin Râzî, insan hakikatinin duyular sahibi bedenden ibaret olmadığına delalet eden delilleri on yediye kadar iblağ etmiştir. Bu delilleri sayarken, "İnsanın cisim kabilinden bir şey olmadığını ispat için serdedeceğimiz burhanlar da şu duyular sahibi bedenin insanın hakikati addedilmesine müsait değildir" diyor ve sonra da insan ruhunun mücerret bir cevher olduğuna pek çok burhanlar gösteriyor.*

275 *Mütercim:* Tufan ile gark olmaları akabinde Nuh kavminin cehennem azabına duçar olmalarına dairdir.

276 *Mütercim:* Bu iki ayet Râzî'nin kelamı arasında mezkur iken sehven kitaba derç olunmamıştır. Biz ilave ettik.

Râzî'nin zikrettiği delillerin biri de Hazreti Fahri Risalet Efendimizin uzun bir hutbede ifade buyurduğu hadisi şeriftir. Bu hadiste, meyyit, insanların omuzlarına alınıp götürüleceği esnada ruhunun söylediği hasret ifadeleri beyan edilmiştir.

Ruh dermiş ki: "Ey evladım ve ihvanım, dünya bana oynadığı oyunu sakın size de oynamasın. Helal ve haram demeyip dünya mallarını cem ettim ki bunların vebali bana ve intikali başkalarına oluyor. Onlar sefasını sürecekler ve ben azabını çekeceğim. Benden ibret alın."

İstidlal veçhi zahirdir. Çünkü bedenin meyyit olup omuzlarda taşındığı sırada insanın hayat sahibi ve baki olup hasret ve nedametini ilan ediyor olmasını beyan sadedinde varit olan bu hadiste insanın başka ve bedenin başka olduğuna dair sarahat bulunuyor.

Mezkur delillerin biri de "Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!" (Fecr, 27-30) ayeti celilesidir. Çünkü burada insan ruhuna "dön" hitabı teveccüh ederek, Allah'a dönmekle emrolunduğu beyan buyuruluyor. Demek ki bedenin mevti zamanında insan baki kalarak rabbisine dönüyor ve ondan razı olarak, rızasına mazhar oluyor. İnsanın bedenden ibaret olmadığı, bu ifadeden de anlaşılmaz mı? Geri kalan delillerin bir miktarı da aklî kaziyelerden meydana geliyor. Fakat sözü uzatmak endişesiyle onların naklini münasip görmedik.

Şurası da malum ola ki: Kur'an nasslarında, misak alınmasının beyanına dair "Rabbinin Âdem evlatlarından, misak aldığını da düşünün: Rabbin onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onların kendileri hakkında şahitliklerini isteyerek 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurunca onlar da 'Elbette!' diye ikrar etmişlerdi. Kıyamet günü 'Bizim bundan haberimiz yoktu!' yahut: 'Ne yapalım, daha önce babalarımız Allah'a şirk koştular, biz de onlardan sonra gelen bir nesil idik, şimdi o bâtılı başlatanların yaptıkları sebebiyle bizi imha mı edeceksin?' gibi bahaneler ileri sürmeyesiniz diye Allah bu ikrarı aldı." (Araf, 172-173) ayeti varit olmuştur. Bu ayetin tefsirine müteallik Hazreti Muhammed Aleyhisselam Efendimizden Ömer bin Hattab (r.a.) ile İbn Abbas (r.a.) Hazretlerinin rivayet eylediği üzere sahih bir hadisi şerif sadır olmuş; Adem Aleyhisselamın sırtından bütün zürriyetinin zerreler şeklinde[277] ihraç buyurulduğu beyan ve tafsil edilmiştir. (Tirmizi, Ebu Davud, Muvatta)

277 *Mütercim:* "Zerre" fiili saçmak manasında olup sair manaları ondan kaynaklanmaktadır. Ufak karıncalara zerre denilmesi saçılmış danelere teşbihledir. Mezkur karıncaların yüz tanesi bir arpa vezninde olmakla "zerre" vezinler cümlesinden olmuştur.

Güneş şuası vasıtasıyla havada müselsel görünen toza da "zerre" tabiri şayidir. Nasıl ki ona "hebâen mensûr" (Furkan, 23) da denir.

Mütercim: *"Acaba bu ayet hakikatine mi hamledilmelidir, yoksa temsil yoluyla mı varit olmuştur?" diye tefsir uleması arasında ihtilaf cereyan etmiştir.*

Bir taife -Beyzâvî'nin de beyan ve tercih ettiği üzere- temsil kabilinden olduğunu kabul ediyorlar. Bu surette ayetin hulasası; Allah Teâlâ'nın, bütün insanları, enfüs ve âfâkta ikame edilip tevhide ve İslam'a irşat eyleyen deliller ile istidlale fıtratlarının mebdeinde tam istidat bulunarak halk etmiş olduğunu beyandan ibaret olur. Nasıl ki "Her doğan İslam fıtratı üzere doğar" (Buhari, Kader; Müslim, Kader) hadisi şerifi de bunu ifade eder. Yani deliller ikame edilip akıl ve basiret terkibi ile keyfiyet teshil edildikten sonra, onların marifetullah hususuna iktidar ve imkanları mükemmel surette hasıl olmakla güya ruhlar aleminde rubûbiyeti itirafa sevk edilmişler; onlar da asla tereddüt etmeksizin mezkur itirafa iştiyak göstermiş oluyorlar. Yoksa hakikaten misak almak ve şahit göstermek için sual ve cevap vuku bulmuş değildir.

Bu taife "Sonra iradesi bir gaz halinde olan göğe yöneldi. Ona ve yere şöyle buyurdu: 'İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!' onlar da: 'Gönüllü olarak geldik.' dediler." (Fussilet, 11) gibi ayetleri de hep bu yolda "temsilî istiare" kabilinden addediyorlar.

Mezkur hadisteki "fıtrat" ile "tevhid-i Bârî'ye kemal-i istidat" manası murad edilince, müşkül tevehhüm etmeye meydan kalmaz. Çünkü insanlar kendi hallerine, akıl ve basiretlerinin iktizasına bırakılmış olsalar, fıtratlarında yerleştirilmiş bulunan tevhid-i ilahi bilfiil husul bulur. Yani haricî telkinlerden masun olup, enfüs ve âfâkta ikame edilmiş olan ayetleri tefekkür ve teemmül eylemeleri şartıyla bu maksat derhal tecelli eder.

Ama ebeveyni tarafından başka bir itikada sevk olunan çocuk ve vahşet aleminde bulunarak fikir meziyetinden mahrum bulunan insan bu inayete mazhar olamıyorsa da mezkur istidattan hâlî olması lazım gelmez.

Hatta bu istidat sayesinde değil midir ki az düşünmekle cahil bir bedevi hakikati anlayıp da ilan eylemiş ve demiş ki: "Akan sular bir membaın vücuduna ve ayak izleri seyir ve hareket vukuuna delalet eder de; burçları ve mukadder menzilleri haiz olan nihayetsiz gök cisimleri, vâsî yolları ve sabit dağları havi olan yerler Hakîm-i Habîr ve Sâni'-i Kadîr'in mevcudiyetine şahadet etmez mi?" Yani elbette şahadet eder.

Sadreddin Şîrâzî Merhum diyor ki: Bu hadiste mezkur olan fıtrat, ruhun fıtratıdır. Zira ruh zatı itibariyle kuds ve taharet aleminden olup meyil ve teveccühü ancak ulvi şeyleredir. Ondan sadır olan küfür ve masiyetler, bedenin neşeti iktizası olarak ruhun tabiat aleminde vukuu vasıtasıyladır. Tabiat alemi ise his sahibi maddi cisimlerden ibaret olup mevcudatın en ednası ve lâhût alemine münasebet ve müşabehetçe en uzağıdır ki "Sonra ebeveyni onu Yahudi veya Hıristiyan yapar" (Buhari, Kader; Müslim, Kader) hadisi şerifinde insanın bu aleme taalluku hasebiyle dalalet pençesine giriftar olması ihtar edilmiştir.

Elhasıl, ruhun neşeti, nuranî ve kemalî; bedenin neşeti, zulmanî ve nakıstır. Bu cihetle yalnız bedenin gıdasını tedarikle ömür tüketmek reva değildir; bilakis ruhun gıdası olacak ilimler ve maarif daha iştiyakla istihzar ve ikmale gayret edilmelidir ki insanla beraber kalacak onlardır. Çürüyecek bedenle beraber mahvolacak acil hazlardan ne hasıl olabilir!

"Ruha yönel ve faziletlerini ikmal et; zira sen cisminle değil, ruhunla insansın!"

Diğer bir taife, mezkur ayeti hakikatine hamletmeye bir mani göremedikleri için o vecihle hareket ettiler. Gerçi temsile hamledilmesi lüzumunu iddia eden Mutezile, hakikate hamledilmesi için birçok mani olduğunu tevehhüm ettilerse de; muhterem müellifin takrir edeceği vecihle mezkur tevehhümlerin fesadı anlaşılacaktır.

Bazı İslam uleması, (Merhum Şeyh Cemel'in[278] Hâzin Tefsirinden naklettiği üzere) diyorlar ki:

Allah Teâlâ evvela Adem Aleyhisselamın sırtından zürriyetini zerrelerden ibaret olarak ihraç eyleyip, sonra, o zerrelerin hasıl olacak zürriyetlerini de yine zerreler olarak onlardan ve üçüncü mertebede bulunan zerrelerin zürriyetlerini dahi kendilerinden ve bu tertip üzere insan nevinin nihayetine kadar zuhur edecek insanları müselsel olarak yekdiğerinden ihraç buyurdu. Ve bu zerrelerin hepsinde akıl, dirayet, nutuk ve hareket halk etti. Sonra bunlara "elestü birabbiküm" yani "ben sizin rabbiniz değil miyim" diye hitap eylediğinde, cümlesi "belâ" yani "evet, rabbimizsin" dediler. Bu sual ve cevap hitamında onları yine ihraç edildikleri tertiple yekdiğerine derç edip, ondan sonra cümlesini Adem Aleyhisselamın sırtına irca eyledi.

Bu zerrelerin sonradan Adem Aleyhisselamın sulbünde meniye tahavvül etmesi mümkün ise de; her insanın zerresinin hilkat maddesi olan menide gizli olarak kalması da muhtemeldir. Hakikat-i hali Mevla bilir.

İmam Şa'rânî'den Şeyh Cemel Haşiyesinde naklolunduğu üzere, en münasip vecih; bu zerreleri Vâcibü'l-vücud Teâlâ Hazretlerinin, Adem Aleyhisselamın sırtındaki mesamelerden ihraç buyurması ve onların akıl ve hayatı haiz

278 *Mütercim:* Şeyh Süleyman Cemel (rahimehullah) Şihâb-i Remlî Hazretlerinin talebelerinden olup Celaleyn Tefsiri üzerine dört büyük cilt gayet mükemmel bir haşiye yazmıştır. Bu haşiye, tefsir ilmine müteallik olan mütedavil kitapların hulasası addedilmeye şayandır.

Celaleyn, muhtasar ve gayet muteber bir tefsirdir ki ilk cildi Celal Suyuti ve ikinci cildi Celal Mahallî tarafından kaleme alınmıştır.

Hâzin, Alaaddin Bağdâdî Sûfî (rahimehullah) Hazretlerinin mahlasıdır. O, Lübabü't-tevil fi maânî't-tenzil isimli meşhur tefsirin müellifidir.

Bu tefsirlerin her biri defalarca Mısır'da tabedilerek bütün İslam alemine neşrolunmuştur.

olarak nutuk ile cevap vermiş olmasıdır. Çünkü şu zerreler ne kadar küçük farz olunursa olunsun, yine idrak ve hayat sahibi addolunmaları aklen muhal değildir.

(Ben derim ki: Mikroskobik maddeleri ve onların tagaddiye, türemeye, eza veren şeylerden içtinaba ve sadmelerden sakınmalarına medar olan idraklerini her kim bilir ve mülahaza ederse, arz olunan sahih ihtimali imkansız görmez. Zaten Allah'ın ilim ve kudretine nispetle imkansız görülecek ne vardır ki!

Hatta şu zerrelerin insan suretinde ihraç edilmiş olmaları da mümkündür. Kur'an nassında zürriyetler denilmesi bunu teyit eder. Çünkü zürriyet lafzı aslında insan suretine malik olanlar için doğru olur.)

İmam Şa'rânî (k.s.) bundan sonra diyor ki: Tercih olunan vecih; Allah Teâlâ Hazretlerinin, Beniadem zerrelerini Adem'in sulbünden hayat sahibi olarak ihraç buyurmasıdır. Zira onlara zerreler demiyor; zürriyetler tabir ediyor. Zürriyet tabiri ise hayat sahipleri için kullanılmaya şayandır. Mümkündür ki onlar pederlerinin sırtındaki karanlıklar içinde oldukları esnada kendilerine ruhlar taalluk eylesin. Nasıl ki bir defa da annelerinin batınlarındaki karanlıklar içinde bulundukları sırada mezkur taalluk tekrar edilmekte ve üçüncü defa olarak yerkürenin batınındaki karanlıklar içinde iken taalluk eyleyeceği de vaat buyurulmaktadır.

Sünnetullah böyle cereyan ediyor. "O sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde, peş peşe yaratır." (Zümer, 6)

Beniademi yer altına iade edeceği zaman onların ruhlarını kabzetmesine kıyasen besbelli ki Allah Teâlâ Adem sulbünden ihraç eylediği zerreleri de oraya naklettiği esnada ruhlarını kabzetmiştir.

Şa'rânî (k.s.) Hazretlerinin kelamı burada nihayet buldu.

Mütercim: *Hazreti İmam Şa'rânî, İmam Gazali ayarında harikulade bir zat olup zâhir ve bâtınca emsali ender görülür. İsmi Abdulvehhab ve meskeni Mısır diyarıdır. Emsalsiz telif eserlerinin birçoğu Mısır'da tab ve neşrolunmuştur. Her biri ulemanın beğenisine mazhar ise de bilhassa "Mîzân-ı Kübrâ", "Letâifü'l-Minen" ve zikri geçen "Yevâkît ve Cevâhir" isimli eserleri ile "Tabakât-ı Sûfiyye"si hırz-ı can edilecek nefis ve âlî eserlerdendir.*

Misak alınmasına dair naklolunan bahisler "el-kavâidü'l-keşfiyye" isimli risalesinden alınmıştır. Mezkur risalede buna müteallik on iki kadar sual ve cevap zikrediyor. Şeyh Cemel Merhum onları kamilen nakletmiş ve muhterem müellif yalnız sadede müteallik olanları almıştır.

Ezcümle, "Böyle acayip bir vakıa vuku bulmuş olsaydı hatırlamamız lazım gelmez miydi" sualine cevaben diyor ki: Bu vakıayı garabetine binaen hatır-

lamak lazım gelirse de az bir zaman içinde olup bitmiş bir keyfiyet ve hem de unutulması hikmet muktezası olmasına binaen bizler hatırlayamıyoruz. Fakat ümmet ekabirinden bazı zevat tezekkür eylediklerini ilan buyurmuşlardır. İmam Ali (kerremallahu vechehu) Efendimiz Hazretleri buyurmuş ki: "Rabbimin ruhlar aleminde benden almış olduğu ahdi tamamen hatırlıyorum."

Sehl bin Abdullah Tüsterî Hazretlerinden de bu siyakta bazı mühim kelamlar sadır olmuştur. Ama umum halkın imtihan maksadıyla tezekkür edememeleriyle beraber, onların bir kısmının kıyamet gününde ahdi nakzetmekle muaheze olunması, dünyada enbiya-i izam vasıtasıyla ihtar edilmiş bulunmalarına binaen mümkün ve makuldür.

Mühim İslam ulemasından bir zat (Şa'rânî'nin Yevâkît'inde naklolunduğu üzere, Sirâcü'l-ukûl kitabında İmam Ebû Tâhir Kazvînî Hazretleri) cismani haşire dair zikredilen şüpheleri def makamında demiştir ki:

İnsanın arz eczasından kabzedilen ilk cüzü -ki zerre tabir olunur- daima baki olup tebeddül ve tagayyür etmez. İnsanın aslî cüzü budur. Misak alınması da bunun üzerine vaki olmuştur. (Nasıl ki elest hitabı hakkındaki mezkur ayet de bunu iktiza ediyor.) Kabirde Münker ve Nekir[279] isimli meleklerin suali bu aslî cüze teveccüh edeceği gibi, ruhun bir nevi taalluku hasebiyle cevap verecek olan da budur. İsrafil Aleyhisselamın sûr'u üflendiğinde ruh

279 *Mütercim:* Münker ve Nekir lafızlarının ikisinin de manası, "maruf olmayan bir şey" demektir. Sual meleklerinin bir kısmına "münker" ve diğer kısmına "nekir" denilir. Bunlardan iki melek içtima ederek her meyyite sual etmek için yanına giderler. Celal Suyûtî'nin beyanı üzere, Hafaza melekleri gibi bunlar da müteaddittir. Herkese kendi lisanıyla sorarlar. Ve cevaba muvaffak olan kimseye rıfk ile muamele ederler. Bu isimle tesmiye edilmeleri, hilkatlerinin garabetine binaendir. Çünkü bunların hilkati ne sair melaikenin ve ne başka mahlukatın hilkatine benzemez. Nazar edenler için ünsiyete vesile olmayacak garip bir surette yaratılmışlardır. Reislerine "nâkûr" denilmesi ise onun hilkatçe daha garip olmasından nâşîdir. Nekîr'in de Münker'den daha dehşetli ve heybetli olduğu, isminin delaletinden anlaşılır. Fakat bir hikmete binaen onların bu surette yaratılmaları şanlarına nakise değildir. Binaenaleyh abus çehreli bir adama "Aman, ne münker suratlı herif!" demek hatadır.

Sual meleklerinin umumiyetle siyah ve gözleri gök olduğu, nazarları berrak ve sedaları gök gürültüsü gibi olup tekellüm esnasında ağızlarından ateş zuhur eylediği ve ellerinde gayet korkunç birer demir topuz bulunduğu sahih hadislerde beyan edilmiştir.

Bir rivayete göre, yalnız müminler ile İslam dinine zahiri intisabı bulunmasına binaen münafıklar sual edilirler. Diğer bir rivayete göre, bunlar berzah aleminin kapıcıları menzilesinde olup insanların hepsi onlara mülaki olurlar. Her insanın hatimesi neden ibaret oldu ise ona göre cevap verir. Binaenaleyh münafık olan kimse peygamberinden sual edilince, "Bilmem, dünyada iken ben de sairleri gibi söylüyordum" der.

Müminlere sual etmekte olan meleklerin ismine "beşîr" ve "mübeşşir" tesmiye edilmesine dair de rivayet vardır. Binaenaleyh bazı ulema münker lafzını "mübeşşir" gibi ism-i fail addediyorlar da "Münkir ve Nekir'in manaları, cevapta tereddüt edenleri tekdir ve inkar edici demektir" diyorlar.

da bu cüze taalluk edip, sonra sair ecza her nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah'ın kudretiyle cem edilerek şu aslî cüze inzimam edecekler de her insan dünyada olduğu gibi şahsiyetiyle kaim olacaktır.

Hakikat-i halin bu minval üzere cereyanına ne akıl münafidir, ne de şeriat.

Mütercim: *İmam Ebû Tâhir şu kaziyeyi tahrir ile birkaç mertebe tafsil eyledikten sonra, yukarıda takrir olunan birinci şüpheyi muhterem müellifin ifade buyurduğu vecihle def ve izale ediyor. Sonra "Bir insanın diğer bir insanı yiyip beslenmesi suretiyle ikisi tek bir şahıs olduğunda, yeniden ihya esnasında o şahsa iki ruhun taalluk etmesi nasıl olabilir?" diye varit olan ikinci şüpheye de cevap veriyor. Şöyle ki: Mezkur surette yiyen ile yenilenin zerrelerine tebeddül arız olmadığından dolayı her birinin ruhu kendi zerresine taalluk eder ve sonradan haricî ecza inzimam ederek başka başka iki şahıs peyda olur.*

Sair eczanın ayrılıp dağıldığı göz ile görülüyorsa da onların hepsi Allah'ın ilminde mevcut ve hazırdır. Gerek hava ile imtizaç etsinler ve gerek toprak veya su ile!... "Biz toprağın, onların bedenlerini hücre hücre nasıl çürüttüğünü tafsilatıyla biliriz. Zaten yanımızda her şeyin kayıtlı olduğu şaşmaz bir sicil vardır." (Kaf, 4) ayeti celilesi bu şüpheyi def ediyor. Çözülüp dağılan miktarı aslına ve aslî şekline irca etmek ise Allah'ın kahir ve samedânî kudretine nispetle kolaydır.

Keza, "Çürümüş bedenler toprak olarak ziraat vasıtasıyla gıda mahsulatına tahavvül eyledikten sonra onlarla insanların tagaddi etmeleri bedenlerin ihtilatını icap eder" diye ifade edilen üçüncü şüpheye de evvela "Bunu teslim edemeyiz" diye mukabele ediyor. Ondan sonra diyor ki: Bedenin ittihadına medar olan "zerre"ye tagayyür gelmeyeceğinden, mezkur husus teslim edilse de bir mahzur terettüp etmeyeceği aşikardır.

Çünkü sair ecza "zerre"ye tâbi olduğundan, nasıl olsa ve nerede bulunsalar ona iltihak ederler. Hem de Allah'ın ilminde içtima halinde olmalarına binaen, duyular aleminde dağılıp tahavvül etmelerinde bir beis yoktur. Ayrıca, her insanın dünyadaki beden eczasının aynıyla cem olunacağına "Gün gelecek, dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları bütün kötülükleri tek tek bildirerek aleyhlerinde şahitlik edecektir." (Nur, 24) ayeti celilesi delalet ediyor. Çünkü böyle olmamış olsa, bu şahadet yalan şahadet kabilinden olur. Fakat hariçten bir miktar daha başka eczanın mezkur eczaya inzimam edilmesi ayniyeti ihlal etmez. Evet! Cennet ehlinin boyları uzun ve suretleri gayet güzel olacak. Cehennem ehlinin de cezalarını sertleştirip azaplarını şiddetlendirmek için cisimleri büyütülerek dişleri dağ kadar yapılacaktır.

Şimdi, mezkur ulema tarafından insanın aslında şu görülen bünye ve bedenden ibaret olmadığına dair ikame olunan deliller, Adem Aleyhisselamın

zürriyetinden misak alınmasının vukuuna delalet eyleyen ayetlerin tefsirine müteallik tafsilat ve cismani haşri inkar edenlerin şüphelerini iptal hakkında serdedilen burhanlar iyice ve dikkatlice teemmül olunarak bunlardan bir hulasa çıkarmak istendiğinde, şöyle müfit ve mukni bir makale okurların nazarlarına arz edilebilir:

İslam dinine müntesip olan temyiz ve irfan erbabı, tagayyür etmez olduğunu iddia eyledikleri aslî eczayı, Adem Aleyhisselamın sırtından ihraç edilerek, şerh olunan vecih üzere, kendilerinden ahit alınan zerreler ile tefsir edip de diyebilirler ki: Her insanın hakikati mezkur zerrelerden ibarettir. İnsan bedeninde görmekte bulunduğumuz sair eczanın hepsi fuzuli ecza olup, onlar tagayyür ve tebeddül etmektedir. Şu halde, ilahi hitap ile muhatap ve mükellef olan ve ahiret diyarında haşredilerek mükafat ve mücazat görecek olan hakiki insanın, şu zerreler ile onlara müteallik olan ruhlardan ibaret olması lazım gelir. Müşahede edilen şu insan bedeni ise fuzuli eczadan ibaret ve insanın hakikatinden hariç olup, yeniden yaratılmanın tahakkuku esnasında onlara itibar yoktur; yani onların aynıyla yaratılmayıp da misliyle yaratılmaları mümkündür.

Yeniden yaratılan insanın ayniyet ve ittihadında itibar, insanın aslî zerresinedir. Bu ise kendisinden ruhun ayrılması ve fuzuli eczanın sıyrılması hususundan başka bir cihetle tagayyür ve tahavvül etmemiş oluyor. Binaenaleyh muayyen vakit hulul ederek, mücerret ruhun taalluku iade edilip, sair eczadan da bir beden inşa buyurulup aslî zerreye inzimam tahakkuk ediverince ihya ve haşir tamam olur.

Mühim İslam ulemasından bazı zevat ise insan ruhunu, yeşil ağaç ile suyun imtizacı gibi kesif cisimle imtizaç eylemiş latif bir cisimden ibaret addediyorlardı. İşte biz şu makamda bu kavli ihtiyar ederek ve geçen maruzatı esas tutarak, yeniden ihya, kabir suali ve bunların emsali hakkında varit olan şüpheleri kamilen def ederek, itikadı zayıf kimselerin fikirlerini tereddüt ve dağdağadan vikayeye sebep olacak surette meramı izaha girişerek deriz ki:

Allah Teâlâ Hazretleri, ruhları esir gibi latif bir maddenin atomlarından öyle bir tertip ve keyfiyet üzere halk etmiş olabilir ki ruhlar bu sayede Şeriat nasslarından anlaşılan hassaları kamilen ihraz ederler.

Mesela, ruhlar bizzat hayat sahibidirler. Binaenaleyh bedene inzimamdan evvel ve bedenden ayrıldıktan sonra da ruhlarda hayat bulunur. Keza, ruhlar idrak sahibidirler.[280] Ayrıca ruhlar hulul ettikleri cisimlere de hayat ve idrak (ihsas) bahşederler. Hayata dair sair sıfatları da kazandırırlar. (Mıknatıs da böyle değil midir? Çeliğe temas ettirilince, demiri celp hassasını ona da kazandırır.) Bununla beraber ruhlar gayet latiftirler ve ihsas edilemezler.

280 *Mütercim:* Gerçi hisleri zail olan ruh cüzi şeyleri idrakten geri kalır ama külli şeyleri idrake halel gelmez.

Bârî Teâlâ Hazretleri, atomlardan gayet küçük birtakım zerreler de halk eyledi ki ruhun taalluku sebebiyle hayat ve hayat hassaları iktisabına onlarda tam istidat bulunur. Ayrıca, mikroskobik maddelerin azaları gibi onlarda insan azaları tertip eyledi. İşte zikri geçen aslî insan eczası bunlardan ibarettir. Sonra Ademin bedenini tekvin ederek Ademin zerresini fuzuli ecza olan şu bedenin hususi bir mahalline yerleştirdi ki şu mahallin kalpten ibaret olması en büyük ihtimaldir. (Fizyoloji ulemasının hayat merkezinin kalp olmasını iktiza eden bir ibareleri ileride nakledilecektir.) Müteakiben, Ademin bütün zürriyetlerini, zerrelerden ibaret oldukları halde Ademin bedeninin sırtına derç eyledi. Bunu imkansız görmeye hakkınız yoktur. Milyonlarca zerreleri, mezkur bedenin ihtiva etmesine imkan müsaittir.

Mademki bir katre su yeryüzünde mevcut olan insanlar miktarınca mikroskobik maddeleri muhtevi oluyor; Hazreti Ademin sırtının bütün zerreleri havi olmasına ne mani gösterilebilir?

Sonra Hazreti Ademin bedeninin dahilinde bulunan mübarek zerresine mukaddes ruhunu hulul ettirdi ki Kur'an-ı Kerim'de "içine ruhumdan üfledim" (Hicr, 29; Sad, 72) ayeti celilesiyle bu hususa işaret buyurulmuştur. Ademin ruhunun Cenabı Hakka izafe edilmesi, teşrif ve tekrim kabilinden olduğu gibi; onun ibdaının ve hakikatinin künhünün bilinmesinin Hallâk-ı Zîşan'a mahsus olduğunu da işardan hâlî değildir.

Ruh, mezkur zerreye hulul edince zerrenin iktisap ettiği hayat, bedenin bütün eczasına sirayet eyledi; çünkü beden bu istidadı tamamen haizdi. Bir müddet sonra da bütün beniâdemin zerrelerini pederlerinin sırtından ihraç edip ruhlarını taalluk ettirdi ve onlar hayat ve idrak kesbettiler. Binaenaleyh hitap ve misak alma kaziyesi icra buyuruldu. Bu tamamlanınca mezkur taalluk kesilerek, onlar huruç eyledikleri mesameler vasıtasıyla yine Ademin sırtına iade edildiler.

Zerrelerin bu minval ile mesamelerden duhul ve hurucu da imkansız değildir. Çünkü marazi hayvanlar olan mikroplar daima bedenlere takriben bu suretle girip çıkıyorlar.

Daha sonra bu zerreler, Havva'nın rahmine vasıl olan Adem'in menisi vasıtasıyla oraya intikal etmeye başlar. Zevcenin yumurtalığından ayrılan tohumlara hulul vaki oldukça, mezkur tohumlar ile meni sıvısından bedenler peyda olur. Malum olan ahvali geçirerek o bedenler insan bedeni suretini bürünür. Her beden muayyen hadde erince Cenabı Hakkın irsal eylediği ruh, zerresine hulul edip gerek zerreye gerek bedene hayat ve hareket bahşolunur.

En evvel intikal eden zerre ile beraber onun evladı olacak insanların zerreleri de ana rahmine intikal etmiş ve tevellüt sonrası mezkur zerreler onun tenasül maddelerinde derç olmuştur.

Daima böyle evlattan evlada intikaller vuku buluyor ki Hazreti Peygamber Efendimiz hakkında varit olan "Secde edenler arasında dolaşmalarını da

görüyor." (Şuara, 219) ayeti celilesi bu hakikate işareti havidir. Çünkü manası "Ey habibim, rabbin seni hilkatinin iptidasından beri temiz sulplerden temiz rahimlere intikallerin esnasında dahi görmekte idi" demektir.

Her insanın mahiyeti ve hüviyeti, işte şu zerre ile ruhunun mecmuundan ibarettir. Şu zerre Müslümanların ifade ettikleri aslî eczadan ibaret olup insanın ömrü müddetinde baki olduğu gibi, mevtin hululüyle kendisinden ayrılan ruhun avdetiyle kıyamet gününde hayatı iade edilecek olan da budur. İnsan bedeni; gidip gelen, artan ve eksilen zait eczadan ibarettir.

Allah Teâlâ bir insanın mevtini murad eylediğinde, aslî eczadan ibaret olan zerresinden ruhunu ayırmak suretiyle gerek ondan ve gerek zait eczası olan bedenden hayatı alır da ikisine birden mevt hulul eder.

Beden inhilale başlayarak dağılır ve başka terkiplere karışırsa da zerreye asla halel gelmeyerek mahfuz kalır. Nasıl ki altının eczası toprak içinde inhilalden ve çürümekten hıfzediliyor. Başka bir canlının terkiplerine dahil olsa da ancak fuzuli eczası olan bedeninin terkibine dahil olabilecektir. Canlının aslî erkanından olan başka bir zerreye duhul etmez. Bedene dahil olunca da bir müddet orada inhilalden mahfuz olarak bulunup, sonra mevtin hululüyle o beden dağılınca onda dahil bulunan mezkur zerre yine toprak içinde mahfuz olabilir.

Elhasıl, mevtin hululüyle zerreye arız olan şey, ruhun ayrılması ile bedenin inhilalinden ibaret kalır. Zerrenin zatına hiçbir şey olmaz. Şu halde, Allah Teâlâ onun hayatını murad ederek ruhunu iade buyurunca, hayat keyfiyeti bütün hassaları ile beraber avdet edecektir. Bedenin inhilali buna mani değildir.[281]

Yeniden ihya öncesi vuku bulacaklarını Şeriat nasslarının haber verdiği berzah ahvali, mesela kabirde sual, nimet veya azap verilmesi gibi şeyler hakkında tevehhüm edilen şüpheler de bu tahkikatımızla kamilen def edilmiş olur. Bir mertebe daha izah edelim:

Fâtır-ı Hakîm ve Mübdi'-i Alîm Hazretleri, mahlukatı ahiret diyarına nakledip, niyet ve amellerine göre onlara mücazat veya mükafat vermek murad buyurduğunda, hemen fuzuli ecza addolunan insan bedenlerini tekvin edip, mezkur zerreleri o bedenlere hulul ettirdikten sonra ruhları taalluk ettirmesiyle zerreler ve bedenler hayat iktisap eyler. Böylece dünya diyarında oldukları gibi beşer nevi uhrevi neşet ile kıyam ederler.

Ayniyet ve ittihat medarı, zerrelerin tebeddül etmemesinden ibaret olması hasebiyle; fuzuli ecza mevt öncesi mevcut olan eczanın gayri de olsalar bir mahzur terettüp etmez.

İnsan hakkında beyan eylediğimiz şu haşir keyfiyeti, diğer canlılar hakkında da icra buyurulabilir.

---

281 *Mütercim:* Hususi terkip hayat hakkında âdî bir şart olup hayatın ona bağlı olmadığı Kelam kitaplarımızda etraflıca ispat edilmiştir.

Bizler Rabbü'l-âlemîn ve Ahkemü'l-hâkimîn Tekaddes ve Teâlâ Hazretlerinin ilminin vüsati ve kudretinin azameti ile beraber, şu sıfatların kainatta müşahede edilen bedii eserlerini tasavvur eylediğimizde, mezkur bahislerin hiçbirinde imkansız addedilecek ve tereddüde sebep olacak bir şey göremeyiz.

Haşir keyfiyetini icra buyurmak için Allah Teâlâ dilerse eczanın birleşmelerinin, ayrılmalarının ve tekevvünlerinin husulüne medar olacak birtakım kanunlar vaz eyler. Dilerse de asla bir kanun tavassutu olmaksızın mezkur keyfiyeti husule getirir.

Ey maddeciler! Mikroskop vasıtasıyla keşfetmekte olduğunuz küçücük hayvanlara dair tahkikatınızı, onların bir katre suda fevkalade çok bulunmaları ile beraber hayat, hareket ve maişetleri hususundaki idrak ve kendilerine muzır olacak hallerden içtinap gibi garip sıfatları ihraz etmelerini nazar-ı itinaya alarak, hayat ile hayatın bütün hassalarının insan zerrelerine hulul etmesinin mümkün olduğunu ve ruhların da zikrolunan evsaf ve hassaları müştemil olabilmelerini mülahaza ediverseniz; değil imkansız, asla garip görecek bir cihet bile bulamayacağınıza tamamen eminiz.

Keza insan bedeninde mesamelerin gayet çokluğunu, hatta kendi kavlinize göre bir karış kare mesafesinde dört milyon kadar mesame bulunmakta olduğunu mülahaza edecek olsanız, insan zerrelerinin Ademin sırtından huruç edip de yine oraya iade edilebilmelerini inkara bir sebep bulamazsınız zannederiz.

Bu hususları zihinlerinize bir mertebe daha yaklaştıracak deliller ve sebepler lazım ise; marazi hayvanlar olan mikropların, mesela malaryanın bazı bedenlere duhul edip de oradan diğer bedenlere intikal ve sirayet ederek kan dolaşımında hareket etmelerini ve tıp ilimlerinizde bahsetmekte olduğunuz bu tür hakikatlerin emsalini mülahaza ediverin.

Mesela, erkeklerin tenasül maddelerinden ayrılarak dişilerin tohumlarını telkih eyleyen meni sıvılarında mikroskop ile müşahede olunan gayet küçük hayvanlar vardır. Bunlardan bir tanesinin boyu, bir kıratın beş yüz veya altı yüzde biri miktarında ve yalnız başının boyu, bir kıratın beş bin veya altı binde biri miktarında olabiliyor. Bununla beraber şu hayvanlar kuyruklarını hareket ettirme vasıtasıyla meni sıvısında hareket edip başları muhtelif cihetlere fırlıyor. Bu şekilde hareketleri müstakil olarak meni sıvısının tabii kesafeti tagayyür etmemek şartıyla devam etmekte ve harici keyfiyetlere taalluku olmadığı ispat edilmektedir.

Kadının bedeni dahilinde bu hareket yedi sekiz gün, haricinde yirmi dört saat kadar devam edebilir. On üç dakika zarfında bir kırat mesafe kat edebildiklerini bazı tetkik erbabı beyan etmiştir. Bunlar hemen bütün canlıların meni sıvılarında bulunur. Dişinin yumurtalarına, yani dişinin tohumuna

temas etmeleri telkih fiilinin zaruretlerindendir. Fizyoloji kitaplarında hep böylece yazılıdır.

Şu halde, Bârî Teâlâ Hazretleri, bu hayvanları, kendilerinden daha küçük bulunan beniâdem zerrelerini hamil kılar da, bu hayvanlar o zerreleri meni sıvısında naklederek annenin yumurtalığından ayrılan tohumlara bırakma hususuna hizmet edebilir.

Bu vecihle telkih vuku bulunca mezkur tohum gelişme iktisap ederek fuzuli eczadan ibaret olan insan bedeni tekevvüne başlar. Bu halde insan aslında kendisine ruhun hululü ve hayatın sirayeti ile inzimam edilen bedeni de hayat mahalli eyleyen şeyden, yani şu meni hayvanlarının hamil olarak dişi tohuma naklettikleri zerrelerden ibaret olur.

Bu zerre ile beraber ondan peyda olan insanın hasıl olacak zürriyeti adedince birtakım zerreler daha onun tohumuna dahil olup meydana gelen bedende karar kılarlar. Daha sonradan onun menisiyle füru bedeni teşkile sebep olacak tohumlara intikale başlarlar.

Füruun füruunda da hal bu minval üzere cereyan etmektedir.

İşte akıl ile Şeriatın müsait bulundukları şu üreme keyfiyeti nazar-ı itinaya alındığında, akıl sahibi pek çok kimsenin ve İslam Şeriatına tâbi olan ulemanın ittifakla kani oldukları üzere, insanın aslında pederinden ana rahmine intikal eylemekte olduğu anlaşılır. Halbuki sizler bu hakikatin hilafına kani olarak "İnsan, validesinin tohumundan hasıl olur. Babanın menisi sadece telkih için lazımdır" dersiniz. Çünkü siz yalnız insan bedenine bakıp da ondan başka bir şey anlayamadığınızdan bu iddiaya mecbur olursunuz. Bedenin mâverâsına vasıl olanlar ise "İnsan, pederinden ayrılır; validesinden yalnız beden hasıl olur" derler. Akıl sahiplerinin ekserisi bu hususu izan ettiği gibi, her pederin cibilliyetinde evladına muhabbet ve şefkat bulunması da bunu teyit etmektedir.

Mütercim: *"Öyleyse insan neden yaratıldığını bir düşünsün! O, bel ile göğüs nahiyesinden çıkan, atılan bir sudan yaratıldı." (Tarık, 5-7) ayetinde insanın rahimde imtizaçla tek bir şey hükmünü alan atılan bir sudan halk olunduğu beyan buyurulmuştur. İnsanın hilkat maddesinin yalnız ana rahmine intikal eden tohumdan ibaret olmadığı bundan da anlaşılır.*

Atılmak, aslında erkek menisinin vasfıdır. Kadının menisi asaleten atılmakla tavsif olunamaz. Fakat vaki olan imtizaca binaen, mecmuu bazı cüzlerin vasfıyla tavsif etmek caizdir.

İnsan bünyesinin teşkilinde erkek ile kadından her birinin eczasının dahil bulunması hususuna, ekser müfessirlerin bu ayetteki "sulb"ü erkeğe ve "terâib"i kadına tahsis etmeleri de delalet eder. Gerçi bu tahsis vacip bir şey değildir.

Vakıa "terâib" lafzını alelıtlak sadır kemikleri manasına hamletmeye lügat kitapları müsait olmasına binaen tahsise gidilmeyecek olsa, vehleten insanın yalnız peder menisinden hasıl olması tevehhüm olunur. Nasıl ki bazı ulema buna kani olmuşlardır. Fakat insan bedeninin terkibinde erkek menisinin kafi olmadığı ve sahih hadisler de kadın menisinin iştirakine delalet etmekte olduğu cihetle bu kanaat katiyen sahih değildir. Şu halde, mezkur tevehhüme de itibar yoktur.

Dördüncü hazım cihazının bakiyesinden tekevvün edip de bütün uzuvlardan ayrılan[282] meninin mahalli, malum sarmal damarlardan ibaret ise de; onu tevlide hizmet eden uzuvların reisi ve başlıcası dimağ olup[283] onun makamına kaim olan murdar iliğin bir ucu ise sulbe doğru uzuyor. Bedene dağılan filizleri de kaburga ve göğüs kemiklerine vasıl oluyor. Sulp ile göğüs kemiklerinin bilhassa zikredilmeleri ise meni damarlarına yakınlıklarından nâşî olmak gerektir. (Ayetteki "terâib" ibaresini kadına hasretmeyi mucip bir şey bulunmadığı yukarıda ifade edildi.)

Bu tahsisi beyan makamında daha zahir bir tevcih de vardır. Şöyle ki: Omurilik denilen ilik ile dimağ kuvveleri ve kalp; mezkur bakiyeyi, tevlide kabiliyetli olmak üzere meydana çıkarma hususunda teavün etmektedirler. Ayetteki "bel ile göğüs nahiyesinden" ifadesi ise şu uzuvlar ve kuvvelerin tesirini ifade babında muhtasarca latif bir ibaredir. Çünkü "terâib" kalbi müştemil ve "sulb" omuriliği müştemil ve onun tavassutuyla dimağı muhtevi olduğu aşikar bir şeydir.

Bazıları da "Bu ibare bütün bedenden kinayedir" demişler.

Her halükarda mülhitlerin Mefâtihü'l-gayb'da tasvir edilen işkilleri batıl ve zaildir.

Fizyoloji uleması arasında kalbin muntazaman hareket etmesinin sebebini tayin hususunda ihtilaf cereyan etmiştir. İleri sürülen birtakım manasız sebepleri evvelce kabul edenler bulunmuş ise de sonradan onların hepsi nakzedilerek, bu hareketin sebebinin yine kalbin kendisinde olan bir hakikatten ibaret olduğu anlaşılmıştır. Bunu tayin etmeyi isteyenler kalpteki asabi ukdeleri öyle bir sebebiyete pek muvafık gördükleri için, işbu nizami hareketin hakiki merkezlerinin mezkur asabi ukdelerden ibaret olması hususuna aralarında karar verilmiştir. Şu kadar var ki bunların tesirlerinin niçin intizam ve inkıta üzere olup da devamlı olmadığına dair şimdiye kadar bir sebep tayin edilememiştir. Keza pek çok tecrübelerle sabit olduğu üzere, kalp inkıbazla-

282 "Ceninin peder ve validesinde bulunan uzuvlardan her birinin benzerini haiz olması, meninin bütün uzuvlardan ayrıldığına delalet eder" diyorlar.

283 Buna binaen renk, rutubet ve sair evsafça meni dimağa benziyor ve ifrat derecesinde inzalinden en evvel hasıl olan mazarrat dimağa zaaf istilasından ibaret oluyor.

rından neşet eden itici kuvvetin yalnız başına kan dolaşımında kafi olduğu, fizyoloji uleması içinde tetkiklerle temeyyüz edenlerin malumudur.

İşte bu vecihle fennî tetkiklerin hulasası nazarlar önüne konulunca, az teemmül ile aklıselim sahiplerinin kabul edeceği bir şekilde aşikar olur ki: İnsan zerresinin merkezi, insan bedeni eczasından kalptir. Ruh oraya hulul edince zerreye hayat verir. Böylece kalbin muntazam hareketi peyda olarak kan dolaşımı neşet eder ve bunun akabinde bedenin sair eczasına da hayat sirayet eyler.

Zerrenin ve ruhun nihayet derecede küçüklüğü, bedenin hayatına, sinirlere ve kaslara mahsus amellere kafi olacak tesirlere menşe olabilmelerine mani değildir. Çünkü küçük bir çocuğun hareket ettirebileceği gayet küçük ve hafif birtakım aletler görüyoruz ki onları hareket ettirmekle büyük büyük aletler dönüyorlar ve bu sayede, azîm kuvvete muhtaç ve bağlı olan acayip fiiller ve eserler pek kolaylıkla husul buluyor.

İnsaf edilsin! Aciz bir insanın ihtira ettiği fabrikaların filanların edna bir kuvvetle peyda olan harikulade derecesine yakın eserleri müşahede edilmekte iken, bedii masnûâtını fikirlere hayret ve akıllara dehşet verecek acayip keyfiyetler üzere terkip ve tertip buyuran Sâni'-i Hakîm ve Fâtır-ı Kadîm Hazretlerinin ilahi ibdalarının tasavvurlar üstü olacağında tereddüt ve şüphe layık mıdır?

Hulasa-i kelam, insan aslında kalbe hulul eden bedii bir zerredir ki ruhun taallukuyla evvela kendisi hayat iktisap eder, sonra beden!...

Beden ise, insanın hakikatinden hariç olup; şu kainatta ameller ifa etmek ve kemal ihraz etmek için yaratılmış bir aletten ibarettir.

İnsan hakkında enbiya-i izam hazretlerinin tebliğ buyurdukları uhrevi muameleler ve dünyevi mükellefiyetler işte hep kendisine hulul eden ruhla beraber "zerre" tabir edilen şu tagayyür etmeyen sabit hakikate râcidir.

Şu vazıh takrirlerimiz ile idrak ve izan erbabına aşikar oluyor ki: İslam Şeriatında ilan buyurulduğu üzere beşer fertlerinin berzah aleminde hayat ve idrakleri baki kalarak sual ve cevap ve mükafat ve mücazat cereyan etmesi ve sonra da ihya ve haşir gibi hallerin vuku bulması, tabii fenlerin icaplarına asla muhalif değildir. Şüpheler ve vehimler ise teemmül sahasına yakın olanlar nazarında kamilen batıl ve zaildir.

Mütercim: *İnsan bedeninin eczasından "kuyruk sokumu" tabir edilen kemiğin çürümeyip baki kalacağına ve ahiret diyarında insan cesetlerinin inşası ondan iptida edeceğine delalet eden hadisi şerifler de beniâdemin asıl temayüzleri aslî ecza ile olduğuna şahadet eder.*

Mezkur hadislerin rivayetleri şöyledir:

Sahih-i Buhârî'de ve Müslim'de: "İnsanoğlunun cesedinin bütün eczası çürür. Yalnız kuyruk sokumundaki kemik kalır. İnsanın hilkati ondan olduğu gibi, ahirette terkip edilmesi de yine ondan olacaktır."

Sahih-i Müslim ile Sünen-i Ebî Dâvûd ve Nesâî'de: "Kuyruk sokumu kemiği hariç insanoğlunun bütün eczasını toprak yiyecektir. İnsan ondan halk olunur ve ondan terkip olunur."

Başka bir rivayette: "İnsanda öyle bir kemik vardır ki yer onu asla yiyemez. İnsan kıyamet günü ondan halk ve terkip olunacaktır."

Keza İmam Ahmed ile Şeyh İbn Hibbân rivayetlerinde: "Ya Resulallah, o kemiğin mahiyetini izah eder misin" diye sorulduğunda, "Hardal tanesi kadardır ve ondan inşa olunacaksınız" buyurdu.

Câmi'-i Sağîr Şerhinde Abdurraûf Münâvî diyor ki: Şu hadislerin umumi manasından enbiya ile bazı havas kullar müstesnadır. Çünkü onlar asla çürümezler.

Cismani Haşire Dair Nasslar Hakkındaki Şüpheler ve Cevapları

Eğer derseniz ki: Biz İslam Şeriatında insan bedeninin aslının ve hatta ihya edilmesi en ziyade imkansız görülen beden eczasının da ihya olunacağını ifade eden birtakım nasslar ve deliller buluyoruz. Mesela, "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek?" (Yasin, 78) sualine cevaben varit olan "De ki: Onları ilk defa yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüsünü bilir." (Yasin, 79) ayeti çürümüş insan kemiklerinin de tekrar ihya ve inşa buyurulacağını ifade ediyor.

Bu halde, sizin yeniden ihyaya dair zikrettiğiniz makul tevcih mezkur nasslara intibak edebilir mi?

Cevaben deriz ki: Evet! Tevcihimiz mezkur nasslara intibak etmektedir; aralarında asla muhalif bir cihet yoktur. Çünkü onun iktizasına göre, yeniden ihyanın insan zerrelerinden ibaret olan aslî eczaya, şerh olunan keyfiyet ile taalluku bulunduğu gibi, fuzuli eczadan ibaret olan insan bedenine de şümulü oluyor.

Ancak münkirler tarafından ortaya atılan şüpheler, sadece aslî eczanın fena bulmayacağını, onların hayatının ve sair teferruatının iade olunabileceğini izah ve tetkik ile def edilmiş oluyor. Binaenaleyh insanın aslî erkanından olmadıkları halde beden eczasının da aynen yahut emsaliyle ihya buyurulmaları mezkur şüphelerin def edilmesine medar kılınmıyor ise de, mezkur ihya da haşir hakikatinden hariç olmayıp cereyan sureti ve ahvalinin tafsilatında dahil olduğu ifade edilmiştir.

Mezkur nassların fuzuli ecza olan bedenin ihya buyurulacağına dair ifadeleri, cahiliye ehlinin efkarına arız olmakta bulunan sair müşkülleri def ve izale maksadıyla vuku buluyordu.

Zira haşire müteallik Kur'an ayetleri nazil oldukça onların efkarı ancak müşahede olunan şu bedenin ihya edilmesine münhasır kalır da derlerdi ki: "Çürümüş kemiklerin hayatı nasıl avdet edebilir? Toprağın derinliklerinde dağılan beden eczası nasıl içtima edebilir?"

Mezkur nasslar da, bu mevhum müşkülleri Hallâk-ı Bî-misal'in ilim ve kudretini ihtar ve ilam ile def ederek, acz ve noksandan münezzeh olan Hakîm-i Zülcelal'in, kemikleri yoktan var eylediği gibi bir daha ihya edeceğini, Allah'ın ezeli ilminin bütün eşyayı ihata eylediğini, kahir ve samedânî kudretinin bütün mümkünata şamil olduğunu ispat ederek, bu hususa da kafi olacağını tasrih siyakında serdedilmişlerdir.

Bu ise münkirlerin yukarıda sayılan şüphelerini def maksadıyla bizim aslî eczanın ihyasına ihtimam hasretmemize münafi olamaz. Teemmül edenlere hakikat-i hal aşikar olur.

Ancak şurası da hafi kalmamalıdır ki: Aslî eczayı zerreler ile ve fuzuli eczayı beden ile tefsir edip de bu esasa bina ettiğimiz makul tevcih, şerh edilen tafsilat üzere İslam Şeriatı ulemasının kelamlarında tasrih olunmuş değildir. Binaenaleyh cismani haşir keyfiyetini yalnız bu minval üzere itikat etmek bütün Müslümanlar hakkında vaciptir demek istemiyorum. Ben diyorum ki: Bahsin yukarısında ifade olunduğu üzere mühim ulemadan (İmam Fahreddin Râzî, Siracü'l-ukul sahibi Ebu Tahir Kazvini, Abdülvehhâb Şa'rânî, Hâzin Bağdâdî gibi) pek çok zevatın ifadelerinden istihraç edilebilir ki: İnsanın aslî eczası ile ulemamızın muradı, Hazreti Fahri Risalet Efendimizin Ademin zürriyetinden misak alınmasına dair olan ayetin tefsiri makamında ifade buyurduğu zerreler olup hakiki insan da mezkur zerreler ile onlara taalluk eyleyen ruhlardan ibarettir. Fuzuli ecza ile de muradları insan bedenleri olması gerektir.

Keza mezkur ulemanın kelamlarından anlaşılıyor ki: İnsan hakikatinin mahal ve merkezi, beden eczasından kalptir. Daima tagayyür ve tebeddül etmekte olan beden ise şu insan hakikatinin kainattaki amellerini icra etmesine, maarif iktisap etmesine ve vacip hukuku ifa etmesine alet kılınmıştır.

Arz olunan hakikatleri iltizam etmemize akıl veya Şeriat cihetinden bir mani olmadığı gibi, cismani haşirin sübutu aleyhinde tasvir edilen şüpheleri mezkur yol ile def etmek kolay olmaktadır; binaenaleyh aynı hakikat olduğu zannolunur.

Yoksa bu İslam akidesini tashih sadedinde şu kadarcık söz kifayet eder: Bizler -Allah'a hamdolsun- itikat etmekteyiz ki her insanın bir ruhu vardır ve onun hakikatini Allah bilir. Sair canlıların da kendilerine göre ruhları vardır.

Allah, insanları kıyamet gününde ihya edip huzuruna cem ederek hesaba çekecek ve onlara mükafat veya mücazat eyleyecektir. Bu hususlar aklî muhali müstelzim olmayacak bir tarz ile vaki olacaktır. Keyfiyetlerinin tafsilatını bilmek bize lazım değildir. Fakat katiyen biliriz ki bunlar hep aklî mümkünat kabilinden şeylerdir. Allah'ın yüce ilminin vüsatine ve samedânî kudretinin nüfuzuna nispeten adi şeylerden asla farkları yoktur.

Ey maddeciler! Şu bahisleri teemmül edin ve nazar-ı dikkat ile tetkikten ayrılmayın. Çünkü bu kadar tafsilat içinde tabii ilimlerinize aslında muhalif olacak bir cihet bulamazsınız.

Demek oluyor ki bahsin evvelinde imkansız ve garip bulduğunuzu ifade siyakında serdettiğiniz şer'î meseleleri de insaf edecek olsanız kabule mecbur olacaksınız. Lakin mukavelemizi tanımayarak inatta ısrar gösterirseniz, Levh-i Mahfuz'u açıp okuyacak olsam yine bir fayda vermeyeceğini pekala bilirim.

Eğer derseniz ki: Evet, mezkur takrirlerin akıl cihetinden imkanı teslim edilebilir. Fakat bunların husule geleceğini katiyen itikat etmeyi mucip olacak bir şey bulamayız. Acaba bu itikadı iltizam eden Müslümanların istinat eyledikleri deliller neden ibarettir?

Deriz ki: Pek çok benzerlerinde ifade olunduğu üzere, cismani haşir ve ona dair ahiret ahvali tamamen, sözünün doğruluğu apaçık mucizelerle sübut bulan Resul-i Ekrem (a.s.) Efendimiz Hazretlerinden öğrenilmiş olan kati Kur'an nassları ile sabit oluyor. Çünkü mezkur nasslar asla tevili kabil olmayacak kati ve vazıh bir surette bunların her birinin vaki olacağına delalet ediyor. Bunların hepsi akıl nazarında mümkündür ve aklî ahkama mutabıktır. Bu tür nassların zahiri medlullerinin itikat olunması şer'î kaide gereği olduğu için, Müslümanlarca bu dairenin haricine çıkmak ve tevil cihetine sapmak makul görülemez.

Hususen yeniden ihya keyfiyeti hakkında meşhur olduğu üzere, "Zatî imkanı aklî burhan ile ve bilfiil vukuu ancak şer'î delil ile sabittir" deniyorsa da; nazar-ı dikkat ile tetkik olunduğunda, yeniden ihyanın vukuu da aklî deliller ile sabittir. Gerçi mezkur deliller haddizatında kati burhanlar nevinden değil ise de; akılların izanını ve kalplerin itminanını icap ettikleri cihetle o kadar delaleti vazıh emareler (zannî ve iknaî deliller) kabilinden oluyorlar ki bunların mecmuu birden tefekkür edilince, yeniden ihyanın vukuu hususunu akıl kavi olarak teslim eder. Ve artık şüphe ve tereddüde meylettirmeye çalışanlara asla kulak asmaz olur.

İslam ulemasından İmam Râzî'nin bu hususa dair ifadelerini nakle başlayalım. Bu naklimizde izah maksadıyla bazı ilaveler ve münasip görülen bazı ihtisarlar olacaktır. Bu anlatılanları iyi dinleyin!

Malum ola ki: İlah-ı Alem Teâlâ Hazretlerinin mevcudiyetine, kemalî sıfatlarına, ulvi hikmetine ve mahlukatına dair adalet ve rahmetine kati bur-

hanlar ikame edildikten sonra, şu vacip olan itikadı haiz olanlar bedaheten teslim ve itiraf ederler ki:

Beşer nevini, iyi ve fenayı temyiz edecek akla ve hayır ve şer işlemeye kafi kudrete malik olarak halk eyleyen Hallâk-ı Hakîm'in adalet ve hikmetinin gereği; kendi zat-ı ulûhiyetini kötülükle yad etmekten, cehaletten, tezvirden ve sebepsizce insanları (hususen enbiyayı ve salihleri) tahkir türü kabahatleri itiyat etmekten onları men eylemektir ve maişetlerinin intizamına medar olacak faziletli ahlak ve hayırlı amellere teşvik buyurmaktır.

Bu men ve teşvik ise ancak hayırlı ameli mükafata ve şer ameli mücazata raptetmekle tamam olabilir. Halbuki mükafat ve mücazatın dünya diyarında ifa edilmediği görülüyor. Şu halde, onlara ifa mahalli olacak ahiret diyarının vukuu lazım geliyor.

Ama teşvik ve men hususunda mükafat ve mücazata lüzum görülmeyip de insanların akıllarına yerleştirilen hayırları güzel görme ve şerleri çirkin görme hususiyetiyle iktifa edilmesi maksadın husulüne kafi olamaz.

Çünkü nefs-i emmâre (insanın cibilliyetinde yerleştirilmiş olan şehvet ve gazap temayülleri) beşer efradının daima cismani şehvetler ve hayvani lezzetlerde inhimak etmesine sebep oluyor. İşte böyle kavi bir tearuz vuku bulunca daha kuvvetli bir tercih sebebine ve tam bir desteğe lüzum görülmesi tabii bir şey olduğundan; teşvik ve tehdit tavassutu ile fiile mükafat ve terke mücazat terettübünün ıslah levazımından olduğu anlaşılır.

Alelıtlak sarih akıl hükmediyor ki: Hakîmin hikmeti muktezası, iyi ile kötü arasını tefrik etmektir. Bu tefrik ise dünya diyarında vuku bulmuyor. Zira kötülük yapmayı âdet edinmiş bazı kimselerin rahat ve izzet içinde yaşadığı; iyilerin pek çoğunun ise envai çeşit mezellet ve mihnet içinde yaşadığı her zaman görülmektedir.

Bundan da malum olur ki bu alemden başka bir diyarda iyilerle kötülerin amelleri tefrik olacak ve "Siz ey insanlar, çalışmalarınızın ücretini ancak kıyamet günü tam bir şekilde alacaksınız!" (Al-i İmran, 185) sırrı orada zuhur edecektir.

Ahiret endişesi insanların kalplerinde yerleşerek onların şer işlemelerine mani olmasa, aralarında hercümerç çoğalır ve fitneler büyürdü. Maişet nizamı halel bulurdu ve hiçbir mükellef vazifeleri ifaya kadir olamazdı. Şu halde, alemin intizamı ve fesattan masuniyeti ancak mükafat ve mücazat diyarı teşkil ve ilan edilmesiyle olabilir.

"Alemin nizamının bekasına, meliklerin ve sultanların mehabet ve siyaseti kafidir. Keza ayak takımı bilirler ki hercümerci tasvip edecek olsalar fesat dolabı başlarına döner ve onları da katledip mallarını gasp eden bulunur. İşte bunun için fitneyi tercihten sakınırlar." diyemezsiniz.

Çünkü sadece meliklerin mehabetinin kafi gelip bütün şerleri def edemeyeceği aşikardır. Zira melik ve sultan, ya ihraz eylediği kudret ve saltanatla reayadan asla pervası olmayacak bir mertebeye vasıl olur; yahut böyle olmaz.

İlk şıkka göre, kalbinde ahiret endişesi de bulunmazsa zulüm ve ezaya kıyam eder; çünkü nefsani arzulara karşı dünya ve ukbaca bir mani bulunmamış olur.

İkinci ihtimale binaen, reayanın haşyetleri kemal derecesini bulmayacağı cihetle zulüm ve sair kabahatlerden imtina etmezler.

Bu halde, sabit oldu ki: Alemin nizamı, ahiretçe insanların haşyet ve rağbet sahibi olmalarına bağlıdır.

Keza hakîm bir sultan, adil ve rahim bir melik; ahalisindeki kuvvetliler ve zayıflar arasında ilim, hikmet, adalet ve merhamet ile hâkim olacağı cihetle zayıf bir mazlumun kavi bir zalimden hakkını alması, insaf ve hakkaniyeti esas kabul etmesi tabii bir şeydir.

Allah Teâlâ Hazretleri ise en adil ve en rahimdir; ilahi fiilleri de maslahatlara ve hikmetlere muvafıktır. Binaenaleyh mazlum kulların hukukunu zalimlerden alarak adaleti ifa buyurması hikmeti gereğidir. Bu ise dünya diyarında tamamen hasıl olmaz. Çünkü her asırda bazı mazlumların kahır ve zillet içinde mallarının gasp edildiği, kanlarının heder olduğu ve ırzlarının tecavüz edildiği halde çaresiz kaldıkları ve bazı zalimlerin de hayatlarının rahat ve izzet içinde geçtiği görülmektedir.

Bu surette, behemehal adaletin ve hakkaniyetin tamamen zahir olacağı bir başka alem daha olması iktiza eder.

Bir de insan nevi için ahiret olmasa ve cennet diyarında arzularına tamamen nail olmayacak olsalar, insan nevinin bütün hayvanlardan şeref ve ikbalce daha aşağı seviyede olması lazım gelir. Zira insan dünyada sair hayvanlara nispetle daha ziyade belalara müpteladır.

Hayvan fikir ve teemmül sahibi olmadığı cihetle elemlere ve hastalıklara giriftar olmazdan evvel tasasız ve rahat olarak hayat sürmektedir. Fakat insan malik olduğu akıl ve fikir kuvvesi sebebiyle daima mazi ve müstakbel ahvali düşündüğünden, geçmiş ahvalin çoğu hüzün ve esefini; müstakbel ahvali mülahazası da bin türlü korku ve endişesini mucip oluyor. Bu cihetle insan, aklı ve fikri nispetinde dünyada nihayetsiz mazarrat görmekte ve şiddetli nefsani elemlere giriftar olmaktadır.

Ama cismani lezzetler insanla sair hayvanlar arasında müşterek bir haldir.

İnsanın imtiyaz ve saadetinin bu yüzden olması asla tasavvur edilemez. Çünkü enfes tatlıların insanın zevkine çok hoş ve pek leziz geldiği kadar, fışkı içinde taayyüş eden kurtlara da fışkı safa verir.

Şu halde, insana mahsus ahiret diyarı olup da insanın saadeti, ruhani ve cismani lezzetlere nail olması orada husul bulmayacak olsa; mükemmel akıl ve fikir nimeti, sadece endişelerin, gamların, kederlerin, hüzünlerin ziyadeleşmesine medar kılınmış olur ve buna mukabil bir şey kazanılmaması icap eder. Bu ise hikmet ve maslahata muhaliftir.

Demek olur ki uhrevi saadet hasıl olmadığı takdirde, insanın, hayvanların en âdîsi olması; kurtlar ve böceklerden daha acınacak bir halde yaşaması lazım gelir. Mademki bu lazımın butlanı bedihidir; öyleyse ahiret diyarının sübutu kati bir şey olur ve insanın dünya için değil, ahiret için yaratıldığı anlaşılır. Burası sırf onları imtihan edip hayır erbabı ile şer ehlini temyiz maslahatına binaen meskenleri olmaktadır. Böylece mükafat ve mücazata istihkakları sübut bulur.

Şerir olanların meskenleri cehennem olacağından onların haz ve nasipleri şu hazır ve fani lezzetlerden nail olabildiklerinden ibaret kalır. Fakat bunun hakikatçe değerli bir şey olmadığı ifade edildiğinden, hayırlılardan ziyade şerlilere teveccüh etmesi garip görülmemelidir.

Ahiretin İnkarı Emsalsiz Bir Şerdir

Ey maddeciler! Cismani haşire dair tetkikatı bu merkeze vasıl eylediğimizi insaf nazarıyla görenlere aşikar oldu ki:

Şeriat erbabı tarafından ortaya konulduğu üzere, sizin mezhebiniz, bilhassa şu haşir meselesini inkarınız öyle bir şer ve fesattır ki buna mümasil başka bir şer ve fesat bulunamaz denilse sezadır. Çünkü bunun muktezası, asla dünyada helal ve haram olmayıp herkes nefsinin istediğini ve fırsat el verdiği şehvetlerini ve arzularını hemen icra etmesi olması hasebiyle intizam ve ümran bulunmamasını istilzam eder.

Bu mahzur karşısında siz, "Alemin intizamının husulü, maarifin tamimiyle, yani her ferdin kendi hukukunu ve zimmetine terettüp eden vaciplerin neden ibaret olduğunu bilmesiyle ikmal edilebilir." diyorsunuz.

Fakat şu mütehakkimâne iddianızdaki gaflet ve hatanız tamamen aşikar olmuştur. En evvel şurasını mülahaza etmiyorsunuz ki: İlimlerin ve maarifin ispat ve iktiza ettiği aklî kanunlar, nefsani hevaya ve şehevi lezzetler arzusuna bizzat mukavemet edecek kuvveti haiz olamaz. Binaenaleyh mahlukatın nefislerini zararlı şeylerden men edip hayır ve selamet yoluna ittibayı tercih ettirecek iman ve hiçbir amelin mücazat ve mükafatsız kalmamasını tazam-

mun eden ahiret gününü kati tasdikten başka alemin intizamının husulünü tekeffül eden sahih bir vasıta tasavvur edilemez.[284]

Akıllı olanlara az teemmül ile zahir olan şeylerdendir ki: İnsan kendisini yeryüzünde biten otlar gibi tabiatın tesiri ile vücut bulup bir müddetten sonra zail olan ve bir daha hayatının iadesi kabil olmayan bir maddeden ibaret kabul edince, şu varlığından hazzı ve istifadesi hayatı müddetinde nail olabileceği lezzetler ve menfaatlerden ibaret olacağını zihnine tamamıyla yerleştirmiş demek olur.

Şimdi böyle bir insan için, nazari kanunların ve ilmî kuralların, onun zatî hukukunu tahdit edip, hakkında riayet edilmesi lazım gelen medeniyetin makul şartlarını tayin etmek suretiyle hemen onu insaf ve istikamet dairesi içinde sabit kılıp, eline geçen fırsat ne kadar müsait olursa olsun inhiraf semtine iltifat etmeyecek mertebede takyit edebileceği iddia edilebilir mi?

Mesela, hiçbir ferdin asla muttali olmayacağını katiyen bilince, milyonlarca malını gaspla masum bir şahsı katletmesine veya şerefli bir ırza tecavüz etmesine veya nefsani arzusunu her ne cihetle kabil olursa icra etmesine ilmî kanunlar ve umumi maarif mani olabilir mi?

Bu sualimize ancak inat girdabına düşen zavallı "Evet!" diye cevap verebilir.

İnsan; kendini sevmek, menfaatlerini tercih ve hazlarını tatmin hususlarına meftundur.

Şu halde, insanı gereği gibi bilen, hiçbir şeyde ona emniyet etmez. Meğer kendisini tecrübe ile sahih itikat sahibi olduğunu ve ahiret gününü tasdik ettiğini anlamış ola.

Bazı kavimler biliriz ki ahiret itikadına sahip oldukları halde yine fesattan hâlî olamazlar. Bunlar acaba şu itikadı da haiz olmasalardı, halleri nice olurdu? Şüphesiz, dirhem kadar bulunan fesatları o takdirce kantarlar mertebesini de aşardı.

Bu zamanlarda efradı arasında maarifin kesretle intişarını bildiğimiz kavimleri de görüyoruz ki şerlere ve fesatlara inhimaktan kendilerini alamıyorlar. Hatta terakkileri nispetinde bunların şer ve fesatları artmaktadır.

Ezcümle, neseplerin ihtilat edip zayi olmasını ve yardımlaşma bağının çözülmesini icap eden zina; bir canı katletmenin en şiddetlisi ve en şenaatlisi olan intihar; müskiratı istimal ile aklı izale ve bedeni imha; ilimler, sanatlar ve sanayi vasıtasıyla mal celp etmek için hile; cemiyet nizamının ihlalini mu-

284 *Mütercim:* Fakat bununla beraber şer'î ahkam ve hadleri bizzat veya niyabeten infaz edecek bir de kahir kuvvete hacet vardır. Bu da istisnasız bütün mükelleflerin itaat ve inkıyadı lazım gelen, zulüm ve sapıklık yoluna girenleri inkıyat dairesine almak vazifeleri cümlesinden olan mukaddes hilafet makamıdır. "Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'i hareket üssü ittihaz eden sultanla def eylediği mazarrat, Kur'an-ı Kerim ile def eylediği mazarrattan ziyadedir." hadisi şerifi de nazariyatın kaim olmasının ve ahvalin güzel intızamının adilane icraat ile olduğunu ifade eder.

cip olacak sefih ahlak; bütün bunların ortadan kalkması lazım gelirken bir taraftan artıyor.

Bunun hakiki menşei ise, onların maharet kesbettikleri o ilimler içinde ahiret endişesi verecek bir ilim bulunmamasıdır. Binaenaleyh bu ilimlerin mecmuu, ahlak güzelliğini değil, fesadı çoğaltma ve ihtilafı hazırlama cihetlerine yardım ediyor.

Bereket versin ki mezkur kavimler içinde henüz ahiret itikadından bakiyecik olsun bulunuyor. Yoksa arz ettiğimiz meslek ve mezhebin iktizasınca bunların hayli zamandan beri helak uçurumuna düşmesi ve vücut levhasından kalkması lazım gelirdi.

Evladı henüz yeni zayi olmuş veya vefat etmiş olup ağlayan bir valideyi bile güldürecek ahvaldendir ki siz bütün insanları şamil ve her cihetten kamil olmadıkça ilimlerin ve maarifin beşer cemiyetlerinin nizamını hıfzetmeyi tekeffül edemeyeceğini mülahaza eylediğinizde, maarifin terakkisinin şu mertebesini şart kılmaya mecbur oldunuz ve binaenaleyh dediniz ki: "Bu terakkinin husul bulması için vakıa çok zaman ve hatta yüzlerce asırlar geçmesi lazımdır. Fakat er geç hasıl olacaktır."

İşte böyle her vecihle kafi olan sahih itikadı terk edip de terakki hususunda birtakım boş vehimler temennilerine düşmeniz hasebiyle ey maddeciler, sizler şu ahmak tabibe benzemiş oluyorsunuz ki şedit maraza müptela bulunan bir hastaya hitaben diyormuş ki: "Sen perhiz filan etme. Hatırına geleni yeyiver. Ben birkaç sene sonra keşfedeceğim bir ilacı sana veririm de o zaman şifayı bulursun."

Bunun hakkında ifade edilebilecek olan meşhur mesel sizlere de tamamen uyar.

Bu meseli Araplar "Irak'tan tiryak geleceği zamana kadar, nefsin hevasına veya aşk derdine giriftar olarak zehirlenmiş olan bîçare dünyadan ayrılıp gider." diye ifade ederler.

Hem de mezhebiniz muktezası olan "ahireti inkar"ı umuma ilan edip tedris esnasında şakirtlere beyan etmeniz kiyasetli bir rey, iyi bir tedbir ve aklıselime riayet eseri sayılamaz. Meğer ki yalnızca ve müstakil olarak alemin nizamını hıfzetmeyi tekeffül edeceğini iddia etmekte olduğunuz mertebede maarifin umuma intişarını, artmasını ve tekemmülünü müşahede etmiş olasınız. Yoksa siz şimdiden şu batıl mezhebi neşir ve ilana girişmekle beşer nevinin izmihlaline gayret etmiş oluyorsunuz. Çünkü bu fikrin şüyuu ve intişarı nispetinde mazarratı da intişar etmektedir. Gerçi bunu aklıselim sahiplerine kabul ettirmeye kadir değilsiniz. Zira bizler eminiz ki aklıselim sahibi olanlar bu tür batıl şeyleri kabulden içtinap etmekte sebat ve devam edeceklerdir.[285]

285 *Mütercim:* Fakat bu sınıfın efradı nispeten azdır. Hususen yıkmaya çalışmak yapmak kadar güç değildir.

Vuku bulan istişare ve müracaatınız hasebiyle, aklıselim ve ihtiyat ile amel etmeniz gerektiğini size ihtar ve tavsiyeden geri durmayız. Hiç olmazsa şurasını tasavvur edin ki: Sizler ahireti tasdik ile ona göre tedarikte bulunduğunuz takdirde, bunun hak olduğu ortaya çıktığı zaman Ehli Necat arasında bulunursunuz. Faraza, bunun batıl olduğu anlaşılsa, vuku bulan tasdik ve tedarikin ne zararı olabilir? Birtakım hazların istifadesinden ve tatmininden geri kalmak, değil mi? Zaten bunun ne ehemmiyeti vardır?

Akıllı bir şahsın nefsani hazlara asla itina etmemesi icap eder. Evvela şunun için ki adilerle müşterek olan şeylere rağbet gerekmez. Nefsani hazlarda ise köpekler bile insanla müşterek bulunuyor. Hem de, nefsani hazların süratle zeval bulduğu malum ve muhakkaktır. Süratle zeval bulan ve izmihlale mahkum olan bir şeye hırs ise -bilhassa akıbetinde azîm muhatara muhtemelse- asla makbul değildir, hem de aklıselim ve ihtiyat hususunu gayet ihlal eden bir şeydir.

Yağmurun Semadan Nüzulü Meselesi

Yukarıda inkar sadedinde saydığınız nasslara dair meselelerin biri daha kaldı ki bu da yağmurun semadan nüzulü meselesidir.

Diyorsunuz ki: Tabii ilimlerin muhtevi bulunduğu tetkikatın muktezası olmak üzere, yerden ve bilhassa denizlerden irtifa eden buharların soğuk hava tabakasına yükselmesi ve bürudetin tesiri ile orada içtimaı vuku buluyor. Sonra yağmura inkılap ederek nüzul ediyor. Bu halde, semadan nüzul etmesi ifadesinin sahih olmaması lazım gelir.

Cevap makamında deriz ki: İtikat babında itimada şayan bulunan İslam Şeriatı nasslarından yağmur hakkındakiler iki kısımdır. Bir kısmı, yağmurun bulutlardan ve bir kısmı da semadan nüzulünü tasrih ediyor.

Sema lafzı ise mezkur nassların varit oldukları Arap lügatinde pek çok manalara kullanılmaktadır: Melaikeye mesken olan âlî mahaller, hanenin ve çadır gibi şeylerin tavanı, her şeyin fevkinde bulunan cisim, bulutlar ve yağmur hep bu cümledendir.

Yukarıda tahkik olunduğu üzere, Müslümanlar nezdinde mukarrer bir kaide vardır ki: Hilafına kati bir aklî delil delalet etmedikçe şer'î nassların zahirleri ve onlardan ilk anda anlaşılan manaların kati surette itikat edilmesi lazımdır. Ama öyle bir delile muarız bulunan zahiri manaları itikat vacip

---

"Bin yapıcı bir yıkıcıya mukavemet edemez ise, bin yıkıcının takibinde bulunan bir yapıcının hali nice olur!"

Her halükarda umumi selamete gayret edenlere Allah'ın samedânî tevfikleri refakat etmekte olduğu cihetle bizim başlıca istinatgahımız Hâdî-i Hakiki olan Mevlayı Müteâl'dir.

olmayıp; o surette deliller arasını tevfik lazım geldiğinden tevil yoluna süluk ediliyor.

Buna göre, yağmurun inzali hakkındaki ayetlerin bir kısmında sema lafzının, zahiri manası ve ilk anlaşılan manası olan "melaike meskeni"nden ibaret cisimlere hamledilmesi, kaide muktezası olup aslolan budur. Çünkü şer'î istimallerin ekserisinde murad olan mana budur. Şer'î nassların kısımları arası şöylece tevfik olunur: Yani denir ki ilahi kudret ile yağmur evvela semadan bulut denilen içtima etmiş buharlara nazil olup, sonra yeryüzüne nüzul ediyor. Binaenaleyh bazen ilk mahal ve bazen de ikinci mahal zikrolunmaktadır.

Allah Teâlâ Hazretleri ise en doğru sözlü olduğu cihetle Kur'an nasslarının zahiri manalarının aynı hakikat olması gerekir.

Ama hakikaten sizin dediğiniz gibi yağmurun yeryüzünden ve denizlerden peyda olan buharlardan ibaret olduğu kati burhan ile kesinleşse, geçen kaide mucibince yağmurun melaike meskeni olan semadan nüzulünü ifade eden Kur'an nasslarını tevil etmeye müsaade bulunur. Ve bu nasslardaki sema lafzı bize nispetle irtifaı haiz olan bulutlardan ibaret kabul edilir.

Bu vecihle tevilin cevazını Bakara suresi tefsirinde İmam Fahreddin Râzî ve Hanefi fukahasından "Merâki'l-Felah" sahibi Şeyh Şürünbülâlî zikretmiştir.

Yahut denir ki yeryüzüne yağmur yağması birtakım semavi sebepler iledir ki güneş harareti de bu cümledendir. Çünkü yeryüzünün derinliklerinden, denizlerden ve nehirlerden su moleküllerini atmosfere doğru yükselten güneş hararetidir. Sonradan orada katılaşıp yağmur olur.

Bu halde, aslında inzal mebdei bulutlardan ibaret oluyorsa da sebebiyeti itibariyle semanın da mecazen mebde addolunması sahih olur. Allah Teâlâ Hazretleri ise Müsebbibü'l-esbab'dır.

Nebe suresi tefsirinde İsmail Hakkı Bursevî Efendi bu tevcihi zikrediyor.

Bu tür vazıh beyanları işittikten sonra ey maddeciler, müşkül addedecek ortada ne kalıyor? Görüyorsunuz ki icabında İslam Şeriatı nassları en münasip tevil ile akla mutabık oluyor.

Mezkur nassların bir kısmı daha var ki sahih tevcihlere ve Şeriat ulemasının onlara dair muteber kavillerine muttali olmamanız hasebiyle evvelemirde sizin onları da inkara kalkmanız tabiidir. Fakat İslam uleması içinden marifet erbabı ve ilim ehli olanlara onları da soracak olsanız, ne vecihle itikat edilmesi lazım geleceğini size anlatırlar da akıl kanununa muhalif olan ve sahih intibakı bulunmayan bir İslam nassı olmadığını gereği gibi anlarsınız.

Ancak telkin ettiğim vecihle bu bapta en selametli medar, İslam Şeriatında mütebahhir olup aslî kaidelerine aşina olan ve nassların tefsirine dair Hâtemü'l-mürselîn Efendimiz ile sohbet eden büyük ulemanın kavillerini ihata eden zevatla müzakeredir. Yalnızca ibadetlerin şekillerini ve muamelat hükümlerini biraz bilen zayıf malumatlı insanlarla değil. Siz bunları mühim hakîmlerden ve faziletli alimlerden zannedersiniz de sizin gibilerin imanı

yolunda büyük mani olurlar. Çünkü bunlar İslam dininin kaideleri ve şer'î nassları ile aklî deliller arasını tevfik usulünü bilmezler. Binaenaleyh tevfik lüzumunu hissettikleri zaman, zanlarınca İslam dinini himaye kastıyla esassız bir davaya kalkışırlar da kalplerin telifini istihsale bedel, akılların nefretini celp etmiş olurlar. İşte bunlar bu halleriyle İslam dinine düşmanlarından ziyade mazarrat verirler.

Bu tür zayıf malumat sahiplerinin birinden ben işittim ki: "Amerika kıtasının varlığını kabul, İslam dinince caiz değildir. Çünkü bu kabul, arzın küre şeklinde olduğunu kabul etmeye sebep olur" diyordu.

Bakın şu miskinin cehaletine! Müslümanlara duyularla algılanabilen şeyler hususunda boş yere inatlaşmayı ve milletler arasında maskara olmayı teklif ediyor. İslam dininin bu merkezde olması ve şu sefil dereceye inhitat etmesi nasıl reva görülüyor? Halbuki akıl nazarında bütün dinlere nispetle metanetini ve batıl itikatlardan içtinabı ile mümtaz olduğunu her akıllı ve her mütefennin itirafa mecburdur. Hâşâ sümme hâşâ! Dinimiz aklıselim sahiplerinin reddedip içtinap eylediği hiçbir hükmü havi değildir.

Miskin, şu batıl sapıklıktan başka bir çıkış yolu bulamamış da ayan beyan meydanda olup tevatürle sabit olan koca bir dünya kıtasını inkara lüzum görmüş. Mutlaka küre şeklinde olduğunu kabul etmeyi müstelzim oluyorsa acaba ne lazım gelir? Mühim bir İslam uleması olan Fahreddin Râzî gibi pek çok zevat arzın küre şeklinde olduğuna kani olmuşlardır. Bunların kavline ittiba edip de arzın düz olduğu kendilerinden ilk anda anlaşılan şer'î nassların tevil olunması daha makul değil midir?

Mesela, "Sonra da yeri döşeyip yerleşmeye hazırladı." (Nâziât, 30) ayeti celilesindeki "de-ha-ve" fiili arzı "düz yapmak" manasına olmayıp "onu canlılara mesken olmaya elverişli olacak surette tesviye etmek" manasınadır. Nasıl ki bazı müfessirler böyle demişlerdir.[286]

Mademki İslam dininde kavillerine itimat edilen ulemadan bazı zevatın kavline muvafık oluyor; bunu itikat etmek dinin esasına muhalefet sayılabilir mi?

Fakat şer'î nassların manalarını anlamak ve icabında sahih tevillerin birini ihtiyar eylemek, ancak mütebahhir ulemanın hususiyetidir. Bazı hükümlerin

286 *Mütercim:* "O Rabbiniz ki yeryüzünü size bir döşek yaptı." (Bakara, 22) ayetinin tefsirinde Beyzâvî merhum, "Arzın bize döşek olması, arzın tabiatı onun fevkinin su ile muhat olmasını iktiza ederken bir kısmının açık kılınması ve gayet salabeti yahut su ve hava gibi nihayet derecede letafeti haiz olmayarak mutavassıt bir keyfiyet üzere bulunması sayesinde yerleşme ve yaşama sebeplerinin istihsaline kabil olmasından ibarettir. Bu da sırf Hakîm-i Muhtâr olan Rabbimizin lütuf ve inayeti eseridir." dedikten sonra "Arzın döşek kılınması, bazı insanların zannettiği gibi astronomi ilmince müdellel bulunan küre şeklinde olması vakıasına münafi değildir. Çünkü küre gayet büyük olunca her kıtasının döşek olma hususunda düz bir satıh menzilesinde olacağı aşikar bir şeydir." diyor.

lafızlarını lisanına dolayıp da hakikatleri idrak babında nasibi olmayan miskinler bu noktadan bîhaber oldukları cihetle kendilerini İslam dinine dost zannettikleri halde düşmanlıktan hâlî olamıyorlar. Bu daima böyledir. Ahmak dost, cehaletinin kesreti ve aklının kifayetsizliği hasebiyle akıllı düşmanlardan daha ziyade zararlara sebep olur.[287]

Allah Teâlâ cümlemizi hak ilimle tezyine ve doğru yola ittibaya muvaffak buyursun! Amin Allah'ım!

Şu son taife (maddeciler) ile İslam aliminin kelamı bu raddeye vasıl olunca, İslam Şeriatının sübutuna dair onların her şüphesi zail olup, kendi mezheplerinin mahiyeti aklıselim nazarında belli olduğu cihetle gaflet uykusundan uyandılar da akılları evham lahdinden kıyam edip fikirleri zulmet çölünden halas buldu.

Bunun üzerine yek lisan olarak dediler ki: Ey emin nasihatçi ve mürşit, bizler sana çok teşekkürler ederiz ki önümüzde bulunan sarp manileri kaldırarak, selamet yoluna süluk etmeyi bizim için kolaylaştırdın. Ancak sen Hazreti Muhammed'in risaletini tasdike mani olacak şeyleri izale eyledin. Şimdi yalnız şu tasdiki mucip olacak bir şeyin husulüne ihtiyacımız kaldı. Bu ise bizim için ne vakit hasıl olur, bilir misin? Ne zaman ki Müslümanlar nezdinde kaim olan delillerin onun davasının doğruluğuna delaletinin kati olduğu belli olacak, işte o zaman!...

İslam alimi "Artık bu husus kendinize aittir. Allah hidayetinizi teshil buyursun" dedi.

Bunlar muvakkaten o alimin huzurundan çıktılar. Mezkur delilleri bir daha nazardan geçirmeye ve gerek tafsil ve gerek icmal cihetlerini tetkik etmeye başladılar. Bir müddet bu minval üzere tetkik ve tefekkür eyledikten sonra kendilerine tamamen aşikar olup inkişaf etti ki:

Bu delillerin Hazreti Muhammed'in risalet davasının doğruluğuna delaleti asla şüphe kabul etmeyecek derecede sahihtir. Bilhassa onların mecmuu!... Çünkü aklıselim bunca delillerin muktezası olan bir davanın sahih olmamasını muhal addetmektedir. Bunların onun davasının sıhhatine delalette müttefik bulunmalarının tesadüfi olması asla makul görülmez. Hele içlerinde öyle deliller de bulunuyor ki onları husule getirmekte ve ikame etmekte Hazreti Fahri Risalet Efendimizin (a.s.) dahli bulunmadığı meydandadır. (Bu hakikatin lüzumlu tafsilatı, maddecilerin Hazreti Muhammed'in feyizlerle müştemil ahvalini istizah ve teftişe giriştikleri esnada beyan edilmiştir. Hem de ileride, İslam milletine mezkur deliller hakkında şüpheler vermeye teşebbüs edenlerin kavillerini cerh ve tezyif sadedinde de işaret edilecektir. Her bahsin hususi merciine müracaat edilebileceğinden, şuracıkta tekrara lüzum görülmedi.)

287 *Mütercim:* Hatta bu zararların kesretine binaen "Akıllı düşman, cahil dosttan hayırlıdır" terkibi Arap darbımeselleri arasına dahil olmuştur.

İşte bu tetkikat neticesi olmak üzere, ilahi hidayet saikasıyla mezkur taife de Hazreti Fahrü'l-mürselin ve İmamü'l-müttekîn Efendimizin nübüvvet ve risaletini tasdik edip Allah'ın mevcudiyetini ve vahdaniyetini ikrar ile beraber, iman edilmesi lazım gelen enbiyayı, melaike-i kiramı, semavi kitapları ve uhrevi ahvali tamamen ve kamilen tasdik ve kabul ettiler.

Hem de imanları arz olunduğu üzere kafi beyan ve burhanlara müstenit bulunduğu cihetle kendileri en şerefli taife arasına dahil oldular.

Allah her şeye kadirdir ve ona göre zor bir şey yoktur.

Hasımlarımız Tarafından Telkin Olunan Şüphelerin İzalesi

Daha önce arz olunan taifelerin her birinde birtakım şahıslar bulunuyordu ki onların ihraz etmiş bulundukları dini riyaset veya siyasi nüfuz hasebiyle insanların kalplerine satvetleri istila ederek emirlerine isyan edilmez ve reylerine muhalefet vuku bulmazdı. Onlar kavillerine ve fiillerine tâbi olunan şahıslardı; kavimleri de tebaa idi. İzzetinefisleri ve cahilane hamiyetleri ile birleşen nüfuz ve riyasetleri sayesinde insanların mallarına, ırzlarına ve kanlarına tecavüzleri vuku bulduğunda bittabi müsamaha görürlerdi.

Ne zaman ki Hazreti Fahri Risalet Efendimiz Allah tarafından irsal olunmuş olarak davetini ilan buyurdu ve mahlukat muhtelif sınıf ve halleriyle beraber bir hayli tetkik ve mücadeleden sonra aşikar olan delillerin iktizasına binaen tasdik ve ittiba eylediler; işte o zaman mezkur reislerin de gönüllerinde zaruri marifet hasıl oldu. Artık delillerin pek vazıh olması sebebiyle hakikat-i hali onlar da iyice idrak ettiler. Ancak hissettikleri riyaset sevdası ve haiz oldukları temeyyüz ve tahakküm; tasdik ve ikrarlarına ve o hazrete ittiba ile şer'î ahkamı kabul etmelerine mani oldu.

Mülahaza ediyorlardı ki eğer o hazrete ittiba ve inkıyat ederlerse hemen riyasetten düşerler ve temeyyüzleri zail olur giderdi. Tâbi olunan iken, tâbi olma mecburiyetiyle mukayyet hale gelirlerdi. Böylece şer'î ahkam onların hakkında da icra edilerek, hukuk müsavatı dairesinde hareketleri mahdut olurdu. Çünkü bütün insanlara bir tarz üzere muamelat icrası yoluyla adalet, Şeriat muktezasıdır. Şeriat nokta-i nazarında hiç kimsenin hukukî imtiyazı olamaz. Binaenaleyh Hazreti Muhammed'in himayesi altına dahil olacak kavim ve kabilelerinin emval ve emlakinden umuma ait olan menfaat ve faydaları müstelzim olan meşru ve makul hizmetlerde bulunmadıkları takdirde hiçbir şeye nail olamayacaklardı; canlara, mallara ve ırzlara tecavüzleri vukuunda, hak sahibi her kim olursa olsun, onun affı olmadıkça zerre kadar müsamaha göremeyeceklerdi.

İşte bu mülahazaya binaen onlar vicdanlarına muhalif hareket ederek, inkar ve kibir yolunu tuttular ve gönüllerinde yerleşmiş bulunan hakikat marife-

tini gizlediler. Tebliğ neticelerini aksine çevirip, ittiba edenlerin nefret etmesi ve ayrılması için vesileler ve sebepler düşünmeye başladılar. Bu emellerine ulaşmak için en yakın gördükleri çare, ittiba etmekte olan kimselere şüpheler telkin ederek iğfale teşebbüsten ibaret oldu ve bu suretle hareket ettiler. Yani kastettiler ki ittiba eden taifelerin istidlal etmekte bulundukları delillere karşı pek çok ihtimaller serdederek ve birtakım teviller ihtira ederek mezkur delilleri yakîn mertebesinden çıkarsınlar da, o vakit onlara şöyle desinler:

"Muhammed'i tasdik babında sizlerin itimada şayan gördüğünüz deliller işte hep zannî şeyler kabilindendir. Böyle zannî delillere istinaden alışılmış âdetlerinizi ve kadim itikatlarınızı terk etmeniz layık olur mu? Aslî dininiz önceki nebilerden telakki edilmiş ve ecdadınız tarafından iltizam olunmuştur. Mücerret zannın ne değeri vardır ki böyle esaslı bir şeyi tebeddülü mucip olabilsin?"

Böylece zihinlerinde manasız şüpheleri ve batıl ihtimalleri tertip eyledikten sonra her taifeye yanaşarak delillerini tezyife giriştiler.

Kur'an'ın İ'cazını Tasdik Eden Taifeye Vermeye Çalıştıkları Şüpheler

Hazreti Peygamberin (a.s.) Kur'an-ı Kerim ile meydan okuyup fasihlere ve beliğlere en kısa Kur'an suresine nazire getirmelerini teklif etmesi üzerine onların muarazadan aciz kalmaları sebebiyle onun risalet davasında sadık olduğunu kati surette tasdik eyleyen taifenin yanına geldiler ve onlara dediler:

"İhtimaldir ki Muhammed hiç kimsede olmayan fesahat ve belagat derecesini ihraz etmiştir de ona binaen cümleniz muarazadan aciz kaldınız. Çünkü her sanat ehli arasında zirve dereceye eren bir zat bulunur ki sairler ona mukavemet ve galebe edemeyeceklerini anlayarak onun o sanat ehli içinde riyaset sahibi olduğunu itiraf ederler."

Mezkur taife cevap makamında şu vecihle şüpheleri def ettiler:

Fesahat ve belagat sanatı da esasen sahibinin fıtratının aslında tam istidat bulunmasına bağlıdır. Fakat kemale ermesi ve âlî dereceye vusulü pek çok mümarese iktiza eder. Hayli zaman şiirler yazıp rivayet etmekle iştigal etmek, hutbeler ve mektuplar tertip edip öğrenmeye çalışmak şarttır; fasihlerle muhavere ve beliğlerle mücadele dahi lazımdır ki insan fıtratındaki istidadı nispetinde kavi meleke ihraz edebilsin ve o zümrenin mümtazları arasına geçsin. Hem de bu sayede bir şahıs âlî dereceye terakki edebilirse de yine nevinden elbette onun naziri ve sınıfından birkaç misali bulunabilir. Velev kendisinden aşağı derecelerde.

Halbuki o hazretin fıtratının aslınca bu sanata istidadı olduğu malum ise de kendisini bizler neşetinin iptidasından ömrünün kırkıncı senesine vasıl

oluncaya kadar -ki insanın tahsil ve mümarese yaşı bu zamandan ibarettir- şu mertebe terakkisine medar olacak mümarese ve iştigalde görmedik. Hem şu kadar müddet içinde nazmen veya rivayeten şiirle meşgul olduğunu; hutbe ve mektup tertibe veya dinlemeye teşebbüs ettiğini işitmedik. Hem de asla kendisini beliğler ve fasihler ile muhavere ve mücadele sadedinde bulmadık. Zat-ı âlîleri ise hep aramızda ve beldemizde bulunurdu. Ahvalinin bize hafi olması ihtimali yoktu. Hem hafi olması ihtimali nasıl iddia edilebilir ki? Bu sanata itina edenler "gün ortasında güneş gibi" insanlar arasında meşhur olurdu. Çünkü bizim en büyük iftihar vesilemizin bundan ibaret olduğu malumdur.

İşte hal bu merkezde iken, o hazretin mübarek yaşı kırka ererek risalet iddia etmesiyle beraber ortaya koyduğu Kur'an-ı Kerim'deki fesahat ve belagat defaten bize dehşet verdi ve cümlemizi acze ve hayrete giriftar etti. Hususen fesahat ve belagat üslubunda Kur'an'ın münferit olması, bir kat daha hayreti mucip olmuştur. Çünkü şiirler, kasideler, hutbeler ve mektuplar nevinden olmadığından; asla kendisine nazir bulunamıyor ve tatbiki kabil olacak bir misal gösterilemiyor.

Şu garabetin fevkaladeliği pek büyük intibahımızı mucip oldu da biz iyice bir düşündük. Böyle Araplar arasında tamamıyla malum ve aşina olmayan bir kelam üslubunu, onlardan birisinden öğrenip mümarese edebilmesi makul değildir. Kendisi ilk muhteri addolunsa bu da kabil değildir. Zira ilk muhterinin hiçbir şeyde harika dereceyi bulduğu vaki değildir. Bilakis cari olan âdet, her muhterinin ihtira ettiği şey onun zamanında küçük bir çocuk menzilesinde olup gayet kemal mertebesini ancak başka mürebbilerin aguşunda bulabilmesinden ibarettir. Hiçbir muhteri görülmüş veya işitilmiş midir ki ihtira eylediği şeyi yekten gayet zirveye vasıl eylemiş de sonra gelenler ona bir şey ilave edememiş olsunlar? Beşer nevinde bunca muhteriler biliyoruz. Hangisi böyledir? Hatta istikra hasebiyle diyebiliriz ki kemal zirvesini haiz olup da asla terakki kabil olmayacak bir şey ibda ve ihtira etmek insan vüsatinden hariçtir. Meğer o ihtira olunan şey pek adi ve gayet sade bir şeyden ibaret ola.

Bu halde, Hazreti Nebi-yi Zişan'ın, kimsenin eremeyeceği âlî dereceye kendisini vasıl kılabilme hususiyeti olan sanat mümaresesinde bulunmadığı ve Kur'an'ın da fesahat ve belagatın en âlî tabakasına eren garip üslup üzere bulunarak bütün insanları kısa bir suresine nazire getirmekten aciz bıraktığı mülahaza edilince; mümkün gördüğünüz ve bizlere şüphe vermek için vasıta kıldığınız ihtimalin butlanı pek kolay anlaşılır.

Bizler asla şüphe etmeyerek o hazreti tasdikte sebat ederiz. Buyurup ilan eylediği vecihle Kur'an'ın mislini getirmek beşer kudretinden hariç olup Allah tarafından inzal olduğunu yakînen biliriz.

Kur'an'ın Muhteviyatındaki Faziletleri ve İslam Şeriatının İntizamını Tasdik Eden Taifeye Verilmek İstenen Şüpheler

Keza Kur'an-ı Kerim'in, Allah tarafından inzal buyurulmuş olmayan bir kelamda içtimaına imkan tasavvur olunamayan mükemmel sıfatları ve âlî meziyetleri cami olduğunu yahut İslam Şeriatının kemal-i intizam üzere olup bütün faziletleri müştemil olduğunu ve ona ittiba eden zevatın hallerinin intizamına ve saadetlerine kefil olduğunu görerek, Peygamber Efendimiz tarafından ortaya koyulan risalet davasını bu sayede tasdik eden taifeye şüphe vermek isteyenler dediler ki:

Haber aldık ki Muhammed risalet davasında bulunmazdan evvel ticaret vesilesiyle iki defa Rum beldesine[288] gitmiş ve orada bir rahip ile mülakat etmiştir.

(Bu rahip Bahîrâ[289] namıyla maruf olan zattır ki Hazreti Peygamberi Şam yolunda Kureyş tüccarı arasında görünce Ahirzaman Nebisi olacağını tespit etmişti. Nitekim bu, siyer kitaplarında menkuldür.)

Şu halde, Peygamberiniz, faziletleri ve meziyetleri müştemil olan Kur'an ve Şeriatı hep o rahipten öğrenip nakletmiş ve dönüp memleketine geldiğinde risalet iddia ederek, sıdkına burhan olmak üzere onları göstermiş olabilir. Sizin içinizde, gösterdiği şeylere muaraza edebilecek bir fert bulunmadığı cihetle bunları Allah indinden zannederek tasdik ediverdiniz.

---

288 *Mütercim:* Şam cihetine.

289 *Mütercim:* Bu onun mahlası olup ismi Cercis bin Abdi'l-kays'dır. Efendimiz (s.a.s.) dokuz veya on iki yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile beraber kafile ile Şam'a doğru gittikleri esnada yolda bu zatla görüştüler. Fakat ticaret için Ebû Tâlib Mekke'den hareket edeceği sırada Resul-i Ekrem "Ey amcam! Beni kime terk ediyorsun" dediğinden dolayı onu da beraberce götürdü ise de arz olunduğu üzere Hazreti Resul-i Ekrem daha çocukluk zamanında idi ve rahip ile mülakatı arzu etmiş değildi. Bilakis rahibin uzlet mekanı yola yakın bulunduğu halde hiçbir defa Kureyş kafilesi ile konuşmamış iken bu defa bir ağaç dibinde konakladıkları anda hemen yanlarına geldi ve taharri ile Resul-i Ekrem'i bulup mübarek elinden tutarak "Bu, alemlerin efendisidir; Allah onu alemlere rahmet olarak göndermiştir" diye hemen tebcil ve ilan eyledi. Bunu nerden bildiğini sual edenlere de nübüvvet alametlerine dair hayli tafsilat verdi; hatta ağaçların ve taşların secde ile o hazrete tazimde bulunduklarını ve bu hususun enbiyaya has olduğunu da ilave eyledi. Daha sonra da cümlesini davetle ikramda bulundu ve Resul-i Ekrem'e dair Ebû Tâlib'e bazı tavsiyeler verdi ve sonra ayrıldılar. Bahîrâ peygamberimizin bi'setine yetişemediği halde bu şahadet ve imanına binaen kendisini bazı hadis imamları ashabı kiram arasında addetmişlerdir. Vakıa bi'set sonrası Resul-i Ekrem ile mülakatı şart kılmayanlara göre sahabe tarifi Bahîrâ için de uygun olur. Fakat ekser ulema bu şartı itibar ediyorlar.

Hazreti Resul-i Ekrem seferlerinin ikinci defasında, yani Hazreti Hatice'nin kölesi Meysere ile beraber ve yine kafile içinde bulundukları halde Bahîrâ'nın yerinde bulunan Nastûrâ isimli rahip ile görüşmüştür. Bu zatın da Efendimize iman ve risaletine şahadet eylediği siyer ve tarih kitaplarında mezkurdur. Efendimiz Hazretleri bu sırada yirmi beş yaşına yakındı. Fakat bu mülakatın da uzun sürmediği malum ve müdelleldir. Nübüvvet öncesi bunlardan başka mühim bir seferleri daha yoktur.

Tasdik erbabının bunlara verdikleri cevap şöyledir:

İstidlal makamında şerh ve izah ettiğimiz mükemmel sıfatları muhtevi bulunan Kur'an -ki öyle bir kitaba onları cem edivermek hususundan bütün alimler, hakîmler ve siyasiler aciz kalmıştır- keza sahih akideler, güzel ahlak, nihayetsiz âlî hikmetler ve bahir sırları tazammun eden ibadetler ve insanların hallerinin intizamını tekeffül eden ilahi hükümler vesaireyi müştemil olan Şeriat-ı Münevvere'nin öyle bir rahipten tahsil edilmesi mümkün farz olunsa, muallim mükemmel hakîmlerden ve öğrenen muhteşem zekilerden olsa dahi bu öğrenme ve tahsil senelerce zamana muhtaçtır.

Halbuki o hazretin gözümüz önünde geçirmiş olduğu ömrü içinde, ticaret yoluyla Rum beldesine gidip gelmek mutadı olan Kureyş tüccarı ile Mekke-i Mükerreme'den ayrılmasının müddeti sayılı günlerden ibarettir ki ancak gidip gelme ve ticaret işlerini halletmeye kifayet edebilir. Hatta o kadar bir vakit içinde Şeriat baplarından bir bap bile tamamen öğrenilemez. Öğrenme ve tahsilin zorluğunu ve kafi zamana muhtaç ve bağlı olduğunu cümlemiz biliriz. İslam Şeriatını ihata, okuyup yazanlar hakkında bile kolay değildir. Halbuki Hazreti Peygamber Efendimiz ümmi idi; okumaz yazmaz ve hatta eline kalem almaz idi. Bunca şeylerin hepsini o kadar az bir zaman içinde bir ümminin öğrenivermesini nasıl mümkün görebiliriz? Evet! Hazreti Muhammed (a.s.) ümmi bir nebidir. Hatta bütün insanların önünde okuduğu Kur'an-ı Kerim de ümmiliğini ifade eder. Getirdiği şeriatın beşerden öğrenmekle değil, Allah indinden olduğunu ispat için kendisinin ümmi bir nebi olduğunu ihtar eden ayetler vardır. Ezcümle, "Ey Resulüm! Sen vahyimizden önce kitap okuyan veya yazı yazan bir insan değildin[290]; eğer böyle olsaydı, batıl iddia peşinde olanlar şüphe edebilirlerdi."[291] (Ankebut, 48) ayetiyle yar ve ağyara karşı bu husus ilan edilmiştir. Bunun hilaf-ı hakikat olması artık tahayyül edilemez.

Ümmiliğinde şüphe yoktur. Nazarımız önünde neşvünema buldu. Kıraat ve kitabet öğrenmeye çalıştığını ve bir satır yazı okuduğunu yahut yazdığını görmedik. Bu hususları bize gördüm yahut işittim diye nakil ve rivayet eden

290 *Mütercim:* Yani önceki ayette de tasrih edildiği üzere, senin nübüvvetini inkar edenler bilerek inkar ediyorlar. Çünkü bütün ilim nevilerini cami olan böyle bir kitabın kıraat ve ilim ile iştigal etmeyen bir zattan zuhur etmesinin harikulade ve Allah indinden bir keyfiyet olduğu şüphe götürmez.

291 *Mütercim:* Batıl iddia peşinde olup da, onun davasını iptale gayret edenler, "Bu kitabı, öğrenmek ve önceki kitaplardan iktibas etmek suretiyle meydana getirmiştir" diyebilirlerdi.

Yazmamasının sağ ele izafe edilmesi, vuku keyfiyetini tasvir ve isnatta tecviz ihtimalini izale maksadına binaendir.

O hazret ümmi olmamış olsa idi Kur'an'ın Allah indinden olmasından şüphe edenler yine "batıl iddia peşinde olanlar" addolunuyor. Zira Kur'an'ın i'cazı sadece inzal olunan zatın ümmi olmasından ibaret değildir. Daha pek çok i'caz vecihleri vardır. O vecihlerden birinin sakıt olmasıyla diğerlerinin delaletten sakıt olmayacağı ise aşikar bir şeydir.

de olmadı. Böyle okur yazarı az bir kavim içinde okuyup yazmak bilmiş olsaydı, bilmez gibi görünmek istese bile bildiğini bilirdik ve elbette haline vâkıf olurduk. Bir de, okuyup yazmak bildiğini niçin gizlesin? Buna dair makul bir sebep yoktur. Bilakis, kemal sıfatlarından olan kıraat ve kitabeti bilmiş olsa, içlerinde ümmi olmayanlar pek nadir bulunan böyle bir kavme karşı izhar etmek iktiza ederdi. Akıl tasdik etmez ki kendisi vaktiyle kıraat ve kitabeti tahsil azminde olup öğrendikten ve halini gizledikten sonra, kıraat ve kitabeti bazı Rum rahiplerden Kur'an ve şeriat öğrenmekte istifadeye alet eylesin de ondan sonra risalet davasına kalkışsın. Böyle bir sözü gayet fazla derecede kibir, inat, evham ve hayallere tâbi olanlardan başka kimse söylemez. Bu tasavvurun tamam olacağına kim kefil olmuş? Daima gözler önünde olduğu halde bu şekilde halini gizlemesi nasıl mümkün olmuş? Az bir müddet zarfında mükemmel derecede tahsil nasıl hasıl olmuş? Aklı başında olan, böyle muhal şeyleri mümkün göremez.

Şurasını da düşünelim: Acaba Kur'an ve Şeriatın havi olduğu bütün maarifi ihata etmiş bir muallimin, gerek Rum beldelerinde, gerek sair yerlerde mevcut olabileceğini aklıselim tasdik eder mi? Rum taifesi ile ihtilat peyda etmemiz üzerine Şeriatın müştemil bulunduğu mehasin ve maarifin bilcümle Rum uleması nezdinde mevcut olmadığını müşahede etmişizdir. Yalnız bir rahibin bu nihayetsiz maarif ve ahkamı ihata etmesi nerede kalır? Hatta gördük ki Rum taifesi de sair kavimler gibi İslam Şeriatının hüsnü intizamına hayran kalarak kendi siyasi işlerine muvafık gördükleri şeyleri ondan iktibas ediyorlar. Bu halde nasıl ihtimal verilebilir ki bu şeyler onların uleması nezdinde bulunsun da neşredilmeyip hafi kalsın, sonra Resul-i Ekrem vasıtasıyla intişar eyleyen âlî ahkamdan alacaklarını alsınlar! Sonra da "O zat bunları bazı Rum rahiplerden öğrenmişti" denilsin! İnsaf olunsa bu söz söylenilebilir mi?

Hususen Kur'an'da ve Şeriatta akait ve ameller cihetiyle Rum taifesinin tâbi olduğu dine muhalif bunca şeyler var. Onları Hazreti Nebi-yi Zişan'a bazı Rum rahiplerin öğretmiş olmasına hangi akıllı kani olur?

O hazretin Rum rahiplerinden öğrenmiş olmasına dair mevcut olan sair manilerin hepsinden sarfınazar olunduğu takdirde dahi arz edeceğimiz şu mani kafi görülür: Herkesin malumudur ki Hazreti Nebi-yi Ekrem Kur'an ve Şeriatı defaten tebliğ etmemiştir. Bilakis risaletinin başlangıcından İslam dinini ikmal edinceye kadar hayli zaman geçerek nebevi tebliğler tedricen vukua gelmiştir. Tebliğlerin her biri havadis ve zuhurata göre sadır olmuştur.

Her hale ve kale münasip bir sure veya ayet, bir şeriat hükmü tebliğ ederdi. Bu husus siyer ve tarih kitaplarındaki sahih ve mütevatir nakiller ile sabittir. Aksini iddia kabil değildir. Şu halde denilir ki:

O rahip Hazreti Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz ile hasımları veya tâbileri arasında istikbalde vaki olacak bunca havadisi tamamen keşfetmiş de kendisine bu havadisin vuku vakitlerinde nasıl hareket etmesi lazım geleceğini birer birer öğretmiş mi diyeceğiz? Mesela, "Şu suale filan ayeti inzal ile cevap verirsin, filan şüpheyi de şu hükmü tebliğ ile def edersin" yollu talimat verdiğine mi kani olacağız? Hiç şüphe yok ki bu muhaldir.

O hazret her hadiseye dair sadra şifa olacak ve aklı ikna edecek cevaplar vermiş ve ilahi hükümler tebliğ etmiştir. Halbuki onların içinde vuku bulacağı ve hatta Hazreti Muhammed'in asrı saadetinde değil, kıyamete kadar zuhur edeceği hayal ve hatıra gelmeyen hadiseler vardır. Davet ve tebliğ esnasında cereyan eden hallerin ve kavillerin tafsilatına muttali olan kimse bunların, bir rahibin ve hatta bütün Rum rahiplerinin ihata ve istihzar edebileceği şeyler olmadığını kati surette bilir. Fakat inatla inkar edenler de olabilir.

Derseniz ki: Muhammed'in ashabından bir zat (bunu şüphe vermek isteyenler Selman-ı Fârisî[292] yahut başka bir zat olmak üzere tayin ederler) vardır ki maarif ile muttasıf ve beldeleri tanzim usulüne vâkıf bir kavmin efradındandır. Peygamberinizin, lazım gelen şeyleri bu zattan öğrenmesi için ne mani vardır? Ondan öğrene öğrene öyle birtakım makul tebliğler de bulunabilir. Bu ihtimal pek aşikar bir şeydir.

Cevap makamında deriz ki:

Bu müşkülünüzün butlanı pek çok vecihlerle ortaya çıkmaktadır:

(1) Eğer Hazreti Peygamber o zattan öğrenmiş olsaydı, halk arasında elbette bu keyfiyet şüyu bulurdu. "Hazreti Muhammed, bu ahkamı filandan telakki ediyor da bize öyle söylüyor" derlerdi. Halbuki böyle diyen olmamıştır.[293]

(2) O zat Nebi-yi Ekrem'in muallimi olsaydı, Kur'an ile Şeriatın muhtevi olduğu nihayetsiz maarife vâkıf bulunacağından, faziletinin şöhreti cihanın her tarafını tutardı. Halbuki öyle değildir. Bilakis ashabı kiram arasında ona muallimlik edebilecek pek çok zevat bulunur. Kendisi de bu hususu kabul ile

292 *Mütercim:* Ashabı kiramın büyüklerinden ve Peygamberimiz Efendimizin hususi hizmetkarlarından bir zattır. Aslında İran ahalisinden ve Mecusi taifesinden iken bir aralık Hıristiyanlık dinine girip Şam'a gitmişti. Orada dini ilimler tahsil ettikten sonra Ninova ve Amuriye taraflarına gidip oralarda Resulullah'ın zuhurunu işiterek Benî Kelb kabilesinden birtakım Araplara refakat ile Medine-i Münevvere'ye doğru yola çıkmıştı. Yoldaşları olan Hıristiyanlar onu yolda bir Yahudiye sattılar, sonra kendisini sahibinden başka bir Yahudi satın alarak Medine'ye götürdü. Resul-i Ekrem Medine-i Münevvere'ye hicret buyurduktan sonra Selman aralık bularak Peygamberimizin huzuruna geldi ve halini arz etti. Resul-i Ekrem Efendimiz onun bedelini vererek kendisini azat eyledi.

Hadis ve siyer kitaplarında şu icmalin tam tafsiline ulaşılabilir.

293 *Mütercim:* Mülazemeyi teslim için, öğrenme işinin zorluğunu ve az vakit zarfında ve hafi olarak husul bulmak imkanı olmadığını mülahaza etmek kafidir. Butlan-ı lazım da böyle bir hakikatin binlerce münafık içinde gizli tutulması imkanı olmamakla vazıh şeylerdendir.

öğrencinin muallime hürmeti misali onlara hürmet eder ve onlardan ilim iktibas eylerdi. Kendi halini bu mertebe gizlemesi ise akıl dairesine sığmaz.

(3) O zat Hazreti Peygamberin muallimi olsaydı, onu ashabının ve tâbilerinin hepsine takdim etmesi lazım gelirdi. Takdim etmeyecek olsa, o zat bu haksızlığa karşı sükut etmezdi, iş meydana çıkardı. Halbuki o zat Resul-i Ekrem'in ashabından birçoğunun rütbeten altında iken hoşnut ve müteşekkir bulunurdu.

(4) Biz o zatın efradından bulunduğu kavim[294] ile sonradan ihtilat eyledik. Onların nezdinde Kur'an ve Şeriatın havi bulunduğu maariften eser bulamadık. Bilakis Kur'an ve Şeriattan iktibas etmekte olduklarını gördük. Hal bu merkezde iken, dediğiniz zat mensup olduğu kavmin mahrum bulundukları bunca maarifi nereden tahsil etmiş olabilir?

Ey şüphe atmaya çalışanlar! İşte serdettiğimiz bu vazıh deliller, bizi dalalete düşürmek için gösterdiğiniz ihtimalleri kamilen iptal etmektedir. Öyle ise bizler Hazreti Muhammed (a.s.) Efendimiz tarafından ilan buyurulan risalet davasını tasdikten hiçbir vakit vazgeçmeyiz. Bu hususta zerre kadar şüphe de etmeyiz.

Şüphe atmaya çalışanlar onların yanından da çekilerek; diğer bir taifeye yöneldiler. Fesahat ve belagat ehlinin, Kur'an'a muarazadan aciz olduklarını itiraf etmeleri; kelam faziletlerine aşina olanların, beşer efradından hiç kimsenin onun nazîrinde cem etmeye kadir olamayacağı derecede, Kur'an'ın mükemmel sıfatları müştemil olduğuna dair şahadet eylemeleri; keza Kur'an'a muarazaya kıyam ve ihtimam bedelinde, canlarını veya hürriyetlerini kaybetmeye, diyarlarının tahribine ve vatanlarını terke sebep olan muharebelere ve hücumlara meyil ve iltica ile kendilerini mahv ve perişan eden Arap fasihlerin aşikar olan acz ve hayretleri; bütün bunları müşahede ve mütalaa ile Hazreti Muhammed'in davasının sıdkına istidlal etmekte bulunanlara yanaştılar da dediler ki:

"Bu iki taifenin biri muarazadan aciz olduğunu ve biri de Kur'an'ın âlî ve harika faziletleri muhtevi olduğunu itiraf ediyorlarsa da, mümkündür ki bu itirafları bir garaza binaen ve ittibaları da bir emele binaen olsun. Bu halde ikrar ve şahadetleri, kendilerini levm edenlere karşı mazeret serdetmek ve hüccet beyan etmek nevinden olur. Muarazayı bırakıp da kendilerini pek ziyade zarara uğratan muharebeyi göze alan taife de ihtimaldir ki Muhammed'in muharebeyi başlatması hasebiyle muharebeye başlamış ve harp ateşi tutuşarak Kur'an'a muaraza fırsatını fevt etmiş oluversinler. Yani o zat onları bu hususa mecbur edip şaşırtmış ve binaenaleyh onlar da işin kolayını bilirken, tahammülfersa hallere mecburi olarak düşmüşler demek olur."

İstidlal erbabı cevaba girişerek dediler ki:

294 *Mütercim:* Fârisîler, Acem kavimleri.

Fasihlerin ve beliğlerin ikrar ve şahadetlerini bir garaz üzerine hamletmeniz sırf rast gele konuşmaktır; idrak ve tetkik eseri addolunamaz. Zira akıllı biri için en zor olan şey, iki cihanda necat ve selamet medarı bildiği dinini tebdil etmesi ve seleflerinden telakki eyleyip alışmış olduğu âdetlerini terk ve tahvil etmesidir. Hatta görüyoruz ki bazı kavimler âdetlerinin fenalığı gözleri önünde tecessüm etmekte iken hâlâ terk edemiyorlar. O çirkin âdetlere sıkıca bağlanmayı nefisleri emrediyor ve nazarlarında tezyin ediyor.

Binaenaleyh akıllı şahıs necatını başka bir dinde görmedikçe aslî dininden ayrılmaz ve kavi bir sebep hasıl olmadıkça kendisine miras kalan alışılmış âdetlerini bırakmaz. Şu taifeler ise evvelce necat medarı bildikleri dinlerini ve alışılmış âdetlerini külliyen ve katiyen terk edip onların her birini şiddetle zem ve takbih eder oldular. Bu kadar ciddi ve samimi fiillerle beraber olan ikrar ve şahadetin muteber olmaması makul müdür? Halbuki bu ikrar ve şahadet sırf ıttıla ve maharet sayesindedir. Ne bir korkudan nâşîdir ve ne bir tamaha mebnidir. Onların asabiyetlerinin kuvveti ve avenelerinin kesreti malum olup henüz daha Hazreti Peygamberin elinde tamah edilecek bir şey yokken iman etmeye başlamışlardı. O esnada mehabet ve satveti de tesir edecek mertebede değildi.

Elhasıl o hazretin ahvaline ve sîretine ve ona ittiba eden zevatın ahvaline ve ittiba keyfiyetlerine vukuf kesbetmek için tarih kitaplarını tetkik edenlere vazıh ve aşikardır ki ittiba eden zevatın ittibaları sırf hakikate inkıyat kabilinden olup hiçbir mücbir sebebe binaen değildir. Şu halde, eğer onların muarazadan hakikaten aciz olduklarını ve Kur'an-ı Kerim'in harika faziletleri havi olmasına binaen bütün beşer fertlerinin ona nazire getirmeye kadir olamayacaklarını kati surette bilmeselerdi, ne ikrar ve şahadetleri vuku bulurdu ve ne halisane ittibaları görülebilirdi.

Bunların her biri akıllı ve zeki olup taarruzdan da emin olduğu halde, öteden beri necat medarı bildiği dinini ve kadim âdetlerini külliyen terk eylemiş ve iki cihan selametini ihraz etmeye bu hususu vasıta kılmıştı.

Ama muarazayı terk edip de muharebeye kıyam ile aczlerini zımnen itiraf etmiş bulunan fasihler ve beliğler hakkında "İhtimal ki Muhammed harbe başlamakla onlara Kur'an'a muaraza fırsatı vermemiştir de ona binaen muarazayı -aslında kolay bir şey iken- fiiliyata çıkaramamışlardır" diye telbise kıyamınızın bizce zerre kadar hükmü olamaz.

Çünkü Peygamberin onları Kur'an'a muarazaya davet buyurması ve onların da imtina etmesi yalnız bir defa ve az bir müddet zarfında vuku bulmuş değildir ki böyle bir ihtimale kulak asmak kabil olsun. Onların muharebe safları teşkil etmeleri, Kur'an-ı Kerim ile Hazreti Resul'ün tekrar tekrar meydan okumasından ve muarazadan beşer nevinin aciz olduğunu herkesin gözü önünde ilan etmesinden ve aradan on sene, hatta daha ziyade zaman geçmesinden sonradır. Hem bu müddetin başlarında o hazretin muharebeye çıka-

racak kadar tâbileri bile yoktu. Harp ateşi tutuştuktan sonra da sırası geldikçe meydan okuma devam ediyor ve onlar muarazaya yine davet olunuyordu. Ara sıra sulh ve mütareke vuku bularak, Peygamber Efendimizin kendisiyle ve ashabı kiramı ile içtima ederlerdi ve Arap kabilelerinden mebuslar gelirdi. Bu halde, şu fırsatlardan istifade ile Kur'an'a muarazayı fiiliyata çıkarmak ve mislini getirerek kabileler arasında neşretmek, eğer hakikaten aciz oldukları bir şey olmasaydı, mümkünattan değil miydi? Becerebilecekleri bir keyfiyet olup da teşebbüs etmiş olsalardı, neşir ve tervice gayret edenler de bulunurdu.

Lakin bu teşebbüste görüldükleri vaki değildir. Ne risalet davasının başlarında, ne harp vaktinde ve ne de sulh zamanında. Fesahat ve belagatlarını yalnız o hazreti ve dinine tâbi olanları hicivde istimal ederlerdi. Kur'an'a muarazaya dair onlardan kimse bir kelime dahi söylememiştir. Böyle bir şey vuku bulsa, bize hafi kalamazdı. Bilakis, rivayet edenler onu doğudan batıya varıncaya kadar bütün cihana ilan ederlerdi.

Bizleri şüpheye düşürmek ve iğfal etmek garazıyla ihtira ettiğiniz şu ihtimallerin butlanı o kadar vazıhtır ki cari ahvalden bîhaber ve temyizden mahrum olanlardan başka bunları terviç eden bulunmaz. Şükür ki biz bu zümreden değiliz. Şu ihtimalleri batıl hayallere ilhak ederek, tasdik merkezinde sabit kalırız ve kati delillerimiz sayesinde hak dinden ayrılmayız. Vesselam.

Mucizeler Sebebiyle Tasdik Edenlere Vermeye Çalıştıkları Şüpheler

Şüphe vermeye çalışanlar bu taifeyi de bırakıp, Hazreti Peygamberin izhar eylemiş olduğu harikulade şeylerin ve tabii kanunlar hilafına olarak gösterdiği mucizelerin delaletiyle risaleti tasdik edenlerin yanına vardılar ve onlara dediler ki:

"İhtimal ki görmüş bulunduğunuz harikulade şeylerin hepsi sihir nevindendir. Sizin gözlerinizi büyülemiştir de onların vukuunu tahayyül edivermişsinizdir."

Tasdik edenler cevaba başlayarak dediler ki:

Hayır! Hayır! O hazretin yüce ahvali sihirbaz haline asla benzemez. Kendisi daima hayır ile emredip, şer ve fesat şeylerden men etmektedir. Sihirbazların halleri böyle midir? Onlar şehevani birtakım şerirlerdir ki âdî isteklerine ulaşmak için sihir icra ediyorlar.[295] Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz, harikulade şeyleri ve mucizeleri, ancak ahlak güzelliği ve her türlü güzelliklerle ve iyiliklerle donanma ve bütün kötülükleri terk etme usul ve sebeplerini muh-

295 *Mütercim:* Bir de yalandan nübüvvet dava eden kimsenin sihir ile harikulade şeyler gösterebilmesi hikmeten muhaldir.

tevi bulunan münevver bir şeriatı kabul ve ona ittiba lüzumuna insanları irşat maksadıyla izhar buyurmuştur. Bu cihetle o hazretin hal ve mesleği, önceki resuller gibi kemal sıfatlarını ihraz ile istikamet yoluna sülûk etmek ve halkı Hakka hidayet eylemekten ibaret olur ve onlar gibi yüce davasını Allah'ın kudretiyle tabii kanunları ihlal etmekle ispat etmiş bulunur.

Mezkur ihlal ancak Allah'ın kudretiyle mümkün olduğundan, Resulün davasıyla beraber zuhuru, o davayı Allah tarafından tasdik makamına kaim olur. Güya Cenabı Hak (azze şanuhu) buyuruyor ki: "Resulüm, tarafımdan tebliğ etmekte olduğu ahkamın cümlesinde sadıktır ve sıdkına alamet olmak üzere şu harikulade şeyleri onun vasıtasıyla kullarıma gösteriyorum."[296] (Bu bahsin tavzihine dair faydalı izahlar geçmiştir. Oraya müracaat edilsin!) Hususen bu harikulade şeylerin birçoğunun sihir sanatı ile gösterilmesinin mümkün olmadığını akıl bedaheten ve katiyen teslim eder.

Mesela Ay'ın yarılması mucizesi gibi, ki onu yerleşik ve göçebe herkes müşahede eylemişti. Yani bu mucizeyi Hazreti Resul-i Ekrem'den talep edip de zuhuru anında hazır bulunanlar gördükleri gibi, aynı ufuktaki uzak mekanlardan gelenlerin de görmüş olduklarını tahkik ettiler. Bu halde hâşâ hazır bulunanların gözlerini büyülemesi farz edilse bile çölden ve muhtelif mekanlardan yekdiğerini müteakiben gelen yolcuların da gözlerini büyülemeye kadir olması mümkün görülebilir mi?

Bir insan, bu gibi harikulade şeyleri sihir nevinden addedebilmek için, ya fevkalade sabit fikirli olmalı, yahut sihirbazların fiillerindeki hüküm ve tesirin mertebesini bilmeyen bir cahil olmalıdır.

Bununla beraber bizler müşahede ettiğimiz harikulade şeyler ve mucizeler iktizasınca o hazreti tasdik edip âlî fermanına ittiba etmemiz üzerine münevver şeriatına tam ıttıla kesbettik ve yüce ahvalini nazar-ı dikkat ile tetkik yolunu iltizam ettik. Nihayetinde, o hazretin takrir eylediği şeriatta, ittiba edenler hakkında hayrı celp edecek, mazarratı def edecek ve gayra faydalı olacak rüşt ve istikamet nevileri ve medeniyet kaidelerine riayet haricinde bir şey asla bulamadık. Hatta, istikamet esasına istinatta onu da önceki resullerin şeriatları gibi ve fakat kemâlât ve terakkiyat baplarını ihtivada hepsine faik bulduk. Fahri Risalet'in (a.s.) zatında da aklıselimin inkar edeceği ve efkarın şüphesine medar olacak bir nakise görmedik.

O yüce zatın tabiatının ve keyfiyetinin, sihirbazların mesleğine tamamen mugayir olduğu ve ahvalinin, fani dünyalıkları tahsil etmek ve fani hazlara ulaşmak için ağ kuran hilekarların ahvaline münafi bulunduğu zerre kadar şüphe götürmez. Himmeti; mahlukatı adalet ve istikamet yoluna irşat,

296 *Mütercim:* Yani aklıselim sahibi mucizeyi müşahede edince hemen şu kati hükme intikal eder: Allah Teâlâ'nın bu fiilî tasdiki sonradan kavil ile teyit ediliyorsa da, nübüvvetin ve şeriatın sübutu esasen mucizedeki bu aklî delalet sayesindedir.

Mevla'ya şükür, zayıflara merhamet, sıla-i rahim, yetimlere ve miskinlere yemek yedirme, asayişi muhafaza kaide ve ahkamını tesis etmeye münhasırdı. Bütün tâbilerine şefkati, müşfik bir pederin şefkati gibiydi, hatta ondan da faik idi. Kimsenin emelinde tamahı yoktu ve kimsenin zevklerine zerre kadar meyli yoktu; bilakis yar ve ağyara ihsanlarla lütufta bulunurdu.

Elhasıl, kendinden evvel geçen nebilerin ve resullerin hasletlerini ve hususiyetlerini ziyadesiyle kendisinde cem ettiği şüphe kabul etmez.

Ona ve diğer peygamberlere salat ü selam olsun!

Binaenaleyh davasında sadık olduğunda bizim şüphemiz yoktur. Boş ve manasız şüphe atma çalışmalarınız beyhudedir. Sizin bu sözlerinize taaccüple beraber biz yine tasdik ve ittibada payidar kalırız. Ve o yüce zatın Allah'tan tebliğ eylediği her şeyi daima ikrar ederiz. Tevfik Allah'tandır.

Önceki İlahi Kitaplardaki Beşaretler Sebebiyle Tasdik Edenlere Vermeye Çalıştıkları Şüpheler

Bundan sonra, şüphe vermeye çalışanlar, önceki ilahi kitaplarda beyan olunan alametler ile Hazreti Muhammed'in risaletini tasdik edenlere yöneldiler ve dediler ki:

"Evet! Enbiya-i izam kendilerinden sonra gelecek bir peygamberin alametlerine ve vasıflarına dair tafsilat vermiş ve o alametler ve vasıfların cümlesi Hazreti Muhammed'e intibak eylemiş oluversin; fakat o hazretten evvel diğer bir nebiye onların intibak etmiş olmadığı ne malum? Mümkündür ki o alametleri ve vasıfları kamilen haiz bulunan başka bir nebi gelmiş ve geçmiş olsun."

İstidlal ashabı şöyle cevap verdiler:

Biz tarih kitaplarını tetkik etmemiş değiliz. Fakat mezkur tafsilatı havi bulunan Ahdi Atik ve Ahdi Cedit kitaplarını neşir ve tebliğ edenlerden sonra ve Hazreti Fahri Risalet Efendimizden evvel gelen enbiyanın hiçbirinde o evsafı tamamen bulamadık. Ve o hazretten başka bir nebiye onların intibakını göremedik. Eğer böyle bir zat mevcut olsaydı, resullerin tarihini havi olan bütün eserler onu zikir ve beyandan hâlî olamazdı. Velev bazı hikayeler zımnında olsun, hususi ahvali naklolunurdu. Hele ki, gelmesi cümle alem tarafından intizar edilmekte olan bir zatın tarihî ahvali meçhul kalabilir mi?

Evet! Şu alametlerin bazılarını haiz olan bazı enbiya zikrolunmaktadır. Lakin tamamının bir fertte içtima etmesi Hâtemü'l-enbiya Efendimizden evvel vuku bulmamıştır.

(Bu taifenin istidlalleri takrir ve tavzih edildiğinden, mahalline müracaat edilebilir.)

Daha sonra, şüphe vermeye çalışanlar dediler ki:

"Haydi bu noktayı teslim edelim, yani diyelim ki Muhammed'den evvel şu malum alametleri cami bir zat gelmiş değildir. Fakat böyle bir zatın bundan sonra Allah tarafından irsal olunması ve aslında ahirzaman nebisinin o olması ihtimali nasıl inkar edilebilir? Bu ihtimale göre, o hazretin malum alametleri ihraz etmiş olması tesadüf nevinden bir şey olur. Vakıa, böyle seksen yüz kadar alametin iki zatta mükemmel surette vücut bulması pek uzak bir ihtimaldir; lakin aklen muhal değildir ya! İşte sırf şu ihtimalin aklen mümkün olması, istidlalinizi yakîn mertebesinden iskat etmekte kafi görünür."

Bu itiraza karşı istidlal ashabı şu vecihle cevap verdiler:

Bizler, semavi kitapları tebliğ eden enbiya-i izamı irsal eden ve o kitapları inzal eyleyen Bârî Teâlâ Hazretlerini ilim ve hikmet sahibi biliriz ve bu vecihle itikat eyleriz. Binaenaleyh olacak şeylerin hepsini olmazdan evvel kati surette bilen Bârî Teâlâ Hazretleri, Muhammed (a.s.) Efendimizin zuhur ederek nübüvvet ve risalet iddia edeceğini ve mezkur alametlerin kendisine tamamen mutabık olacağını elbette bilirdi. Eğer murad-ı ilahi, Hazreti Muhammed Efendimizin gelmesini tebşir olmayıp diğer bir zatın daha sonra zuhur edeceğini ihbar olsaydı; hikmet-i ilahiye iktiza ederdi ki inzal buyurduğu ilahi kitaplarda bu hususa bir tembih tahakkuk eylesin ve hiç olmazsa denilsin ki: "Resullere inzal olunan ilahi kitaplarımda ifade ve izah edilen alametlerin hepsine tamamen uygun olacak bir zat, daha evvel zuhur edecek ve o zat da sadık olarak risalet davasında bulunacak ise de muradım o değildir; ondan sonra gelecek diğer bir zattır. Sizler ancak şu alametleri haiz olup da en sonra zuhur edecek zatı tasdik edip ona ittiba edesiniz."

Mademki böyle bir işaret vaki olmamıştır, mezkur alametleri zikrederek zuhuru tebşir olunan zatın Hazreti Muhammed Mustafa (a.s.) Efendimiz olduğu katiyen malum olur.

İşte "Mezkur alametlerin iki zatta içtima etmesi aklen muhal değildir" sözünüzün butlanı bu vecihle belli oluyor. Zira bu içtima mümkün farz olunsa, istikbale dair havadisi Allâmü'l-guyûb Hazretlerinin bilmemesi yahut ilahi fiilleri ve kavilleri hikmet hilafına vuku bulup Allah tarafından iğfal ve telbis sadır olması lazım gelir ki bunların her biri şan-ı ulûhiyet hususunda aklen muhaldir.

Bu muhal şeylerin birine sebep olan şey de bittabi muhal olacağından, mezkur alametlerin iki zatta içtima etmesinin muhal olduğu sabit olup aklen mümkün olamaz.

Mezkur alametleri cami olan Fahri Risalet Efendimizin ahirzaman nebisi olması bu yüzden dahi katiyetini kaybetmez.

İstidlalimiz esnasında bu hakikati de mükemmel surette izah etmişizdir. Oraya müracaat oluna!

Burhanımızın muktezası olan Hazreti Muhammed'in risaletini tasdikten feragat edemeyiz. Vesselam.

Akıl Sahiplerinin Onu Tasdikte İttifak Etmesi ile İstidlal Eden Taifeye Vermeye Çalıştıkları Şüpheler

Bundan sonra, şüphe vermeye çalışanlar diğer bir tarafa meylettiler. Hazreti Resul-i Ekrem'in yüce davasını, "akıl sahibi kimselerin, hayli zaman muhalefet ve tekzipte bulunduktan sonra ve kadim âdetlerine ve itikatlarına şiddetli taassupları malum olduğu halde, tasdik ve ittibada ittifak etmeleri" ile istidlal etmek suretiyle tasdik edenlere sataştılar ki bu taifenin istidlallerinin hulasası şöyle idi:

Eğer Hazreti Resul-i Ekrem davasında sadık olmasa, bu vecihle umumi ittifak vuku bulmaz ve bunca deliller, sıdkına delalette içtima etmezdi. Lakin zikrolunan ittifak ve içtima vakidir; öyleyse o hazret davasında sadıktır.[297]

İşte bunlara şüphe vermek garazıyla dediler ki:

"İnsan taifelerinin Muhammed'i tasdikte başka başka delilleri olabilir. Fakat bu delillerin her biri zannî delil olup da yakîn intaç etmemesi mümkündür. Bu halde mecmuu birden dahi yine zan ifade edebilir. Çünkü her mecmuun hakikati, mevcut efradından ibarettir. Zannî delile ne dereceye kadar itimat edilebileceği ise malumunuzdur. Akıl sahibi olanlar, itikat bahsinde ve aslî dini terk ve tebdil babında zannî şeylere kapılmaz. Hususen şu makamda diğer bir ihtimal dahi kaimdir. Kendisini tasdik eden her taifeye tasvir eylediği zannî delili, Muhammed, fıtratındaki keskin zekası ve hüccet ile münakaşa mahareti sayesinde yakîn tarzı üzere tasvir etmiş olabilir."

Cevap makamında denildi ki:

Mezkur deliller ile istidlal eden taifelerin hallerini nazar-ı itinaya alan kimse, onların âdetlerine ve itikatlarına dair taassuplarını ve kamil bir akıl sahibi olmalarını mülahaza ile katiyen tasdik eyler ki: Bunlar dinlerini ve âdetlerini terk ve tebdilde zannî delile itimat etmemişlerdir. Kesin bilgiye itimat ve delilleri ifade babında asla müsamaha ve ihmalde bulunmamışlardır. Gayret ettikleri husus ehemmiyetsiz bir şey değildir ki tahkik ve tetkiki ihmal edebilsinler. İşte bu cihetleri mütalaa eyleyen basiretli bir şahıs emin olur ki: Mezkur taifelerin her biri, Hazreti Resul-i Ekrem'i tasdik ve ona ittibada ancak yakînî burhana itimat ve sahih delile istinat etmiştir.

Hatta şu delillerin her birinin zannî olduğu ve yakîn ifade etmediği farz olunsa bile; mecmuunun tek bir netice üzere müttefik bulunması, Hazreti

297 *Mütercim:* Şu taife nübüvvet delillerini icmalen mülahaza etmiştir ki yukarıda meramlarının tavzihi geçmiştir.

Muhammed'in davasının sıhhat ve sübutuna ayrıca kati bir delil olur. İşte insaf erbabına yakîn icap ettirmek hususunda şu mütalaa dahi kafidir. Çünkü delillerin mecmuu da müstakil bir delil olup, hususi delaletinin olması tabii bir şeydir. Ve şu mecmuun delaletinin, her bir delilin delaletinin hilafına olması; onlardan her birinin delaleti zannî farz olunduğu halde bu delalette katiyet bulunması mümkündür.

Ama "Her delil zannî olunca delillerin mecmuu dahi zannî olur. Zira mecmu dediğimiz şey mevcut fertlerden ibarettir" sözünüz kabule şayan değildir. Evet, mecmu dediğimiz şey mevcut fertlerden ibarettir. Ama gerek duyularla algılanabilen şeylerde ve gerek akıl ile kavranabilen şeylerde fertlerin ayrı ayrı haiz oldukları hükme muhalif bir hükmün dahi mecmuu hakkında sabit olabildiği görülmektedir. (Buna dair kitabın başlarında bir sultan tarafından kanunları tecdit lüzumuna binaen irsal olunan zatı tasdik edenlerin delillerini tevil cihetine sapanları tezyif sadedinde kelam sarf olunmuştur. Fakat şurada bazı izahat da ilave edeceğiz.)

Malumdur ki en kalın bir ip birtakım kıllardan ve ince tellerden oluşur ki onların her birini küçük bir çocuk koparabilir. Fakat bunların mecmuunu havi bulunan ipin kendini en ziyade kuvvetli kimseler dahi çekip koparamazlar.

Keza bir mecliste içtima ederek bir hatibin hutbe kıraat eylediğini işiten cemaatin her biri, o hatibin hutbe esnasında minberden düştüğünü haber verse; bunların sözleri tek başına yalan olma ihtimalini haiz zannî bir kelam ise de, lakin bu haberlerin mecmuunun yakîn ifade eylediği tereddüt kabul etmez ya! Çünkü akıl, şu cemaatin efkarca ihtilafları malum olduğu ve böyle bir haberi ihtira etmelerinde fayda olmadığı halde yalan üzerine ittifaklarını muhal görür.

Keza, mesela belde emirinin seferden geldiğini bir cemaat haber verip de istidlal makamında, bazıları malum elbisesini bazı hizmetkarların hamil olduğunu, bazıları bizzat kendisine hizmet eden kimsenin hazır bulunduğunu, bazıları sefer halinde ve hazar vaktinde yanından ayırmamak mutadı bulunan aziz veledini gördüklerini, bazıları hükümet heyetinin karşılamak için iskeleye doğru gitmekte olduklarını gördüklerini, bazıları topların atılması üzerine topçulardan tahkik ettiklerini söylerlerse ve bazıları daha başka deliller ve emareler serdederlerse, akıl sahibi bu sözlerin her birinin münferiden yalan olabileceğini bilirse de şu münferit hükümlere asla nazar etmez; bilakis ihbarların mecmuunun hasıl edeceği hükme itina ederek bu kadar mütenevvi deliller ile müeyyed bulunan şu belde emirinin geliş haberini hemen tasdik eder. Mezkur delillerin ve emarelerin delaletlerinin müttefik bulunması keyfiyetini tesadüfe hamletmeyi tasavvur bile etmez. Değil mi?

Demek oluyor ki delillerin efradının her biri zannî olduğu halde içtima sebebiyle mecmuun yakînî delil olup katiyet ifade etmesi pek vazıh bir keyfiyettir.

Ama Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz hakkında "Mümkündür ki fıtratındaki keskin zekası ve mükemmel mahareti sayesinde her taifeye başka bir zannî delil göstersin de onu yakîn kisvesi ile tezyin ve terviç eylesin" sözünüz pek büyük vukufsuzluk eseridir. İnsan taifelerinin o hazreti tasdik etmelerine medar olan delillerin hakikatlerini mülahaza edenler bilirler ki onların hiçbiri Hazreti Resul-i Ekrem'in dahliyle vücut bulmamıştır. Bu halde zannî delili yakîn kisvesine sokmak ve alemi yanıltmaya gayret etmek, o hazret hakkında tasavvur edilebilir mi?

Eğer Kur'an hakikaten i'cazlı olmasaydı, fasihlerde ve beliğlerde Kur'an'a muarazadan acz keyfiyetini ihdas etmek kimin kârı idi? (Maddeciler ile söze başladığımız sırada bu hususa dair olan şüpheleri kamilen def etmişizdir. Oraya müracaat edilsin!)

Keza, Hazreti Resul-i Ekrem'in önceki ilahi kitaplara muttali olduğu farz edilerek, "hayra muhabbet, şerre buğz, adaletle hüküm, Allah yolunda cihat" gibi ahlak ve ihtiyarî fiiller kabilinden şeyleri kendisinin husule getirdiği iddia olunacak olsa deriz ki:

Ya nübüvvet mührü, kuvvet ve şecaat gibi cismî alametler ve vehbî faziletler cümlesinden bulunan malum alamet ve delilleri de kendisinde ihdas etmiş olduğu iddia olunabilir mi? Yahut sırf âlî ve hususi imtiyazlardan addolunan ve hiç kimsenin elinde bulunmayan bunca alamet ve delilleri -ki kitabın başlarında tadat ve tafsil edilip, o hazretin yüce ahvaline tamamen tatbik edilmiş ve bu nevi hususiyetler yetmiş seksen raddelerine kadar iblağ olunmuştur. Oraya müracaat edilsin- kesb ve istihsale dahi kadir olduğu ileri sürülebilir mi?

Vazıh takrirlerimiz ile aşikar oluyor ki bizlere şüphe vermek maksadıyla zikrettiğiniz makul olmayan ihtimaller taassup zulmetine giriftar olmayan aklıselim sahibi nezdinde hiç hükmündedir. Binaenaleyh bizi İslam dinine ittibadan ayırmaya sebep olamaz.

Hazreti Muhammed'e İman Eden Maddecilere ve Tabiatçılara Vermeye Çalıştıkları Şüpheler

Şüphe vermeye çalışanlar bunların yanında dahi dikiş tutturamayarak, aslında maddeciler ve tabiatçılar zümresinden olup da hak yoluna ittiba edenlerin nezdine geldiler. Fakat şimdi daha ziyade düşünmeye mecburiyet hissettiler. Çünkü şu taifeyi şüpheye düşürmek garazıyla dillerine dolayacakları şüpheleri, İslam aliminin müzakere esnasında def edip butlanını izhar etmiş olduğunu haber almışlardı. Zira yukarıda tafsil edildiği üzere, İslam alimi maddecileri pek kolay yola getiremedi.

Evvela, onları İlah-ı Alem'in ve ilahi vahyin inkarına sevk eden delilleri ve mezheplerinin muktezası olan boş sözleri iptal edip, İslam dininin sıhhatine,

aklî kaidelere muvafakatine ve yüce ahkamının her cihetten muntazam ve makul olduğuna delalet eden sahih burhanları zikrederek, doğru ve isabetli bir yol üzere istidlal eyledi. Sonra, hidayet ve selamet yoluna dahil olmalarına mani olacak şüpheleri izale etti de onları irşada muvaffak olabildi.

İşte şüphe vermeye çalışanlar, İslam alimi ile maddeciler arasında cereyan eyleyen müzakerelere tafsilatıyla vukuf kesbetmiş olduklarından ve müzakerenin, matlup olan güzel neticeleri icap ederek hitam bulmasından dolayı, bahse müteallik ne söyleseler "Tamburdan başka bir nağme yükseliyor" meseline tam uygun düşeceklerini bildiklerinden, bir aralık mütehayyir kaldılar. Nihayetinde onlara, İslam aliminin ittibaya ikna eyleyen kelamlarının küllîsi hakkında şüphe vermeye teşebbüsten başka bir çare bulamadılar.

Bir hayli düşündükten sonra söze başlayarak dediler ki: Şu görüşmüş olduğunuz İslam alimi pek kavi hüccetli ve gayet bilgili biriymiş, hem de münazara üsluplarında gayet mahir imiş ki beyan sihri ile sizin akıllarınızı teshir etmiş. Böylece mezhebinizden İslam Şeriatına muhalif ve münafi bulunan kaidelerin butlanını ve İslam dini erkanının sıhhatini sizlere tahayyül ettirebilmiş. Bu ne teshir! Ve ne kuvvetli tahayyül ettirme! Şu sihir maharetini fark edemeyip de sizin enine boyuna ilmî tahkikatınız muktezası bulunan filozofça itikatlarınızı hemen terk etmenize ne kadar taaccüp edilse sezadır. Pek yolsuz harekette bulunmuşsunuz.

Bunlar da cevaba girişerek dediler ki:

Bizler akıl sahipleriyiz! Münazaralar babında kamil maharetimiz ve münazara erbabının maksatlarını tayine kafi fetanetimiz de vardır. Değil yalnız o İslam alimi, belki birkaç mertebe fevkinde bulunan zevat dahi ona muavenette bulunsalar zannetmeyiz ki bizim gibi fenleri ihata etmişlere hüccetleri tahrif edebilsinler de hakikate mugayir bir vecihle akılları iknaya kadir olabilsinler!

Her neye dair münazara eyledik ise İslam alimi en vazıh aklî yola sülûk ediyordu ve sarih akıl muktezası ne ise ondan ayrılmıyordu da bu sayede bizi ikna edebildi.

Evvela, kainatın hakikatlerine dair keşiflerimize bina edilen vazıh burhan ile alemin hâdis olduğunu bize kabul ettirdi. Sonra, Sâni'-i Alem'in mevcudiyetinin vacip olduğuna ve şu kainatta eserlerini müşahede eylediğimiz âlî sıfatlar ile muttasıf bulunduğuna ayrı ayrı deliller ikame eyledi. Sâni'-i Muhtâr'ın (c.c.) zatını ve sıfatlarını tasdikimize mani olan şüpheleri kamilen def ve izale etti. Vazıh beyanlar ile pek çok misaller zikrederek şu âlî bahse istidlal çığırını bize açıverdi.

Fen kitaplarımızdaki malum bahislerin gizli sırlarını, kainatın tafsilatını birer birer nazardan geçirerek bize tefhim ediverdi. Sonra, İslam Şeriatında varit olan bazı hükümler ve hakikatler ile muasır fenlerimiz arasındaki zahirî muhalefeti makul surette tevfik eyledi. Binaenaleyh İslam Şeriatından nef-

retimiz ve imtinamız zail oluverdi. Bununla beraber aslî itikadımızda sebat ve ısrarımız ile beşeriyet alemine ve medeniyet nurlarının intişarına terettüp eden zararları, hususen cismani haşir itikadını ihlalimiz yüzünden hasıl olan ahlak fesadının eserlerini bize izhar eyledi.

Artık bizler de insafı ele alarak, Hazreti Muhammed'e (a.s.) ittiba eyleyen Müslüman taifelerin tasdik ve ittiba medarı olan mütenevvi delilleri teemmül edip, onların her birinin sahih ve kati delaletli olduğunu ve Hazreti Muhammed'in davasının sıdkına şahadet babında müttehit ifadeli olduğunu anladık. Ayrıca, bunca delil ve burhanın tesadüf nevinden içtima edebilmesini muhal gördük de hakkı kabul ve itiraftan geri durmadık. Çünkü bizim için gereği gibi hakikat nurları zahir oldu. "Gerçeğin ötesinde, dalâletten başka ne kalır?" (Yunus, 32)

Bizler ise -işitmişsinizdir ya- öteden beri fikir hürriyeti ilan ediyoruz. Bunun muktezası ve bundan maksat, nerede olursa olsun hakka itaat değil midir? Hal bu merkezde iken, hak ve hakikate muhalefetle hâlâ kibir ve inat vadisinde dalıp gitmek bize yaraşır mı? Hem öyle bir kibir ve inat ki ebedi bedbahtlığı ve nefsin hüsranını icap edecek, maazallah!

Bize tasdik ve ittibadan başka yol kalmadı. Halbuki herkesten uzakta biz duruyorduk. Fakat tetkik ile uğraşmak ve öyle kamil bir alim ile müzakerede bulunmak bize bu saadeti kazandırdı. İnsaf ederseniz siz de gelin.

Hiç olmazsa bizim tasdikimizin en mükemmel bir iman ve en muhkem bir yakîn nevinden olduğuna vâkıf olduğunuz cihetle o alimin saadete ulaştıran kelamına dair şüphe vermeye çalışmaktan vazgeçin de ne kendinizi üzün ve ne bizi rahatsız edin.

Huda'ya tâbi olana selam olsun!

Şüphe vermeye çalışanların her taraftan hüsrana uğramış olarak dönmeye mecbur edilmeleri üzerine haklarında "Huneyn'in çizmelerini yakalayarak gelmiş"[298] meseli zikredilmeye başlayınca, ifsada girişenlerin daima böyle

298 *Mütercim:* Yani her şeye bedel onları getirmiş manasına olup bir bedevi hakkında kabilesi tarafından söylenilmiş meseldir.

Huneyn, meşhur bir çizmecinin ismidir. Hikaye olunur ki: Bir bedevi Huneyn'e gelip bir çift çizmeye müşteri olmuş ise de istediği bahanın çok altında vererek infiale uğrattığından kendisine iyi bir oyun etmiş. Şöyle ki: Bedevi oradan ayrılınca Huneyn onun geçeceği yolu bildiğinden hemen gidip çizmenin bir tekini bir yere asar ve diğerini de biraz ileriye atar. Kendisi de oraya yakın bir yere gizlenir. Bedevi yurduna doğru giderken çizmenin evvelki tekini görünce "Huneyn'in çizmesine ne kadar benziyor. Bir teki daha olsa alırdım" diyerek oradan geçip gider. Fakat ileriye varıp da ötekini görüverince hazine buldum hülyasıyla devesinden iner. Deveyi oraya bağlayarak önce görmüş olduğu teki almaya gider. Huneyn de tilki gibi tarassutta bulunduğu pusudan sıçrayıp deveyi çözer ve binerek bir tarafa açılır gider.

Bîçare bedevi çizmeyi alıp geldiğinde deveyi bulamayınca neye uğradığına şaşar kalır. Bu hileyi def etmeye çare bulamayarak çizmeleri alıp yaya olarak hüsran içinde kabilesine döner. Bu kıssanın insanlar arasında şüyuu üzerine onun hak-

mağlup olageldiklerine dair olan "Allah bozguncuların işini düzeltmez." (Yunus, 81) ayetini tezekkür eyledik.

Efkarı Sönük Olup Tekzibe Israr Eden Taife

Hazreti Fahri Risalet Efendimizin davetini ilana giriştiği hengamda insanlar arasında fikir ve kariha cihetiyle sönük olup taassup ve tabiat cihetiyle donuk olan birtakım şahıslar da bulunuyordu. Bunlar, Hazreti Muhammed'in yüce davasının intişarını ve insanların fevç fevç tasdik ve ittibalarını müşahede eyledikleri halde kulak vermeyip su-i ihtiyarlarıyla aslî âdetlerinde ve itikatlarında taassubu iltizam ederek, Resul-i Ekrem'i tekzibe medar olacak başka bir şey bulamadıklarından aralarında şöyle idare-i kelam ettiler:

"Bizler kadimden beri ecdadımızı şu âdetler ve itikatlar üzere bulduğumuzdan, Muhammed'in davasına ittiba ederek onlardan bir şeyi terk edemeyiz. Onları terk etmeye gönüllerimiz nasıl taraftar olur ki ecdadımız bu yolda geçmiş ve bütün efradımız bunlara alışmış ve ülfet etmiştir."

İşte bu taife sönük fikir ve katı taassup sahibi olmaları hasebiyle bâtıl mesleklerinde ısrar gösterdiler. Âdî talep ve hazlara himmetlerini hasrederek dalalette kaldılar; hakka ittibadan mahrum oldular. Hakikat-i halin inkişafı, aklıselim sahipleriyle müzakereye bağlı olduğundan, taklit ile taassup esaretine giriftar olan kimselerin hüsran uçurumlarına sukutu ve âdî derekelere inhitatı tabii bir şey değil midir? Bu zümrenin inada kapılmaları Allah indinde mazur olmalarına mani olup, ilahi intikama çarpılmaktan halas olabilmelerine imkan yoktur.

Denirse ki: Bu gibi kimselerin, zikrolunduğu üzere, fikirlerinin sönük ve idraklerinin az olmasının, haklarında makbul bir mazeret addolunması icap eder. Çünkü kıyamet gününde "Ey rabbimiz! Sen Muhammed'in davasını tetkik ve idrake medar olacak kadar bize fikir vermiş değildin ki onun sadık olduğunu idrake muktedir olabilelim. Nail olduğumuz fikir ve idrak kafi miktarda olmadığı için bizim tekzip ve inkara karar vermemiz tabii idi." diyebilirler.

Cevap makamında deriz ki:

Bunların efkar ve idrakçe geri kalmaları, hilkatlerinin aslı itibariyle bir noksanları ve aklî kuvveleri ve insanî fıtratları itibariyle bir zaaf ve inhitatları eseri olup da kendilerini mecnunlar veya hayvanlar derecesine kadar tenzil

---

kında "Huneyn'in çizmelerini yakalayarak gelmiş" denilir.

Sonradan bu terkip darbımesel hükmünü alıp aslî maksadını kaybederek eli boş dönen kimse hakkında söylenilmeye başladı. Çünkü bedevinin kıymetli devesine ve dönerken satın almış olduğu malzemesine nispetle bulduğu çizmeler hiç mesabesinde kalırdı.

etmiyor ki. Binaenaleyh nebilerin davetine icabet etmemekte, hususen tevatüren menkul ve nispeten yakın zamanlarda gözler önünde vaki olan apaçık mucizelerle müeyyed olan Hazreti Muhammed'in yüce davasını nazar-ı itinaya almamakta mazur olamazlar. Ayrıca, mümtaz resuller vasıtasıyla Allah Teâlâ'nın kullarına teklif eylediği vazifelerin ve hükümlerin bu gibi şahıslarca idrak ve tasdikinin lazım gelmemesi tasavvur olunamaz. Bilakis bu gibi şahısların marifet ve idrakte teehhür ve tedennileri; şehevani lezzetlere dalmalarından, dünyevi talepleri tahsile ve âdî hazları tatmine inhimakleri uğruna vakitlerini hasretmelerinden neşet etmektedir. Bunlar sırf bu sebeple basiret yoluna dahil olmayı ağır buldular; zillet ve meskenete dayanarak hakikatleri taharriyi terk ve ihmal eylediler.

Buna delalet eden delilimiz ise, bunların nefsani rağbetlerini istihsal uğrunda ve maksatlarına tevessül için hasımlarıyla mücadele sadedinde, nazarlara, fikirlere, istidlallere ve pek çok ihtiralara sahip olmalarıdır. Mademki arzularına ulaşmak için tetkik ve meramlarını tahsil için tefekkür edebiliyorlar, hatta bu bapta bir hayli hünerler de gösteriyorlar; öyleyse, Resul-i Ekrem'in yüce davasını işitmiş oldukları halde tetkik ve tefekkürden kendilerini men eden şeyin, ancak şiddetli kibirden, hevaya tâbi olmaktan ve fani şeylere meyilden ibaret olduğu belli olmaz mı?

Bu halde, ilahi adalet kanunu üzere ceza gününde kahır ve intikama istihkakları aşikar olur. Ve azap edilmelerinde asla zulüm şaibesi bulunmaz.

Bu gibileri daima görmekteyiz ki lezzetleri tatma ve fani arzuları istihsal hususuna şiddetli inhimaklerinden nâşî itikatlarını tashih etme, muamelelerini güzelleştirme, farz ve vacipleri öğrenme cihetlerini külliyen terk ve ihmal ediyorlar.

"Şeriat sizlere her şeyden evvel bunları tahsili emrediyorken, niye böyle muhalif harekette bulunuyorsunuz" diye tekdir edilseler, "Bizler orasını anlamaktan aciziz, aklımız idrak ve ihata etmiyor. Ne yapalım, öyle âlî nazariyatı anlamaya medar olacak metîn efkara malik değiliz" derler.

Halbuki dünyaca işlerine yarayacak fenlere gelince ve acil bir menfaatlerine halel getirmeye gayret eden hasımlarına karşı tertip ettikleri kaziyelere bakılınca, insan bunları müdekkik filozoflar ve muhakkik hakîmler arasına dahil etmeye mecburiyet hissediyor.

Şimdi bu gibi zevat Allah Teâlâ'nın hibe ve ihsan buyurmuş olduğu akıllarını, üzerlerine farz kılmış bulunduğu dinî meseleleri ve hakikatleri öğrenmeye sarf edecek olsalar, öğrenme kabiliyeti ve anlama istidadını kendilerinde müheyya bulacakları şüphe mi götürür?

Fakat bazıları tembellik hastalığına tutularak eski bildiğine kani olmuş; ekserisini şehvetlere inhimak şaşırtmış ve fani dünyalıkları tahsile düşürmüş. Böylece de yalnız zahirlerini muhteşem elbiselerle tezyin edip, batınlarını envai çeşit yiyeceklerle doldurarak bedenlerini şişmanlatmakla iştigalde kalmışlar. Ve ebedi ziynet olan hak ve hakikat maarifinden akıllarını ve zihinle-

rini hâlî bırakarak ruhlarının kemale ermesinden mahrum olmuşlardır.

Selamet semtinden bu kadar inhiraf edip hikmet ve maslahat haricine çıkarak bu vecihle insafı terk edenleri, artık İslam Şeriatı nazarında ve ilahi huzurda mazur göstermeye çalışmak abes olmaz mı?

Onlar, hesap gününde, din hakkında öğrenmekle mükellef oldukları şeylerden mesul olacaklar ve yakîn kesbetmek hususunda tefritleri sebebiyle en şiddetli azaba müstahak olacaklar.

Hazreti Muhammed ve Risaletini İnkar Eden Taifeler

Hazreti Resul-i Zîşan Efendimiz, risaletini inkarda inatla yahut cehaletle ve dalaletle ısrar eden kimselere karşı yüce davasının doğruluğuna burhanlar ikame eylerdi. Vaazlar irat ederek, umum kalpleri telif etmeye; hak yola ve sıdk alametlerine irşat etmeye itina buyururdu. Risalet davasına başladığı andan beri uzun müddet geçtiği halde, yalnız beliğ vaazlarla, güzel ve mülayim mücadelelerle memurdu.

Fakat aklıselim ve müstakim nazar sahiplerine aşikar oldu ki: Mezkur taifeye burhanlar ve vaazlar tesirli olmayacak. İrşat ve ıslahları bu yol ile husul bulmayacak. Onlar dini kabul ve istikamet yoluna süluk ile nefislerinin selametini istihsal ve dalalet sebeplerini terk etmeyecekleri gibi; gerek Hazreti Resul-i Ekrem ve gerek ashap ve tâbilerine ezadan da geri durmayacaklar. Fırsat buldukça tuzaklar kurup İslam yolunu set için envai çeşit fesatlar çıkaracaklar; zarar üslupları ihtira edip, mütenevvi şer muameleleriyle hareket edecekler.

Binaenaleyh teşvike bedel tehdidi tercih ederek, fesat ve inat damarlarını kökten kesme hikmet ve maslahatına riayeten bu zalim taife ile cihadın meşruiyetine dair ilahi emirler sadır olarak, muktezası icra edilmeye başlandı.

Hayırlıların selameti için şerirlerin feda olunması siyasi hikmete muvafık değil midir? Sahibini helakten koruma maksadıyla bazı beden uzuvlarını kesmek gerekmiyor mu?

Bununla beraber, İslam Şeriatının emrettiği cihat birtakım hadler ile tahdit edilmiştir ki rıfk ile muameleye imkan kalır, adalet ve şefkat kaidelerine bağlı kalınır. Zira düşmanlar evvela İslam dinini ve tevhidi kabule güzel öğütlerle davet edilir. İslam ahkamını kabul ederlerse, hiçbir ferde dokunmak ve hürriyetlerine halel getirmek caiz olmayıp sair Müslümanlar arasına dahil edilirler.

Kabul etmeyecek olurlarsa, merî usul ve şer'î hudut üzere harbe girişilir. Muzafferiyet ihraz edildiğinde; muharip esirler, İslam Şeriatı kendi lisanları üzerine nazil olan Arap müşrikleri gibi semavi bir dine ve ilahi bir kitaba müntesip olmayan putperest ve ateşperestlerden iseler hayatta bırakılmayıp

katledilirler. (Nasıl ki Musevi Şeriatında da Tesniye Kitabında zikredilen yedi millet hakkında ilahi hüküm bundan ibarettir. Ayrıca, mürtet ile putlara kurban kesen ve putlara tapmaya davet eden kimseler de bu hükme dahildir.)

Ehli Kitaba evvelce sulh teklif edilir. Yani onlar muharebe öncesi cizyeyi kabul ve itaate davet edilirler.

Kabul ettikleri takdirde kan, mal ve ırz cihetiyle Müslümanlar hükmünde olurlar. Hiçbir fert ezalarına cesaret edemez. Yalnız Ehli İslam hakkında dahi tedibi mucip olacak bazı hallerde muaheze edilebilirler. Hatta gıybet edilmeleri, sövülmeleri ve eziyet edilmeleri de kati haramdır.

Eğer cizyeyi kabul ile itaate meyil göstermezler ise muharebe lazım gelir ve o vakit katledilmeleri ve esir alınmaları mubah olur. Nasıl ki yedi milletin gayrisi hakkında Musevi Şeriatının da hükmü budur.

İşte şer'î hududa bu esnada riayet olunması vacip olur da küçük çocuk, kadın, ibadet maksadıyla halveti ihtiyar eyleyen kimseler, pîr-i fâni gibi şahıslar katledilmekten masun bırakılırlar. Meğerki bu zümrenin biri Müslümanlara zararda bulunursa veya harp idaresinde reyinden istifade edilirse katli caiz olur.

Fisebilillah Cihat Hakkındaki Şüpheler

Önceki şeriatlara müntesip bazı şahıslar İslam Şeriatına ittiba eyledikleri halde evvelemirde -canları katletmek, malları gasp etmek ve insanları esir almak gibi hususları istilzam etmesine binaen- cihadın meşruiyetini garip bulmuştular. Fakat insafı hakem kılarak İslam Şeriatı ahkamıyla önceki şeriatları muhakeme ve mukayese eylediklerinde, İslam Şeriatında pek çok tahfifler buldular ki önceki şeriatlar onlardan hâlî idi.

Mesela Arap müşrikleriyle musalahayı meşru kılmayarak katledilmelerine hükmetmiş olan İslam Şeriatı, onların da kadınlarını ve küçük çocuklarını istisna etmektedir. Musevi Şeriatı ise Hititler ile malum diğer yedi millet hakkında böyle bir istisnayı kabul etmemiştir. Bilakis her canlının, hatta küçük çocukların ve kadınların da katledilmelerinin lüzumuna hükmettiği Tesniye Kitabında tasrih edilmektedir.

Yine orada mezkurdur ki işbu yedi millet İsrail oğullarına nispeten gayet çok olmalarıyla İsrail oğullarının selameti için Allah Teâlâ onların katledilmelerine izin vermiştir. Hatta Sayılar Kitabında zikrolunduğu üzere, helak edilmeleri hakkında tavizsiz emirler vermiştir. Çünkü mezkur kitapta yazılı olduğu üzere, İsrail oğullarına hitaben buyurulmuş ki: "Bütün yeryüzü sakinlerini yok ediniz. Siz onları yok etmeyecek olursanız hayatta bıraktığınız kavimler sizin gözlerinize çivi ve sağınıza solunuza süngü menzilesinde olup

meskenleriniz olan diyarda size tecavüz ederler. Onların hakkında icrasına karar verdiğim muamelatı sizlere icra edecek olurum."[299]

Mezkur yedi milletin gayrileri hakkında Musevi Şeriatının kati hükmü ise İslam Şeriatı gibi olup, düşmanlar evvela sulha davet olunur. Razı olup iman ve itaat ederlerse veya cizye edasına muvafakat ederlerse ne âlâ! Aksi takdirde muharebe olunur. Muzafferiyet ihraz edilirse erkekler katledilir, kadınlar ve küçük çocuklar esir alınır. Hayvanlar ve mallar da ganimet alınarak, bunların hepsi, mezkur kitapta yazılı olduğu üzere, mücahitler arasında taksim olunur.

Fakat İslam kaynaklarında mezkur olduğuna göre, önceki ümmetlere ganimet malları helal değildi; bilakis onları yakarlardı.

Musa Aleyhisselamın irtihalinden sonra Yûşa Hazretleri Tevrat'ta münderiç bulunan ahkam üzere hüküm icra ederdi. Yûşa Kitabının ilk babından on birinci babına varıncaya kadar muhtevi olduğu tafsilata nazaran Hazreti Yûşa milyonlarca insanı katletmiştir. Ve on ikinci bapta tasrih olunduğu üzere, kafir sultanlardan otuz bir zatı helak ederek, İsrail oğullarına onların memleketlerini kazandırmıştır.

Samuel Kitabından[300] öğrenildiğine göre, Davud Aleyhisselam düşman diyarlarını tahrip ederek Geşuri, Girzi, Amalika kavimlerinden erkek kadın demeyip rast geldiğini katleder, mallarını ve hayvanlarını ganimet alırmış. Yine mezkur kitapta[301] yazılıdır ki Moabiler tamamen Davud'un kulları olup ona haraç verirlerdi. Tsoba kralı Rehob oğlu Hadadezer'i de vurup, bin yedi yüz atlı ve yirmi bin piyade askerini mahvetmiş.[302] Şam'dan ona imdada gelen Aram ordusunu vurarak yirmi iki bin kişiyi itlaf etmiş.[303] Süryanilerden yedi yüz savaş arabası sürücüsü ile kırk bin atlı öldürmüş.[304] Rabba karyesini tahrip ederek ahalisini bıçkı ile kestirmiş ve demir balta ile ezdirmiş. Ammon oğullarının karyelerine de bu muamelatın aynını icra etmiş.[305]

I. Krallar Kitabında[306] zikrolunur ki İlya Aleyhisselam, Baal Peygamberi olduklarını iddia eden 450 adamı boğazlatmış.

Davud Aleyhisselam ise cihatları da dahil bulunan bütün amellerini hasenat nevinden addediyordu. Zebur'da[307] diyor ki: "Rabbim bana iyilik ve itaatim kadar ve elimin tahareti kadar mükafat verdi. Çünkü ben Rabbimin yollarını hıfzettim, asla kendisine şirk koşmadım, bütün ahkamı önümde ve

299 Sayılar Kitabı, 33/51-56.
300 I. Samuel Kitabı, 27/8-9.
301 II. Samuel Kitabı, 8/1-2.
302 II. Samuel Kitabı, 8/3-4.
303 II. Samuel Kitabı, 8/5-6.
304 II. Samuel Kitabı, 10/18.
305 II. Samuel Kitabı, 12/31.
306 I. Krallar Kitabı, 18/
307 Mezâmîr, 18/20.

ilahi adalet kaideleri yanımdadır. Ben ayıp ve kusurdan varesteyim, günah ve kötülüklerden rabbani hıfz ile mahfuzum." Bârî Teâlâ Hazretleri de Davud'un cihatlarının ve sair güzel fiillerinin indi ilahide makbul olduğuna şahadet buyurmuş. Çünkü I. Krallar Kitabının 14. babının 8. ayeti şöyledir: "Davud, ilahi emirlerimi hıfzetmiş ve bütün kalbiyle emrime tâbi olmuş ve nezdimde hasenat addolunan şeylerle amel etmiş halis bir kulumdur."

Hıristiyanların Azizi Pavlos'un kelamından da zahir oluyor ki mezkur peygamberlerin cihada müteallik bütün amelleri iyilik cinsinden addolunmaktadır, günah nevinden değil. Bunların menşei sırf iman kuvveti ve Rahman'ın vaatlerine nail olmaktır; kalp kasveti ve zulüm değildir. Gerçi bazı fiiller sureta zulüm nevilerinin en şiddetlisine benziyor. Hususen masum çocukları katletmek gibi.[308]

İbranilere Mektubunun 11. babında diyor ki: "Daha ne söyleyeyim? Vakit müsait değil ki haber verecek olsam. Gidyon, Barak, Şimşon, Yeftah, Davut, Samuel ve sair enbiya ki bunlar iman kuvvetiyle düşman memleketleri kahretmişlerdir. İyilik işlemiş, vaatlere nail olmuş, aslanların ağızlarını kapatmış, ateş kuvvetini söndürmüşlerdir. Kılıcın ağzından kaçıp necat bulmuşlar. Zaaftan kuvvet bulmuşlar, harp esnasında güçlü olup yabancı orduları bozguna uğratmışlardır."[309]

Davud Aleyhisselamın cihatlarının saltanat muhafazası ve memleket tevsii gayesiyle vuku bulduğunu söyleyen kimse pek büyük cüret etmiş olur.

Halbuki bu iddia makul de değildir. Çünkü bu maslahatın, çocukları ve kadınları da helak etmeyi ve bazı beldeleri ve karyeleri katliam derecesinde mahvetmeyi iktiza etmeyeceği aşikardır.

Bütün enbiyanın maksadı dini neşretmektir. Davud Aleyhisselamın cihatlarını esasen saltanat fikir ve maksadıyla vaki farz edecek olsak, iki ihtimalden hâlî olamaz: Bu vukuatın hepsi Allah'ın rızasına muvafık ve kendisine helal idi denirse, matlup sabit olur. Yani önceki şeriatlarda da cihadın Allah tarafından meşru kılındığına delalet bulunur. Yok öyle değildi denecek olursa, koca bir nebinin gayri meşru hareketlerde bulunması lazım gelir. Hem de hakkında Krallar Kitabından naklolunan ilahi şahadetin hâşâ yalan olmasını ve Protestan ulemasının mukaddes tanıdıkları Pavlus'un ve Zebur'dan menkul Davud'un kelamının da sahih olmamasını iktiza eder. Semavi kitaplara imanı olanların bu ciheti iltizam edebilmeleri ise mümkün değildir.

Binlerce masumun ve katli vacip olmayan şahısların kanının Davud Aleyhisselamın zimmetinde kalması onu uhrevi necattan uzaklaştırmaz mı? Halbuki yalnız bir masumun kanı insanı helak etmeye kafidir.[310]

---

308 *Mütercim:* Bizce, enbiya hakkında bu tür münker fiiller işlediklerine dair rivayetler asla doğru değildir.

309 İbranilere Mektup, 11/32-34.

310 *Mütercim:* Yuhanna'nın Birinci Mektubunda (3/15) "Hiçbir katilin ebedi hayata sahip olmadığını bilirsiniz" ibaresi görülmektedir.

Bu delillerden sarf-ı nazar edilse, cihadın meşruiyetine ve ilahi şeriatlara düşman olanların katledilmeleri lüzumuna kafi delil olmak üzere, İsa Aleyhisselamın ahirzamanda nüzul edip Lanetli Deccal'i ve onun askerlerini katledeceği kaziyesi gösterilir.

Nasıl ki Pavlus'un Selaniklilere II. Mektubunun 2. babında ve Yuhanna'nın 9. babında tasrih olunmuştur.

Fâil-i Muhtâr olan Allah Teâlâ'nın -ki bütün fiilleri aynı adalet ve sırf hikmet olup hâşâ zulüm ile tavsif edilmekten şan-ı ulûhiyeti âlî ve münezzehtir- cari âdetleri teftiş olunduğunda, küfür ve isyana rızası olmayıp ahiret diyarında mücazat buyuracağı katiyen malum olduğu gibi, dünyada dahi küfür ve isyana ısrar edenlere mücazat buyurmakta olduğu anlaşılır.

Mesela Nuh Aleyhisselam zamanında tufanla umumen kafirleri helak edip Nuh'un gemisinde bulunanlardan başka hiçbir kimseye necat vermemiş ve Musa Aleyhisselam zamanında Firavun ile kavmini deryaya gark eylemiştir.

Keza Çıkış Kitabının 12. babında zikrolunduğu üzere, Hazreti Musa Aleyhisselam İsrail oğulları ile Mısır'dan çıktıkları gece Mısırlılardan her ailenin büyük evladını ve hatta hayvanların da birinci batınlarını aniden helak etmiştir.

Keza, Lut Aleyhisselam zamanında semadan ateş ve kibrit yağdırarak ve yerlerini altüst ederek Sodom ve Gomore nahiyelerini mahvetmiştir.[311]

Keza, I. Samuel Kitabının 5. babında tasrih olunduğu vecihle Aşdotluları basur marazı ile helak eylemiş. II. Krallar Kitabının 19. babında beyan olunduğu üzere, Asur ordugahına melaikeyi göndererek bir gecede yüz seksen beş bin kişiyi katlettirmekle vücutlarını ortadan kaldırmıştır.

Asilere de türlü türlü ilahi cezalar vaki olduğu malumdur. Bazen yerin dibine geçirmek veya yakmak suretiyle olur. Nasıl ki Sayılar Kitabının 16. babında tasrih edildiği üzere, Musa Aleyhisselama isyanlarından dolayı Korah, Dasan ve Abiram isimli şahıslar aileleri ve mallarıyla beraber yere batmış ve peyda olan ateşle 250 kadar şahıs yanmıştır. Yine Sayılar Kitabının 16. babında tasrih edilmiştir ki Korah ve refiklerinin helak oldukları günün ertesinde isyanları vuku bulan on dört bini aşkın kimse aniden helak olmuşlar. Hatta Hazreti Harun Aleyhisselam diriler ile ölüler arasına girip de kalanlar için mağfiret talep buyurmamış olsaymış hemen o gün hepsi helak olacakmış.

I. Samuel Kitabının 6. babında sarahat vardır ki mukaddes tabutu görmeleri üzerine Beytşemeşlilerden elli bini aşkın kişinin helaki vuku bulmuş.

Sayılar Kitabının 21. babında zikrolunduğu üzere, İsrail oğullarının diğer bir defasında Hazreti Musa'ya muarız harekette bulunmaları sebebiyle musallat kılınan yılanların tesirlerinden pek çok kimseler mahvolmuş.

311 Tekvin, 19/24-25.

İşte mezkur taife, bu vecihle önceki şeriatların cihada müteallik ahkamını ve vakıalarını, enbiya-i izamın kafirler hakkında muamelatını ve Allah Teâlâ'nın küfür ve isyan irtikap edenler hakkında cereyan eyleyen ilahi âdetlerini nazar-ı itinaya aldıklarında, insaf eyleyerek dediler ki:

Mademki Hazreti Muhammed'in (a.s.) de bir resul olduğu ve ilahi bir şeriatı tebliğ ve neşre memur kılındığı vazıh deliller ile sabit oluyor; öyleyse, şeriatında cihat meşru olarak, düşmanların katledilmeleri veya esir alınmaları ve mallarının ganimet alınması şeklinde tedip muamelatı icra buyurulması neden makbul görülmesin ki? Hususen o hazretin tebliğ ettiği şeriatta bulduğumuz sayısız tahfifleri önceki şeriatların hiçbirinde bulamıyoruz.

İslam Şeriatının sair enbiya şeriatlarına muhalif olması ve öteden beri asi ve münkirlerin mücazat görmelerine dair cari olmakta bulunan ilahi âdete mugayir olarak ashabının zelil olmasına ve inatla düşmanlık edenlerin tahrip ve ifsadına imkan vermesi mi iktiza ederdi?

Esasen ilahi vahyi tasdik ile Allah tarafından enbiyaya şeriatlar tenzil edilmesinin vukuuna iman edenler, bu tür şüphelere kulak asamaz ve cihadın meşruiyetinden dolayı İslam Şeriatına itiraz etmeye vicdanen taraftar olamaz.

Ama İlah-ı Alem'in mevcudiyetini tasdik etmeyen ve şeriatlar tenzil edilmesi hususunu bilmeyen şahıslara (maddeciler münazarasında takrir ve tavzih olunduğu vecihle) evvelce ulûhiyet ve nübüvvet hakikatleri anlatılır ve ispat edilir. Kati hüccetler ikame edilip aklî burhanlar takrir edildikten sonra, inadı bertaraf edip de şeriatı iltizam tarafına meyil gösterirlerse, sair şeriatların müntesipleri gibi, meşru kılınan ilahi ahkamı tasdik etmeleri zaruri hükmünü alır. Bu halde, İslam Şeriatının, cihat emrinde önceki şeriatlara muvafık olup, tadil ve tahfif cihetiyle onların cümlesine faik olduğunu, arz olunan tafsilata nazaran teslim ve tasdike davet edilirler.

İslam Dininin Tesis ve İntişarı Kılıç Sayesinde Olmamıştır

İslam dini afaka intişar edip cihat hükümleriyle meşhur olması üzerine, bu hususu pek sathi olarak mülahaza eden bir taife de bir başka tevehhüme kapılmışlardır: Güya ki bu âlî din ancak kılıç ile tesis olmuş ve intişar etmiş. Ve bu cihetten dolayı gönüllere şüphe geliyormuş ki: Müslümanlar katledilme korkusuyla bu dini kabul etmişler ve bu hususa icbar edilmişler. Çünkü hüccet ve burhan sayesinde İslam ahkamını neşir mümkün olamamış!

Fakat tevehhüme kapılan şu taifenin efradından bazıları insaflı davranarak Hazreti Fahri Risalet Efendimizin ilk neşet zamanlarını tetkik ettiler de gördüler ki:

Tarih kitapları tetkikiyle uğraşanların itirafa mecbur oldukları üzere, o hazret risalet davasına başladığı esnada tek başına idi; saltanat ihrazı ile kahir

kudreti olmadığı gibi, asabiyet bağı ile yardımcı aşiretlere de sahip değildi. Hatta bundan sarf-ı nazar, insanlar arasında bu mühim davayı neşre yalnız başına gayret eylediği sırada, kendi kabilesinin sair kabilelere karşı koyacak kuvvet ve imkanı bulunmuyorduysa da, bari ellerinden geldiği kadar olsun muavenette bulunmaları ümit edilirken, bilakis herkesten evvel onlar tekzip ettiler ve hayli şiddetli adavet gösterdiler.

Hatta onların küstahları kavlen ve fiilen Hazreti Resul-i Ekrem'e eza ederlerdi. Fakat bu münasebetsiz muamelattan dolayı Efendimiz Hazretleri memur olduğu sabır ve teenniye halel getirmeyerek, yüce davasında sebat edip, mahlukatı Cenabı Hakkın vahdaniyetine davet ve irşat ederdi ve bu maksadı ifa için burhanlar ikame ederdi. Daima İslam güzelliklerini izhar ederdi ve onların dalaletlerini ve kötü âdetlerini ihtar buyururdu.

İşte bu sayede hidayetlerine ilahi irade taalluk eden zevata hak ve hakikat aşikar oldu da aklıselim sahipleri İslam dinini kabul etmeye başladılar. İslam Şeriatı ahkamının iyilikleri ve güzellikleri görülerek insanlar fevç fevç tasdik ve ittiba ettiler. Bu esnada ise bir katre kan dökülmüyordu. Bilakis halkın vicdan hürriyeti ilan edilerek yalnız insafa davet vuku bulurdu. Bu mealde nazil olan Kur'an ayetlerinden bazıları şöyledir:

"Dinde zorlama yoktur. Doğru yol, sapıklıktan, hak batıldan ayrılıp belli olmuştur."[312]

"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra sapanlar size zarar veremez."[313]

"Kim inkâr ederse inkârının zararı kendisinedir."[314]

Hazreti Resul-i Ekrem'in bu yolu iltizamla memur olduğu sırada, yani henüz cihadın meşruiyetinden eser yokken kendisine iman edenlerin pek çok olduğu siyer ve tarih kitaplarına müracaatla cümleye malum olur ki şöylece icmal edilir:

Bu muameleyi iltizam ile memur bulunduğu İslam'ın ilk döneminde, Ebû Zer Gıfârî, biraderi Enis ve valideleri İslam dinini kabul ettiler. Bunların kabilelerine avdetlerinde Ebû Zer'in daveti üzerine Gıfar[315] kabilesinin hemen yarısı icabet ederek defaten Müslüman oldular. Allah onlardan razı olsun!

Bi'setin yedinci senesinde yani hicretten altı sene evvel ashabı kiramdan 83 erkek ve 18 kadın olmak üzere 101 kişi müşriklerin ezasına binaen Habeş diyarına hicret eylemiştiler. Halbuki o esnada Mekke-i Mükerreme'de dahi

312 Bakara, 256. *Mütercim:* Din hakkında ikrah yoktur. Yani dini kabul hususunda kimse icbar edilemez.
313 Mâide, 105.
314 Rum, 44.
315 *Mütercim:* Hazreti Resul-i Ekrem'in duasına mazhar olmuş bir kabiledir.

Ehli İslam'dan hayli kimseler mevcut idi. Necran Hıristiyanlarından da yirmi kadar zevat bu sırada İslamiyet'i kabul etmişlerdi. Yine hariçten Dımâd el-Ezdî[316] isimli zat bi'setin onuncu senesinde, keza hicretten önce kavmi arasında şeref, şan ve nüfuz sahibi olan Tufeyl bin Amr ed-Devsî İslam dinini kabul etmişlerdi. Tufeyl bin Amr'ın kabilesine avdeti ve daveti üzerine peder ve validesi de Müslüman olmuşlardı.

Hicretten evvel Mus'ab bin Umeyr'in[317] (r.a.) vaaz ve nasihatiyle Medine-i Münevvere'de Benî Eşhel kabilesi dini kabul ettiler. Hatta bu kabilenin erkekleri ve kadınları hemen bir günde Müslüman oldular. Yalnız içlerinden Amr bin Sabit'in[318] İslamiyet'i kabulü gecikmişti. Ve şu kabilenin İslamiyet'i kabul etmeleri üzerine Hazreti Mus'ab daveti tamim etmesiyle Medine-i Münevvere'de kadın yahut erkek İslamiyet'i kabul etmemiş bir hane kalmamıştı. Yalnız Medine havalisi sakinleri yani Necid cihetinde olan civar karyelerin ahalisi icabet etmiş değildi.

Hazreti Resul-i Ekrem'in Medine-i Münevvere'ye hicreti esnasında Bureyde (r.a.), kavmi olan Eslem kabilesinden 70 kadar adam ile beraber gönüllü olarak İslam dinine girdiler.[319] Habeş Meliki Necaşi de hicretten evvel risaleti tasdik edip İslamiyet'i kabul eylemişti.[320] Yine hicretten evvel Şam'dan gelen Ebû Hind ile Temîm ve Nuaym isimli zatlar dört adet refikleriyle beraber Müslüman oldular. Bu kabilden daha pek çok kimseler kendi vicdanlarının arzusuyla gelip Müslüman olurlardı.

Dört halifenin ve sair meşhur ashabın Müslüman olma keyfiyetleri malumdur ki her biri garip bir surette ve hayli teftiş ve tetkikten sonra İslam dinini ihtiyar etmişlerdir.[321]

---

316 *Mütercim:* Ezd, Yemen'de büyük bir kabiledir ki ensar onların pederleri neslindendir.

317 *Mütercim:* Ashabın ekabirinden bir zattır. Üçüncü biatten sonra Ensar'ın arzusu üzerine Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz Kur'an tedrisi ve din talimi hizmetiyle Medine'ye onu göndermişti. Hazreti Mus'ab, Ebû Umâme Es'ad bin Zürâre'nin hanesinde misafir olup vazifesini pek güzel ifa eylemiştir.

318 *Mütercim:* Bu zat da Benî Abdi'l-Eşhel kabilesinden olduğu halde ve onlar, reisleri bulunan Sa'd bin Muaz'ın (r.a.) Mus'ab (r.a.) ile mülakatının semeresi olarak iman etmesine binaen umumen Müslüman oldukları halde o sırada hidayete nail olamamıştı.

Sonradan Uhud Savaşı esnasında Müslüman olup bir miktar muharebe ettikten sonra şehit olmuştur. Onun üzerine Resul-i Ekrem Efendimiz "Henüz Allah Teâlâ'ya bir defa secde etmemiş olduğu halde Amr da Cennet ehlinden oldu" buyurmuştur.

319 *Mütercim:* Hatta, Medine'ye kadar Efendimizi teşyi eylediler.

320 *Mütercim:* Kitabın başlarında Necaşi'nin İslam'ı kabul keyfiyeti ve tercümeihali geçmiştir. Orada beyan edildiği üzere, onun tarafından gönderilmiş bulunan yetmiş kadar rahip de tasdik ve ittiba eylediler.

321 *Mütercim:* İçlerinden Hazreti Ömer'in inkıyat ve ihtidası pek gariptir ki Ebû Cehil tarafından Resul-i Ekrem Efendimizi katletmeye gönderildiği sırada vuku bulmuştur. Bu kıssa haddizatında garabeti ve birçok mucizeyi havi olduğundan ayrıca ifade edilmiş ibretamiz bir vakıadır. Allah cümlesinden razı olsun!

Bunların tafsilatına vukuf kesbetmek arzu edenler siyer kitaplarına müracaat etmelidirler.

Mütercim: *Zikri geçen zevatı kiramdan yalnız iki zatın ihtida keyfiyetlerini ve tercümeihallerinden bir nebze zikretmeyi münasip gördük.*

Tufeyl bin Amr, Devs kabilesine mensuptur. Kavmi içinde kadir sahibi beliğ ve asil bir şair idi. Mekke-i Mükerreme'ye gelmesi üzerine Kureyş reisleri ile mülakat eylediğinde onların her biri, "Sakın ya Tufeyl, seni sevdiğimizden ihtar ediyoruz. Olmaya ki bizleri tefrikaya düşüren zatla (Efendimiz Hazretlerini kastediyorlar) görüşesin! Biz ona ne vecihle mukabele edeceğimizi bilemiyoruz. Her kelamı sihir gibidir; adamı babasından, evladından ve zevcesinden ayırıyor. Görüşecek olursan korkarız ki sen dahi perişan olursun. Selamet istersen ne kendisini gör, ne sözünü işit!" diyordu.

Tufeyl (r.a.) diyor ki: Bunların bu kerih tavsiyesini işittiğimde azmettim ki Hazreti Resul-i Ekrem'e nerede tesadüf edersem hemen yanından savuşayım. Hatta Mescid-i Haram'a girdiğim esnada şayet kendisine rast gelirsem sözünü işitmeyeyim diye kulaklarıma pamuk tıkamıştım.

Ne zaman ki bir sabah Mescid-i Haram'a dahil olduğumda, Hazreti Resul-i Ekrem'i orada gördüm. Kabe'ye yakın namaz kılıyordu. Ben de oraya yakın bulunduğumdan, Allah Teâlâ arzumun hilafına olarak tilavet buyurduğu mübarek kelamı bana işittirdi. Fakat pek de hoşuma gitti. Bunun üzerine nefsime hitaben dedim ki: Ne beis var? Ben ahmak değilim; hayır ve şerri fark ederim. Bu zatın ne dediğini bileyim, işime gelmezse kabul etmeyiveririm. Pamuğu kulağımdan çıkarıp biraz bekledim. Hanesine teşrifi esnasında beraberce giderek dedim ki: "Ya Muhammed, kavmin bana senin hakkında çok sözler söylediler de ihtirazımdan kulaklarımı tıkamaya mecburiyet hissetmiştim. Fakat Mescid-i Haram'da nasıl ise kulağıma vasıl olan birkaç sözünüz beni şu fikirden menetti. Rica ederim selamet yolu ne ise bana söyleyiniz."

Hazreti Resul-i Ekrem hemen bana İslam dinini arz ile bir miktar Kur'an tilavet buyurdu. (Tilavet buyurduğu Kur'an'ın, İhlas suresi ile Muavvizeteyn olduğu rivayet edilmiştir. Bu sureler Medine'de nazil olmuştur deniyorsa da Fatiha suresi gibi nüzulünün tekerrür ettiğini söyleyenler de vardır.)

Kur'an-ı Kerim'i işitmesi üzerine Tufeyl "Vallahi böyle güzel ve manidar bir kelam bu ana kadar işitmiş değilim" diyerek, Kur'an'ın beşer kelamı olmadığını anladı ve İslam dinini kabul etti.

Sonra da dedi ki: "Ya Resulallah! Ben kavmim içinde sözü dinlenir bir kimseyim, avdetimde onları da hak dine davet edeceğim. Allah Teâlâ'ya dua buyur ki bana muin olsun."

Hazreti Resul-i Ekrem "Ya Rab! Şu kuluna bir mucize ihsan eyle" buyurdu.

Tufeyl diyor ki: Yola çıktığımda geldiğim gibi gidiyordum. Fakat ne zaman ki bir tepeye geldim. Ki kavmim onun arkasındaki su civarında sakin idiler. Gece karanlığı da kararını buldu. Hemen kaşlarım arasında kandil gibi bir nur peyda oluverdi. Dedim: "Ya rab! Kavmim bunu görünce, 'Dinini tebdil etmiş de böyle bir afete duçar olmuş' demesinler diye yüzümden başka bir yere tahvil eyle!" Derhal o nur kamçımın ucuna intikal ederek kavmim uzaktan onu ve onun ziyasıyla beni görerek istikbal etmeye geldiler.

(Bu cihetle ona Zünnur unvanı verilmişti. Hatta İmam Sübkî, Tâiyye'sinde: "Devsî'nin önce alnında, sonra kamçısında güneş gibi parlak bir ziya hasıl ettin" beytiyle bu kıssaya işaret etmiştir.)

İşte bunun üzerine o esnada pederi ve zevcesi, daha sonra da kavminden pek çok kimseler İslam dinini kabul ettiler. Bir müddet sonra da Hayber Vakası akabinde yetmiş seksen hane halkıyla Tufeyl (r.a.) Medine'ye varmışlar ve Mekke-i Mükerreme fethinde bulunmuşlardır.

Tufeyl'i Hazreti Resul-i Ekrem bazı hizmetlere memur eylemiş ve Hazreti Ebû Bekir Sıddık'ın hilafetinde Yemame Vakasında şehit olmuştur. (Allah ondan ve sair ashaptan razı olsun!)

Bureyde bin Husayb (r.a.) İmam Beyhakî'nin rivayet eylediği üzere diyormuş ki:

Resul-i Ekrem Efendimiz, mağara arkadaşı ve vefakar dostu Ebû Bekir ile beraber hicret ettikleri sırada Ebû Cehil ve sair Kureyş reisleri tarafından "her kim o ikisini iade edebilirse kendisine yüz deve ve şu kadar altın verileceği" ilan olunması üzerine, beni de (zahiren) tamah sevk ederek, Benî Sehm kabilesinden yetmiş atlı tedarik edip Medine yollarına düşürmüştü. Giderek Hazreti Resul-i Ekrem'e mülaki olduk. Yakına vardığımda bana "İsmin nedir?" diye sual buyurdu. "Bureyde'dir" dedim. Buyurdu ki: "Ya Ebâ Bekir, maslahatımız berdüselam kesbetti." Daha sonra "Kimlerdensin?" buyurdu. Ben de "Eslem kabilesinden" dedim. Yine Ebû Bekir'e dönerek, "Selameti bulduk" buyurdu. Sonra "Kimlerlesin?" buyurdu. "Benî Sehm ile" dedim. "Ya Ebâ Bekir, talihin yaver gitti" buyurdu.

(Hazreti Resulullah Efendimiz, iyi ve güzel isimlerle böyle tefeül etmeyi pek severdi.)

O vakit Bureyde de "Siz kimsiniz" diye sual edince, Hazreti Resul-i Ekrem, "Ben, Muhammed bin Abdullah'ım ve hem de Resulullah'ım" buyurdu.

Bu muhavere üzerine Bureyde tereddütsüz kelime-i şahadet getirmiş ve refikleri de onunla yek zeban olmuşlar.

Bureyde (r.a.) "Benî Sehm'e gönüllü olarak Müslüman olmayı nasip eden Allah'a hamdolsun!" diye bu ilahi nimetin şükrünü ifadan sonra "Ya Resulallah, Medine'ye sancak taşıyarak girer misiniz?" diye sormuştu. "Evet!" buyur-

ması üzerine, Bureyde başından imamesini çözüp bir kargının ucuna bağlamış ve Resulullah'ın önünde yürüyerek Medine'ye o minval üzere dahil olmuşlardır. (Allah cümlesinden razı olsun!)

İşte insaflıca ve müdekkikçe düşünüldüğünde, kati surette anlaşılıyor ki: İslam dini, daha Mekke'den Medine'ye hicretten evvel şayi ve meşhur olmuştur. Cihat ile memuriyet ise hicretten sonradır. Demek oluyor ki hiç kimseye Resulullah tarafından tehdit ve korkutma vuku bulmuş değilken, sırf aklıselimin ve sahih tabiatın kabul ve beğenisine mazhar olması hasebiyle İslam dini intişar kazanmıştır.

Bu halde, hangi vicdan sahibi "İslam dini kılıç sayesinde takarrür etmiş ve İslam ahkamını insanlar cebir ve ikrah ile kabul eylemiş" diye iddia edebilir?

İnsaf sahibi bunu diyemez.

Mütercim: *Hatta diyebiliriz ki cihadın meşruiyetinden sonra da hayli zaman kati muzafferiyet ihraz edilmiş olmadığından, Mekke fethine kadar bir ferdi bile icbar ile Müslüman etmek tasavvur edilemezdi. Çünkü böyle bir şahsın kurtulunca Mekke'ye iltica etmesi pek kolay bir şeydi. Acaba bu tür vukuatlar olur muydu? Ne gezer!.. Hatta Ebû Süfyan (r.a.) Hudeybiye Sulhu esnasında ticaret için Şam'a gitmiş ve refikleriyle beraber Hirakl isimli Kayser'in huzuruna celp edilmiş olmaları üzerine, sual edilince bu hakikati itiraf eylemişlerdi.*[322]

Mekke fethi günü ise öyle bir zafer hasıl edildiği halde asla hiçbir ferdin vicdan hürriyetine dokunulmadığı malumdur. O gün umumi af ilan edildi, cümleye

322 Hirakl, pek akıllı ve faziletli bir zat idi. Hazreti Resul-i Ekrem Efendimizin Nebiyi Ahirzaman olduğunu anlayabilmek için ahvalini hasımlarından tahkik etti. Sorduğu suallerin birisi işte bu idi ki daha sonra izahata giriştiği esnada, Sahih-i Buhârî'de mezkur olduğu üzere şöyle demişti:

"Sana sual eyledim ki o zatın dinine girdikten sonra memnuniyetsizlik eseri olarak ondan irtidat edenler olur mu? Sen 'Hayır!' dedin. İman hakikati işte böyledir. Tahkike müstenit olarak, imandan hasıl olan ferah ve itminan kalplere tesir eyleyince artık ayrılması kabil değildir."

Hirakl'in irtidat vukuunu tahkik sadedinde "memnuniyetsizlik eseri olarak" kavliyle takyit etmesi pek yerindedir. Çünkü maksadı, İslam dinine dahil olanların basiret üzerine dahil olup olmadıklarını anlamaktı. Duhul esnasında basiretten hâlî bulunmak ise ancak sonradan İslam ahkamını beğenmeyip de ona binaen huruç etmekle belli olur. Yoksa Ubeydullah bin Cahş isimli kimsenin sırf nefsani haz için Hıristiyan olması veya bir cinayet işleyip de dar-ı harbe firar vuku bulması ilk duhulde basiretsiz olmaya delalet etmez.

Çünkü nefsin meyli yahut halas taharri etmek ikraha benzer olup sahibini hemen hemen ihtiyarsız kılar da dalalet yoluna öyle sevk eder. Fakat şu suretlerde hakiki ikrah sureti gibi külliyen ihtiyarsızlık bulunmadığından, şeran mazeret addolunmazlar.

eman verildi. Birkaç caninin lüzumlu tedibi istisna edildiğinde, hemen hiç kimsenin burnu kanamadı. Ne İslam dinini kabul için tazyik vuku buldu, ne de sabık tecavüzlerinden dolayı Mekke ahalisine bir ceza verildi. Fakat gördükleri bu hüsnü muamele üzerine ekserisi kendi arzularıyla İslam dinini kabul eylediler.

Hazreti Peygamberin hayatının kalan müddetinde ve asrı saadetinden sonra, hatta bu asırlarda dahi asla hiçbir emeli ve edna mertebe korkusu olmadığı halde İslam diniyle teşerrüf edenlerin ahvalini tetkik eyleyenlerin bu tür hayallere kulak asmayacakları aşikar bir şeydir.

İttiba hususunun korkuya hamledilmesi nasıl makul görülebilir? Halbuki İslam dinine girenler İslam dinine girmelerinden dolayı din düşmanlarının tecavüzlerine kendilerini hedef kılmış oluyorlardı. Hatta buna binaen vatanlarını terkle hicret gailelerine katlanıyorlardı. İnsana bu gayret ve metaneti veren, ancak hüccet ve burhana müstenit iman tahassüsleridir.

Evet! Yukarıda arz olunduğu vecihle, ne zaman ki sırf burhan sayesinde İslam'a tâbi olanlar çoğaldı ve geri kalan muarız ve muannitlere güzel öğütlerin ve ilmî burhanların fayda vermeyeceği ve bunlara rıfk ile muamelenin devam ettirilmesi, tuğyanlarını ziyadeleştirip din ehline adavetlerinin devamına ve işlerin karışmasına sebep olacağı herkese aşikar oldu; işte o zaman, zikri geçen adilane hududu havi bulunan cihat meşru kılındı. Zulüm derecesine baliğ olmayan mezkur hudut, düşmanların zararını def etmeyi tekeffül ediyor ve İslam'a tâbi olmayanların inkıyat dairesine alınmalarıyla beraber, İslamiyet'in şevketini muhafaza ve bütün reayayı himaye hususuna tayin olunan fertlere malen cüzice muavenette bulunmalarını müstelzim oluyor.

Ahiretçe olacak muamele ise Cenabı Rabbülalemin'e ait bir şeydir.

Düşmanların zararlarını def ve din ehlinin maslahatlarını ifa maksadıyla kölelik de tecviz edilmiştir.

İslam'da Köleliğin Meşruiyeti Hakkındaki Şüphelere Cevap

Önceki şeriatların müntesiplerinden bazı kimseler de bu köle edinme keyfiyetinin meşruiyetinden dolayı İslam dininden uzak duruyorlardı. Zira köle bu vasıtayla tahdit altına alınmaktadır. Bilhassa bazı memleketlerde üzerine envai çeşit zulüm yüklenir. (Nasıl ki yakın zamana kadar Avrupa'da bu muamele cereyan ediyordu ve hâlâ Amerika'nın bazı taraflarında vuku bulmaktadır.) Darp ve hakaret edilir, aç ve susuz bırakılır. Çırçıplak olarak hayvanlar gibi bağlanır. Takatinin haricinde meşakkatli vazifeler yüklenerek, insan nevinden addolunmaz. Hususen siyahilerden olursa!.. Azat edilmesi dinî sevaplardan sayılmaz.

Hakikaten bunların gördükleri yerlerde, köleye en edna bir hayvana layık görülmeyen muamele icra olunur. Azatlık şerefini hemen yüz binde biri görmez. Binaenaleyh bu gördüklerine kıyas edip, İslam dininin şu mezalimle beraber kölelik ve esareti mubah kıldığını ve böyle münasebetsiz muameleleri caiz gördüğünü zannettiler.

Fakat İslam dininin esirler ve köleler hakkındaki tavsiyelerini ve emirlerini tetkike ihtimam edenlere inkişaf etti ki: Gerçi arz olunan maslahatlara binaen, İslamiyet'te kölelik meşru kılınmış ise de; esarete giriftar olanların rahatlarını muhafaza ve maişet hususunda maliklerine müsavatlarını tekeffül siyakında kati tebliğler ifa buyurulmuştur.

Bu sayede onlar kaybettikleri hürriyetlerine mukabil medeniyet ve terbiye kesbetmeleri hasebiyle kârlı çıkarlar. Çünkü vahşet ve mahrumiyetten halas olurlar. Ekseriyetle cehaletin sebep olduğu çirkin hareketlerden kurtulurlar.

İslam Şeriatı bazı kavimlerin icra eyledikleri mezalimin en ednasını bile icraya müsaade vermez. Bilakis böyle zalimane bir muameleye teşebbüs edenleri uhrevi mücazat ilanıyla men eder ve köle azat etmenin faziletini ve mükafatını beyan ederek Müslümanları köle azat etme hususuna teşvik eder.

Hatta köle azat etmenin çoğalıp şüyu bulmasını ve kölelik müddetinin azaltılmasını iktiza edecek pek çok sebepler meşru kılınmıştır. Köle ile kendisini azat eden efendisi arasında nesebî karabet gibi bir irtibat hasıl edilmiştir. Bu bapta siyah ile beyaz arasında asla bir fark gözetilmemiştir.

Keza, taharri ve tetkik ile uğraşanlara aşikar oldu ki: Köleye ihsan ve şefkat ile muameleye dair Şeriatın teşviklerini nazar-ı itinaya alarak, Ehli İslam onları müstefit edecek meşru ve makul pek çok muameleler ifa ederler. Bu vesile ile kölelik altına girmemiş olsalar rüyalarında bile göremeyecekleri refah ve saadete nail olan köle ve cariyeler pek çoktur.

İslam Şeriatı köleliği yeni meydana çıkarmış değildir. Bilakis önceki şeriatlardaki ahkamını tadil ve tahfif ile tanzim eylemiştir. Zira önceki peygamberlere mensup olan kitaplarda köleliğin meşruiyetine müteallik sarih nasslar mevcuttur.

İşte mezkur maruzatı mülahaza eden itirazcılar, serdettikleri itirazlarını geri almaya mecbur olup dediler ki:

"Madem şu İslam dini müntesipleri mukaddes dinlerinin hak olduğunu kati burhanlar ile biliyorlar. Şeriatları da düşmanlarının zararlarını tesirsiz kılmak ve hizmetlerinden faydalanabilmek için onları köleleştirmeyi mubah kılıyor. Bununla beraber kölelerin maişetçe kendilerine müsavi tutulmalarını şart kılarak rahatlarını temin ediyor. Onları azat etme ve kölelik müddetlerini kısaltma babında teşvik kapılarını açıyor. Bu muamelenin güzel neticelerinden olarak birçok insan fertlerinin ahlaklarının güzelleşmesi ve maişetlerinin ıslahı hasıl olup, köle olmamış olsalar nail olamayacakları birçok mükafat ve ihsana nail oldukları memnuniyetle görülüyor. Köle sahipleri kölelere zulüm ve ezadan şiddetle men ediliyor. Ayrıca, köleliğin meşruiyeti önceki şeriat-

larda da sabit olup yeni ihdas edilmiş bir bidat sayılmaya meydan kalmıyor. Bütün bu cihetlerden dolayı da İslam Şeriatını ve müntesiplerini muaheze etmeye hak kazanamayız."

Hakikaten insaf gereğinin bu olduğu hususunda asla şüphe kabil değildir.

Şimdi bu icmali biraz tafsil edelim ki insaf ciheti kuvvet bulsun.

Kölenin istirahatını ve maişet babında efendisine müsavatını tekeffül eden kutsi tavsiyeler ve emirler İslam Şeriatında gayet çoktur. Birkaç adedini zikir ile iktifa edeceğiz. Allah Teâlâ yüce kitabında şöyle buyuruyor:

"Yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik yapmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındakilere (köle, cariye, hizmetçi, işçi) de güzel muamele edin. Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez." (Nisa, 36)

Mütercim: *İmam Fahreddin Râzî diyor ki: Allah Teâlâ bundan önceki ayette zevç ile zevceye hüsnü muaşeret lüzumuna dair tavsiyeler tebliğinden sonra bu ayette de sair güzel ahlaka kullarını irşat buyuruyor.*

Malum ola ki ibadet sırf Allah'ın emrine riayeten ifa olunan her fiil ve terke şamildir. Bu halde bedenin amelleri ile kalbin fiillerinin cümlesi ibadete dahil oluyorsa da İbn Abbas Hazretleri en temel esas olan tevhid ile tefsir eylemiştir.

Ebeveyn hukuku, Allah hakkına denk olduğu için bu ayetten başka daha birkaç ayette ibadet emri akabinde ebeveyn hukukuna riayet emri sadır olmuş. Hatta müşrik dahi olsalar yine hüsnü muamele lüzumu başka bir ayette emredilmiştir.

Onlara karşı itaatsiz ve isyankar olmaktan şiddetle men edildiği de malumdur. Hatta Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz hadisi şerifinde "Kebâirin en büyükleri, Allah'a şirk koşmak, ebeveyne karşı isyankar olmak, yalan yere yemin etmektir" (Buhari) buyurmuştur.

Ebeveyne ihsan hususunda; hizmetlerinde bulunmak, sözü mülayimce söylemek, taleplerinin husulüne gayret etmek ve kendilerini asla gücendirmemek dahildir.

Akrabayı gözetmek "sıla-i rahim" diye tesmiye olunur. Buna dair de pek çok şer'î tembihler vardır. Bu hususa itina edenlerin rızık ve ömürlerinde bereket hasıl olacağı tebşir olunmuştur.

Yetimler dahi küçük ve bîkes olmaları hasebiyle her yönden merhamete şayan görülmüş. Bu bapta da bir hayli emir ve tavsiyeler varit olup "Onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir." (Bakara, 220) ayeti celilesi hemen hepsini cami olmuştur.

Komşu hukuku da Şeriat nazarında hakikaten pek büyük olup hadisi şeriflerde tafsil buyurulmuş. Hatta bir hadisi şerifte "Komşusu ezasından emin olmayan kimse Cennete giremez, agah olunuz ki komşu hakkı kırk haneye kadar şamil olur." (Müslim) buyurulmuştur.

Ayetteki "sahib bilcenb" zevce ile tefsir edilmiş ise de alelıtlak insanın yanında bulunan kimseden ibaret olduğu zahirdir. Bu halde seferde veya ilim ve sanat tahsilinde refik ve şerik olan, bir mecliste ve mescitte yanında duran, edna mertebe sohbeti vuku bulan zevat hep şu ilahi emre dahil olurlar. Binaenaleyh bunların hukukunu unutmak ve kudret müsait olduğu halde ihsanı terk etmek reva değildir. Mürüvvet ve insaniyet de bunu iktiza eder.

Bu, manidar bir beyitte şöyle ifade edilmiştir: "Kerim olanlar servet ve ikbale nail olunca, zor zamanlarındayken yanlarında bulunanları yad ederler. Ve onları sevgi ve ihsan ile hissedar kılarlar."

"İbnüssebil" beldesinden ayrılmış ve uzak düşmüş kimseler veya bir insanın hanesine gelen misafirler demektir. Yani sırf gurbette bulunmak veya bir haneye gelmek de gözetilmeyi iktiza eden hallerdendir.

Kölelere ihsanda bulunmanın büyük bir salih amel olduğu pek çok ayetler ve hadisler ile sabittir.

İmam Râzî'nin buna dair zikrettiklerini kısmen muhterem müellif ileride nakledecektir.

Bazı tefsir uleması, "vemâ meleket eymanüküm/ellerinizin altındakilere" kavlinde, sahip olunan hayvanların da dahil olduğunu tembih ediyorlar. Çünkü onlara dahi şefkat ile memuruz. Karıncalara varıncaya kadar sebepsiz yere hiçbir canlıya eza caiz değildir.

İşte görülüyor ya! Bârî Teâlâ Hazretleri, kölelere dair emir ve tavsiyelerini, "imanın esası olan kendi zatına halis ubudiyet; ilahi nimetlerden sonra insanın üzerinde hakları en büyük olan ebeveyne ihsan; insaniyet ve merhamet iktizasınca gözetilmeleri ve ihsanda bulunulmaları lazım gelen sair zevatı gözetip ihsanda bulunmak" hususlarına dair emirleriyle bir tek ayette cem eylemiş ve cümlesini bir arada tanzim etmiştir.

Köleler hakkında matlup olan ihsanın, imkan dahilinde bulunan nevilerin her birine şamil olduğu ve ihsanı ihlal eden her ezanın def'ini tekeffül ettiği aşikardır.

Bunun tefsirini havi olmak üzere, "Köle ve esirleriniz sizin kardeşleri-

nizdir.[323] Hâlikınız onları sizin eliniz altına koymuş.[324] Yediğiniz yiyeceklerden onlara yediriniz. Ve giydiğiniz elbiselerden onları giydiriniz. Sakın Allah'ın kullarına azap etmeyin."[325] (Buhari, İman) hadisi şerifi varit olmuştur.

Köleleri tahkir ile kibir ve azamet göstermekten nehy makamında da "Sizden kimse abdî (kulum), emetî (cariyem) de demesin. Bilakis 'oğlum', 'kızım' desin." buyurmuştur.[326] (Sahih-i Müslim)

Keza, o hazretin dünyada en son kelamı, "Farz namazları ikameden ve malik olduğunuz kimseleri himayeden geri durmayın"[327] tavsiyesi idi.

İnsaf sahipleri Hazreti Resul-i Ekrem'in nezdinde köleler hakkındaki tavsiyenin ehemmiyetini bundan anlamalıdırlar ki bu tavsiye, İslam dininin direği olan ve "Namaz gözümün nuru kılındı" (Sünen-i Nesâî) hadisinin delaletiyle[328]

---

323 *Mütercim:* Murad, insan kardeşliğidir.

"Ademoğulları yekdiğerinin uzuvlarıdır. Çünkü hilkatte cevherleri birdir." (Şeyh Sâdî)

324 *Mütercim:* Yani dilemiş olsa sizi onlara köle ederdi.

325 *Mütercim:* Sahîhayn ve sair kitaplarda Ebû Zer Gıfârî'den (r.a.) rivayet edilen "Köleleriniz kardeşlerinizdir. Allah onları sizin eliniz altında kılmıştır. Her kimin elinde böyle bir kardeşi varsa, ona kendi yediğinden yedirsin ve kendi giydiğinden giydirsin. Ve ona takati fevkinde mükellefiyetler vermesin." (Buhari, Edeb; Müslim, Eymân) hadisi şerifi bulunuyor.

Bu hadiste köle manası verilen kelime aslında hadim manasında ise de kelamın siyakı delaletiyle murad kölelerdir. Nasıl ki Câmi-i Sağîr Şerhinde Münâvî (rahimehullah) şerh ve izah ediyor.

Binaenaleyh Mısır ulemasından Şeyh Hamza Fethullah Efendi Hazretleri müsteşriklerin kongresinde kıraat olunmak üzere telif buyurduğu İslam'da Kadın Hakları Üzerine Yeni İzahlar isimli emsalsiz eserinde bu hadisi nakil ve rivayet eylemiştir.

326 *Mütercim:* Bu lafızlar ile tabirde mütekellim, bir şahsın ubudiyetini kendi nefsine nispet etmiş oluyor. Binaenaleyh Peygamberimizin mezkur nehyi varit olmuştur.

327 *Mütercim:* Bu hadisin peygamberimizin son kelamı olduğu Ümmü Seleme validemiz ile Hazreti Enes ve Abdullah bin Ömer'den rivayet edilmiştir. Allah hepsinden razı olsun!

Bu hadisi şerif İbn Mâce, Neseî ve Taberânî tarafından sahih isnatlar ile tahriç edildiği gibi, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde ve İbn Hibbân'ın Sahih'inde de zikrolunmuştur.

İnsan tabiatının tembelliğe meyli ve kölelerin zayıf hali, Hazreti Peygamberin bu son tavsiyesinde namaz ile beraber bunların bilhassa zikredilmesine sebep olmuştur. Gayet itinası dolayısıyla bu tavsiyeyi bir hayli defa tekrar eylemiş olduğu da rivayet ediliyor.

Tavsiye ve emir babındaki nebevi sözlerin en sonuncusunun bundan ibaret olması, alelıtlak son kelamı -hadis kitaplarında beyan olunduğu üzere- "Rabbimin celali ne yücedir!" ve "Allah'ım, bana mağfiret ve rahmet eyle ve beni en yüce dosta vasıl eyle!" sözlerinden ibaret olmasına münafi olmayacağına muhterem müellif ima eylemiştir.

328 *Mütercim:* Bu hadisin baş tarafı "Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: Kadınlar, güzel koku ve..." şeklinde olup esrarına dair ayrıca risaleler telif olunmuştur. İnşallah tercüme sonunda ilave etmek azminde olduğum mühim zeyle bu gibi kıymetli sözlerin hulasasını da derç ederim.

Habibullah'ın dünyada göz aydınlığı olan namazı tavsiye buyurmasıyla beraber yapılmış; ümmetine ve ashabına en son kelamı da bundan ibaret olmuştur.

Artık vasiyet ikmaline bundan vazıh delalet olamaz. Kölelerin içinde bulundukları halleri ve şartları ıslah edip iyileştirmenin İslam Şeriatı nazarında gayet mühim bir keyfiyet olduğuna bunun fevkinde ve bundan daha kati bir beyan tasavvur edilemez.

Kölelere eza hususundan men eden mühim ihtarlar da şeriat nassları arasında maruftur. Hatta asrı saadette bir kimsenin kölesini cariyesiyle birlikte görmüş olmasına binaen köleye mücazatta bulunması Peygamber Efendimize arz olunduğunda, derhal o köleyi azat edip velayetini Allah'a ve Resulüne isnat ile nafakasını beytülmale havale eyledi ve umuma hitaben bazı tavsiyelerde bulundu.

Resul-i Ekrem'in halifesi Hazreti Ömer de hilafeti zamanında, bir kimsenin, cariyesini ateşte kızdırılmış bir şeye oturtarak makatını yakmasına binaen, cariyeyi azat etmiş ve o kişiyi de tedip eylemiş olduğu mevsuk olarak rivayet olunur.[329]

Bu gibi misaller pek çoktur.

Bu yolda ezada bulunanların kıyamet gününde çekecekleri azap da cümleye ilam olunmuştur.

Köle azat etmeye insanları teşvik babında varit olan şer'î nassların sayılması kabil değildir. Bir kısmını zikredelim.

Hazreti Resul-i Ekrem daima köle azat etmeye teşvik eylerdi:

"Her kim bir insanı kölelikten halas ederse Allah Teâlâ onu Cehennem'den halas eder. Kölenin her uzvuna mukabil onun bir uzvu kurtulur." (Sahih-i Müslim)

Buna binaen asrı saadette, erkeğin erkek köle, kadının da cariye azat etmesi müstehab görülüyordu.

Ukûdü'l-cevâhiri'l-münife kitabında[330] Hammâd vasıtasıyla İbrahim

---

Mühim Zeyil unvanı altında yazılacak şeyler, kitabı baştan aşağı bir daha gözden geçirerek haşiyeler ilave etmek nevinden bir şey olacaktır ki bunların bir kısmı daha şimdiden hazırlanmaktadır.

Bu tür ilaveler -malum olduğu üzere- ya tahrir esnasında hatıra gelmeyen yahut uzun zeyil olmakla kasten tehir edilen izahat ve notlardan ibaret olurlar ki mütalaa erbabı nezdinde bu vadide yazılan eserlerin kıymeti ziyadedir.

Muvaffak kılan Allah'tır.

329 *Mütercim:* Elhasıl, Sahih-i Müslim'de rivayet olunan "Her kim kölesini tokatlar veya darp ederse, bunun kefareti onu azat etmektir." hadisi iktizasınca haksız yere cüzice darp olunan köle ve cariyenin maliki tarafından azat edilmesi müstehaptır. Ama ziyadece dövülür yahut işkence olunursa, hakim tarafından hemen köle azat olunur ve mütecaviz malik de mücazat olunur.

330 *Mütercim:* İmam Ebû Hanife'nin mezhebinin delilleri hakkındadır. Bu kitap iki cilt olarak Kamus Şarihi Merhum Seyyid Murteza'nın telifidir. Kütübü Sitte sahip-

Nehaî Hazretlerinden böylece rivayet olunmuştur. Bu gibi hadisler merfu hadis (Peygamberimizin kavli) hükmündedir. Yine sahih rivayet ile ve hem de merfu olarak "Her kim bir köle azat ederse, Allah da kölenin her bir uzvuna bedel onun uzuvlarından birini Cehennem'den azat eder." (Sahih-i Buhârî; Sahih-i Müslim) hadisi şerifi sabit olmuştur.

Beled suresindeki "Sarp yokuş: bir köleyi, bir esiri hürriyetine kavuşturmaktır." (Beled, 13) ayetini tefsir makamında rivayet ediliyor ki: Bir bedevi Peygamber Efendimizin huzuruna gelerek "Ya Resulallah, Cennete girmeme sebep olacak salih bir amele beni delalet buyur" demiş. Hazreti Resul-i Ekrem, "Canı azat etmekten ve boynunu halas etmekten geri durma" buyurmuştur.

Bedevi "İkisi de aynı şey değil midir?" deyince Resul-i Ekrem, "Hayır! Canı azat etmek, sadece köleyi azat etmektir; boynunu halas etmek ise azat olmak için efendisine para ödeyen köleye muavenette bulunmaktır." buyurmuştur.

Râzî'nin Tefsirinde böylece mezkurdur.[331]

İslam Şeriatının, köle azat etmeyi çoğaltma ve kölelik müddetini kısaltma vasıtalarıyla müntesiplerini mükellef kılması da aşağıdaki tafsilattan malum olur:

Mesela Şeriat birçok cürümlere köle azat etmeyi kefaret kılmıştır. Hata ile insan öldürmek, ramazan orucunu taammüden bozmak, yemini bozmak gibi... Keza, zıhar kefaretinde de şeran terettüp eden mahzur halini izale için köle azat etmek vacip kılınmıştır. Çünkü fıkıh kitaplarında malum olduğu üzere, zıhar yapan şahsın, yani zevcesini mahremi olan bir kadına teşbih eden kimsenin, zevcesine yaklaşması ve hatta yaklaşma sebeplerinden addolunan bir muamelede bulunması haram olur ve vacip olan kefareti ifa etmedikçe bu haramlık zail olmaz. Zıhar kefareti ise malî kudreti müsait olanların köle azat etmesidir.[332]

---

lerinin, İmam-ı Azam Efendimize muvafakat etmiş olduğu hadislerin beyanına dairdir.

Gayet mühim bir eser olup hicri 1292 senesinde İskenderiye'de tabedilmiştir.

331 *Mütercim:* Câmi-i Sağîr'de Berâ bin Âzib'den (r.a.) hasen isnat ile rivayet olunan hadiste "parasını ödemeye yardım" yerinde "azat olmasına yardım" ifadesi vardır. Ki bu surette, bir köleyi azat etme fiiline iştirak etmek ve azat olmak için efendisiyle anlaşma yapan kölenin anlaşma bedelini ödemeye yardım eylemek suretlerini şamil olur. Hatta bir köleyi azat etmesine sahibini teşvik etmek veya aracı olmak suretine de şümulü bulunur. Nasıl ki "Her kim fisebilillah mücahede edenlere yahut borca müptela olanlara ve esarete giriftar olanlara muavenet ederse, Allah Teâlâ Hazretleri onu kıyamet gününde Arş-ı Âlâ gölgesinde gölgelendirir" hadisi şerifi şerhinde Münâvî "aracı olmayı" da derç etmiştir. Bu hadis Hâkim'in sahih kaydıyla beraber Sehl bin Hanif'ten (r.a.) rivayet olunmuştur.

332 *Mütercim:* Buna kadir olmayanlar altmış fakiri doyurur yahut altmış gün art arda oruç tutar.

Şeriat alelıtlak köle azat etmeyi meşru kılarak bolca mükafat vaat eylediği halde, vacip derecesini bulmayan bu hususu herkesin icra edip semahatta bulunamayacağını da nazar-ı itinaya alıp "mükâtebe akdi" yapmayı meşru kılmıştır. Bu akit, malik ile kölenin karar vereceği bir meblağ eda edildiğinde kölenin hürriyetini müstelzim oluyor. Akit anından itibaren köle çalışıp kazanma hürriyeti kazanır.

Bir de "mal mukabili azat" meşrudur ki bu surette malik kölesine hitaben "Bin dirhem mukabilinde sen hürsün" deyip köle de bu şartı kabul edince derhal hür olur ve şart kılınan malum bedeli eda etmesi lazım gelir.

Keza, hayatı müddetince köle ve cariyenin hizmetine muhtaç olanları da mülahaza ederek "tedbir" meşru kılınmıştır. Bu ise malikin kölesini kendi ölümüne izafe ile azat etmesi, yani onun hürriyetini kendisinin vefatı zamanına talik etmesinden ibarettir. Şu halde, bir kölenin hakkında efendisi tarafından "Benim ölümümden sonra sen hürsün" denildiğinde, o köle "müdebber" diye tesmiye edilip onun hakkında satış, hibe ve rehin gibi muamelat sahih olmaz. Ve efendisi vefat edince tam hürriyet kazanır.

Azat edilmesini vasiyet etme de buna yakındır.

İslam Şeriatı, bazı malikler hakkında mezkur sebeplerden birinin tahakkuk etmeyeceğini veya mükafata rağbet izhar edilmeyeceğini mülahaza ile "köle azat etmeyi nezretmek" hususunu meşru kılmıştır. Çok kimseler, mergup bir şeye nail olmak veya korkulacak bir şeyden selamet mukabilinde köle azat etmeyi gönüllü olarak yapabilirler. Ve köle azat etme gibi hayırlı bir amele azmetmiş olmaları sebebiyle meramlarının husulünü Allah'ın lutfundan ümit edebilirler. İşte bunlar da meramlarının husulü akabinde köle azat edip nezirlerini ifa etmiş olurlar.

"Köle azat etme şartıyla yemin etmek" de meşrudur. Bu yolda yemin eden, yeminini bozunca köle azat eder.

Görülüyor ya! İslam Şeriatı nazarında köle azat etmek ne kadar matluptur ki ona vesile olacak pek çok sebepler teşri eylemiş. Bu bapta türlü türlü vasıtalar tayin ederek kölelik müddetini azaltmıştır.

İslam Şeriatı, cariyenin efendisinin mülkiyeti altında olduğunu kabul ettiği gibi; müstakil olarak temellük ettiği ve cariyede gerekli şartlar bulunduğu takdirde onunla yatmasını da tecviz ediyor.

Tenasülün atalete uğramasına mani olmak ve cariyenin efendisinin himayesi altında olarak nesep ihtilatı fesadından vareste kalması maslahatına binaen bu şer'î tecvizin pek münasip olduğu inkar olunamaz. Çünkü bu halde, o cariyenin, nikahlı zevce gibi evladının nesebi taayyün ediyor ve bu sayede "ümmü veled" unvanı kazanarak hürriyetine bir yol açılmış oluyor. Hatta o cariyeden uzuvları belirmiş bir düşük de vaki olsa, bu şer'î hüküm yine sabit olup; artık onun hakkında satış, hibe ve rehin gibi muamelat asla caiz görülmez ve efendisi vefat ettiği gün tam hürriyet istihsal ediverir.

İslam Şeriatının bu nevi hükümlerini mülahaza ile anlaşılıyor ki: Kadın kölelerin ahvaline merhamet edilip menfaatleri tamamen muhafaza edilmiştir.

İslam Şeriatında köle azat etmenin çoğalmasına medar olan vasıtaların biri de bir kimsenin akrabası olan mahremlerinden[333] bir şahsa malik olmasıdır.

Şu halde, herhangi bir yolla bir kimse mesela pederine yahut teyzesine temellük eylese, hemen o anda köle şahsın hürriyeti tahakkuk eder, malikin azat etmesine hacet kalmaz. Şeriatın bu hükmünde -zahir olduğu üzere- sıla-i rahme riayet ve akraba arasında vahşeti izale de bulunur.

İslam Şeriatının, kölelere dair merhamet ve şefkati cümlesinden olarak, satış ve hibe yoluyla valide veya peder ile küçük çocuk yahut aralarında kardeşlik gibi mahremiyet bulunan iki küçük veya küçük ile büyük arasını tefrik hususundan men etmesi de malumdur.

Elhasıl bu adil şeriat, köle azat etmeye teşvik ve kölelik müddetini kısaltma babında terki reva görülmeyen hiçbir şeyi terk etmemiştir ve köleye merhamet yollu muamelata delalet ile pek çok kapılar açmıştır.

Şimdi kölelik bahsindeki şer'î siyasiyatı sadık teemmül ile telakki eyleyen zat itirafa mecbur olur ki: İslam Şeriatı köleliği zaruret ölçüsünde meşru kılmıştır ve zarureti de düşmanların savletini def ile beraber, Müslümanların menfaatlerini istihsal edecek miktar ve üslup ile takdir ve tahdit eylemiştir. Her halükarda kölenin rahatını hıfz ile onu zararlardan korumuştur ve imkan ölçüsünde haraç ödemekle selamet ve hürriyetini temin etmiştir.

İslam Şeriatı, köle ile efendi arasında güzel bir rabıta peyda eder. Çünkü azat edildikten sonra ikisi arasında velayet ile hükmeder. Bu velayetin iktizasınca, azat edilen şahıs hata ile diyeti mucip olan bir cinayette bulunsa; diyet, velisi ile katilin akrabaları arasında paylaştırılır. Güya ki onun oğlu veya kardeşi imiş.

Bu da büyük bir siyaset ve azat edilen kölenin haline muvafık bir riayet değil midir?

Artık maruzatımızı tamamen dinledikten sonra, "İslam ahalisi köleyi ve bilhassa siyahileri insan addetmeyerek onlara hayvan muamelesi yapıyorlar" demeye meydan kalır mı? Halbuki Şeriatımız onları Adem ve Havva'nın sair evladından ayırmaz. Fakat şerlerini def ile tarafları müstefit eder; şefkat ve merhamet haklarını ifayı emir ve tavsiye eder.

Ehli İslam da yukarıda dediğimiz gibi bu emir ve tavsiyeye ittiba ile kölelere ihsan babında o kadar itinalı davranırlar ki kölelerin kölelik altına girmemiş olsalar erişmeleri tasavvur edilmeyen büyük nimetlere nail olmalarına

333 *Mütercim:* Bir tarafın kadın farz olunması suretinde, nikahın haram olması lazım gelen akrabadan ibarettir.

müstakil sebep olurlar. Mesela azat ettikten sonra onlara birçok şeyler vakıf veya vasiyet ederler. Hatta onların birçoğu bu sayede efendilerinin evladından ziyade servete malik olur. Bazılarını efendileri evlat edinir, belki evladından ziyade rağbete mazhar olur. Kimi de efendisine damat olur. İçlerinde evvelki zamanlarda emir veya sultan olanlar bile bulunur. (Mısır kölemenlerinin ve İhşidli Kâfûr gibi bazı zevatın saltanatları herkesin malumudur.) Hele azatlılardan pek çok kimselerin makam ve riyasete, kadılık ve müftülük gibi âlî mansıplara, hatta içtihat mertebesine nail olması, terakki ve teali etmelerine pek vazıh delildir.

Mesela, Ata bin Ebî Rebah[334] Hazretleri gibi mühim bir fakih aslında köle ve hem de siyahi idi. Fakat zamanındaki halife onu ziyaret etmeye rağbet ederdi. Kendisi halifenin sarayına gidecek olsa kapıdan istikbal edilirdi.

Bunlar kölelik altına girmiş olmasalar, bu dünya ve ahiret nimetlerine nail olacaklarına, vahşi beldelerinde huşunet ve cehalet haleti üzere kalır giderlerdi.[335]

Hâlâ da "İslam Şeriatı, esaret ve kölelik altına düşenleri insan haklarından mahrum ediyor" denecek mi? İftiradan Allah'a sığınırız!

Eğer "Biz İslam ahalisinden bazı şahıslar görüyoruz ki kölelere zalimane muameleler ediyorlar" denirse, cevaben deriz ki:

Adil şeriatın rahimane ahkamına riayet etmeyen bazı ahmaklar da bulunur ki şeriatın rıza göstermediği ve merhametsiz bulduğu şiddetli muameleleri kendi evlatlarına icra ederler. Fakat böyle cefakar ve galiz tabiatlı kimseler ahalimizde pek azdır.

---

334 *Mütercim:* Ata bin Ebî Rebah, tâbiin-i kiramdan ilim ve faziletçe büyük bir zattır. Hicri 115 tarihinde 88 yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin!

Tarih-i Hamîs'te diyor ki: "Mezkur senede Hicaz fakihi, asrının imamı Ebû Muhammed Ata bin Ebî Rebah el-Mekkî vefat eyledi."

Ata bin Ebî Rebah siyah renkliydi. Fakat İmam-ı Azam Hazretleri diyormuş ki: "Ben ondan daha faziletli kimseye mülaki olmadım."

Hazreti İmam-ı Azam'ın muradı, tâbiin içinde demek olacağı aşikardır. Zira İmam-ı Azam Hazretlerinin ashabı kiramdan bazı zevata da mülaki olduğunda ittifak vardır. Ashap ise insanların en faziletlileridir.

335 *Mütercim:* "Allah Teâlâ bir cemaat cihetinden acayip ve harika bir şey ibraz ediyor ki onlar zincirlerle Cennete dahil edilirler." hadisi şerifi bu hakikate ima etmektedir.

Bu hadis Meşârik-i Şerif'te mezkurdur.

Bu hadiste ifade edilen cemaat esirlerdir. Çünkü evvelemirde madden veya manen zincirlerle bağlıydılar. Mergup olmayan bu halet ise selamet ve saadetlerine sebep oluyor.

Filhakika bu keyfiyet Allah'ın lutfuna bir numunedir ki Cenneti ihdas buyurup envai çeşit nimetlerle mamur eylemiş, lütuf ve inayetiyle oraya davetçiler göndermiş olduğu halde insanların bir kısmı ondan yüz çeviriyorlar ve nihayetsiz keremi iktizasınca onları zincirli olarak celp ediyor.

Bunların haline bakıp da "Bilumum İslam ahalisi evlatlarına galiz ve zalimane muamelelerde bulunuyorlar" demek yahut bundan fasit bir netice çıkararak "Müslümanların evlat edinmemesi ve zürriyet sahibi olmaması icap eder" diye mütehakkimce söz söylemek acaba makul mu görülür? Heyhat!...

Her aklıselim teslim eder ki: Hükümler ve kanunlar nadir hallere göre değil, bilakis umumi ve şayi fiillere tatbiken tanzim olunur.

Bazı medeni memleketlerde -işittiğimize göre- kölelere ve hizmetçilere, hem de o medeniyet neşrederek insanları hürriyete nail kılmak sevdasında olup şefkat ve merhamet davasında bulunanlar tarafından yahut onların huzurunda, insanın sırf işitmekle tüylerini ürperten, feci muameleler vuku bulmaktadır. Eğer bunlar, Ehli İslam arasında da vuku bulacak olsa ve şeriatları da bu hususa müsaade verse, İslam Şeriatının köleliği mubah kılması o vakit kerih görülebilirdi.

Lakin hakikat-i hal böyle değildir. Böyle olmadığını bilmek, cari olan ahvali tetkik ve İslam tarihlerine müracaat vasıtasıyla pek kolaydır. Bunun hilafını söyleyenler burhan ikame edemiyorlar. Sırf fasit garazlara sahip olanların yaydığı dedikodular ve tetkikat ehli olmayan seyyahların sözleri üzerine Ehli İslam'a ve adil şeriata iftirada bulunuyorlar.

Akıl ve irfan sahiplerinin, insaniyet şerefini ihlal eden yalan ve bilip bilmeyerek iftira gibi adi şeylere tenezzül etmeyeceği izaha muhtaç değildir.

Kölelik Önceki Şeriatlarda da Meşrudur

Gelelim köleliğin önceki şeriatlarda meşruiyetini beyana...

Bu husus Ahdi Atik ve Ahdi Cedit kitapları ile pek kolay ispat edilebilir.

Mesela Tevrat ayetlerinin pek çoğunda düşmanları köle ittihaz etmek emredilir. Ezcümle, Tesniye Kitabında[336] "Mukatele için bir şehre yakın vardığında evvela onları sulha davet eyle; eğer sulhu kabul ile kapıları açarlarsa, onların hepsi halas olup cizyeyi vermek şartıyla senin kölelerin olurlar" denilmiştir.

Keza, Sayılar Kitabından[337] öğrenildiği üzere, Hazreti Musa (a.s.) Midyanlılarla muharebeye on iki bin asker göndermiş, onlar da galip gelmeleriyle melikleri ve reayayı mahvederek erkekleri tamamen katledip kadınları, çocukları ve hayvanları köle ve ganimet olarak almışlar, şehirleri ve karyeleri ateşe vermişler. Avdetlerinde peygamberleri gazap ederek, "kadınları da niye öldürmediniz" buyurmuş ve akabinde erkek çocuklar ile dul kadınları katlet-

336 Tesniye Kitabı, 20/10-14.
337 Sayılar Kitabı, 31. bap.

tirmiş ve kızları hayatta bırakmış. Ganimet aldıkları koyunlar 675.000, sığırlar 72.000, merkepler 61.000, bakire kızlar 32.000 kadar varmış.

Bu kıssa ise Musevi Şeriatında düşmanları, hatta erkek çocuklar ile dul kadınları katletmenin meşru olduğuna delalet ettiği gibi; bakire kızları köle edinmenin cevazına da delalet ediyor.

II. Samuel Kitabında[338] Moabiler Davud Aleyhisselamın köleleri olup ona haraç verdikleri tasrih edilmektedir.

Pavlus'un Timoteos namına yazdığı birinci mektubunun 6. babında mezkurdur ki: "Kölelik altında bulunanlar maliklerini her riayete müstahak bilsinler. Ta ki Allah'ın ismine ve talimine iftira vuku bulmasın. Efendileri mümin olan köleler sakın onlara hürmetsizlik etmesinler. Zira onlar kardeştir. Şu halde, onlara daha ziyade hizmet etsinler, istifade edecek olanlar mümin ve mahbup kimselerdir. Böyle talim ve vaaz eyleyesin."[339]

İşte bu ifadeden anlaşılıyor ki: İsevi Şeriatı da köle edinmeyi takrir eylemiş ve köleleri efendilerine itaatle mükellef kılmıştır. Çünkü efendilerin köle edinmesi meşru olmasaydı, köleler onlara hizmet ve itaat ile mükellef olmazlardı. Zira hiçbir şeriatta Allah indinde makbul olmayan amel ile mükellef kılma vaki olmaz.

Keza, mümin olmasalar dahi, efendilere itaatin kölelere vacip olduğu anlaşılıyor. Çünkü evvela tamim, sonra tahsis, bunu iktiza eder. Mümin olan efendilere hürmetsizlik edilmesin ve daha ziyade hizmet olunsun denilir. Mezkur Şeriatta eğer köle edinmek caiz olmasaydı; kölelerin efendilerine hizmet etmesi emredilerek ve mümin olan efendilerine daha fazla riayet ve daha ziyade hizmet ile mükellef kılınarak, müminler köle olarak bırakılmazdı, değil mi?

Bu istihracımız asla söz götürmez.

Pavlus'un Titus'a yazdığı mektubunun 2. babında diyor ki: "Köleler efendilerine inkıyat edip her şeyde rızalarını taharri etmeliler. İtiraz etmesinler, hırsızlık yapmasınlar, her emaneti takdim etsinler. Ta ki her şeyde halaskarımız olan Allah'ın talimini tezyin etmiş olsunlar."

Bu ibarenin ifadesi de evvelkine yakındır. Ziyade olarak "her şeyde" ibaresinin umumi olmasına nazaran, kölelerin masiyet kabilinden olan hususlarda bile efendilerine itaat etmesi gerektiği ifade ediliyor. Mesela efendisi köleye zina yapmasını emretse yine de itaat etmesi lazım geliyormuş.

İslam Şeriatında ise bu gibi şeylerde köle efendisine itaat edemez. Çünkü "Hâlika isyan addolunan şeylerde mahluka itaat edilmemesi" vacip olan şer'î bir kaidedir.

338 II. Samuel Kitabı, 8/2.
339 Pavlus'un Timoteos'a Birinci Mektubu, 6/1-2.

Şu halde, köle ölüm tehdidiyle icbar edilmedikçe, yalnız masiyet harici hususlarda efendisine itaat ile memurdur. Ama icbar vukuunda, hür olsun köle olsun insana bazı masiyetler mubah kılınıyorsa da; bazı masiyetler asla mubah kılınmaz. İslam Şeriatında buna dair tafsilat vardır.

Şu da denilebilir ki: Mezkur mektuptaki o ibarenin umumi ifadesi, İsevi Şeriatına dair sair kitaplardaki ibarelerle tahsis olunur.

Petrus'un birinci mektubunun 2. babında mezkurdur: "Ey hadimler! Efendilerinizin yalnız iyi ve mülayimce muamele edenlerine değil, sert muamele edenlerine de inkıyat edin!"

Bu ibarede hadimler zikrolunuyorsa da efendileriniz tabirine nazaran muradın köleler olması iktiza eder. Bu halde, onların sert muamele edenlere de itaatlerinin lazım geldiği tasrih edilmiş oluyor.

Eğer inatla bu karineye itibar edilmeyecek olursa, bahsin ispatında zikri geçen iki metin kafi görülür.

İşte İslam Şeriatında köleliğin tecviz edilmesinden dolayı itiraz eden taife; şerh ve izahı takdim edilen meşruiyet hikmeti ile kölenin rahatının gözetilmesini ve köleye ihsan ve şefkat ile muamele edilmesini ihtiva eden Şeriat tebliğlerinden haberdar olunca ve Musevi Şeriatı ile İsevi Şeriatındaki metinleri teemmül ile köleliğin önceki şeriatlarda da meşruiyetini anlayınca, "Biz bu bapta da İslam Şeriatına bir şey diyemeyiz" dediler. Çünkü gördüler ki: İslam Şeriatının hükmü gayet adilanedir. Aklî kaideye tevfikan, iki zarardan daha hafifi ihtiyar edilerek; şefkat, merhamet ve insaniyet cihetine riayet olunmuştur. "Zaruret hasebiyle caiz olan şey zaruret ölçüsünde tecviz olunur" kaidesine de pek muvafık düşmüştür.

Artık, vahyi ve şeriatları tasdik eden her insaflı şahıs, arz olunan beyanları dinledikten sonra asla itiraz edecek bir cihet bulamaz.

Ganimetlerin Helal Kılınması, Haraç ve Zimmîlerin Hükmü

Din düşmanlarının mallarını ganimet almak ve onlara cizye tarh etmek, ayniyle kölelik meselesine varit olan itirazlara sebep oluyorsa da, yine arz ettiğimiz tevcihler ile tevcih edilir. Artık uzatmaya hacet yoktur. Cihat ve köleliğe dair zikrettiğimiz aklî hüccetleri ve naklî delilleri teemmül ile hakikatlere vâkıf olanlar, ganimet ve cizye bahsini uzatmaya hacet kalmadığını elbette anlamışlardır.

İslam Şeriatında cihadın meşru kılınması ve Hazreti Resul-i Ekrem'in bu vazifeyi ifa maksadıyla düşmanlarla muharebeye girişmesi üzerine, onların bazılarını katledip bazılarını da esir alarak zararlarını def ve izale eyledi ve dine nusretle tâbilerini himaye buyurdu.

Bazılarını da haraç ile mükellef kılıp onları ahit ve zimmet ehli eyledi. Bu tür reaya Müslüman hükmünde olup, haklarında "Bizim hakkımız olan şeyler onların da hakkıdır; bize vazife olan şeyler onlara da vazifedir" şeklindeki adilane kaide icra edilir. Hukuklarına tam riayet edilir; can, mal ve ırz itibariyle gerekli himaye ifa olunur. Eziyete maruz kalmalarına katiyen izin verilmez. Müslümanların hukukuna tecavüzden ve Müslümanlar aleyhinde iftiradan içtinap etmelerine medar olan şer'î ahkama inkıyat etmeleri şartıyla onların hepsi ayinlerini ve âdetlerini icraya serbest bırakılırlar.

Fakat bu bapta İslam dini şevket ve şanını muhafaza ile beraber İslam ahalisinin efkarını tehyiç ve kendilerini rahatsız edecek neşriyat ve muamelatta bulunmamalarını şart kılmıştır. Dinî hallerine dair muhasebeleri, kıyamet ve hesap gününde Cenabı Hakka tefviz olunmuş bir keyfiyettir.

Arz olunan minval üzere düşmanları esir almak ve haraç vaz etmek, zararı def edip Müslümanların işlerini yürütmekte kafi oldukça daha ileri varılması meşru değildir.

Hazreti Resul-i Ekrem'in düşmanlarıyla muharebesi evvelemirde "elharbu sicâlün / Harp, bir lehe bir aleyhe, nöbetleşedir"[340] kaidesince cereyan ediyordu. Yani bazen kati muzafferiyet kazanılır, bazen de kazanılamazdı. (Önceki resuller hakkında da ilahi âdet böyle cari idi.) Fakat nihayette o haz-

340 *Mütercim:* Bu terkip Arap darbımesellerindendir. Manası: "Harp hususu birtakım nöbetlerden ibarettir. Bir nöbet bir tarafa olursa, bir nöbet de diğer tarafa olabilir." Bu terkipte teşbih-i beliğ vardır. Çünkü "sicâl" kavga manasına "secl"in cemisidir. Harp ise kuyudan su çeken iki kişi arasındaki kavgaya teşbih edilerek mübalağa için teşbih edatı hazfedilmiştir. Yani nasıl ki mezkur kavga ile onlar münavebe üzere kuyudan su çekerlerse, muharipler de muharebede nöbetle müstefit olurlar. Daima bir tarafın kazanması hemen hiç vaki olmaz gibidir.

Çünkü muharebeye çıkan elbet bir dereceye kadar kendisine güvenebilecek derecede kuvveti haiz olacak, değil mi! Aksi takdirde muharip addolunmaz; bilakis çılgın denir.

"Zafer günlerini insanlar arasında nöbetleşe döndürür dururuz." (Al-i İmrân, 140) ayeti kerimesi de bu manayı ifade etmektedir.

Keza, şairin biri de şöyle demiştir: "Bir gün lehimize, bir gün aleyhimize; bir gün mahzun, bir gün mesrur oluruz."

Harp lafzı tekil olduğu halde haberin çoğul olması, harp lafzının cins isim olmasındandır. Buhârî Şerhinde Aynî'nin dediği gibi sicâl, müsâcele manasına da olabilir. Bu halde isim ve haber arasında mutabakatsızlık vaki olmaz.

Yukarıda zikri geçen muhaverelerinde Rum Hirakli, Ebû Süfyan'a "O zatla mukateleniz nasıl oluyor?" diye sual eylediğinde, cevap makamında Ebû Süfyan "Aramızda harp münavebe üzeredir. Bir o kazanır, bir biz kazanırız" demişti.

Ebû Süfyan'ın bu cevabı tam doğru değilse de doğruya yakındır. Zira o zamana kadar Bedir, Uhud, Hendek vakaları olmuştu. Bedir gazvesinde kazanmak Resul-i Ekrem tarafına münhasırdı. Uhud vakasında da muzafferiyet evvel ve ahir Ehli İslam'da idiyse de arada bazı zevatın Resulullah'ın emrine muhalefetlerine binaen bir hezimet arız olarak bir hayli ashap şehit oldular ve Resul-i Ekrem'in de mübarek dişi kırıldı. Hendek vakasında pek külliyetli düşman askeri Medine-i Münevvere'yi muhasara eyledikleri halde iki tarafın da zayiatı pek azdı. Daha sonra düşman ricata mecbur olarak yine Ehli İslam selamet buldu.

ret mansur ve muzaffer olarak "Güzel akıbet elbette müttakîlerindir." (Araf, 128) sırrı zuhur eyledi. Pek çok memleketi bizzat fethederek, pek çok kabile ve kavim kendisine inkıyat eyledi. Hakîm-i Zülcelal Hazretleri, İslam dinini sair dinlere galip kılıp en âlî makama yükseltti. Ve hâlâ da -Allah'a hamdolsun- dinimizin ulviyeti ve kutsiyeti gün gibi aşikardır. Ve kıyamete kadar da âlî olacaktır. Zahirî kuvvet sayesinde olmazsa da hüccet ve burhan kuvveti sayesinde ve aklıselim sahiplerinin tasdiki ve şahadeti sayesinde...[341]

Düşmanların bazısı kalelere iltica etmiş olduklarından, o hazret vakit buldukça onlara da taarruz eder ve burhanları bildirmeye himmet ederdi. Bunların da hidayet bulmalarını arzu eylemekteydi ve bu tür insanlara da imkan müsait oldukça meşru ve makul yol üzere davetini neşredip hüccetleri iblağ eylemelerini ümmet ve ashabına tavsiye eylemekteydi.

Bu hükmün kıyamete dek baki olacağı kati nasslar ile sabittir.

Münafıkların Zuhuru

Bazı din düşmanları da İslam ahkamına zahiren inkıyat edip o hazretin tâbileri ve yardımcıları arasına dahil olmuş gibi göründüler. Kalplerinden tekzip eyledikleri halde bunların bu vecihle nifakı irtikaplarına sebep ise ya korku, yahut Ehli İslam'a paylaştırılan ganimet mallarına tamah idi.

Hazreti Resul-i Ekrem hakikat-i hali ve bunlardaki su-i niyeti bilip durduğu halde, evvelemirde kendilerine sadık tebaa muamelesi edip kalplerindeki fesadı ortaya koymaz ve onlara zarar verilmesine müsaade vermezdi.

Bunun da sebebi sırf düşmanlarının "Muhammed kendisine ittiba edenlerin ihlasına emin olamayıp cüzi bir vesile ile onları katlediyor" diye dedikodu yayacaklarını mülahaza idi. Çünkü bu yolda şüyu vaki olması, umumun nefretini mucip olur ve imanı kabul edenlerin azmine fütur getirirdi. Bilhassa da İslam'ın intişarının mebdei esnasında...

Ne zaman ki İslam Şeriatının şevketi kuvvet bulup, yardımcıların çoğalmasıyla nurları vuzuh peyda edince, hem de Resul-i Ekrem'in ashabına ve tâbilerine sadece nasihat ve şefkat ile muamele eylediği herkese malum olunca; artık boş dedikoduların hükmü kalmadığı cihetle Mevla-yı Müteâl'in

341 *Mütercim:* İslam milletinin cihada kudretlerinin de zail olmayacağı hadisi şeriflerin delaletiyle katidir. Ezcümle, "Ümmetimden bir taife İslam şeâirini muhafaza ederek düşmanlarına galip gelecekler ve onları mağlup kılarak kıyamete dek kaim ve daim olacaklardır." (Müslim) hadisi şerifi bu iddiaya delil olabilir. Şüphe yok ki bu taife "fırka-i nâciye" tabirine mazhar olan kahir bir devlettir. Şifa-i Şerif'te zikrolunduğu üzere mezkur hadisin ahirinde o taifenin Şam bölgesine de hakim bulunacakları tasrih edilmiştir. Allah'a hamdolsun, bu tarif ve tavsif Osmanlı Devletine tamamen muvafıktır. Allah devletimizi kıyamete dek baki eylesin!

izniyle münafıkların irtikap eyledikleri rezaletler meydana atıldı, kendileri tekdir edildiği gibi dinin halis tâbileri de şerlerinden ikaz olundular.

Bunun üzerine nifak güruhu iki fırkaya ayrıldı:

Bir kısmı, din ehliyle ihtilatları ve adil şeriatın hakikatine ıttılaları sayesinde, evvelce sahip oldukları batıl itikatların ve sefil âdetlerin butlanını fark ve temyize muvaffak olmaya başladılar. Niyetleri halis ve kalpleri safi oldu. Münafıklıktan halas bulup kamil mümin oldular ve hatta bazıları din ekabiri arasına dahil oldular. Doğru yola hidayet buyuran Allah'tır.

Diğer kısmı ise, yani nifak üzere kalıp nefislerini ıslah etmeyenler, hem zillet sıkıntısı hem de garaz ve haset ateşinin elîm tesirleri içinde boğulurlar. Bunlar kılıç satvetinden dünyada kurtulabilseler de elîm olan uhrevi azaptan kurtulamayacakları katidir.

Resul-i Ekrem, bu kısmın nifaklarına unvan olan alametleri beyan eylemiştir:

Konuşma esnasında yalan söylemek, vaadini yerine getirmemek, emanet edilen şeye hıyanet etmek bunların başlıca alametleridir.

Dinimiz, dünyamız ve ahiretimiz hakkında Allah'tan himaye ve selamet diliyoruz.

Mütercim: *Münafık hakkında bu üç alametin beyanına dair olan "Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaat ettiği zaman cayar, emanet edilen şeye hıyanet eder" hadisi şerifi, Sahih-i Buhârî'de Ebû'r-Rabi' Bağdâdî tarikiyle Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir.*

Mezkur hadiste nifak alametlerinin üçe hasredilmesi, münafıkların kavil, fiil ve niyet itibariyle fesatlarına tembih maksadıyladır. Çünkü konuşma esnasında yalan söylemek, kavlî fesat; emanet edilen şeye hıyanet etmek, fiilî fesat; vaadinden caymak da niyet fesadıdır. Zira vaatten caymanın haram olması, vaat zamanında vaatten caymak niyetinde bulunmak suretindedir. Hatta bir kimse vaadini yerine getirme azmiyle vaatte bulunup da bir manie binaen vaadini yerine getiremese bir şey lazım gelmez.

Vaat esnasında "inşallah" denilmesi halinde, yerine getirmeyince kefaret gerekmez. Binaenaleyh vaadini ifada azimli olamayan kimse bari bu mühim ifadeyi kendine siper kılmalıdır.

Bir de vaîd sahibinin, yani bir kimseye bir hususta dolayı ceza vereceğini haber veren kimsenin vaadinden cayması müstehab olur. Eğer vaat edilen mücazatı terk etmesi neticesinde bir fesat terettüp etmezse...

Bu hadisten sonra Buhârî-i Şerif'te nifak alametlerine dair Abdullah bin Ömer'den (r.a.) rivayet edilen bir hadis daha mezkurdur ki onda alametler dörde iblağ olunmuştur: "Dört kerih haslet vardır ki onlar bir kimsede içtima

ederse onun halis münafık olması lazım gelir. Bir kimsede bunların biri bulunsa onda nifakın bir şubesi bulunur. Ta ki onu terk ede. Emniyet edildiğinde hainlik, konuşma esnasında yalancılık, muahedede ihanet, husumette fücur ve tecavüz."

Bu iki hadisin mecmuuna nazaran mezkur alametler beşe baliğ oluyor. Fakat "muahede hilafına hareket", "vaatten cayma"ya dahildir. "Husumet ve dava vukuunda fücur ve istikametsizlik" dahi "yalan" ve "hıyanet" kerih hasletlerinden teşekkül etmektedir. Hususi olarak zikredilmesi, hakkı iptal ve kalp kırma fesatlarını ihtiva etmesinden dolayı şenaatinin artmasına binaen olmak gerektir.

Lakin bu alametlerin içtimaı bir şahsın hakikaten münafık olmasını müstelzim olursa, o tür kimselerin küfrüne hükmedilmesi lazım gelir. Halbuki bu tür haller bazı müminlerde de bulunabilir. Binaenaleyh küfrü mucip olmadığı icma ile sabittir.

Bu şekilde bir müşkül varit olabilir.

Bu suale karşı Buhârî Şarihi Bedreddin Aynî, Umdetü'l-kârî[342] *isimli kitabında sekiz vecihle cevap veriyor. İlk cevap İmam Nevevî Hazretlerinin cevabıdır ki hasılı teşbihe hamletmekten ibarettir. Yani bu kerih hasletler tam nifaktır. Bu hasletlere sahip olanlar da münafıklara benzer ve onların ahlakıyla ahlaklanmış olur. Bu hususları itiyat eden kimsenin gitgide maazallah iman ve itikadı onlarınki gibi sûrî olup şahadeti dahi yalan olur. Ve hainlik her tarafını ihata eyler. Diğer bir cevap, bu alametler asrı saadetteki münafıklara mahsustur. Yani o esnada işbu kerih hasletler yalnız onlarda bulunduğundan, isimlerini tasrihe bedel bu vecihle tayin edilmişlerdi. Yoksa bunlar alelıtlak küfür ve nifaka delalet etmezler. Sair cevaplara da vâkıf olmak isteyen mezkur kitaba müracaat eylesin.*

342 Bu kıymetli kitap hicri 855 senesinde vefat eyleyen Emsalsiz Allame Mahmud bin Ahmed Aynî'nin (rahimehullah) gayet muteber bir eseridir. Hanefi mezhebi üzere telif edilmiş olmasına binaen bizce fevkalade mergup olacağı gibi, hadisi şerifleri bütün ilimlere ve fenlere tatbik ile beraber havi olduğu nihayetsiz ibretler ve nükteler hasebiyle seksen yüz kadar Buhârî şerhi içinden imtiyaz ihraz etmiş ve bütün İslam uleması nezdinde gayet makbul bir makama ermiştir.

Her cildi hemen hemen biner sayfaya yakın olarak on ciltten ibaret olan bu mühim kitabın -Allah'ın inayetiyle- tabına mübaşeret edilmiş ve Padişah Hazretleri sayesinde bir cildi kemal-i nefaset üzere intişar sahasına çıkarılmıştır. Bu inayete mazhariyetimiz de sırf Halife Hazretlerinin âlicenaplığındandır. Şeriat ilimleriyle iştigal edenler hayli zamandan beri müştak oldukları azîm saadete bu vesile ile nail olmuşlardır.

Gayet az baha ile bu nefis kitaba malik olmak isteyen kardeşlerimiz Sahafiye Şirketi idarehanesine müracaat etsinler. Tevfik Allah'tandır.

Fahrü'l-mürselin Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri kendisine inzal olunan Kur'an-ı Kerim ve ilham buyurulan müstakim sünnet vasıtasıyla -Allah'ın inayetiyle- İslam dinini ikmal ve Rabbü'l-alemin'in emirlerini ifa hususlarına muvaffak buyurulup da ondan sonra dünya yurdunu terk ve Refik-i Âlâ'yı ihtiyar eylemiştir.

Bu büyük nimet ve inayet ile Cenabı Hak bizlere lütuf ve ihsanını beyan makamında Peygamber-i Zîşan'ımıza "İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim."[343] (Mâide, 3) ayeti celilesini inzal buyurmuştu ki bu ayetin nüzul günü en büyük bayram addolunmaya şayandır.

Hakikaten bu mükemmel nimete ve muhteşem minnete denk olacak başka bir nimet bulmak imkan dairesi haricindedir.

Vehhâb-ı Hakiki (c.c.) Hazretlerine ne kadar teşekkür edilse, yine bu nimetin şükür hakkı ifa edilemez.

"Hamdolsun bizi buna eriştiren Allah'a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmasaydı, biz kendiliğimizden yol bulamazdık." (Araf, 43)

Gerçi Mâide suresindeki bu ayetin nüzulü, Fahri Risalet Efendimizin irtihalinin yaklaştığını ima etmesiyle müdekkik nazarlar nezdinde şiddetli hüzün ve esefi mucip olmuştu. Ezcümle, Sıddık-ı Azam Hazreti Ebû Bekir bu ayeti işittiği anda ağlamaya başladı. Çünkü basiret nuruyla[344] ona inkişaf eyledi ki Hazreti Resul-i Ekrem'i irsal buyurarak dünya yurdunda ikamet et-

343 *Mütercim:* Bu ayet veda haccı senesi arife günü Resul-i Ekrem'in Arafat'ta bulunduğu sırada nazil olmuştur.

Veda haccı, Hazreti Resul-i Ekrem'in son haccıdır. Arafat'ta hutbe olarak irat eylediği birtakım âlî tavsiyeler zımnında insanlarla vedalaşması bu isimlendirmeye sebep olmuştur. Icra buyurduğu vedayı, hutbe esnasında mükerreren "Ey ümmetim ve ashabım, ilahi ahkamı sizlere tebliğ eyledim mi?" buyurarak, Müslümanlar cemaatinin şahadet etmeleri üzerine "Ya rab, bu şahadetleri dergah-ı ulûhiyetine arz ederim" demekle vazıh bir surette tekit buyurmuş. Ve hac esnasında "Ey insanlar, haccın menâsikini benden öğreniniz; zira belki gelecek seneye kadar hayatta kalmam" demişti.

İşbu haccı ekberi, mübarek hicretinin onuncu senesiydi. Kendisi hicretten önce her sene haccı eda buyururdu; fakat hicretten sonra yalnız bu senede haccetmiştir.

Bu sene haccedeceğini evvelce ilan buyurmuş olmasıyla etraftan gelenlerle beraber yüz yirmi dört bin kadar ashap maiyetinde içtima eylediği halde Zilhicce'nin dördüncü pazar günü Mekke şehrini teşrif buyurmuştu. Mekke'de sakin olanlarla Yemen'den ve sair mahallerden gelenler yine başkadır.

Tevatüren sabit olduğu üzere, o senenin arifesi cuma günüydü.

Ertesi senenin Rebiülevvel ayında irtihal buyurduğu ise cümlenin malumudur.

Salat ve selam onun üzerine olsun!

344 *Mütercim:* Muhterem müellif burada "Kamil müminin ferasetinden sakının; çünkü Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu irfan nuruyla nazar eder" hadisi şerifine ima eylemiştir.

Risale-i Kuşeyriye'de bu hadisin sırları tavzih edilmiştir.

tirmek, din hükümlerini tebliğ hikmet ve maslahatına mebni idi. Bu âlî maksat husul bulunca Habibullah'ın dar-ı fenadan dar-ı karar olan alem-i bekaya intikal buyurması hikmet muktezasıdır. Hakikaten de böyle oldu.

Hazreti Nebi-yi Zîşan (a.s.) Efendimiz, "Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine!" (Fecr, 28) hitabına mazhar olarak dünyadan huruç eyledi; sırat-ı müstakime hâdî olarak ve Allah indinden getirmiş olduğu şeriat ahkamını tebliğle risalet ve nasihat vazifelerini ifa buyurarak, ümmet ve ashabını gecesi gündüzüne müsavi bir sırat-ı müstakim üzere terk eyledi. Gönüllere yok olmaz bir muhabbet ve fena bulmaz bir sadakat tevdi buyurdu. O daima her lisanda azîm senalar ile sena edilir, namı celili yad olunur ve uğruna canlar feda kılınır. Muazzez zatı layık olduğu mükafata Allah nezdinde nail oldu, âlî dereceleri buldu. Salat ü selam, daima ona ve ashabına olsun!

Kelamımız bu makamda intiha bularak, İslam dininin hakikatini ve hakkaniyetini imkan ölçüsünde beyana Allah'ın inayetiyle muvaffak olduğumuz cihetle artık kitabımız nihayete eriyorsa da bir hatime ile bir de tembih ilhakına lüzum görüldü.

Hatime: Şeriatın Mehazları

Malum ola ki: İslam dini, gerek usulü olan âlî akaidi, gerek füru kabilinden olan sair hükümleri itibariyle Kur'an-ı Kerim ile Nebi-yi Zîşan'ımızdan rivayetle sabit olan hadisi şeriflerden öğrenilmiştir.

Bu âlî mehazlardan hariç şer'î bir hüküm bulunması kabil değildir. Peygamberimizin hayatında İslam dininin ikmal edilmesine dair zikri geçen ayeti celilenin kati delaletiyle Kur'an ve hadisin bütün ilahi hükümlerin beyanını tekeffül eylediği sabit ve malumdur.

Aslî itikatlar bir had ile mahdut olup bu kısmın sarahaten yahut sarahate yakın derecede lafızlarla tabir edilmesi mümkündür. Ama füru ahkamı sarahat veya sarahate yakın derecede ifade murad edilse, büyük büyük ciltleri dolduracak lafızlara ve ibarelere lüzum görülürdü. Hatta bu maksadı husule getirmek defaten mümkün olamazdı. Çünkü zamanın havadisinin teceddüdüyle füru ahkam teceddüt etmektedir.

Kur'an ile hadisi şerifler, sahih akaidin kafi miktarını ve fer'î hükümlerin külli kısmını tasrih edip, geri kalan füruu ihtiva eyleyen kaidelere ima eylediler. Binaenaleyh İslam dininde muhtaç olunan ilahi hükümlerin hepsi, Kur'an ile hadislerde münderiç bulunur.

Bu münderiç olma sarahaten değilse remiz ve işaret cihetiyle tamam olur. Burası asla şüphe götürmez. Çünkü esas fıkhî kaidelerin istinadı tamamen Kitap ve Sünnettir.

Fakat dinî hükümlerin cümlesini şer'î nasslardan idrak ve istihraç, ümmetin sıradan fertleri için mümkün bir şey olmadığından; bu iki asıldan hüküm istihraç etmek için Şâri-i Akdes Teâlâ Hazretleri iki yol tayin buyurdu. Bilumum ümmet fertlerine Şeriat hükümleri bu vecihle izah ve tafsil edildi.

Bu iki yolun biri, ümmetin icmaı, yani bir asırda bulunan kafi marifet erbabının dinî bir hususta müttefik bulunmasıdır. İslam Şeriatı, ümmetin icmaının hüccet olmasına hükmeder; bu icmaın hata ve dalalet üzere olma ihtimalini kabul etmez ve böyle bir selamet yolunun haricine çıkanları dalalette addeder. Aslında Müslümanların marifet ve içtihat erbabı bu bapta mehazlarını tasrih etmeseler de böyle bir hükmü Kur'an ve hadislerden anlamış olurlar ki aralarında ittifak bulunur. Aksi halde ittifak vaki olmazdı.

İçtihat ve Şartları

Diğer yol, dinde fakihlik mertebesine ererek Kur'an ve hadislerden hükümleri idrak ve istihraca ehil olanların içtihat etmeleridir. Çünkü ümmet içinde fazilet ve kemali zahir olanlara Allah Teâlâ bu âlî mansıbı ihsan buyurmuş ve ehliyetlerine binaen içtihat etmelerini emretmiştir.

Onlar bu iki yol ile Kitap ve Sünnetten ahkam istihracına tam bir ihtimam üzere gayret eylediler. Bu sayede sair Müslümanlar din hükümlerinin şer'î nasslardaki tasrihi ile iktifa ettiler ve ibadetler, muamelat, hadler ve adap babında lüzum görülen ilahi ahkamı noksansızca öğrenme imkanı buldular.

İslam Şeriatı uleması, bir şahsın içtihat mertebesine ererek Kur'an ve hadislerden ahkam istihraç edebilmesi için icap eden şartları ve vasıfları tetkik ettiler ve onları ittifakla şu dört esasa hasrettiler:

(1) Kur'an-ı Kerim'in lügat manalarını ve şer'î manalarını bilmektir. Lügat cihetiyle manalarını bilmek de, "kelimelerin" ve ifadece hususiyetleri itibariyle "terkiplerin" manalarını ve medlullerini bilmek ve ihata etmekle vücut bulur.

Bu da Kur'an'ın nazil olduğu ve Sünnetin varit olduğu Arap lügatinin kelimelerinin vaz olunduğu manaların bilinmesini sağlayan "Lügat İlmi"; Arapça kelimelerin bina ve sigalarının ahvalini bildiren "Sarf İlmi"; terkip esnasında kelimelerin ahvalini, irap ve binalarını ve terkip sebebiyle meydana gelen manalara delalet keyfiyetlerini bildiren "Nahiv İlmi"; halin muktezasına mutabık Arap kelamının ahvalini bildiren "Meânî İlmi"; tek bir manayı mütenevvi yollar ve üsluplarla ifade etmeyi bildiren "Beyan İlmi" vesaireye tam olarak hâkim ve vâkıf olmakla hasıl olur.

Bu ilimleri gerek öğrenme ve mümarese ile gerekse fıtrî bir selika ile bilsin, müsavidir. Nasıl ki selef müçtehitler, yani ashap ve tâbiin, bu ilimlerin vaz ve tedvininden evvel selikalarıyla onlara vâkıf idiler.

Şeriat cihetiyle manaları bilmek de, şer'î hükümlerde müessir bulunan manaları ve sebepleri bilmekle olur.

Mesela, "veya tuvaletten gelmişseniz" (Nisa, 43; Mâide, 6) ayetindeki "gâit" ile muradın hades olduğunu ve bu hükmün illetinin de canlı insanın bedeninden pislik çıkması olduğunu bilmek lazımdır.

Keza, Fıkıh Usulü İlminde beyan edilen Kur'an ayetlerinin kısımlarını bilmek de iktiza eder. Bunlar; hâss, âmm, müşterek, mücmel, müfesser, muhkem, mutlak, mukayyed, sarih, kinaye, zâhir, nass, hafi, müşkil, müteşâbih, ibare ile delalet, işaret ile delalet, iktiza ile delalet, delalet ile delalet, muteber mefhum, emir ve nehiy muktezası ve saireden ibarettir. Dinî ilimler içinde en mühim ilim olan Usul İlminde bunların mahiyetleri ve hükümleri tafsil ve tetkik edilmiştir.

Bu kısımların hakikatlerini bilmek de kafi olmayıp; mutabık olduğu yerleri tayin de lazımdır. Mesela, şu lafzın hâss ve bunun âmm veya müşterek olduğunu ve hangisi nâsih, hangisi mensuh olduğunu bilmek ve bu minval üzere her ayetin ve hadisin dahil olduğu kısımları kestirerek hükümlerini tatbike muktedir olmak şarttır.

Nâsih ile mensuh olanı tayin edebilmek için nassların varit olduğu tarihleri bilmek gerekir ki önce gelen ile sonra gelen tayin edilebilsin. Bu cihetlere vukuf şüphesiz manaları bilmekten farklıdır.[345]

Vakıa, muteber şart, bir hükmü ararken müracaat kabil olacak derecede şer'î delillerin yerlerini bilmekten ibarettir. Yoksa her zaman onları hıfzetmek şart değildir. Keza, Kur'an'dan ahkama müteallik ayetleri bilip ihata etmek kafidir.

(2) Ahkama müteallik hadisleri bilmektir. Bu da hadis metinlerini zapt ile onların gerek lügat, gerek şeriat manalarını bilmek ve Kur'an-ı Kerim'e dair zikri geçen kısımları ve nevileri hadisi şeriflerde de fark etmek; keza, her hadisin senetlerini, yani bize vusul yolunun mütevatir veya meşhur yahut âhâd nakiller ile mi olduğunu ihata eylemekle hasıl olur.

Bu şart ise hadisleri rivayet eden zevatın cerh veya tadil edilmelerine dair ahvallerini bilmeye bağlıdır.

Bu cerh ve tadil ilmi gayet vasi bir ilim olup; sahih tarihlere vukuf sayesinde vücut bulmuştur. Ancak müçtehitler ile hadislerin kaynağı olan Peygamber Efendimiz arasındaki zaman uzaklaşmış ve râvîlerin ahvalini bilmek zorlaşmış olduğundan; son zamanlarda, hadis ilminde mevsuk olan hadis imamlarının muteber kitaplarına derç edilen cerh ve tadil malumatıyla iktifa olunması sahihtir.

(3) Kıyas vecihlerini bilmek. Yani müçtehidin ahkam istihracına vasıl olacağı yolları bilmektir. Bu ise mezkur vecihlerin ve yolların şartlarını, hü-

345 *Mütercim:* Binaenaleyh bu da ayrıca şart kılınıyor.

kümlerini ve kısımlarını ihata ile makbul ve merdud olanlar arasını temyiz etmekle vücut bulabilir.

Usul kitaplarında bu cihetler tamamen tafsil edilmiştir. Fakat matlup olan melekeyi ihraz edebilmek için hayli mümarese lazımdır.

(4) İcma'ları muteber olan din ulemasının icma ve ittifakıyla karara varılan meseleleri ve maddeleri bilmelidir ki içtihat esnasında böyle bir icma'a muhalefet vuku bulmasın.

Müçtehidin iman ve adalet vasıflarını haiz olmasının şart kılınacağı da malumdur. Bu keyfiyetin vuzuhuna binaen bu bapta kelam sarf etmeye hacet yoktur.

İşte bu şartları ve vasıfları haiz olan zat, Kur'an ile hadislerden ahkam istihraç edebilir. İçtihat ehli olmayan zevatın da böyle bir zata ittiba edip onu taklit ederek, onun idrak ve istihraç eylemiş olduğu ahkamla amel etmesi caizdir.

Sünnet uleması nazarında her meselede Allah indinde hak olan hüküm birdir. Ancak, hükmün delilinin hafi olduğu suretlerde hata eyleyen müçtehit mazur addolunmuştur. Hatta çalışmasının ve yorulmasının ecrine nail olacağı da tebşir olunmuştur. Çünkü üzerine vacip olan şey, takati ölçüsünde gayret sarf etmektir. Onu da tamamen ifa edince muaheze edilecek bir cihet kalmaz. Hakka isabet eden müçtehitler ise iki kat ecir kazanırlar.

Ama hakka ve isabete vasıl kılan delil gayet vazıh olduğu halde müçtehit ihmal eder de içtihatta lazım olan ihtimamı ifa etmezse mücazat olunacağı aşikardır.

Selefte bazı müçtehitler tarafından diğerleri hakkında bazı içtihadî meselelerde vuku bulduğu rivayet edilen itirazlar, o meselede itiraz eden nazarında isabetli delilin gayet vazıh olması suretine hamledilir. Yoksa delilin hafi olması suretinde her tarafın mazur olduğunda tereddüt mümkün değildir.

Fakat bu mazur olma, fer'î meseleler hakkındaki içtihatlardadır. Çünkü bu hususta zannın galebesi kafidir. Ama Akait Usulünde matlup, kati delillerden hasıl olacak yakîn olduğundan; itikat hususunda hata eden müçtehitler asla mazur görülmezler. Bilakis hataları nispetinde küfür ve dalalete giriftar olarak mücazat edilirler.

Sahih kavil şudur ki: İslam dininde -velev icmalî delil ile- istidlale kadir olan şahıs, istidlali terk edip de itikat babında gayrisini taklit ediverse, hatta o taklit ettiği zat İmam-ı Azam Ebû Hanife Hazretleri bile olsa yine âsî ve günahkar olur.

Binaenaleyh İslam dininde bulunanların, yahut jeoloji ile iştihar kazanmış bir kimsenin sözünü taklit ederek, elde kati burhana benzer bir senet yokken, İslam'ın sabit bir akidesine veya tevatür derecesine ermiş kati bir

şer'î nassa muhalif itikada meyletmelerine ne kadar taaccüp edilse azdır. Bunun menşei de fahiş cehaletten başka bir şey değildir. Böyle rezil cehaletten Allah'a sığınırız.

Vakıa, İslam Şeriatı nasslarına mugayir olan bir felekiyat kavli yahut jeoloji kavli, kati burhan ile ispat edilebilse, o halde tevil ve tatbik hususuna lüzum görülür. Fakat yukarıda beyan edildiği üzere, bu olsa olsa zahirî manalı bazı nasslar hakkında olabilir. İfadesi kati olan bir nassın hilafını ispat edebilmek mümkünattan değildir.

Buraya gelinceye kadar içtihada dair zikredilen kelamımız hep mutlak içtihat hakkındadır ki Sadrü'ş-şerîa'nın Kitabü't-Tenkîh'iyle onun haşiyelerinden alınmış olup ve fakat izah için tarafımızdan bazı izahat ilave edilmiştir.

Ama mukayyed içtihat ki bazı hususi meselelerdeki içtihattan ibarettir. Burada ona dair kelamımız yoktur.[346]

Mukayyed veya Mezhebî İçtihat

Arz ettiğimiz şeylerden Müslümanlar arasındaki mezhep ihtilaflarının menşei malum olur. Binaenaleyh İslam cemaatlerinin bir kısmı İmam Ebû Hanife Numan bin Sabit Hazretlerine, diğerleri de İmam Malik bin Enes, İmam Muhammed bin İdris Şafii, İmam Ahmed bin Hanbel Hazretlerinden birine ittiba etmektedir. (Allah hepsinden razı olsun!)

Çünkü onların her biri mutlak içtihat mertebesine vasıl olarak, İslam Şeriatının membaı olan Kur'an ve hadislerden ahkam istihraç ederler; içtihatlarının vasıl olduğu, ilim ve marifetlerinin vasıl eylediği vecihle hüküm verirlerdi. Cümlesi de tam taharriyi ve müstakim yolu iltizam ederdi.

Bu imamlara tâbi olan Müslümanlar (dört mezhep müntesipleri) İslam Şeriatının füru ahkamına dair onların idrak ve istihraç eyledikleri meseleler ile amel ediyorlar ki cümlesinin bu taklit ve ittibada isabetli olmaları hasebiyle Allah indinde necat ve selamet bulacakları şüphesizdir. Zira Cenabı Hak mümtaz müçtehitlere içtihat etmelerini emrettiği gibi; sair müminlere de behemehal bir müçtehide ittiba etmelerini emretmiştir. "Eğer bu konuları bilmiyorsanız ilim adamlarına sorunuz." (Nahl, 43; Enbiya, 7) ayeti bu iddiaya delildir. Allah'ın dininde ilim ehli ise ancak müçtehitlerdir.

Bu dört mezhebin birine ittiba edip onu taklit edenlere, diğer mezheplere tâbi olanların hali sual edilecek olsa; içtihat şartlarını ikmal eden bir müçtehidi taklit eylemiş olmalarına binaen hak mezhepte bulunduklarını ve selamete nail olacaklarını ifade ederler.

346 *Mütercim:* Çünkü mezkur şartların kamilen onda itibar edilmeyeceği aşikardır.

Zikri geçen dört zevattan başka İslam'ın ilk zamanlarında ashap, tâbiin ve sair din büyüklerinden daha pek çok müçtehitler vardı. Fakat bunların kavillerini ve mezheplerini tevatür veya diğer bir sahih ve mevsuk tarik ile nakledecek tâbileri çoğalmadığı cihetle mezhepleri inkıraza uğrayıp gitti. Yalnız dört mezhep imamları olan zevatın bu son asırlara varıncaya kadar mevsuk ve muteber tarik ile mezheplerini nakleden mühim ulema bulunarak, her birinin mezhebi iştihar kesbetti, zayi olmaktan masun kaldı.

Bu mezheplerin tâbileri yekdiğerini dalalet ve fısk üzere görmezler ve asla ayıplamazlar. Her müminin bu büyük imamlardan birine ittiba etmesi ve onu taklit etmesi caizdir. Hatta onlardan birini taklit etmekte olan şahsın, şer'î ve sahih bir niyetle diğer imamın mezhebine intikal etmesi de meşrudur. Fasit bir garaz ile intikal eylediği anlaşılmadıkça, bu hususdan dolayı hiç kimse ayıplanmaz.

Mütercim: *Usulcülerin tercih ettiği kavillere göre, diğer mezhebe intikal hususunda din ile oynama mertebesine varmamak şarttır. Yani bir başka mezhebe intikal eden şahıs, kendi temyiz ve ıttılaı veya mevsuk birtakım zevatın sözlerine itimadı hasebiyle en ziyade alim ve mütebahhir zannettiği ve züht ve takvaca emsalsiz itikat eylediği imamın mezhebine intikal etmelidir; bir müddet sonra sabık mezhebine dönme azminde bulunmamalıdır; intikal eylediği mezhebin bütün hükümlerini iltizam edip mezhepleri birleştirmekten ihtiraz etmelidir.*

Bu halde, daha alim ve daha faziletli olanı bırakıp da gayrisini taklit etmek; keza -velev sahibinin daha alim olduğunu itikat ile beraber- bazı zahirî menfaatlere tevessüle medar olacak bir mezhebe muvakkaten intikal eylemek katiyen caiz değildir. Ayrıca, evvelce bulunduğu mezheple amel etmesinin eserleri henüz baki iken, iki mezhebi birleştirmeye sebep olacak bir keyfiyette diğer mezhebe ittiba etmek de caiz olamaz.

Mesela, bir kimsenin abdestli olduğu halde şehvetle bir kadının alelıtlak bir uzvuna temas etmesinden sonra tesadüfen burnundan veya bedeninden kan akması ile abdestin bozulmamasında Şafii'yi taklit ile abdestini yenilemeksizin namaz kılması sahih olmaz. Çünkü o şahıs, kadına temas ile abdestin bozulmamasında Hanefi mezhebine ittiba etmiş ve sonra akan kan ile abdestin bozulmamasında da Şafii mezhebine ittiba edip iki mezhep arasını cem ile bir amel işlemiş oluyor ki bunun sıhhatine iki mezhepten hiçbiri müsait olmuyor.

Diğer bir misal: Bir kimse icbar ile boşamış olduğu zevcesinden ayrılmanın vaki olması hükmünde Hanefi'yi taklit ile o zevcesinin kız kardeşini nikahladıktan sonra, Şafii müftüsünün sabık talakın gerçekleşmediği hükmüne binaen sabık zevcesine yeniden dönmesi caiz olmaz. Meğerki ikinciyi boşaya. Aksi halde iki kız kardeşi aynı anda nikahlamış olur ki bu Kur'an nassı ile haramdır. (Nisa, 23)

İşte Tahrirü'l-Usul sahibi Kemaleddin İbnü'l-Hümam, Âmidî ve İbn Hâcib gibi birçok mühim mezhep ulemasının "Amel ettikten sonra taklitten dönmek ittifakla batıldır" demeleri, bu gibi iki mezhebi birleştirmeye sebep olan suretlere mahmuldür. Yahut bir mezhep ile amel edip ameli tamamladıktan sonra, butlanına zehapla diğer mezhebe göre tekrar amel etmek suretine racidir.

Mesela, başının dörtte birine meshederek aldığı abdestle öğle namazını kılan kimse, daha sonra başın tamamının meshedilmesini şart kılan İmam Malik kavlini sahih itikat edip de namazı tekrar kılması manasızdır. Çünkü bir mezhebe uyarak ameli tamamlamak, kadı'nın imzası gibi olup nakzedilmez.

Ama bugünkü öğle namazını kendi mezhebi üzerine eda eyleyen kimsenin, yarın diğer mezhebin imamını taklit ederek -fakat o mezhebin namaza müteallik bütün ahkamını iltizam etmesi şartıyla- kılması batıl dönüş addolunmaz.

Şurası da malum ola ki: Kendi mezhebi üzere sahih zannıyla tamamladığı namazın, daha sonra, ancak diğer mezhebe binaen sahih olduğuna ıttıla eden kimsenin; o mezhebin imamına ittibada bulunmuş olduğunu mülahaza edip de, kılmış olduğu namaz ile iktifa etmesi sahihtir. Fakat o mezhepçe namazın sıhhatine münafi bir amel işlemiş olmamasıyla mukayyettir.

Nitekim Fetâvâ-yı Bezzâziye'de zikrolunduğuna göre, İmam Ebû Yusuf Hazretleri bir hamamda gusledip Cuma namazını edadan sonra, o hamamın deposuna fare düşmüş olduğunu haber aldığında, "İki kulle miktarı suların pislenmeyeceğine kani olan Medine uleması kardeşlerimizin kavilleriyle amel etmiş oluruz" deyip kıldığı namaz ile iktifa etmişti.

"Kulle", büyük küp demektir. İki kulle miktarı su takriben beş yüz Bağdat ratlından ibarettir. "Bağdat ratl"ı, İmam Nevevî'ye göre, yüz yirmi sekiz dirhem artı yedide bir dirhemden ibaret olup tercih edilen kavil de budur. Yüz otuz dirhemden azdır.

"Su iki kulle miktarına baliğ olunca, pislik taşımaz" (Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce) hadisi şerifi Abdullah bin Ömer'den rivayet edilmiştir. Binaenaleyh Şafii mezhebine göre bu miktar su akarsu hükmünde olup, üç vasfı tagayyür etmedikçe pislenmez. Fakat Hanefi mezhebine göre bu hadis tevil olunduğundan bu iddiaya delalet etmez.

Cami-i Sağîr şerhlerine müracaatla hakikat-i hal vazıh olur.

İşte ortada dört mezhep bulunmasının sebebi bundan ibarettir. Yani Allah'ın inayetiyle bu mezheplerin her biri tedvin olunarak, onlara dair pek çok kitaplar tedris edilmesi ve asırdan asıra şifahi olarak öğrenilmekte olması bekalarına sebep olmuştur.

Mütercim: *Dört imamdan başka tâbiin hazretleri ve onlardan sonra zuhur eden mümtaz müçtehitlerin daha meşhurları Leys bin Sa'd Mısrî, Süfyan Sevrî, Süfyan bin Uyeyne, Abdurrahman Evzâî, Muhammed bin Cerîr Taberî gibi zevattan ibarettir. Ashabı kiram içinde ise pek çok müçtehitler vardı ki müdevven mezheplerde onların kavilleri ve istihraçları esas addolunmuştur.*

Çünkü Hazreti Fahri Risalet Efendimiz Kur'an-ı Kerim'e ve hadisi şeriflere temessük lüzumunu beyan buyurduğu bir hadisi şerifin ahirinde: "Eğer aradığınız bir meseleye dair benim kavlime muttali olamazsanız, ashabı kiramımın kavillerine tâbi olunuz. Zira ashabım semadaki hidayet yıldızları gibidirler. Binaenaleyh her hangisinin kavliyle amel ederseniz hidayete nail olursunuz. Ashabımdan vuku bulacak ihtilaf ise ümmetim hakkında aynı rahmettir" buyurmuştur.

İşte bu hadisi şerif, en hayırlı asır olan sahabe zamanından itibaren füru meselelerde ulema arasında ihtilaf vuku bulacağına delalet ediyor.

Zira bazı meselelerde ihtilaf eyleyen ashabı kiram hazretlerinin her biri fıkıh ve rivayet ile meşhur olduğundan, her sahabe kavlini tâbiinden bir cemaat öğrenip tatbik edince, tâbiin ve sair mühim ulema arasında ihtilaf cereyanı lazım gelir.

Peygamber Efendimiz ise böyle bir ihtilafın vuku ve istimrarına izin vermiş ve razı olmuştur. Hatta methüsena ederek, bu hususu ümmet-i nâciyesi hakkında aynı rahmet addetmiştir. Hatta ümmetini diledikleri ashabının kavliyle amel etme babında muhayyer bırakmıştır. Bu halde, kavillerde ve fiillerde ashabı kiramın mesleklerine salik olmak ve onların içtihat minvalleri üzere cari olan müçtehit imamların reyleri ve mezhepleriyle amel etmek hususunda da muhayyer bırakmış olduğu sabit olur.

Resul-i Ekrem, kendi asrı saadetinde cereyan eden ahval ve vakalarda bile ashabı kiramın yekdiğerine muhalif olan reylerini ve kavillerini takrir ederdi ve bu hususdan dolayı hiçbirini muaheze eylemezdi.

Buna dair pek çok meşhur vakalar vardır.

Ezcümle, Efendimiz Hazretleri Medine-i Münevvere civarında bir kalede tahassun eden Benî Kureyza kabilesiyle gaza etmek murad eylediğinde, ashabı kiramına "Bugün sizden hiçbiriniz ikindi namazını kılmasın, ancak Benî Kureyza diyarında kılsın" diye hitap eylediğinde, bu emre imtisal babında muhataplar ihtilaf eylemişlerdi.

Şöyle ki: İkindi namazının vakti gereği gibi daraldığı halde Peygamberimizden böyle bir emir sadır olması üzerine ashabı kiram iki kısma ayrıldı. Bir kısmı, ikindi namazının vakti çıkmadan evvel yol esnasında namazı eda eylediler. Peygamberimizin maksadının sefer için acele etmeye teşvik olduğuna ve

namazı vaktinden çıkartmayı murad etmediğine kani oldular. Onun hitabından istihraç ettikleri bu mana delaletiyle; "Efendimizin 'ancak Benî Kureyza diyarında' kavlindeki hasr, hakiki değil izafidir, yani 'namazı kılmadan yola çıkınız' demektir" dediler.

Diğer kısım ise ta akşam namazı vakti girdikten sonra, Benî Kureyza diyarına varmadan namazı kılmadılar ve bu kavildeki hasrın mutlak olarak varit olması sebebiyle zahiri mananın murad edildiğine kani oldular.

İşte bu suretle cereyan eyleyen ihtilaf ve ona terettüp eden eda ve kaza fiilleri Peygamber Efendimizin huzurunda arz olunduğunda, iki fırkanın hiçbirini muaheze etmedi ve fiillerini de reddetmedi. Bilakis her birini kendi idrak ve istihracı üzere takrir buyurmakla cümlesinin içtihat makamında makbul bir gayret ve vazife ifasıyla tam ecre nail olup ihlal ve kusurdan azade olduklarına işaret eyledi.

Hakikat-i ahvalin arz olunan minval üzere olduğu kesinleşince, mümtaz müçtehitlerin hiçbiri levme seza olmayıp hepsinin hidayet nuruna nail olduklarında şüphe kalmaz. Hatta Muhammed ümmetinin füru babındaki ihtilafları pek çok hayırları ihtiva eylediği için teşekkürü muciptir. Binaenaleyh İbn Sa'd ve Beyhakî'nin rivayetlerine göre, Ebû Bekir Sıddık (r.a.) "Nebi-yi Zîşan Efendimizin ashabından sadır olan ihtilaf, sair insanlar hakkında aynı rahmettir ve suhuleti muciptir" buyurmuştur.

Ömer bin Abdulaziz Hazretlerinden de bu cihetten dolayı ferah ve beşarete dair bir kelam nakledilmektedir.

Halife Harun Reşid, İmam Malik Hazretlerinin telif eseri olan Muvatta kitabını Kabe-i Muazzama'ya talik ettirip bütün müminleri onun muktezasıyla amel etmeye mecbur etmeyi meram edinmişti. Fakat İmam Malik buna rıza vermeyerek buyurdu ki: "Ey emire'l-müminin, bu hususu murad etmeyin. Çünkü Resulullah'ın ashabı bazı fer'î meselelerde ihtilaf eyledikleri halde muhtelif memleketlere ve beldelere intişar eylemişlerdir. Mühim ulemanın bu bapta ihtilafları ise bu ümmete mahsus Allah indinden büyük bir rahmettir. Her biri, nezdinde sabit olan delil ile amel ettiğinden, isabette hissedardır ve hidayet nuruna mazhardır." Bunun üzerine Harun Reşid Hazretleri "Ey Ebu Abdullah, Cenabı Hak seni bütün işlerinde muvaffak buyursun" duasıyla hoşnutluğunu izhar eylemiştir.

Müslümanların mezhepleri arasında külli fark olmadığı, İslam ahalisinin ahvaline muttali olanlara hafi değildir. Çünkü daima müşahede ediliyor ki: Yekdiğerlerinden kız alıp veriyorlar. Mesela Hanefi mezhebine müntesip olan bir kimse Şafii, Maliki veya Hanbeli mezheplerinden birine mensup olan bir kızı nikahlıyor. O kızın velileri de bu hususa rıza veriyor. Cümlesinin mescitleri birdir. Halife-i Azam'a itaatin üzerlerine vacip olmasına dair itikatları

muhakkaktır. Dince yardımlaşma lüzumu aralarında müşterek olup namazda birbirlerine tâbi oluyorlar.

Aralarında buğz veya ayıplama şeklinde algılanacak bir mezhep muamelesi yoktur. Şafii mezhebine intikal eden bir Hanefi'ye (yukarıda saydığım şartlara riayet ettiği takdirde) hiç kimse kem nazarla bakmaz.

Vakıa, her mezhebin mukallitleri kendi imamlarının sözüne ittiba ile her ameli ona bina etmektedirler. Fakat diğer mezhebin muktezası üzere hareket etmekte olan dindaşlarını da hakka ve sırat-ı müstakime tâbi bilirler.

Elhasıl, şayi olan dört mezhepte bulunan bütün Müslümanlar yek vücut olup kıbleleri ve halifeleri birdir.[347] Ahval ve muameleleri arz edildiği vecihledir. Şeriat usulüne mutabık olan bu hal, aralarında kavi bir rabıtadır.

Bilmeyenler böylece bilmelidirler.

İçtihat Kapısının Kapatılması ve Sebepleri

Bir şahsın içtihat mertebesine nail olabilmesi için beyan ettiğimiz şartları ve vasıfları nazar-ı itinaya alarak düşündüğümüzde, bugüne kadar ve hatta ilelebet bu şartları ve vasıfları ihraz ile ahkam istihracına muktedir zevatın bulunabilmesini aklî mümkünattan görürüz. Fakat hicri dört yüz senesinden beri içtihat kapısının kapalı olduğuna dair Hanefi ulemasının sözlerinin de inkarı kabil değildir.

Bunun hilafına kani olanlar, nazar-ı dikkat ile tetkik etmiş olsalar, gerçeğe muvafık ve aynı hikmet bulunan bir hakikati kabul etmemiş olduklarını anlayabilirlerdi. Evet! "Zikri geçen şartları ve vasıfları ikmal edebilmek her zaman mümkün olduğuna göre her zaman vaki olabilmelidir." diye hatırlara gelebilir. Fakat nazar dikkatine sahip olanlar, zamanların ahval ve tahavvüllerini görüp Muhammed ümmetinin ahvaline dair ilahi sırlara da vukufları hasebiyle, Müslümanların cumhuru tarafından verilen sabık hükmü sahih ve hatta hikmet muktezası addederler ve asla çığırdan çıkamazlar.

Hicri dördüncü asırdan sonra içtihat kapısının kapandığını söyleyen din uleması, sahabe, tâbiin ve tebe-i tâbiin asırlarından ibaret bulunan ilk üç asır alimlerinin ahvaline nazar atfettiler. Allah Teâlâ'nın onları, şeriat ilimleri tahsiliyle iştigale; içtihat maddelerini ihataya; Kur'an-ı Kerim'den, Peygamberimizin tefsirlerinden, sair hadislerden ve sahabe kavillerinden ahkam istihracına muvaffak eylediğini gördüler. Mezkur asırlardaki ulemanın içtihat derecesine vasıl olmalarına medar olan ehliyet ve iktidarlarını; bilhassa Resulullah'ın asrına gayet yakın bulunmalarına binaen, bizzat kendisini ya-

347 *Mütercim:* Ehli Sünnet unvanı cümlesine şamildir.

hut o hazretle mülaki olup şifahi olarak ilim öğrenenleri görmüş olmalarına hamlettiler. Zaten bu hususun güzel tesirleri hakkında din ehli nazarında tereddüt kabil değildir.

Arz olunan âlî devirlerin ulemasının bu âlî mansıba ehil ve muktedir olmaları hususuna Allah'ın inayeti teveccüh eylemiş ve dinin ikmali babında lüzum görülen sebepler mükemmel surette içtima eylemişti.

Füyuzatla meşbu olan o âlî zamanda, Kur'an cem ve hıfz edilerek tebdil ve tağyirden vikaye edildiği gibi; Resulullah'ın (a.s.) hadisleri de cem ve tedvin edilmiştir. Bu maksadı ikmal için hadislerin râvîleri tarafından, icabında çok uzak mesafedeki beldelere aylarca süren seyahatler vuku bulmuş olduğu da sabittir. Bu iki büyük aslî mehazdan ahkam istihracı vazifesini fevkalade ceht ile ifada pek çok sıkıntı ve yorgunluklara katlanmışlardır. Bu sayede dinî ahkam hususunda ümmetin ihtiyaçları karşılanmış ve birkaç asırda bir defa vuku bulacak derecede nadir bulunan hadiselerden başka beyana muhtaç hiçbir şey kalmamıştır.[348]

Demek ki daha üçüncü asırda dinî ilimlere müteallik hususlar en güzel minval ve en müstakim minhac üzere ikmal edilmiştir. Bu halde, sonra gelenlere sadece mümtaz müçtehitlerin hükümlerini tedvin, izah ve tefhim ile ümmete neşir ve tebliğ vazifesi kalmış olur.[349]

Hem de -Allah'ın hikmetiyle- o asırlardan sonra, dinî ilimlerin tahsili hususuna vakitlerini hasrederek, kemal-i ciddiyet üzere gayret edenler azaldı; himmetlerde fütur baş gösterdi. İşbu himmetlerdeki füturun gitgide ziyadeleşerek son asırlarda zirveye ulaştığı, İslam milletinin tarihine muttali olanların malum ve müsellemidir.

Hatta bugün en büyük alimleri görüyoruz ki müçtehitler hakkında şartları geçen derin ilimlerin bazısında ehliyet ihraz etmiş oldukları halde, diğerlerinde kusurları setredilemeyecek mertebededir.

Selef uleması derecesinde ayetlerin lügavî ve şer'î manalarını bilip ihata ile beraber, hakikatlerini ve inceliklerini idrake medar olan Nahiv, Sarf, Meânî, Beyan, Bedi' ilimlerinde tam meleke ihraz eylemiş olan ve Kur'an ilimlerini kamilen ihata ederek, zikri geçen kısımlarının hepsini ve bilhassa nâsih ile mensuh olanı tayin ve temyiz iktidarını kazanmış olan zevat bu asırlarda asla bulunmamaktadır. Ayrıca, şer'î kıyas vecihlerini ve ümmetin icma eylemiş olduğu tahakkuk eden dinî meseleleri zapt ve ihata eden; her delilin hükmünü tayin ve tahkik iktidarını haiz olan; hem metin, hem senet itibariyle Peygamberimizin hadislerine müteallik ilimlerin ve maarifin cümlesine tam ihata peyda etmiş olan zevat da hemen hiç bulunmamaktadır.

---

348 *Mütercim:* Bu hacet de mukayyed müçtehit vasıtasıyla karşılanır.

349 *Mütercim:* Burada fakihlerin yedi tabakasına ıttıla ile her tabakanın ahval ve vazifelerini bilmek hayli faydalıdır. Mevâhibü'r-Rahman kitabımızda tafsilatı bulunur.

Arz olunan şartları mükemmel bir surette haiz olduğunu iddia edenler, bunu burhan ile ispat etmelidirler. Sırf atıp savurmakla tasdik edilmezler.

Bir beyitte denildiği gibi, "Her kim kendisinde bulunmayan bir şeyi iddia ederse, imtihan şahitleri onu yalanlar."

Zannederiz ki Ebû Hanife'nin talebelerinden Ebû Yusuf, Muhammed bin Hasan, Züfer, Hasan bin Ziyad gibi mühim zevatın mutlak içtihat iddiasında bulunmadıklarını bilen bir alim, kendini ne kadar beğense, yine de o mertebeye ulaştığını iddia etmeye hayâ eder.

Mütercim: *Bu zatlar Hanefi mezhebinin en mühim uleması olduklarından, tercümeihallerinden birer nebze teberrüken zikredilmesi iktiza eder.*

İmam-ı Azam Efendimizin yüce menkıbelerine dair Hayrat-ı Hisan kitabını tercüme edip pek çok kıymetli notlar ilave ederek iki büyük cilt olarak hayli zamandan beri tahrir ve itmam etmiş olduğum halde hâlâ tabedilmesine muvaffak olamadım. Tevfik Allah'tandır.

(1) İmam Ebû Yusuf, Yakup bin İbrahim bin Habib el-Kûfî Hazretleri, İmam-ı Azam Hazretlerinin talebelerinin en mühimidir. Hanefi mezhebinde "ikinci imam" addolunur. Ashabı kiramdan Sa'd bin Hatem el-Ensarî'nin torunzadesidir. Kûfe şehrinde hicri 113 tarihinde dünyaya gelmiştir. Ebeveyni onu ticaret yoluna sevk edip ilim tahsilinden men ettikleri için Hazreti İmam-ı Azam'a iltica ederek, sohbetine mazhar ve inayetine nail olmuştu. İmam-ı Azam'dan fıkıh ilmi öğrendiği esnada, gerek ondan, gerek asrındaki sair ekabirden hadis ilmi kıraatini de ikmal eylemiş ve hadis hafızları arasına dahil olmuştu.

Mühim menkıbeleri ve latif istihraçları nihayetsizdir. Halifeler nezdinde de kadri âlî olup daima huzurlarında bulunurdu. Abbâsîlerden Mehdî, Musa el-Hâdî ve Harun Reşid zamanlarında kadı olmuş ve Harun Reşid zamanında daha ziyade tebcil olunarak "Kadılar Kadısı" unvanıyla en evvel o yad edilmiştir. Hanefi mezhebi üzere Usul ilmini en evvel tedvin eden ve meseleleri yazdırma yoluyla dünyanın her tarafına ilim neşreden o olmuştur.

Fıkıh ilminde haiz olduğu zirve derece ile beraber, Tefsir ilmi, Hadis ilmi ve Arapların Zafer Günleri'ne dair malumat sahibiydi; sair edebi ilimlerde de kamil maharet sahibiydi. Akıl ve kiyasette emsali yoktu.

İbadet hususuna ziyade itina ederek, günde yüz ve bir kavle göre iki yüz rekat namaz kılardı. Recep ve Şaban aylarında oruca devam ederdi. Nehyedilen şeylerin ilgasına pek ziyade itina ederdi.

Harun Reşid'in on ikinci hilafet senesinde, hicri 182 tarihinde Rebiülevvel ayında vefat eylemiştir. Maruf-i Kerhî Hazretleri rüyasında onun müzeyyen bir kasra dahil ve âlî bir dereceye nail olduğunu görmüş. Bunu mucip sebeplerin de

ilim tahsili babında pek çok zorluklara sabretmiş olmasından ibaret olduğunu öğrenmiş. Binaenaleyh cenaze namazında bulunamadığına büyük teessüfler edermiş.

(2) İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî Hazretleri de Ebu Hanife'nin mühim talebelerindendir. Hanefi mezhebinde "üçüncü imam" addolunur. Tedvin ve telifine muvaffak olduğu mühim kitaplarla Hanefi mezhebi zapt ve ihya edilmiştir. Beyan, fesahat ve mükemmel fetanet sahiplerinden olup emsali nadir bir zat idi. Bunca faziletleriyle beraber o cüsseli ve şişman olduğundan, İmam Şafii "Şişman olanlar asla iflah olmamıştır; ancak Muhammed bin Hasan bundan müstesnadır" kavliyle onu harikulade addetmiş ve haiz olduğu belagat ve fesahat mertebesini haber vermek için "Bârî Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'i Muhammed bin Hasan lisanı üzere inzal buyurmuştur desem hata etmem; çünkü onun gibi fasih lisanlı biri görmedim" demiştir.

İmam Muhammed'in Arap lisanına dair ilimlerde İmam Sibeveyh'e denk bir zat olduğu Asmaî'den de menkuldür ve "mefhum-i muhalefet" bahsinde Tarsusî Haşiyesinde mezkurdur.

İmam Muhammed, İmam Şafii'nin üstadı ve feyizler iktisap ettiği mürebbisidir. İmam Şafii'nin pederi vefat ettikten sonra validesini İmam Muhammed nikahladığından, kendisi de gece gündüz hanesinde bulunup istifade eylemiş ve vasiyeti mucibince vefatından sonra kitaplarına da nail olmuştu. Binaenaleyh her vakit "Benim fakih olmam, Muhammed bin Hasan Hazretlerinin telif eserleri sayesinde ve onun himmetiyledir" diye faziletini itiraf ederdi.

Veladeti, Vâsıt şehrinde ve hicri 132 tarihinde vuku bulmuştur. O, İmam Ebu Yusuf'un vefatından sonra evvela bir müddet Rakka'ya kadı tayin edilip, sonra Bağdat'a celp olundu.

Daha sonra, kadı olduğu halde Harun Reşid ile beraber Horasan'a sefer eylediler, hayli zaman uzayan bu seferlerinde Rey şehrinde hicri 189 tarihinde İmam Kisâî ile aynı günde vefat eylemiştir. Allah rahmet eylesin!

(3) Züfer bin Hüzeyl el-Kûfî Hazretleri de İmam-ı Azam Hazretlerinin meşhur talebelerindendir. Fıkhî kitaplar tedvin eyleyen on imam arasındadır. Aslı, Isfahan'dan olup Kûfe'de yerleşmişti.

Pederi bir aralık Basra valisiydi ve biraderi Temim kabilesi diyarında kaymakam idi. Gayet nüfuzlu ve zengin oldukları halde ikisinin de yanlarına varmaz ve rağbet izhar eylemezdi.

Dünya menfaatlerine gayret etmezdi; kanaat ehliydi. Hatta dünyaya dair lakırdı olan meclisten hemen kalkıp giderdi. İşi gücü öğrenmek, öğretmek ve ahiret işlerine dair konuşmaktan ibaretti. Allah'a karşı o derece haşyet sahibi idi ki ahvaline nazar edenler ilahi gazap korkusundan helak olacak derlerdi. Şüpheleri halletmekte mahir ve muktedir idi. Müşkülat bahislerini İmam Ebu Yusuf'tan daha güzel takrir eylediği için Ebu Hanife talebeleri arasında ihtilaf vuku bulduğunda ona müracaat tercih olunurdu.

Davud Tâî Hazretleriyle kardeşlik akdi yapmışlardı. Fakat o züht ve ibadette Davud'a iştirak eylediği halde, ilim tedris etmekten de feragat eylemiş değildi. O zeka ve fetanette de emsalsizdi. Hazreti İmam-ı Azam'ın herkesten ziyade teveccühünü kazanmıştı ve hakkında büyük sitayişler sadır olmuştu. Eğer ömrü daha uzun olsaydı, şüphesiz bütün akranını geçecekti. Fakat yaşı elliyi bulmadan vefat eylemişti. Hayli zaman kendisine kadılık teklif edildiği halde kabul etmez ve icabında uzun müddet gizlenirdi. Fakat daha sonra ahalinin ricasına binaen Basra kadısı olmuştu ve vefatı da hicri 158 senesinde orada vuku bulmuştu. Ancak vefatı esnasında terekesinde hiçbir şey zuhur etmemişti. Allah rahmet eylesin!

(4) Hasan bin Ziyad da Ebu Hanife'nin meşhur talebelerindendir. Fazilet ve zekası müsellemdir. Sonradan Kûfe kadısı olmuştu. Hadis ilminde de tam vukuf sahibiydi. Hasan bin Ziyad, İmam Şafii Hazretlerinin vefat ettiği hicri 204 tarihinde vefat etmiştir. Allah rahmet eylesin!

Şöyle bir sual akla gelebilir: Hele bu zamanlarda, Kur'an tefsirleri ve hadis şerhleri içinden en muteberleri tabedilerek nüshaları çoğalmıştır; içtihat mertebesinin en büyük rüknü olan sair kitaplar da çoğalarak, esbabı nüzule ve nâsih ile mensuha vukuf ciheti pek kolaylaşmıştır. Böyle olduğu halde, şart kılındığı beyan olunan ilimleri bir şahsın ihata etmesine ve bu tür kitaplara müracaat ederek ahkam istihracıyla belli başlı bir müçtehit olmasına ne mani gösterilebilir? İslam'ın ilk devirlerinde şer'î ilimlere dair kitaplar henüz tedvin edilmiş değil iken, içtihat husulü hakikaten pek güç imiş ve bununla beraber yine hasıl olurmuş. Şimdilerde arz olunan kolaylıklara nazaran gayet suhulet kesbetmesi lazım gelirken, asla husul bulmaması kabul edilebilir mi?

Bu suale cevaben deriz ki: Evet, ona bakılsa, içtihat hâlâ bulunmalı, hem de zahiri sebeplere binaen hatta çoğalmalı. Lakin Allah'ın hafi hikmetlerine binaen, dinî ilimler kitaplarda derç olunmaya başladığı sırada alimlerin sadırlarında azaldığı gibi; matbuat çoğalalı beri de hemen kamilen satırlara intikal etmiş ve sadırlarda kalmamış gibidir. Müçtehit olacak zatın bütün ilimleri sadrında havi olması şart kılınmıyorsa da; lakin her şeyin hususi merciini bilmesi iktiza eder ki müracaat iktiza ettiğinde vereceği her şer'î hükmün kaynağını tayin edebilsin ve ona göre davransın. Biraz insaf edildiğinde, buna muktedir olan bir şahsın son asırlarda mevcudiyeti iddia edilemez.[350]

350 *Mütercim:* Evet! Bazı meselelere dair şer'î deliller ihata olunarak mümtaz müçtehitlerin usulü üzere içtihat vukuu her zaman için mümkün kabul ediliyor. Fakat buna mutlak içtihat denilemeyeceği yukarıda ihtar edilmiştir. Son zamanlarda suhulet kesbeden işte budur. Mutlak müçtehidin bahsetmediği fer'î bir hükme dair içtihat salahiyeti peyda etmenin, bütün usul ve fürua müteallik şer'î delilleri temyiz iktidarını iktiza etmeyeceği aşikardır.

Zikri geçen şartları nazar-ı dikkate alan ilim ve vukuf erbabı, içtihat melekesinin bu asırlarda bulunmayacağında tereddüt edemezler.

Hicri dört yüz senesinden sonra içtihat kapısının kapanmış olduğuna kani olan İslam ulemasının sözünü teyit edip buna dair vazıh burhanlar ikame etmek maksadıyla ayrıca bir kitap telifine lüzum görmekteyiz.

Burada muhtasar iktibas yapmak suretiyle, mevzuu izaha yardım edecek ve insaflı her vicdana kanaat verecek bir makale zikretmekle iktifayı daha münasip gördük.

Nakledeceğimiz makale ise Meşhur Allame İbnü'l-Hac'ın Medhal[351] isimli kitabından alınmıştır.

İbnü'l-Hac, "Nesillerin en hayırlısı benim neslim, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir" (Buhârî) hadisi şerifini izah ve tetkik makamında buyurur ki:

Bu hayırlılık, mezkur nesillerin ekserisi itibariyledir. Zira onların içinde de rehber kabul edilmeyecek ve uyulmayacak kimseler bulunurdu. Ancak Resul-i Ekrem'in ilim ehlini kastetmiş olduğu şüphesizdir.

Bakın Şâri'-i Azam Efendimizin (a.s.) haiz bulunduğu âlî hikmete...

Sair nesillerde de bunca hayır ve bereket müşahede edileceği malumu iken, sabık nesilleri fazilet ve faikiyet ile nasıl mümtaz kılmıştır!

Sakın zannetme ki bu hikmetli kelam gelişigüzel sadır olmuş bir kelamdır. Hâşâ! Bilakis büyük bir hakikate ima buyurmuştur ki şöyle izah olunabilir:

Hakikaten mezkur üç nesil, sonra gelenlerin kendilerine muadil ve mümasil olamayacakları pek büyük bir faziletle has ve mümtaz olmuşlardır.

Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri din erkanını ikame ve îlâ-yı kelimetullah babında onları ihtiyar ve ıstıfa buyurmuş ve kadirlerini hizmetleri nispetinde âlî ve mürtefi kılmıştır.

İlim ve marifetçe ilk neslin topuğuna yetişmek kimseye müyesser olmaz. Fazilet meydanında en önde olan o süvarilerin yolunun tozuna erişilmez.

Bu hakikati itiraf için, arz edeceğimiz hususiyet ile temeyyüz ve infiratlarını mülahaza etmek kafidir: Allah Teâlâ onları Nebi-yi Zîşan'ını müşahede

351 *Mütercim:* Bu kıymetli kitap Medhalü'ş-şer'i'ş-şerif ala'l-mezâhib'dir. İbnü'l-Hac unvanıyla meşhur olan müellifi, Fas ulemasından ve Malikî mezhebi ekabirinden Muhammed bin Muhammed el-Abderî Hazretleridir. Bu eser onun son telifi ve en güzel eseridir.

O, hakikat erbabından Muhtasar-ı Buhârî sahibi ve şarihi Muhammed bin Ebî Cemre'nin talebelerindendir ve mezkur telifini onun işaretiyle kaleme almıştır. İnsanların ihmal ederek irtikap etmekte oldukları bidatleri ve münker şeyleri kamilen beyan eylemiş, din ve dünyaca mazarratlarını keşif ve izah eylemiş ve hemen hiçbir kitapta bulunmayan kıymetli izahat ile dolu emsalsiz bir eser husule getirmiştir. Kendisi seksen seneden ziyade muammer olarak Suyûtî'nin Hüsnü'l-Muhadara kitabında beyan eylediği üzere, hicri 737 tarihinde Kahire'de vefat eylemiştir. Üç cildi müştemil bulunan mezkur kitap ise 1293'te İskenderiye'de tabolunmuştur.

etmek, vahyin nüzulü esnasında huzurunda olmak, her ayet ve sureyi hemen nazil olduğu anda hıfz ve tilavet şeref ve saadetiyle müftehir kılmış ve hiçbir harfi zayi olmayarak Kur'an'ı muhafazayı onlarla temin buyurmuştur.

Ashabı kiram bu âlî vazifeyi hakkıyla ifa ederek Kur'an-ı Kerim'i cem ve ihata edip sonra gelenler için kolaylıklara vesile oldukları gibi; Peygamberimizin hadislerini de saf sadırlarında sehiv ve gafletten masun olarak zaptedip, dilbilgisi ve ifade hatalarından ârî olarak fasih bir surette tebliğ eylemişlerdir. Bu hususa ne kadar itina eylemiş oldukları ilim ve vukuf erbabının malumudur.

İmam Malik Hazretleri ikinci nesilden olduğu halde, Peygamberimizin hadislerinden birinde şüphe ve tereddüt edince onu terk edip rivayet etmezdi. Artık, insanların en hayırlıları ve kulların en safları olan zevatın itinalarının derecesini kıyas etmeli!...

Onların fıtrî zekaları ve hıfz ve zapta müteallik vasıfları ise akıllara hayret verecek derecede olup ulaşmak imkansızdır.

Tam ihlas ile hak dine davet ederler ve hüccetlerle dini müdafaa ederlerdi.

Abdullah bin Mesud[352] (r.a.) diyordu ki:

---

352 *Mütercim:* Abdullah bin Mesud, Faruk-ı Azam Hazreti Ömer'in şahadetiyle Resul-i Ekrem'in ashabının güzideleri arasındadır ve ilk Müslüman olanlardan şanı âlî bir zattır. Daha Hazreti Ömer'in hemşiresi Fatıma ve eniştesi Said bin Zeyd -ki aşere-i mübeşşereden biridir- İslam dinini kabul ettikleri esnada, İbn Mesud Hazretleri de kabul ile teşerrüf etmişti. Binaenaleyh İslam dinine girenlerin altıncısı olduğu, İbn Esîr'in Üsdü'l-Ğâbe fi marifeti's-sahabe isimli kitabında mezkurdur.

Resul-i Ekrem'e hizmet ile temeyyüz edenlerdendir. Fahri Risalet Efendimizden sonra en evvel Kur'an-ı Kerim'i müşriklere cehren okuyup tebliğ eden, keza Bedir gazasında Melun Ebû Cehil'in yaralı olarak yere düşmesi üzerine başını kesen bu zattır.

Abdullah ibn Mesud, Resulullah'ın şahadeti ile Cennet ehlidir. Kendisinden sair ashap ilim öğrenir ve hadis rivayet ederlerdi. Resulullah ile beraber bütün seferlerde ve gazvelerde bulunmuştu. Rıdvan Biatine katılanlar arasına dahil olmuştu. Bazen kendisine Resul-i Ekrem Kur'an okutturup dinlerdi. Pederi Mesud, İslam diniyle mesudiyet ihraz edemedi. Fakat validesi Ümmü Abd, İslam ile teşerrüf ederek, ekser vakitlerde Peygamberimizin hanesinde bulunurdu. Hatta Efendimiz Abdullah'ı validesine izafe ederek İbn Ümmü Abd diye yad ederdi. Küçük yaşlarından beri hidayete nail olup sohbet ve inayete mazhar olması hasebiyle ilim ve irfanca ve sair faziletler itibariyle zirve dereceye ermiş ve her sözünün Allah'ın rızasına muvafık olduğu tebşir buyurulmuştu.

Hazreti Ali'nin de nihayet derecede senasına nail olmuştu ve Osman Zinnureyn Hazretlerinin hilafeti zamanında hicri 32 senesinde Medine-i Münevvere'de vefat eylemişti. İbn Esîr'in zikri geçen kitabında böylece yazılıdır.

Vefatı esnasında altmış yaşını aşmıştı.

Hastalıkları zamanında Hazreti Osman ziyaretine geldiğinde aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmişti:

Hazreti Osman: Rahatsızlığınız nedendir?

"Rehber kabul edilip uyulacak olan, ancak Peygamber Efendimizin ashabı kiramıdır. Ümmet içinde onların imtiyazları her cihetten aşikar olmuştur. Onlar; sadır selameti, kalp tahareti, ilim ihatası, idrak kesreti, tekellüf azlığı, sîret istikameti, hakikate iltizam, hal ve hareket ciddiyeti cihetiyle insanların en zirvesiydiler. Allah Teâlâ onları Habib-i Ekrem'ine ashap ve yaran eyleyip dinin ikamesi için ihtiyar buyurmuştur.[353] Ashabın kadrini bilin ve yollarına tâbi olun. Çünkü onların hepsi müstakim hidayet üzere idi."

Onlardan sonra tâbiin kendilerine hayırlı halef olarak, müteferrik hadisleri cem ve ihataya ihtimam eylediler. Bu ihtimamı kemal derecesine ulaştırmalarına vazıh burhan değil midir ki onlar bir hadis veya dinî bir mesele için bir iki aylık yerlere kadar sefer ve seyahat ederlerdi. İşte bu sayede Şeriat ahkamı en tam ve en mükemmel bir surette zapt olundu; tefsir ve hadis ilmi zirve mertebeye ulaştırıldı.

Tâbiinin, dinî ilimleri -ki başlıcası Kur'an'ı tefsir ve ahkamı beyana dairdir- Hazreti Ali'den, Abâdile-i Erbaa'dan[354] ve Peygamber Efendimizin, fazilet

---

- Günahlarımdan.

- Ne arzu ediyorsunuz?

- Rabbimin rahmetini.

- Bir tabip göndereyim mi?

- Beni hasta eden zaten tabiptir.

Yani ben şifayı talep edecek olsam Şafi-i Hakiki'ye müracaat ederim.

(Tesir edeceği şüpheli olan şeylere taalluk hususunu bazı ekabir, kemal-i tevekküle muvafık görmezlerdi.

Bunlar dua ve tazarruu da sırf emre imtisal maksadıyla ifa ederler.

Fakihlerimiz de bedenin muhtaç olduğu kadar yeme içmeyi farz addettikleri halde, "Tedavi farz değildir" derler. Yani tecrübe ile ilacın tesirinin kati olmadığı suretlerde tedavi etmeyi terk eden kimse günahkar olmaz. Yemeyi içmeyi terk ederek helak olan kimse ise nefsinin katili addolunur.)

- Birikmiş olan tahsisatınızı vereyim mi?

(İlk Müslümanlardan olan veya Bedir ehlinden olan ashabı kiramın tahsisatı var idiyse de Abdullah ibn Abbas verâsından dolayı tahsisatı terk etmişti.)

- Hayır! Ben onlara muhtaç değilim. Rezzâk-ı Hakiki, rızkımı veriyor.

- Kerimelerinize intikal eder de müstefit olurlar.

Ben kızlarıma Vakıa suresini talim eyledim. Onlar her gece bu sureyi okudukları halde fakir olmazlar. Resul-i Ekrem Efendimizden bizzat böylece işitmiştim. Babaları evladına böyle akarat terk ederse korkmasınlar. Ben başka türlüsünü beğenemem.

353 *Mütercim:* Resullerin en faziletlisine insanların en faziletlilerini refik eylemek ve en şerefli hizmetine en güzide kullarını tayin eylemek hikmet muktezası değil midir?

354 *Mütercim:* Ashabı kiramdan Abdullah isimli dört zattır. Muhaddislere göre şöyle tayin olunurlar:

Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Amr.

Ama fakihlere göre fıkıh ve içtihat hususunda akranlarına faik olduğu muteber olmasına binaen Abdullah bin Amr bin As yerine Abdullah bin Mesud Hazretleri zikrolunur.

Allah hepsinden razı olsun!

ve fakihlik cihetiyle tavsifine mazhar olan ashabın sair ekabirinden telakki etmelerine binaen, her cihetten temeyyüz ve faikiyeti sabit olur.

Hazreti Ali gibi ilim ve irfan şehrinin kapısı olan füyuzat kaynağı bir zat, daima "Aranızda bulunduğum müddetçe bana sorun" hitabıyla insanları irşada itina buyururdu. Abdullah bin Abbas gibi hakikatlere agah bir zat Resul-i Ekrem'in sözüyle "tercüman-ı Kur'an" unvanını kazanmıştı. Onların talim ve tedris buyurduğu ve Sahib-i Şeriat (a.s.) Efendimizi gören gözlerin inayet nazarına mazhar olan ikinci neslin, İslam dinini ikameye ne derece ihtisas kesbetmiş olup marifet ve yakînde ne kadar âlî makama ermiş olacaklarını hakkıyla tahmin ve tasavvurdan aczimizi itiraf etmeyecek olursak, pek büyük haksızlık etmiş olmaz mıyız?

Tallahi bundan büyük haksızlık ve had bilmezlik yoktur.

İşte arz ettiğimiz izahatla Tâbiinin de kendilerinden sonra gelenlere nispetle daha hayırlı ve daha faziletli oldukları anlaşılıyor.

Bunların akabinde yeryüzünü ziynetlendiren üçüncü nesil "Tebe-i Tâbiin" unvanıyla yad olunmaktadırlar.

Ashabı Kiram Hazretlerinden ilim öğrenip edep iktisap eyleyen Tâbiin-i Kiramın sohbetine nail olup, onlara ittiba şerefini haiz olan bu üçüncü nesil arasında, hadiselerin müşkülatını halledip keşfeden ve meseleleri tahkikte insanların mercii olma makamını ihraz eden büyük fakihler zuhur etmiş; usul ve fürua müteallik dinî ahkam mükemmel bir surette tedvin olunmuştur.

Zira bu asırdakiler, Kur'an'ı cem ve tertip edilmiş buldukları gibi; hadisi şerifleri de bir dereceye kadar cem ve tetkik edilmiş buldular. Biraz himmet de kendileri tarafından sarf olunarak, müteferrik hadisler kamilen cem ve ihata edilebildi. Sonra, şer'î kaideler ve mukarrer usul üzere Kitap ve Sünnetten ahkamı idrak ve istihraç hususuna fevkalade gayret ve ihtimam ederek, menkul ve makul şeylere mutabık olarak şer'î meseleleri havi kitaplar yazdılar.

İnsanlar için kolaylıklara vesile oldular ve nice müşkülatı hallettiler. İşte bu zatların füruu usulden istihraç ile her fer'i aslına irca ve vazıh delillerle havas ve avam insanları ikna hususuna muvaffak olmalarına binaen ümmetin ahvali intizam kesbetti ve sayelerinde dinî ahkam tam istikrar peyda eyledi.

Dini ikame babında üçüncü neslin ihtisas ihraz etmeleri ise Sahib-i Şeriat ve Maden-i İsmet (s.a.v.) Efendimizin ashabına refakat eden ve sayelerinde şeriat ve hakikat ilimlerine hissedar olan Tâbiin Hazretlerine mülaki olmaları bereketiyledir.[355]

Bu cihetle üçüncü nesil, kendilerinden sonra gelenlere dince tesis ve tavzih edecek bir husus bırakmadılar; dinî ihtiyaçları mükemmel bir surette ifa eyle-

355 *Mütercim:* Nasıl ki "Ne mutlu beni görenlere, beni görenleri görenlere ve beni görenleri görenleri görenlere!..." hadisiyle bu hakikate ima buyurulmuştur.

diler. Binaenaleyh artık sair devirlerdeki insanların, onları taklit edip yollarına ittiba etmesi icap ediyor. Onların fıkhına mugayir fıkıh, mukarrer içtihatlarına muhalif içtihatlar her kimden sadır olacak olsa reddedilmesi gerekiyor.

Evet! Mukarrer İslamî ahkama zait bir hüküm ibda etmek veya onun içinden bir hükmü tenkis arzusunda bulunmak icma ile batıl olur. Fakat esasî ahkama müteallik olmayan bazı istihraçlar her zaman mümkün ve makbuldür. Çünkü Kur'an-ı Kerim hakkında Resul-i Ekrem Efendimiz buyurmuştur ki: "Kur'an ne kadar tekrar edilse ve üzerinden nihayetsiz zaman geçse eskimez, revnak ve letafetine halel gelmez."[356]

Kur'an'ın güzellikleri kıyamete dek tükenmez.[357] Kur'an-ı Kerim'e mahsus ve onda münderiç bulunan ahkam ve esrarı her asrın insanları idrakleri nispetinde öğrenmek suretiyle istifadeden geri durmazlar. Bu hal ilanihaye devam edecektir ki ümmet-i Muhammed'in mazhar buyurulduğu bereketler istimrar edebilsin.[358]

Hazreti Fahri Risalet Efendimiz "Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi ahiri mi hangisi daha faydalıdır bilinmez"[359] hadisi şerifiyle sonraki nesillerin hizmetlerini de takdir buyurmamış mıdır?

---

356 *Mütercim:* Başka kelamlar ise ne kadar metin olsalar birkaç asır geçince nazar ve itibardan düşer. Bu hakikatte şüphe edilebilir mi ya? Mülahaza edilsin, dünyadan bunca hakîmler ve şairler geçmiş ve ne kadar güzel sözler söylemiş ve hakikatleri beyan etmişlerdir. Fakat bugün hangi hakîm veya şairin sözü bütün ilim erbabı nezdinde muteberdir ve onunla amel edilmektedir? Kur'an ise on üç asır evvel, hem de ilimler ve maariften nasipsiz bulunan bir kavim arasında zuhur eylediği halde, maarif terakki ettikçe metaneti biliniyor ve "Öyle bir kitaptır ki batıl ona ne önünden, ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz." (Fussilet, 42) ayetinin tasdikince kendisine hiçbir cihetle halel ve noksan isnat edilemiyor. Artık beşer kelamı olmadığına bundan vazıh delil aranır mı?

357 *Mütercim:* Peygamberimizin hadisleri de Kur'an'dan istihraç edildiği için, yahut ayrıca ilahi vahiy eseri olması hasebiyle -erbabına malum olduğu üzere- böyledir.

358 *Mütercim:* Bu lütfu için Allah'a hamdolsun! Her ne cihetle olursa olsun, Kur'an hazinelerinden infakla umumi menfaatleri temin kadar büyük hizmet olamaz. Maddeten ve manen Kur'an'dan müstefit olmalıyız ki bahtiyar olalım.

359 *Mütercim:* Nasıl ki yağan rahmetin ekinlere faydası evvelki kısmıyla mı yoksa ahiri itibariyle mi ziyadedir, bu tayin edilemiyorsa; ümmeti de hayır, bereket, dine davet ve şeriat ahkamını neşir hususunda müsavi görüyor.

Yani acaba adalet üzere seyir, takvayı iltizam, kemal-i sıdk ve ihlas ile din hükümlerini neşre ihtimam etmeleri hasebiyle ilk devirde geçen zevat mı daha ziyade mükafata nail olacaklar, yoksa zamanın fesadı ve yardımcıların azlığıyla beraber sünnet yolunu iltizam etmelerine binaen sonra gelenler mi? Fakat her halükarda bu küllî ayrımdan, derecelerinin yüceliği malum olan âlî zevat müstesnadır.

Telvih kitabında mezkur olan bu manaya göre şu hadis ile "Nesillerin en hayırlısı benim içinde bulunduğum nesildir, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir" hadisi şerifi arasında tezat olmadığı aşikardır.

Çünkü selef nesillerin sohbet şerefi, sabık hizmetleri, taat kesreti hususlarından dolayı sair nesillerden faik ve hayırlı oldukları sabit ve muhakkak olduğu halde; sonra gelenlerin de bazı cihetlerle temeyyüz ve hususiyetleri tahakkuk ediverince, Allah indinde mükafat kesreti ve âlî derecelere nail olma hangi tarafta olacağı bilinemez.

Mezkur hadisten ümmetin bütün fertlerinin ahkam istihraç salahiyetini haiz oldukları anlaşılmaz. Yalnız bazı nadir meseleler olabilir ki ilk devirlerde vuku bulmadığı için kavlen veya fiilen beyan edilmemiş. Binaenaleyh onların sarihen beyan eyledikleri ahkama dair kaide ve usuller muktezasınca bu tür meselelerin ahkamını istihraç etmemiz icap eder ve bu vecihle istihraç olunan ahkam şüphesiz her zaman kabul olunur.

Elhasıl, ilk üç devirden sonra gelen büyük alimler, dince bir noksan ve ikame edilecek bir vazife bulamadılar ki o yüzden tam bir ihtisas kesbetsinler. Bilakis dinî meseleleri en mükemmel hal üzere buldukları için, istihraç edilip de tedvin edilmiş bulunan delilleri ve meseleleri hıfzedip, onları takrir ve beyan vazifelerini iltizam eylediler.

İşte bu hikmete binaen ilk üç nesil hayır ve faikiyet ile tavsif buyurularak, "Nesillerin en hayırlısı benim neslim, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir" hadisi şerifiyle bu imtiyazları ilan edildi. Ve Sahib-i Şeriat'ın (a.s.) bu ilan ve hüsnü şahadetine mazhar olan zevata ittiba lüzumu sair nesiller hakkında kati kaziye hükmünü aldı.

İtaati vacip olan bu ferman ise o âlî zevatın nihayetsiz faziletler ihraz etmelerine ve kendilerine tâbi olan bütün ümmet fertlerinin ecir ve hasenatına da nail olmalarına delalet etmektedir.

İbnü'l-Hac'ın Medhal kitabından yaptığımız iktibas burada nihayet buldu.

Her kim bu faziletli alimin arz olunan kelamlarını insaf gözüyle bir daha nazar-ı mütalaadan geçirir ve layığı veçhile teemmül ederse, mutlak içtihat kapısının hicri dördüncü asırdan sonra kapandığına dair Hanefi ulemasından nakledilen kavillerin sıhhatini itirafa mecbur olur. Ve bu hususdaki ilahi sır ve hikmeti imkan ölçüsünde anlayabilir.

Bu halde, mütebahhir ulemanın vazıh beyanlarla müeyyed bulunan tasrihlerine ve Osmanlı Sultanlarının bu kavli İslam ahalisi arasında infaz ve iltizamlarına binaen vacip olan teşekkürleri hemen ifa etmemiz lazımdır.

"Ümmetimin fesadı zamanında her kim benim sünnetime temessük ederse, yüz şehit ecrine nail olur" (Beyhaki) hadisi şerifiyle zikrolunan "sünnete iltizam"ın gayet büyük bir fazilet olduğu anlaşılacağı gibi; mucizelerin zuhur devri ve vahiy eserlerinin müşahede zamanı inkıta bulmasıyla beraber gönülden rağbet ile gayba iman etmenin de ne büyük bir inayet eseri olduğu inkar olunamaz.

Taftazânî merhum, bu hakikati Telvihu'l-Usul kitabından başka Şerh-i Makasıd ahirinde de zikretmiş ve orada, mütenevvi ilimlerin ve maarifin terakkisine ve şayi olan birtakım münkeratın imhasına himmet buyurmayı da sonraki devirlerdeki insanların faziletlerinden saymıştır.

İbnü'l-Hac (rahimehullah) mezkur hadisi şerifin lafzında ihtiyata riayeten "ev kema kâle aleyhiselam/veya Peygamberimiz nasıl buyurduysa..." diyor. Zira o, telif esnasında, lüzum görülen kitapların ekserinin yanında olmadığını kitabın dibacesinde ifade etmiştir.

Câmi-i Sağîr'de ve sair muteber kitaplarda zapt edildiği üzere Resulullah'ın ibaresi şöyledir:

"Ümmetimin meseli yağmur gibidir; evveli mi daha hayırlı yoksa ahiri mi, bilinmez."

Evet! Osmanlı Devletinin, Rahman'ın rızasını müstelzim mühim muvaffakiyetlerinin biri de ahkamı bu meseleye bina etmesidir. Çünkü bu halin hilafı tahakkuk etseydi; takvanın azaldığı, batıl iddiaların çoğaldığı şu son zamanlarda, Allah'ın dinine dair yalan yanlış konuşmalara ve tahakkümlere cüret eden ve azdan da az, içtihat derecesine vusulde kafi olmayacak derecede bazı içtihat maddelerine nail olan pek çok kimseler, mutlak içtihat iddiasına teşebbüs ederlerdi. Ve bunlara bazı avam halk da ittiba ederek, birtakım batıl hükümleri İslam dinine katarlardı da selef-i salihin hazretlerinin (Allah hepsinden razı olsun!) mükemmel surette tahkik ve beyan eylemiş bulundukları dinî hükümlere mugayir pek çok bidatler ve dalaletler meydan alırdı.

Bu halde, İslam dini istikamet haddinden ihraç edilerek oyuncağa döner ve halin icabına göre bazı siyasiyat tebeddül eylediği gibi, dinî hükümler de renkten renge girerdi. İslam hükümlerinin ise kıyamete dek sabit kalması Allah Teâlâ'nın matlubudur.

Elhasıl, Nebi-yi Zîşan ve ashabı kiramının din ve mesleklerine muhalif bir dalalet halinden ümmeti vikayeye külli bir medar olan bu âlî meseleyi takdir etmemek reva değildir.

Binaenaleyh bizler -arz edildiği üzere- bu mühim dinî meseleyi teyit ile beyan buyuran mütebahhir ulemanın ilahi mükafatlara nail olması için ve bütün İslam ahkamını himaye ve îlâ babında Osmanlı Devletimizin ilahi muvaffakiyetlere mazhariyeti için eda etmemiz vacip olan duayı kemal-i ihlas ile ifaya devam etmeliyiz.

Allah ulemamızı hayırlarla mükafatlandırsın ve devletimizi kıyamete dek baki eylesin! Amin, Allah'ım…

Sünneti Terk Edip Sadece Kur'an ile İstidlal Edenlerin İddialarına Cevap

Bir de, tahkik ve tetkik erbabı olan mütebahhir ulemanın âlî mansıplarına tecavüz eden bazı ehliyetsizleri görüyoruz ki: "Hakkımızda evla olan; yalnız Kur'an-ı Kerim'e derç olunan ilahi hükümleri kabul etmeli, daha ileriye varmamalıyız" diyorlar. Bunların meramları, Peygamberimizin hadislerine hüküm bina edilmemesi ve itimat edilmemesidir. Bu reyin fesat ve butlanı ulema nazarında pek vazıh ise de bazı insanları dalalete düşürmeye vesile kılınmasına binaen reddini ve tezyifini vazife addederiz.

Malumdur ki bizler Kur'an nasslarının ve kati hadislerin delaletiyle nasıl ki Kur'an-ı Kerim'de varit olan ilahi hükümlere inkıyat ile memur isek, sabit olan hadisler ile emir ve tavsiye buyurulan şer'î hükümleri de kabule mecburuz.

Bu hususta selefin ve halefin icmaı olduğu gibi; sünnet-i mutahharaya temessük ve bütün kavillerinde ve fiillerinde Hazreti Fahri Risalet ve Maden-i İsmet ve Şefaat olan Efendimize ittibanın lazım ve vacip olduğuna delalet eden bunca ayeti celile vardır.

Hatta yalnız şu tilavet edeceğimiz ayetler bulunsaydı, yine Resul-i Ekrem'in kavillerine ittibanın vacip olduğunda şüphe kalmazdı.

"Rahmetim ise her şeyi kaplar.[360] O rahmetimi de Allah'a karşı gelmekten korunan, zekât veren ve özellikle Bizim âyetlerimize iman edenlere nasip edeceğim.[361] Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncillerde[362] vasıfları yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar.[363] O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri

360 *Mütercim:* Hakîmler indinde vücut sırf hayır olmasına binaen, her mevcudun nimet mertebelerinin en alt seviyesi olan vücut ile müstefit olması rahmetin mevcudata şümulünde kafi görülür.

Çoğu tefsir erbabı ise bu şümulü mükellefler hakkında tasvir ederek "Mümin ve müşrik, salih ve fasık, hepsi dünyada rızıklandırılmakta ve her biri ilahi nimetlerden mertebelerine göre istifade etmektedir" diyorlar.

İmam Fahreddin Râzî, "Eş'arîler indinde bu ayet, 'Kendisine her türlü imkân verilmiş.' (Neml, 23) ayeti gibi, hususi mana murad edilen umumi manalı ayetler kabilindendir" diyor.

Ebussuud Hazretleri, ayetin baş tarafındaki "Ben dilediğim kimseyi cezalandırırım." ifadesindeki meşîet kaydına burada da itibar ediyor. Fakat diyor ki: "azabın isabeti" muzari sigası ve "rahmetin vüsati" ise mazi sigası ile ifade edilmesinde, rahmetin zatının muktezası olmasını ve azabın ancak kulların masiyetlerine binaen vaki olmasını ifade vardır.

361 *Mütercim:* İsrail oğulları buzağıya tapmaktan tövbe etmek istediklerinde, tövbelerinin kabulü için can feda etmeleri şart kılındığından, pek çok kimseler bu yolda vücutlarını mahvettiler. Hazreti Musa Aleyhisselam da bu halleri müşahede edince, Cenabı Hakka eylediği hitap ve münacat esnasında "Bize bu dünyada da, âhirette de iyilik nasip et!" (Araf, 156) diyerek ümmeti hakkında iki cihan selameti niyaz eyledi. İşte bu ayette ona cevaben varit olan ilahi kelam beyan ediliyor. Ve Musa'nın kavminin ekseri itibariyle iki cihan selametine layık olmadıkları ifade buyuruluyor.

Çünkü onlar takva ve inkıyat dairesine girmiyorlar, farz olan zekatı eda etmiyorlar ve işlerine gelmeyen ayetlere ve mucizelere inanmıyorlardı. Nasıl ki yerinde tafsilatıyla beyan edilmiştir.

362 *Mütercim:* Nüzulünden evvel İncil-i Şerif'in münderecatından bahsetmek, aynıyla Resul-i Ekrem Efendimiz ile Kur'an'dan bahsetmek gibi gaybdan haber vermek kabilinden olduğu hafi değildir.

363 *Mütercim:* Yani dünya ve ahirette ilahi rahmete mazhar olmak, senin zamanında bulunup da mezkur vasıfları tamamen cem eden kimselere ve ahirzamana erişip de Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerine iman ve ittiba edenlere mahsustur.

Denirse ki: Uhrevi rahmet, asrı saadette bulunup Fahri Risalet Efendimize iman ve ittiba eden İsrail oğullarına mahsus olsa; sair müminler için sabit olmaması lazım gelir.

Deriz ki: Hayır! Çünkü bu mahsus oluş hakiki değil, izafidir. Yani bu rahmetin Ahirzaman Nebisine iman etmeyen İsrail oğullarına şümulü olamaz demektir. Zira arz olunduğu üzere bu rabbani hitap Hazreti Musa'ya teveccüh ediyor ve İsrail oğullarının ahval ve akıbetlerine dairdir.

emreder, kötülükleri yasaklar, kendilerine güzel ve hoş şeyleri mubah, murdar şeyleri ise haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nûra tâbi olanlar var ya, işte felaha erenler onlardır." (Araf, 156-157)

"O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm, 3-4)

Mütercim: *Bu ayetlere müteallik bazı nüktelerin beyan edilmesi münasip görüldü.*

Evvela, Araf suresindeki ayetlere dair bazı nükteleri beyan edeceğiz:

(1) Burada Resul ile Nebi lafızlarının beraber kullanılması -bilhassa Resul ifadesinin takdim edilmesiyle beraber- bu lafızların lügat manalarında olduklarına delalet eder. Binaenaleyh Beyzâvî, Resul diye tesmiye Allah Teâlâ'ya, Nebi diye tesmiye ümmete nispetledir diyor. Yani Allah tarafından irsal buyurulup kullara hükümleri tebliğ eyleyen zat demek olur. Nasıl ki "resul ve nebî idi" (Meryem, 51, 54) ayetini de "Allah onu mahlukata irsal eyledi ki Allah'tan onlara haberler versin" diye tefsir ediyor. Çünkü resul ve nebi lafızları bir zat için kullanılan suretlerde umumilik ve hususilik itibariyle olan meşhur farkı gözetmeye imkan kalmıyor. Bilakis itibarca farklılık mülahazasına lüzum görülür.

Ama "Senden önce hiçbir resul veya nebî göndermedik ki..." (Hac, 52) ayetinde lafızlar yekdiğerine mukabil kılınarak mevsufları müteaddit olmasına binaen, ikisi arasındaki farkı temyize lüzum görüldüğünden; Allâme Beyzâvî orada "Resul, yeni bir şeriat ile gönderilip de insanları ona davetle memur olan zat; nebi ise daha umumi olup sabık şeriatı takrir için gönderilen zevata da şamildir" diyor. İsmail, Yunus, İlyas Aleyhimüsselam Efendilerimizin resullerden olduklarına delalet eden nasslar lügat manalarına hamledilerek, mezkur fark hakkında varit olan tenakuz suali def olunur.

(2) Ümmî lafzı, valide manasına "ümm" kelimesine yahut ekseriyetle kitabet ve kıraat ile iştigal etmediklerine binaen "ümmetül-Arab" terkibinin veya Mekke-i Mükerreme'ye alem olan "ümmül-kurâ" terkibinin ilk kelimesine nispet sigası olup "asla yazı yazmayan ve okumayan zat" manasınadır.

Böyle kimselerin âdeten cahil kalması lazım geleceği için mezkur vasıf sıradan insanlar hakkında övgü sıfatlarından addedilmiyor. Ancak, Fahri Risalet Efendimiz -yukarıda ispat edildiği üzere- asla yazı yazmamış ve mektep yüzü görmemiş olduğu halde, Allah'ın izniyle öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerine aşina olması hasebiyle; ümmî vasfı, bilhassa risaleti hakkında en büyük mucizeyi ihtiva etmiş oluyor da Efendimiz Hazretlerinin mübarek sıfatları arasına dahil oluyor.

Hakikaten peygamberliğinden önce asla kitap mütalaasıyla iştigal buyurmadığı gibi; yazı yazmadığı da malum ve muhakkaktır. Nasıl ki yukarıda tahkik ve izah edildi.

Yalnız ilahi vahiy ile harflerin isimleri ve hat şekilleri kendisine talim buyurulduktan sonra da ömrünün sonuna kadar yazı yazıp yazmadığında tereddüt ve ihtilaf vuku bulmuştur. Hüsnühat talimine dair varit olan hadisi şeriflerden hat ve imlaya vâkıf olduğu anlaşılıyor.

Bu hadislerin bir kısmı Şifa-yı Şerif kitabında mezkurdur. Fakat mübarek elleriyle velev bir defa yazı yazmış olması hususunu Şifa kitabının sahibi temin ve takviye etmiyor.

Ama Kurtubî diyor ki: Sahih-i Buhârî'de Hudeybiye Sulhu bahsindeki "Resulullah vesikayı aldı ve yazdı" ibaresi zahiren delalet eder ki o esnada Resul-i Ekrem bizzat yazmıştır. Mezkur ibareyi "yazmayı emretti" şeklinde mecaz manasına hamletmeye sebep yoktur.

Kur'an-ı Kerim'de, kendisinde olmadığı ifade edilen şey, öğrenme ve iktisap yoluyla yazı yazmaktır. Harikulade olarak sonradan yazıvermesi mümkündür. Eğer yazmış ise bu da ayrıca bir mucizesi olur.

Mâlikî ulemasından Kadı Ebû'l-Velid el-Bâcî (rahimehullah) bu meseleyi ortaya koyduğu zaman birtakım mutaassıplar onu tekfire kadar vardılar. Fakat sair memleketlerdeki ulemaya müracaat edildiğinde, kendisini tasdik yollu pek çok risaleler tahrir edilmişti.

Elhasıl, ömrünün ahirine doğru bir defa yazı yazmış olduğu sabit olsa da başka yazı yazmadığı ve Kur'an-ı Kerim'i daima ezber okuduğu tevatüren malumdur. Nübüvvet ve risaletine bundan vazıh delil ve burhan talep edilmesi lüzumsuzdur.

Gerek namazda, gerek hüccet ikame ederken Kur'an-ı Kerim'i bir defadan diğer defaya okumakta olduğu halde asla lafızlarını tebdil ve kelimelerini tağyir buyurmaması, hakikaten pek büyük bir mucizedir. Çünkü hatiplerden bir zat irtical eylediği bir hutbeyi bir daha okuyacak olsa az çok behemehal ziyade veya noksan okuyacağı tabii bir şeydir. Bahusus üzerinden seneler geçen ve Kur'an gibi bunca ayet ve sureleri havi bulunan kelamı daima harfiyen ve bir tarzda tilavet etmek, Allah indinden müeyyed olmayan bir zatın kârı değildir.

Binaenaleyh bu hususu nazar-ı itinaya alanlar başka mucizeye lüzum görmezler zannederiz.

(3) "Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncillerde yazılı o ümmî Peygambere tâbi olurlar." (Araf, 157) ayeti, nübüvvetinin sıhhatine ve mübarek vasıflarının muhakkak surette Tevrat ve İncil'de yazılmış olduğuna şahadet ediyor. Çünkü hakikaten böyle olmasa, bu ilandan menfaat yerine mazarrat görüleceği muhakkak idi. Yahudileri ve Hıristiyanları İslam dininden nefret ettirecek bundan büyük sebep tasavvur edilebilir mi? Yalan ve bühtana ısrar kadar nefreti mucip

bir şey olmayacağı aşikardır. Sebepsiz yere insanları nefret ettirecek davaya teşebbüs ise akıl kârı değildir.

Demek, Hazreti Muhammed'in sıfatlarının önceki ilahi kitaplarda münderiç olduğu muhakkak imiş ki bu husus onlara ihtar olunuyor ve insafları celp ediliyor.

Ehli Kitap ulemasından pek çok kimselerin evvel ve ahir iman etmeleri de bu iddiayı tenvir eden deliller cümlesindendir.

"Şerefli ismi veya mübarek sıfatları mezkurdur" denilecek yerde "zatı yazılmıştır" buyuruluyor ki bundan, isminin ve resminin o kadar açık beyan edilmiş olduğu anlaşılıyor ki o hazret aynen biliniyor ve asla tereddüde meydan kalmıyormuş.

Nasıl ki "yanlarındaki" lafzı, şan-ı Ahmedî'nin kemal-i vuzuhuna binaen, asla nazardan gaip olmayıp tecessüm etmekte olduğunu ifade ediyor.

Allah, kitabındaki sırları daha iyi bilir.

(4) "O Peygamber ki kendilerine meşrû şeyleri emreder" cümlesi, istinaf cümlesine atıf olup Resul-i Ekrem'e ittiba eden kavimlere ihsan buyurulacak vâsi rahmetin bazı hükümlerinin tafsilini ihtiva etmektedir. Yahut "yazılmış" lafzını beyan ve tefsir olup Hazreti Muhammed'in sıfatlarının Tevrat ve İncil'de ne vecihle yazıldığını ifade eder. Yani o hazret onlara maruf ve makul olan şeyleri, bilhassa Allah'ın emrine tazimi ve Allah'ın mahlukatına şefkat ile muameleyi emredip, bunun hilafı olan münkerattan onları men eder. Yahudi kavminin zulüm ve tecavüzlerine bela olarak kendilerine haram kılınan iyi ve temiz şeyleri helal kılıp, rüşvet ve şarap gibi pis şeyleri haram kılar. Ve onların üzerlerindeki ağır şeriatı, Tevrat ahkamıyla amel etmeyi iltizama dair muahedeyi ve tövbeyi kabulde kendi canını katletme ve sair gibi mükellef bulundukları birçok meşakkatli mükellefiyetleri lağvedip izale eyler.

(5) "Ona iman eden, onu destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen nûra tâbi olanlar var ya, işte felaha erenler onlardır." (Araf, 157) ayeti, Hazreti Muhammed'in sıfatlarını beyandan sonra, o hazrete ittibanın keyfiyetini, ittiba edenlerin âlî şan ve mertebelerini ve bu sayede nail olacakları iki cihan saadeti ve selametini beyan için sevk edilmiştir.

Yani "Şu zevat ki o Nebi-yi Kerim'e iman eylediler, risaletini tasdik ile emir ve nehiylerine ittibada bulundular. Onu tazim eylediler ve din düşmanlarına karşı kendisine yardım ettiler, sünnet-i seniyyesine ittiba ile beraber inzal buyurulan ilahi nura (Kur'an-ı Kerim'e; çünkü Kur'an bizatihi zahir olup, ilahi hükümleri izhar etmesi hasebiyle nura müşabih oluyor) tâbi oldular. Şu güzide vasıflarına binaen mükemmel felaha (iki cihan saadetine) nail olacak olanlar münhasıran kendilerinden ibarettir."

(6) "Ta'zir" lafzı burada "tazim" manasınadır ki düşmanları men etmeyi ihtiva etmektedir. Zira aslında "men etmek" demektir. Hatta tekrar irtikabı men

etmeyi mucip olmasına binaen, şer'î had cezalarının hafifi olan şer'î tedip cezalarına da "ta'zir" denir.

(7) Bu ayetin akabinde, "De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O'na aittir. O'ndan başka ilah yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O'dur. Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî Nebîye, o Resule inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız." (Araf, 158) ayetiyle de Hazreti Muhammed'in risaletinin umumiliği ilan buyurulmuştur ki sabık tebşirlerin İsrail oğullarından olup da Hazreti Muhammed'i tasdik edenlere mahsus olduğu tevehhüm edilmesin.

Şimdi de Necm suresindeki ayetlere dair şu nükteleri beyan edebiliriz:

Bahse müteallik ayet, üst tarafındaki "Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı." (Necm, 2) ayetiyle beraber mülahaza edildiğinde ifadesinin hulasası şöyle olur:

Hazreti Resulullah sizlerin ibadet ettiğiniz mabutlardan imtina eylediği zaman dalalete düşmüş olmadı ve bizatihi halvet ederek gördüğü mugayyebat cihetinden sapıklığa düşmedi. Elan da tebliğ etmekte bulunduğu hükümlerde hevasıyla söylemiyor. Yani evvela hidayet ve rüşte mazhar olduğu ve şimdi de mahlukatı dalaletten halas edici sadık bir peygamber olduğu muhakkaktır.

Bu manayı mülahaza edince, maziden muzariye intikalin hikmeti zahir olur.

"O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." ayetindeki zamir alelıtlak Resul kavline, yani ümmete tebliğ ve takrir eylediği Kur'an ve hadislere raci olursa; "vahiy", "irsal" ve "ilham" manasına mastar olup meful manasına kabul edilir. Yani dine müteallik her kelamı Allah indinden irsal olunmuş veya ilham olunmuştur.

Eğer "Kur'an'ı tilavet ve tebliğ"den ibaret alınırsa yine böyle olur. Ama bizzat Kur'an'a raci kabul edilirse, "vahiy" kitap manasına hamledilir. "Vahyedilir" cümlesinin, her halükarda mecaz ihtimalini def eden bir tekit vasfı olduğu aşikardır. Çünkü mübalağayı itiyat edenler "filan zatın kelamı icazlıdır veya şiiri sihirdir" derler. Bu kabilden olarak Hazreti Muhammed'in kelamının da metanet ve kuvveti veya ekser sözleri itibariyle vahiy addolunması ihtimali tekit ile izale ediliyor. Çünkü tekit, beliğlerce hakikati tahkik makamına mahsustur.

Mesela, bir at, yürüyüşündeki sürate nazaran uçmak ile tavsif edilebilir. Fakat "kanatlarıyla uçuyor" denilmez. Meğer adeta kelimesi gibi bir kayıt ilave edile, yahut şairane mübalağa kastedile!

Başka bir ihtimal olmak üzere ayetin ifade ettiği hulasa: Hazreti Resulullah ne kahinler gibi cin taifesine yakınlık ile dalalete düştü, ne de ekseriyetle sapmışların tâbi olduğu şairler gibi sapıklığa düştü.

Bu halde, tebliğ etmekte olduğu mübarek kelam -iddia ettiğiniz vecihle- kahin ve şair kavli olmayıp ancak ilahi vahiy olur.

İma olunduğu üzere "arkadaşınız" hitabı ile muhatap Kureyş kavmidir. Bu halde, o hazretten "arkadaş" unvanıyla tabir; onların Peygamber Efendimizin yüce ahvalinin tafsilatına vâkıf olduklarını ve asla vaki olmadığı ifade edilen sapıklıktan, dalaletten ve nefsani hevaya muvafık kelam irat etme hususundan berî olduğuna muttali olduklarını ifade için olmak gerektir.

Çünkü uzun müddet zarfında vuku bulan arkadaşlığın ve o hazretin güzel hasletlerini müşahedenin, zikrolunan vukuf ve ıttıla için müstakil bir sebep olacağı aşikardır.

Tilavet olunan ayetler, Resul-i Zîşan'ın kavlinin alelıtlak vahiy ve doğru olduğunu ve ittiba etmenin vacip olduğunu ifade eylediği gibi; Resul'ün emrine muhalefetin iki cihanda hicabı mucip ve helake sebep olduğunu ihbar eden Kur'an ayetleri de vardır.

"Öyleyse Peygamberin emrine aykırı hareket edenler başlarına dünyada bir bela gelmesinden yahut âhirette gayet acı bir azap gelmesinden korkup çekinsinler." (Nur, 63) ayeti bu cümledendir.

Dünyada Hazreti Muhammed'in sünnetlerine muhalefeti itiyat edenlere isabet edeceği ihbar edilen bela ve mücazatı tefsir uleması şöyle sayıyor:

Mal, can ve evlatça mihnet ve afet; din hakkında fitneye düşmek; envai çeşit korkular ve zelzeleler; zalimlerin tasallutu; kalplerin fesadı; maruf ile münker arasını temyize itinasızlık; bazen de istidrac nevinden bol bol nimetler ihsanı ve elem sebeplerinin izalesi. Nasıl ki "Âyetlerimizi yalan sayanları, farkına varamayacakları şekilde yavaş yavaş helâke yaklaştırırız." (Araf, 182; Kalem, 44) gibi Kur'an nasslarında da istidrac suretiyle imtihan vaki olacağı beyan buyurulmuştur.

Yani biz onları, sıhhatlerini idame ve nimetlerini ziyadeleştirme ile azaba doğru tedricen indiririz ki onlar bunu fark ve temyiz edemezler. Hatta bu şekilde istidrac belasına maruz kalanlar, bu hali lütuf ve ihsan zannederler.

İmam Râzî, bu ayetin tefsirinde diyor ki: "Yani, onlar günah işledikçe nimet ve ikballerini tecdit ve tezyit ederiz ve tövbe ve istiğfarı hatırlarından ihraç eyleriz."

İlahi nimetlerin şükrünü ifa etmeyenler, hakikaten bu cihetten korkmalı ve bu istidrac belasından asla emin olmamalıdırlar.

Allah, hepimizi nefislerimizin şerlerinden muhafaza buyursun!

Bizler için Kur'an-ı Kerim'i mükemmel surette anlamak ancak hadisi şerifler sayesinde müyesser olabilir.

Sahih hadislerde Hazreti Fahri Risalet Efendimiz mükerreren tasrih ve tembih buyurmuştur ki hadisi şeriflerine ittiba cümlemiz hakkında kati surette vaciptir.

Nazarımızı yalnız Kur'an-ı Kerim'e hasredersek, din hükümlerinde büyük taksir etmiş oluruz. Zira biz yalnız Kur'an'dan bütün hükümleri istihraca kadir değiliz. Bu kudret, ilahi vahiy ile müeyyed bulunan Nebi-yi Zîşan'ımızın hususiyetlerindendir.

Sahih ve sabit olan hadislerden biri -ki Ebû Davud'un Sünen'inde Irbâd bin Sâriye'den[364] rivayet edilmiştir- şu hadisi şeriftir:

"Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize namaz kıldırdı. Sonra yüzünü cemaate çevirerek çok beliğ, çok mânidar bir vaazda bulundu. Öyle ki dinleyenlerin gözleri yaşla, kalpleri de heyecanla doldu. Cemaatten biri: 'Ey Allah'ın Resûlü, sanki bu, bir veda konuşmasıdır, bize ne tavsiye ediyorsunuz?' dedi. 'Size, Allah'a karşı takvada[365] bulunmanızı, başınızda Habeşli bir köle olsa bile emirlerini dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zira, sizden hayatta kalanlar benden sonra nice ihtilaflar görecek. Öyle ise size sünnetimi ve hidayet üzere olan Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetini hatırlatırım, bunlara uyun ve azı dişlerinizle sarılın.[366] Sonradan çıkarılan şeylere karşı da son derece dikkatli ve uyanık olun. Zira (sünnette bulunana zıt olarak) her yeni çıkarılan şey bir bidattir, her bidat de dalalettir, sapıklıktır. Ve her dalalet sahibi ebediyen Cehennemdedir."

Mütercim: *Bu hadisi şerifin bazı işaretleri ve nükteleri şöyledir:*

İmamın namazı edadan sonra, geride namaz kılan bulunmadığı takdirde, cemaate teveccüh etmesi meşru bir âdet olarak sünnettir. Ayrıca, vaaz ve nasihatin mühim dinî vazifelerden olduğu da bu tür hadislerden anlaşılır. İtiyat ve

364 *Mütercim:* Bu zat, Benî Süleym kabilesindendir ve ashabın meşhurlarındandır. Şam'da meskun idi. Ibn Esîr'in kavlince hicri 75 senesinde vefat etmiştir. Bazıları, Ibn Zübeyr vakasında şehit olduğunu söylüyorlar.

İbn Dahlân'ın Siyer'indeki beyanına göre, bu zat Bekkâîn zümresindendir, yani Tebük gazasına Peygamberimizin teşrifi vuku bulduğu sırada beraber gitmeyi arzu edip de binecek hayvan tedarik edemediklerinden ağlayarak geri kalan malum ashabın fakirlerindendir. Haklarında, "Ey Resulüm! Binek temin etmen için sana geldiklerinde: 'Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum' deyince, harcayacak para bulamamaları sebebiyle gözyaşı döke döke dönüp gidenleri de kınamak doğru değildir." (Tövbe, 92) ayetiyle ilahi taltif vuku bulmuştur.

İmam Ebû Bekir Beyhakî Hazretleri Medhal kitabında, mezkur hadisi sahih senet ile Abdurrahman bin Amr'dan rivayet etmiştir. Şöyle ki:

Abdurrahman bin Amr, Tâbiin'dendir ve refiki olan bir zat ile beraber bilhassa Irbâd bin Sâriye'nin ziyaretine vararak "Sizi ziyarete ve ilminizden istifade etmeye geldik" demiştir. Onun üzerine Irbâd Hazretleri bu hadisi varit olduğu keyfiyet üzere nakil ve tebliğ eylemiştir.

365 *Mütercim:* Yani her cihetten Allah'ın rızasına mugayir olan hareketlerden tevakki ve içtinap.

366 *Mütercim:* Raşid Halifelerin meslekleri Peygamberimizin sünnetini ihyadan ibaret olduğundan, "ona temessük edin" kavlindeki zamir tekil olarak irat edilmiştir.

tekellüf olmaması şartıyla, bazen hazır bulunan cemaatin teessür ve intibahlarını celp edecek mertebede korkutulup tekdir edilmelerinin caiz olduğu da anlaşılır.

"Vaaz", akıbet hakkında nasihat ve ikaz demektir. "Mev'ize" de bunu havi olan müessir sözlerden ibarettir. "Beliğ" tam içtihada vasıl olup merama baliğ olmayı mucip olan şey; "beliğ mütekellim" de ibare ve ifadesi, kalplerin özüne baliğ olan zat demektir.

"Mev'ize-i müveddi' / veda edenin nasihati", bir mahalle yolculukla kavmine veda eden zatın, lüzum ve icabına göre gayet halisane olarak, onları ikaz yollu söylediği sözleri ve müşfikane tavsiyeleri demektir. Hazreti Resul-i Ekrem'in gayet itina ve ihtimam ile nasihat ifa eylediğini gören zat da bu nasihatin veda edercesine olduğunu hissederek bu teşbihi yapmıştır.

Hakikaten Resul-i Ekrem ömrünün ahirine doğru vaaz ve nasihatleri çoğaltmıştı.

Veda haccı esnasında kıraat buyurduğu hutbeler pek cami ve müessirdir; bilinmeleri gayet mühim olduğundan ayrıca tedvin ve şerh edilmiştir.

Müveddi' lafzı münasebetiyle Suyûtî'nin Cami-i Sağîr'de rivayet eylediği hadis hatıra geldiğinden teberrüken buraya kayıt ve tercüme edildi:

Nefsinin hevasına ve hatta ömrüne veda eden kimsenin kılacağı vecihle, yani bütün hazlarını ve hatta hayatını dahi terk edip her şeye veda ederek en son namazını kılan mümin, namazın adap ve erkanına ne kadar riayet eder ve ne derece huşu ile kılarsa, sen her vakit namazını öylece kıl. Elhasıl, rabbini aynen ve müşahede ile görüyor gibi namazı eda eyle. Zira sen Cenabı Hakkı görmüyorsan da Cenabı Hak seni görüyor ya! (Şüphe yok ki Rabbülalemin'i gören kimsenin kalbine masiva hutur etmez.) İnsanların ellerinde olan şeylerden ümidini kes ki hakiki zenginliğe mazhar olasın. İtizara hacet gerektirecek fiillerden sakın. (Dünya ve ukbada özür dilemeye muhtaç kılan gizli ve açık bütün kötülüklerden sakın. Demek oluyor ki insan, takati yettikçe takvayı iltizam etmekle memurdur.)

Tercümesini kaydettiğimiz bu hadisin râvîsi Abdullah bin Ömer'dir. Diyor ki: Ashaptan bir zat Peygamberimizden gayet muciz olmak üzere bir nasihat istirham ettiğinde bu hadisi şerif varit oldu.

Sadedinde olduğumuz hadisi şerifin de baş tarafında takva tavsiye buyurulmuştur.

Takva ise itikat, amel, niyet, kelam ve sükut babında Allah'ın gazabını mucip olacak muamelelerden sakınmakla husul bulur. Fakat "Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz." (Bakara, 286) ayetinin ihtiva ettiği inayet iktizasınca takat ölçüsünde sakınanlar şeran müttaki addolunurlar.

Daima ismet dairesinde bulunanlar ancak enbiya-i izam hazretleridir. Sair insanlardan -velev nadiren olsun- isyan sadır olması zaruri bir şey menzilesindedir. Binaenaleyh bir masiyette ısrar etmeyen mümin, bazı vakitlerde hatası vaki olmakla takva haddinden hariç olmaz.

Takvayı emretmesi akabinde, idarecileri alelıtlak dinleyip itaat etmeyi emretmiştir.

Bu cihetle Peygamberimizin bu tavsiyesi dünya ve ahiret selametini havi oluyor.

"Halife tarafından istihdam edilen şahıs Habeşli bir köle bile olsa" denilmesinin sebebi, Hicaz diyarında kölelerin ekseriyetle Habeşli olmasıdır.

Büyük alimler bu hadisle, Müslümanların İmamı tarafından bir kimseye ziraat veya bir sanat yahut cihat ifasının emredilmesi halinde, o şeyin tayin olunduğu şekilde farz olmasını icap ettiğine istidlal ediyorlar. Yani Müslümanların İmamının tayini ile farzı kifaye kabilinden şeyler farzı ayına inkılap ediyor. Bu halde, askerlikten firar etmek; namazı ve orucu terk etmek gibi kebâiri irtikap sayılır.

Hadisteki "nice ihtilaflar görecek" kavlinde, sonradan usul ve füruda ümmet arasında ihtilaflar vuku bulacağı ve Resul'ün sünnetine ve ashabın mesleğine muhalif ve mugayir bidatler zuhur edeceği ihbar edilmekle gaybdan haber verme mucizesi tahakkuk etmiştir.

Hulefa-i Raşidin, başlıca dört halifeden ibaret ise de onlar gibi hak yolda istikamet ve sebat üzere olan -ki raşid vasfı bundan ibarettir- ve tevfik ve hidayet nurlarına mazhar olan sair halifeler de onlara ilhak edilir.

Ahirzamanda Peygamberimizin sünnet-i seniyyesine temessük etmek, insanın bir şeyi dişleriyle tutmasına teşbih edilmiştir ki bu temessükün gayet zahmetli bir şey olduğu ve insanı yemeden içmeden ve lakırdı söylemekten men ettiği anlaşılsın. Çünkü ağzında bir şey tutanın hali budur. Hakikaten helal yeme içme ve daima hakkı söyleme kolay değildir.

Yeni şeyler ihdas edilmesinden murad, dince ihdas edilen bidatlerdir. Âdetlere müteallik bidatler bu kabilden değildir. Nasıl ki Tarikat-i Muhammediyye kitabında tafsil edilmiştir.

Keza, Ebû Davud ve Tirmizî -ki ikisi de Kütübü Sitte sahiplerindendir- Hazreti Mikdam'dan rivayet ediyorlar ki: Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri buyurmuş:

"Agah olunuz ki bana Kur'an-ı Kerim verildiği gibi onun misli olan sünnet, yani hükümleri beyan etmekte ona mümasil bulunan hadisler de beraberce verilmiştir.

Haberiniz olsun, karnı tok olup rahat koltuğunda otururken kendisine benim bir hadisim ulaştığı zaman kişinin: 'Bizimle sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. Onda nelere helal denmişse onları helal biliriz. Nelere de haram denmişse onları haram addederiz' diyeceği zaman yakındır. Bilin ki, Resulullah'ın haram kıldıkları da tıpkı Allah'ın haram ettikleri gibidir"

Bu hadisteki "karnı tok şahıs" ifadesinden maksat, şehvetlere inhimak eden mağrur ve gafil şahıstır. Daima tok olmakla tavsif edilmesi, o merdud kavle cüret etmesinin menşeini ifade ediyor. Nasıl ki hakîmler de "Daima tok olmak, gaflete sebep olur ve zekayı izale eder" diyorlar. Binaenaleyh Şifa-yı Şerif kitabında Aişe-i Sıddîke Hazretlerinden rivayet edildiği üzere Resul-i Ekrem Efendimiz asla doyuncaya kadar yemek yememiştir.

Mütercim: *Bu hadiste geçen sünnet, Kur'an'da hikmet unvanıyla tabir olunmaktadır. Buna dair birkaç ayet vardır:*

"Allah sana kitap ve hikmeti indirmekte ve sana bilmediklerini öğretmektedir. Gerçekten Allah'ın senin üzerindeki lütfu pek büyüktür." (Nisa, 113)

"Oturun da evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve (Resulullah'ın) hikmetlerini anın. Allah muhakkak ki latif ve habirdir (ilmi en gizli şeylere bile nüfuz eder)." (Ahzab, 34)

Bu ayetlerin ikisinde de hikmet Peygamberimizin sünnetleri ve hadisleri olarak tefsir ediliyor ki inzal ve tilavet taalluku da bunu iktiza ediyor.

İmam Beyhakî Medhal'inde İmam Şafii Hazretlerinden naklettiği üzere, Peygamberimizin sünneti bazen mücmel bir ayeti beyan ve izahtan ibaret olur ki bu yolla farzların umumi ve hususi oluşu ve Allah'ın bunları kulların ne vecihle eda etmelerini murad ettiği bilinir.

Bu tür hükümlerin sübutu, yine ayetle olup; Resul beyanı ile Allah tarafından murad edilen mana tayin edilmiş oluyor. Bu kısımda asıl gibi keyfiyetin de meşruiyetinin vahiyle olduğu katidir.

Sünnet bazen de hakkında Kur'an nassı bulunmayan şeylere dair olur. İşte ulema bu kısımda ihtilaf ediyor. Bazıları "Şâri-i Hakîm Teâlâ, Resul-i Ekrem'e itaati farz kılması ve Allah'ın rızasına muvaffak buyurulacağı ezelde malum olması hasebiyle Kur'an nassı bulunmayan hususlarda hükümler teşri eylemesine izin vermiştir" diyorlar.

Bazıları ise buna kani olmayarak, Resul-i Ekrem Efendimiz her neyi farz veya sünnet olarak ikame etmiş ise, mutlaka onun Allah'ın kitabından istihraç edilmiş olduğuna kani oluyorlar. Fakat bunun kendisine mahsus idrak ile olduğunu ifade ediyorlar.

Bizce, zahir olan bu suretlerin ikisi de vakidir. Bu halde sadece bir ciheti kabul etmek sahih olamaz. Çünkü zikrolunan ayetlerde sünnet ile tefsir olunan

hikmetin de inzal edildiğinin tasrih edilmesine nazaran, Efendimiz Hazretlerinin Kur'an'dan başka bir mehazı daha bulunduğu anlaşılır.

Keza, icabında, ilahi vahiy varit olmayınca içtihat ile hüküm vermesi de vakidir ve sahihtir. Her halükarda bizim hakkımızda hadisi şerifler de müstakil bir delil oluyor.

"Agah olunuz ki bazı gafil ve mağrur kimseler vaaz kürsüsüne veya emaret mansıbına istinaden, 'Siz ancak mahfuz ve mazbut bulunan şu Kur'an'a bakın, onda bulabildiğiniz helali helal, haramı haram bilip, itikat ederek amel edin' diyecekler" hadisinde ifade edilen bu hal çok büyük bir kusurdur. Kur'an bütün hükümleri havi ise de Peygamberimizin sünnetine müracaat etmeksizin ondan her hükmü kim istihraç edebilir? Arz olunduğu üzere, Kur'an'daki mücmel ayetleri tafsil ve izah eden sünnettir. Sadece Kur'an'ın zahirine nazar hasredilse, ticaret gibi aynen helal kılınanlar ve faiz gibi aynen haram kılınanlar değil, hatta ekmek yemek gibi cinsen helal kılınanlar ve rüşvet gibi cinsen haram kılınanlar da bilinmekle yine matlup hasıl olmaz.

Hadiste "Allah'ın Resulü tarafından haram kılınan şeyler bizzat Allah tarafından haram kılınan şeyler gibidir" deniliyor. Elbette! Mademki her birinin ilahi vahiy ile olduğu mukarrerdir; ne fark olabilir ki!

Bundan sonra Hazreti Resul-i Ekrem Efendimiz "Haberiniz olsun, ehlî eşeğin eti de size helal değildir, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi (köpek dişi) olanlar, keza muâhedeli olanların yitikleri de haramdır. Ancak eşya sahibi, ihtiyacı olmadığı için, kasten terk etmişse o müstesna. Bir kimse bir kavme uğradığı zaman, ona ikram etmek, o kavme vazife olur. Şayet ikram etmezlerse, o kimse, hak ettiği ikramın mislince onlardan alabilir" buyurarak, Kur'an'da tasrih edilmeyen bazı haramlar ve vacipler saymıştır.

Burada da bir miktar tafsil iktiza ediyor:

Eşek lafzı "ehlî" kaydıyla takyit ediliyor. Çünkü yaban eşeği yenir. Onun eti temiz etlerden addolunur. Beriki ise, yenmesinin haram olduğunda icma olunmuş. Bazı sahabelerden rivayet edilen ruhsat, mensuh veya müevvel olduğu sabit olan bazı hadislere bina edilmiştir.

Hayber'in fethi esnasında Peygamberimizin ehlî eşek eti yenmesinden sarihen nehyettiği katidir. Ama ashaptan Galib bin Ebcer'in "Ya Resulallah! Diyarımızda kıtlık ve pahalılık vardır. Birkaç semiz eşekten başka yiyecek şeyimiz bulunmuyor. Siz ise ehlî eşeklerin etlerini haram kılmışsınız" demesi üzerine "Semiz eşeklerinden ailene yedirebilirsin; çünkü ben onları ancak şehrin pisliklerini yedikleri için haram kıldım" buyurması ıstırar haline mahmuldür. Bu hadisin senedi de ihtilaftan salim olmamakla beraber "semin" lafzı onları satarak veya kiralayarak alınacak ücret manasına hamledilebilir. Çünkü Galib, yemeye elverişli olduklarını ifade için eşeklerini "semin" ile tavsif edince, Resul-i Ekrem Hazretleri de bu vasfı satılmalarına veya kiralanmalarına medar tutarak, hasıl olan ücret ile yemek tedarikini ihtar buyurmuş olması muhtemeldir. Bu halde

hadisin sonu haram kılmanın sebebini beyanla haramlığın devam ettiğini ve baki olduğunu ifade için sevk edilmiş olur.

Her hayvanın sütü de eti hükmünde olduğundan, eşeğin sütünü içmek ancak tedavi için caiz olabilir. En sahih kavle göre, beygirin eti ve sütü tenzihen mekruhtur. Eti hakkında tahrimen mekruh olduğuna da kani olsak, bu hüküm sırf nesli muhafaza ve cihat aletinin azalmaması maksadına binaen olacağından yine sütü mubahtır. Ancak lezzet ve menfaat cihetiyle ve hatta birçok hastalıklara deva olmak üzere hadisi şeriflerle inek sütü tavsiye buyurulmuştur.

Sair hadislerde köpekdişi olan yırtıcı hayvanlar ile beraber pençeli kuşlar da mezkurdur. Dişi veya tırnağı ile avlayan hayvanlar ve kuşlar alelıtlak "yırtıcı" unvanı altına dahil olarak haram kılınmışlardır. Mubah olan temiz yiyecekler ile insanoğluna ikram buyurulduğu gibi; fena bir tabiatı olan yırtıcı hayvanları ve kuşları haram kılmakta da beşer nevini himaye vardır. Çünkü bu türlerin etlerini yiye yiye tabiatlarını da almak muhtemeldir. Nasıl ki hilkaten habis olan haşereleri haram kılmak da insanı habis şeylerden siyanet maksadına binaendir. Elhasıl, her haramın maddeten ve manen birçok kötülükleri ve zararları olduğu gibi; haram olma itibariyle şiddetleri de kötülük ve zararları nispetindedir.

Yolda bulunan şey sahibine verilmek maksadıyla alınabilir. Nefsinden emin olan kimsenin, zayi olacağını zannettiği bir şeye tesadüf ettiğinde onu yerde terk etmesi dinen caiz görülmez. Ama görüp de almadığı veya hemen kaldırıp bir yere koyduğu için o şeyin zayi olmasına sebep olan kimsenin onu tazmin etmesi lazım gelmez. Çünkü bu zayi olma, aslında onu alan kimsenin fiiliyle tahakkuk ettiğinden sebep olana bir şey denemez.

Yitiği bulan, mal sahibini bilmediği takdirde, bulduğu yerde ve insanların toplandığı yerlerde, sahibinin araması inkıta buluncaya kadar onu ilan eder. Yitiği bulduğu esnada şahit tutarak arz olunduğu şekilde ilandan sonra, bulunan şey bulanın yanında emanet kalır. Binaenaleyh kasıt veya kusur olmaksızın helak olursa tazmin etmesi lazım gelmez.

Ama bir mani olmadığı halde şahit tutma terk edilirse yahut ilan edilmezse; sahibi, kendisine ulaştırma kastıyla alındığını teslim etmeyecek olursa, bulanın tazmin etmesi lazım gelir.

Muteber şekilde tarif ve ilandan sonra bulunan şeyin sahibi zuhur etmediği takdirde, bulan şahıs fakir ise onu kendi ihtiyaçlarına sarf etmesi ve eğer zengin ise muhtaç olanlara tasadduk etmesi caiz olur. Fakat sonradan sahibi zuhur ederse her halükarda tazmin ettirir.

Bulan şahıs tazmin ettiği surette, aldığı andan itibaren ona malik olmuş sayılır. Ve tasadduk etmiş bulunursa sevabını kendisi ihraz eder.

Yitik sahibi, malını aynen bulursa, fakirden geri alabilir. Tasadduku tasdik ederse sevabını kazanır.

Bulunan şeyin sahibinin bulunmasından ümit kesilmezse vasiyet etmek vaciptir. Bu surette, bulan şahıs hayattayken gereği gibi ilan etmiş değilse varisleri tarafından ilan edilmesi lazımdır.

Bulunan şeyin gayrimüslim malı olduğu zannediliyorsa, bulan Müslüman şahsın intifa veya tasadduk etmesi caiz değildir. Hatta sahibinin zuhur etmesi ümidi kesildiğinde beytülmale konulması icap eder.

Bulunan yitiğin hükmüyle ilgili meseleler Mecelle-i Ahkam'a derç edilmiş olmadığı için, herkesçe bilinmesi ehemmiyetli görülen bazı meselelerini bu münasebetle şuracıkta beyanımız zait addedilmez zannederiz.

Mezkur hadisin ahirindeki yemek yedirmenin vacip olması ve eğer yedirilmezse ihtiyaç kadar alınmasına cevaz verilmesi hükmünü İmam Ahmed zahirine hamlediyorsa da çoğunluğa göre bu hüküm İslam'ın ilk devirlerine hamledilir. Çünkü o esnada rızık ve maişete kardeşlerin ortak edilmesi vacipti. Sonradan bu vaciplik sakıt olduğundan, misafire ikramın vacip olması hükmü de kaldırılmıştır. Yahut mensuh olmayıp müstehab olduğunu tekit kastıyla vacip menzilesine tenzil buyurulmuştur denir. "Cuma guslü vaciptir" (Buhârî) kabilinden kabul edilir.

Bu halde, sahiplerinin izin ve rızaları olmayarak, muhtaç olan kimsenin bulduğu maldan kafi miktarda alması ve kullanması da sonradan tazmin etmek şartıyla caiz olabilir.

"Hiç kimsenin malı gönül rızası olmaksızın kimseye helal olmaz" hadisi de bunu iktiza eder.

Ebû Davud'un Sünen'inde Irbâd bin Sâriye'den rivayet edilmiş bir hadis daha vardır:

Bir gün Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretleri hutbe kıraati esnasında buyurdu ki:

"Ey ümmetim ve ashabım! Sizden biriniz mağrurca kürsüye yaslanıp zanneder mi ki Allah yalnızca Kur'an-ı Kerim'den herkese zahir olan haramları haram buyurmuştur, onlardan başka haram yoktur. Öyle değil; bilakis ben (sair insanların idrak ve istihracına kadir olamadıkları) pek çok ilahi emirleri tebliğ eyledim. Ve -Kitabullahtan istihraç ile- size vaaz ettim, yani terhib ve tergib ve ikaz ve tebşirde bulundum ve pek çok şeylerden men ettim ki onlar Kur'an'dan zahir olan nehiyler kadar veya daha ziyadedir. Bilmiş olun ki Cenabı Hak Yahudiler ve Hıristiyanlardan ibaret olan Ehli Kitabın hanelerine izinleri olmaksızın girmenize, eşlerine ve çocuklarına eza etmenize, vacip olan haklarını ifa ettikleri halde mallarına taarruz etmenize, hatta meyvelerini yemenize müsaade etmiyor."

***Mütercim:** Bu hadis, Resul-i Ekrem ashabıyla Hayber havalisinde bulundukları sırada Hayber ahalisi tarafından vuku bulan bazı şikayetler üzerine sadır olmuştur.*

Beyhakî'nin Medhal'de beyan eylediği vecihle Hazreti Resul-i Ekrem, vaki olan şikayeti işittiğinde mübarek yüzünde gazap eserleri aşikar olmuş ve Abdurrahman bin Avf Hazretlerine emir buyurmuş ki: "Haydi atına bin de insanlara nida eyle ki: Cennete ancak mümin olanlar dahil olacaklardır. Ve hepsi namaz için içtima eylesinler"

Ashabın içtimaı üzerine bizzat teşrif ettiğinde namazı eda sonrası hitabet makamına kalkarak sabık hadisi irat eyledi.

(Müminin hususiyetinin ise halkı kendinden emin etmek olduğu, "Mümin, insanların canları ve malları için emin oldukları kimsedir. Muhacir de günah ve isyanı terk edendir" gibi hadisi şerifler ile defalarca ilan buyurulmuştu.

Bu hadis Cami-i Sağîr'de mezkur olduğu gibi, orada yine bu manada başka hadisler de bulunur. Ezcümle, Abdullah bin Ömer'den rivayet edilen şu hadis Sahih-i Buhârî'de mezkurdur: "Kamil İslam ile Müslüman olan o kimsedir ki Müslümanlar ve onların hükmünde olan Ehli Zimmet ve Muahede, onun elinden ve dilinden selamet bulalar. Hakiki muhacir de küfür diyarını terk edenler olmayıp; nefsini herkesten ziyade düşman bilip hevasına uymayan ve haramlara dalmayan kimselerdir.")

Sadedimiz olan hadis hakkında bazı izahatı lüzumlu görüyoruz:

Hadisin başında, "zanneder mi" manasına iki tane eşanlamlı lafzın tekit kabilinden olduğu hafi değildir. Bu maksatla beliğlerin kelamında bazen eşanlamlı lafızlar zikredilir. Ama tekide lüzum olmayan suretlerde bu zikir "haşv/lüzumsuz ilave" addedilir.

Bu hadis, "Biz o kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik." (En'am, 38) ayetine münafi değildir. Çünkü manasını tahrir esnasında ima olunduğu üzere, Kur'an-ı Kerim'de beyan edilmeyen helal ve haram yoksa da Kur'an medlullerinin hepsi ümmet ulemasına inkişaf etmemiş ve her biri ancak nazar dikkati ve idrak kuvveti nispetinde ahkam istihraç edebilmiştir.

Hatta imamımız İmam-ı Azam Hazretlerinin Kur'an'dan meseleleri istihraç hususunda dikkatli nazarı sair müçtehitlerin vasıl olamadığı noktaya vasıl olduğundan, İmam-ı Azam Efendimize bazı aklı evveller "rey taraftarı" isnadına cüret etmişlerdir.

Halbuki müçtehitler arasında mukarrer kaidelerden olduğu üzere, onlar matlup hükmü Kur'an'da bulunca sünnete nazar etmezler. Ama aradığını orada bulamayan elbette sünnete müracaata mecbur olur. Bazen de kıyas ile hüküm verirler.

Zikrolunan ayete muvafık hadisi şerifler de vardır. Ezcümle, Cami-i Sağîr'de "Helal, Allah Teâlâ'nın kitabında helal eylediği, haram da Allah Teâlâ'nın kitabında haram eylediği şeylerdir. Kitabullah'ın sükut eylediği şeyler muaf tutulmuştur."

Fakat bir hükmün Kitabullah'ta olmadığını ancak inzal olduğu Nebi-yi Zîşan Efendimiz bilirdi. Binaenaleyh bizler hadisi şeriflere fevkalade şedit ihtiyaç ile muhtacız.

Vakıa, Peygamberimizin hadislerinin de sıhhatine miyar Kur'an'dır. Çünkü *Kur'an'a muhalif olan hadisler muteber değildir. Nasıl ki İmam Beyhakî Medhal'inde rivayet eylediği üzere, bir gün Resul-i Ekrem Efendimiz Yahudilere bazı şeyler sual buyurmuştur. Onların Hazreti İsa Aleyhisselam hakkında birtakım yalan rivayetlere cüret etmeleri üzerine Efendimiz derhal minbere çıkarak bir hutbe kıraat eder. Hutbe esnasında buyurur ki: "Benden sonra birtakım hadisler şüyu bulacaktır. Onları Kitabullah'a arz edin, hangi rivayet Kur'an'a muvafık ise o benim kelamımdır, hangisi de muhalif bulunursa benim kelamım değildir."*

Bu halde, hiçbir sahih hadis Kur'an'a muhalif olmayıp; ancak Kur'an'ı beyan ve tefsir makamında varit olmuştur. Kur'an'ın hâss ve âmm, nasih ve mensuh kısımlarını tayin eder. Demek olur ki hadisi şeriflere ittiba aslında Kur'an'a ittibadır. "Kim resûlullaha itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." (Nisa, 80) ayeti de bunu iktiza ediyor.

Elhasıl, Hazreti Resul-i Zîşan "Ben de emir ve nehiy eyledim, vaaz ve ikazda bulundum" buyurması, "Ben müçtehitlerden hiçbir ferdin istihracına vasıl olamayacakları bir tarikle yine Kur'an'dan idrak ederek pek çok amellerin, kavillerin, itikatların ve hallerin helal veya haram olduğunu ve keyfiyetlerinin tafsilatını beyan ve tayin eyledim" demek olacaktır.

Asla şüphe kabul etmeyen hakikatlerdendir ki vahiy ve nübüvvet cihetiyle Kur'an-ı Kerim'den Hazreti Peygamberin iktibas buyurduğu ilim ve maarif nurları ümmet fertlerine tamamen zahir olamaz. Evliyanın mazhar buyuruldukları fütuhat ve füyuzat da Kur'an'dan inkişaf ediyor. Fakat feyiz ve ilham cihetiyle.

Müçtehitlerin ilimlerinin de Kur'an'a müstenit olması tabiidir. Ancak Peygamberimizin beyanları tavassutuyla... Ümmetin icmaı ve fakihlerin kıyası da Kur'an ve Sünnete bağlıdır.

Bu halde, bütün kulların aslî mehazı, mercii ve istinadı Kur'an'dan ibaret olur. Çünkü Peygamber, sünnetini; veli, fütuhatını; müçtehit, şer'î hükümlerini bizzat veya bilvasıta o hidayet güneşinden iktibas etmiş oluyor.

Yukarıda beyan olunan "hikmet inzali" de Hazreti Resulün Kur'an'dan idrakini teshil ve teyitten başka değildir diyebiliriz.

"Lakin Biz onu, kullarımızdan dilediklerimize doğru yolu gösteren bir nur kıldık." (Şûrâ, 52)

Sahih ve sabit olan hadislerin daha pek çoğu vardır ki mezkur iddiayı kati surette ifade ediyorlar. Fakat zikrettiklerimiz kafi derecededir. Uzatmaya ne hacet! Hakikat-i hal, lüzumu kadar vuzuh kesbetti.

Bu aklı evvellerin "Peygamberimizin hadislerini terk ederek, yalnız Kur'an'dan anlaşılabilen dinî hükümlere ümmeti davet" şeklindeki batıl fikirde bulunmalarına medar olan, eğer Peygamberimize nispet edilen hadisler içinde, Resul-i Ekrem'den sadır olduğu, ahkam istihracında muteber olan tarik ile sabit olmayan zayıf hadislerin de bulunması ve hatta birtakım uydurma hadislerin bile o hazrete isnat edilmekte olması ise, yani bu cihet iddialarınca alelıtlak hadislere itimadı izale ediyorsa, deriz ki:

Bu vadideki şüphelerin def edilmiş olduğu pek vazıhtır. Çünkü İslam dininin mütebahhir uleması içinde hadislerin rivayeti ve râvîlerin tercümeihallerinin bilinmesi babında gayet mevsuk öyle tahkik ve tetkik erbabı zevat geçmiştir ki onlar rivayet edilen hadislerin derecelerini tayin ile her birinin halini ve sübut mertebesini izah ve beyana ihtimam eylemişler. Hadislerin sıfatlarını ve kısımlarını, râvîlerinin tarihî halleriyle beraber, hem de mükemmel ve matlup surette beyan hususunu iltizam eylemişler. "Hadis Istılahları" ismiyle büyük ve gayet vâsi, hususi bir ilim dalı ibda ederek ona dair pek çok kitaplar ve risaleler tedvin edip kasideler tanzim eyledikleri gibi; hadislerin râvîlerinin tercümeihalleri için de ayrıca bir ilim dalı tasnif edip onda râvîlerin cerh ve tadiline müteallik makul ve meşru kaideler takrir eylemişlerdir. Hatta hadis kitaplarında nakil ve rivayet edilmekte olan her hadisin menzilesini tasrih ile aslî ve fer'î ahkamda hangileri mevsuk ve mutemettir ve hangileri değildir, birer birer tayin hususuna himmet sarf etmişlerdir.

Elhasıl, ekabir ulemanın ittifaklarıyla sabit olmuştur ki: "Mütevatir hadisler" ve İslam dininin erkanı olan bütün müçtehitler tarafından kabul ile telakki olunan "meşhur hadisler", İslam itikatlarının ve dinî hükümlerinin hepsini ispat ve teyide salahiyetli olabilirler. Âhâd tarikiyle rivayet edilen sahih ve hasen hadisler de yalnız amelî ve fer'î ahkamda hüccete medar addolunabilirler. Zayıf hadisler ise asla hüccet kabul edilmeye şayan olmadıkları cihetle hiçbir hükmü ispata delil kılınamazlar ise de amellerin faziletleri babında onların da amele istinat tutulmaları caiz görülüyor.

Yani İslam Şeriatında sıhhatine bir mani bulunmayan amellerin ve ibadetlerin faziletine dair varit olan zayıf hadisler ile amel etmeye ve teşvik makamında o tür hadisleri rivayet ve zikretmeye müsaade olunuyor.[367]

Evet! Birtakım uydurma[368] hadisler de bazı kitaplarda görülmüş. Fakat bunlar ile asla ve hiçbir vecihle amel caiz görülmemiştir. Hatta öyle bir hadisi tilavet eden ve rivayet eden şahsın, onun uydurma ve iftira kabilinden bir şey olduğunu, ilim ehli nazarında muteber olmadığını ve onunla amel edilmediğini beyan eylemesi lazımdır. Eğer bilerek sükut ederse Peygamber-i Zîşan'a iftira edenlerin biri de kendisi olur.[369]

---

367 *Mütercim:* Suyûtî'nin tasrihine göre, ihtiyat makamında, ahkam için de zayıf hadislere itibar edilir.

368 *Mütercim:* Râvîlerinde yalan ve fesat ile itham edilen bir kimse bulunan hadisler.

369 *Mütercim:* Öyle bilir bilmez hadis rivayetine teşebbüs etmek pek büyük hatadır.

Kafi ve şafi beyanatı havi olan ve her hadisin itibar derecesini temyiz vazifesini ifa eden kitaplar ümmet uleması arasında münteşir ve mütedavildir. Rivayet olunan hadislerin hakikatlerine dair hiçbir şey ilim erbabına hafi kalmamıştır. Bu halde, Kur'an-ı Kerim'e itimat olunduğu gibi hadislere de derecesine göre itimat olunmakta ne zarar tasavvur edilebilir? Her kelamı temyiz eden ve sübut mertebesine nazaran hüküm veren vukuf ve tenkit erbabına ne denilebilir?

Mesela, "İnsanların ihbarları ve sözleri arasında doğru da bulunur, yalan da. Öyle ise hiçbir haberi tasdik etmemek ve kimsenin sözüne itimat etmemek lazım gelir" diyecek olsak acaba bize hak veren olur mu? Ne mümkün! Çünkü bu söz sırf ahmaklık eseri addolunur. Herkes bilir ki insanların ihbarlarını tetkik ve vakıalara tatbik etmek iktiza eder ki hakikat-i hal ve sözlerin mahiyeti anlaşılsın, tetkik üzerine doğruluğu kesinleşen sözlerle amel olunsun ve yalan haberlerden içtinap edilsin. Yoksa insanlar arasında yalan vaki oluyor diye doğruların sözü de yalan ihtimaliyle hemen yalan addolunacak olsa dünya ve ahiret işlerine halel gelirdi. Hiç akıllı insan bu hataya düşer mi?

İşte İslam uleması da Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimize nispet edilen hadisleri gereği gibi tetkik ile sahih olmayanlarına vâkıf oldular da "Ahkam ispatında şunlara itimat olunmaz ve şunlara da asla Resul sözü nazarıyla bakılmaz" dediler. Ve kısım kısım tayin ettiler. Allah onlara bolca ihsanda bulunsun!

Mütercim: *Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri, bizzat buyurmadığı bir kelamı -velev tergîb ve terhîb yollu bir maksada binaen- kendisine isnat etmeyi ve hadislerini tebliğ babında doğru yoldan inhiraf etmeyi katiyen haram kılarak buna cüret edenleri tekitle ve şiddetle men ve tehdit makamında, "Benim hakkımda yalan ve iftira, sair insanlara dair yalan ve iftira gibi değildir. Her kim böyle bir yalanı taammüden irtikap ederse, Cehennem ateşindeki menziline nüzul eder" (Buhârî, Müslim) hadisini daima tekrar ederdi.*

Bazı rivayetlerdeki ibarelere nazaran Peygamberimizin muradı, "söylememiş olduğum sözü, hakkımda 'söyledi' demek" olacaktır.

Hafız Celaleddin Suyûtî'nin tasrihleri üzere, bu hadisi ashabı kiramdan yüzden ziyade maruf ve meşhur zat rivayet etmiş ve onlardan da binlerce Tâbiin zaptetmiştir. Hatta bundan başka aşere-i mübeşşere hazretlerinin rivayette iştirak etmiş oldukları bir hadis daha bulmak kabil değildir. Hadis uleması indinde alelıtlak -lafzen ve manen- mütevatir hadise misal kılınmaya bu hadisten daha layık bir başka hadis yoktur.

Hatta mevsuk ve muteber olduğu malum olmayan bir kitapta görülse, manaca sıhhati şüphe götürmese bile yine erbabından tahkik olunmadıkça bir kelama Resulün hadisi nazarıyla bakmak veya "Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur" diye isnatta bulunmak katiyen caiz değildir.

Binaenaleyh Hafız Suyûtî diyor ki: Ehli Sünnet uleması nezdinde, Resul'e yalan isnat etmekten başka kebâir içinde irtikap edenin tekfir edileceği bir amel bilmiyorum. Ama böyle bir yalanı irtikap edenin küfrüne İmamü'l-Haremeyn Hazretlerinin pederi Ebû Muhammed Cuveynî ve Malikî mezhebi imamlarından Nasıruddin bin el-Münir kani olmuşlardır ve bu kavli teyit eden pek çok deliller vardır. Kur'an nassı da bunu iktiza ediyor.

"Allah'ın âyetlerine iman etmeyenlerdir ki uydurdukları yalanı Allah'a mal ederler! İşte yalancıların ta kendileri onlardır." (Nahl, 105) ayetindeki yalan, Allah Teâlâ'ya ve Resulüne yalan ve iftira ile tefsir olunur. Zira sairlere yalan ve iftira kebâirden addolunuyorsa da müfteri şahsı iman dairesinden çıkarmaz.

Zaten dini tesise memur olan Peygamber-i Zîşan hakkında taammüden yalanın kati haram ve en büyük kebâir olacağı aklen de malumdur. Çünkü alelade şeylerde bile yalan söylemek ve bir kimseye hilaf-ı vaki isnat eylemek haramdır.

Mezkur haram oluş, hadis uydurmak suretinde olduğu gibi; uydurma olduğunu bilerek isnada cüret edilecek olsa da yine haram olur. Çünkü Sahih-i Müslim'de "Her kim benden rivayet edilen bir yalan hadisi bilerek veya zannederek hadis diye rivayet ederse yalancıların biri de odur" hadisi varit olmuştur. Hatta hadisteki ibare, hem "bilerek" ve hem de "zannederek" manasına muhtemel olduğu için yalan olduğu zannedilen hadisleri isnat etmekte dahi bu azîm mahzur vardır.

Binaenaleyh hadis ulemasının sahih olduğuna hükmettikleri hadislerden gayrisinin Resul-i Ekrem Efendimize isnat edilmesi caiz değildir. Nasıl ki "Benden hadis rivayetinde ihtiyatlı olun. Yakînen bilmedikçe hadis rivayet etmeyin. Çünkü taammüden bana iftira edenler Cehennem ateşinde mesken ittihaz edeceklerdir" hadisi de bunu iktiza ediyor. Şu halde, zayıf rivayet ile menkul olan hadislerde "Peygamberimizden rivayet edildi" ve "bize tebliğ edildi" gibi, sahih olduğunu ifade etmeyen tabirler kullanılması icap eder.

Hal bu merkezde iken, Kerrâmiye taifesi (Bidat ve dalalet üzere olan fırkalardan bir taifedir ki Kelamcılardan Muhammed bin Kerrâm isimli kimseye nispet olunurlar. Bunların ekserisi müşebbihedir. Allah Teâlâ'yı Arş üzere itikat ederler. Daha birtakım batıl itikatları vardır ki Şerh-i Mevâkıf'ın ahirinde sayılmıştır.) insanları itaat ve ibadete teşvik edip masiyetlerden men etmek maksadıyla hadis uydurmayı caiz görüyorlardı. Sabık hadis ihtar edilecek olsa, "Biz Peygamberin lehine yalan irtikap ediyoruz, aleyhine değil" derlerdi.

Vay gidi cehalet! Güya Peygamber-i Zîşan'ın dini ve şeriatı bunların yalanlarına muhtaç imiş! Sahih hadislerdeki teşvikler ve tehditler kafi derecede değil midir? Bunların bazısı da yalnız "Kim benim aleyhime yalan isnat ederse" ibaresine bakarak, "Yani 'o şairdir veya mecnundur' derse" diye tefsir etmişler; "Açık kıyasa muvafık olup, güzel ve makbul bulunan her kelamı Hazreti Resule

isnat etmek caizdir" demişler. Bu ise Müslümanların icmaı hilafına büyük bir hezeyandır ki arz olunduğu üzere küfrü mucip addolunmuştur.

Daha garibi şudur ki zahit ve salih bilinen bazı kimseler de bu cinayette bulunup ecir ve sevap ümit etmişler. Zahiri hallerine bakarak bunların uydurmalarını sahih hadis kabul edenler pek çok olmuştur. Fakat hadis münekkidi olan mütebahhir ulema nezdinde rayiç olamadığından kalp akçe gibi üzerlerine atılmıştır.

Sure sure Kur'an'ın faziletlerine dair İbn Abbas ve Übey bin Ka'b Hazretlerinden rivayet olunan hadisler bu kabildendir. Bunları uyduran şahsa denilmiş ki: "Hadis erbabı nezdinde maruf olmayan bu hadisleri sen nereden bulup çıkardın?" Vermiş olduğu cevap şöyledir: "Gördüm ki insanlar Kur'an kıraat etmekten uzaklaşarak Ebu Hanife'nin Fıkhı ve İbn İshak'ın Magazi'si ile iştigal ediyorlar. Ben de Allah için şu hadisleri uydurdum."

Evet! Bazı Kur'an surelerinin faziletlerine dair sahih ve hasen hadisler varit olmamış değildir. Lakin onlarda öyle makul olmayan mübalağalar bulunmaz. Nasıl ki Celaleddin Suyûtî'nin "Hamâilü'z-zehr fi fezaili's-suver" isimli risalesine müracaatla anlaşılır.

Hafız İbn Mehdî diyor ki: Bağdat'ta Meysere bin Abdirabbih namında biri vardı. Bütün nefsani hazları terk ile vakitlerini ibadete hasretmişti. Kendisine pek çok hüsnüzan olunurdu. Hatta vefat ettiğinde Bağdat'ın çarşı ve pazarları kapandı. Fakat sevap niyetine hadis uydurmaya cüreti ulema nezdinde muhakkak idi. Kemal-i cehaletinden kendi de itiraf ederdi. Hatta vefat edeceği sırada "Şu zaman rabbine hüsnüzan edeceğin zamandır" denilmesi üzerine demiş ki: "Elbet, çünkü şu dine hizmetim çoktur. Yalnız Hazreti Ali'nin faziletlerine dair yetmiş hadis uydurup neşretmişimdir."

Ne büyük hizmet!...

Hadis uydurmanın daha başka sebepleri de vardır:

Zındıklar dini ifsat garazıyla pek çok hadis uydurdular. Fakat münekkit ulema nazarından hiçbiri kaçmamıştır. Hammad bin Zeyd Hazretlerinin tetkik eylediği üzere, bunlar tarafından on dört bin hadis uydurulup neşredilmiş. Hatta içlerinden Abdülkerim bin Ebi'l-Avcâ isimli habis, -ki zındıklığından dolayı Abbasilerden Halife Mehdi zamanında çarmıha gerilmiştir- çarmıha gerileceği sırada kemal-i iftihar ile "Helali haram ve haramı helal etmek azmiyle dört bin hadis uydurdum" demiş.

Bu kabilden olarak batıl reylerini terviç için dalalet üzere olan fırkaların uydurmuş oldukları hadisler ilim ve temyiz ehlinin malumudur.

Halifelere ve emirlere yakın olmak kastıyla da birtakım hadisler uydurulmuştur.

Nasıl ki Halife Mehdi bir aralık güvercinlerle oynamaya merak sarmıştı. Bu sırada Gıyâs bin İbrahim namında biri huzuruna dahil olduğunda "Müsabaka ancak şu üç şeyde caizdir: Ok atmak, at veya deve koşturmak" hadisini okuyarak, ahirine bir de "veya kuş uçurmak" ibaresi ilave etti. Güya kuş uçurmakla müsabakanın da meşru ve makbul bir şey olduğunu ifade edecek! Fakat Halife Mehdi hadisleri ondan âlâ bilenlerden olduğu cihetle "Bunun uydurulmasına ben sebep oldum" diyerek, güvercinle oynamaktan tövbekar olup kuşları dağıttı.

Bazıları da bir kimseye hiddet edince onun aleyhine söyleyeceği sözü Hazreti Resule isnat ile revaçlandırmak isterdi. Seyf bin Ömer et-Temimî diyor ki: Bir gün Sa'd bin Zarif'in hanesinde iken, oğlunun mektepten ağlayarak geldiğini gördük. Şu ağlamanın sebebinin muallimin darp etmesi olduğunu çocuktan istihbar edince, hemen ağzını açarak dedi ki: Ben de onları mahcup edeyim de görün. İkrime Hazretleri bana İbn Abbas'tan merfu hadis olarak rivayet eyledi ki: "Çocuklarınızın muallimleri en şerirlerinizdir. Onlar yetimlere merhametçe insanların en düşüğüdür ve fakirlere galiz muamelede en şiddetlisidirler." Aslı yoktan böyle bir hadis ortaya koymasına, hem de intikam alma garazıyla yalan olduğunu itiraf edip de mahcup olmamasına hepimiz taaccüp ettik.

Uydurma hadisler ekseriya uyduranın kendi kelamı olur; bazen de İsrailiyat'tan veya hakîmlerin ve zahitlerin kelamlarından alınmış olur. "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır" sözü böyledir. Bu söz Malik bin Dinar'ın kelamıdır. Keza, "Mide, hastalığın merkezidir; perhiz devaların başıdır" sözü de böyledir. Bu söz ise Arap tabiplerden Hâris bin Kilde'nin kelamıdır.

Bu kabilden insanların dillerinde deveran eden pek çok uydurma hadisler vardır ki Resulullah'tan sadır olmamıştır. Velev manaları sahih olsun. Sözümüz manalarına müteallik değil.

Pirinç ve mercimek gibi hububattan bazı şeylerin ve pırasa ve hindiba türü sebze ve etin faziletine ve hassalarına dair rivayet edilmiş hadisler de hep böyledir. Bunların ekserisi mana cihetiyle dahi batıldır. Binaenaleyh sıdk madeni ve hikmet membaı olan Resul-i Zîşan'dan değil, cahil bir tabipten bile bu tür sözler sadır olsa maskara ittihaz olunur.

Mercimek kalp rikkati peyda eden ve gözyaşını artıran mübarek bir yiyecekmiş! Hatta yetmiş peygamber tarafından takdis edilmiş de ona binaen yenilmesini Peygamberimiz emretmiş! Hâşâ! Yetmiş değil, bir peygamber tarafından takdis edilmiş bir şey olsaydı aynı şifa olurdu. Mercimeğin sevdayı tehyiç, yellenmeyi tahrik, kanı ifsat gibi bunca mazarratı haiz bir şey olduğu Tıp kitaplarında yazılmış ve Kur'an-ı Kerim'de (Bakara, 61) onun için edna tabiri uygun görülerek, kudret helvası ve bıldırcın etine onu tercih etmelerinden dolayı İsrail oğulları zemmedilmiş iken, "mübarek" unvanını Resul-i Ekrem'den mümkün değil alamaz. Bu hadisi uyduran şahsın İsrail oğulları mizaçlı bir herif olduğu

şüphesizdir. Bu cihetle "Bu hadis senden rivayet ediliyor" diye Abdullah bin Mübarek Hazretlerine müracaat olunduğunda teberri etmiş ve "Ben böyle Yahudilerin arzusu olan şeylere dair merfu hadis bilmiyorum" demişti.

Pırasanın sair sebzelere faikiyeti, buğdayın sair hububata faikiyeti gibiymiş! Bu da yalan. Hindibanın her yaprağında Cennet sularından bir katre varmış! Her nar bir Cennet narının tanesiyle telkih edilirmiş! İstihfaf garazıyla uydurulan batıl hadislerin biri de: Patlıcan her ne niyete yenecek olsa onun için olurmuş ve aynı şifaymış! Halbuki bazı hastalıkları tezyit eylediği malumdur. Akıl ve duyularla bilinen hakikatlere muhalif söz ise Peygamberden sadır olmaz. Böyle batıl sözleri hakikatlerin remizlerine vâkıf olan Sultan-ı Enbiya Efendimize isnada cüret eden kimselerin kazanmış oldukları lanet hadsiz ve nihayetsizdir. Bunların ekserisi isimleriyle malum ve zapt edilmiş olan bir alay deccaldir. (Deccal, hakkı batıla telbis garazıyla hadis uydurmayı itiyat eden yalancılara alem olmuştur.) İçlerinden bazıları bu cinayeti cehaletle irtikap etmiş ise de; çoğu, zındıklar zümresinden olup risaletin şanını küçümsemek ve şeriat işlerini istihfaf ettirmek gibi melun bir maksat ile bu iftirada bulunmuşlardır.

Bedahetle batıl olan Üc bin Anak kıssası bu kabildendir. Üç bin küsur arşın boyu olan bu mevhum şahıs güya Nuh zamanında mevcut imiş de tufan dizlerine kadar varmamış ve Nuh zürriyetinden olmadığı halde Hazreti Musa zamanına kadar hayatta kalmış, akıl ve âdete muhalif pek çok fiiller ve hareketler kendisinden sadır olurmuş.

Bunların hepsi Kur'an-ı Mübîn nasslarına mugayirdir.

Evet! Bu namda Amâlikadan bir kafir olup Hazreti Musa Aleyhisselam zamanında katledildiği "Meâlimü't-Tenzil" kitabında mezkurdur.

Kaf dağı hakkındaki hadis de uydurmadır. Keza, arzın taş üzerinde ve o taşın da bir öküz arkasında olması ve arzın hareketinin sebebi bu öküzün kıllarının veya Kaf dağının damarlarının hareket etmesinden ibaret bulunması katiyen batıldır. Buna dair Hazreti Resul-i Ekrem'den velev zayıf rivayetli bir hadis bile yoktur.

Dünyanın müddeti yedi bin sene olup Muhammed ümmetinin yedinci binde bulunmasına dair rivayet edilen hadis de uydurmadır ve batıldır. Kıyamet vaktinin Allah Teâlâ'dan gayri kimseye malum olmamasına delalet eden Kur'an nassları ve hadisler bunun yalan olduğuna şahadet eder.

Amellerin faziletlerine müteallik gayet mübalağalı hadislerin de hepsi uydurmadır. Hiçbirine dair muteber senet olmadığı gibi, malum ve mukarrer olan İslam Şeriatı kaidelerine mugayir oldukları da meydandadır.

Mesela, şu kadar rekat Duha namazı kılana yetmiş peygamber sevabı verilirmiş! Bunun imkanı nasıl olabilir? Halbuki bir insan Nuh ömrüne nail olup da gece gündüz ibadet etse bir peygamberin bile mertebesine eremeyeceği Şeriat nasslarıyla sabittir. Bir kimse cuma günü hüsnüniyet ile gusletse her kılına mu-

kabil kıyamet gününde kendisine bir nur ve her katre suya mukabil Cennette bir derece verilirmiş! Hatta o derecelerden biriyle diğeri arasında yüz senelik mesafe bulunurmuş!

Hafta günlerinin her birine ve gecesine mahsus namazlara dair Hüseyin bin İbrahim namında bir yalancının neşretmiş olduğu uydurma hadisler de hep böyle mübalağalı ve gelişigüzel ifadeleri havidir. Resul kavli olmadıkları, gerek şu cihetle, gerek lafızlarındaki ifade zayıflığı hasebiyle Hadis ilmiyle bir miktar iştigali olanlara bedaheten inkişaf eder.

Keza, kelime-i tevhidi bir mümin telaffuz edince hemen ondan bir kuş halk olunurmuş da onun yetmiş bin lisanı olarak kıyamete dek o mümine istiğfara devam edermiş! Yahut şu ameli işleyen ve bu duayı okuyan kimse için Cennet-i Âlâ'da beyaz inciden bir kasır hazırlanırmış ki onun içinde yedi ev olup her evin boyu üç bin zira ve eni bilmem ne kadar vâsi imiş! Duanın her harfine mukabil yedi yüz bin melek tayin edilerek istiğfar ve tesbihte bulunurlarmış da sevabı onun defterine yazılırmış!

Üveys Karânî Hazretlerine nispet edilen "Allah'ım, sen hayat sahibisin ve asla ölmezsin" diye başlayan duaya dair hadis de böyledir.

Keza, Cafer bin Hasan babasından, o da Sabit Hazretlerinden, o da Enes bin Malik'ten rivayet eylemiş ki: "Her kim 'Subhânallahi ve bi-hamdihi' derse, Allah onun için Cennette kökü altından olan bir milyon hurma ağacı diker" hadisini güya Resul-i Ekrem buyurmuş! Hayır!

İbn Kayyim Cevziye diyor ki: "Bu Cafer'in ceddi Ferkad isminde olup kendisine Ebû Süleyman Kassar Basrî unvanı verilirdi." Hafız İbn Adiy, "Bunun rivayet ettiği hadisler makbul değildir" diyor. Pederi hakkında da Yahya bin Maîn Hazretleri "Hiç hükmündedir, hadisleri yazılmaz" diyor. Dârekutnî ve Nesaî de zayıf addetmişler. Sair mevsuk imamlar ve münekkit ulema dahi bu zatın rivayetini kabul etmemişlerdir.

"Her kim aşure günü oruç tutarsa, Allah ona altmış sene ibadet sevabı yazar" hadisi de uydurmadır. Berat ve regaip gecelerindeki namazların mübalağalı hadisleri de böyledir.

İbn Cevzî diyor ki: Hadis ulemasının bu bapta amel için düstur tutulacak kelamları şundan ibarettir: "Bir hadis, akla mugayir veya nakle muhalif yahut usule mütenakız bulunursa, uydurma olduğuna hükmedilir."

Usule mütenakız olmanın manası, meşhur kitaplardan ve sahih müsnedlerden ibaret olan İslam müdevvenatından hariç bulunmasıdır. Fakat bu hariç olmayı bilip de ona binaen bir hadisin uydurma olmasına hükmedecek hadis uleması son asırlarda bulunmadığı gibi; hadis ilminin tedvini tamam olmazdan evvel de en mütebahhir alimin bilmediği hadisin mutlaka uydurma olması lazım gelmezdi.

Celaleddin Suyûtî, Takrib-i Nevevî Şerhinde diyor ki:

Ebû Hâzım bir gün İmam Zührî Hazretlerinin huzurunda bir hadis rivayet edecek olmuş da o "Ben böyle hadis işitmedim" demiş. Ebû Hâzım, "Acaba siz Peygamberimizin hadislerinin hepsini hıfzetmiş olabilir misiniz?" deyince, "Hayır, yarısını ancak ihata edebilmişim" demiş. Ebû Hâzım da "Bu halde, mümkün ki bu hadis diğer yarısından oluversin" demiş.

Bu hikaye pek doğrudur. Çünkü Tâbiin asrında hadisi şerifler gayet müteferrik bir halde olup alimlerin sadırlarında ve hususi defterlerinde bulunuyordu. Fakat daha sonra, Malik, Evzâî, Ahmed bin Hanbel, Süfyan Sevrî, İbn Uyeyne, Leys bin Sa'd, İbnü'l-Medinî, Şu'be, Yahya bin Maîn, Vekî', Abdullah bin Mübarek ve daha bunların tabakasında bulunan zatlar vücuda gelerek, rivayet edilen hadisleri cem ve tetkik ettiler. Buhârî, Müslim ve sair Kütübü Sitte ve muteber müsned sahipleri de bunlara iltihak ederek, tertip ve tedvini kemal derecesine vasıl kıldılar.

Bunun üzerine artık müdekkik ve münekkit hadis hafızlarının muttali olmadıkları hadisin hakikaten mevcut olmaması iktiza eder.

(Suyûtî'den iktibasımız burada bitti.)

Uydurma hadisleri de ayrıca tedvine ulemamız himmet buyurmuşlardır.

Çünkü yukarıda beyan edildiği üzere sahih zannıyla uydurma bir sözü Resul-i Ekrem'e isnat etmekteki muhatarayı mülahazadan dûr etmediler. Fakat iki büyük cilt olarak uydurma hadislerin tedvin edildiği İbn Cevzî'nin meşhur Mevzûât'ının çok yerleri tenkit edilmiştir. Bizim için asıl daha faydalı olacak olan, bu eserin Celaleddin Suyûtî'nin telif eylediği muhtasarıdır. Bu muhtasar pek çok tetkikatı havidir. Matbu olduğu için ulemanın ellerinde mütedavil olan, Aliyyü'l-Kârî'nin Mevzûât'ı da makbul ve muteberdir. Mütalaa erbabına güzel fikirler verir; çünkü ulema fikirlerinin hulasasıdır. İbn Cevzî'nin hükmüne itimat edemeyiz. Nasıl ki merhum Hâkim'in sahih hükmüne itibar edilmemesi lüzumunu Şeyhülislam İbn Hacer Askalânî ifade etmiştir.

Bedaheten butlanı malum olan uydurma hadislerin biri de Yusuf suresini kadınlara talimden men etmeye dair olan hadistir. Maazallah! Kur'an-ı Kerim'de -bütün ümmet fertlerine tam hidayet olduğu halde- erkeklere faydalı olup kadınlara zararlı olacak sureler bulunması mümkün görülebilir mi? Hangi müminin vicdanı buna kani olur?

"Öyle bir kitaptır ki batıl ona ne önünden, ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz." (Fussilet, 42)

Zeliha'nın henüz küfür haletinde iken haram fiile meyletmiş olduğunu beyandan Müslüman kadınların ahlakını bozmaya sebep olacak ne vardır?

Uydurma hadislerin alametlerinden biri de gayet uzun olup lafızlarında ifade zayıflığı bulunması ve ashabı kiram huzurunda Resul-i Ekrem'den bir kavil veya fiil sadır olduğu rivayet edildiği halde onunla amel edilmemesi ve hatta rivayeti birkaç kimseye münhasır kalmasıdır.

Resul-i Ekrem'in veda haccından avdeti esnasında ashabın huzurunda Hazreti Ali'nin elinden tutup da "Bu benim kardeşim, vasim ve benden sonra halifemdir" buyurmasına dair rivayet olunan hadisin bu kabilden olduğu aşikardır. Böyle bir Peygamber emri ilan buyurulmuş olsa, bunun hilafına ashabın ittifakı makul görülebilir mi? Böyle bir şey tasavvur edilebilir mi?

Keza, Hazreti Hızır Aleyhisselamın hayatta olduğuna; Hazreti Muaviye'nin methine veya zemmine; İmam Ebû Hanife'nin menkıbelerine; İskenderiye, Antakya ve Bağdat gibi bazı beldelerin zikrine dair hadisler de uydurmadır.

Pişmiş eti bıçakla kesmekten men edildiğine; güzel yüze nazar etmenin ibadet olduğuna; veledi zinanın Cennete girmeyeceğine; bazı çiçeklerin faziletlerine; kadınlara rüya söylenmesinin caiz olmadığına; ismi Ahmed veya Muhammed olanların Cehenneme girmeyeceklerine; bazı amelleri işleyenlerin mutlaka ehli necat olacaklarına dair hadisler de ilim ehlinin ittifakıyla batıldır.

Resul-i Ekrem'in eti bıçakla keserek yediği, hadis kitaplarında tasrih olunmuştur. Bir kimsenin günahını ve vebalini başka bir kimsenin çekmeyeceği ise Kur'an nassı ile sabittir. Keza, uhrevi necatın tevhid ve iman hakikatine vabeste olduğu İslam Şeriatı nasslarında ilan buyurulmakta iken, sırf isim ve resim ile veya küçük hasenattan sayılan bazı ameller sebebiyle saadet ve selamet ihrazının vaat edilmesi sahih olamaz.

Vaaz ve nasihat kitaplarında pek çok uydurma hadis bulunması sebebiyle, herkesi insanlara vaaz ve nasihat babında serbest bırakmamanın lüzum ve ehemmiyeti geçen maruzat ile aşikar oluyor.

Tefsir ilminin hakikatlerine ve hadis metinlerinin kısımlarına muttali olmadığı halde vaaz ve nasihate kalkışanlar yüzünden görülmekte olan fesat ve zararlar gayet vazıh ve izalesi vacip olduğundan, hiçbir vakit nazar-ı itinadan dûr edilmesi caiz değildir.

İbn Mâce'nin Sünen'inde sahih senet ile rivayet edilen "İnsanlara vaaz ve nasihat nakline teşebbüs eden kimse, emir veya onun tarafından memur değilse, mutlaka mürai olup garaz ve menfaatlerine hadimdir" hadisinin bu bapta amel düsturu ve hikmet esası ittihaz edilmesi, İslam'ın kati vaciplerindendir.

Çünkü haddizatında doğru olup da ammenin aklının ve idrakinin ihata edemeyeceği sözlerden bile bazen sû-i itikat peyda olur. Sahih olmayanların ve zahire hamledilmeyenlerin ise maddeten ve manen mazarratı ve kötü tesirleri herhangi bir vecihle tahdit edilemez.

Hulasa-i kelam, hadis ilminin ehemmiyeti pek ziyadedir. Fakat menfaatleri hususi halde kalmış ve umumun istifadesine elverişli bir surete hâlâ ifrağ edilmemiştir.

Ulema arasında hadis ilimleri iki kısma ayrılır: Bir kısmına usul ilmi denir ki ıstılahlardan ve pek çok taksimattan bahseder de o sayede sahihin mertebe-

leri ve şartları bilinir. Diğerine de füru denilir ki her hadisin senedi ve lafızları zapt edilerek manaları ve râvîleri tayin olunur.

Her ikisine dair kitapların haddi hesabı yoksa da hepsinin Arapça lisanı üzere olduğu malumdur.

Lisanımız üzere Hadis ilmi ıstılahlarına müteallik bir kitap cem etmeyi çoktan beri fikrimden geçirmekte idiysem de cesaret edemiyordum. Çünkü hadisi şeriflerin yüzden ziyade kısımlarına birer misal bulmak pek çok teftişe muhtaç olduğu halde, tetkik için müracaat olunacak mehazların ekserisi elde edilememişti.

Fakat yakın zamanda Takrîb-i Nevevî Şerhi Tedrîb-i Râvî isimli kitap -ki Celaleddin Suyûtî'nin telif eserlerindendir- Mısır'da tab ve neşir olunarak, bir nüshası temellük edildiği gibi; Kastalânî Dibace'sine dair mükemmel bir şerh de ele geçirildi. Hususen yukarıda ilan edildiği vecihle hadis ilminin usul ve füru kısımlarını ve muhaddislerin tercümeihalleriyle sair lüzum görülen izahat ve tetkikatı havi bulunan Buhârî şerhi Aynî'nin de Padişah Hazretleri sayesinde tabına başlanarak cilt cilt intişar mevkiine konulmakta olmasıyla acizane meramım suhulet kesbetmeye başladı. Bu hususa dair bazı faziletli zevat tarafından teşvik dahi vaki olduğu cihetle arz ettiğim telifi fiile çıkarmak azmi kuvvet buldu.

İşbu tercümemiz de -Allah'a hamdolsun- hitama vasıl olmakla yakında tahrire başlamak arzusundayım. Tevfik Allah'tandır.

Bu aklı evveller derlerse ki: Biz hadislerin mertebelerine ne vecihle vukuf kesbedebiliriz ki itimada şayan olup olmayanları temyiz edelim?

Deriz ki: Evet! Siz temyiz edemiyorsunuz. Fakat bu halde sizin avam insanlardan addolunmanızla beraber havas insanlar olan ulemayı kendinize kıyas etmeye salahiyetiniz de olamaz. Onlar pekala bilip temyiz ediyorlar. Hiçbir cihet kendilerine nispeten gizlilik perdesinde kalmıyor. Siz şu cüreti bırakın da müracaatla memur bulunduğunuz[370] Ehli Zikre, marifet ve içtihat erbabına müracaat edin.

Yok, eğer bu aklı evvel cahillerin arz olunan şüpheleri "Resul-i Ekrem Efendimiz Hazretlerinden nakil ve rivayet edilen hadislerde, zahiri ifadeleri akıl kanununa ve kati burhanlar ile sabit olan ilmî meselelere ve muasır keşiflere muhalif ve mugayir olan birtakım hadisler de bulunuyor" iddiasından neşet ediyorsa, kusura bakmasınlar ama böyle batıl bir iddiaya binaen Kur'an-ı Kerim'de münderiç olan ahkamla iktifa edip de Peygamberimizin hadislerini terk ve ihmal nasıl caiz olabilir? Bu şüpheleri örümcek ağından[371] daha çürük olduğundan; eğer bunların istinatları bu şüphelerden ibaretse, hakikaten İslam dininin hakikatlerine ve rükünlerine akıllarının ermediği

370 Nahl, 43.
371 Ankebut, 41.

pek kolay meydana çıkar. Çünkü yukarıda bir münasebetle beyan ve takrir edildiği vecihle, Müslümanların mütebahhir uleması kemal-i metanet ve ittifakla demiyorlar mı ki: "Zahire münafi olan kati bir delil bulunmadıkça bizler (bütün Müslümanlar) Kur'an ile hadislerin zahiri medlullerinden ayrılamayız. Ama bir ayet veya hadisin zahiri manasına muarız kati bir aklî delil kaim olursa, o halde o ayeti veya hadisi velev biraz uzak olacak diğer bir manaya hamlederek tevil etmemiz vacip olur."

İşte muarızı bulunan şer'î bir nass, bu vecihle tevcih edilerek kati olan aklî delillere tevfik ve tatbik olunması iktiza eder. Binaenaleyh bu tür nasslar ile zahiri manaların murad olunmadığı Şeriat uleması nezdinde maruf ve müsellemdir.

Kur'an ile hadisleri tetkik eden kimseler, kati olan aklî delile zahiren muhalif olup da aklî delillere tevfik kabil olamayan ne bir ayet ve ne de sabit rivayetli bir hadis bulabilirler.

Ama kati nasslarda -ki manaları muayyen olup tevil kabul etmiyorlar- kati olan aklî delile muhalif olmak ihtimali yoktur. Böyle bir nassa muhalif aklî delil göstermek mümkün değildir. Bu hakikatin hilafını iddia edenler bir misal göstersinler de bakalım. Her kim iddia ortaya atıyorsa mutlaka burhan göstermesi gerekir.

Şu aklı evvel mütehakkimler bu tür şüphelerle Peygamberimizin hadislerini nazardan düşürmeye çalışacaklarına, şüphelerini izaleye muktedir olan mütebahhir ulemaya müracaat etseler; kendilerinin aklî delillere zahiren mugayir buldukları hadisleri onların ne güzel tevcih ve tatbik ettiklerini ve ne kadar sırlar ve meziyetler istihraç eylediklerini görürlerdi. Böyle bir müracaatları vuku bulsa, İslam dininin kati nasslarında hakikatte ve aslında akla mugayir bir şer'î ifade olmadığını anlarlardı.

Bazı nassların zahiren akla muhalif olduğu tahayyül edilir. Ancak bu, ya idrak kusuru ve ilim azlığı sebebiyledir. Yahut da -Kur'an'daki müteşabihatta olduğu gibi- ulemanın, hakkı ve doğruyu taharri babında içtihat sarf etmeleri veya acz itirafıyla inkıyat etmeleri hikmet ve maslahatına binaen imtihana tâbi olmaları sebebiyledir.

Ben bir kitabın daha telifine başlıyorum ki maksadım onda Kur'an nasslarından ve Peygamberimizin hadislerinden aklî delile ve yeni keşiflere zahiren muhalif görünen ibareleri zikrederek, onları arz olunan şer'î kaidelere tevfikan sahih teviller ile akıl kanununa tatbik etmektir. Bu yüce dine hizmet babında o telifin ikmalini de Allah'ın samedânî tevfikatından ümitvarım.

Allah hepimizi hakka hidayet buyursun; kalplerimizi ve dillerimizi iman ve sıdk üzere sabit eylesin!

Tembih

Bu risaleyi mütalaa edenlerden rica ederim ki takrir ve tahririne başlanan bir bahsin etraflıca teftişinden evvel zihinlerine ilk anda hata gibi gelen şeyleri hemen tenkit etmesinler. Hem bahsin evveline ve ahirine, hem de risaleyi telifteki aslî maksadıma nazar atfederek, tertip keyfiyetini de mülahaza eyledikten sonra kendilerine zahir olacak surette hüküm versinler.

Çünkü ben hataya düşmesi mümkün olan beşer efradından olduğum için, her cihetten hatadan salim olmayı iddia etmiyorum. İtiraf ediyorum ki sehiv ve hatadan salim olmak, ancak Kitabullah ile Resulullah kelamına mahsustur. Fakat ceht ve takatim nispetinde hakkı ve doğruyu taharride kusur etmedim.

Bu halde, hak ve doğru kısmından olanlar, sırf Huda'nın tevfiki ile şeriatının hadimlerinden bulunduğum Hazreti Muhammed Mustafa (a.s.) Efendimizin âlî bereketlerindendir. Hata kabilinden olanlar da benim idrakimdeki kusur, ilmimdeki noksan ve fikrimdeki zaaf hasebiyledir. Bununla beraber ümitvarım ki vaki olan hatalarımdan dolayı, hüsnüniyetime mükafat olarak, Allah indinde mücazat olunmam.

Tenkit etmek muradında olanları da men edemem. Fakat halis niyetle tenkit etmelerini ihtar ederim. Zira benim şu telifim sırf dinime hizmet maksadıyla ortaya konulmuştur. Münekkitler bu dinin efradından oldukları takdirde, her şeyden evvel Allah Teâlâ ile Resul-i Ekrem'in rızasını düşünmeli de ona göre tenkit etmeliler.

Bir de ben şu risalede -görüldüğü üzere- bazı felsefi mevzulara da daldım. Ancak maksadım din hakkında felsefe yapmak değildir. Bilakis felsefecilerin akıllarını ikna etmek ve İslam dininin, tâbilerine sahih aklın kanununa mutabık itikatları ve dünya ve ahirette saadetlerini mucip olan amelî hükümleri emretmekte olduğunu izhar ve ifade maksadıyla bahisleri bu tarza döktüm.

Malumdur ya, bu gayeye vusul emeliyle Kelam ulemamız da felsefecilerle müzakereleri esnasında felsefi bahisleri şerh ediyorlar. Demek ben İslam ulemasının salik bulunmadıkları bir mesleğe süluk etmiş değilim. Yeni fenlerin muasır asırda şüyu ve intişarını bilenler, hususen İslam hakikatlerini bilmekte maharet kesbetmeyenlerin şiddetle iştigal ve inhimaklerini görenler, bu yola sülukü behemehal tasdik ederler.

Çünkü kadim felsefe şaibelerinden Müslümanların itikatlarını muhafazaya ihtimam buyuran din ulemasının zamanlarında mevcut olmayan yeni keşifleri müştemil olan muasır fenlerin şaibelerinden itikatları muhafaza, ancak bu süluk sayesinde olabilir.

Keza, ben bazı bahislerde dizgini gevşek tutarak, hasımları, cumhurun kavline muhalif bulunan bazı İslam ulemasının kavillerine muvafakat ve itimat hususunda muhayyer kıldım. Bu, sırf onlara ihtida yolunu teshil için ihtiyar edilmiştir. Çünkü İslam dinine duhul -velev bazı İslam ulemasının

kavillerine muvafakat ile mukayyet bulunsun- sahibine iman sıfatını kazandıracağı cihetle necat ve selameti mucip olur. Doğrudan muarız kalmaya benzemez.

İmam Gazali Hazretleri de Tehâfütü'l-Felâsife[372] isimli kitabında, felsefecileri velev bazı Mutezile kavillerine muvafık hüccetlerle olsun ilzam etmekle iktifa ediyor. Zira Mutezile taifesi her ne kadar hata ediyorlarsa da Müslümanlar arasından hariç olmuyorlar ve Mevâkıf'ta tasrih edildiği üzere, onların da kelamı İslam kanunu üzeredir. Ve mutemet kavle göre, akıbetleri selamettir.

Cenabı Hak (c.c.) Hazretleri, Kur'an-ı Mecid'inde, muarızlara hitaben, "O halde ya biz veya siz, ikimizden biri doğru yol üzerinde veya besbelli bir sapıklıktayız." (Sebe, 24) demesi için Resul-i Ekrem'ine izin vermiyor mu? Halbuki Hazreti Resulullah bulunduğu âlî mesleğin aynı hak ve doğru olduğunda şüphe etmiyordu. Bu vadide söz tertibi, bir hitap üslubudur ki onunla hasım müzakereye celp olunur ve makul hüccetlere kulak vermesine vesile kılınır da bu sayede hakkı itiraf maksadı zuhur eder.

Benim hüsnü hatimeyi niyaz etmekte olduğum kendi itikadım şudur ki:

Nebi-yi Zîşan (a.s.) Efendimiz Hazretlerinin Allah indinden tebliğ buyurmuş olduğu din hükümlerini, Ehli Sünnet mezhebine tevfikan, selef-i salihin, ashap ve tâbiin hazretlerinin itikatları gibi kati surette itikat ediyorum. Ben şer'î nasslara itikat hususunda tefviz mezhebi üzereyim. Yani şer'î nassların kati hakikatleri hasebiyle sahih akla muarız olma ve muhal bir şeyi müstelzim bulunma ihtimali olmadığından, Allah'ın muradı her neden ibaret ise ona iman ederim ve müteşabihatın manalarını tayin hususunu Hakka tefviz eylerim.

Lakin nasslara itiraz edenler veya din usulü hilafını itikat edenler ile müzakereye girişildiğinde, halefin yolunun ihtiyar edileceği tabiidir. Bu halde, zahirleri akla muhalif görünen şer'î nassları akıl kanununa tevfik etmemiz icap eder ki hasmı ikna mümkün olabilsin ve bu sayede kendisini ebedi helake sevk edecek husumetten halas olsun. Aslında her şer'î nassın sarih akla muvafık manası var ise de bizce kati surette tayini Allah'ın ilmine tefviz olunur.

İşte fakirin iltizam ettiğim hak mezhep bundan ibaret olduğu için, her bahse dair sözlerimin bu esasa hamledilmesi iktiza eder.

Şu risalede iltizam ettiğim tahrir üslubunu da avamın anlayışlarına münasip olacak üsluptan ibaret kılmaya imkan ölçüsünde çalıştım. Hatta bazı ibareleri ve ifadeleri tekrar etmekten ve zamir mercii biraz uzaklaşınca veya iltibas ihtimali görününce, zamire bedel zahir isim zikretmekten çekinmedim; ayrıca birtakım -Arap ceridelerinde kullanılan- amiyane lafızları da kullandım. Ulemanın muteber teliflerinde bulunmayan şu tekellüfleri ihtiyar etmekten maksadım, ancak anlamayı teshil ve bahsi tavzihtir.

372 *Mütercim:* Bu kitap İbn Rüşd ve Hocazade'nin Tehâfütleri ile birlikte olarak hicri 1303 senesinde Mısır'da tabedilmiştir. Mütalaaya şayan eserlerden olduğu izahtan varestedir.

Ümitvarım ki Cenabı Hak bu acizane eser ile gerek din kardeşlerime, gerek sair insan kardeşlerime hakiki menfaatler husule getirir de vaki olan mesaim heba olmaz.

Kemal-i inkisar ile Mevla-yı Zülcelal'e tazarru ve niyaz arz eder, Sahib-i Şeriat ve Resul-i Ekrem Hazreti Muhammed (a.s.) Efendimiz ile de tevessül eylerim ki acizane gayretimi dergah-ı samedânîsinde makbul eyleyip, semere ve menfaatlerini cihanın her tarafına vasıl eyleye.

Rabbü'l-alemin'in halifesi olan Emirü'l-müminin, Emsalsiz Padişah, Sultan Gazi II. Abdulhamid Han Efendimiz Hazretlerini ilelebet mansur ve müeyyed eylesin; ilahi inayetiyle muhafaza kılarak saltanatını daima muhkem eylesin. Amin!

Bu eserin hitam tarihi hicri 1306 senesi mübarek ramazan bayramı fecir tuluu esnasına tesadüf etmiştir ki bunu ayrıca bereket vesilesi addederim. Çünkü bugün, Cuma günü sabahı olduğu gibi; oruç farizasının edasından sonra mümin kulların rahatlamasına ve mübarek hac aylarının girmesiyle sevinçlerinin artmasına vesile olmuştur.

Mevla-yı Müteâl, Müslümanların kalplerini her dem mesrur eylesin ve her günümüzü bayram günleri gibi bol sevinçli eylesin!

Allah'a hamdolsun ki salih ameller onun nimeti ve inayeti ile tamamlanır.

Salat ü selam onun resulüne, ehline ve ashabına olsun...

Dizin

A

abdest 135-138, 148, 272, 439, 440

adalet 131, 169, 170, 375-377, 385, 396, 400, 404, 405, 409

adap 119-121, 176-177, 275, 278, 435

âdetullah 231, 232

âhâd haber 303, 310

ahiret endişesi 376, 377, 380

ahlak 119-123, 125, 134, 176-178, 376, 380, 389, 395, 400, 418

akıl 166, 299, 334-337, 377-378

anatomi 264, 284

arş 190, 195, 219, 297, 338, 339, 351, 422, 472

astronomi 65, 187, 215, 235, 275, 284, 343, 383

atavizm (soyaçekim) 328

B

belagat 37, 38, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 55, 57, 58, 59, 63, 386, 387, 392, 446

berzah 190, 364, 368, 372

bidat 68, 418, 461, 472

botanik 252, 254, 275

C

cahiliye 61, 172, 181, 185, 374

cazibe kanunu 193, 228, 237, 308, 344

cehennem 116, 121, 190, 242, 297, 317, 339, 359, 365, 378, 421, 422, 471, 472

cennet 116, 121, 190, 297, 316, 317, 337, 339, 359, 365, 377, 412, 449, 475, 476

D

deccal 179, 409, 475

E

elest 362, 364

esir maddesi 188, 240, 297, 342, 346, 366

evliya 157, 214, 469

F

faraklit 78-81, 83-91

faran 73-74

felekiyat 344, 438

felsefe 9, 10, 20, 60, 183, 203, 273, 481, 482

fen 18, 22, 38, 55, 72, 172, 173, 228, 229, 239, 240, 264, 268, 272, 274, 402

fesahat 37, 38, 39, 43, 44, 45, 49, 55, 56, 57, 60, 61, 63, 99, 105, 386, 387, 392, 394, 446

fıkıh 44, 122, 165, 166, 288, 348, 422, 435, 436, 441, 445, 446, 450, 452, 473

fizyoloji 264, 269, 284, 323, 367, 370, 371, 372

fütuhat 352, 469

füyuzat 444, 451, 469

G

gayb 45, 48, 50, 52, 56, 93, 107, 113, 118, 131, 179, 185, 188, 214, 215, 299, 334, 340, 341, 354, 355, 371

gıybet 129, 406

H

haber-i vâhid 302, 303, 305, 313

hac 96, 114, 115, 132, 153-160, 354, 433, 483

hadis 39, 171, 303, 310, 422, 444, 445, 452, 455, 461, 464, 465, 469-480

hadis ıstılahları 470, 479

haşyet 124, 178, 446

hıristiyanlık 53, 74, 81

hızır 299, 347, 478

hikmet 121, 124, 464, 469

hukuk 117, 152, 160, 161, 163, 164, 167, 326, 374, 377, 378, 379, 385, 418, 429

hürriyet 125, 161, 163, 392, 402, 406, 411, 416, 417, 422-426

İ

i'caz 37, 38, 41, 50, 54, 389

icma 432, 437, 444, 452, 465

içtihat 435-454, 465, 479, 480

ihsan 123, 141

îlâ-yı kelimetullah 96, 160, 448

ilham 215, 255, 288, 433, 459, 469

incil 15, 51, 53, 73, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 91, 112, 455, 457, 458

insan-ı kamil 87

isa 53, 55, 64, 65, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 101, 106, 259, 409, 469

israiliyat 340, 474

istidrac 460

J

jeoloji 194, 197, 284, 321, 324, 325, 329, 332, 438

K

kabir 358, 359, 364, 366

kader 191, 213-214, 340

kadın 101, 129, 139, 140, 153, 162-164, 169, 170, 310, 318, 328, 370, 371, 406, 407, 424, 439, 477

kayyûmîyet 352

kehanet 130, 215

kelam 20, 41, 65, 204, 213, 214, 217, 226, 273, 274, 299, 333, 335, 348, 481

kimya 70, 284, 290

kölelik 416-418, 422-428

kurban 102, 105, 154, 159, 406

kutbiyet 347
kutsal ruh 83-90
kürsî 195, 297, 338, 339, 351

L
levh 191, 339, 351, 375

M
marifet-i nefis 350, 351
marifet-i rab 122, 349, 351
marifetullah 287, 288, 317, 348, 350, 352, 361
masiva 134, 139, 140, 338, 462
medeniyet 12, 19, 21, 30, 101, 153, 160, 167, 244, 395, 402, 417, 426
melekût 112, 305, 352, 353
mezhep 438-443, 482
miraç 68, 158, 300, 317, 349
misak 360-367, 374
müçtehit 436, 437, 441, 444, 447, 469
münafık 430-433
müsavat 385, 417, 418
müteşabihat 156, 225, 226, 346, 480
mütevatir 298, 299, 302, 303, 311, 391, 436, 470, 472
müttaki 463

N
nebi 456
nefis terbiyesi 132, 149, 152, 177
nefis tezkiyesi 138
nefs-i emmâre 149, 376

O
oruç 132, 152-153, 159, 354, 483

Ö
ölüm 121, 316, 333, 334, 355, 357

R
ramazan 148, 152
resul 456
rubûbiyet 250, 288, 349, 351, 352, 354, 361
ruh 345-355, 360-361, 365-367

S
sahabe 388, 441, 443, 449
salavat 94, 116, 145
secde 53, 69, 139, 144, 146, 367, 388, 412
selef 225, 436, 444, 452, 454, 482
sırat-ı müstakim 179, 434, 443
sihir 49, 55, 67, 130, 394, 395, 401, 413
siyasiyat 38, 119, 424, 454
siyer 66, 70, 82, 98, 101, 461
sufi 138, 349
sünnet 146, 148, 155, 167, 178, 179, 433, 435, 437, 451, 452, 455, 458, 463, 464, 465

Ş
şeriat 120, 123, 167, 303
şuhud 123, 288
şükür 120, 143, 147, 244, 396, 433

T
taassup 10, 18, 22, 33, 35, 58, 59, 73, 119, 164, 181, 182, 183, 195, 283, 398, 400, 403
tâbiin 347, 425, 436, 439, 441, 443, 450, 451, 461, 471, 477, 482

takva 123, 152, 178, 179, 180, 439, 454, 455, 461-463

talak 162, 169, 440

tasavvuf 349

tebe-i tâbiin 443, 451

tefsir 39, 154, 299, 304, 305, 352, 353, 361, 362, 419, 450, 456

temessük 176, 320, 441, 453, 455, 461, 463

teselsül 203-205

teşri 120, 172, 423, 464

tevatür 32, 35, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 83, 168, 179, 185, 214, 235, 340, 383, 404, 438, 439

tevekkül 93, 147, 213, 450

tevhid 37, 39, 45, 46, 55, 56, 61, 78, 116, 160, 218, 219, 221, 317, 340, 361, 418, 478

tevil 32, 72, 73, 89, 149, 225, 226, 298-300, 302, 305, 311, 315-320, 345, 375, 382, 383, 399, 438, 440, 480

tevrat 15, 73-77, 79, 80, 102, 302, 407, 426, 455, 457, 458

tıp 55, 173, 178, 275, 284, 369, 474

tövbe 131, 135, 136, 137, 138, 148, 149, 154, 155, 159, 176, 455, 458, 460

U

ubudiyet 94, 103, 125, 141, 146, 158, 215, 288, 419

ulûhiyet 74, 217, 218, 219, 221, 224, 226, 283, 289, 334, 338, 352, 354, 397, 410

uydurma hadis 470-478

V

vahdaniyet 117, 121, 140, 217-221, 249, 254, 266, 274, 288, 338, 349, 411

veli 235, 469

Y

yakîn 58, 189, 227, 276, 277, 287, 292, 298, 302, 303, 311, 320, 323, 324, 329, 346, 386, 398, 399, 400, 402, 405, 437

Z

zebur 15, 94, 97, 116, 408, 409

zekat 132, 151-152

zimmî 131, 160, 161, 428

zina 84, 123, 129, 152, 162, 164, 165, 166, 167, 379, 428, 478

zooloji 255, 275

zulüm 25, 33, 41, 99, 117, 120, 121, 131, 161, 163, 168, 169, 214, 245, 295, 377, 379, 404, 408, 409, 416, 417, 418, 458

züht 347, 439, 447

zülkarneyn 299-301

Hüseyin Cisrî'nin Kaynakçası*

Kur'an ve Sünnet

Kitabı Mukaddes

Câhiz, Hucecü'l-Kur'an

Mecelle-i Ahkam-ı Adliye

Bâcûrî, Şerh-i Cevhereti't-Tevhid

Taftazanî, Makâsıd

Adudiddin Îcî, Mevâkıf

Fahreddin Râzî, Tefsir-i Kebir (Mefâtihul-Gayb)

Celaleyn Tefsiri

Süleyman el-Cemel, el-Fütuhatü'l-ilahiyye bi-tavzihi tefsiri'l-Celaleyn

Kevâşî, Tefsir

Mer'î Hanbelî, Acaibü'l-Mahlukat

el-Varrak, Mebâhicü'l-fiker

Kadı Sanhâcî, Kenzü'l-esrar

Behcetü'n-Nüfus

Karamânî, Muhtasaru'l-Hey'eti's-Seniyye

Ebu Cafer el-Kisâî, Kitabü'l-Melekût

Kadı Ebu Bekir bin el-Arabî, Acaibü'l-Mahlûkat

Ebussuud, İrşad-ı Aklıselim

İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan

Mâverdî, Edebü'd-dünya ve'd-din

Abdüsselam b. İbrâhim Lekanî, Şerhu cevhereti't-tevhid

Muhammed el-Emir, Haşiye ala Şerh Cevhereti't-Tevhid

Şa'rânî, Yevâkît ve Cevâhir

Taceddin es-Sübkî, Cem'u'l-cevami'

Kemal el-Makdisî, ed-Dürerü'l-levami' fi tahriri Cem'i'l-cevami'

Hâzin, Tefsir-i Hâzin (Lübabü't-tevil fi maânî't-tenzil)

Şürünbülâlî, Meraki'l-felah

Bu kaynakça Hüseyin Cisrî'nin ismini açıkça belirttiği kitaplardan oluşturuldu. Muhammed el-Mu'tasım-Billah el-Bağdâdî'nin de ifade ettiği gibi Risale-i Hamîdiyye kitabının kaynakçası bunlardan ibaret değil. Müellif kitap ismi tasrih etmeksizin daha pek çok kaynak eserden istifade etmiştir. [Yayına hazırlayanın notu]

Murtaza Zebîdî, Ukudü'l-cevâhiri'l-münife
Sadrüşşeria el-Mahbubî, Tenkihü'l-usul
Sadrüşşeria el-Mahbubî, et-Tavzih fî halli gavamizi't-tenkih
Taftazanî, et-Telvih ala keşfi hakaiki't-tenkih
İbn Hâc, Medhal
Kadı İyaz, eş-Şifa bi-ta'rifi hukuki'l-mustafa
Gazalî, Tehafütü'l-felasife

Yayına Hazırlayanın Notu

Hüseyin Cisrî'nin hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız:

"Hüseyin el-Cisr", İlyas Çelebi, TDV İslam Ansiklopedisi, 18. cilt

Hüseyin el-Cisr ve kelami görüşleri, Adem Gedikbaş, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yener Öztürk, Dicle Üniversitesi, 2003

Hüseyin Cisrî'ye göre bir kelam problemi olarak din ve bilim ilişkisi, Fatma Silkin, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ramazan Biçer, Sakarya Üniversitesi, 2004

Manastırlı İsmail Hakkı'nın Kaynakçası*

Kur'an ve Sünnet

Kitabı Mukaddes

Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya

Celaleddin Suyutî, Cami-i Sağîr

İmam Gazalî, Mednun bihi ala gayri ehlihi

Manastırlı İsmail Hakkı, Mevahibü'r-rahman fi menakıbi Ebi Hanife en-Nu'man

Fahreddin Râzî, Tefsir-i Kebir (Mefatihül-Gayb)

Sekkâkî, Miftahul-ulûm ve şerhleri

Rahmetullah el-Hindî, İzharü'l-Hak

Nurullah Şuşterî, Tefsir

Seyyid Şerif Cürcanî, Şerh-i Mevâkıf

Câhiz, Kitâbü'l-Beyan ve't-Tebyin

Tabakat-ı Etıbba

Seyyid Ahmed bin Dahlan, Sîret-i Muhammediye

Kadı İyaz, Şifa-yı Şerif ve şerhleri

Beyzâvî, Envâru't-Tenzil Tefsiri

Zemahşerî, Tefsir

Mustazraf Tercümesi

İbn Kuteybe, İ'lâm-ı Nübüvve

Asım Efendi, Kamus Tercümesi (el-Okyanusü'l-basit fi tercümeti kamusü'l-muhit)

Mevâhib-i Ledünniye Tercümesi, müellif: Kastallânî, mütercim: Bâkî

Sühreverdî, Heyakilü'n-nur

Celal Devvanî, Şerh-i Heyakilü'n-nur

Mevlana, Mesnevi-i Şerif

Abidin Paşa, Mesnevi Şerhi

William Muir, Tarih

Hıristiyan Tarih Kitaplarından Lübbüt-Tevarih

* Bu kaynakça Manastırlı İsmail Hakkı'nın tercüme ve şerh esnasında kaynak eser olarak ismini zikrettiği kitaplardan oluşturuldu. Ayrıca, ismini açıkça zikretmediği pek çok kaynağı olduğu da anlaşılmaktadır. [Yayına hazırlayanın notu]

Sırrı Paşa, Sırr-ı furkan tefsir-i sure-i furkan

Manastırlı İsmail Hakkı, Mevaidü'l-inam fi berahini akaidi'l-İslam

Manastırlı İsmail Hakkı, Nefaisü'l-kelam fi mehasini vazaifi'l-İslam

Ahmet Mithat Efendi, Müdafaa

İmam Nevevî, Hadis-i Erbaîn ve şerhleri

Rüknü'l-İslam Muhammed el-Buharî, Şir'atü'l-İslam ve şerhleri

Birgivî, Tarikat-i Muhammediye ve şerhleri

Gazalî, İhya-i Ulumi'd-din

Ataullah İskenderî, Hikem-i Ataiyye

Ataullah İskenderî, Kitabü't-Tenvir fi İskatı't-Tedbir

Muhammed bin Abdurrahman Buharî, Bidayetü'l-Bedai' fi Mehasini'ş-Şerai'

Muhakkik Kemalüddin, Şerh-i Müsayere

İmam Gazalî, İlcâmü'l-Avam an İlmi'l-Kelam

Hidaye kitabının şerhlerinden Fethü'l-Kadir

Huccetülislam Gazalî, el-Erbain fî usuli'd-din

Zemahşerî, Mukaddimetü'l-Edeb

Kemaleddin Demirî, Hayatü'l-Hayvan

İmam-ı Azam, Fıkh-ı Ekber

Sadi Çelebi, Haşiye ala haşiyeti'l-keşşaf li't-Taftazani

Isfahânî, Müfredât

Ebussuud, İrşad-ı Aklıselim

Molla Hüsrev, Mirkatü'l-vüsul ila ilmi'l-usul

Hasan Saganî, Meşarikü'l-envar

İbn Sina, Külliyat-ı Kanun

Adudiddin Îcî, Mevâkıf

Ebu'l-Beka, Külliyat

İbrahim Lekânî, Cevheretü't-tevhid

İbrahim Lekânî, Umdetü'l-Mürid fi Şerhi Cevhereti't-Tevhid

Abdüsselam b. İbrahim Lekânî, Şerhu cevhereti't-tevhid

Muhammed el-Emir, Haşiye ala Şerh Cevhereti't-Tevhid

Taftazânî, Şerh-i Akaid-i Nesefî

Muhyiddin İbn Arabî, Fütuhât-ı Mekkiyye

Şah Veliyyullah Dihlevî, Hüccetullahi'l-bâliğa

Takıyüddin Sübkî, Tabakat

Şeberhitî, Erbain-i Neveviye Şerhi

Sadreddin Şîrâzî, Kitabü'l-Esfâr

Siyalkûtî, Beyzâvî Tefsiri Haşiyesi

İmam Şa'rânî, el-kavâidü'l-keşfiyye

İmam Ebû Tâhir Kazvînî, Sirâcü'l-ukûl

Abdurraûf Münâvî, Câmi'-i Sağîr Şerhi

Şeyh Hamza Fethullah Efendi, Bâkûratü'l-Kelam ala hukuki'n-nisa fil-İslam

Diyarbekrî, Tarih-i Hamîs

Bedreddin Aynî, Umdetü'l-kârî

Kuşeyrî, Risale-i Kuşeyriye

Kemaleddin İbnü'l-Hümam, Tahrirü'l-Usul

Muhammed el-Bezzâzî, Fetâvâ-yı Bezzâziye

İbn Hacer el-Heytemî, el-Hayratü'l-hisan fî menakıbi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanife

Tarsusî Mehmed Efendi, Hâşiyetü't-tarsusi ala mir'ati'l-usul

İbnü'l-Hac el-Abderî, Medhalü'ş-şer'i'ş-şerif ala'l-mezâhib

Suyûtî, Hüsnü'l-Muhadara

İbn Esîr, Üsdü'l-Ğâbe fi marifeti's-sahabe

Taftazânî, et-Telvih ala keşfi hakaiki't-tenkih

Taftazânî, Şerh-i Makâsıd

Beyhakî, Medhal

Mecelle-i Ahkam-ı Adliye

Celaleddin Suyûtî, Hamâilü'z-zehr fi fezaili's-suver

Begavî, Meâlimü't-Tenzil

Celaleddin Suyûtî, Takrîb-i Nevevî Şerhi Tedrîb-i Râvî

Aliyyü'l-Kârî, Mevzûât

Yayına Hazırlayanın Notu

Manastırlı İsmail Hakkı'nın hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız:

"Manastırlı İsmail Hakkı", Salih Sabri Yavuz, TDV İslam Ansiklopedisi, 27. cilt

Manastırlı İsmail Hakkı'nın İslam Düşüncesindeki Yeri, Nazif Ay, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Bebek, Marmara Üniversitesi, 1995.